שו״ת · ראשונים · רשב״א

שו"ת הרשב"א חלק ה

רבנו שלמה אבן אדרת [הרשב"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שו"ת הרשב"א חלק ה

רבנו שלמה אבן אדרת [הרשב"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שות-הרשבא-חלק-ה/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

תשובה א 8
תשובה ב 9
תשובה ג 9
תשובה ד 10
תשובה ה 10
תשובה ו 11
תשובה ז 11
תשובה ח 12
תשובה ט 13
תשובה י 14
תשובה יא 15
תשובה יב 15
תשובה יג 18
תשובה יד 19
תשובה טו 19
תשובה טז 20
תשובה יז 20
תשובה יח 21
תשובה יט 22
תשובה כ 22
תשובה כא 23
תשובה כב 24
תשובה כג 24
תשובה כד 24
תשובה כה 25
תשובה כו 25
תשובה כז 26
תשובה כח 26
תשובה כט 26
תשובה ל 27
תשובה לא 29
תשובה לב 30
תשובה לג 31
תשובה לד 32
תשובה לה 33
תשובה לו 34
תשובה לז 35
תשובה לח 35
תשובה לט 36
תשובה מ 36
תשובה מא 37
תשובה מב 40
תשובה מג 40
תשובה מד 41
תשובה מה 42
תשובה מו 42
תשובה מז 42
תשובה מח 43
תשובה מט 44
תשובה נ 46
תשובה נא 46
תשובה נב 48
תשובה נג 48
תשובה נד 48
תשובה נה 50
תשובה נו 52
תשובה נז 57
תשובה נח 57
תשובה נט 58
תשובה ס 58
תשובה סא 58
תשובה סב 59

תשובה סג 60
תשובה סד 60
תשובה סה 61
תשובה סו 61
תשובה סז 62
תשובה סח 62
תשובה סט 64
תשובה ע 65
תשובה עא 67
תשובה עב 68
תשובה עג 69
תשובה עד 69
תשובה עה 70
תשובה עו 71
תשובה עז 73
תשובה עח 73
תשובה עט 73
תשובה פ 74
תשובה פא 74
תשובה פב 74
תשובה פג 75
תשובה פד 76
תשובה פה 78
תשובה פו 81
תשובה פז 82
תשובה פח 83
תשובה פט 84
תשובה צ 85
תשובה צא 85
תשובה צב 86
תשובה צג 86
תשובה צד 87
תשובה צה 87
תשובה צו 88
תשובה צז 88
תשובה צח 88
תשובה צט 90
תשובה ק 90
תשובה קא 91
תשובה קב 91
תשובה קג 92
תשובה קד 93
תשובה קה 94
תשובה קו 95
תשובה קז 96
תשובה קח 97
תשובה קט 98
תשובה קי 99
תשובה קיא 100
תשובה קיב 103
תשובה קיג 104
תשובה קיד 107
תשובה קטו 109
תשובה קטז 111
תשובה קיז 111
תשובה קיח 112
תשובה קיט 112
תשובה קכ 113
תשובה קכא 118
תשובה קכב 119
תשובה קכג 120
תשובה קכד 120
תשובה קכה 120
תשובה קכו 122

תשובה קכז 124
תשובה קכח 124
תשובה קכט 124
תשובה קל 125
תשובה קלא 125
תשובה קלב 126
תשובה קלג 126
תשובה קלד 127
תשובה קלה 129
תשובה קלו 130
תשובה קלז 132
תשובה קלח 132
תשובה קלט 133
תשובה קמ 134
תשובה קמא 135
תשובה קמב 135
תשובה קמג 136
תשובה קמד 137
תשובה קמה 137
תשובה קמו 138
תשובה קמז 139
תשובה קמח 141
תשובה קמט 142
תשובה קנ 143
תשובה קנא 145
תשובה קנב 146
תשובה קנג 147
תשובה קנד 147
תשובה קנה 149
תשובה קנו 150
תשובה קנז 150
תשובה קנח 151
תשובה קנט 152
תשובה קס 152
תשובה קסא 153
תשובה קסב 154
תשובה קסג 156
תשובה קסד 158
תשובה קסה 158
תשובה קסו 160
תשובה קסז 163
תשובה קסח 165
תשובה קסט 166
תשובה קע 166
תשובה קעא 167
תשובה קעב 168
תשובה קעג 169
תשובה קעד 170
תשובה קעה 172
תשובה קעו 172
תשובה קעז 173
תשובה קעח 174
תשובה קעט 175
תשובה קפ 176
תשובה קפא 178
תשובה קפב 179
תשובה קפג 180
תשובה קפד 181
תשובה קפה 182
תשובה קפו 183
תשובה קפז 183
תשובה קפח 184
תשובה קפט 186
תשובה קצ 188

תשובה קצא 188
תשובה קצב 189
תשובה קצג 190
תשובה קצד 192
תשובה קצה 196
תשובה קצו 197
תשובה קצז 198
תשובה קצח 199
תשובה קצט 200
תשובה ר 202
תשובה רא 204
תשובה רב 204
תשובה רג 208
תשובה רד 208
תשובה רה 209
תשובה רו 209
תשובה רז 210
תשובה רח 210
תשובה רט 211
תשובה רי 211
תשובה ריא 212
תשובה ריב 213
תשובה ריג 213
תשובה ריד 213
תשובה רטו 214
תשובה רטז 214
תשובה ריז 214
תשובה ריח 215
תשובה ריט 217
תשובה רכ 217
תשובה רכא 218
תשובה רכב 220
תשובה רכג 221
תשובה רכד 221
תשובה רכה 222
תשובה רכו 223
תשובה רכז 223
תשובה רכח 224
תשובה רכט 225
תשובה רל 226
תשובה רלא 227
תשובה רלב 228
תשובה רלג 228
תשובה רלד 228
תשובה רלה 229
תשובה רלו 230
תשובה רלז 232
תשובה רלח 233
תשובה רלט 234
תשובה רמ 236
תשובה רמא 236
תשובה רמב 237
תשובה רמג 237
תשובה רמד 238
תשובה רמה 238
תשובה רמו 239
תשובה רמז 241
תשובה רמח 241
תשובה רמט 242
תשובה רנ 243
תשובה רנא 245
תשובה רנב 246
תשובה רנג 247
תשובה רנד 247

תשובה רנה 248
תשובה רנו 248
תשובה רנז 248
תשובה רנח 250
תשובה רנט 251
תשובה רס 252
תשובה רסא 252
תשובה רסב 253
תשובה רסג 253
תשובה רסד 254
תשובה רסה 254
תשובה רסו 254
תשובה רסז 255
תשובה רסח 255
תשובה רסט 256
תשובה רע 256
תשובה רעא 258
תשובה רעב 259
תשובה רעג 259
תשובה רעד 260
תשובה רעה 260
תשובה רעו 260
תשובה רעז 261
תשובה רעח 262
תשובה רעט 262
תשובה רפ 267
תשובה רפא 267
תשובה רפב 270
תשובה רפג 272
תשובה רפד 273
תשובה רפה 275
תשובה רפו 276
תשובה רפז 278
תשובה רפח 280
תשובה רפט 281
תשובה רצ 282
תשובה רצא 282
תשובה רצב 282
תשובה רצג 283

תשובה א

א שאלה: אמרת לבאר לך, מה שאנו נוהגין לומר פסוק: ואני תפלתי לך ה' וכו'; בשבת במנחה. ואם שעת המנחה הוא עת רצון, למה אין אנו אומרים אותו ביום טוב[1]?

ב תשובה: דע, כי שעת מנחה עת מרוצה בימים, וכמו שיש עתים מרוצים בשנה, כעשרת ימי תשובה שבין ר"ה ליוה"כ. והוא שאמרו בפרק קמא דברכות (דף ו): לעולם יהא זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה. גם בדניאל כתיב: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון, מועף אלי בעת מנחת ערב. ועוד הארכתי בזה שם, בפ"ק דברכות[2] ואמנם, מה שנהגו לומר בשבת, ומה שנהגו שלא לאומרו בשאר ימים טובים, לדעתי הוא לב' כוונות. האחת, כי יום שבת מן הראוי להיות בו הרצון, יותר משאר הימים, לפי שבו נגמרה כל מלאכת מעשה בראשית, והוא חמדת ימים. כמו שכתוב: ויכל אלהים; והוא מלשון: ותכל דוד; כתרגום ירושלמי: ויכל: וחמיד. והוא אומרנו: חמדת ימים אותו קראת.[3] ועל כן, הברכה בו יותר. וכאומרו: על כן ברך ה' את יום השבת; מצורף לזה עוד, כי יום השבת הוא יום מנוחה מכל מלאכה, ואפילו ממלאכת אוכל נפש. ועתות המנוחה מוכנים לבטלה, וירבו השותים במזרקי יין, ומשיחין בדברי הבאי, ונגינות שותי שכר. וכל שאחרים משיחין בדברי הבאי ובטלה, ומתוכם יפרוש מי שיפרוש, להיות נעצר לפני ה', ולהתפלל ולעסוק במצוה, יותר ראוי להתקבל תפלתו. וזה מבואר להם בכמה מקומות במדרש ובהגדה. ועל זה אמר דוד: ישיחו בי יושבי שער, ונגינות שותי שכר, ואני תפלתי וכו'.[4] עוד יש טעם אחר, אפשר לאומרו, לפי דעת בעלי

[1] אמר המגיה, חיים מדבר: [אמר מגיה הדפוס: מכאן מודעא, כי כל הגהות שנכתבו, הם פעולת צדיק, הרב כמוהר"ר חיים פאלאגי ו נר"ו, אשר קראם בשם רחמים לחיים הי"ן] רמזה הרב ברכ"י בא"ח סי' רצ"ב, וכמ"ש במחב"ר שם.

[2] והוא בחידושיו, שהובאו בעין יעקב.

[3] כאן נמצא כתוב, לאחד קדוש, וז"ל: וי"ל דעדיין הקושיא במקומה עומדת: דאף ביום טוב? ואפילו בשאר הימים, אם עשה כן לפרוש מדברי הבאי, ולבא להתפלל, תבוא עליו ברכה? והנ"ל לתרץ הוא: דמה שאמר דוד המלך ע"ה: ישיחו בי וגו'. וכונת הפריצים, זאת בקרא כתיב: וינח ביום השביעי. ואומרי': דמן התורה, מותר לאכול ולשתות. ואומרי': דכל אחד שובת ממלאכתו. שכמו מי שעושה מלאכה, הוא שובת, כך הת"ח דתורתו אומנותו, יש לו לבטל ולאכול ולשתות. וזהו שאמר: ישיחו בי וגו'. כלומר: שלועגים עלי, שאני קורא ודורש ביום, השבת. ואומרים: דכונת וינח; הוא, ונגינות שותי שכר. ואני אומר: דח"ו! אלא דכונת הכתוב וינח; הוא, דיום שבת הוא מתקבלת התפלה יותר משאר הימים, ואמרינן לא ניתן שבת אלא לעסוק בתורה. ולכך נהגו לאומרו ביום שבת, ולא ביום טוב, עכ"ל. א"ה, חיים מדבר: עיין בירושלמי, פרק אלו קשרים, שאמרו שם: אמר ר"ב משם רחב"א: לא ניתנו שבתות וי"ט, אלא לעסוק בהם בדברי תורה. וכן הביאו מרן בב"י רס"י רפ"ח, ודו"ק. וכן הביאו הרב המאירי בשבת לדף ח', יע"ש.

[4] טעם זה עפ"י המדרש, כתבו בס' תניא, ואבודרהם, וא"ח, והכל בו, והטור בא"ח סי' רצ"ג. וזה תימה להרב באר שבע, בפרק חלק, לדק"א, שלא הזכירם. ויותר קשה להרב פחד יצחק מערכת הוי"ו, שהביא הטעם מפי' המדרש, משם הבאר שבע יע"ש: והרי טעם זה נפתח בגדולים? ועיין בס' הפרדס לרש"י ז"ל, בדנ"ו שכתב כן, דהטעם שאומרים במנחה בשבת: ואני תפלתי; הוא משום מה שאמר דוד: ישיחו בי וכו'; וכמ"ש רז"ל. ברם, למה

חכמת הככבים: לפי שכבר נודע, דמזלו של שבת הוא שבתאי, והוא המסבב ברצון הבורא ענינים קשים, כידוע לבעלי חכמה זאת. ואמר החכם ראב"ע:[5] ע"כ נצטוו ישראל לנוח בו מכל מלאכה, כדי שיתעסקו למלאכת שמים ובעבודתו, ובזה ינצלו מפגעיו, מלבד הטעם המפורש בכתוב: כי בו שבת מכל מלאכתו. וע"כ תקנו לומר: ואני תפלתי וגו'; שנתפלל ונתחנן לפניו: יהי רצון מלפניו, שתהא תפלתינו בו בעת רצון, ושתקובל תפלתינו ועבודתנו לפניו.[6]

תשובה ב

א שאלה: המוצא פרעוש בחיקו בשבת, ואין רואה אותו, מהו להורגו?

ב תשובה: אם כשהכניס ידו, ראה והבין שהוא פרעוש, אסור להורגו. ואם לא ראהו והכיר, ולא נתכוין לפרעוש, אפילו שהכיר לאחר שהרגו, אין עליו כלום, שלא נתכוין להרוג פרעוש. וקי"ל: דבר שאינו מתכוין, מותר.[7]

תשובה ג

א שאלה: מי שאכל הרבה, ואין נפשו יפה עליו לאכול סעודה שלישית, אי פטור, או לא?

ב תשובה: מי שאינו יכול לעשות סעודה ג', אם יכול לאכול כביצה ואינו מצטער, יאכל, ויקיים ג' סעודות. ואם כשיאכל כביצה מצטער הימנה, פטור. שלא תיקנו חכמים ג' סעודות בשבת, אלא לכבוד שבת ולענגו. וכיון דמצטער, אין לו עונג, ופטור.[8]

שאין אומרי' אותו ביום טוב, כתב שם משום דאין קורין בתורה במנחה, וכמ"ש מר"ן בב"י שם, בשם השיבולי הלקט משם רש"י. ועמ"ש הרב בש"מ לב"ק דפ"ב ע"א, משם א"ח ז"ל יע"ש. ומה שהקשה שם הלבוש והפרישה ושאר רבני האחרונים, על טעם זה, המעיין שם בס' הפרדס בדברי רש"י יראה דלק"מ. ועיין בס' א"ח. ועמ"ש הרב מאמר מרדכי שם, דרצה להשוות דעת דברי הרב נתן, עם דעת רש"י, ונדחק יע"ש. ולפי הנגלה לנו, דברי רש"י בפרדס דברי רש"י, ודברי הר"ב, הם שנים.

[5] והוא בפי' עה"ת, פ' יתרו, בפי' העשר דברות.

[6] לפי הני טעמי, נראה דאפילו דמתפללים במקום שאין בו ס"ת, ואפילו ביחיד, צריך לומר הך פסוק: דואני תפלתי. ועיין להרב שלמי צבור, בש"ת דרי"ג ע"ב. ועמ"ש הרב המאירי בהקדמתו, בס' בית הבחירה ד"ד ע"ב.

[7] עיין בס' החסידים סי' רס"ח, דבליל שבת שאינו יודע אם הוא כינה או פרעוש, אל ימיתנה, יע"ש. ואפשר דגם הרב המחבר מודה בזה. ועמ"ש ה"י בפי"א דשבת ה"ב. ועיין בתשובת הגאונים שנדפסו בסוף ספר נהרות דמשק, סי' רכ"א, שהביא שם תשובה זאת משם ר"נ גאון, יע"ש.

[8] מבואר מדברי הרב המחבר, דחיוב אכילת ג' ס בשבת, בעי' כביצה, ולא סגי בכזית. וזו היא סברת הבה"ג בשבת, בפ' כל כתבי, והביאו הריטב"א בחי' לשם, והר"ן בהל' שם, הבי' הבי' [הב"י] בא"ח בסי' רצ"א. וכ"נ בתשובת הגאונים כת"י, סי' ע'. ורש"י ז"ל בס' האורה סי' כ"ה, בכ"י; הביא דבריהם השיורי ברכה שם. ועתה נדפס בסא הפרדס לרש"י, ד"ט, יע"ש. וכן הוא דעת הרי"ף; הביא דבריו הא"ח הל' שבת דס"ג ע"א, וכ"נ דעת הא"ח שם. ובס' שבילי אמונה נתיב ז', הביא דבריו הרב עמק ברכה דס"ז ע"ב. וכ"פ מרן בש"ע והרב הלבוש שם. ועיין מ"ש הרב מט"י, והרב מאמר מרדכי שם. ותימה: שלא זכרו לדברי הרב שמות בארץ, בתוספת יוה"ך ד"י, ודו"ק. ועמ"ש רבינו המחבר, בח"א סי' תשל"ד, וי"ל. [הושמט חלק מההערה].

תשובה ד

א שאלת: עיר של רבים, שדלתותיה נעולות בלילה, שמערבים את כולה בשיור. מהו לשכור בתי א"י כולם מגזבר העיר, שלא מדעת בעלי הדיורין? מי אמרינן: כיון דאין שוכרין מן המשכיר, היכא דלא מצי מסלק ליה בזוזי, אף על גב דגוף הקרקע של משכיר, ה"נ לא שנא, אף על פי שהעיר למלך. א"ד כיון דבידו מצי לסלוקינהו אפילו שלא כדין, הוה ליה כמשכיר דמצי לסלוקי בזוזי לשוכר, ומותר. ועל השכירות בעל כרחו, ליכא למיחש, דהא אשתו של א"י משכרת שלא מדעת בעלה, כלומר אפי' בע"כ. דאי לא, מאי שנא אשתו, אפי' שכירו ולקיטו?

ב תשובה: נ"ל ברור, שאין שוכרין מן הגזבר, דאין דאמרינן וכו' לסלקו, שלא מן הדין, אלא בדין שהקרקע אינה נגזלת, ושל בעלים היא ולא של גזלן. והתם נמי, בפ' הדר (עירובין דף סה:), ל"ג: כל היכא דמסלק ליה בזוזי. אלא: כל היכא דמצי מסלק ליה. כלומר: דהגיע זמן השכירות, (וכפרש"י שם), או שאינו שוכר לזמן, אלא כל זמן שירצה לסלקו יסלקנו, וכל שהשכיר אצל אחרים אין לך סילוק גדול מזה. אבל כל שאינו יכול לסלקו עד שיתן לו דמים, אין שוכרין ממנו, דמ"מ עדיין לא נסתלק, ועיקר שוכר הוא. וכ"ש שהגזבר אינו רשאי לסלקן בזרוע, דמוראת מלכות עליו, ולא שאנו צריכין לכך. אלא אפילו מן המלך בעצמו[10] אין שוכרין, דדינא דמלכותא דינא. וגזלנותא, לאו דינא.[9]

תשובה ה

ומה שאמרת: דעל השכירות בע"כ, אין לחוש; איני יודע אם על המשכיר אתה מתכוין? שאם על הנשכר אתה אומר, זוהי שאמרתי: דאין שוכרין אלא מיד מי שהוא העיקר, או מיד איש אשתו ושכירו ולקיטו. ומכל מקום, על השכירות שלא מדעתו, כך אני מפרש, דאפילו בקשו ממנו לשכור, ולא רצה, שוכרין מיד אשתו, ואפילו משכירו ולקיטו. וכמעשה הטורזינא דפרק חלון (עירובין דף פ) שלא מדעתו, ואפי' מוחה; קאמר. מדאקשי' על נשים שעירבו, ונשתתפו שלא מדעת בעליהם, אין עירובן עירוב, ואין שיתופן שיתוף. ואוקימנא ההיא: כשאין חצרו אוסרת. אבל באוסרת, מערבין ומשתתפין, אפילו שלא לשכור, שלא לסתור דברים של שמואל, דאמר בני מבוי נכנסין לביתו, ולוקחין ממנו שיתופו, בע"כ. אלמא: שלא מדעתו, אפילו בע"כ קאמרי'. ואשתו

[9] ועל כיוצא בזה נשאל בח"א סי' תרכ"ו, ובמיוחסות סי' רי"ח, ופסק דלא מהני יע"ש. וכ"פ מוהר"ם מרוטנבורק ה"ד הא"ח בהל' עירובין סי' ן' אות מ"ז ע"ש, ובס' הכל בו סי' ל"ג, והמרדכי בפ' הדר. וכ"פ הטור בא"ח סס"י שצ"א. וכ"נ שהוא דעת הבה"ג שהביא הסמ"ג במצות דרבנן סי' א' יע"ש [הושמט חלק מההערה].

[10] עיין לקמן סי' קס"ב.

דנקט, ה"ה אפי' שכירו ולקיטו, דמאי שנא. ותדע לך, מדאמר בפרק הדר (עירובין דף סג:), בעובדא דהמן בר ריסתק הוה דר במבואה. ואמרו ליה: אוגר לן רשות; ולא אגר להו. ואמר רבא: ליזיל חד מינייהו ולשאיל מיניה דוכתא, וליתיב מידי התם, דהו"ל כשכירו ולקיטו. ואמר רב יהודה אמר שמואל: אפילו שכירו ולקיטו נותן עירובו ודיו. כלומר: וכשם ששכירו ולקיטו של ישראל נותן את עירובו כבעל הבית, ודיו. כך בא"י ששכירו ולקיטו משכיר כבע"ה, ודיו. ואף על פי שרש"י ז"ל לא פי' כן.[11]

תשובה ו

א ולענין שכירות מגזבר המלך הדר בשכונתם, כדי להתיר את מבואות השכונה ע"י השכירות. ונסתפק לכם, אם אתם צריכים לשכור בכל פעם שיתחלף הגזבר, אם לא?

ב תשובה: מסתברא לי, שאין אתם צריכים, אלא כל ששכרתם ממנו לשנה, או שתים, או יותר. אעפ"י שנתחלף הגזבר, מותרים אתם באותו שכירות ראשון, עד הזמן ששכרתם ממנו, לפי שגזבר המלך כמלך. והשוכר ממנו, כשוכר מהמלך, והשכירות נופלת יהיה לכיס המלך. ואפילו בשכירו ולקיטו נראה כן. שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר, אלא להקל. וכ"ש בגזבר המלך, כמו שאמרנו.[12]

תשובה ז

א שאלה: כשאנו מערבין או משתתפין בפת, אם יוצאין י"ח באותו עירוב לב' שנים או יותר, כל זמן שהפת קיים ואף על פי שהוא יבש, או לא?

ב תשובה: מערבין ומשתתפין לשבת אחת, ואפי' לשבתות הרבה, וה"ה לשנים רבות. ובלבד שיהיה הפת ראוי לאכילה, ואפילו יבש הרבה, כל שראוי לאכילה, אוכל הוא וסומכין עליו, בין לעירוב בין לשיתוף.[13]

[11] קצת מדברי התשובה הלזו, רמזה מרן בא"ח סי' שפ"ב. ועמ"ש הרב אליה רבא, בא"ח סימן שס"ז ס"ק ד', יע"ש ודוק, ועיין במ"ש עוד רבינו המחבר ז"ל, בתשובה ח"ד סי' רצ"ח יע"ש.

[12] תשובה זאת רמזה מרן הב"י בא"ח סי' שפ"ב. ועיין להרב גו"ר חא"ח כלל ג' סי' כ"ב. ובס' חסדי דוד על התוספתא, בפ' ה' דעירובין. ועיין להרב ברכ"י שם, באות וי"ו שכתב וז"ל: וראיתי להרדב"ז בתשובה כ"י: דאם השכירות נופל לכיס המלך, דמהני. ועמ"ש בנדפסות ח"ב סי' ע"ד, יע"ש. והנר' דתשובה זאת שהזכיר הרב ברכ"י, זוהי תשובת רבינו המחבר הלזו, וזו היא שרמזה מרן הב"י, ונתחלף לו מהרשב"א להרדב"ז. וכמו שהעיד הרב בעצמו, בס' מחב"ר בא"ח בסי' רע"ד וסי' רצ"ב, ובשיורי ברכה בי"ד רס"י רמ"ד, על כיוצא בזה בתשובה שהביא בברכ"י שם בשם הרדב"ז כ"י, שאינן מהרדב"ז, אלא מהרשב"א יעש"ב.

[13] ובודאי דרבינו המחבר איירי בפת שהוא מעוגות מצות, כי לא חמץ. דהרי בלא"ה הרי הוא מתעפש ונאבד, דמה"ט הוא דתקנו לעשות העירוב בע"פ. כמ"ש רש"י ז"ל בס' הפרדס ד"ט ע"ג. ומרן הב"י בא"ח סס"י ש"ה. ומור"ם בסס"י שס"ח. ועיין בברכ"י שם בחי' בסי' שס"ח שרמזה לתשובה זאת משם הרדב"ז כת"י והיא תשובה הלזו לרבינו המחבר הרשב"א ז"ל. וכמש"ל בסי' וי"ו. ומ"מ מבואר מדברי ר' המחבר דגם לשיתופי מבואות בעינן דבר הראוי לאכילה. ועיין מ"ש הרב כסא אליהו בא"ח סי' שע"ו בזה יע"ש. [הושמט חלק מההערה] ועיין בספר

תשובה ח

א שאלת עוד: תבשיל שנתבשל ביום טוב א', לצורך יום טוב ב'. אם מותר לאוכלו ביום טוב הב', אם לאו?

ב תשובה: זו בעיא היא בגמרא, בפרק יום טוב שחל להיות בשבת (דף יז:). וכן אמרו שם: עבר ואפה, מאי? ואתו למיפשטא, מדתניא: מי שהניח עירובי תבשילין, הרי זה אופה ומבשל ומטמין. ואם רצה לאכול עירובו, הרשות בידו. אכלו או שאבד עד שלא אפה ובישל וכו', הרי זה לא יבשל וכו', לא וכו'. אבל מבשל הוא ליו"ט, ואם הותיר הותיר לשבת, ובלבד שלא יערים. ואם הערים, אסור. ודחי רב אשי: שאני ערמה, דהחמירו בה רבנן טפי ממזיד. ור"נ בר' יצחק דחאה, ואוקמא כחנינא, ואליבא דב"ש, דלית הלכתא כוותיה. ולא איפשיט בעיין. וריי"ף ז"ל, לא פסק בה כלל. ומיהו מסתברא דשרי. חדא, מדדחו לה רב אשי ור"נ, אלמא הכי ס"ל. ועוד, דהו"ל ספק בשל סופרים, דאי מדברי תורה מישרא שרי, דהא איכא הואיל, והואיל מדאורייתא הוא. והיינו דאמר רבה, בפרק אלו עוברין (פסחים דף מו:): באופה מיום טוב לחול דאינו לוקה, דאמרינן: הואיל ואי מקלעי אורחים. וכיון שכן, בשל סופרים ספקו להקל. וכ"נ מדברי הרמב"ם ז"ל, אף על פי שלא כתב כן בפירוש. וכ"כ הרב בעל העיטור, במאמרות שחיבר. ולזה, דעתי נוטה. יותר מזה נ"ל להלכה: דאפילו היו לו מאכלים אחרים, זה מותר. ואף על פי שהקשו שם, מהא דתנן: המעשר פירותיו בשבת: בשוגג יאכל, במזיד לא יאכל. ואוקי לה, בדאית ליה פירי אחריני. ותו אקשי: מהמטביל כליו בשבת: במזיד וכו'. ואוקי': דאית ליה כלי אחריני. אי נמי, אפשר בשאלה. ולכאורה משמע מהתם, דהכי נמי בשעבר ואפה, אית ליה תבשילין אחרים, אסור. אפ"ה, נ"ל שהוא מותר, לפי שאני אומר שלא עמדו דברים אלו למסקנא, שהרי חזרו והקשו שם, מהמבשל בשבת, ופריקו: איסורא נינהו, ובהנהו הוא דאסרי', במזיד דידהו. אבל במזיד דיו"ט, כלל כלל [שמא צ"ל: וכלל] לא, מעיקרא הוא דמהדרי לפרוקינהו, כדי שלא תחלוק בין שבת ליו"ט. אבל בסוף, דלא קיימא ליה, פריק פירוקא אחרינא דסגי לכולהו, כנ"ל ישובן של דברים.[14].

הפרדס לרש"י ז"ל שם ד"ט ע"ד, דלטעם שכתב שלא ישתכח תורת עירוב צריך לחדשו בכל פסח ופסח, אף על פי שהראשון קיים יע"ש.

[14] תשובה זאת, הביא מרן הב"י בהל' יום טוב, סס"י תק"ג. ועיין עוד מ"ש רבינו המחבר, בנדפס בח"א סימן תשפ"ה, ובתשוב' הקטנות סימן רצ"ה. ומ"ש מרן החבי"ב, בכנה"ג על דברי מרן הב"י, שהביא תשובה זאת, שהיא בח"א סימן תשפ"ה. הרואה יראה, שאינה אלא תשובה הלזו, כדמותה כצלמה.

תשובה ט

א עוד לו ז"ל. יש לבבי ישר עם לבבך, כאשר לבבך ישר עם לבבי, אתה ידעת. על כן ידעתי, גם אני בהמנעי מלהשיב על כתביך הנכבדים, ועל דבריך הנעימים, חדש או ימים, לזכות תדיינני ולא לחובה, ותבין התאחרי בסבת חדוש, לא מעצלה ולא מיאוש. כבר השמעתיך התנצלות אל האיחור, על יד הבחור אחד, הבא משם. יודע אני, כי תאמין. ועתה הנני כותב אליך, אשר הראוני מן השמים על שאלותיך הנכבדות. ומי יתן בשאלותיך, ואשתעשע, ובדבריך אתענג. ואוכלם, ותהי בפי כדבש למתוק, דבש וצרי ופנג.

ב שאלת נכבדי: מה הענין שצריך היחיד לשער בעצמו ובתפלתו, בקדושה דמיושב, ובקדושה דמעומד ובשעת כניעה למודים? ומה טעם אומר בלחש מלות ידועות, בס' קדושה? דע: כי הקורא קרית שמע וברכותיה, פוסק הוא לענות קדושה, וקדיש, ומודים, ואפילו באמצע הפרק. ואין צ"ל, בין פרק לפרק. שהרי הוא משיב, אפילו מפני הכבוד, כל שכן לקדושה ומודים. ואפילו אם בא לענות אמן לברכות של ח"י[15] ודוקא בקרית שמע וברכותיה. אבל בשעה שהוא מתפלל ח"י, אינו מפסיק לדברים אלו. ואמרו בירושלמי: ודברת בם; בם יש לך רשות לדבר, ולא בתפלה,[16] ולפיכך אמרו בפרק מי שמתו (ברכות דף כא): אמר ר"ה: הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים, יתפלל. ואם לאו, אל יתפלל. ר"י בן לוי אומר: אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה וכו', ואם לאו אל יתפלל. ומכל מקום, לכ"ע אינו פוסק, לא לקדיש ולא לקדושה ולא למודים. דגרסינן התם: מהו שיפסיק (ליהא שמו הגדול מבורך)? ואסיקנא: דאינו מפסיק. ובירושלמי [ס"פ תפלת השחר, והביאו הרא"ש שם בסימן ח"י], נחלקו מחלוקת אחרת. אמרו: אם יכול להתחיל ולגמור, עד שלא יגיע הש"ץ לאמן של האל הקדוש, ויש אומרים לאמן של שומע תפלה. אף על פי שלא אמרו כן בגמרא. ולומר היחיד קדושה, בין דיוצר, בין דתפלה, בין בסדר קדושה, מדעתי שאינו אומר לא זה, ולא זה, דכל דבר שבקדושה, אין פחות מיו"ד. ומיהו, אם בא לומר אותן פסוקים של סדר קדושה בנעימה, כדרך שהוא קורא אותם בבית

[15] וכ"כ ר' המחבר בנדפס, ח"א סימן תתס"ב, ומרן הב"י בא"ח סימן ס"ו, ומרן החבי"ב שם, בהגב"י יע"ש.

[16] הכי איתא בירושלמי, בפרק היה קורא. רב הונא בשם רב יוסף: ודברת בם; מכאן שיש לך רשות לדבר בם. והביאו הרא"ש שם. אך מרן הב"י א"ח סימן ס"ו, הביא לשון הירושלמי, כלשון שהביא רבינו המחבר. ועמ"ש מרן הב"י שם בסימן ק"ד יע"ש. ועיין בפ"ק דיומא, די"ט ע"ב. ויע"ש בתוס' ד"ה בם, ובתוספות ישנים שם, ד"ה ודברת, הוסיפו: וכן מפרש בירושלמי. ועיין תוס' בדי"ג דברכות, ד"ה ובאמצע שהשוו הירושל' עם הברייתא דיומא, יע"ש ודו"ק, כי קצרתי מאד.

הספר, אומרים; שאין זה אלא כקורא בנביא. וכן אמרו בשמו של הראב"ד ז"ל. מ"מ נראה לי, שאם בא לומר בין ביוצר בין בסדר קדושה, בלשון תרגום, אומר ואינו נמנע. ועל כן נהגו בכל המקומות, לומר בסדר קדושה בלחש אותם המקראות, ללמד אפי' יחיד רשאי לומר קדושה בלשון ארמי בלחש.[17] ושלומך, עם שלום מעלתך, יגדל לנצח. כרצונך, ורצון חפץ יקרך, ומעלתך עלי בבריתך. הגעתני שאלתך הנכבדת, ואם אחרתי עד עתה על התשובה, תלי האיחור על רוב הטירדה. ואני הנני משיב כאשר הראוני מן השמים. שלמה בר אברהם ה"ה בן אדרת.[18].

תשובה י

א תמהת על הרמב"ם ז"ל, שכתב בפרק י"ב מהלכות תפלה (ה"ה). כל אחד ואחד מן הקורין, פותח ס"ת, ומביט במקום שקורא בו, ואח"כ מברך, וקורא עד שישלים לקרות, וגולל הס"ת ומברך. ואמרת: דנראה דפסק כר' יהודה, דאמר: דפותח ורואה ומברך. ואם כן, לבסוף אמאי גולל ומברך. דלכאורה משמע, דס"ל כר"ע בהא, ונמצאו דבריו סותרים זה לזה?

ב תשובה: באמת הלכה כר' יהודה, ובהדיא איפסיקא בגמרא הלכתא כוותיה (בפרק בני העיר, דף לב). וכן אמרו בירושלמי[19] דגרסינן התם: ר' זעירא, ור' אבא בר ירמיה, ורב מתנה, בשם שמואל: הלכה כרב דימי, שאומר: פותח ורואה ומברך. ומה טעם? דכתיב: ובפתחו, עמדו כל העם. וכתיב בתריה: ויברך עזרא את ה' וכו'. וכן פסק הרב ז"ל. אבל מה שכתב: כשישלים, גולל הס"ת ומברך; יפה כוון. לפי שלא נחלקו ר"י ור"ע, אלא בבא לקרות. דר"י סבר דכיון דהוא עומד לקרות, וצריך הוא לפתוח לראות היכן מתחיל, אחר שנפתח, למה חוזר וגולל. ואי משום שלא יאמרו: דברכה כתובה בתורה; בברכה ליכא למיטעי, דהכל יודעים דאין כותבין ברכה באמצע של תורה. הלכך, אינו צריך לחזור ולגלול בין ברכה לקריאה. אבל לאחר שקרא, למה? הא הס"ת פתוח בלא קריאה! אינו כבודו של ס"ת שיהא כתבו מגולה, בלי קריאה. וכענין שאמרו (במס' עירובין דף צח) בכותבי ספרים: לא יהפוך היריעה על פניה, אבל פורס עליה מפה. וכענין שאמרו גם כן, בשבת (בפ"ק דף ה) בעומד בראש הגג, וס"ת בידו, ונתגלגל הספר. ואף לשון הברייתא מוכיח כן לכאורה, דקתני: ר"י אומר: פותח ורואה ומברך. דמאי: פותח; דקאמר, והלא

[17] [ועיין בסידור הרב יעב"ץ ז"ל שנזדמן לידי כרגע, מ"ש בזה בדקס"ה ע"ב, טעם לדבר, יע"ש].
[18] ועיין בח"א סי' ז', ובמרן הב"י בא"ח סי' נ"ט, ובתשובות הקטנות סימן ת"ד.
[19] שם בפ' בני העיר, והביאו הרא"ש שם. והכי איתא במס' סופרים, בפי"ג, יע"ש.

פתוח ועומד משעה ראשונה? אלא דבין גברא לגברא, גוללו, וזהו כבודו[20] וכיון דהוא צריך לגוללו, למה יהא פתוח עד שיברך? לא דיים דאמרו: שאינו צריך לגוללו, ולא חששו שמא יאמרו ברכה כתוב בתורה. אלא דאתה בא לחייב שיהא פתוח ועומד, עד שיסיים הברכה. וזה נראה לי עיקר.[21]

תשובה יא

א שאלת: בברכת תפילין, אם נברך על של יד ברכה אחת, ועל של ראש ברכה שניה?

ב תשובה: דע שכל הגלילות הסכימו כדברי הרי"ף ז"ל, דאם לא שח, מברך אחת על שתיהן. ואם שח, מברך שתים. ולא שיברך שתים אחר השיחה, אלא עם הראשונה שכבר בירך על של יד, ולפי שאמר: מברך אחת, כשלא שח. כלומר: דאינו צריך לברך על של ראש, אף על פי שהן שתי מצות, אמר בשח, דאינו פוטר את עצמו באחת, שכבר בירך, אלא הרי זו מצוה אחרת בפני עצמה, וצריך ברכה. וכן אנו נוהגין.[22]

תשובה יב

א שאלה: הנה נסתפק לי, אם מניחין תפילין של ראש על הבגדים, אם לאו? מפני שנראה דמותר, ממה ששנינו בפ' בתרא דמגילה (דף כד:): נתנן על בית יד אונקלי שלו, הרי זה דרך חיצונים. וטעמא משום לך, לאות על ידך; לך לאות, ולא לאחרים לאות. וכדאיתא בשילהי הקומץ רבה (מנחות דף לז:), וכמו שפרש"י ז"ל. הא בתפילין של ראש, דאדרבה כתיב בהו: וראו כל עמי הארץ. ואמרינן שם [מנחות] (דף לה:): אלו תפילין שבראש. לא מצינו איסור, אם מניחן על הבגדים שעל ראשו (23ועל זה השבת): ונראה דחציצה

[20] וכן דקדק המרדכי, בפ' בני העיר, הביאו מרן הב"י בא"ח סי' קל"ט, ועיין ב"ח וט"ז שם, משם מוהרש"ל, יע"ש.

[21] וכ"כ מרן בכ"מ שם ליישב דברי הרמב"ם. וכה"ג כתב המאירי בחי' לסוף מגילה ליישב דעת גדולי המחברים, שהוא הרמב"ם כידוע. אלא דנראה דיש שם ט"ס בסוף דבריו, שכתב: אבל באחרונה ודאי צריך לגלול, אלא מברך אעפ"י שהוא פתוח. הואיל ומ"מ הוזכר בו טעם, דאין ח"ו לומר דברכות כתוב בתורה עכ"ל. וצ"ל במקום אלא מברך וכו', ואי לא מברך, אעפ"י שהוא פתוח, או אלא דבתחילה מברך, וחסר תיבת דבתחילה. וכ"נ שהבין הרב מאמר מרדכי בסימן קל"ט, שיש ט"ס בדברי הרב המאירי יע"ש. גם הרב ברכ"י שם אות ד', הביא דברי הרב המאירי אלו, וכתב דיש ט"ס. [הושמט חלק מההערה].

[22] וכן פסק בנדפס בח"א סי' קנ"ו, ובסימן תת"ט. ומ"ש רבינו המחבר שם, בסימן תתע"ד, דמצריך ב' אפילו בלא שח, אינה מתורתו של רבינו המחבר, אלא היא תשובה למוהר"מ ז"ל, כמ"ש מרן החבי"ב בכנה"ג סימן כ"ה בהגב"י יע"ש. ותמהני להרב מאמר מרדכי שם בס"ק ז', דנעלם ממנו דברי הכנה"ג אלו. וליכא לאקשויי ע"ז: דאי לא ס"ל להרשב"א כוותיה, איך כתבה וקבעה בתוך תשובותיו? דעל זה ועל כיוצא בזה, השיב ג"כ מרן החבי"ב בכנה"ג בח"מ סי' קפ"א, הגה"ט אות ט', על תשובה מוהר"י אדרבי, יעש"ב ואכמ"ל.

[23] וכ"פ בתשובות הקטנות סי' ת"ט, ותשו' המיוחסות סי' רל"ג, ובח"ג סימן רפ"ב. ובתשובה שהביא הא"ח בהלכות תפילין, סימן ח"י יע"ש. ועיין להריב"ש סימן קל"ז, והתשב"ץ ח"א סימן ל'. ועמ"ש מר"ן הב"י בסימן כ"ז. ועיין מ"ש בס' סדר הדורות, מערכת יו"ד, דף קי"ד, ריש ע"ג, ודו"ק.

מעכבת, מדתנן: העושה תפלתו עגולה סכנה, ואין בה מצוה. ואמרינן עלה בגמרא: דעבידא כאמגוזא [בצורת אגוז]. ואי ס"ד דעל הכובע מותר, מאי סכנה איכא?

ב ואנא גברא חזינא, ראיה לא חזינא! דכיון דאי לא מנח מידי תחתיהן, אית בהו סכנה, אין אומרים יעשה עגולה ויניח, דהא לאו מצוה להניח תחתיהן, ולא אמרה תורה עשה לתקלה. ודברים ברורים הם. ומה שהבאתי ראיה מדתנן: על בית יד אונקלי שלו; דחית משום דבשל ראש נמי, קרי' לאות. דאי לא, יניח של ראש אפילו בשבת? ואני לא ירדתי לסוף דעתך בזה. ומי לא ידע כל אלה, דתפילין של ראש נמי הן אות וזכרון. דהא כתיב בהו: ולזכרון בין עיניך. ולפיכך אמרו בעירובין (דף צו) שהן עצמן אות וזכרון. ומ"מ, גבי יד כתיב: לך לאות; כלומר: לך לאות, ולא לאחרים לאות. ועל של יד דרשינן ליה, בשילהי פרק הקומץ (מנחות דף לו [צ"ל: לז]). התם: ידו [בנוסח שלפנינו: ידך], זה קיבורת, מנ"ל? דת"ר: על ידך, זה גובה של יד [בנוסח שלפנינו: זו גובה שביד]. אתה אומר: זה גובה שביד; או אינו אלא ידך ממש? אמרה תורה: הנח תפילין ביד, הנח תפילין בראש. מה להלן בגובה שבראש, אף כאן גובה שביד. ר"א אומר: אינו צריך. הרי הוא אומר: והיה לאות על ידכה [לפנינו: והיה לך לאות]; לך לאות, ולא לאחרים לאות. אבל גבי תפילין של ראש, לא כתיב: לך. אדרבה, כתיב בהו: וראו. ומה שאמרת: בנתנן על בית יד, ועל בית אונקלי; תרתי; קאמרת. יפה אמרת! אלו הנוסחאות מודות. אבל בכולן תמצא: נתנן על בית יד אונקלי שלו, וכל המפרשים שראיתי, כך פירשו. גם מה שהבאת ראיה מציץ, דבעי נמי גובה שבראש בתפילין [כתפילין]. ומדדמי להדדי דבתרוייהו כתיב: בין עיניך; דעל מצחו; מתרגמי': בין עינוהי; נראה דלכל דבר מדמינן להו. אין אדם דן ג"ש מעצמו. וכי מפני שזה בגופה [בגובה] של ראש, וזה בגובה של ראש, נשוה אותן לענין חציצה? מה ענין זה אצל זה! ועוד, ציץ גופיה מנ"ל, דבמצנפת הוא (דאמרינן בזבחים דף יט)? משום דכתיב בהו: על ראשו; שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין ראשו. והכא, לא כתיב. ואי משום דכתיב: בין עיניך; לא בא הכתוב אלא לקבוע להם מקום בגובה של ראש[24] ואפילו אתמ"ל: דבציץ נמי חציצה מעכבת ביה, היינו משום דכתיב ביה: על מצחו; ובעי' על, ולא על דעל. והיינו דגבי מצנפת, וגבי כתונת נמי אמרי' (שם [זבחים יט]), שלא יהא דבר חוצץ, משום דכתיב בהו: ילבש על בשרו, המצנפת על ראשו. ומה שאמרת: שנראה כי אותה ששנינו: שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם היה מניח תפילין; לאו למימרא שהיה מניחן בשעת העבודה, דא"כ הרי זה יתור בגדים. וכתבת דלישנא דמניח קא דייקת, שלא היה מניחן בשעת העבודה, שא"כ הול"ל: ששם היו

[24] עיין להרב מאמר המלך, דע"ג ע"ג.

מונחין. וכל עצמו לא בא להשמיענו, אלא דהמצנפת היתה בגובה של ראש, ולידע כמה הפרש יש בין ציץ למצנפת, דהיינו כשיעור תפילין, כדקאמר: שהיה שם מניח תפילין. וקצת ראיה יש, שלא היה מניחן בשעת הציץ. דהא ע"כ שלשה פתילין יוצאין מן הציץ, וצריך שיהא האמצעי הולך על פני גובה הראש, להעמיד המצנפת. ואם היה שם תפילין, הו"ל הפתיל על התפילין. ואין זה נכון. ע"כ לשונך.

ג והנני משיב על אחרון, ראשון. מה זאת שהקשה: אם יהיה הפתיל הולך על התפילין; וכי אסור להניח עליהם אפי' פתיל אחד? והלא אפילו המחמירין לא אמרו (בב"מ דף קה), אלא ריבעא דריבעא דפומבדיתא, דהוי משוי. הא לאו הכי, שרי. וכי אסור להניח טליתו על התפילין! וזה אף לדברי רש"י, שכתב: שיש חוט וכו' יוצא מן הציץ, כנגד גובהו של ראש, והולך על המצנפת. אך הר"מ נראה [הרמב"ן] כת': דאין בציץ, אלא חוט אחד, דמחובר שני ראשי הציץ מאחריו, ונקשר על המצנפת. כי הציץ הולך על מצחו, עד אחרי אזניו; ומשם פתיל תכלת יוצאת, וקושר שני ראשי הציץ. וכן משמעות המקראות. ואף הרמב"ם ז"ל, כתב כן. גם ממקום שבאת, מלישנא: דמניח; ולא קתני: מונחין. ואי מונחין שם לעולם, או מעכבין הם בעבודה, דליהני ששם מונחין[25] ועוד דאגב חורפיה, לא עיין בה מר. דהא תניא בריש ערכין (דף ג ע"ב): הכל חייבין בתפילין: כהנים וכו'. ודייק עלה: פשיטא? ופרקי': כהנים איצטריכא ליה. סד"א, הואיל וכתיב: וקשרתם לאות על ידך, והיו לטוטפת בין עיניך. כל דאיתי' במצות של יד, איתא במצוה של ראש. והני כהני, הואיל וליתנהו במצוה של יד, דכתיב: ילבש על בשרו; שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו, אימא במצוה של ראש, לא ליחייבי. קמ"ל: דלא מעכבי אהדדי. כדתנן: תפילין ש"י אינה מעכבת לשל ראש, וש"ר אינה מעכבת לשל יד. ואקשי': מ"ש דיד, דכתיב: ילבש על בשרו; שלא יהא חוצץ דבר בינו לבין בשרו; דראש נמי, הא כתיב: ושמת המצנפת על ראשו? ופרקי': הכא שערו היה נראה בין ציץ למצנפת, ששם מניחין התפילין. אלמא: אף בשעת עבודה, יכול להניח ש"ר. דאילו שלא בשעת העבודה, בין דיד בין ש"ר, היה יכול להניח, דליכא חציצה, ואין זאת צריכה לפנים. ומה שהזקיקך לומר כן, כדי שלא יהא מותר בבגדים. אישתמיטתיה מיניה דמר, דא דאמר ר' יוחנן (בזבחים דף יט ע"א): לא אמרו יתור בגדים, אלא במקום בגדים: כגון ב' מעילים, וב' מכנסים, וב' אבנטים, וכיוצא. וכדגרסי' בירושל' (עירובין פ' המוצא תפילין). על דעתיה דר' חנינא, איזהו יתור בגדים? ב' כתנות, ב' מצנפים, ב' מכנסים וכו' ע"כ. אבל שלא במקום בגדים, לא הוי יתור בגדים, ועבודתו היא כשרה, אלא א"כ הוא במקום עבודה.

[25] עיין להתוס', בפ"ק דערכין ד"ג, ד"ה ציץ.

דהתם אסור, משום חציצה. וכשיש בו שלש על שלש חוצצת. או דבר חשוב, כצלצול. וכדאמר רבא משמיה דרב חסדא: במקום בגדים, נימה אחת חוצצת. שלא במקום בגדים, ג' על ג' חוצצות. פחות מג' על ג', אין חוצצות. ואמרינן עלה: לימא פליגא אדרב יהודה בריה דר' חייא, דאמר: ל"ש אלא גמי. אבל צלצול קטן, חוצץ? ופרקי': שאני צלצול קטן, דחשיב. ואיתא בפ' המוצא תפילין (עירובין דף קג:), בגמ': כהן שלקה באצבעו, כורך עליו גמי. וכ"פ הרמב"ם ז"ל, והראב"ד ז"ל. מעתה מקום תפילין שבראש, כיון דשערו היה נראה בין ציץ למצנפת, שאינו מקום בגדים, ונמצא כשמניח שם תפילין אין זה יתור. ולא עוד, אלא אפילו למ"ד שלא במקום, ג' על ג' הוי יתור, תפילין נמי לא הוי יתור, דתפילין שיעורן אצבעים כציץ, וכמו שמוכיח במדרש. וכ"כ התוס', בפ' המוצא תפילין (עירובין דף צה עב [ע"ב]). ואין תפילין דומין לצלצול קטן. ואפילו למ"ד דצלצול[26] קטן, כיון דחשוב לא בטיל, והוי יתור, ואפי' שלא במקום בגדים, ואפילו שלא במקום עבודה, כגון שמאלו, או ימין ועל פס ידו, דוקא צלצול. דמתוך חשיבותו, אדם מניחו, ואפילו לאחר תשמישו, ומבטלו במקומו. אבל תפילין, דע"כ מסלקי בלילה, ובשעת שינה, ובשעה שהוא נכנס לבית הכסא, אינו מבטלן במקומן, ולא הוו יתור בגדים.

תשובה יג

א שאלת: אם מותר להפסיק בין תפילין של יד לתפילין ש"ר, לענות אמן או כל דבר שבקדושה. מי אמרי' כיון דמפסיק, עבירה היא בידו, ולא יפסיק, והו"ל כתפלת ח"י שאינו מפסיק. א"ד לא אמרו, אלא במפסיק לדבר הרשות. הא לדבר מצוה, מפסיק, כק"ש וברכותיה, וכן בשוחט, למאן דס"ל שהשיחה מפסקת?

ב תשובה: מסתברא שלא אמרו עבירה היא בידו, אלא במפסיק לדבר הרשות. אבל לענות: אמן יהא שמיה רבה מברך; אין זה כעובר עבירה וכו'. ומיהו אם הפסיק וענה, מסתברא דמברך על של ראש. דמ"מ, הרי הפסיק בין הברכה לעשות המצוה. דתפילין של ראש, מצוה בפני עצמה היא. אבל בשחיטה בין בהמה לבהמה, לא מסתבר לחזור ולברך, אחר שהתחיל בשחיטה, שהרי אין הפסק בין הברכה למעשה. ומ"מ, אפשר דאינו צריך לפסוק כאן וכאן ולענות, אלא שותק ושומע, דשומע כעונה ואפי' לכתחילה. ולפיכך, מסתברא כמ"ד דבתפלה אפילו לשתוק אינו רשאי, דשתיקתו כענייתו. וכן נראית לי ראיה, מדאמרי' (בברכות דף כא ע"א): הנכנס לבית הכנסת, ומצא צבור מתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה, יתפלל. ואם לאו, אל

[26] עיין למרן בב"י בא"ח סי' ל"ב, ובש"ע שם סעיף מ"א, ובתשובת בית יהודה ח"ב סס"י פ"ח, יע"ש.

יתפלל. ואם איתא דרשאי לשתוק, יתחיל וכשיגיע הש"ץ לקדיש, ישתוק והרי הוא כעונה. ושומע כעונה, אפילו לכתחילה, וכדגמרי הלכתא מהלילא.[27]

תשובה יד

א שאלת: אם מותר לעמוד בבהכ"נ לכבוד בני אדם. שהרי רשב"ג חשש לכבודו, ותקן שלא יעמדו בפני ר' מאיר ור' נתן, כדאיתא בסוף הוריות. וכ"ש הכא, במקום שכינה. ואם חייב לעמוד שם, מפני המחויב לעמוד, דבר תורה?

ב תשובה: אפילו בבהכ"נ, חייב אדם לעמוד בפני רבו, ואביו, ומפני ת"ח. ותניא נמי הכי, בברייתא שבהוריות, והתם בכל מקום קאמר, ואפי' בבהכ"נ ובתי מדרשות. ורשב"ג דעבד, לעצמו הוא דעבד. דאילו היה איסור לעמוד בפניהם בפני רשב"ג, לא היו מקפידין ר"מ ור"נ. דאדרבה, רשב"ג כדין עבד! ואף על פי שאסור לעמוד בפני אחרים, מפני רבו שאני. אבל בבתי כנסיות וב"מ, אם לכבדו ולקום מפני כל אדם, רשאי.[28]

תשובה טו

א שאלת: ש"ץ ושמש הכנסת, אם שוכרים אותם לפי ממון, או לפי נפשות?

ב תשובה: מסתברא שורת הדין, אם יקוב הדין את ההר, לפי נפשות הם גובין. דאין אלו באין על עסקי ממון, אלא לחובת הגוף: ש"צ להוציא הרבים י"ח נפשות. ושמש הכנסת, גם הוא לכנסת הוכן. ומ"מ, צדדים יש, כגון אם נמצא ש"ץ אחר, ראוי בפחות; וש"ץ אחר, ביותר לנעימות קולו. בזה יראה, כי הולך לפי ממון. וכענין שאמרו (בב"ק דף ט:): להידור מצוה עד שליש. וזה הענין, הוא לפי מה שהוא האדם בעושר, דכתיב: כבד את ה' מהונך. גם שמש הכנסת, אם הוא משמש הקהל, לאסוף העדה על עניני המסין, והתשחורת, וגביית המס, ובעניניה אלו, הנהוגים בארצות הללו, בזה נראה שגובין אפילו לפי ממון. והכל לפי ראות עיני הב"ד של אותו מקום, ולפי הצורך[29]

[27] עיין בתשוב' הקטנות לרב המחבר סי' מ"ט, והביאה מרן הב"י א"ח סי' כ"ה, יע"ש.

[28] עיין בנדפס ח"א סס"י רמ"ג, ובברכ"י ל"ד סימן רמ"ד, ובשיורי ברכה שם. [ומ"ש בשאלה שהרי רשב"ג. עיין מ"ש בעניותי בספרי הקטן לב חיים ח"א, בקונטרס תיקון הבית, דקמ"ה ע"ג, יע"ש ודו"ק].

[29] עיין בתשובה שהביא מרן הב"י א"ח סי' ג"ן [נ"ג] [בד"ה כתוב בתשובת הרשב"א], והיא ל"ו נדפס"ה בח"ג סי' שפ"א, וצריך ישוב. (ועמ"ש בתשוב' כנסת יחזקאל חא"ח, סימן יו"ד בדין זה, וכיוצא בזה, ועש"ב). עיין בתשובה הרמ"ה, בס' אור צדיקים סי' רמ"א, יע"ש.

תשובה טז

א שאלת: להעמידך על דברי הרמב"ם, שכתב בפ"י מהל' רוצח (ה"י), בעגלה דמשתדר לנחל איתן, תיאסור בהנאה. ואח"כ באותו פרק (ה"ח), כתב: דאם נמצא ההורג עד שלא תערף העגלה, תצא ותרעה. ונראין דבריו כסותרין זה את זה.

ב תשובה: הטבת לראות, כי גם בעיני יפלא, שהוא מזכי שטרא לבי תרי, דפליגי בכריתות (דף כד ע"ב). טרחתי להעמיד את דבריו, ולא יכולתי. אבל מה אומר, והראב"ד ז"ל לא השיגו עליו בזה כלום[30]!

תשובה יז

א ומה ששאלת: הא דאמר רב, בפ' הגוזל בתרא (בבא קמא דף קיד:). הבא במחתרת, ונטל כלים, ויצא, פטור. מ"ט? בדמי קננהו. תמוה לי: אי קננהו לגמרי קאמר, אמאי? וכי מפני שזה התיר עצמו למיתה, דאם קדם בעל הבית והרגו, פטור עליו, יקנה לו כליו? ואתמ"ל דקננהו לשלם דמיהן קאמר, וגוף הכלים קנוי לו, גם זה תימה. ולא ראיתי מזה, זכר למפרשים ע"כ.

ב תשובה: איברא לדברי רב, קננהו לגמרי. ואפילו איתנהו בעין, דידיה נינהו. והכי אית', בפ' בן סורר ומורה (סנהדרין דף עב ע"א). דאמרי' התם: רבא איגניבו ליה דיכרי. אהדרינהו ניהלי', ולא קבלינהו. אמר: הואיל ונפק מפומיה. ומיהו, בההיא שמעתא, דפ' בן סורר, פלוגתא בהא דרב. דאמרי': אמר רבא: מסתברא מילתיה דרב, בששבר, דליתנהו בעין. אבל נטל ויצא, דאית' בעין, לא. והאלהים! אמר רב: אפי' נטל. דהא אם יש לו דמים, ונאנסו, חייב. אלמא: ברשותיה קיימי, ה"נ ברשותיה קיימי. ולא היא. אי [שמא צ"ל: כי] אוקמינהו רחמנא ברשותיה לענין אונסין. אבל לענין מיקנא, ברשותי' דמרייהו קיימי, דמידי דהוה אשואל וכו'. מתיב רב ביבי בר אביי: הגונב כיס בשבת וכו'. היה מגרר ויוצא, מגרר ויוצא, פטור, שהרי איסור שבת ואיסור גניבה באים כאחד, הב"ע? דשדינהו בנהרא. והל' דשדינהו בנהרא. ומי' מסתברא כההיא סוגיא, דפ' הגוזל, כמ"ד אפי' נטל. דהא מכיר כליו וספריו ביד אחר, ואיתנהו, ואפ"ה קא מקשי מהא דרב. אלא שאפשר לדחות, דליתנהו לאו דוקא, אלא כל דליתנהו בידיה, כשבר דמי, וכשדינהו בנהרא דמי. ומיהו לכ"ע, אם גנב במחתרת, וטבח, ומכר בחוץ, פטור. ולא תימא בשעת טביחה ומכירה, לאו במחתרת הוא ולא קננהו, דהא מחוייב להדורי למריה. והשתא הוא דמיחייב, אקרנא לאכפילא. לא היא! דהשתא לא גנב, אלא כעין פקדון הוא בידו,

[30] עיין למרן בכ"מ שם, שהביא תשובה הלזו, ומרן ז"ל שם כתב לישב דעת הרמב"ם, יע"ש.

וכשואל הוי, ולא מיחייב. וכ"כ הראב"ד ז"ל בכתובות. ותדע לך, דהא אפי' במחתרת, אי איתי' בעיני', מיהדר לה למרה, ואפ"ה פטורין מן התשלומין. ולא עוד, אלא אפילו תשלומי קרן פטר, ואפי' לא טבח ומכר בחוץ, דבדמי קננהו. אלא דאם איתנהו, שקלי ליה בעלים, דאין הפרש בין מחתרת לחוץ. וכן גנב בשבת וטבח בשבת, או שטבח לאחר השבת. וכן גונב כיס בשבת, ושדינהו לנהרא בשבת, או לאחר השבת. ולעולם, פטור מהכל. ולפיכך נראה לי, דהא דאמרי' בפ' אלו נערות (כתובות דף לד ע"ב): גנב וטבח במחתרת, פטור. דאם אין גניבה, אין טביחה ומכירה. דמשמע טעמא: דאם אין טביחה ואין מכירה, הא לאו ה"ט, היה חייב בתשלומים. ההיא דוקא באומר: עם זביחה אני זוכה בה; דלא קננהו קודם שחיטה. אבל בגונב ומעביר במחתרת לזכות בה, ואח"כ טבח, בין שטבח במחתרת, בין טבח חוץ למחתרת, פטור מהכל, מן הדין. דכשטבח ומכר, שלו הוא טובח, ושלו הוא מוכר. ומלבד ההכרח הזה, פירש אותה השמועה, מוכרח הדבר להיות כן, ולא בזובח ואח"כ שוחט. אלא שאין כאן מקומו.

תשובה יח

א ומה ששאלת: מילתיה דרב הבא במחתרת, ונטל כלים ויצא פטור, ואנהרת עיינין מההיא דמסכת סנהדרין. מן התימה הוא, להיות גנב זה קונה כלי. של בעל הבית, מפני שאם הרגו דפטור עליו (בימי הסנהדרין). ומאי קא מדמי, להההיא דגונב כיס בשבת, קשיא. דהתם ב"ד קא מחייבי ליה מיתה, על מלאכת שבת. ולא מצי לחיובי ממון. דרחמנא אמר: כדי רשעתו; משום רשעה אחת אתה מחייבו וכו'. והא דמחתרת, לא דמיא להא, דאין בדבר חיוב מיתה [שמא צ"ל: מיתת] ב"ד כלל, אלא ממון לחודיה.

ב תשובה: לא משום כדי רשעתו, פטרי ליה להההוא דגונב כיס, אלא משום דכתיב: ולא יהיה אסון. וכדתנן בפ' אלו נערות (כתובות דף לו:): הבא על בתו, ועל בת בתו וכו', אין להם קנס, משום דמתחייב בנפשו, שמיתתן מיתת ב"ד. וכל המתחייב בנפשו, אין משלם ממון. שנאמר: ולא יהיה אסון. ואמרינן עלה בגמרא [כתובות] (דף לז) והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: כדי רשעתו; משום רשעה אחת וכו'. חדא במיתה וממון, וחדא במיתה ומלקות. ומולא יהיה אסון; דרשינן, אפי' חייבי מיתה בשוגג, ודבר אחר, שהוא פטור. וטעמא דמילתא, דכל דאפשר לבא לידי מיתה, פטרו הכתוב מממון. וכדתני חזקיה (שם [כתובות] דף לה ודף לז): מכה נפש בהמה ישלמנה, ומכה אדם יומת. מה מכה בהמה, לא חלקת בו בין שוגג למזיד לפוטרו מממון, אלא לחייבו ממון, אף אדם לא חלקת בו לחייבו ממון, אלא לפוטרו ממון. אלא אף על פי דאינו חייב מיתה ממש,

פטור מממון. ולא במיתת ב"ד בלבד אמרו, אלא אפילו הבא על אחותו שלא נפגמה. אפילו שלא כדרכה נמי אמרו, בפרק בן סורר (סנהדרין דף עג:), דאינו משלם קנס, הואיל וניתן להצילו בנפשו, ואף על פי שלא היה שם בשעת ביאה ממש, שום מציל. אלמא: כל דאפשר דאתו לידי מיתה, פטור מממון. וכיון שכן, מה לי אם נטל כלים מחבירו, ואיתנהו, ומה לי שבר כליו של חבירו. דהרי המזיק ממון חבירו, חייב לשלם. ואפ"ה כל דאפשר דיתחייב בנפשו, פטור מן התשלומין. מאי טעמא? בדמי קננהו, ולא חשבינן ליה כמזיק ממון חבירו, אלא כמזיק ממון עצמו. הלכך, אפילו נטל כלים נמי, בדמי קננהו ודידיה נינהו. וה"ט דמאן דסבר בפ' בן סורר (סנהדרין דף עב) דההיא דרב אפילו, בשנטל. אלא מיהו אסיקנ' התם, דדוקא שבר אבל איתנהו לא. ואפשר דזו מדבריהם, כדי שלא יהא אדם חוטא נשכר, ליטול ממון חבירו, ויאכל וחדי. אבל מד"ת, פטור מכולם, דבדמי קננהו.[31]

תשובה יט

א שאלת: מה שפרש"י, ברפ"ק דעירובין, ריש מתני' וז"ל: דכיון דלאו כרה"ר, שרי לטלטולי ביה מן התורה. וק"ל עלה: דאדרבה, רשות היחיד הוא, כיון דמוקף ג' מחיצות. ודוחק לומר: דאליבא דב"ש דקסברי (שם [עירובין] דף יא:): מותר לטלטל עד דאיכא ד'; קא מתרץ לה: דב"ש במקום בית הילל, אינה משנה.

ב תשובה: אם זאת קושיא, אפילו לכשתמ"ל דאליבא דב"ש קא מתרץ לה, אין זה מוציאנו מידי הקושיא. דהא אפילו לב"ש, ג' מחיצות מד"ת, לפי גירסת הספרים דגרסי: לזרוק משלשה הוא דמחייב, לטלטל עד דאיכא ד'. וכן נראה, שהיה גירסת רש"י ז"ל. אלא שעיקר קושיא ליכא, לפי שרש"י ז"ל הוצרך לפרש איסורו של מבוי, ולומר: דאפי' דאמרו מבוי שאינו מפולש, לא הוי דבר תורה, אסרוהו רבנן. דאין איסור ד"ת, אלא רשות הרבים גמור. וזו אינו רה"ר גמור, הואיל ויש לה ג' מחיצות, אלא מד"ס הוא דאסרוהו, משום לתא דרה"ר. ולפיכך, היכר בעלמא סגי ליה.

תשובה כ

א שאלת: הא דאמרי' בריש פ' קמא דעירובין (דף ב): אשכחן משכן דאיקרי מקדש וכו'. אמאי איצטריך לאתויי: הא דמשכן איקרי מקדש? דלא איצטריך לאתויי, אלא דמקדש איקרי משכן? ודוחק הוא לומר, דאיידי דנקט הא, נקט הא.

[31] עמ"ש הר"ן בחי' לפ' בן סו"מ לדע"ב ע"א, יע"ש.

ב תשובה: אי לא אמר, אלא מקדש איקרי משכן; אף על פי שהמקדש איקרי משכן. מ"מ אי משכן לא איקרי מקדש, אכתי מנ"ל דפתח אהל מעד דהכא, במקדש קא מיירי, דקאי גביה? ומשום נמיכותו קרי' פתח, דא איקרי משכן. אלמא: תרוייהו חדא מילתא היא, והאמור בזה אמור בזה.[32]

תשובה כא

א שאלת: הא דקשיא לך (במ"ש שם בפ"ק דעירובין דף ב:), בין לר' יהודה בין לרבנן, לילפו מפתח שער החצר. אדרבה, הו"ל למילף מפתח האולם, לפרש"י שפי' דארחבה פריך. ודוחק לומר, דפריך אמתני' דקתני: והרחב מעשר ימעט; ולא פליג ר"י.

ב תשובה: אם באת לומר, שיקשה בין לר"י בין לרבנן, לילפו מפתח של אולם. אגב חורפיה לא עיין בה מר. דאילו לרבנן, לא אפשר להו למילף מפתחו של אולם, דקושיין בגובה דקדושת היכל לחוד, וקדושת אולם לחוד. וכי כתיב: פתח אהל מועד, אהיכל קאי. עיקר הקושיא לומר, למה הוצרך להקשות לר"י משער החצר, ליקשי ליה מאולם גופיה, דמיניה הוה גמיר ר"י. זו אחת מקושיותיו של ר"ת, שהקשה לפרש"י. ואף זו כבר תירצתי אני, כמין חומר. ובלשון הזה כתבתיה: קס"ד השתא, דהאי מקשה דר"י, לא יליף מפתחו של אולם, אלא גובהו; אבל רחבו לא. מדפליג מתני' בגובה, ולא מפליג ברוחב. ומשום כן, הא מקשה לתרוייהו. וכאילו אמר רב (נחמן), [רבנן] למדו גובה ורוחב מפתחו של היכל. ור"י מודה ברוחב, וחילק בגובה. ובדין שיקשה לרבי יהודה, דאולם מפתח האולם, כי היכי דיליף מיניה נמי לרוחב. אלא כיון דאשכח קושיא דשוה לתרוייהו: משער החצר; ניחא ליה להקשות מיניה. ולא שיקשה משער החצר לרבנן, ויחזור ויקשה לר"י מאולם. ואחר. שתירצנו: דאין להקשות להם משער החצר; חזר להקשות לרבי יהודה מאולם. והוא שהקשה: ור"י, מפתחו של אולם גמר? והתנן: הרחב מעשר ימעט. ובלשון הזה היה לו להקשות: ור"י, כיון דמפתחו של אולם גמר, לילף מיניה לרוחב? אלא דאלומי אלמא לקושי', וחדא דאית בה תרתי קא מקשה עליה. כלומר: ור"י היאך אפשר דגמר לגובה מפתח האולם, דהא איהו מודה לרבנן, דהרוחב מעשר ימעט? דהא לא פליגו. וכיון שכן, אף גובהו א"צ, דגמיר מיניה. דאי גמיר ליה מיניה, כך, רחב מעשר, יכשיר כפתחו של אולם.

[32] עיין להריטב"א בחי' לשם, דתי' דלא הוה צריך לן דמסתיין, כיון דמקדש איקרי משכן, אלא כיון דקושטא הוא, בעי לברורה יע"ש. ולפי דברי ר' המחבר, איצטריכו תרוויהו וק"ל.

תשובה כב

א שאלת: לפי' ר"ת, שפי' דאגובה פריך, ולא יפסול טפי מחמש, ולא ילפי' מפתח ההיכל, משום דשלא בדין איקרי פתח, דלא הוו ליה גיפופי. מ"מ, מפתח האולם הו"ל למילף?

ב תשובה: גם בזו אני אומר, אי לר"י ורבנן קאמר מר, וכלישנא: בין לר"י בין לרבנן, לילפי משער החצר. לא עיין בה מר. דהא לרבנן, אי אפשר למיגמר גובה מפתחו של אולם, וכדאיתא בגמרא. ואי לר"י קאמר מר, מאי קושיא מאולם? הא ר"י מאולם הוא דגמר. ואי עיקר קושיא דמר: מאי קא מקשה לר"י מפתח החצר, ולהחמיר, והא כיון דמצי גמיר מאולם להקל, ליכא לאקשויי עליה, להחמיר עליה, לפתחו של חצר? זו ודאי קושיא היא! וזו אחת מן הטענות שהזקיקוהו לרש"י ז"ל, לפרש: לרוחב, ולא לגובה. דאי בגובה, כיון דמצי למילף להקל למר מפתח האולם, ליכא לאקשויי להחמיר, ולא ליתכשר אלא בגובה חמש, כפתח החצר. ועכ"ז, אני מלמד זכות ע"ד ר"ת[33] דדילמא קושיין אלישנא קמא קאי, דאמרינן: ור"י סבר קדושת היכל ואולם אחת היא. וכי כתיב פתח אהל מועד; אתרוייהו כתיב. וכיון שכן, אי מפתח ההיכל, ליכא למיגמר, דחידוש הוא. אף מאולם [לא] גמרינן, דהא לא אשכחן דאיקרי פתח, אלא מדגמרינן לה מפתח ההיכל. משל: דיו לבא מן הדין, להיות כנדון.

תשובה כג

א שאלת: הא דקאמר בתר הכי (שם בגמ' [עירובין ב:]): ולכתף השני מזה ומזה, לשער החצר, קלעים חמש עשרה אמה. אמאי איצטריך להביא קרא, דט"ו אמה קלעים לכתף, דמקרא דאמר מזה ומזה, הוכיח, מב' צדדי הפתח?

ב תשובה: אי לאו קרא דט"ו אמה קלעים לחצר, הייתי אומר כי קלעים לחצר מזה ומזה, בין הב' צדדין ט"ו אמה קלעים קאמר, ונמצא הפתח רחב ל' וחמש לפיכך הוצרך להקדים קרא לכתף הא' ט"ו אמה קלעים דמיניה ידעינן דקרא דולכתף הב' מזה ומזה, ט"ו שמזה וט"ו שמזה; קאמר.

תשובה כד

א שאלת: הא דקאמר (שם [עירובין ב:] בגמ'): מה להלן חמש ברוחב עשרים וכו'. ולמה הוצרך לומר: מה להלן חמש; כיון דלא פריך אלא ארחבה, לפרש"י ז"ל. וכן נמי לפר"ת,

[33] עיין בס' הישר לר"ת, סי' רפ"ו ד"ל ע"ג.

דפי' דפריך אגובה, אמאי איצטריך לאתויי מה להלן ברוחב עשרים וכו'. ודוחק לומר דאתרוייהו פריך. או נ"ל, דאגב שיטפיה נקט ליה.

ב תשובה: מה שהקשית לפרש"י ז"ל, ודאי קושיא, וכבר עמד עליה ריב"א[34] ותירץ: דלרבותא קאמר, דבשער החצר דאינו גבוה אלא חמש, אשכחן דהוי רוחבו עשרים. כ"ש בפתח גבוה עשרים, דיש להכשיר בו רוחב עשרים. וכן אתה אומר לפר"ת. דאף זה שהוא רחב עשרים אינו גבוה אלא חמש. כ"ש כשאינו רחב אלא עשרה, שאין מכשירין בו יותר מחמשה.[35]

תשובה כה

א שאלת: לפר"ת ז"ל, מאי משני (הגמרא שם [עירובין ב:]): פתח שער החצר איקרי פתח, סתמא לא איקרי. אדרבה, פתח שער משמע גדול טפי מפתח סתמא?

ב תשובה: גם זאת אחת מן התשובות שהשיבו על ר"ת. והא דפריך דפתח שער, מיירי באותו חלון קטן, רגילין לעשות כפתח הגדול, כדי שלא יכנס כל הבא לשם. אינו מחוור כל הצורך. דודאי בפתח שער החצר, לא היו שם ב' פתחים, זה בתוך זה. דא"כ, חסרי לך קלעים. אלא א"כ תדחוק, שלא היה ממש פתח. שער איקרי, ולא קאמר פתח שער הזה. ואפשר זה. ומה שהקשית לגירסת הספרים דגרסי: ההיא משפת המזבח ולמעלה. ופרש"י ז"ל: דקרא דקלעים ט"ו אמה. ר"ל סביב. ואמרת דאדרבה משמע מקרא, דלא הוו קלעים ט"ו אלא ברוחב מזבח בלבד. זה לא ידעתי מנין לך!

תשובה כו

א שאלת: הא דאמרינן בעירובין (דף ד:): חצר שאינה ניתרת בלחי וקורה וכו'. ק"ל: לימא לא תהא חצר ניתרת בלחי וקורה, ק"ו ממבוי. ומה מבוי שאינו ניתר בעומד מרובה על הפרוץ, דאכתי לא קיים, דעומד מרובה יותר במבוי?

ב תשובה: חצר שאינה ניתרת בלחי וקורה, לא בא בספק. ודבר ברור היה בידם, דצריכא פס ד', עד שאמרו (שם [עירובין ד'] בע"א): א"ר יהודה אמר רב: מבוי שאורכו כרוחבו, אינו ניתר בלחי משהו. ואמר ר' חייא בר אשי: מבוי שאורכו כרוחבו אינו ניתר בקורה טפח. וא"ר זירא: מכוון שמעתתא דסבי. כיון דאורכו כרוחבו, ה"ל חצר. וחצר אינה ניתרת בלחי וקורה, אלא בפס. וא"ר זירא: אי קשיא, הא קשיא להו. הא לחי בפס משהו,

[34] עיין תוס' שם [עירובין ב:], ד"ה וא"א, יע"ש.
[35] וכ"כ הריטב"א בחי' לשם יע"ש.

ונישתרי. אישתמיטתיה הא דא"ר אסי א"ר יוחנן: פסי חצר צריכין להיות בהן ד'. אלמא: דבר ברור הוא אצלו, דחצר אינה ניתרת בלחי וקורה, אלא בפס ד', או בד' פסין.

תשובה כז

א שאלת: הא דקאמר שם [עירובין ד'] בתר הכי. תאמר: במבוי שפרצתו בד'. לימא מבוי נמי, פרצתו בעשר'. ק"ו מחצר. ומה חצר דאינה ניתרת בלחי וקורה, פרצתו בעשרה, מבוי שניתר בלחי וקורה, אינו דין שיהא פרצתו בעשרה!

ב תשובה: לא ירדתי לסוף דעתיה דמר בקושיא זאת. והלא אף בגמרא אמרו: קסבר רב הונא בריה דרב יהושע: מבוי נמי פרצתו עשרה. ואקשי': למאן קאמר? לרב הונא. הא ר"ה, פרצתו בד' ס"ל. ור"ה תלי ברב, וכדאיתא התם בסמוך. א"כ קשיא לך: לימא מבוי פרצתו עשרה, דהא לרב הונא קאמרי, ואיהו כרביה ס"ל.

תשובה כח

א שאלת: לימא: ויהא חצר בד', מק"ו דמבוי?

ב תשובה: גם בזו אני אומר, שזו אי אפשר לומר כן. דהא בהדיא תנן במתניתין (שם [עירובין] דף טו): כל פרצה שהיא בעשר אמות מותרת, מפני שהיא כפתח. ולרב הונא דס"ל דפרצת מבוי, בין בראשיתו ובין באמנעיתו [שמא צ"ל: באמצעיתו], בד'. ואם מתניתין במאי מוקי לה, ואנן לר"ה קאמרינן. ותנן: חצר קטנה שנפרצה לגדולה, קטנה אסורה וגדולה מותרת (עירובין דף ט:). ותני אדא בר אבימי קמיה דרבי חנינא. ואמרי לה, קמיה דרב חנינא. קטנה בעשרה, וגדולה באחד עשר אלא פרצת חצר בעשרה היא. ואני רואה שתהא שאלתך על הסכמת חכמי המשנה, מפני כן, דאין אנו בקיאין לחקור על הסכמתם בדברים אלו, שהם שאמרו, יודעים מאיזה טעם אמרו.

תשובה כט

א שאלת: בשמעתא דעירובין (דף ו) דמבוי עקום וכו', עד דקאמר: אלא לאו, בעשרה, ואפ"ה קאמר רב, תורתו כמפולש. אלמא: פרצת מבוי בד', וק"ל: מנ"ל? דילמא בעשרה דוקא, אבל בד' לא. וראיה מדלעיל, מדקאמר מצדו בעשרה, מראשו בד'.

ב תשובה: שני שיעורין יש בפרצות לאסור. הא': בד', והב': בי'. כלומר יתר[36] (עמ"ש). ואין בין שני השיעורין הללו, שיעור (אחד) [אחר] עד שנאמר: פרצת עשרה ממש אוסרת,

[36] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] אולי צ"ל מעשרה.

אבל של תשעה אינה אוסרת. אלא כל דאפיקתיה מעשרה, כלומר שאין אתה מתיר בו עשרה מצומצמות, אוקמא בד'. והילכך, מכיון דאיתמר דרב, אפילו בעשרה אוסר, ש"מ בד' נמי אוסר, דהא לית לן שיעור אחרינא. אלא או האי, או האי. (ואי) והא דאמרי' לעיל:[37] מבוי ביו"ד, ה"ק: שיעורו ביו"ד. כלומר: דעד יו"ד, שרי. למעלה מיו"ד, אסור. וכדתנן (שם [עירובין] דט"ו): פרצה שהיא בי', מותרת, מפני שהיא כפתח מראשו, בד' כלומר בד', דעד ד' שרי. אבל ד', אסור. והאי ד', אינו כיו"ד. דפי' עשרה, כלמטה מעשרה, וכדאמרן. וד' פי' ד', כמלמעלה מד'. האי כדיניה, והאי כדיניה. וכך היא כתובה אצלי, דרך פשיטות. ותדע לך עוד, מדאמרינן: היכי דמי? אי לימא ביתר מעשרה, בהא לימא שמואל תורתו כסתום. ואם איתא, דכל שאמרן מבוי, פרצתו בעשרה, עשרה ממש קאמר, לאסור, היכי קאמר: אי לימא ביתר מעשרה (או לא) [אלא לאו בעשרה]? אדרבה, הו"ל למימר אי לימא בעשרה, בהא לימא שמואל, תורתו כסתום, אלא לאו, בפחות בעשרה, ואפי' הכי, קאמר רב: תורתו כמפולש. [אלמא] פרצת מבוי (ביו"ד) [בד']. וזה מבואר ומפורש.[38]

תשובה ל

א [39] שאלת: ראיתי בפי' הראב"ד ז"ל לעירובין (דף כה ע"ב), וז"ל: אי דעביד כאכסדרה, הכי נמי. הכא, במ"ע? דעביד כערסלאי. פי' (גם) [אם] אותו קירוי היה לצד הכותל האמצעי, שדומה לאכסדרה, ה"נ, דפי תקרה יורד וסותם. אלא הכא, כי פליגי דעביד כערסלאי.[40] פי': כמוטות שומרי הכרם, שנועצין ארבעה קונדסין, ועושין מטתם למעלה. וה"נ, כגון שהקירוי על בית סאה האמצעי, שאין לו דפנות מכאן ומכאן, דהו"ל כמבוי המפולש, עכ"ל הרב. משמע מתוך לשונו, דאין אומ' פי תקרה יורד וסותם בפחות מג' מחיצות. ועוד משמע מתוך פירושו, שאותו קירוי הוא כשאר קירוי, שכן מדמה ליה הרב להההיא דפ' כל גגות (עירובין דף צד ע"א): בית שנפרץ וכו'. וק' לי: א"כ, למה לי להזכיר כערסלא, לימא כגון שהקירוי באמצע[41] לא אמרי' פי תקרה בשתי מחיצות. ור' זירא אמר: אמרינן. ועוד, דאם איתא דרבה כל שהוא באמצע, לא אמרי' פי תקרה יורד וסותם, א"כ תחת הקירוי אסור, ואין אויר קירוי מתירו. לא משמע [כן], אלא משמע[42]

[37] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] צ"ל מבוי שנפרץ בעשרה.
[38] עמ"ש רבינו המחבר לקמן סימן ר"א ור"ב יע"ש.
[39] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.
[40] עיין להתוס' שם, ד"ה הכא, ובחי' הריטב"א שם.
[41] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.
[42] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.

דהאויר מתיר את הקרפף וחצרו, דנר' דבה יותר סאתים. אבל תחת הקירוי לכ"ע מותר.
ועוד, דהיל"ל לא הוי מיעוט או לישנא, דהועיל ולא הועיל, כי הני לישנא דלעיל?

ב תשובה: מאי דכתב מר, דנראה מפי' של הרב, דאין אומרים פי תקרה יורד וסותם בפחות מג' מחיצות, הפרזת על דבריו, והוא לא כתב כן, אלא ודאי נראה מדבריו, שכתב בפ' כל גגות: דבשתים שלא עירבן, לא אמרינן פי תקרה יורד וכו', עד שיהיו שתים כמין גאם, או שתים דלא עירבן, ואיכא גיפופי. וכן נראה כדבריו, מההיא דאמרינן בפ"ק דסוכה (דף יח ע"א). בההיא דאביי ורבא בסכך ע"ג אכסדרה, בההיא מודינא לך, דהוי כמבוי מפולש. והתם (אסיר) [אמרינן] דבדרב קמפלגי, אביי כרב. ורבא אמר לך: ע"כ לא קאמר רב, אלא דמחיצות לאכסדרה הוא דעבידי. אלמא: לכ"ע רב מודה במבוי מפולש, ולא אמרינן פי תקרה יורד וסותם. ורבנן דר"י, הכי ס"ל בפ' כל גגות (עירובין דף צה). דתנן התם: הבונה עליה על גבי שני בתים, וכן גשרים המפולשים, מטלטלין תחתיהן [בשבת], דברי ר"י, וחכמים אוסרים.[43] אבל ר"ת, כן גריס וסובר בפ' כל גגות, דלית ליה לשמואל בד' אית ליה. כלומר: דלית ליה לשמואל פי תקרה יורד וסותם, כשאין לה אלא ג' מחיצות, ובד' אין לה גיפופי. אבל בד', כלומר כשיש לד' גיפופי, אלא שנפרצה יותר מיו"ד, אית ליה פי תקרה יורד וסותם. ואפי' ר"ח, כן גריס שם. ובאמת שרש"י ז"ל פירשה לנו, דרבה ור' זירא, כמו שכתב' אתה. ופירוש בערסלא (הרי) [כהר] משופע, ולומר שאלו היה שוה, אפי' רבה היה מודה, דאמרינן פי תקרה יורד וסותם, ומהפך שם הגירסא בפ' כל גגות. ולא נראה כדבריו, מההיא דפ"ק דסוכה. (ומיהו) [ומההיא] מתני', דהבונה ע"ג שני בתים דבפ' כל גגות. ולמה נעמיד לרב, דכ"ע כר' יהודה ס"ל, דסתמא כרבנן ס"ל. ואף על גב דמשמע דכ"ע ר' זירא כר' יהודה ס"ל, מדקאמר לפירושו של הראב"ד ז"ל[44] הכא אין אויר קירוי (מבטלו) [מתירו]. ואוקימנא דעביד כערסלא. מ"מ לא מפקינן לרב לכ"ע מדרבנן. דלרבה, רב כרבנן ס"ל. ורב נחמן, הכי ס"ל, דאמר [עירובין] (צ"ה): קורה ד' מתיר במים. כלומר במים הקלו, הא בעלמא לא אמרי' פי תקרה יורד וסותם.[45] וכיון דעביד כערסלא, הול"ל כגון שהקירוי באמצע. זו אינה, דלפי דרך שומרי כרמים באמצע הכרם נקטה,[46] לכונשיא. וכן דרך התלמוד בכמה מקומות. ומה שאמרת, דמלשון קירוי מתירו, משמע דכ"ע תחת הקירוי מותר. חס ליה למר דלימא הכי! ותדע לך, דהא אתי למימר דבפלוגתא דרב ושמואל פליגי, והתם בהדיא אמר שמואל דאין

[43] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.
[44] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.
[45] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.
[46] [הערת מגיה הדפוס, ולא בעל רחמים לחיים] עיין בסוף הספר, בהשמטות.

מטלטלין בה, אלה בד' אמות. ואי אפילו רבה ס"ל דתחת הקירוי מותר, היכי מוקמי' ליה כשמואל דאמר: אין מטלטלין בה, אלא בד' אמות. ומה שהוקשה לך: מפני מה אמר בלשון זה, ולא אמר הוי מיעוט ולא הוי מיעוט, אי נמי לישנא דהועיל ולא הועיל. זו אינה קוש'. דאדרבה, הכא לישנא דייקא נסיב, משום טעמא דמילתא, אגב אורחיה קמ"ל, דטעמא דרבא דאמר אסור, היינו משום דהו"ל קרוי באויר הקרפף. וגם הוא נוסף על האויר, (ולא) [ואילו] אמר לא הועיל, לא מיעט, היה במשמע שהוא בעצמו אין לו דין אויר, שאינו ממעט ולא מועיל מצד אחד, כהנהו דלעיל. מיעטו באילנות, לא הוי מיעוט, ועמוד גבוה עשרה. הילכך, הך לישנא טפי עדיף, ודייק.

תשובה לא

א [עיין תשובה הקודמת] כתבת: והרב הנז' [הראב"ד] כתב כרבה, דהכא דעבד כערסלא, ולא אמרינן פי תקרה יורד וסותם, ואפי' לרב. וזה תימה לי מאד. דלריהטא דשמעתא, דהל' כר' זירא, וסבר לה כרב לריהטא. אבל רבה, דחיק תלמודא לאוקמי כוותיה, ושינויא היא, ואשינויא לא סמכינן. ועוד, מהדר תלמו' למילתיה דר"ז, וקאמר מודינא לך, ושקלו וטרו אביי ורב יוסף עלה. משמע דהלכה כמותו. ועוד, דהלכה כדברי המיקל בעירובין. ואחר שהוקשה לי זה בדקתי בספרי הרמב"ם ז"ל, ומצאתי שפסק כן ע"כ.[47]

ב תשובה: מסתברא ודאי כרבה, דעביד כערסלא. ומן הטעם שכתב הוא ז"ל [הראב"ד], דקי"ל דאין קורה ד' מתרת באורכה, אלא במים בלבד. ועוד, דסתמא דמילתא דרבנן דר"י, ס"ל בבונה ע"ג ב' בתים. [כן], ואף על גב דקי"ל כר"י בעירובין, הא אמרי' בפ' חלון (עירובין דף פא ע"ב), ובפ' כל גגות (עירובין דף צה ע"א): בעירוב אמרתי לך ולא במחיצות. ואני תמה: למה לא הביא הרב ראיה, מדאביי ורבא, בפ"ק דסוכה (דף יח ע"א), דאמרינן בהדיא: דבמפולש לא אמרינן פי תקרה יורד וסותם. וגם הרי"ף ז"ל, כתב כן בפ' כל גגות, וז"ל שכתב שם. איתמר: אכסדרה בבקעה, רב אמר: מותר לטלטל בכולה; ואף על גב דליכא אלא ג' מחיצות, אמרינן פי תקרה יורד וסותם, וקי"ל כוותיה, ע"כ. אלמא: דוקא בג' מחיצות אמרי': פי תקרה יורד וסותם. הא בפחות, לא. ומיהו, לאו דוקא בג', (או) [אלא אפי'] שתים. דלא עריבן, ובג' איכא גיפופי (הא). [או] בעריבן אפי' בשתים. מדאקשי' להדיא, בפרק כל גגות, משתי רוחות נמי, לימא פי תקרה יורד וסותם[48] ומים כשתים דעירבן, א"נ בדלא עריבן, והוא דאיכא גיפופי. ומאי דכת' מר:

[47] עיין בהרמב"ם בפט"ז מהל' שבת ה"ז, ומ"ש שם מר"ן בכ"מ, בשם הרמ"ך, יע"ש.
[48] [הערת מגיה הדפוס] אולי צ"ל ומיירי בשתים. ועי' בתוס' שם.

דהל' כר' זירא, מדשקלו וטרו אביי ורב יוסף במאי דקאמר ר"ז מודינא. אגב חורפיה דמר, לא עיין בה. חדא, דבמאי דמודה ליה לרבה, אמאי לא לישקלו וליטרו ביה. ועוד, דהא אביי גופיה הוא דאמר בפ"ק דסוכה (שם [י"ח]): בההיא מודינא דכמבוי המפולש הוא. דאלמא: מודה אביי בדעביד כערסלא. כלומר, שעמד באמצע השדה, והוא מפולש מכאן ומכאן, דלא אמרי' פי תקרה יורד וסותם. והרמז"ל [והרמב"ם ז"ל] כתב: שקירויו מתירו, מפני שפי תקרה כו'; לא בדעביד כערסלא נקטה, אלא כפלוגתא דרב ושמואל באכסדרה בבקעה נקטה. ותדע, שגם בפי"ז (הל' ל"ה) כתב: אכסדרה בבקעה מותר לטלטל בתוכה, ואף על פי שהוא ג' מחיצות ותקרה, שאנו רואין כאלו פי תקרה יורד וסותם רוח ד', ע"כ. גם מ"ש כאן. וכאן דברים המתמיהין הם, בהם ע"ד הסוגיות שבגמ' במקצת דבריו. ומ"מ אינו רואה לך סיוע מדבריו. אדרבה, הם מסכימין לדברי הראב"ד ז"ל.

תשובה לב

א כתבת על הרב הנז' ז"ל [הראב"ד], עמ"ש בפ' כל גגות, במה שהקשו בגמ' (דף צד ע"ב) גבי מתני': דוכן בית שנפרץ משתי רוחות: נמי נימא פי תקרה יורד וסותם? וכתב הרב ז"ל זה לשונו: כיון דמשתי רוחות, זו כנגד זו, נפרצה ביתר מיו"ד, ה"ל ההיא תקרה עביד כערסלא, דפליגי רבה ור' זירא בפ"ב (דף כה ע"א). דרבה ס"ל: (אי) [לא] אמרינן פי תקרה יורד וסותם. כיון דאיכא רבה דס"ל הכי, היכי אקשי' האי קושי'?[49] ואיכא למימר, כיון דאיכא גיפופי, אף על גב דהיכא דנפרצה מיתר מיו"ד, אמרינן בהו פי תקרה יורד וסותם, ואפי' לרבה, ע"כ. ואקשי מר עלה: ואי בדאיכא גיפופי, אדחיק תלמודא לאוקמי בקרן [זוית] וקרוי באלכסון, דתרי דיחוקי נינהו; חדא: דסתמא דמתני' בשנפרצה זו כנגד זו, ולא בקרן זוית. ועוד, דסתם תקרות אינן אלכסון, אלא חלקות. הו"ל לשנויי: כגון שנפרץ במילואו, ודליכא רק ב' מחיצות, ולא אמרינן פי תקרה לרב בשתי מחיצות, כיון דס"ל למר, דהכי הלכתא?

ב תשובה: אנא גברא רבה חזינא, בהא תיובתא לא חזינא, מכמה טעמים. חדא, דאי מוקי לה תלמודא בדליכא גיפופי, ניחא לרבה. לר' זירא, מאי איכא למימר? וכי מפני שהרב פסק כרבה, כל מאן דאמר כר' זירא מישתיק? ובמקומות אין מספר למנינם, אמרי' בתלמוד: הניחא לר' פלוני, אלא לר' פלוני מאי איכא למימר? ולעתים מקשה התלמוד להדיא, אליבא דלית הלכתא כוותיה. וחדא מינייהו, בר"פ האשה שנתארמלה (כתובות דף יז). וכיון דרוב נשים בתולות נשאות, כי לא אתו עדים, מאי הוי? נזיל בתר רובא!

[49] [הערת מגיה הדפוס] עין בהשמטות.

וזו קושיא אליבא דרב, דאית ליה הולכין בממון אחר הרוב. ואנן קי"ל כשמואל, דאמר בר"פ המוכר פירות (בבא בתרא דף צב:), כי אזלינן בתר רובא באיסור, אבל בממון לא אזלינן בתר רובא. אלא שהקוש' זו [הוה] ליה בדרך הניחא לשמואל, לרב מאי איכא למימר? וטובא דכוותיה, וכ"ש בזו. ועוד דאיכא למימר [דרצה] לאוקמא בכל ענין, ואפי' איכא גיפופי. ועוד, משום דבית דומיא דחצר, דהא: וכן קתני; וחצר [אי] אפשר לאוקמי כשנפרצו שתי מחיצות, זו כנגד זו, מקושיא דאקשי' בגמרא: וחצר כיון דלית ליה פתרי לרב, אלא בקרן זוית, אף בית נמי; טפי ניחא ליה לאוקמי בהכי. וכן דעת רבותינו ז"ל, בתוס'. גם קירוי באלכסון דאמרינן, לא כן פירש הכא, כמו שנראה שאתה סובר: דאלכסון דקאמר היינו, שהקירוי הוא בשיפוע, ואינו חלק. והוא לא כן פירש, אלא שנפל קרן זוית, ולא הקירוי, ונמצא שקרן הקירוי בולט בחוץ באלכסון הבית. ולפיכך א"א לומר פי תקרה יורד וסותם, דפי תקרה אמרינן, אמצע תקרה לא אמרינן.[50] ומ"מ אין זה מעלה ומוריד, לקושייתך. אלא שלפי דעתי, אני אומר: שלא השגחת על פי' אלכסון, שכתב הוא. ולעיקר הקושי' שהקשה הוא ז"ל [הראב"ד], הייתי יכול לפרש מה שהקשו בבית, מ"ש מרוח אחד, על מה שפי' דבכותל חצר, כגון שנפרץ בקרן זוית, קא סמיך. והק' מרוח אחת ומשתי רוחות, דקאמר בבית, היינו כרוח אחת, וב' רוחות דחצר. וכי היכי דהתם שנפרץ בקרן זוית, ה"נ בשנפרץ בקרן זוית. ובשלמא בחצר איכא לאיפלוגי בין רוח א' לב' רוחות, דפתח בקרן זוית לא עבדי אינשי, (אל) [אבל] בבית, אפי' כי נפרץ בשתי רוחות, דהיינו קרן זוית, תיפוק ליה משום דפי תקרה יורד וסותם. ופריק: כגון שנפרץ בקרן זוית באלכסון. ועיקר התירו', אינו אלא קירוי באלכסון. כי נפרץ בקרן זוית, כבר העמדנו המשנה בכך. והמקשה על תירוץ זה, ג"כ היה סומך להקשות עליו. כנ"ל לפרש, לפי דברי הרב, שפירש קירויו באלכסון שנשאר הקירוי שלם, ויוצא באלכסון הזוית. ומ"מ בין לפירושו, בין לפירושי, אינו קשה עליו כלל, לפי דעתנו.

תשובה לג

א תמהת על הרב ז"ל [הראב"ד] שפירש בפרק חלון (עירובין דף פ), גבי: הא דאסר, הא דלא אסר. וז"ל: אבל היכא דאינו אוסר על בני מבוי, כגון שיש בחצרו פתח לרה"ר, שאין מן הדין לכופו להשתתף עמהם, אם ערבה עמהם אשתו חוץ מדעתו, אינו כלום, עד כאן לשונו. ואמרת: דחצר הפתוחה לרה"ר אוסר הוא, מדאמרינן בפרק הדר (עירובין דף סז:): ישראל בית סאתים אינו אוסר יותר מבית סאתים, אוסר. וכל שכן לרה"ר!

[50] [הערת מגיה הדפוס] עי' בתוס' שם, ד"ה וקירויו.

ב תשובה: כך כתב הרב ז"ל [הראב"ד] בפרק הדר. שהוא סבור דמה שחילקו שם בין ישראל לא"י, ביתר מבית סאתים, דוקא ביוצא לקרפף בדרך חלון. אבל ביוצא בו דרך פתחים, לא שנא ישראל, ולא שנא בית סאתים, ולא שנא יתר מבית סאתים. הו"ל כשתי חצרות הפתוחות זו לזו, ופתוחות לרה"ר, שאינן אוסרות זו לזו. מעתה, לא נשארה קושיא מההיא דפרק הדר, דסברתו היא זאת. אלא שבאמת לא נראה דבריו אלו, דאם איתא דדוקא בפתח של ד' על ד' קאמר, לא הוה שתיק הגמרא מיניה, וליפלוג וליתני בדידה: בין פתח של ד', לפתח גדול ורחב. ד' על ד', דנקט הגמרא, לאו למעוטי למעלה מכאן, אלא למטה מכאן, דאין תורת פתח לפחות מד' על ד'. וכענין ששנינו בחלון שבין ב' חצרות, הפתוחות זו לזו, ופתוחות לרה"ר, ואינן אוסרות זו את זו. התם בשאין דרכה של זו על זו. ובכל מקום שנקט לה הכין, בשאין רגל של זו על זו היא. הא בשל רגל של זו על זו, אוסרות היא. דמ"ש מחצר הפתוחה לשתי המבואות, שאם רגיל בזו ובזו, שאוסרת על זו ועל זו. וכן כתבתי אני מכמה ימים. אלא דאין משיבין את הארי [הראב"ד].

תשובה לד

א ומה שתמהת על הרב ז"ל [הראב"ד] הנזכר במ"ש שם בההיא דפרק חלון (עירובין דף פ), וז"ל: אחד מבני המבוי שרגיל להשתתף עם בני המבוי, כגון חצר שבין (חצר) ב' מבואות, ויש לה דרך על זה ועל זה, והיא רגילה באחד מהם יותר מן האחרת, שהיא אוסרת על אותה הרגיל. ופעם אחת, לא רצה להשתתף עם בני אותו המבוי הרגיל וכו'. עד שאמר: ש"מ דשאני ליה לשמואל, בין אוסר לשאינו אוסר, ע"כ דברי הרב [הראב"ד]. ואמת שזו תמיה גדולה, שיהא אוסר חצר שבין שתי מבואות! וזה אינו, מדאמרינן בפרק מי שהוציאוהו (עירובין דף מט) עירב רגיל [51]וכ"ש אם עירבה עם שאינה רגילה, (והותר) [דהותר] רגיל לעצמו. ולמה כופין אותו במבוי?

ב תשובה: זה אני רואה אותו אצלך, כשגגה שיוצאה מלפני השליט. והא בהדיא אמר שמואל: חצר שבין ב' מבואות, לא עירבה עם שניהם, אוסרת על שניהם. בא' רגילה ובאחד אינה רגילה, זה שרגילה בו אסור, וזה שאינה רגילה בו מותר. והשתא לפי מה שעלה בדעתך, היכי משכחת שאוסרת על הרגיל, אם עירב המותר רגיל לעצמו, מאי אוסרת עליו דקאמר? תיפוק ליה, דהוא עצמו לא עירב, ואסור לעצמו בלא איסור החצר שבאמצע, וזו אינה צריכה לפנים כלל. אלא [מה] שאמר הותר רגיל לעצמו, אלא כשעירבה הרגיל, ושאינה רגילה לא עירבה, והיא עצמה [לא עירבה], כגון זה דוחין אותה

[51][הערת מגיה הדפוס] חסר כאן, וצ"ל דוחין אותה אצל שאינה, והותר רגיל לעצמו, וכ"ש וכו'.

אצל שאינה רגילה, דכגון זה כופין על מדת סדום, הא עירבה רגילה לעצמה, ושאינה רגילה עירבה נמי לעצמה, והיא עצמה לא [עירבה], זה שרגיל בו אסור, ושאינה רגילה בו מותר, דשדינן ליה אצל הרגיל. וזו היא שאמר הרב ז"ל. (דברי האי בני' הרגיל) [דבני הרגיל כצ"ל] כופין אותו, לפי שהוא אוסר עליהם, וזה פשוט ומבואר.[52]

תשובה לה

א שאלת: הא דאמרינן בגמ' בר"פ מקום שנהגו (פסחים דף נ:): מאי איריא ערבי פסחים, אפי' ערבי שבתות וי"ט וכו'? הא איריא ואיריא, דערבי פסחים עד חצות מנהג. מחצות ואילך, איסור. ועוד, דהתם קתני להדיא: מן המנחה ולמעלה; והכא קתני: עד חצות ולמעלה, איכא איסור. ונ"ל דלא גרסי' בבריית': מן המנחה ולמעלה; זהו תורף מה שכתבת.

ב תשובה: מסתברא דאין אנו צריכין לכל זה, ולא למחוק הספרים. אלא דנראה דהמקשה היה סבור, שלא היה עיקר צריכות משנה זאת, לאשמועינן מה שהוא מנהג. דהא פשיטא, דכל שנהגו להתרחק מן האיסור, למיזל אפילו מצור לצידון בע"ש. וגרסינן בירושלמי (שם בפ' מקום שנהגו): לא סוף דבר פסח, אלא אפילו מנהג קבילו עליהם חכמי טבריא, גרוסי צפורי, דשושי עכו, שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד. פי': ואפילו לצורך מועד. אלא עיקר צריכות דמתני', משום איסור דלאחר חצות, ולומר עד חצות לחוד, מנהג. מחצות ואילך, לאו מנהג אלא איסור. וכאן, מאי איריא דאשמועינן דאיכא איסור בעשיית מלאכה בע"פ, ומשום עסק דשחיטת הפסח? אפי' ערבי שבתות וי"ט, משום עסק צורכי שבתות וי"ט! וקסבר האי מקשה: דאע"ג דהכא קתני חצות, והתם קתני מנחה, הא לא איצטריכא ליה, דהו"ל למיתני: אין עושין מלאכה, לא בע"ש ועי"ט, ואנא ידענא דכל חד וחד לפום טעמיה. ע"פ משום ק"פ, ומחצות אסור משום דזמן הקרבתו משש שעות ולמעלה. ע"ש ועי"ט, משום עסק צורכי שבת וי"ט, והרחקת מלאכות. ואהדר ליה, דהא טפי קמ"ל, דמחצות ולמעלה אסור. דלא תימא כולהו חד גוונא, וחד זימנא לכולהו. אי נמי למיקבע בפסח איסור, משום שחיטת הפסח. וגרסינן (שם) בירושלמי: כתיב: שם תזבח את הפסח. אין לי אלא הוא, שלוחו מניין? ת"ל: ובשלת ואכלת. מה ת"ל: שם תזבח? אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך, וקרבנך קרב אבל אסור לעשות מלאכה כו'. האומר הרי עלי עצים למזבח, וגזירין למערכה, אסור

[52] [הערת מגיה הדפוס] צ"ל אם לא עירב המבוי הרגיל לעצמו וכו'.

בהספד, ותענית, ולעשות מלאכה בו ביום.[53]

תשובה לו

א שאלת: הא דתנן (במס' ערכין דף כה ע"א): המקדיש שדהו בשעה שהיובל נוהג. היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים, או סלעים גבוהים עשרה טפחים, אין נמדדין עמה. פחות מכאן, נמדדין עמה. ואקשי' עלה בפ' בית כור (בבא בתרא דף קג ע"א): אמאי? לקדשו באפי נפשייהו? ואוקמה רב עוקבא: בנקעים מלאים מים, דלא בני זריעה נינהו. דייק' נמי, דקתני דומיא דסלעים. ואקשי' עלה: אי הכי, פחות מכאן נמי? (ת"ל כולה). ולמאן דמותיב ליה, מי ניחא? הא על כרחיך, הא לאו בני זריעה נינהו, ואפ"ה פחות מכאן, נמדדין עמה, ואמאי? וליכא למימר דמעיקרא לא תלי הטעם בזריעה, אלא כל שהוא רשות לעצמו, אינו נמדד עמה. וכל שהוא רשות אחת, נמדד עמה, ואפי' אינו ראוי לזריעה. דלרב עוקבא בר חמא נמי, דילמא כל דליכא תרתי לריעותא, כלומר: שהוא רשות לעצמו, ואינו ראוי לזריעה, נמדד עמה. ולא ראיתי מזה זכר למפרשים ז"ל.

ב תשובה: קוש' זאת כבר עמדו עליה ראשונים, נוחי נפש. וכמה תירוצין נאמרו בה. ואני אומר: דהאי: אי הכי; אינו נאמר בדרך: אי אמרת בשלמא. ויש כיוצא בזה בתלמוד[54] ואחד מהם בפ"ק דמציעא (דף ט). א"ה, ניתני רכוב במוסרה, וקושיא באנפי נפשה היא, לברורי מתני'[55] ובתוס' תירצו: דבכמה מקומות בתלמוד, יכול לומר: ולטעמיך; ואינו אומר (והוא בב"ב דף קג ע"א ד"ה א"ה, יע"ש). והכא נמי, הוה מצי למימר: ולטעמיך[56] ויש מתרצי', דמעיקרא סבר דהתם בסתם סלעים קא מיירי, ואפי' בבני זריעה, דאיכא דהוי בני זריעה, ודומיא דנקעים קתני. וכי אוקמא רב חמא בנקעים מלאים מים, ודומיא דסלעים, דלאו בני זריעה נינהו, ואקשי': אי הכי, כיון דאינן ראוים, אפילו בפחות מכאן נמי, דזרע חומר שעורים; כתיב. כן תי' התוס' (בקידושין דף סא ע"א ד"ה א"ה). ולזה הסכים הרמב"ן ז"ל. גם אתה עמדת במקצת תי' זה [הושמטה הערת בעל רחמים לחיים]. ומה שדחי': דא"כ דילמא רב עוקבא בעי נמי תרתי? לאו קוש' היא, דהא: זרע; כתיב, וראוי לזריעה ממש בעי', ומינה הוא דקמותיב, אפילו פחות מכאן. ויש מתרצי' בהפך

[53] רל"ח. ועמ"ש בתשובת הגאונים, בס' נהרות דמשק סי' ער"ה [רע"ה].

[54] וכ"כ עוד רבינו המחבר, בחי' לגיטין לפרק השולח, דט"ל [דף ל"ט] והתוס' בב"מ דף צ"ג ע"א ד"ה אי הכי יע"ש.

[55] עיין בש"מ לה' שם, מ"ש בשם הריב"ש. ועיין ג"כ מ"ש הריטב"א שם, בחי' יע"ש.

[56] עיין להרב ר"ד, סי' וישב שהביא שכ"כ רבינו המחבר, בחי' לבתרא כ"ו יע"ש. ובש"מ לב"מ דכ"ב ע"א, שכתב משם רבינו המחבר דמצי לומר הש"ס: ולדידך מי ניחא; ולא קאמר, יע"ש. וגם הרב ס' הכריתות, ש"ג כלל קמ"ג. וה"ה בפי"א מהל' מכירה, הט"ז, כתבו כדברי רבינו, דלפעמים מצי פריך הש"ס: וליטעמיך; ולא פריך, וכ"כ בס' ת"ח כלל קי"ד, יע"ש.

מזה. ואמרו: דמעיק' ס"ד, דלא בעי' ראוי לזריעה. ומש"ה, אתי שפיר, דפחות מכאן, הכל שדה אחת, אבל גבוה י"ט או עמוק י"ט חשובים בפני עצמן אבל השתא דקאמר דבעי' ראוי לזריע', בענין אחר לא קדיש, לפי חשבון בית זרע. אפי' פחות מכאן נמי, כיון דלאו בני זריע' נינהו. ואין זה נכון לפי דעתי, דלכ"ע בני זריעה בעי', דזרע כתיב. והראשונים נראין עיקר.

תשובה לז

א עוד שאלת: הא דאמר ר' פדת בפ"ק דנדה (דף ח ע"א): מאן תנא קיטפא פירא הוי? ר' אליעזר. ותמה אני [מנ"ל] לר' פדת דקיטפא פירא הוי? אי משום דנהיגה בה שביעית, הא כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה, נוהג בו שביעית, ואף על פי שאינו פרי. וניחא ליה: דדילמא ר"פ אמילתיה דר"ש סמיך, דאמר: אין לקטף שביעית, מפני שאינו פרי. אלמא: שמעי' לת"ק, דאמר: פירא הוי.

ב תשובה: שפיר קאמר: דמדר' (פדת) [שמעון], נשמע ליה לת"ק. דטעמיה דקיטפא, משום דהוי פירא. ועוד י"ל, דכיון דשמעינן לר"א דאמר בהדיא: דקיטפא פירא הוי; דתנא ר' אליעזר אומר: המעמיד בשרף העלין, ובשרף הפגים, אסור. ורבנן נמי, לסהדותיה דר' יהושע, אמרינן: פירא הוי. דתנא א"ר יהושע: בפי' שמעתי, שהעמיד בשרף העיקרים, מותר. בשרף הפגים, אסור (מ"ד) [מה"ט] נמי, שביעית נהוג בה. והאי טעמא, טעמא תריצה היא, דלית בה ספיקא.[57]

תשובה לח

א עוד כתבת: ק"ל מאי קאמר: מפני שאינו פרי? ומה בכך, והלא שביעית נוהגת בכל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה, אף על פי שאינו פרי. וכן בכל שהוא פרי, ואינו מאכל בהמה ומאכל אדם, שביעית נוהגת בו.[58] והקטף אינו, לא מאכל אדם ולא מאכל בהמה, מדעריב ליה בהדי הוורד והכפור, דמאכל אדם נינהו. (ואי קיטפא לאו מאכל אדם נינהו) אי קיטפא לאו מאכל אדם ולא מאכל בהמה, היכי עריב ותני להו?

ב תשובה: כל שאינו לא מאכל אדם ובהמה, ולא מצובעין, אף על פי שהוא פרי, אינו אלא כעצים דעלמא, עד שיחשב. ועצים, אין שביעית נוהגת בהן. גם מה שאמרת: דאי לאו מאכל אדם, ולא מאכל בהמה, היכי עריב ותני ליה בהדי הנך דהוו אוכל אדם? הטבת לראות! וכן נ"ל הדברים: דאי לאו דקיטפא פרי, אפי' הוי מאכל אדם ומאכל

[57] עיין מ"ש רבינו, בחי' לנדה שם, יע"ש.
[58] [הערת מגיה הדפוס] לישנא קטיעא כאן, והכונה מבוארת למבין.

בהמה, אין לו שביעית: לפי שאין שביעית נוהגת, אלא מן האילן, והוי כמו הגפנים. ואי אמרת דקיטפא פירא, שפיר. אלא אי אמרת דלאו פירא, אינו אלא כמים בעלמא, ואין לו שביעית. וסידורא דמתני' דכלל גדול (רפ"ז דמ' שביעית) אמרו בשביעית, הכין תני ברישא, מה שאינו מתקיים בארץ, כגון: עלה לוף שוטה, ועלה הדנדנא. ואח"כ תני, מה שהוא יוצא עם פירות האילן, ואינו מעיקר הפרי אלא טפילה לו, כגון פיטמא של רמון[59] והנץ שלו, והגרעינן, כלומר של תמרה וזתים. ואח"כ תני מה שהוא יוצא מן האילן בעצמו, ושהוא בעצמו אחד מן העיקרין של יוצאי האילן, ואינו עיקר הפרי, כגון לולבי זרדין וחרובין. ואחר כך תני מה שהוא עיקר מפירות האילן, והן הוורד והכפור והלטם. ומיהא שמעינן, דפירא הוי. וזה נראה לי יותר נכון.

תשובה לט

א עוד שאלת: הא דאיתמר התם (בנדה דף ח:): אמר ר' יצחק (משום): ר' חנינא בן גמליאל, משום אבותיו קאמר ליה, וליה לא ס"ל. צ"ע: דקאמר ליה, אי אית ליה הכין, תיקשי ליה דידיה אדידיה. דהא בהדיא תניא בברייתא: ר"ח בן גמליאל אומר: בהודאה; והכא קתני: בחונן הדעת. ודילמא מייתי לה לומר, דדחינן הא מקמי הא, ע"כ?

ב תשובה: מאן דקרי לה, חדא דאית בה תרתי קאמר. כלומר: מי קאי כוותיה, הא תניא דלא. וקשיין נמי ברייתא אהדדי. ואמר ליה, דהא דידיה וקאי כוותיה, והא משום אבותיו, וליה לא ס"ל.

תשובה מ

א שאלת: הא (דאמרינן שם [נדה ח'] בגמרא). דתנן התם: ר"ש אומר: אין לקטף שביעית. וחכמים אומרים: יש לקטף שביעית. בדקתי בכל משנת שביעית, ולא מצאתי דמסיים בה הכי. אלא דסבור הייתי לומר: דברייתא היא. אלא דבכל הספרים מצאתי: דתנן.[60]

ב תשובה: גם אני אומר כן, דאינה משנה, וגם בתוספתא אינה. אלא אני אומר, שהיא אותה משנה שבשביעית (פ"ז מ"ה), דתנן: הוורד והכפור והלוטם, יש להם שביעית.

[59] עיין בהר"ש שם, במ"ג.

[60] אי לזאת הוה מצינן למימר דלא נפלאת היא, ולא רחוקה לומר דתנן על ברייתא. דכבר מצינו בתלמוד הרבה פעמים, שאומר הש"ס דתנן על ברייתא. וכמ"ש התוס' בחולין פ"ז ע"ב ד"ה. תנן התם, ובקידושין. ע ע"א ד"ה ואין, יע"ש. וכן הכריח הרב יד אהרן בכלליו אות מ"ח יע"ש. ותימה על הרב בכה"ג ח"א בכלליו אות קכ"ד, שהביא כלל זה משם הרב בנימין זאב. אם לא שנאמר דהר"ב זאב מביא התוס' שם. וכ"כ הריטב"א הביאו הרב בש"מ לב"מ לדס"ב ע"ב. אלא דמצינו סברת' מהופכות בזה גם בדברי התוס' ושאר הראשונים, עיין בס' שער יוסף בד"ה ע"א. [הושמט חלק מההערה].

רש"א: אין לקטף שביעית, מפני שאינו פרי. ואף זו אינה שיטה. אנן קיימי עלה דההיא מתני' הוורד והכפור, ומתמיהינן עליה דר' זירא; היכי מספקא ליה למתני', אי אתי מתני' כר"א או כרבנן, דפליגי עליה, דאהדר איהו מההיא מתני' גופא: מאן חכמים, לאו רבנן דפליגי עליה דר"א. הא אמרינן: דלאו ממתני' דערלה, לא היא. דר' זירא, הכי אהדר ליה ע"כ. מגופ' דמתני' מוכח, לאו ר"א תני לה, אלא רבנן, מדנקט קטף, דהיינו אילן דאינו עושה פירות. דאי ר"א, מ"ש אילן שאינו עושה פירות. אפי' אילן דעושה פירות, וכדמפרש ואזיל. ומשום דר"ש תני, מפני שאינו עושה פרי. ומסתמא דטעמייהו דרבנן דפליגי עליה, משום דקטף זהו פריו. מסקי' הכא בפי', דמתני' וחכמים אומרים יש לקטף שביעית, משום דקטפו זהו פריו. והכניסו פי' המשנה כלשון ממש, כאלו נשנית כן בפי'. ויש לנו כיוצא בזה הרבה בתלמוד. ואחד מהם, בשלהי פרק הבית והעליה (בבא מציעא דף קיח). דאמרי' התם, ותנן נמי, מקח וממכר כה"ג, היוצא מן הגזע ומן השרשין, של בעל האילן. ואינה משנה. אלא מפני ששנינו מקצתה בפרק המוכר את הספינה (בבא בתרא דף פא), דקתני: היוצא מן הגזע שלו, ומן השרשין של בעל הבית. ורבי יהודה קתני לה דמדרישא ר"מ היא, סיפא לאו ר"מ. דקתני רישא: ר"מ אומר: קנה קרקע. ומש"ה, אייתי ברייתא בשם מתניתין, משום דבמתניתין רמיזא. וכן הא דאמרינן התם, ותנן גבי ערלה כה"ג אינה משנה אלא אטו ליתא דהיאך, אמרינן דתנן. ובקידושין בפרק האומר (דף סג), דתנן: האומר לאשה: הרי את מקודשת לי, לאחר שאתגיר וכו'. רמ"א: מקודשת, רבי יוחנן הסנדלר אומר: אינה מקודשת, ר' יהודה הנשיא אומר: וכו'. ואלו במתני' תנן: אינה מקודשת; סתם. ולא תני בה, לא ר' יוחנן הסנדלר, ולא ר"י הנשיא; אלא משום דעיקרא נשנית במשנתנו, ושלא כדברי רבי מאיר, אמר: תנן; לומר לך: דהא דבמתניתין, ברייתא היא: אלא דלא פריש במתניתין, ופריש בברייתא בהדיא.[61]

תשובה מא

א עוד שאלת בהא (דאמרינן שם בגמ' [נדה ח']) דמסיק ההוא סבא, משמיה דר"י: מאן חכמים? ר"א. ולדבריהם דרבנן קאמר להו. ומשמע לפי זה, דרבנן פליגי בכל קיטפא:

[61] וכ"כ רבינו המחבר בחי' לנדה שם, וכמ"ש בחי' לחולין די"ד. וכ"כ הרמב"ן ז"ל, הביא דבריו הרבה בכלליו כ"י. הביא דבריהם הרב יעיר אזן, דף ע"ז מער' תיו' אות כ"ג. וכ"כ עוד הרב ז"ל בשמו בש"מ לב"מ לדף קי"ח, וכמ"ש הרב באר שבע. וכמו שנראה מדברי הרב בנימין, וכ"כ בתשובה סימן שכ"ב. וכבר ביארנו דכן נראה נמי דעת רש"י, וכמש"ל ודו"ק. ועיין להרמב"ן בחי' לרפ"ק דבתרא, ולהר"ן ז"ל שם, הביא דבריו בס' יעיר אזן שם, יע"ש. וכ"כ הריטב"א בחי' לסוכה, לדכ"ג ע"א יע"ש. וראיתי בס' שב שמעתתא בשער הו' אות ח', שהביא דברי הריטב"א הללו ויחסם ע"ש רבינו המחבר הרשב"א ז"ל יע"ש. ועמו הס"ר. דאע"ג שנדפס בחי' סוכה בתוך ז' שיטות הרשב"א, מ"מ המפורסמות א"צ ראיה, שחי' סוכה הם, מתלמידי הריטב"א כידוע.

בין דפירא, בין דגוזא, בין עושה פירות, בין אין עושה פירות. וכן משמע נמי, דס"ל לר' פדת, מדמוקי לה כר"א, ולא מפליג בקיטפא דמתני' סתמא קתני, ורבנן בכולהו פליגי עליה. ותמהני! דהא בהדיא קאמר רבי יהושע: שמעתי שהמעמיד בשרף הפגים; והוא ניהו דפליג עליה דר"א, באותה משנה דערלה. ומאי דוחקייהו דרבי יוחנן ור"פ, דבכולהו פליגי? ור' שמשון ז"ל כתב (שם בפ"ז דשביעית מ"ה): ור"פ אמר: מאן תנא קיטפא פירא, הוי רבי אליעזר דס"ל, דאף בקיטפא דפירי פליגי רבנן עליה, ורבי יהושע מאי דשמע אמר, וליה לא ס"ל, וזה דוחק ע"כ.

ב תשובה: הטבת לראות, לפי פי' של רבינו שמשון ז"ל, והדין עמך להק' כן. ונ"ל שהזקיקו לר"ש ז"ל לפרש כן, מפני שמצא שם בנדה, דאהדר ליה ר' זירא לר' ירמיה: אפי' תימא רבנן. ע"כ לא פליגי עליה דר"א, אלא בקיטפא דגוזא. אבל בקיטפא דפירא, מודו ליה רבנן וכו'. ואי בעית אימא כי פליגי רבנן עליה דר"א, באילן העושה פירות וכו'. וסבר הרב ז"ל, שכל אחד מאלו הלשונות, ענין בפני עצמו. ולפי דעתי אינו כן, אלא האי: אב"א; אסוקי מילתא קאמר דר"ז. ושני הלשונות האלו קשורין, לבנות משתיהם ראיה. דתנא דתני דקיטפא דשביעית, רבנן היא. ותחילה אקדים קושיא, כדי לבנות עליה פי' השמועה. ואומר: מאי קמייתי ר' זירא ראיה מדרבי יהושע, דתנא דשביעית רבנן היא? דהא בהדיא פליג ר' יהושע בקיטפא דגוזא, ולא מודה אלא בקיטפא דפירא. וקטף דשביעית, היינו שרף הנוטף מעצי הקטף. ותדע לך, מדאקשי' בהדיא: אי ר"א, מ"ש אילן שאינו עושה פירות? ע"כ אני אומר: דר"ז עיקר טעמיה מהאי אב"א תלי ליה. וה"ק: אפילו תימא מתני' דשביעית רבנן היא. ותדע לך, דע"כ לא פליגי רבנן עליה בכולהו קיטפי, אלא בקיטפא דגוזא (דנקא דתנא) [דוקא, דהא] אמר רבי יהושע וכו'. וכיון שכן, אב"א נמי לא פליגי רבנן עליה בכולהו קיטפי, אלא באילן דעושה פירות, דקטפו לא זהו פריו. אבל באילן דאינו עושה פירות, מודו ליה, דכיון דאפילו באילן העושה פירות מודו ליה, בקיטפא דפירא, אף על גב דעיקר פירא לאו היינו האי קיטפא. כ"ש בקיטפא דגוזא דאילן, דאינו עושה פירות, דאיכא למימר דקטף זהו פריו. והיינו דמתניתין דשביעית נקטי ליה, באילן דאינו עושה פירות. ובשלמא אי מתני' רבנן היא, שפיר. אלא אי ר"א היא, מ"ש אילן דאינו עושה פירות. ואהדר ההוא סבא משמיה דר' יוחנן: דלעולם מתני' דשביעית ר"א, ולא רבנן. דאלו לרבנן, קיטפא דגוזא לעולם לאו פירא, בין באילן העושה פירות, בין באילן דאינו עושה פירות. ואיכא למימר דר' יוחנן מדר' יהושע נפקא ליה, מדלא מפליג אלא בין שרף דעיקרין, לשרף דפגין. ואם איתא, לפלוג וליתני אפילו בשרף העלין והעיקרין ממש, דהוא רבותא טפי. כך נ"ל בפי' השמועה, ולית ליה ספקא. ונמצא

לפי פי' זה, דלכ"ע שרף הפגין אסור, כאסהדותא דרבי יהושע, ובקיטפא דאילן דגוזא, דאילן דעושה פירות כ"ע לא פליגי, דפליגי רבנן עליה דר"א. אלא בקיטפא דגוזא, ואילן דאינו עושה פירות, פלוג ר"ז ור"פ ור' יוחנן. דלר"ז מודו בה רבנן, ולר"י ור"פ, אף בדידיה פליגי בה רבנן.

ג ובהא, מתרצא נמי שמעתא דגבינות הכותים, דפרק אין מעמידין (דל"ה ע"ב). דאי לא, הוה לן לאקשיה לר' יוחנן ור"פ, ממתני' דגבינות הכותים, להההוא טעמא דאוקי לה, מפני שמעמידין אותם בשרף ערלה, וכר' יהושע. אי נמי, הול"ל: ולר' יוחנן דאמר דאפליגי רבנן עליה דר"א, אפי' בקיטפא דפירא, מ"ט. והפי' הזה לפי דעתי, השכל מכריעו.

ד ולענין פסק ההלכה, קי"ל בקיטפא דפירא דאסיר, דלא פליגי רבנן עליה דר"א. ובקיטפא דגוזא, באילן דאינו עושה פירות, נמי אפשר דהוי פירא, אפילו לר' יוחנן, וכדר' זירא. ופשטא דמתני' דשביעית, רבנן תנו לה. דאי ר"א, מאי אירי קטף, אפי' אילן עושה פירות. והא דדחי ההוא סבא משמיה דר' יוחנן, לעולם ר"א ולדבריהם דרבנן קאמר להו, שינויא הוא, ולא סמכינן עלה, אלא אפשטא דמתני'. ואי משום דר' יהושע, דלא מפליג בין שרף הפגין לשרף העיקרין. איכא למימר דרבי יהושע, מדשמעיה לר"א דאתא לאשמועינן רבותא, ואסר אפי' בשרף העיקרין דאילן העושה פירות, אהדר ליה ר' יהושע, ואסהיד דבאילן העושה פירות, לא אסרו בשרף העיקרין[62] (אסרו האילן) אלא בשרף הפגין. ומיהו: באילן דאינו עושה פירות, אפי' לרבנן מודו בשרף העיקרין, דקיטפו זה פריו[63] (ובית שמאי הוא) וכדיוקא דר' זירא, וכדכתיבנא לעיל.

ה עוד י"ל: דאפי' אתמ"ל דרבנן פליגי בכל שרף העיקרין, ואפילו באילן דאינו עושה פירות, וכדר' יוחנן. אכתי איכא למימר הלכה כר"א בהא, הואיל וסתם לן תנא דשביעית כוותיה דר"א. ור' יוחנן דאמר: לעולם ר"א, ולדבריהם דרבנן קאמר להו; למימרא משום דס"ל בכל קיטפא דשרי, קא מפיק לה למתני' מדרבנן. אלא משום אסהדותיה דר' יהושע קאמר, וכדכתי' לעיל. ודילמא לעולם כר"א ס"ל, וכטעמיה דאמר הלכה כסתם משנה. והא דא"ל ר' זירא לר' פדת: חזי דקא שרית קיטפא לעלמא; לאו מהאי טעמא לחוד, דמוקי לה לר"א כמתני' קאמר ליה, אלא מינך ומאבוך קא"ל. הא לדידן, דקי"ל דאי אמרי' בארבע, בספר טהרות קאמרינן, הא בשאר סדרי איכא. וכדאמרינן התם בנדה, לעיל מינה, גבי ההיא דרב יהודה אמר שמואל, אפשר נמי דקי"ל כר' אליעזר בהא, משום דסתם לן תנא כוותיה, ואפילו ת"ל דר' היא. ור"ח ז"ל הכין פסק. דכי אמרינן כר"א,

[62] [הערת מגיה הדפוס] ולא אסרו אלא כצ"ל.
[63] [הערת מגיה הדפוס] אולי צ"ל וד"ה הוא.

בארבע בספר טהרות, אבל בשאר סדרי איכא. והתם בפרק אין מעמידין, דאייתי ההיא דר' יהושע, לאו למישרי כל שרף חוץ משרף הפגין קא מייתי לה, אלא לאפוקי מההיא דר"א, דהמעמי' בשרף הערלה. דהיא, אפי' בשרף והעיקרין, ואפילו אילן העושה פירות, הא מייתי לה. ואפילו הרמב"ם ז"ל (בפ"ז מהלכות שמיטה ויובל הלכה י"ט ודו"ק יע"ש, ובכ"מ שם) כן פסק בשרף העיקרין, דאילן דאינו עושה פירות, דקטפו זה פריו. וזה נראה לי עיקר. ואתה הסכמת לפסק זה, יישר חילך. וכל מה שהסכמת שם, נכון הוא.[64]

תשובה מב

א עוד שאלת: הא דאמרינן בפרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קיא:): מניין לו לפנחס, שלא היה לו לאלעזר וכו', הקשו ר' בעלי התוס' ז"ל: מאי קאמר? הרבה היה לו לפנחס, מה שלא היה לאלעזר, שנטל חלק בערי הלוים? ולא ירדתי לסוף דעתם, שלא היה לכהנים חלק ונחלה בערי הלוים בשאר הארץ. ומקרא מלא דבר הכתוב, שנאמר: בארצם לא תנחל, וחלק לא יהיה לך בתוכם; ע"כ.

ב תשובה: אגב חורפיה, לא עיין בה מר. אי משום קרא, בענין הלוים כתיב: על כן אמרתי להם: בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה, כשאר שבטים, ערים לשבת נתנו, ומהם היה לבני אהרן הכהנים. ומקרא מלא כתיב בספר יהושע: ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם, ע"פ ה', את הערים האלה וכו'. ויצא הגורל למשפחות הקהתי. ויהיו לבני אהרן הכהן, מן הלוים, ממטה יהודה וממטה שמעון וכו', ערים שלש עשרה. ומ"מ לענין קושיית התוס', יש בידינו תירוץ אחר טוב ממנו, כתבו הראב"ד ז"ל, בפי'[65] דלא דייק אלא מדכתיב אשר נתן לו בהר אפרים; הרי בני אהרן לא הוו בנחלת אפרים, אלא מיהודה ושמעון ובנימין. הנה אמת נכון הדבר.

תשובה מג

א עוד הוקש' לך, הא דאמרינן (שם [בבא בתרא] דף קיג): אמר רבה בר שילא, אמר קרא! איש: אמר ר"ג [ר"נ] בר יצחק, אמר קרא: ידבקו. ואקשי' תרוייהו איש כתיב בהו, תרוייהו ידבקו כתיב בהו? והכא נמי, קרא לא ידע: זיל קרי בי רב, הוא.[66]

ב תשובה: זו כבר נשמר ר' שמואל ז"ל בפי', וכתב: דמשום דבעינן מנ"ל דהאי: למטה אחר; בסבת הבעל? אתו אינהו למימר, דשפיר משתמע מיניה, הואיל וכתיב בהו: איש.

[64] עמ"ש רבינו המחבר בחי' בפ"ק דנדה שם.
[65] עיין להרב בש"מ לב"ב שם, שהביא פי' הראב"ד ז"ל.
[66] עיין בתוס' שם, ובש"מ.

א"נ: ידבקו. ואיש דכתיב בקרא (מ"ל), לדרש' אחרינא אתי, כדכתיב בפירושיו. ור"ת ז"ל פירש, קרוב לענין זה. שהאמוראים היו סבורים, דאיש וידבקו בקראי, מיותרים לדרש' אחרינא. ואקשי': תרוייהו כתיב בהו, ומאי שנא דאמריתו דהני קראי בתראי מיותרים, דילמא דקמאי. ואחרים פירשו: דתרוייהו אמטות. אי נמי אחר סמיכי, דעיקר דרשא ממטות היא. א"נ מאחר, אלא דרבה בר שילא ור"נ עבדי ליה סניפין מאיש וידבקו. עוד י"ל: דכל ב' כתובים הבאים ללמד, כגון אלו: הראשונים למה שהוא פשוט יותר, והב' למה שיש בו צד חדוש יותר. ובודאי סתמא דמילתא משמע, שההקפדה בסבת הנחלה יותר פשוטה בבעל מהבן, לפי שהבן ירך אמו הוא, וכל שהנחלה ביד הבן, הרי אנו רואים אותה ביד של בן, כאלו היא בידה. ולפיכך סוברים רבה ור"נ לומר: בשלמא אי אמרת דמקרא בתרא, לבעל שפיר איצטריך רחמנא למיכתביה: איש, וידבקו; לאפוקי מהאי סברא, ולומר: דקרא קמא בבן, ובתרא בבעל. ושההקפדה יותר בבן, מבעל, משום דבעל גופה של אשה טפי, דשארו קרייה רחמנא. אלא אי אמרת דקמא בבעל, יש בו הקפדה יותר, ובתרא בבן. בשלמא בקמא כתיב: איש וידבקו. לא ליכתוב רחמנא בכתוב [בתרא], אלא: איש, ולא ידבקו! ואהדר להו, אף לכשתמ"ל דבתרא בבעל וקמא בבן, לא ליכתוב רחמנא בקמא איש וידבקו.

תשובה מד

א שאלתם: הא דגרסינן (בגיטין דל"ט:): אמר רמי בר חמא אמר ר"נ: הלכה כר"ש. ורב יוסף בר חמא אמר ר"נ: אין הלכה כר"ש. אשכחיה ר"נ בר יצחק לרבה בר שילא. אמר ליה: הלכה, או אין הלכה? א"ל אני אומר: הלכה; ורבנן דאתי ממחוזא אמרי: אין הלכה. כי אתא לסורא, אשכחתיה לר"ח בר אבין. א"ל: אימא לי גופא דעובדא, היכי הוה. ופירש"י ז"ל: גופא דעובדא דרב נחמן, דשמע מיניה אין הלכה, היכי הוה. וקשיא לן: כיון דמסיים עלה, מאן דחזא סבר משום דהל' כר"ש, ודחי רב חייא בר אבין, לא היא משמע ודאי דאינהו סברי למימר, דהלכה כר"ש, דאין הכסף גומר בה דרב חייא, קא דחי ליה לר"ש לגמרי. ולא ידענו אם הוא ט"ס בפירוש רש"י ז"ל?

ב תשובה: מה שכתוב בפרש"י ז"ל, איני רואה בו שום טעות. אלא שכמדומה לי, שנתחלף לכם מעט פי' הענין, לפי מה שפרש"י ז"ל. והוא דרבה בר שילא א"ל לרב חייא בר"א: אני שמעתי בשם ר"נ: הלכה. ורבנן דאתו ממחוזא אמרו: אין הלכה. אימא לי את, גופא דעובדא דשמעי הנהו רבנן: דר"נ, אין הלכה; קאמר. וא"ל ר"ח בר אבין: אין הלכה כמ"ש הנהו רבנן. דעובדא הכי והכי הוה. ואינהו סבור, כלומר: אותם שאמרו לך

הלכה, היו סבורים דמשום דהלכה כר"ש אמר הדין, ולא היא: אלא משום דהו"ל כליו של מקנה. הא בכליו של שפחה, היה הכסף גומר בה, דאין הלכה כר"ש.

תשובה מה

ומה שהוקשה לכם בפרק הנזקין (גיטין דף נח ע"ב), שכתב רש"י ז"ל הכי: וגרסינן: תניא כוותיה דשמואל ותמהתם: למה מחיק הגירס' בספרים דגרסי': מתיבי'? הדין עמכם! וכן הוא בספרים שלנו. וכן משמע מדקא מהדר בתר הכי: מאי אחריות דקאמר? שטר. שהלשון הזה, הוא לשון תירוץ, ולא לשון דיחוי. שאלו גרסי': תניא כוותיה דשמואל; ודחו: דלא הוי סייעתא, הו"ל למימר: לא! מאי אחריות? שטר: אי נמי, לימא דילמא מאי אחריות? שטר. שאלו בכל התלמוד, לשונות של דיחוי. אלא לרש"י ז"ל, נראה שהזקיקו לומר כן, לפי ששיטת התלמוד ברוב המקומות, כשיש ברייתא מפורשת כדברי אחד מן החולקים, ולא מן הדיוק, אומר: תניא כוותיה דפלוני. וכאן היה סבור, מי שהביא הך ברייתא דמפורשת כשמואל, דהא קתני בהדיא: עד שיכתוב את האחריות; כלשון שאמר שמואל. ואפ"ה דחה. לא היא! דמאי אחריות? שטר!

תשובה מו

א שאלת: מה דאמרינן בפ' כל הצלמים במס' ע"ז, (דמ"ו ע"ב) בהא דגרסי' התם. והא הזאה דפסח, דפליג ר' אליעזר ורבי עקיבא. ור"א קאמר לחומרא, וקמחייב לגברא בפסח. ורע"ק קאמר ליה לקולא, וקפטר ליה. וקא פריך: רע"ק לקולא! וקשה לכם, מאי קולא, והא שבת חמורה מפסח?

ב תשובה: הא ליתא בפסח, דבכרת גמור, הזאה שאינה אלא משום קולא. ומה שאמרת בדר' חנינא וכו', כתוב למעלה בהל' סוכה.

תשובה מז

שאלת: לפרש לך, אותו הירושלמי שכתבתי לך בתשובה, דגרסינן התם (במס' נדרים פרק הנודר מן המבושל הל"ג): איזה גדול ואיזה קטן. [67]היכא פי' מור זעירא, כלבית דאנא אכיל פחות מליטרא, כלבית אנא מטעים ליה. ונסתפק לך פירושו, כמו שפירשת אתה, כלבית האמור בפ' אין מעמידין בגמ' (דל"ט ע"ב) ולומר: דכל שהוא פחות מליטרא בגדול (אלא) [נקרא] קטן ככלבית. ותן לחכם, ויחכם עוד.[68]

[67][הערת מגיה הדפוס] לפנינו הגי' שם משונה ע"ש. וגם רבינו בחי', הביא את הירוש' בנוסחא אחרת.
[68]עיין בח"א סימן ק"ד, ועיין לקמן סי' רמ"ח.

תשובה מח

עוד שאלת לבאר לך ענין בא לחכמי ישראל. שבמקצת מקומות אמרו: אין מזל לישראל; ובמקומות אחרים אמרו (במו"ק דכ"ח ע"א): בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא מלתא, אלא במזלא תליא מילתא. וכך בא להם במקומות הרבה[69] וזה מחלוקת מפורסם להם, בפרק אחרון של מסכת שבת (דקנ"ו), ובמקומות אחרים. ואלו היה מחלוקת של דבריהם לבד, היינו אומרים דעות חלוקות הם נחלקו בזה, כפי מה שחייבה חכמתו של כל אחד וסברתו, או משמעות הכתובים, או קבלתם. כפי מה שיקרה להם, בכמה מקומות. וגם בגאולה ובביאת בן דוד, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, ונתלו ברמיזת הכתובים (כמ"ש בפ' חלק). אבל התימ' הגדול: שבמקראות מפורשים נראה שהם במחלוקת זה, דלפי הנראה כל הייעודין שבתורה, מיוסדים על שאין מזל לישראל, שהייעודין כולם הם ייעודים גופנים. והוא שאמרו ז"ל: בני חיי ומזוני, לאו בזכותא תליא, אלא במזלא; הביא ראיה מן המקרים המשיגים בזמנם לאנשים צדיקים אצלם, בחסידות ובחכמה, שהגיע עליהם כמעשה הרשעים. ואמרו (שם [כ"ח] במו"ק) רבה ור' חסדא. מר מצלי, ואתי מיטרא. ומר מצלי, ואתי מיטרא. ובי רבה, שתין תכלי. ובי ר"ח, שתין הלולי. בי רבה, לחמא דשערי, ולא משתכח בו. והני כתובים מפורשים בהפך בבנים: לא יהיה בך עקר ועקרה; הנה נחלת ה' בנים, ויעתר יצחק; וכן השונמית. ומזונות: ונתתי עשב בשדך, ואכלת ושבעת. ובחנוני נא בזאת, והריקותי לכם ברכה עד בלי די. וההפך בעוברי עבירה. בני"ם: לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו. חיי"ם: ושנות רשעים תקצורנה. מזונו"ת: והאדמה לא תתן את יבולה. וגדולה מכולם שאמר הכתוב: ולא יקרא עוד שמך אברם, והיה שמך אברהם, כי אב המון גוים נתתיך. אבל שרי אשתך לא תקרא וכו' כי שרה שמה. ואמרו ז"ל: באלו, המזל גורם, בעוד שמם כן. ובהשתנות השם, ישתנה המזל. אברם אינו מוליד, אברהם מוליד. שרי אינה יולדת, שרה יולדת. וזה כענין האומר: אין מזל לישראל. כי בהיות האיש צדיק, פעמים ישתנה ענינו מחמת זכותו, או בשמו, או בשינוי מקומו. וכאלו המזל כן: מי שיקרא שמו כן, או מי שידור במקום פלוני, או שינהג, יגיענו כן. וכן וצדקתו תגרום, שלא יבא וישנה את מקומו, וינצל. והוא מאמרם ז"ל: ג' דברים מהפכין מרעה לטובה: שינוי השם, שינוי מקום, שינוי מעשה. ותמצא לראב"ע, ענין נאה בזה, בר"פ וארא. וכל דבריו: שלא תשתנה מערכת הכוכבים, אלא כעור העומד במרוצת הסוסים, ובא פקח וסלקו מן הדרך ההוא מעט, והנה הסוס רץ והעור לא

[69] עיין תוס' במו"ק דכ"ח ע"א ד"ה אלא. ובשבת דקנ"ו, ד"ה אין, יע"ש.

ניזק, ולולי הפקח שהסירו, ירמסוהו הסוסים. וכ"ע זה, סוד כל התורה כולה ביעודים, הפך משפטי הכוכבים. ופעמים יראה בכתוב הפך מזה, והוא שאמר שלמה בחכמתו: יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים, ויש צדיקים וגו'; והוא ענין איוב. ואמר הנביא כמתמיה: מדוע דרך רשעים צלחה? וביבמות פ' החולץ (יבמות דף נ' ובתוס' שם) חולקים בפירוש הכתובים. דאמרו שם: מנשה הרג את ישעיה. אמר רבא: מידן דייני', וקטליה. א"ל: משה רבך אמר: את מספר ימיך אמלא. ואת אמרת: והוספתי על ימיך ט"ו שנה. ואמרו שם: קראי לא קשיין, תנאי היא דתניא: את מספר ימיך אמלא; אלו שני דורות. זכה, משלימין לו. לא זכה, פוחתין לו. אמרו לו לר"ע: הרי הוא אומר: והוספתי על ימיך; א"ל: משלו הוסיפו לו. תדע, שהרי הנביא עומד ומתנבא: הנה בן נולד לבית דוד, יאשיהו שמו; ועדיין לא נברא מנשה. ורבנן, מי כתיב: נולד מחזקיהו? לבית דוד; כתיב: או מחזקיה, או מאיש אחר. ור' עקיבא שאמר כאן: זכה, משלימין לו. הנה הוא, שיש לו בפ' אחרון דשבת: אין מזל לישראל, ולמה אין מוסיפין. ואם אין מוסיפין לפי המזל, למה פוחתין? גם כל התפלות שאנו מתפללים על הגשמים ועל הרפואה. ואמרו: שאדם נידון בכל יום, לפי האומר: דבמזלא תליא מלתא; אמאי נידון? וכמה ששאלו בגמרא (ר"ה דף טז) לבעל מי שאומר: אדם נידון בר"ה; כמאן מצלינן האידנא, אקצירי ואמריעי. כמאן, כרבי יוסי דאמר: אדם נידון (בר"ה) [בכל יום] ואני רואה להם ז"ל, דרך אחר, וכאלו הוא דרך ג', ויש בו סוד עמוק, ברשע וטוב לו וצדיק ורע לו. ואמרו במדרש:[70] שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה, ר' עקיבא ותורתו, ואח"כ הראה לו שמסריקין את בשרו במסרק. אמר משה: זו תורה וזו שכרה? אמר ליה הקדוש ברוך הוא: כך עלה במחשבה. שתוק! וזה כל ענין איוב. והוא מאמר החכם במזמור: אך טוב לישראל וכו'. ואומר על זה: ואני כמעט נטיו רגלי וכו'. ולבסוף הבין עיקר הענין, ואמר: עד אבא אל מקדשי אל, אבינה לאחריתם. והוא ענין עמוק מאד, לא שמעה אזני, רק כנקודה מן הגלגל הגדול, ולא קבלתי מרבותי כטפה מן הים, ולא אוכל לפרש.

תשובה מט

א עוד אמרת: מהו מ"ש (בסנהדרין דף קד): ברא מזכה אבא, ואבא לא מזכה ברא (זו) [כו']. ותמהת: והלא אמרו (בפ"ק דע"ז דף ג) מי שהכין בע"ש, יאכל בשבת. מי שלא הכין בע"ש, איך יאכל בשבת! ועוד, אם האב אינו מזכה לבן, למה אנו מזכירין תמיד

[70] והוא ש"ס ערוך, במנחות דכ"ט ע"ב, יע"ש.

זכות אבות? ואדון הנביאים אמר: זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. זה כלל מה שנתקשה לך.

ב תשובה: דע כי עניני בני אדם בעונשם ושכרם, שכר העולם בדברים גשמיים, ושכר עולם הנשמות בדברים רוחניים. והאב מוליד לבנים, והבן חלק מהאב בגוף: הבשר, והגידין, והעצמות. והאם נותנת אודם שבפנים. אך הנפש חלק מחלק (האב) [הקדוש ברוך הוא], ואינה נמשכת מאב לבנים. והוא אמרם ז"ל (במס' נדה דף לא): האב נותן בשר וגידין, והאם נותנת אודם ושחור שבעין, והקב"ה נותן לו נשמה. וכשאדם מת, הקדוש ברוך הוא נוטל את שלו, ומניח לאב ואם חלקם. שנאמר: וישוב העפר אל הארץ, כשהיה, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ולכן שכר העוה"ז הוא גופני, נמשך מאב לבנים, והוא כלל מה שאנו אומרים: וזוכר חסדי אבות. ולא תמה: זכות אבות להיטיב את בניהם בעולם הגשמי, וכתיב: ועושה חסד לאלפים וכו'! אבל מה שאמרו: ברא מזכה אבא, ואבא לא מזכה ברא; הוא בעולם הנשמות. והוא, כי הבן עם היות גופו לבד חלק מחלקי האב ולא נפשו, כמו שאמרנו, מ"מ הרי הוא מסובב מן האב. ועל כן הבן מצווה בכבוד האב ובמוראו, ואין האב מוזהר כן כבן. שהמסובב לעולם חייב להמסבב לכבודו, ואף על פי שהוא מסובב מאליו הכרחי, לא רצוני. וע"כ כשהוא מוליד בן צדיק עובד אלהים, נראה כאילו מסיבובו הוא עובד אלהים, שהוא הביאו לעולם להיות צדיק, מושל בבית אלהים ועובד תחתיו. והוא החפץ הנמרץ, שהיה אברהם אבינו חפץ ומתאוה ומבקש מאתו ית', שיתן לו זרע יעבדנו, לא להיות יורש עשרו ונחלתו, רק לכוונה שאמרנו! כי זהו תכלית כל שכר האדם, שישאר ממנו בעולם הגשמי עובד אלהים. ואז נראה לו, כאלו הוא בעצמו העובד, ואינו מת אלא חי, שהוא הוליד מי שעובד להש"י. וע"כ ראוי באמת שיזכה האב בזכות הבן. אבל האב, למה יזכה את הבן בנפש, והאב אינו חלק מן הבן, ולא מסובב ממנו: לא בגוף ולא בנפש. א"כ מה יועיל זכות האב, לבן?

ג אמנם, מי שעושה צדקה או תפלה בעד מי שכבר מת, מועיל למת, והוא מאמרם בדוד מ"י שאמר: בני בני וכו' (במס' סוטה ד"י, ויע"ש בתוס' ד"ה דאתיא), וזהו מה שנהגו ישראל בצדקות, וניחות נפש. ומ"ש: מי שטרח בע"ש יאכל בשבת? הוא מה שיעשה האדם בעצמו, שהעוה"ז לכל אחד ואחד למעשה, והשני לתגמול, דאין בשני מעשה שתתעסק בו הנפש, לשנות תגמולה, ולהוסיף ולגרוע כלל [והשמטה הערת בעל רחמים לחיים].

תשובה נ

עיני ענותנותך, הם הרהיבוני, ואהבתך ובריתך הנאמנת, הם היו בעוזרי, כי אפנה אל שעת הפנאי, כאשר ידעתי, כי אין צורך מביא אליו. לא ידעתי מן אז שקלתני במאזני צדק, ולא תפקפק אחרי. שועי ונכבדי, שאלתני וכן השיבותי בקוצר דעתי, ולא כאשר יאות לפי השאלות. ועתה ראיתי, כי עוד נסתפק במה שאמרו ז"ל (במגילה דף טו ע"א): אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. ואם הוא הדיוט כשמעו, גם קללתו גם ברכתו, מה זאת עושה. ומדעתי: שכבר השיבותי על זה בכתב הראשון, גם היום מגיד משנה אשיב. ותחילה אומר: כי כל הירוד מחבירו בדבר, נקרא הדיוט כנגדו, באותו דבר. והנה דוד המלך ע"ה, נקרא הדיוט בעבודת בית המקדש, לענין אחד מהכהנים הקטנים. וכן, כל הכהנים נקראו הדיוטים, בערך הכהן הגדול, לפי שאינן ראויים להיות כמוהו. וכן, אפי' בענין המלאכה, הגדול שבישראל נקרא הדיוט, כנגד אחד מן האומנים. באומרם: ההדיוט תופר כדרכו, והאומן מכליב. וכן בכל ענין וענין, כפי מה שהוא. וכ"ש במי שהוא ירוד מחבירו במעלה, כי כל ישראל כהדיוטות לפני המלך. ע"כ אמרו: אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך; שהרי ארונה ברך את דוד: ה' אלהיך ירצך; ונתרצה ונענה. והעלו הענין, עד שאמרו בפני כל אדם (אבל) [אצל] הברכה לשי"ת, והוא מעין כל הברכות. וכבר רמזתי לך ענין הברכות, באומרנו: ברוך אתה יתברך ויתרומם. ואמר דוד הע"ה: ברוך אתה ה', למדני חוקיך. ואפי' אם יש בענין סוד עמוק, כבר קרבתי לך הענין הזה, במה שאפשר אצלי לקרב, לפי ק"ד. ומה יקשה לך יותר, ממה שאתה רואה בכתוב: כי בו בחר ה' לשרתו, ולברך בשמו. ואמרו: וברכת את ה' אלהיך. גם ידעת מ"ש (בפ"ק דברכות דף ז ע"א): אמ"ל הקדוש ברוך הוא לר' ישמעאל: ברכני בני. ואם היה בענין הברכה, שאמ"ל: יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותכנס עם בניך לפנים משורת הדין. וכבר אמרו (בחולין דף ס ע"ב): שהקב"ה מתאוה לתפלתן של ישראל. וכך היא[71] המדה שהשי"ת כך חייבה חכמתו: שע"י תפלת חסידיו וברכותיהם, יתרצה ויתרבה טובו למברכיו, ומכירי טובו. כן הוא הענין לפי דעתי, אף על פי שיש פנימי זולת זה, לאשר זיכה אותו השם ית' להתבונן, בס' תורתו.

תשובה נא

החכם השלם, שאלת: מהו ענין הברכות? שהברכה תוספת טובה, ומה יוסיף עבד לאדוניו? באמת לשון ברכה תוספת וריבוי הוא, והוא מלשון ברכות המים. ויש בענין

[71] [הערת מגיה הדפוס] צ"ל מדת השי"ת שכך.

הברכות, סוד עמוק, יבינהו מי שזיכה הש"י אותם לעמוד בסוד התורה. ואמנם גם עליהם מבואר. כי הברכה והתוספת הברכה, יר' מב' צדדין: פעמים מצד המקבל, ופעמים מצד הנותן והמשפיע ברכותיו. והמשל בזה, כמלך הנותן ומשפיע מטובו לעבדיו, שנראית הברכה לעבדיו מצד שנתרבו וניתוסף, שהיו חסרים ונתמלאו. אבל המלך, כבר נודע שהוא יש לו כמה שנתן והיטיב, ואין נראה בו התוספת והריבוי. ואמנם אם היה המלך משפיע תמיד, ומספיק בלי הפסק מתנות גדולות לחיילות המרובות, באמת יראה שהוא בעצמו מתברך, עד שאינו פוסק אפילו רגע, מהספיק כל חיילותיו הגדולות ההם. ולא שהמלך יהא מתרבה ממקום אחר, ומקבל ברכה ותוספת ממי שהוא גדול ממנו, שמספיק לו, רק שהכל מברכין אותו, ר"ל נותנין הברכה ומודים שהוא אדון כל אותה הברכה, ואוצרות טובו לא יכזבו לעולם. וכל שהוא מוסיף בטובו, יוסיפו הכל להכיר וידעו, כי אין לברכתו שיעור וערך, ולא הפסק. ואילו היו עבדיו מקטינין אותו, והיה פוסק להיטיב להם, ידעו ויחשבו עבדיו שלא הכירו בגדולת המלך, ולא הרגישו, שסבה מהם שאוצרתיהן חסרים מכמות שהיו, ואינו כן. אלא הם סבה, ולא מצד המלך, וככה ענין הברכות שאנו מודים לפניו: על מזונותיו ועל טובות המגיעות לנו מאתו ית', ומתפללים שיתמיד טובו לברכותיו, כדי שידעו הכל, שהוא ברוך. וכאומרו: ברוך, ומבורך בפי כל הנשמה. והוא כאומרו: אותי עזבו, מקור מים חיים, את ה', שמקור מים חיים, מימיו ממנו, הם לא יפסקו מימיו, בלתי שיצטרך האדם לאסוף עליהם, כאשר יאספו בבורות. וכענין זה תמצא עוד יותר מתמיה, לפי מה שאתה שואל. והוא אומרו: יתגדל ויתרומם ויתנשא. כי ברוך, אפשר שהיינו יכולין לומר, שהוא תואר לומר: כלול מכל הברכות, ומה מצא הלשון לומר: יתרומם ויתנשא: לעיני הכל; במעשיו ובנפלאותיו בברכותיו, עד שיכירו הכל שהוא המרומם, והמתנשא לכל ראש, מבורך. וכאשר אמר יתרו: עתה ידעתי, כי גדול ה' מכל האלהים. ואומר: והתגדלתי והתקדשתי וכו'. ואומר: עתה אנשא. והנה אומרנו: הכל ירוממוך סלה, יוצר הכל. וכאלה רבים. וגם הוא רוצה, שיתפללו לפניו חסידיו, להרבות טובותיו על בריותיו, ושלא יגרמו חטאתם לחסר טובותיו מהם. והוא שאמרו ז"ל בברכות (פ"ק דף ז:): א"ל: ישמעאל בני ברכני. אמר לפניו: יה"ר מלפניך, שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותך, ותכנס עם בניך לפנים מן השורה (ועיין בסי' הקודם).

תשובה נב

א עוד שאלת: למה נתקן נוסח הברכה, מחצה נמצא, ומחצה נסתר [כלומר: בגוף שני, ובגוף שלישי].

ב תשובה: דע, דיש לבעלי החכמה, סוד נשגב, ואין לנו כאן עסק בנסתרות. ואמנם, יש טעם נגלה, גדול התועלת, במה שתקנו נוסח הברכות כן, ר"ל בנגלה ובנסתר [כלומר: בגוף שני, ובגוף שלישי]. לפי שכבר ידעת, דשני יסודות יש שעליהם נבנה הכל. האחד: לדעת שהוא ית' מחויב המציאות, ושאין ספק בזה כלל, כמו שנתבאר ונתפרסם המופת עליו, ביאור רב. והב': שאין אמתתו ית' מושגב [מושגת] כי אם לעצמו ית' לבד, והוא במציאותו נגלה לכל, ובאמתת מהותו נסתר ונעלם מהכל. וכדי לקבוע שתי הפנות האלה בנפשותינו, קבעו הנוסח בנגלה ונסתר. ברוך אתה, כמדבר עם מי שהוא נמצא מפורסם, עם שהוא מדבר עמו פנים אל פנים. וכדי שלא תשבש המחשבה שהוא ית' נמצא כמציאות שאר הנמצאים (ושחס), [ושיש יחס] בין מציאותו למציאותם, קבעו: אשר קדשנו; לקבוע בנפשותינו שאע"פ שהוא מפורסם, מהות מציאותו נעלם ונסתר שאי אפשר לדבר בו, רק בנסתר, ברוך הוא.[72]

תשובה נג

א עוד אמרת: מפני מה אמרו (בברכות דף נג:): גדול העונה: אמן; יותר מהמברך?

ב תשובה: גם בזה יש ענין נעלם, לבעלי החכמה, ואמנם לפי פשטן של דברים, כן הדעת נותנת. שלשון: אמן; יש בו קיום דבר: ואמר כל העם: אמן והמברך, אין בלשונו אלא הודאה, כגון: יוצר אור, יוצר האדם. וע"כ נתנו בו הטעם, ואמרו שם בגמרא: תדע, שגבורים עושין מלחמה, וגוליארין מנצחין [החיילים הפשוטים מתחילים]. במשל זה, שהמברך כמעורר, והעונה, אמן, כגומר את הכל.[73]

תשובה נד

א עוד שאלת: למה תקנו הקדיש בשתי לשונות, עברית וארמית בו. מה שאומרים: בחייכון וביומיכון, ובחיי דכל בית ישראל?

[72] עיין בס' שולחן ארבע ד"ג ע"ב, מ"ש שם. ודבריו קרובים לדברי רבינו וע"ש.

[73] וקרוב לזה, כתב מוהר"א שטיין שם, דהוי כעדים החותמים בשטר. ועיין בס' שולחן ארבע ד"ג, שכתב: כי יש רמז במילת אמן, לאותיות השם וכו'. והיינו דאמ"ן גימטריה הוי"ה ואדנ"י. וכן כתב להדיא, הרב מוהר"א שטיין ז"ל בחי' לסמ"ג עשין ז"ך [כ"ז], יע"ש.

ב תשובה: דע דעיקר הקדיש שהצבור עונין אחר הש"ץ, אין בו אלא לשון ארמי. דאין הצבור עונין, אלא: עד לעלם, ולעלמי עלמיא. אבל: ישתבח ויתפאר; ענין ש"ץ הוא, שחוזר ואומר אחריהם, ישתבח ויתפאר. והוא שאומר: ואמרו, אמן. ואי הם עונים אחריו, היאך אומרים אחרי עצמן: אמן? ומפני שבזמנם, לא היו מדברים על הרוב, אלא בלשון ארמי, התקינו שיהיו אומרים, כדי שיבינו הכל, ויקדשו שמו ית'. וכן ש"ץ אומר בלשון ארמי: יתגדל ויתקדש שמיה רבה; להבין כל העם. גם מה שהש"ץ מסיים: ישתבח ויתרומם; בלשון ארמי הוא, ובאומרו: לעילא מכל ברכתא שירתא ותושבחתא. אלא שיש עכשיו מש"ץ, שהעתיקו בלשון הקודש, ואומרים: למעלה מכל השירות והתושבחות והנחמות; מבלי לב אומרים כן, שהכל נאמר בתחילה לשון ארמי. וכן תמצא בקדיש בתרא, שהכל הוא לשון ארמי: תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל, קדם אבוהון דבשמיא, ואמרו: אמן. יהא שלמא רבה וכו'. עד כאן עיקר הקדיש, שתקנו הראשונים נ"נ, וכל זה בלשון ארמי. וכן תמצא בסידור רב עמרם גאון ז"ל.[74] ומה שמוסיפין בכל מקום כפי רצונם, בין בלשון ארמי בין בלשון הקודש, באיזה לשון שלבם חפץ, אין הפסד בדבר[75] גם אלו שמעתיקין עכשיו מעיקר הקדיש, מקצתו בלשון הקודש, אין חשש בדבר, שעתה אין אנו מדברים בלשון ארמי, חזרו כל הלשונות אצלנו אחד. ואמרו כי: בחייכון וביומיכון; ביאורו כי בשוב את שבותנו, יגדל ויתקדש שמו לעיני העמים, ויודע בעמים, כי הוא אחד ושמו אחד. כאומרו: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ואז יהיה כסאו שלם, וכמ"ש רז"ל על פסוק: כי יד על כס יה. ואמרו (בפ"ק דתענית דף ה): אין הקדוש ברוך הוא נכנס בירושלים של מעלה, עד שיבנה ירושלים של מטה. שנאמר: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. וכשאנו אומרים יתגדל ויתקדש, הכוונה בו שישיב שכינתו בתוכנו, ונתקדש בכבודו בבית הבחירה, מקום מקדשו. וכאומרנו בו בפירוש: וימליך מלכותיה, ויצמח פורקניה, ויקרב משיחיה; וע"כ אנו מבקשים מאתו ית', שיהיה זה בימינו, ובחיינו, ובחיי דכל בית ישראל, בחייכון וביומיכון, כפל לשון בשתי לשונות לחזק הענין. וכאלה רבים בכתובים: הנה בשמים עדי, וסהדי במרומים. ושלומך, יגדל נצח.

[74] עיין בטור א"ח סי' נ"ו, יע"ש.

[75] עיין להרב ברכי יוסף א"ח סי' נ"ו אות ד', שכתב בשם מה"ר הרב חס"ל בהגהות כ"י, בשם ס' צרור החיים, שכתב וז"ל: ושמעתי למור"י הרשב"א ששמע למור"ו הרמב"ן, שאינו אומר שום ענין וכו' יע"ש, ודו"ק.

תשובה נה

עוד שאלת, לבאר לך ענין פרשת ק"ש. כבר אמרתי, שאין לנו עסק בנסתרות. ובאמת יש לכל בעל דעה, לדעת, כי היא פרשה מיוחדת לנו, כוללת היחוד והאמונה, שהיא באמת רומזת סודות ועיקרים גדולים, שהם יסודות כל הבנין אשר בית ישראל נכון עליהם. ואמנם, יש לנו רשות להתבונן בפשטי הדברים, שהתורה כולה רומזת ואומרת. ואני אומר, ואגיד לך גם בזה, ענינים עלו בלבי מפשט הענין, שנצטרך לכוין אליה בשעת הקריאה[76] והוא, שכולנו חייבים לקרות את הפרשה, לא לכוונת קריאה בלבד, כקורים אחת מפרשיות שבתורה לצאת י"ח הקריאה בלבד. רק לכוין דעתנו לדעת, שהוא אחד יתעלה ושהוא אלהינו. ושאנו חייבים למסור נפשנו, ותאותנו, וכל מאודנו, לשמו ית'. ושנהיה גומרים ומסכימים הסכמה מוחלטת בכך, לא בעקימת שפתים לבד. השם יצילנו מן הכת, שנאמר בהם: בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבו רחק ממני. ושנקבל עלינו זה. לא כמצערים ודואגים על כך, כמו שגומר אדם בלבו, ביראת מי ששולט עליו, ושאי אפשר לו לצאת מתחת רשותו, ולהמנע מעשות מצותו. רק כאוהב וחושק, חשוק להשיג רצון אדוניו אשר אהבו. לו ישים אהבתו, נפשו ימצא לנפשו תענוג, ומתכבד בכל מה שיגיענו ברדיפת מצותיו. ועוד צריכין אנו להתבונן, שאין אמונתו וייחודו מצות אנשים מלומדה, שהלימוד שלימדהו והרגילוהו עליו, יביאוהו להאמין ככה, שלא הונח על חקירת דעתו וחכמתו יחויב בהפך, כאשר יקרא לרוב האמונות. רק אנחנו חייבים לשמוע ולחקור אחר השמיעה והחקירה, שהחקירה האמתית תחויב ותכריע על ככה. והוא אומרו: שמע ישראל. שמלת: שמע; כולל ג' ענינים. הנחתה הא', היא שמיעת האזן. אזן שמעה ותאשרני. והושאלה, לדעת הרב: ונתת לעבדך לב שומע. והושאלה גם לקבלה, והאמונה בו: שמע בני מוסר אביך. אשרי אדם שומע לי. אם שמוע תשמעו אל מצותי. וכאן, ר"ל באומרו: שמע ישראל; כולל ג' ענינים שנצטוינו לשמוע וללמוד, כי לולי שנשמע ונלמוד, לא נתבונן אליו. ואחרי השמיעה והלימוד וחיקור היטב: אם יש ראיה סותרת, ח"ו. ואחר שנבא מתוך השמיעה אל החקירה באמת, תביאנו החקירה ותכריחנו הכרח אמתי, לקבל ולהאמין כי הוא ית' נמצא, וכן הוא משגיח על פרטי מעשנו. והוא אומרו: אלהינו: שלטין, אלהות, מנהיג, ודיין. כמו נתתיך אלהים לפרעה; תרגם אנקלוס: רבה. אלהים לא תקלל; תרגום: דיינא. ולפי שהמתפלספים משתבשין, וגוזרין שהוא ית' אינו משגיח בפרטים התחתונים, ואפי' במין האנושי. והוא כדעת האומרים: עבים סתר לו,

[76] עיין בח"א, סימן שד"מ [שמ"ד].

ולא יראה, וחוג שמים יתהלך. על כן אמר: אלהינו: כי הוא משגיח בנו. ומצטרף לזה שהוא מנהיגנו, ולא כוכב ולא מזל ולא שר משרי מעלה, רק הוא ית'. ושהוא הבדילנו לשמו, ולקחנו לחלקו. כאומרו: בהנחל עליון גוים וכו', כי חלק ה' עמו. ושהוא ית' אחד, ואין עוד. וכבר ביאר כל מה שאמרנו באומרו: וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד. וידעת היום: כולל הלימוד והשמיעה. והשבות אל לבבך; על החקירה. כי ה' הוא האלהים; כולל האמונה והקבלה. שהחקירה תביא לדעת, שאין עוד זולתו, אדון בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד. ואחר שנדע ונסכים על זה, אז באמת ראוי לאהוב אותו בכל לבבנו, ובכל נפשנו, ובכל מאודנו, כי משלו הכל, ומשלו נתן לו. כמאמר דוד מלך ישראל ע"ה: כי ממך הכל, ומידך נתנו לך. והוא אומרו: ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך; בשני יצריך. וכמו שאמרו ז"ל (בברכות פ' הרואה (ברכות דף נד)): בשני יצריך, ביצר הטוב וביצר הרע. ויצר הרע, הוא המפתה לאדם ללכת אחר חמדת הלב. והזהירנו להיות חשק עבודתו ואהבתו ית', מבזה כל החשקים. כאומרו: אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה. והוא מדתו של אברהם אבינו ע"ה שניתן לו בן בעת זקנתו, אחר היותו חשוך בנים, ושנתאוה לו כל ימיו. והיה המעולה שבמין האנושי, ועיקרו בחפץ חסד, ונעשה לו אכזרי לאהבת בוראו, לשחוט אותו בידו. ועזב ושכח אהבת בנו יחידו, אשר אהבו תכלית אהבה, וחשק להיות אהבתו גוברת, ומשכחת כל החשקים והתאות. והוא שנקרא: אוהב; באומרו: זרע אברהם אוהבי.[77] ובכל נפשך; כולל כל מה שיגיע לאדם מן הנזקים והצער, ואפי' נטילת נפשו בקיום המצות. כאמרם ז"ל:[78] מה לך יוצא ליסקל? על שמלתי את בני! מה לך יוצא לישרף? על שנטלתי את הלולב! והוא מדתו של יצחק אבינו ע"ה, שנעקד על גבי המזבח, ופשט צוארו תחת הסכין, לחשבו כי השי"ת חפץ בכך. ובכל מאודך; למאוס כל ממונו, אם יצטרך לכך, לקיים עבודתו ית'. כיעקב אבינו ע"ה שמאס בעושר בית אביו, ובחר לו להיות יושב אהלים. ואמר: וכל אשר תתן לי, עשר אעשרנו לך. ובמדרש: שנתן כל נכסיו שהביא מחוצה לארץ בקניית המערה, כמ"ש: בקברי אשר כריתי לי. שנעשה לו כרי מנכסיו, בדמי מערת המכפלה. והכלל, שצריכין אנו לקבוע בנפשנו, הסכמה מוחלטת בכל עת שנקרא הק"ש, שאנו מסכימין למסור כל תאוותנו, וחשקי לבבנו, וכל נפשנו: מן האברים, ועד נטילת נפש; והממון, על יחוד קדושת שמו, וקבלת מלכותו. ושנראה בציור הלב, כאילו באנו לידי כך, וקיימנו. והוא אומרו: כי עליך הורגנו כל היום. וכי

[77] בכל לבבך זה אברהם וכו'. וכ"כ רבינו בחיי, ס' ואתחנן. ושו"ר דהכי דרשו בספרי שם.

[78] מה לך יוצא ליסקל וכו', הכי איתא במדרש ש"ט סוף מזמור י"ב, ומ"ר סדר אמור והוא ג"כ מכילתא ס' ויתרו יע"ש.

אפשר ליהרג בכל יום, אלא שבכל יום שאנו קורין בק"ש; ובכל נפשך; ומסכימים על כך, הרי הוא כאילו הורגנו באותה שעה עליו ית', כי כל המסכים על זה, כאילו עשאו. והוא שאמר: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ר"ל: יהיו מוסכמים וחקוקים על לבבך. ומדעתי, כי זה היה מדעת מ"ש בגמרא בברכות, (דף יג:): עד היכן כוונת הלב, עד על לבבך. כי בלתי גמר כוונת הלב והסכמתו, לא יתכן אמיתת הענין. ע"כ באומרנו: על לבבך; צריכין אנו להתבונן על כוונה הזאת, ושנסכים עליה. וע"כ, נ"ל שהלכה כדברי מי שאומר: עד לבבך; עד, על, שם צריך כוונת הלב. ואמנם לא יתכן הכוונה האמתית, אף בגמר הלב על זה כולו. אם תהיה בהסכמה הכרחית מתוך היראה, כי מסכים לפחד הגמול והעונש, ושמח היה, אם [לא] נצטוה ולא נצרך לכך. ואין זו עבודה שלימה, עד שיהיה שמח בעת שנצטווה, ומצא עצמו בגמר דעתו על הקיום. והוא אומרו: ושננתם לבניך, ודברת בם; כאדם המלמד לבנו דברים ערבים עליו, והם מורגלים בפיו, ומדבר מהם תדיר, שאין אדם מדבר בדברים שלבו קץ ומואס בהם. ולהניח אותם, כעדי בין בעינים, והוא אומרו: והיו לטטפות בין עיניך. שיהיה הדבר תמיד בין עיניו, ושלא יעבור אפי' רגע. טוטפות; עדויים. וכמו ששנינו בשבת (דף נז ע"א): ולא בטוטפת ולא בסרביטין. ולכתוב אותם על פתחי השערים, כדי שיהא הדבר תמיד בין עיניו, ושלא יעבור אפילו רגע מזכרוננו, וכדי שנתפאר ונתעדן בו.

תשובה נו

א להרב אליהו, שבעכו.

ב שאלת: ערלה וכלאים, אם נוהגין בשל נכרי, אם לאו. לפי שר' שמשון ז"ל, כתב שנוהגין אפי' בקרקע של נכרי[79] והביא ראיה, מדתנן בפ"ק דקידושין: כל מצוה שהיא תלויה בארץ, אינה נוהגת אלא בארץ וכו', חוץ מן הערלה והכלאים, שנוהגין בארץ ובחוץ לארץ. ר"א אומר: אפי' [בנוסח הגמרא שלפנינו: אף] החדש. ופריך בירושלמי, בסוף מס' ערלה[80] וניתני: חלה? ופריק: מתניתין: ערלה, איתא בשל נכרים. חלה, ליתא בשל נכרים. ועוד, במס' ערלה (בפ"ק מ"ב): הנכרי שנטע, והגזלן שנטע, חייבין בערלה. ומגבינות הנכרים, למ"ד טעמא התם (במס' ע"ז דף לה:) מפני שמעמידין אותם בשרף ערלה. ואני לא ירדתי לסוף דעתו, דלא מישתמיט תנא דליתני ערלה בשל נכרים. ומתניתין נמי, הכי הו"ל למיתני: כל המצות אינן נוהגות בשל הנכרים, חוץ מן הערלה

[79] עיין בפ"ק דערלה, מ"ב, ובסוף פ"ג שם, בפירושו.
[80] וה"נ איתא בירושל', בסוף פ"ק דקדושין.

והכלאים. והירושלמי, בשנטע בשל ישראל קאמר, דומיא דגזלן. וכן נמי כלאים, בהזורע כרמו של ישראל. הא בשל עצמו, מותר, דאפי' בשל ישראל, תלוי בדעת הישראל. כדתנן: נתיאש ממנה, ולא גדרה (בב"ק פרק הגוזל (בבא קמא דף ק:)). דבדעת ישראל תליא מילתא, וקרקע של נכרי, נכרי יאסרנו. וכן נמי, יקדש נטע רבעי שלו. אבל חלה ליתא, בשל ישראל אם לשה הנכרי, דומיא דמירוח נכרי. וההיא דגבינות הנכרים, רב חסדא הוא, דאמרה[81] ואי פריך כדקאמרינן, אי הכי תחסר אפי' בהנאה. זהו תו' דבריך.

ג תשובה: אף על פי שאין דעתנו מכרעת, כך אני סבור וכך דעתי נוטה, כדברי ר' שמשון ז"ל. מדתניא ביבמות, בפרק האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת [הים] (דף קכב). נכרי שהיה מוכר בשוק, ואמר: פירות הללו של ערלה הן, של עזקה הן, של נטע רבעי הן, לא אמר כלום. לא נתכוין זה, אלא להשביח את מקחו. אלמא: בידוע שהוא כן, אסור. ומינה, דערלה נוהגת בשל נכרים[82]

ד ועוד שמעי' לה, מדתנן בפרק בתרא דערלה (מ"ט). ספק ערלה בארץ ישראל, אסור, ובסוריא מותר. בחוץ לארץ, יורד ולוקח, ובלבד שלא יראנו לוקט. וההיא לכאורה בשל נכרים קאמר. דאי בשל ישראל, היאך לוקט ומוכר. ולא בספק נטיעה שנתערבה בכרם קאמר[83] מדקאמר: ובלבד שלא יראנו לוקט. ועוד, דספק ערלה כספק כלאים. דתנן (שם): (בהם); [כרם] הנטוע ירק, וירק נמכר לו [בנוסח שלפנינו: חוצה לו], בארץ ישראל, אסור. בסוריא, מותר. בחוץ לארץ, יורד ולוקט, ובלבד שלא ילקוט ביד. אלמא: בכלאים ממש קאמר, אלא דהספק אם מכרם אחר, וההיא ודאי לאו בשל ישראל היא, דמה שהוא ודאי כלאים, היאך ימכרנו ישראל, והיאך אנו מסתפקין במה שישראל מוכר. ולא מצינו בשום מקום, שנחשדו ישראל על הערלה ועל הכלאים. ודוחק הוא לומר שנחשדו, מפני שהוא נמכר בצדו. דאכתי איכא למימר, מרובא דעלמא: דרוב וקרוב, הלך אחר הרוב דעלמא. והכא, כיון דישראל הוא, אף על פי שנמכר בצדו, נימא מרובא דעלמא הוא, ולא שנחשדו שהוא מוכר את האיסור. וכן, ודאי הוא דוחק להעמידה בנכרי היורד לתוך גינתו של ישראל, ומוכר בצידו, דהיאך אנו חוששין שמא ירד ויגנוב מכאן, ומוכר בצידו.

[81] ט"ס הוא, וצ"ל רנב"י.

[82] הנה ראיה זאת, הביאה ר"ת עצמו, שהוא מאריה דהאי שמעתתא, דס"ל כס' ר"ש ז"ל, דערלה וכלאים נוהגים בשל נכרים. כמו שהעידו עליו התוספות ז"ל, בע"ז דס"ג ע"ב, ד"ה אין עודרין. והרא"ש ז"ל בפ"ק דקידושין דל"ו ע"ב. והרדב"ז בתשובה, ח"א סי' תק"ץ. וכן הביאו הר"ן בהל', והריטב"א ז"ל שם בפ"ק דקידושין. והסמ"ג לאוין קמ"ו [הושמט חלק מהערת בעל רחמים לחיים].

[83] עיין בתשובת הרדב"ז דפוס פיורדא, ח"ג סי' תקל"א, מה שחישב לומר בדעת רבינו המחבר, בפי' סוגיא זאת יע"ש.

ומיגנב ומוכר בצדו, לא שכיח. וכההיא דאמרינן בפרק לא יחפור (בבא בתרא דף כד): ואי ברשות ישראל, לא שכיח[84]

ה ועוד תנן, בפ"ג דמס' תרומות (מ"ט): ר' יהודה אומר: אין לנכרי כרם רבעי. וחכמים אומרים: יש לו. אלמא: דכ"ע יש לו ערלה. ולא נחלקו, אלא בנטע רבעי, ולדברי חכמים אף בנטע רבעי, ואין צריך לומר בערלה [והשמטה הערת בעל רחמים לחיים].

ו ועוד תניא, בתוס' בפ"ה דתרומות[85] נכרי שהרכיב עץ מאכל ע"ג עץ סרק, מאימתי מונה לו? משעת נטיעתו וסתמא דמילתא, דשל עצמו קאמר, ולא בעי המרכיב בשל ישראל. וגם מתני' (דפ"ק דערלה מ"ב), דהנכרי שנטע והגזלן שנטע, בלי ספק מוכיח כן. שאילו בנוטע בתוך של ישראל, היינו דישראל. כדקתני: עד שבאו אבותינו לארץ ומצאו נוטע, פטור. כלומר: לפי שא"י אף קודם שבאו, מוחזקת היא בידם. וכדאמרינן ביש נוחלין (דף קי"ז ע"ב ובקי"ט): ונתתי אותה לכם מורשה. ירושה היא לכם, מאבותיכם[86] לפיכך, הוצרך הכתוב לפטור מן הערלה, כל מה שנטעו עד שלא באו לארץ. כדכתיב: כי תבאו אל הארץ, ונטעתם. פרט לשנטעו נכרים, עד שלא באו לארץ. וכדמפרש בירושלמי (בפ"ק דערלה): נטעו, אף על פי שלא כבשו, חייב. כלומר: שאע"פ שצריכין עדיין ליכבש, הרי זה חייב דלאחר דמיעט, ריבה כל עץ מאכל. וכדמפרש בירושלמי: כל עץ מאכל. מכאן אמרו: נטעו נכרים, אף על פי שלא כבשו ישראל חייב. אלמא: כל שנטע נכרי בשל ישראל, חייב [87]וכ"ש הוא, שזה כלאחר שכבשו. ואם קודם שכבשו חייב, בשל ישראל ממש, הכבוש תחת ידו, צריכה למימר! וא"כ למה ליה למתני: נכרי שנטע? אלא ודאי, היא צריכה לחובתו, דאפי' (הכי והבנהו) [הנכרי] נטע בתוך שלו, חייב בערלה. וזה נ"ל מבואר. ודומיא דגזלן שאמרת, אדרבה משם ראיה, למה שאנו אומרים, דגזלן הרי הוא גוזל ונוטע לעצמו. ואי משום נוטע בתוך שאינו שלו, דקרקע אינה נגזלת? זו

[84] ראיה הלזו הביאוה התוס' ז"ל בקידושין ל"ו ע"ב ד"ה כל, והרא"ש והריטב"א והמרדכי שם. ועיין בתשוב' רבינו המחבר בח"א סי' תק"ד, שכתב וז"ל: החכם הזה שחזר ודקדק אחר תשובתי שחדשתי לו בענין ערלה וכלאים, שאמרתי שהם נוהגים בשל נכרים. וכן השיבני [הושמט חלק מההערה]. ומ"מ רבינו המחבר ז"ל לא השיבו כלום ע"ז, ועיין לרבינו המחבר בתשובה ח"ד סי' ק"א. [הושמט חלק מההערה] עמ"ש הרדב"ז בתשובה ח"ג דפוס פיורדא, סי' תקל"א. והרא"ם בס' יראים ססי' קפ"ד, ודוק. ועיין מוהרש"ל ביש"ש לפ"ק בקידושין סימן ע"ח יע"ש.

[85] ט"ס נפל, וצ"ל בתוספתא דמסכת ערלה והובאה ג"כ בירושלמי שם, והביאו רבינו המחבר בנדפס בח"א סימן תשל"ד. וגם הרא"ש ז"ל בקידושין שם, הביא ראיה מהתוספתא הלזו. ברם ראיתי להריטב"א ז"ל, בחי' לקדושין שם, שכתב וז"ל: וה"נ איתא בתוספתא להדיא: הנכרי שנטע (נכרי) [הכרם] בערלה יע"ש. וחפשתי ולא מצאתי בתוספתא, כי האי לישנא. ובודאי דלתוספתא זאת כיון.

[86] עיין מ"ש הרב ט"ז, והרב ש"ך, ביו"ד סימן רצ"ט, ומה שהשיב הרב יד אליהו, בתשובה סימן כ"ד, יע"ש.

[87] הנה הירושל' הלזה, שהביא רבינו המחבר, הוא ברייתא בת"כ בס' קדושים. דתניא שם. ע"פ: כי תבואו אל הארץ, ונטעתם. [הושמט חלק מההערה].

כבר דק' [צ"ל קושיא זו כבר] איתא בירושלמי (פ"ק דערלה), דגרסי' התם: ויש קרקע נגזלת? א"ר אילא: אף על פי דאין קרקע נגזלת, יש יאוש בקרקע. גם מההיא דגבינות הנכרים, דקא מפ' רב נחמן: מפני שמעמידין אותם בשרף של ערלה; יש ראיה כמי, שהוכיח ממנה ר' שמשון. ואי משום דאיפריך ליה ר"נ, כדקא דחי מר. אנא גברא חזינא, דחייא לא חזינא. דהתם, משום דלא מתסר בהנאה הוא דאיפריך. וכיון דלא מן הודאי אסרוה, אלא מן הספק, אפשר דהוה ס"ל לר"נ, דלא אחמיר כולי האי לאוסרה בהנאה, כמעשה של ערלה. ואפ"ה איפריך, דכיון דמשום לתא דערלה ליתסר, בהנאה נמי הו"ל למיסר. אבל לשוויי לר"נ טועה גמור, דילמא דערלה נוהגת בשל נכרי, הא לא אפשר. ועוד, דלכשתמ"ל רב נחמן מיהא אשכחן, דכיון דאית ליה הכין, ולא אשכחן בהדיא מאן דפליג עליה. ואנן אמאי ניקום ונימא: דר"נ ליתא נמי בהא. זו אינה תלמוד[88]

ז ועוד, דההיא דירושלמי דאייתי רבי' שמשון ז"ל, ראיה גדולה היא. ואיתא נמי בירושלמי דקידושין (דספ"ק), דגרסינן התם, גבי מתני' דחוץ מן הערלה והכלאים. ולמה לא תני אף החלה? א"ל ר' יוסי לא (אתי) [תנינן] מתניתין, אלא דברים שנוהגים בישראל ונוהגים בנכרים. וחלה [אינה] נוהגת בנכרי. מ"ט? ראשית ערסותיכם; ולא של נכרים. ונוהגים בשלו, משמע [89]ועוד, דמה ראה מרנא דערלה וכלאים נוהגים בשל נכרים דקאמרינן, היינו בנוטע בשל ישראל, וזורע כלאים בשל ישראל. ותדע, דאילו בנכרי שזרע בשלו, אי אפשר. דהא אפי' בשל ישראל גמור, תלוי בדעת ישראל. וכדתנן (בב"ק דף ק:): נתייאש ממנה ולא גדרה, בקרקע שלו, נכרי מי יאסרנו! חס ליה למרנא, דלימא הכין. דאי משום הא, מאי איריא? דהא טעמא לא משום דבישראל תליא מילתא, אלא משום דכתיב: לא תזרע כרמך כלאים. כלומר: שיהא ניחא ליה, למי שהזרע שלו, דומיא דזורע. ולכשתמ"ל דכלאים נוהגים בשל נכרים, אפילו בדידהו נימא נמי הכין, וכל דניחא ליה לנכרי קידש. וסתירת פירוש של רבי', חלה תוכיח. דגרסי' בירושלמי: דחלה אינה נוהגת בשל נכרי. ואי אפשר לפרש, כמו שפירש דבגלגל נכרי בשל ישראל קאמר, ולומר דגלגול נכרי פוטר בשל ישראל. דומיא דמירוח הנכרי, דפוטר בש"י, דדרשינן: דגנך; ולא דגן נכרי. ודגן נכרי, דברי הכל שהוא פטור. וכן גלגל הנכרי פוטר, ע"כ לשונך. וכבוד רבי' במקומו מונח, כי דגן נכרי אינו פוטר לדעת, דפלוגתא דר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש. וה"ה לגלגול, כדאיתא במנחות פרק (רבי ישמעאל דף סו:). ואדרבה! דגן נכרי בשל ישראל לדעת, אינו פוטר. דדגנך כתיב, כלומר שתהא תבואתך

[88] עיין מ"ש רבינו המחבר, בנדפס חלק ד' סימן ק' יע"ש.
[89] עיין להר"ב החידושים שם.

כדגנך, ולאפוקי דגן נכרי, כרבינו. ולהכי נקט דגן, משום דדגן הוא שקובע למעשר. ולעולם, לא אשכחן בשום מקום, שיהא דגן נכרי פוטר בשל ישראל. ומירוח הקדש, שפוטר במירוח הקדש, שהקדיש תבואתו ומירחה גזבר. ובנכרי נמי, שמכרה או שנתנה לנכר [לנכרי], ומירחה נכרי. והיינו גזירת בעלי כיסין, שהיו מוכרין תבואתן לנכרים, וחוזרים ולוקחין אחר מירוח. ואלה נמי דכוותה, כשגלגל הקדש או נכרי בשל עצמו. הא בשל ישראל עצמן ממש, לא מידי קעביד, לא גזבר ולא נכרי. ולכ"ע אינו פוטרו, כדאמרינן התם בפ' ר' ישמעאל (מנחות דף סז) לגלגול הקדש פטר דתנן (במס' חלה פ"ג): הקדישה עיסתה עד שלא גלגלה, ופדאתה, חייבת. הקדישתה עד שלא גלגלה, וגלגלה הגזבר, ואח"כ פדאתה, פטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה. ודכוותה נמי תנן, גבי גלגול הנכרי דתנן (שם [חלה פ"ג]): גר שנתגייר, והיתה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר, פטור. משנתגייר, חייב ותניא (בתוספתא דפ"ד דתרומות): נכרי שהפריש פטר חמור וחלה, מודיעין אותו שהוא פטור. חלתו נאכלת לזרים, ופטר חמור נכרי עובד בו. ועוד תניא בתוספתא (במסכת חלה): חלת נכרי בארץ, כתרומתו בח"ל. מודיעין אותו שהוא פטור. חלתו נאכלת לזרים, ותרומתו אינה מדמעת. הא כולהו לא נסבי לה, אלא בחלתו, ולא בחלת ישראל, כעיסה שגלגלה נכרי או גזבר. וגרסינן נמי התם, בירושלמי בפ"ג דמס' חלה. כמה דרבנן אמרי: גלגול פוטר ברשות הנכרי, ואין המירוח פוטר ברשות הנכרי. בן ר' עקיבא אומר: גלגול פוטר בשל הקדש, אין מירוח פוטר ברשות הקדש. אלמא, כולהו בגלגול ומירוח שברשות הקדש ונכרי קאמרי, ולא בגלגול ומירוח, שלהם ברשותו של ישראל. דההיא פשיטא, דלכ"ע חייבת דעריסותיכם כתיב, וזו ערסת ישראל היה. ועוד תניא בתוס' (בפ"ק דחלה) המלאי של ישראל, ופועלים נכרים עושים בתוכה, חייבין בחלה. ומלאי של נכרים, ופועלים של ישראל עושים בתוכה, פטורין מן החלה. ופי' המלאי של ישראל, היינו העיסה של ישראל, ופועלים נכרים מגלגלים ולשים אותה לצורך הישראל, חייב דאין הכל הולך, אלא אחר עיסתו של ישראל. אבל אם המלאי של נכרי, ופועלים ישראל מתעסקי' בה, פטורה, דאין גלגול ישראל מחייב בעיסת הנכרי. והכי מפורש בירושלמי, בפ"ג דחלה. תני ר' חייא: מלאי של ישראל, ופועלים נכרים עושין בתוכו, חייב. מלאי של נכרי, ופועלי ישראל עושין בתוכו, פטור מן החלה אמר ר' יוסי אפילו אנן נמי תנינא חדא: נכרי שנתן לישראל עיסה, פטורה מן החלה.[90] מכאן יש לנו ראיה מפורשת, למה שאמרנו ועמדו דברי ר' שמשון ז"ל, שהוא רב מובהק על

[90] עיין במ"ש רבינו המחבר בפסקי חלה שלו, והביאו מרן הב"י ביו"ד סי' ש"ל, יע"ש.

כנן. וכן הסכימו עמו גדולי הראשונים נ"נ בתשובות, שערלה נוהגת בשל נכרים[91].

ח ומה שדקדק, שלא להניח לנכרי את העיסה, אלא לגלגל הישראל נותן מים לקמח תחלה, כדי שלא לפטור את העיסה מן החלה. אין לנו ראיה מכאן, ופוק חזי מאי עמא דבר, ולא ראינו מעולם מי שנזהר בכך.

תשובה נז

א עוד אמרת: על מה סמכו בנות ישראל, לתת מתנות לעניים, שלא מדעת בעליהן?

ב דע: שיכולות בנות ישראל לתת דבר מועט, וגבאי צדקה רשאי ליטול מהן, שדעת הבעלים בכך. וכמ"ש בסוף פרק בתרא דקמא ([בבא קמא] דף קיט). ת"ר: לוקחים מן הנשים כלי צמר ביהודה, וכלי פשתן בגליל, אבל לא יינות סלתות ושמנין. אבא שאול אומר: מוכרת בד' וה' דינרין, כדי לעשות כיפה לראשה. וגבאי צדקה לוקחים ממנה דבר מועט, אבל לא דבר מרובה. והכל תלך במה שנהגו בכל מקום. ופעמים שלוקחים מהם, אפי' דבר מרובה, לפי עשרן ולפי מקומן. דאמרי' התם: רבינא איקלט למחוזא. אתו נשי דבי מחוזא, שדי קמיה כבלאי ושיראי. א"ל רבא תוספאה לרבינא: והא תניא: גבאי צדקה לוקחים מהן דבר מועט, אבל לא[92]

תשובה נח

א שאלת: זקנה שעברו עליה כמה עונות ולא ראתה, ועכשיו מצאה כתם, ויש לה חולי ישן, חולי תחתונית, ולפעמים מזלפת דם. התוכל לתלות בהם, אם לאו?

ב תשובה: כל אשה, ואפילו זקנה ומעוברת ומניקה ויש לה ווסת קבוע, יש לה כתמים. ואין לך דאינה חוששת לכתמים, אלא תינוקת שלא הגיע זמנה לראות. דגרסי' ברפ"ק דנדה (דף ה). א"ר יהודה אמר שמואל, משום ר"ח בן אנטיגנוס: כל הנשים, כתמן טמא למפרע. ונשים שאמרו חכמים: דיין שעתן; כתמן כראיתן, חוץ מתינוקת שלא הגיע זמנה לראות, שאפילו סדינין שלה מלוכלכין בדם, אין חוששין לה. אבל ודאי, אם יש לה אותו חולי עכשיו, ויכולה להתגלע ולהוציא דם, הרי זו תולה בהם. ואפילו כל אשה תולה

[91] וכן פסקו הגאונים בתשובה כ"י, הביא דבריהם הרב ברכ"י ביו"ד סי' רצ"ד אות ב'. וכן הוא דעת ר"ת והרא"ש והמרדכי והר"ן והריטב"א והרב הח"י בקידושין. וכ"פ רבינו ירוחם בס' אדם נתיב כ"ו ח"ב, והכל בו בסי' צ"ב. והסמ"ג לאוין קמ"ו, והסמ"ק סי' רט"ו, והאגודה בפ"ק דקידושין סי' ל"ד. וכ"נ שהוא דעת ר"י וראבי"ה כמ"ש שם וכ"פ מוהרש"ל ביש"ש לפ"ק דקידושין סי' ע"ט [הושמט חלק מההערה].

[92] בכאן נראה דהיה חיסור לשון, וכן צ"ל דבר מרובה. א"ל: הני, לבני מחוזא, דבר מועט נינהו. ואמרו בתוספתא, בפ' בתרא דב"ק: הבן שהיה אוכל משל אביו, וכן עבד שהיה אוכל משל רבו, קוצה ונותן פרנסה לבנו ולבתו ולעבדו של אוהבו, ואינו חושש משום גזל של בעל הבית, שכך נהגו. וכ"פ הרב המאירי, הביא דבריו הר"ב בש"ע שם, והטור ומרן הב"י ביו"ד, סימן רמ"ח, יע"ש.

בהן, ובכיוצא בהן, כמו שיתלה במכה ובחטטין. ובלבד אם יש לה עכשו אותו ווסת, כי החולי יש לו ווסתות: פעמים בא, פעמים לא בא. וכל שיודע שבא כמגלע דם, תולה. ואם לאו, אינה תולה, ואפילו יכולה להתגלע דם קינוח, תולה בהן. וכדתנן (שם [נדה] דף נח:): מעשה באשה אחת שבאה לפני ר' עקיבא. אמרה לו: ראיתי כתם. אמר לה: שמא מכה היה ביך אמרה לו: הין, וחיית (או), [א"ל]: שמא יכולה להתגלע, ולהוציא דם. אמרה לו: הין. וטהרה.[93]

תשובה נט

א שאלת: עוקה, שהתקינוה למקוה, וממשיכין לה מים מן הנהר דרך צנור, דאין בו בית קבול ואפילו לקבל צרורות, מהו לטבול באותה עוקה? מי חיישינן לריבוי נוטפין על הזוחלין, וכאותה שאמרו (בשבת דף סה:) באבוה דשמואל, דעביד מקואות לברתיה, או לא?

ב תשובה: לא אמרו פסולין, אלא לטבול בנהר, ולפי שאין הנוטפין מטהרין, אלא במקוה. לפיכך חשש אבוה דשמואל (שבת דף סה:), שמא רבו הנוטפים, ובהך זחילה אינן מטהרין. אבל בממשיכין, אין כאן בית מיחוש.[94]

תשובה ס

א שאלה: שאובה שהמשיכוה ברובה שהכשירה, כמה צריך להמשיכה? מרחוק, או אפילו מקרוב כב' וג' ואמות?

ב תשובה: לא שמעינן שיעור להמשכתה, אלא אפילו סמוך למקוה, כל שאינו מעלה ונותן לתוכו של מקוה, כשר.[95]

תשובה סא

ומה ששאלת על המקוה העשוי דרך גלגל, שקרוי סינייא, אם הוא כשר, אם לאו? לא ידעתי מה זאת שאלה! דכיון דממלאין בכדים הקשורין בגלגל, הרי זו שאיבה גמורה.

[93] עמ"ש רבינו המחבר, בס' ת"ה הארוך, והביאו מרן הב"י בי"ד סימן קפ"ט יע"ש. ועיין בתשובת שמן רוקח, סימן כ"א יע"ש.

[94] עיין בח"ג סימן רכ"ח, והביאה מרן הב"י ביו"ד סימן ר"א.

[95] עיין מ"ש רבינו המחבר בתשו' הקטנות, סימן שפ"ח, ובתשובות המיוחסות סימן רכ"ו. ועיין מ"ש התשב"ץ בח"ב, סימן נ"ו, יע"ש.

ומהו שאובין שאמרו, אם אין זו שאיבה? צא ופסול אותו, שאין כאן מקום עיון.[96]

תשובה סב

א [עיין סימן הקודם] ושאלת: כדים שבגלגל, שממלאים בהם מים ונותנין למקוה, אם הם נקובים כשפופרת הנוד, אי פוסלין המקוה, או לא?

ב תשובה: אם הם נקובים כשפופרת הנוד, לית דין ולית דיין, דאין פוסלין את המקוה, והוא שיהא הנקב בקרקעית הכדים ממש, כדי שלא יוכלו לקבל מים, כל שהן פוסלין את המקוה. דתנן בפרק ארבעה דמקואות (מ"ה): השוקת שבסלע, אין ממלאים ממנה, ואין מקדשין בה, ואין מזין ממנה, ואינה צריכה צמיד פתיל, ואינה פוסלת את המקוה. היתה כלי, וחברה בסיד, ממלאים בה, ומקדשים בה, ומזין בה, וצריכה צמיד פתיל, ופוסלת את המקוה. ניקבה מלמטה, או מן הצד, ואינה יכולה לקבל מים כל שהן, כשירה. וכמה יהא בנקב? כשפופרת הנוד. דאמר ר"י בן בתירה: מעשה היה בשוקת יהוא, שהיה בירושלים, שהיה נקובה כשפופרת הנוד, והיו כל הטהרות שנעשו בירושלים על גבה. ושלחו ב"ש ופחתוה, שבש"א[97] מתורת כלי, שלא יפסול את המקוה מטעם שאיבה. ומיהו, לפום גמרין לא משמע הכי, מדמייתיה ההיא דשוקת, הוא במתני' שם. ובסוף פ"ק דיבמות (דף טו), מייתי לה לענין עירוב מקואות, בשפופרת הנוד. וכתב ר' שמשון ז"ל, דשמא סוגיא דיבמות כמ"ד בתוספתא, דכל שהוא נקוב בשולי הכלי, אפילו כל שהוא, פוסל את המקוה. דבתוס' משמע דנחלקו בה. איכא מ"ד דפוסל עד שינקב כשפופרת הנוד, ואיכא מ"ד דאפילו בנקב כל שהוא אינו פוסל. דתניא התם: קסטלון המקלח מים בכרכין, אם הי' נקוב כשפופרת הנוד, אינו פוסל את המקוה. ואם לאו, פוסל את המקוה. הלכה זו, עלו עליה בני אסיא ג' רגלים ליבנה. לרגל הג', הכשירוה הם, אפי' [נקוב] במחט. א"ר אלעזר א"ר יוסי: הלכה זו הוריתי ברומי לטהרה, וכשבאתי אצל חבירי אמרו לי: יפה הורית! בד"א מן הצד. אבל מלמטה, אינו פוסל את המקוה. ואם היה מקבל כל שהוא מן הנקב ולמטה, פוסל את המקוה. ופירש ר' שמשון דהאי: בד"א, מן הצד; הוא מדברי חביריו, שאמרו לו: יפה הורית. וה"ק: בד"א שפוסל, בנקב כמלא מחט, עד שיהא בו כשפופרת הנוד מן הצד. אבל הנקב בשולי הקסטלין מלמטה, אינו פוסל את המקוה, בנקב כמלא פי מחט. ואם היה מקבל כל שהוא, כלומר כשנקוב מן הצד נקב כשפופרת

[96] בענין זה עיין להרב המבי"ט בח"א סי' שמ"ח מוהרימ"ט ח"י סי' טו"ב, מעשה חייא סי' ז"ך, מוהריט"ץ סי' ר"י, השיב ר"א ושיח השדה סי' א', ד"מ חיו"ד סי' כ"ד, משאת משה ח"ב חיו"ד סי' ח', מגן שאול סי' ז', ובדברי רבינו המחבר בסי' שאחר זה, סמוך ונראה ודו"ק.

[97] [הערת מגיה הדפוס] צ"ל עד שיפחת רובה, בטלה.

הנוד, גבוה מעט מן השולים, שמקבל מים כל שהן, פוסל את המקוה. ומ"מ יש להחמיר כפשטא של מתני', ועוד שיהא כנקב כשפופרת הנוד, אין מורין בו להכשיר.

תשובה סג

א שאלת: הא דתניא: צנור שחקקו, ולבסוף קבעו, פוסל את המקוה. אם דוקא כשמקלחין מן הצנור למקוה, או המקלחין אפי' לחריץ, ונמשכין משם למקוה?

ב תשובה: אם מקלחין מן הצנור למקוה ג' לוגין, פוסלין למקוה במים שאובים. ואם נמשכין מן החריץ שבקרקע למקוה, הרי זה כשר לכ"ע. ובלבד שלא יהיו נמשכין כל הארבעים סאה, כשירה. דכל שאובה שהמשיכוה שאמרו, לא המשיכוה כולה; אבל כולה פסולה, כדעת רב אחא משבחא והראב"ד ז"ל. דגרסי' בפ"ק דתמורה (דף יב:), דכי אתא [רבין] אמר: שאובה שהמשיכוה ברובה, כשרה. ול"ג: בכולה. ועליהם, אנו סומכים. ואף על פי שיש מגדולי הפוסקים שהכשירו בכולה, כן הוא גירסת הרי"ף, דגריס בדרבין: כולה. וסוף דבר, חקקו ולבסוף קבעו, כשאובה. ומסתברא, דאין הפרש בהכשר המשכה, בין שאובה ע"י כלים שנפלו מאליהם לבור, ובין שנשאבו ע"י אדם, דהכשר המשכה דמוזכר שם בפ"ק דתמורה, כשאובה שבכתף שנאמר וכו'. דתנן התם (שם בפ"ק דתמורה), ר"א בן יעקב אומר: מקוה שיש בו כ"א סאה מי גשמים, ממלא י"ט סאה הפותקין למקוה, והן טהורין, ששאובה מטהרת ברבייה והמשכה וכו'; כדאיתא התם. אלמא: אפי' המשכה דשאובה שבכתף הכשירו. ומה שאמרת ששמעת משם הראב"ד, אני לא שמעתי. ושמא מי שאמרו, לא אמרו אלא מי שממלא בכתף ופותקין, למקוה. שבזה נחלקו רבותינו הצרפתים ז"ל. יש מי שסובר, שאין בקרקע פסול דאורייתא. כלל. ולא אמרו, אלא משום טבילה בכלים שהיא מד"ת, כדכתיב: מעין ובור, מקוה מים; דומיא דמעין ובור, בקרקע. ויש מי שסובר, דשאובה בכתף, אפי' בקרקע פסולה. וזה דעת ר' שמשון ז"ל, בפי' המשנה. והדברים עתיקים, ומחלוקת תלויה באשלי רברבי.

תשובה סד

א לואלינסיא.

ב שאלת: שברשות הנכרים, יש מרחץ. ובעל המרחץ עשה בו מקוה, וסתמו מכל צד, ועשה בו דלת, ומפתח ביד ישראל. ולאותו מקוה, יורדין בו מי גשמים דרך הגגות, והגגות פתוחות לכל צידי בית המרחץ. מי חיישינן שמא יביא הנכרי מים שאובים דרך הגגות,

כדי להוסיף בו מים? או שבתחילה הטיל מים שאובים למקוה? לפי ששלח הוא, לפי שנשים רבות באות למרחץ, לרחוץ ולטבול?

ג תשובה: אין חוששין לדבר זה כלל, כיון דמי גשמים מספיקין למקוה, אין חוששין שמא טרח הנכרי והביא דרך גגות. ועוד, דאין זה ספק אלא מדרבנן, דהרי אפי' עשה כן, הו"ל שאובה שהמשיכוה, כשרה מד"ת, אפי' המשיכוה כולה. ואפי' לכתחילה מותר, ובלבד שלא תהא כולה בהמשכה. וכ"ש, אם יש במקוה מ' סאה, כדי שיעור מקוה. שאפילו נתן מצד אחד בגגו שאובין, וכל היום נמשכו המים מן הגגות למקוה, שזה כשר. וכן יש במקומינו בכיוצא בזה, ונשים טובלות בו, ואין חוששין. עוד תדע: שאם היה פעם אחת במקוה כשיעור, אעפ"י שחסר לאחר מכאן, ועכשו נמצא מלא, אין חוששין שמא נתמלא באיסור. אלא אנו אומרים, כי מי גשמים ירדו ונתמלא. או המשיכו מקצתן, מפני שאינו אלא ספיקא דרבנן, וכמו ששנינו (בתוס' בפ"ב דמקוואת): מקוה שהניחו ריקם, ובא ומצאו מלא, כשר, שספק מים שאובין הוא.[98]

תשובה סה

א [המשך הסימן הקודם] עוד אמרת: דכי יש מקוה אחר במרחץ, ויש צנור מן הנהר למקוה, ומי הנהר נכנסין למקוה דרך אותו צנור. אי כשר, או לא?

ב תשובה: שני ענינים אלו, תוכן אחד יש להם, וכבר אמרתי, דאין חוששין להם כלל, מפני הטעם שאמרת. וכ"ש הוא, שמי הנהר נכנסין מעצמן למקוה דרך צנור, ולמה יטרח הנכרי להביא בכתף!

תשובה סו

א וששאלתם: מומר לעבודת כוכבים שחזר בו, אם צריך טבילה או לא?

ב תשובה: כך ראינו: דמלקות היה צריך (בזמן הסנהדרין), לפי שעבר על כמה עבירות: עשה, ולא תעשה, וכריתות, ומיתות ב"ד. וטבילה לא צריך, דלאו גר הוא דצריך טבילה. דהתם להעלותו מגיותו [אולי: גויותו], דהיתה הורתו ולידתו שלא בקדושה. והאי בר ישראל דאשתמד לעבודת כוכבים, הורתו ולידתו היה בקדושה, ולא צריך טבילה. דאפי' גר דמהיל טביל, אי הדר לגיותו, וחזר ונתייהד, לא צריך טבילה[99]

[98] עיין מ"ש הרא"ש בתשובה כלל ח"י סימן ח', ופסקה הטור ביו"ד סי' ר"א. ועיין מ"ש שם מר"ן הב"י בשם תשו' רבינו המחבר, והיא לו נדפסה בח"ג סי' דר"ך [רכ"ד], יע"ש. ועיין מ"ש מוהרימ"ט בח"ב חי"ד סימן ח"י וסי' י"ט. ובתשו' פליטת בית יהודה סי' ה', יע"ש.

[99] וכ"כ בתשו' הקטנות, סי' תי"א. ועיין עוד בתשובות המיוחסות סימן ק"ח יע"ש. וכלשון תשובה הלזו, מצאתיה בתשובות הגאונים ז"ל, בס' שערי צדק דכ"ד ע"ב, סי' ח'. וכ"כ בתשובת הגאונים הישנות סי' שי"ג. וכ"כ הטור

תשובה סז

ולענין מה ששאלת: אם תקיעת כף הוי כשבועה, אם לאו? ואפילו דבור בעלמא, אנשי אמת מקיימים אותו, דכתיב: שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ידברו כזב. אבל להיותו כשבועה, לא שמענו. ואפי' רצה לחזור בו, אין בו זולתי דיבור. ותקיעת כף, אפילו מחוסרי אמנה ליכא, אלא א"כ היה מתנה מועטת, כדאיתא התם בפ' הזהב (בבא מציעא דף מט). ומה שכתוב: אל תהי בתוקעי כף ממש. אינו אלא בתוקע כפו לחברו, ונעשה ערב בעד חברו, הכתוב מדבר, דחייב על ממון שלוה חבירו[100]

תשובה סח

א שאלת: מי שנדר לה', שאם לא יפרענו חמיו מכאן ועד הפסח, שלא יהיה בחג השבועות דיצ"א מא"ר. ונשאל על לשון זה, מה היה בלבו. לפי שרבים היושבים בארצות האלו, קורין לכל היושבים שבמדינת הים, דיצא מאר'. ולעבר הים קורין די"לא מאר'. ואמר: שבלבו היה, שבחג השבועות יהיה בים, או באחד מן האיים. ונתן טעם לדבריו, דכבר היה נודע שאינו יכול לילך לעבר הים, מפסח ועד עצרת. והוסיף בנדרו ואמר: בלי התרה ולא הפרה. והגיע הפסח, ולא פרעו חמיו. ועכשו ניחם על נדרו, ורוצה לישאל עליו, ואמרנו: שאי אפשר, לפי שעדיין לא חל הנדר עליו. הודיעני: אם יש היתר לנדר זה, קודם עצרת. ויש שבקשו לו היתר מצד אחר, שהוא נשבע בנקיטת חפץ מזמן שנשא אשה, שלא יתאחר מבחוץ לעיר, יותר משלשה חדשים בשנה, אם לא יהיה אנוס. וא"כ היאך יכניס עצמו בספק, ואין שבועה חלה על השבועה?

ב תשובה: אם נשבע שלא יהיה בחג השבועות דיצ"א מא"ר, או אסר על עצמו בנדר דיצ"א מא"ר, ונשאל ואומר: שבדעתו היה שיהא בים, או באחת מן האיים, בודאי עיקר הלשון הוא על כל המקומות שהם מעבר לים. והנה כי דיצ"א מא"ר משמע, שאהיה אני מכאן והים לפני. אבל אם מ"מ נשאל ואמר: שלא היה בדעתו, אלא שלא יהיה בארץ הזאת, אלא יעבור בא' מן האיים, היה אפשר דסומכין על פירושו להקל, אף על פי דסתמו

ביו"ד סי' רס"ז. והשה"ג בפ' החולץ משם תשו' גאון: בעבד שמל וחזר לגיותו, שפסק דא"צ טבילה אלא מלקות. דהו"ל כישראל מומר, דא"צ טבילה, אלא מלקות וזואת התשובה היא לו נדפסה שם, בס' ש"צ דכ"ג ע"א, סי' ג' יע"ש. ונראה שדעת הגאונים הוא, דאפי' מדרבנן א"צ טבילה. וכ"נ דעת הטור ומרן שם בש"ע סי' רס"ז, סעיף ח' יע"ש,,,.

[100] תשובה זאת לרבינו המחבר, הזכירה התשב"ץ בח"ב סימן קמ"א, והסכים עמו לדין זה דתקיעת כף לא הוי שבועה יע"ש. ומר"ן הב"י ביו"ד סי' רל"ט רמזה להך תשובת התשב"ץ, יע"ש. אך יש חולקים בדין זה, והוא דעת ר"ת ודעימיה כמ"ש הטור ומרן הב"י שם. והרב המגיה שם בתשובת התשב"ץ יע"ש. ועיין מ"ש הרש ש"ך בח"מ סימן פ"ז ס"ק פ' והסמ"ע בסי' ר"ז ס"ק ג"ן [נ"ג], יע"ש.

להחמיר. וכדתנן (בנדרים דף יח:): סתם נדרים להחמיר, ופי' להקל. כיצד? אמר: הרי עלי כבשר מליח, וכיין נסך. אם של שמים נדר, אסור. אם של עבודת כוכבים מותר. אם סתם, אסור. ואף על פי שכאן יש חומר יותר בצד מן הפנים, לפי שבאותה משנה הלשון כולל שני הענינים, שהעולם קורין ליין נסך בין נתנסך ע"ג המזבח: יין נסך; וליין שנתנסך לעבודת כוכבים: יין נסך. ולפיכך, שומעין בפי' להקל, שמפי' דלא נתכון אלא ליין המתנסך לעבודת כוכבים. אבל כאן, אם הכל קורין דיצ"א מא"ר כל שהוא מעבר לים, והנה נמצא שאין זה מפ', אלא שמבטל דבריו, מה שהוציא בשפתיו. ואפ"ה, היה באפשר שיהיה נאמן, כמ"ש (בשבועות דף כו:) נתכוין להוציא פת חיטין, והוציא פת שעורים, פטור, משום דפיו ולבו שוים בעינן. אבל מ"מ אין להקל בדבר. וכ"ש דבכל כיוצא בזה, שנינו (במס' נדרים דף כ): ועל כולן, אין נשאלין להם. ואם נשאלו, עונשים אותם, ומחמירין עליהם, דברי ר"מ. וחכמים אומרים: פותחין להם פתח ממקום אחר, ומלמדין אותם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים. כלומר: פותחין להם פתחים, בין בפתח בין בחרטה. ומ"מ אפילו אם בא לישאל על נדרו ומתחרט בעיקר הנדר, או שנמצא פתח לנדרו. יפה אמרת: שא"א, עד שיחול הנדר[101] וכדקי"ל (בנדרים דף צ): אין חכם מתיר הנדר עד שיחול. דכתיב: לא יחל דברו. ותנן התם (שם [נדרים] ע"ב): שאיני נהנה לפלוני, והריני נזיר לכשאשאל עליו. נשאל על נדרו, ואח"כ נשאל על נזרו. ולפיכך, אין זה היתר מצד שאלה לחכם, עד שיגיע עצרת, ואז ישאל על נדרו. ואף על פי שנדר ואמר: בלי התרה ובלא הפרה; לכשישאל נשאל תחלה על מה שאמר בלי התרה ובלא הפרה, ואח"כ נשאל על עיקר הנדר. אבל ההיתר שמצאו לו מצד השבועה, שקדמה לו שלא ידור, ושלא יתאחר מחוץ לעיר יותר משלשה חדשים, איני רואה בו ממש. מפני שיכול לילך לאחד מן האיים, כמ"ש שעלה בדעתו נדרו בשעה, וישב שם, ויעבור חג השבועות, ישוב משם לארצו, שכבר קיים נדרו. ואם אינו יכול לשוב תוך הזמן, הרי זה אנוס, וכבר הוציא עצמו הוא מכלל שבועתו, שאם יהיה אנוס יהיה פטור, עד שיעבור האונס. ואף על פי שאמרתי לך למעלה, דאין מקילין לו להתעכב מעבר לים, והנה היינו דוקא להחמיר עליו, אבל אם פירש, שמפרש שבדעתו היה על אחת מן האיים, הוי חומרא לגבי השבועה שנשבע לחמיו, שעל ידי פי' אפשר לקיים את שתיהן, לא נקל עליו בכך בחומרת נדרו, הוי קולא לגבי שבועתו, לפיכך נטיל אותו לחומרין. ע"כ, איני רואה בענין, רק שיכנס בים קודם חג השבועות, אחר שהוא מפרש, דהיה בדעתו להיות באחד מן האיים, או בים בחג השבועות. ואז יתירו לו נדרו. ואפשר שהוא מותר להשיאו

[101] עיין לקמן סי' רל"ד, יע"ש.

עצה, עד חג העצרת, ואז יחול נדרו, ויתירו לו[102] ומשיאין לו עצה, משום שלום הבית. וכשיתירו לו נדרו, לא ישאר עליו עונש הנדר, מפני שחכם עוקר הנדר מעיקרו. ודמיא לאותה שאמרו (בנדרים דף פט:): ההוא גברא דאמר: תתסר הנייתה דעלמא עליה, אי נסיב איתתא. כי לא תנינא הלכתא, דהיינו בגבא ותובלייא, ולא מצי למתני. אתייה רב אחא בר הונא, ושבשיה, ואנסביה אתתא, ושרקיה טינא, ואתייה לקמיה דרב חסדא אמר רבה: מאן חכים למעבד, כי האי מלתא. אלא רב אחא ב"ר הונא, דגברא רבה הוא, דקסבר: כי היכי דפליגי רבנן ור"נ בהפרה, פליגי נמי בשאלה, כלומר שאין חכם הנשאל על הנדר, מתיר עד שיחול הנדר[103]

תשובה סט

א שאלת: הא דאמרינן בפרק מרובה (בבא קמא דף ע:), ואית נמי בפרק חזקת הבתים (בבא בתרא דף נו:). ורבנן האי: דבר, ולא חצי דבר; מאי עבדי ליה? למעוטי שנים אומרים אחד בגבה, וב' אומרים אחד בכריסה וכו'. וקשיא לך עלה: טעמא משום דשתי כיתי עדים נינהו. הא כת אחת, עדותן עדות. אמאי, והא קי"ל כרבנן, דאמרי: עד שיהיו שתיהם במקום אחד. ואי גרסינן בפרק בא סימן (נדה דף נב:): ורבנן מאי? א"ר זירא: עד שיהיו שתיהם במקום אחד. הוה ניחא, דהלכתא כוותיה דר"ש בן יהודה, דרב אשי אמורא הוא, וסוגיין דהכא בחזקת הבתים, אליבא דר"ש. וזה דרך הראב"ד ז"ל, ודוחק הוא. ועוד, מה נעשה להסכמת הגאונים ז"ל כולם, ולהרי"ף, דגרסינן התם: ורבנן, מאי? א"ר אשי: עד שיהיו שתיהם במקום. וכתב נמי: והלכתא כרבנן. וא"כ, היכי אתא סוגיא דהכא, והתם, דלא כהלכתא. ורבנן דר"ש בן יהודה נמי, האי דבר ולא חצי דבר, מאי עבדי ליה, ע"כ.

ב תשובה: דבר זה נתחבטו בו הראשונים ז"ל הרבה, והרבה תירוצין נאמרו בו, עד שה"ר יהוסף הלוי ז"ל בן מיגש כתב שם, תירוץ לאותה קושיא, שכתב הרי"ף בהלכות משם הראשונים נ"נ. שהקשו: מה הפרש יש בין חזקה שמתקיימת בג' כיתי עדים, ובשתי שערות אינה מתקיימת בשני כיתי עדים. ותירץ הרב ן' מיגש ז"ל:[104] דטעמא דשערות, משום דשתי שערות בעי' במקום אחד, ומש"ה לא מצטרפי. ואף הרי"ף ז"ל, כתב כן בתשו', וצוה לתקן ולהוסיף טעם זה בהלכותיו, כפי מה שהעיד עליו בעל המאור ז"ל. ולפי תירוץ זה, הא דאמר ורבנן: האי דבר; ולא חצי דבר; מאי עבדי ליה? ואסיקנא:

[102] וכ"כ במיוחסות סי' רע"א יע"ש.
[103] סיום דברי התשובה הלזו, רמזה מרן הב"י ביו"ד סי' רכ"ח יע"ש.
[104] עיין להרב בש"מ לבתרא שם.

למעוטי ב' אומרים אחד בגבה, ושנים אומרים אחד בכריסה, ושנים אומרים אחד בגבה. היכי קא מוקמינן ליה לחצי דבר גמור, שאינו ראוי לצירוף כלל. והא דקאמר: ב' אומרים, ושנים אומרים, ה"ה והוא הטעם ולכת אחת שאו': אחד בגבה ואחד בכריסה. אלא משום דאייתי ליה במרובה, אמתני' דגנב עפ"י שנים וטבח ומכר עפ"י ב'. וכן נמי בפ' ח"ה, גבי מתני': דשנים בראשונה, ושנים בשניה, ושנים בשלישית, נקט נמי בשערות בשיטפא, בשנים ושנים. ולעולם עיקרו של דבר, משום דאינן במקום אחד, וחצי דבר גמור הוא, דאינו ראוי לצירוף. ונכון הוא. אבל הר"ז הלוי ז"ל, כתב דשמועות הללו שבפרק מרובה, ודפרק חזקת, על דעת ר"ש שנאום, ולא שהלכה כן, אלא מפני שהיא הדרך הפשוטה והרחבה, להראות בה טעמיהן.

ג ומ"מ, ע"ד האמת, נלמוד ממנה לדידן, דקי"ל דרבנן לכת אחת אומרת אחד בגבה בימין, וכת אחת אומרת בגבה משמאל. ומפני שהענין רחוק לומר שנזדמן שזה ראה אחד בימין, ולא ראה השניה בשמאל. וזה ראה אותה שבשמאל, ולא ראה אותה שבימין, לפיכך לא רצו בעלי הגמ' לדחוק עצמן בזה הענין. גם זה ענין נכון הוא, ונהגו בכמה מקומות בתלמוד, לתפוס הדרך הרגיל או הפשוט, אף על פי שאינו כהלכה. ומעתה משכחת נמי חצי דבר, בין לתירוץ הרי"ף והר"י ז"ל תלמידו, בין לתירוץ הרב הלוי ז"ל.[105]

תשובה ע

א שאלת: תמה אני, שראיתי להרמב"ם ז"ל בס' נשים (בהלכות אישות פ"ב הלכה יז), שכתב וז"ל: ב' שערות שאמרו, צריכים להיות במקום אערוה [לפנינו: הערוה] וכו'. והתם בפרק בא סימן (נדה דף נ"ב:), לא משמע הכי. אלא דר"ש בן יהודה סבר: דשתי שערות מאמרו, אפילו אחד בגבה, ואחד בכריסה, ואחד על קשרי אצבעותיה של רגל. ורבנן סברי: עד שיהיו שניהם במקום אחד. אבל לא שמעינן דבתרתי פליגי (דילמא), [דלרשבי"ה] אפילו אחד כאן, ואחד כאן, ובכל הגוף. ולרבנן, עד שיהיו שתיהן במקום אחד, ובמקום הערוה דוקא. וחזרתי על כל צדדי, להעמיד דברי הרב ז"ל, ולומר: דתלמודא אמילתיה דרב יהודה אמר שמואל סמוך, דאמר אפילו אחד על הכף וכו', וסייעתא דקמייתי תניא נמי הכי, מדר"ש בן יהודה. ה"ק מדר"ש בן יהודה דאמר: אפי' א' בגבה, וא' בכריסה וכו'; נשמע לדידן, דה"ה בא' על הכף, וכו' ובמקום הערוה דוקא. ורבנן נמי, כרב יהודה אמר שמואל ס"ל.[106]

[105] עיין מ"ש הרב בש"מ לבתרא בשם, רבינו המחבר ז"ל. ומ"ש עוד בש"מ לקמא, שם יע"ש.
[106] עיין להר"ן בחי' למס' נדה שם, שתמה הוא ג"כ ע"ד הרמב"ם אלו יע"ש.

ב תשובה: גם זו תשובה, השיב כבר הרמב"ן ז"ל[107] על הרמב"ם ז"ל, ולא מצא לו התנצלות. ואתה הטרחת להעמיד לי חזון, מלשונו של רב יהודה אמר שמואל. וחזרת לפרש הסייעתא על דרך הדמיון, ולא על דרך הדיוק. היטבת לראות, לפי הגיר' שפשטה שם ברוב הספרים המצויים אצלנו. ואמנם גירסא אחרת נכונה יותר נזדמנה לי, זה כמה זמן, וכתבתיה אני בגליון, והיא גירסתו של ר"ח ז"ל. וכך היא שנויה: א"ר יהודה אמר שמואל: שתי שערות שאמרו, אפילו אחד על כף, ואחד על גבי הביצים. תניא נמי הכי: שתי שערות שאמרו, אפילו אחד בגבה וא' בכריסה ואחד על קשרי אצבעותיה וכו'. זו היא שמצאתי בפירושי ר"ח ז"ל, והיא גירסא מיושרת הרבה מאד. ולא הביא הברייתא הלזו השניה, אלא ללמוד ממנה מחלוקת של ר"ש ורבנן, במקום שתי שערות. ומ"מ, עדיין צריכים אנו למודעי, להודיע דרך הרב ז"ל [הרמב"ם], שלא להחזיקו לטועה ח"ו. ומן הנראה בעיני, שהרב ז"ל נסמך על פשיטותן של דברים של המשנה והברייתא, דקתני במתני': בא סימן התחתון, עד שלא בא העליון. העליון, עד שלא בא התחתון. אלמא: עיקר סימנין למנות. ותנן תו התם: תינוקת שהביאה ב' שערות וכו'. וכן תינוק שהביא שתי שערות וכו'. וראוי להיות בן סורר, ומורה, עד שיקיף זקן התחתון וכו'. ותנן בפרק בן סורר ומורה: מאימתי נעשה בן סורר ומורה? משיביא שתי שערות, עד שיקיף זקן התחתון. אלמא: דמשמע, דאף השתי שערות בזקן התחתון באיש נקרא, משיביא שתי שערות, עד שיקיפו אותן שערות את הזקן. וכנגדם באשה, בזקן התחתון גם כן, דהרי הקישן הכתוב. דאמרינן בפרק בא סימן (נדה דף מח:) בגמ': דכ"ע מיהא אתחתון סמכינן. מה"מ? א"ר יהודה אמר רב. וכן תנא דבי רבי ישמעאל, אמר קרא: איש או אשה [וכו'. מה איש] בסימן אחד [וכו']. ואימא, או האי או האי, כאיש. מה איש תחתון ולא עליון, אף אשה תחתון ולא [עליון]. ומינה, מה איש במקום ערוה, אף האשה במקום ערוה. ותניא בברייתא, בשילהי יוצא דופן (נדה דף מז:): וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר: שלשה סימנים נתנו חכמים מלמטה, וכנגדן מלמעלה. פגה מלמעלה, בידוע שלא הביאה ב' שערות. בוחל מלמעלה, בידוע שהביאה ב' שערות צמל מלמעלה, בידוע שנתמעך הכף. אלמא: שתי שערות שאמרו, במקום ערוה הן.[108] ולפיכך, הוצרכו לתת סימנים מלמעלה, מפני ששערות נבדקות בכל עת, לפי שהם במקום צנוע, ואינו נבדק אלא על ידי נשים בקיאות וחכמות. וכמו ששנינו בברייתא (שם [נדה] דף מח:) כל הנבדקות, נבדקות ע"פ נשים וכן היה ר"א מוסר לאשתו, ור"י מוסר לאמו. ור' יהודה נמי

[107] הנה הוא בשי' לנדה שם, יע"ש.
[108] עיין בס' לחם יהודה שם, מ"ש לישב ע"ד הרמב"ם אלו, מהך סוגיא, ע"ש.

אמר: עד שירבה השחור על הלבן, בזקן התחתון, קאמר. וכמ"ש א"ר חסדא, אמר מר עוקבא: לא שירבה שחור ממש קאמר, אלא שיהיו השתי שערות שוכבות, ונראה כמי שירבה השחור על הלבן. ואי בשאר הגוף קאמר, על איזה לבן ירבה שחור, ושאר מקומות שבגוף אין להם שיער. וכי אם באו בגבה יאמר ר' יהודה, שיהיו שוכבות ונראות, וירבה שחרותן על לובן כל גבה. ורבא אמר חסא שתי שינויי שער, המקיפות משפה. זה כולו, אי אפשר אלא בזקן התחתון. גם הלשון שא"ר יהודה אמר שמואל: אחד על הכף וכו', מוכיח כן לכאורה, דדוקא קאמר. דאי לא, לימא אחד בגבה, ואחד בכריסה, שהוא כולל יותר ממנה, הייתי שומע אחד על כף ואחד על הביצים, וכ"ש. אבל עכשו איני שומע, אלא מקום הערוה דוקא. ומה שאמרו במרובה (דף ע:), ובח"ה (דף נו:): ורבנן, האי דבר ולא חצי דבר, מאי עבדי ליה? למעוטי שנים אומרים אחד בגבה, וב' אומרים אחד בכריסה. ולא אמר ב' אומרים א' על הכף, וב' אומרים א' למטה מן הכף. י"מ דגבה דכריסה לאו דוקא, אלא שדברו חכמים בלשון כבוד, (והלא) [והוא] במקום הערוה, אלא אחד כנגד גבה, וא' כנגד כריסה. וכפירש ר"ח ז"ל: גב, מקום הערוה. וכריסה, למעלה ממקום הערוה. וזה מוכיח, דאפי' ר"ח ז"ל כן ס"ל, דאין שערות אלא למטה ממקום הערוה. וקבלתי: דסברתו של הר"מ ז"ל, מן הגאונים היא. וקבלת הגאונים ז"ל, תכריע בכל מקום. ואף על פי שר"ש בן יהודה אמר משום ר"ש, דאפילו בקשרי אצבעותיה של יד או של רגל, לא קי"ל כוותיה[109]

ג וכמדומה לי, שדברים אלו ראויים לסמוך עליהם אפילו לא אמרום הם ז"ל. וכ"ש כשאמרום גדולי ישראל, כר"ח ז"ל, שצריכים אנו לכוף להם אזן, ולעשותן כאפרכסת.[110]

תשובה עא

א שאלת: הא דתניא בפ' נערה שנתפתתה (כתובות דף מז). כתב לה כסות ופירות שיבואו עמה מבית אביה, לבית בעלה וכו'. וכתב בסופא: אבל בדידה לדידיה, אפי' לר' אליעזר מודה משום דאיחתוניה הוא, והא איחתוני להו. ותמה הוא, דכי היכי דר"א

[109] במחי"ר מרבינו המחבר, נראה דגם לזה יש לישב דעת הרמב"ם, דהוא ז"ל: מפרש דיד ורגל שניהם ג"כ במקום ערוה. וכמו שכן ראיתי בתשובת הרב בצלאל אשכנזי ז"ל בס' כ' שהביא תשובה הר"ש בן הרשב"ץ, שישב כן דעת הרמב"ם, והביא שכן פי' הערוך יע"ש. ולעת כואת, ראיתי דתשובה הלזו שהביא הר"ב בשם הרשב"ש ז"ל הנה היא מהרב שמעון בן הרב שלמה נכדו של הרשב"ץ הלא היא כתובה בתשובת יכין ובועז בח"ב סימן ד' יע"ש. ושו"ר להרשב"ש בס' תיקון סופרים דס"ו ע"ב שכתב כן משם מר אביו הרשב"ץ ז"ל יע"ש. ועיין להרב מרכבת המשנה אשכנזי שם בחי' להרמב"ם שהוא ג"כ כתב לישב דברי הרמב"ם בדרך זה. ולא זכר שם הרב ז"ל לתשו' הר"ש הלזו שכבר הביאה הר"ב בתשובה הנז'. וגם דברי הרשב"ש בס' תיקון סופרים שכ"כ משם הרשב"ץ יע"ש.

[110] ועיין לה"ה ז"ל שם, מ"ש משם רבינו המחבר, יע"ש.

ס"ל בתולה גובה מאתים, ואלמנה מנה, משום דלא כתב לה, אלא ע"מ לכונסה, אמאי אמרינן טעמא דאיחתוני גבי אב, ולא לגבי בעל?

ב תשובה: מדידיה לדידה, לא כתב לה, אלא אדעתא דנישואין ממש, דהרי היא עתידה להיות נשואה תחתיו, ומשמשתו. והילכך, כל עצמו לא כתב, אלא על דעת כן. וכל שלא נישאת, לא זכתה במה שכתב לה. אבל מדידה לדידיה, כלומר מן אב דידה לדידיה, משום איחתוני, שיקרא חתנו הוא, והא איחתוני לה, שהרי נקרא חתנו. דמה לו לאב בין נישואין לאירוסין, בין כך ובין כך [חתנו] מקרי, ולא מיתוסף מידי בין אב דידה לדידיה, מאירוסין לנישואין, דאף משעת אירוסין מיקרי חתנו, כמשעת נישואין, כיון דאיתחתנו ונקרא חתנו משעת אירוסין, זכה בהם הבעל.[111]

תשובה עב

א למונטסין.

ב שאלת: להעמידך על דעתי, באשה שיש בידה מעות, ואומרת במתנה נתנו לי, על מנת שאין לבעלי רשות בהם, אלא מה שאני נותנת לתוך פי. אם נאמנת, אם לאו?

ג תשובה: כבר ראית בחידושים שלי שם בשמעתא:[112] דאין מקבלין פקדונות מן הנשים; שאני נוטה לדברי מורי ר' יונה ז"ל, ושקבל משם ר' יצחק ז"ל, [שהוא ר"י בעל התוס'], שהיא נאמנת. מדאמרי': קבל, יחזיר לאשה. ואם אינה נאמנת, אפוכי מטרתא למה לי! יחזיר לאשה, ולא לבעל, והבעל יוציא מיד האשה[113] אבל מ"מ אם למעשה אתה שואל, עוד אנו צריכים להתיישב בדבר[114] ומיהו אם היא נושאת ונותנת בתוך הבית, זה נ"ל ברור, דאינה נאמנת והרי הן של בעל לגמרי, עד שתביא ראיה לדבריה. מדתנן התם (בב"ב דף נב): אחד מן האחים שהיה נושא ונותן בתוך הבית, והיו אונות ושטרות יוצאות על שמו וכו'. וכן האשה, שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית, והיו אונות ושטרות יוצאות על שמה, ואמרה: שלי הם, שנפלו לי מבית אבא, או מבית אבי אמא; עליה להביא ראיה. ולאו דוקא שנושאת ונותנת בתוך הבית של יתומים, אלא אפי' בשל בעלה. וכ"ש הוא, מדאקשי' עלה התם, מאי: וכן? פשיטא! ומהדרינן: מהו דתימא, כיון דשכיחא לה מילתא, דאמרי קא טרחא קמי יתמי, לא גזלא מינייהו, קמ"ל. אלמא: כיון דבטרחא קמי

[111] עיין בש"מ להר"ב שם, ובחי' המכונים להרמב"ן שם, מ"ש על רבינו המחבר ז"ל יע"ש.
[112] והוא במס' ב"ב דנ"א ע"ב, ושם בש"מ להרב, הביא דברי רבינו המחבר בחי', יע"ש.
[113] עיין מ"ש ה"ה בפ"ז מהלכות פקדון ה"י, ובפכ"ב מהל' אישות ה"ל, משם רבינו המחבר.
[114] עיין בתשב"ץ ח"א, סי' ט"ן [נ"ט].

יתמי אמרינן הכי, כ"ש למתעסק בבית בעלה[115]

תשובה עג

א שאלת: אב ובנו שהיו דרין בתוך הבית, ואוכלין על שלחן אחד, והבן נשוי, ונושא ונותן בתוך הבית, והיו אונות ושטרות יוצאות על שמו. ונפטרו שניהם, האב והבן. יורשי האב אומרים: כל הנכסים של אב, שכל מה שהיה עושה האב, היה כותב בשם בנו. ואלמנת הבן אומרת: שכל היוצא על שם בעלה, הוא מבעלה, ומעמל ידיו קמץ. הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם יורשי הבן ואלמנתו. ואם היו לבן נכסים ידועים כלל, כגון שהכניסה לו האשה נדונייא, או שנפלו לו נכסים ממקום אחר, אין צריך לומר שכל מה שיוצא על שמו, הוא שלו. ואפי' היה הוא קיים, היה נאמן לומר: שמשם, סגולה עשה. אלא אפי' לא חילק עם האב, ועם אחיו אחר פטירת האב, ולא היו לו נכסים ידועים כלל, והיה נושא ונותן בתוך הבית, אפ"ה טוענין ליורשיו ולאלמנתו, שמא נכסים היו לו, ומהם עשה שטרות אלו. והנה כיון דנכסים אלו יוצאין על שמו, אף על פי שאם היה הוא קיים בענין זה, היה צריך להביא ראיה שהן שלו. דגרסי' בפ' חזקת הבתים (צב"ן [נ"ב] ע"א): אחד מן האחים שהיה נושא ונותן בתוך הבית, ואונות ושטרות יוצאות על שמו, ואמר: שלי הם, שנפלו מבית אבי אמא. אמר רב: עליו להביא ראיה. ושמואל אמר: על האחים להביא ראיה. וקי"ל כרב, דתניא כוותיה, דאיהו צריך להביא ראיה. אבל מת, על האחים להביא ראיה. וכ"ש אם היה לבן נכסים משל עצמו כלום, כמו שאמרנו, ואפילו היו האונות והשטרות סך גדול. ומה שהיה לו מועט: לפי שהברכה, אין לה שיעור, ומן המיעוט יעשה חיל גדול, כברכת השי"ת. והיינו דאמר רב חסדא, עלה דההיא (לש'): [ל"ש] אלא דאין חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן, אימור מעיסתו קומץ[116]

תשובה עד

א שאלת: הפוגמת כתובתה, אם ישנה בדין תקנת הדרא, אם לאו?

[115] עיין להתשב"ק בח"א, סי' ט"ן, שהזכיר ס' רבינו המחבר הלזו, דבאשה הנושאת והנותנת בתוך הבית, הן של בעל לגמרי. וכן הכריח הרב מוהר"א ששון בתשובה סי' קצ"ז בדעת רבינו המחבר ז"ל. וראיתי להרב פני משה בח"א סימן ה', שהשיב על דברי מוהר"א ששון ז"ל אלו, שהוא דוחק לומר כן בדעת רבינו המחבר. ואחר המ"ר, הרי ר' המחבר שפתיו ברור בתשובה הלזו, כמו שהכריח הרב מוהר"א ששון ז"ל. וכמו שכן העיד עליו ג"כ הרשב"ק ז"ל. ועיין להרב כנה"ג באה"ע סימן צ"ו הגב"י, אות ט"ל [ל"ט] יע"ש.

[116] עיין בח"א סי' תתקצ"ו ובמיוחסות סימן מ"ב. ומ"ש הרב פני משה בח"ב, סי' ע"ח יע"ש.

ב תשובה: מסתברא שכתובת אלמנה, לעולם היא בכלל תקנה זאת, ולעולם כל שגובה, מדירים אותה. ואלמנה דוקא. אבל באשה אחרת, אינה בכלל זה, ואפילו גרושה. וכדגרסינן (במס' גיטין דל"ה ע"א), אמר שמואל: ל"ש אלא אלמנה, אבל גרושה משביעין אותה. ומה שאמרת: שאם אתה אומר כן, אטו אשה שהודה [שמא צ"ל: שהודתה] מקצת, מי לא משביעין לה שבועת התורה, או נדון עליה דין הדרא. הא ליתא! דהא אלמנה דוקא, וכטעמא דאמרינן (שם) עליה: אלמנה שאני, דבההיא הנאה דקא טרחת קמי יתמי, אתייא, לאורויי.

תשובה עה

א עוד שאלת לאה נשאת לשמעון, ותפסה מנכסי אביה כסף וזהב קודם שתינשא, ולא ידעו מזה שום אדם ואפי' בעלה, והיו טמונים בידה, מלבד מה שהכניסה לו מבית אביה[117] ולזמן, הוצרך הבעל [למכור] מן החפצים שהכניסה עמה. ואמרה היא לבעלה: אם רצונך למוכרם, אני אקנה אותם משלי, ונתרצה לה וקנתה אותם. ואח"כ, עמד הבעל פעם שנית, ורצה למכור אותם החפצים, ולא הניחתו אשתו. ואומרת לו. אני קניתים משלי, ושלי הם, ואם תרצה למוכרם, תביא המעות לידי. ושמעון טען: דכל מה שהיה לה, בין טמון בין מגולה, שלו הוא. כיון דזכיתי בך, זכיתי בנכסיך בין הידועים לי, בין שאינן ידועים. הודיעני: הדין עם מי?

ב תשובה: מה שקנתה לאה מבעלה במעות הטמונין לה, לא קנתה כלל, ואין קנינה קנין, דלגלות זוזי הוא דבעי. וכדאמרי בפ' חזקת הבתים (דנ"ו [דף נ"ו] ע"ב): אמר רבא: הלכתא: המוכר שדהו לאשתו, לא קנתה, והבעל אוכל פירות. [במתנה, קנתה, ואין הבעל אוכל פירות. ופריך] תרתי. לא קשיא, כאן במעות טמונים, כאן במעות שאינן טמונים. דאמר רב יהודה: במעות טמונים לא קנתה, בשאינן טמונים קנתה. וזאת, הואיל והביאה אותם הנכסים מבית אביה, והיו טמונים בידה, ועכשיו נתנם ונתגלו לבעל, הו"ל כנכסי מלוג שלה, וימכרנו החפצים ההם. אם ירצה הבעל, וילקח בהם קרקע, והוא אוכל פירות. אבל למכור אותם, ושיאכל הקרן, לא. שאין לבעל בנכסי אשתו, אלא אכילת פירות בלבד. וכן למכור אותם, ולהתעסק בהם על ידו, אם היא אינה רוצה בכך, הדין עמה, אלא יקח בהם קרקע, שהוא דבר קיים, והוא אוכל הפירות. דתנן בפרק האשה שנפלו נכסים (דע"ט [דף ע"ט] ע"א): נפלו כספים, ילקח בהם קרקע, והוא אוכל פירות[118]

[117] עיין בח"ב סי' ק"ח, ודוק.
[118] עיין בח"א סי' תתק"ו בקיצור, יע"ש, ובהרב כנה"ג באה"ע סי' פ"ה, הגה"ט אות כ"ג יע"ש.

תשובה עו

א שאלת: באדם שעשה שטר ליורשי אשתו, וז"ל השטר: ותנו להם ליורשי אשתי, שהם פלוני ופלוני, והבחורים, שהם פ' ופלו' בני ר' פלו', מחמת שבשעת שנשאתי את אשתי, התניתי עמה: שאם תפטר בחיי, ולא ישאר לי ממנה ולד של קיימא, שאחזור ליורשי' כו"כ דינרין. ולפיכך, רציתי ברצון נפשי, וחייבתי להם עצמי וכו'. עתה נסתפק לי, אם הזוכים באלו ארבעתם, זכייתם בשוה, וזכו הב' הבחורי' במחציתם, או לא, רק בשליש[119]?

ב תשובה: כך דעתי, דאין לב' הבחורים, רק שליש. דאילו היה הבעל כותב: ותנו לפלו' ולפ', ולבחורים פו"פ בני פ', היה בדין שיזכו כל אחד מהם, ברובע הממון, מכח זה השטר. אבל עכשיו שכתב: ותנו להם, ליורשי אשתי; כבר נתגלה בבירור, ששיירה זו זכות ליורשיה. שאע"פ שהבעל יורש את אשתו, כאן לא יורש, אלא ב' חלקים, ויורשיה ירשו השליש כדינם בעלמא. ואף על פי שלאחר מיכן, הזכירם בפרט, לא נתכוון בהזכיר שמותם בפרטות, כדי להשוותם. אלא שבא לבאר מי הם היורשים, שמא ישתכח הדבר לאורך הזמן. וכן נהגו כל כותבי שיור. ועוד, שאנו לומדים סתום מן המפורש, שכן המנהג פשוט, שהשיור הוא לכל היורשים כדין ירושה בעלמא. זהו מה שנראה לי בלי ספק, בדין זה.

ג ועוד אני אומר: שאפילו אם פירש הבעל בתוך השטר, שיטול כל אחד ואחד מהם הרובע, לא הפסידו בו האחרים כלום בכתיבתו. לפי שהוא כבר הורה, דבשעת שהכניסה לו אשתו הנדונייא, התנית עמו שאם תפטר בלא וולד של קיימא, שיחזיר ליורשי' השליש. והיא לא פרטה היורשים, אלא הוא ניהו פרט אותם, ואמר: תנו ליורשי אשתי, שהם פ' ופ'. ואדרבה! אשתו התנית עמו, ושיירה ליורשיה שליש ירושתה. ומדין תנאי זה, יש לכל אחד מבתי אבות היורשים, ליטול השליש. והוא טעה וכתב לאלו הד', חלק כחלק, שלא כתנאי אשתו והפסיד. ועוד אני אומר: שאפילו כתב לה הוא בשטר זה, שכן התנתה אשתו עמו, שיטול כל אחד מהם הרובע, אלו האחים זכו מכח הודאתו, אבל הב' האחרים לא הפסידו. הגע עצמך! שלא כתב שטר שיור, אפי' כן היורשים באים, וגובין ממנו שליש הממון הכתוב בכתובה, ע"פ המנהג. דכיון שנהגו כל מכניסי נדוניות, לשייר כן, הרי זה כתנאי ב"ד. שאע"פ שלא נכתב, כמי שכתב דמי, שכל המכניס, על דעת כן הוא מכניס מן הסתם. וכאותה שאמרו במציעא, בפ' המקבל (דק"ד ע"א). תניא היה ר"מ דורש לשון הדיוט. אם אוביר ולא אעביד, אשלם במיטבא. ר' יהודה היה דורש לשון

[119] עיין בח"א סי' תשמ"ח, הלא היא כתובה בקיצור יע"ש.

הדיוט, דתניא: ר"י אומר: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, שכך כותב לה אחריות דאית לי עלך, מן קדמת דנא. הלל הזקן היה דורש לשון הדיוט. דתניא: אנשי אלכסנדריא היו מקדשים, ובשעת כניסתן לחופה, היו באים אחרים וחוטפין אותם. בקשו חכמים לעשות בניהם ממזרים. אמר להם הלל: הביאו כתובת אמכם. מצא שכתוב בהן: לכשתכנסי לי לחופה, הוי לי לאנתו. ולא עשו בניהם ממזרים. פי' לא שמצא בכתובת אמן של אלו, שנתחטפו אמותיהם כן, דא"כ חכמים לא היו עושים בניהם ממזרים. אלא כתובות בנות אנשי העיר, הביאו לו, ומצא שהמנהג כן, אלא שכתובתן של אלו, לא היה כתוב כן. ולפיכך, היו חכמים מבקשים לעשות בניהם ממזרים. שאע"פ שהורגלו לכתוב כן, אין זה תנאי ב"ד, שנאמר: שאע"פ שלא כתב, כמי שכתב דמי. אלא תנאי הדיוט הוא. ומי שכתב, כתב. ומי שלא כתב, לא כתב. עד שבא הלל ואמר: דורשין לשון הדיוט, והרי זה כתנאי ב"ד. שאע"פ שלא כתב, כמי שכתב דמי. וכן פי' הגאונים ז"ל. וכן הוא בירושלמי, בפ' נערה שנתפתתה[120] שהביא כל אלו בכלל השנוים שם, שאם לא כתב, כמי שכתב דמי, לפי שהוא תנאי ב"ד. דאתמר שם: ר"א בן עזריה, עבד [לה] כתובה. מדרש (דרש) [שדרשה] ראב"ע, הבנים יירשו והבנות יזונו וכו'. דב"ה עבדין כתובה, מדרש. דרש הלל הזקן לשון הדיוט. היה כותבי באלסנדריא וכו' [ב"ש עבדין כתובה, מדרש] דב"ש דדרשי (ב"ש) מספר כתובה, לכשתנשאי לאחר, תטלי מה שכתוב ליכי וכו'. ר"מ עביד כתובה מדרש, המקבל שדה מחבירו והובירה. רבי יהודה עביד כתובה מדרש, דמביא אדם קרבן וכו'. אלמא: כל שהורגל לשון הדיוט לכתוב מעצמו, הרי זה כתנאי ב"ד, שאע"פ שלא כתב, כמי שכתב דמי. ומעתה, צא ולמד לנדון שלפנינו, אף על פי שלא כתב, כמי שכתב, בכל מקום שהורגלו לכתוב כן. כאותה דהלל, שלא היו כותבין, אלא באלכסנדריא. ואפ"ה עשהו שם הלל למדרש, וגובין היורשין כל בית אב, כדין ירושתן, כחלק הראוי בירושה דעלמא. והילכך, זה שכתב ומיעט חלק השני בתי אבות, וריבה לשלישי, לאו כל הימנו, דשמא קנוניא עשו עם אותו שלישי. שהוא ניהו שכתב, ולא אשתו, ולאו כל הימנו. זהו שנ"ל פשוט פשיטות גמורה, וליכא למיזז מינה. ומ"מ כבר ביארנו, שאין בלשון שטר שיור זה הוכחה, שמרבה או ממעט לאחד מהם, על דינם בירושה דעלמא. אלא שאם יבא ב"ד, ויחלוק על מה שכתבתי, הריני מלמד ממקום אחר, שאין נגרע מחלק השנים האחרים, מחמת כתיבת שטרו של בעל, והבעל יחוש לעצמו.

[120] עיין בח"א סי' תתקס"ב, ובש"מ לב"מ לדק"ד מ"ש שם בשם רבינו המחבר ז"ל.

תשובה עז

א שאלת: מי שמת ולא הניח נכסים אלא בצמצום, כסך כתובת אשתו, על מי מוטל לקוברו? אם יקבר מקופה של צדקה, או מממון אלמנתו?

ב תשובה: אם יש עליו כתובה וב"ח, יקבר מן הצדקה, שאין האשה חייבת בקבורת הבעל, וכן ב"ח. ובהדיא תניא בתוס' דכתובות בפ' [ט']: מי שמת והניח שומרת יבם וכו' מי שמת, והניח נכסים מטלטלין, ויצא עליו כתובת אשה וב"ח, כל הקודם זכה, והוא נקבר מן הצדקה. ע"כ בתוספתא, ודאי דנקט מטלטלין, מפני שרצה לשנות, כל הקודם, לפי שאין דין קדימה במטלטלין. אבל לענין קבורת הבעל, אחד מטלטלין ואחד קרקעות שוין[121]

תשובה עח

עוד השיב: אשה שמכרה או מחלה שטר מתנתה לבעלה, לא עשתה ולא כלום, ויכולה היא לומר: נחת רוח עשיתי לבעלי, דבכולהו מילי, יכולה היא לומר כן, חוץ מנכסי מלוג בלבד. כדאיתא בפ' חזקת הבתים (דמ"ב ע"א). (גמ') אין לאיש חזקה בנכסי אשתו. ואי נמי, בשקבלה אחריות, כדאי' בגיטין פ' הניזקין (דנ"ה ע"ב) גבי סיקרקון. אי נמי בעיקר כתובתה. לפי שכל הנשים יש להן כתובה, ואם תמנע מלהלוותם, ומלמחול לבעלה, ליכא איבה, דהו"ל כנכסי מלוג. וזו היא שאמרו בפ' נערה שנתפתתה (דג"ן [דף נ"ג] ע"א): מוכרת כתובתה לבעלה, כמוכרת לאחרים דמי, ואין לה כתובת בנין דכרין. וכן במוכרת כתובתה לבעלה. ואלא מיהו מסתברא, דכל שמכרה או נתנה לאחרים איזה חוב שיש לה על הבעל, וחזרה ומחלה לבעלה, מחילתה מחילה, ואין אומרים בכי האי: נחת רוח עשיתי לבעל. דאנן סהדי, דטפי רחמא ליה לבעל, מאותו שמכרה להן, ומדעתה מחלה לו. והיינו ההיא דאשה שחבלה לאחרים (בב"ק דפ"ט ע"ב), דאמרי': כל לגבי בעל, ודאי מחלה; ובין בעיקר כתובה, ובין בנדוניא, ובין בתוספת, אנו אומרים כן[122]

תשובה עט

עוד השיב: האשה שמכרה בנכסי (מלוה) [מלוג] בחיי בעלה, והוציא הבעל מיד הלקוחות, ואח"כ מת הבעל בחייה, הנכסים חוזרים ללוקח. [והכי איתא בירושלמי, ר"פ הכותב]. דגרסינן התם: מכר הוא, ומתה, הוא מוציא מיד הלקוחות. ובן שמכר בנכסי

[121] עיין בתשו' הקטנות בסימן קי"ב יצור [הטקסט לא ברור], ועיין בח"א סי' אלף וק"ג, ובתשו' המיוחסות סי' ס"ד, ועיין להרב חסד לאברהם הנדפס מחדש בתשו' חאה"ע סי' ב', שהעמיק הרחיב בענין זה יע"ש.

[122] עיין למרן הב"י באה"ע רסי' צ"א, שרמזה לתשובה הלזו יע"ש.

אביו בחיי אביו, שהבן מוציא מיד הלקוחות. ואב שמכר בנכסיו בחיי בנו, שאינו מוציא מיד הלקוחות[123]

תשובה פ

עוד השיב: במי שהלך למדינת הים, ועמד אחד ופרנס לאשתו, איבד מעותיו[124] דוקא בשאמר לה, שהוא זנה בשביל בעלה, דהו"ל פורע חובו של חברו. אבל פירנס סתם, לא דהו"ל כיורד לשדה חבירו, ונטעה שלא ברשות. והיכא דלוותה ואכלה, תובעת את הבעל, וגובה ממנו ופורעת לב"ח. ואם היא אינה רוצה לתובעו, מוציאין ממנו מדרבי נתן. ואם אמר לה הבעל: צאי מעשה ידיך במזונותיך, ואני אשלם לך השאר, רשאי.[125]

תשובה פא

אשה ובעלה שמכרו בנכסי מלוג, ומתה האשה בחיי בעלה, אפשר שאם היה חוב עליה, שהבעל מוקדם למכירה זו, שהוא גובה מן הלקוחות. דאי משום מכירה דידה, האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה, לא עשתה כלום, ומשום מכירה דידיה ב"ח קודם[126]

תשובה פב

עוד השיב. גרסינן בפרק השולח (דמ"ח ע"ב), אמר אביי: נקיטנן: בעל בנכסי אשתו, צריך הרשאה. ואי איכא פירי בארעא, לא בעי הרשאה, מגו דמשתעי דינא אארעא [וכו']. ודין הבעל בהן, כדין תרי אחיות, ותרי שותפי (בפ' מי שהיה נשוי דצ"ד), דאית להו בהדי אחרינא, דלא מצו [מדי] אמר לחד מינייהו: לאו בעל דברים דידי את[127] ואם דן שלא ברשות האשה, והיא לא היתה בעיר, או שלא ידעה בכך, יכולה לחזור ולדון עמו, כמ"ש שם בתרי שותפי. וכ"ש בשמיחתה בו, שלא עשה ולא כלום. ובנכסי צאן ברזל, מה שעשה עשוי, ואפי' עומדת וצווחת, לפי שהגוף והפירות היום של בעל, כיון שקבלו עליו, ואין לאשה בהן אלא שעבוד כתובה.

[123] עיין למרן בב"י באה"ע סימן צ' שרמזה לתשו' הלזו, יע"ש.
[124] עמ"ש מרן בב"י סי' ע', משם תשו' רבינו המחבר ז"ל, יע"ש.
[125] וכ"כ עוד רבינו המחבר בחי' לנדרין, דג"ל [דף ל"ג] ע"א. וכ"כ שם הר"ן בשמו, בפרק שני דייני גזירות, ומרן הב"י אה"ע סי' ע'.
[126] ועיין בח"ב סי' כ"ה יע"ש.
[127] וכ"כ רבינו המחבר בחי' לגיטין שם. ועיין מ"ש הרשב"ש בתשובה סימן תק"נ יע"ש.

תשובה פג

א שאלת: מה הם הנכסים הנקראים נכסי מלוג, ומה הן הנקראים נכסי צאן ברזל? ולפי עניות דעתנו, נראה לנו כי נכסים שנפלו לה משנשאת, הם נקראים נכסי מלוג, ועליהם אמר אמימר (בפ' ח"ה ד"ן [דף נ'] ע"א) איש ואשה שמכרו בנכסי מלוג, לא עשו ולא כלום. ואי זבין איהו, ומית בחיי אשתו, הוו זבינית. בחייו ולאחר מיתתו, אתיא היא ומפקא. ואי זבינה איהי, ומתה בחיי בעלה, אתי הבעל ומפיק בתקנתא דר"י בר' חנינא. ונכסים שלו, הם נכסי צאן ברזל, ואין הבעל יכול למוכרם. ואם מכרם, מכורים בחייו, ולאחר מיתתו אתיא היא, וטרפא להו בכתובתה. אך היא אינה יכולה למכור בנכסים שלו. ואי מכרה, אף על פי שמת בעלה בחייה, אין המכר כלום. דההיא שעתא. דזבינא דידה, לאו זבינא, שלא ניתנה כתובה לגבות מחיים. אך שדות ונכסים שמכנסת לו בנדוניא, וכותבן הבעל בכתובה כמו שאנו כותבין, ויש כותבין סך הכל קבל עליו, ודא נדוניא דהנעלת ליה. מה יקראו אותה [אותם] נכסים. מה הם? נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל. ומה משפטם? אם יכולים למכור אותם הנכסי? שאם מת הבעל בחייה, יתקיים המכר כדין נכסי מלוג וכל דינם יפרש לנו אדונינו, בין שמכר הוא, בין שמכרה היא בין בחיי שניהם, בין שמת הוא תחילה, בין שמתה היא תחילה?

ב תשובה: לענין נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל ששאלתם, ונר' לכם, שנכסים שנפלו לה משנשאת. והכי איתא התם (במס' יבמות פ' אלמנה לכ"ג דס"ו ע"ב): הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל, עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה, עבדי צאן ברזל יאכלו בתרומה. ואלו הן עבדי מלוג, ואלו הן עבדי צ"ב: עבדי מלוג אם מתו, מתו לה, ואם הותירו הותירו לה. אף על פי שהוא חייב במזונותן, הרי אלו לא יאכלו בתרומה. ואלו הן עבדי צ"ב: אם מתו, מתו לו. ואם הותירו, הותירו לו, הואיל וחייב באחריותן, הרי אלו יאכלו. ובכתובות פ' האשה שנפלו לה נכסים (דע"ח ע"ב) רבותי' חזרו ונמנו: בין נפלו לה עד שלא תתארס, בין נפלו לה משנתארסה ונשאת, הבעל מוציא מיד הלקוחות. מכל הני שמעינן, דכל נכסים שהאשה מכנסת לבעלה, ולא קיבל הבעל עליהם אחריות, בין נפלו לה עד שלא תתארס ולא נשאת, בין שנפלו משנתארסה ונשאת, בין שנפלו לה משנשאת, הן נקראים נכסי מלוג, ואוכל מהן הבעל פירות בחייה, ולאחר מותה יורשין [יורש]. ואם מכרה מהם בחיי הבעל, ומתה, הבעל מוציא מיד הלקוחות. ואם נתארמלה או נתגרשה, נוטלתן ונוטלת כתובת', שלא יחשבו הם כחוב הכתובה. אבל הנכסים שמכנסת לבעלה שיהיו לאחריות כתובתה, ומקבלם הבעל לעצמו בשומא, שאם פיחתו פיחתו לו, ואם הותירו הותירו לו, הנהו: נקראים נכסי צ"ב, ועליהם אמרו בפ' אלמנה לכ"ג (ס"ו): המכנסת

שום לבעלה, היא אומרת: כלי אני נוטלת; והוא אומר: מנה אני נותן, הדין עם מי? רב יהודה אמר: הדין עמה. ר' אמי אמר: הדין עמו. ואסיקנא, הל' כרב יהודה, משום שבח בית אביה. ותו, א"ר יהודה (שם) הכניסה לו ב' כלים באלף זוז, אח' נוטלתו בכתובתה, ואחת נותנת דמים ונוטלתו, משום שבח בית אביה. וכתב הגאון רבינו יצחק דמדינא דגמרא בעל חיב בכחישת ובפחיתת דמיה, דכיון דלא נהיגי עלמא הכי, כל המקבל צאן ברזל וכותב להו עליה, אדעתא דמנהגא הוא דמקבל עליה. הילכך, לא מיחייב אלא לפי המנהג.

ג ואיתחזי לנא מכלל דבריו, דהמנהג מבטל הלכה. ובפ' השוכר את הפועלים (דפ"ג ע"א) איתא: רשב"ג אומר: לא היה צריך לומר, אלא הכל כמנהג המדינה. ובירושל' (שם): אמר ר' הושעיא: זאת אומרת: המנהג מבטל הלכה. וכל הנהו הלכתא דאיתנהו בפ' מציאת האשה (דס"ו ע"א), כמו פסקה לו להכניס אלף דינרין, הוא פוסק כנגדן ט"ו מנה, וכנגד השום הוא פוסק פחות (או) חומש. לא עבדינן בהו מעשה, אלא לפי מנהג המקום. ומי שרוצה לשנות ממנהג המקום, כופין אותו. והמכנסת נכסים לבעלה, ומנהג המקום לכותבן על עצמו, כופין אותו לעשות כמנהג המקום, אם לא התנה מתחילה בעת קנין השידוכין, שלא יכתוב הנדוניא על עצמו בשומא, ואותם נכסים הן נקראים נכסי מלוג. ואם יתרצו שניהם נמי שלא לכותבן, נקראים נכסי מלוג. ואם נתארמלה או נתגרשה, נוטלתן, ונוטלת כתובתה מנכסי בעלה. אבל אם הוא ממון שפוסקים לבעל ע"מ שישאנה, כמנהג אלו המקומות, שפוסקי' ליתן לחתן ת"ק או אלף, ממון הבעל הוא. כללו של דבר, הכל לפי מנהג המקום.

תשובה פד

א שאלת: צוואת שכיב מרע, שכתוב בה: הריני נותן לבתי פלונית אלפים דינרין; מאי אידון ביה? אם ר"ל דוקא טבועין בעין, ואם לא היו לו בשעת המתנה, לא נתן לבתו כלום. או נאמר שוה אלפים דינרין קאמר, כמו שמצינו בשבועות (דל"ט ע"ב), גבי הודאה מעין הטענה. שאם אמר: מנה לי בידך; שוה מנה; קאמר. א"ד לא דמי. דהכא היא מוציאה מהיורשין, והמוציא מחבירו עליו הראיה? ואל תשיבני ממ"ש בגיטין (די"ג ע"ב): למנה קבור לא חיישינן. דהתם בשאמר: תנו; ואף על פי שאין לו מטבע בעין, דבריו קיימין. דמשמעות הלשון הוא: תנו לו מנה מנכסי; ולמנה קבור לא חיישינן. ועוד, דמצוה לקיים דברי המת. אבל בשאמר הריני נותן לפלו' מנה, חיישי' למנה קבור[128] ועדיין נסתפק לי,

[128] עיין לקמן סימן קנ"א.

אם נגנבו או נאבדו מקצת הנכסים אחר פטירת המיתנא, אם יכולין היורשים לומר לה: שלך נגנב, שלך נאבד; כאותה ששנינו מראהו נפול, מראהו גרוע, ע"כ.

ב תשובה: כתבת רבינו, אם נאמר שוה אלפים קאמר, וכמ"ש בשבועות, שאם אמר: מנה לי בידך; והוא אומר: אין לך בידי, אלא כור חטין. דהויא הודאה מעין הטענה, דשוה מנה קאמר. א"ד, שאני הכא, דהויא היא מוציאה. זה באמת רבינו, אלו נאמרו דברים הן בשבועות בלא מחלוקת כמו שכתבת, היה הדבר נראה בעיני פשוט, דבכל מקום שוה קאמר. ומה שנסתפק לפני רבינו, אם נחלק בזה משום דהא היא הויא מוציאה, אינו מחוור בעיני. שאם אתה אומר כן, אף אנו נאמר במודה מקצת, מספק לא נחייב את זה שבועת התורה, דמה לי חיוב ממון, מה לי חיוב שבועה, והיאך אתה מטילו שבועת התורה מספק? אלא שאני לא מצאתי מה שכתב מורנו, מפורש בגמ'. ואולי סמכת על אותה שקלא וטריא, האמורה בר"פ שבועת הדיינין (דט"ל ע"א), גבי פלוגתא דרב ושמואל. דאותביניה לשמואל, מדתנן: שתי כסף יש לי בידך. אין לך בידי, אלא פרוטה. פטור. לאו משום דחסרה לה טענה! ופרקי': אמר לך שמואל: מי סברת שוה קתני, דוקא קתני. וכולה סוגיא דהתם, איפסיקא הלכתא כרב בעיקר פלוגתייהו. ועל כרחך, לקחת דרך פשיטות רבינו, שאף בפירושא דהני מתני', נקטי' כוותיה דרב. ואף שמואל לא נאדי מפירושא דרב, אלא כי היכי דלא תיקשי ליה מתני'. ולא את רבינו בלבד עלתה הסכמת זו על הדעת, אלא רבים מן הפוסקים. ואני, איני רואה הכרח של כלום. דהא פלוגתא דרב ושמואל בכפירת הטענה שתי כסף, לא בהא תליא. והלכך, בפי' דמתני' כוותי' דשמואל מסתברא. חדא, דכל היכא דפליגי רב ושמואל, הלכתא כשמואל בדיני, אלא היכא דאיתמ'. כוותיה דרב. ועוד, דהא בגמ' אמרי' בפי' דההיא מתני': הכי נמי דדוקא קתני. ור' אלעזר נמי מתרץ סיפא דמתני', כשמואל ס"ל: ואהדרי': לא, סיפא דוקא, דקתני: שהכל מין מטבע אחד. רישא או כרב, או כשמואל. מ"מ הרי סיפא דוקא; וכשמואל. וכיון שכן, מסתברא טפי מכולה מתני' בחד גוונא מיתנייא, ודוקא קתני. ורב אשי נמי, דהוה בתרא, מתרץ למתני' כשמואל. וכל האומר דינר זהב או מנה סתם, דוקא קאמר. ובמודה במקצת אינו חייב, אם הודה במקצת שוויו. ולענין מתנה בנדון שלפנינו, אין לה כלום, אא"כ מצינו לו מעות. וא"ת והא אין אדם משטה בשעת מיתה, וכ"ש דאזלינן בתר אומדנא, דלגבי בתו לא רצה לשחק, והיאך נתכוון זה למטבע בעין, והוא אין לו? הא ליתא. דבכי האי אמרי', דילמא מנה קבור היה לו. או היה לו באותה שעה, ונגנב או נאבד. ואף על גב דקי"ל: למנה קבור לא חיישינן? היינו בשיש לו מנין אחרים, ולומר: דאין היורשים יכולין לדחותה אצל מנה קבור, אף על גב

דלא אמר זה. ואי נמי אפי' לית ליה בעין, והוא דקאמר מנכסי. ודלא כרב, דאמר: שכיב מרע שאמר תנו מנה לפלוני מנכסי: מנה זה נותנין. מנה סתם, אין נותנין. חיישינן: שמא מנה קבור קאמר. ומ"מ, אפילו לדברי מי שתפס בפי' דמשנתנו כרב, ושוה קאמר, נ"ל דאם נגנבו או נאבדו מקצת נכסים, אין היורשים יכולין לדחות לבת אצל האחין. דלא אמרו: מראהו מת מראהו נפול; אלא בדבר מסוים. כאומר: עבד מעבדי אני מוכר לך, בית מביתי אני מוכר לך. אבל בדבר שאינו מסוים, כאומר: תנו שוה מנה לפלו' מנכסי; וא' נתנו לו נכסים שוים מנה, זה מפתך פתיך [מתחלק] בכולהו נכסי, ושומא בעי. ואין זה לנותר, אלא כשותף בנכסים, וחולקים בשכר ובהפסד, לפי ממון. ואף על פי שיש מזה לראשונים סברות מוחלקות, בפרק התקבל (דס"ה ע"ב), בעובדא דגניבא, זו היא שישרה בעיני יותר. וכן נר' שם, דעת ר' בעלי התוס' ז"ל. וכאומר: תנו מנה לפלוני מנכסי; ליפות כחו קאמר, ואפי' עבדו כולן נותנין לזה מנה, כל שמספיקי' הנכסים למנה. וכדאמרי' התם (שם) מחמרא, ליפות את כחו[129]

תשובה פה

א שאלת: על העתקת תנאי אחד שיש בקהלתכם על ענין הנישואין, ובנית עליה שאלה אחרת. איני צריך לשנות בהעתקה, רק להשיב על השאלה.[130]

ב תשובה: רואה אני את דברי האלמנה, בין בחובות המאוחרים לכתובה, שאין לה לפרוע בהם כלום, ובין בקנין שנטל ראובן לבניו, בשעה שרצה לישא אותה. שאין לה לפרוע, אלא לפי מה שיודע בבירור שהיה עולה מספר שליש נכסי ראובן, בשעת שחלק עם בניו, שהיא משעה שנטל הקנין. אם בחובות המאוחרים לכתובה, הדין עמה מפני הטעמים שבאו בהרב כה"ר אשר.[131] והחילו', שהביא שמעון בטענותיו, איני רואה בו ממש. לפי שעליו סמך הרא"ש את דינו האמיתי והברור. הוא, מפני שהתקנה כשתקח האלמנה מחציית הנכסים, עומדת במקום גביית הכתובה, והרי א"כ דין האלמנה המוקדמת, והבעלי חובות המאוחרי', כדין אלמנה מוקדמת וב"ח מאוחר, במקום שאין שם תקנה, ומה א"כ, אם התנאי מיוסד על יפוי כחם של יתומים, או בהפך, דברי הבאי הם, וטענות של הבל. ותמה אני אם השיב הר' פרץ ז"ל, שיש לאלמנה לפרוע חלקה

[129] עיין בתשו' רבינו המחבר בח"א סי' אלף ונ"ה בקיצור, ומ"ש בחי' לשבועות, הביא דבריו ה"ה ברפ"י מהל' זכיה. ועיין עוד במ"ש רבינו המחבר בח"ב סימן שכ"ו במיוחסות סי' ס"ב יע"ש. ועמ"ש בתשו' מוהריט"ץ סי' ח', ודוק.

[130] זאת נמצאת כתובה בתוך התשובה של רבינו המחבר, וכפי הנראה מלשון השאלה והתשובה, אינה מתשו' של רבינו המחבר, כי אם למי מקדושים.

[131] עיין בכללי הרא"ש בכלל נ"ה סי' ו'.

בחובות המאוחרי'. עד שאני אומר שאין הרב ז"ל חתום בתשובה ההיא. כעין מ"ש ביבמות (דכ"ב), אטו מר בריה דרבינא חתום עליה! והראיה מבכור שפורע פי שנים, איננה ראיה גמורה וברורה, ואבאר הראיה ומה שי"ל בדחייתה. הנה מצינו שצוותה התורה לתת פי שנים לבכור, בכל אשר ימצא לאב, ואעפ"כ אמרו חכמים בפרק יש נוחלין (דקכ"ד ע"א), שהוא פורע פי שנים בחובות. נראה מדבריהם, שאע"פ שאין למלוה כלום בגוף ממון הלוה, עד שעת גוביינא, כדאיתא בפ' כל שעה (דל"א ע"א), מ"מ די בשעבוד לבדו שיש למלוה על ממון הלוה, למנוע כשיתואר שהוא נמצא לבעליו. שאל"כ, היאך מתקיים הכתוב! שהוא עומד וצווח לתת לו פי שנים, בכל אשר ימצא לו. אלא ודאי אין הממון מתואר כשהוא נמצא לבעליו, אלא מה שהוא ממונו בן חורין לגמרי, ומופקע מכל מיני שעבוד. וה"ה והוא הטעם, באלמנה שנא' עליה זה הלשון בענין שנאמר על הבכור. ואף על פי שהיא לא נשתעבדה לבעלי החובות. מ"מ הנכסים שהניח הבעל, אינן בני חורין לגמרי, שהרי שעבד אותם, ואין ראוי א"כ לשאר (אותם) [אחים] כשהם נמצאים לבעליהן. ולפיכך אינם נכללים בלשון: אשר ימצא.

ג ואני אומר: שמתוך דברי הר' אשר בתשובתו הנזכר, למדנו ביטול הראיה הזאת. וזה, שאילו יש לאלמנה זכות בנכסים שהניח בעלה, אינו אלא מכח התקנה כ"כ, כמו שהוא הענין בבכור, דאין לו זכות בכורה בנכסים שהניח אביו, אלא מכח התורה בלבד. אז תהיה הראיה רמוזה וברורה ונכוחה למבין. אבל מאחר שהוא זוכה בהן מדין תורה, כנגד כל כתובתה, ואין זכותה נוגע בהן מחמת שעבוד ב"ח מאוחר. מוטל עלינו אח"כ, לקצר כח התקנה באופן שיתרחב זכות האלמנה, ותעמוד על דין תורה. וזה כשיאמר שהואיל שהחלק שיש לה בנכסי אינו משועבד לב"ח מאוחר, וזכותה מתפשט הוא בכל הנכסים, ראוי הוא אח"כ כשיתוארו כולם, כשהם נמצאין לבעליהם. ולפיכך, יש ליטול המחצית בכל הנכסים. ומה שטען עוד שמעון, שכבר נתפשט המנהג בעירכם, דב"ח נפרעין מן הכרי, ואחר כך חולקים. יפה השיבה האלמנה על הטענה הזאת, כשאין ראוי להשען, אלא באופן שבאו בעלי הדין לדון על הדבר ההוא, ודנו הב"ד כפי המנהג. ולא עוד, אלא שאפי' בב"ד עצמן כתב הרא"ש ז"ל בתשו', שאין משפטם ודינם עושה מנהג. אלא אם כן יתנו אותו מתוך סברתם ושיקול דעתם, לא בקרי והזדמן. אבל מפני סכלות הב"ד, דנו שלא בהשגחה, כשתפרע האלמנה חלקה בהן, אין זה עושה מנהג. ולא תפסיד האלמנה את זכותה בעבורו. ועוד, שהרי הוכיחו המפרשי' בנימוקיה', בב"ב בפרק מי שמת (דקמ"ה ע"א), דלא אמרו בירושלמי דפרק השוכר את הפועלים, דמנהג מבטל הלכה פסוקה מדין תורה, אלא במנהג שהתנו עליו בני העיר, או פרנסי העיר במעמד

כל בני העיר. אבל מנהג סתם, אינו מבטל אלא הלכה רופפת, כלומר דבר רופף בידינו, ואין דינו מחוור יפה. ואנן, אין בנו כח לבטל דין גמור וברור. אבל כשהדבר כנגד הדין, אנו עושין בו הדין, ואין משגיחין למנהג. וכן העידו הרמב"ן ז"ל והריטב"א ז"ל שכתב הרי"ף ז"ל בתשובה. ולפיכך אני אומר באלמנה הרמוזה, שהואיל דהיא זוכה בדינה מדין תורה, אין בזה דין מנהג להפקיע את זכותה. ומי שבא להפקיע בטענת אומד, לומר שהתנאי מורה שהבעל ואשתו הם כשותפים, אפי' בפרעון החובות שלא נשתעבדה היא בהם, אומרים לו: חזור לאחוריך! שאין לנו לדחות דין תורה, אלא מפני דבר שהוא ברור כשמש. ועוד, שאפילו בשותפין דעלמא, סובר הרא"ש ז"ל, שאין השיתוף שנשתעבד השותף האחר אל השני, ואפי' בחוב שלו ולצורך השותפות. ואפילו לדעת הרמב"ן ז"ל, דסובר בשני שותפין שלוה אחד מהם, שהשני משתעבד. גם הוא ז"ל כתב: דהיינו דוקא היכא שנודע בבירור, שמה שלוה הוא לצורך השותפות. אבל כל שלא בא בבירור למה לוה, אין שותפו משועבד בחוב ההוא. ובנדון שלפנינו, אין אתנו יודע למה לוה הבעל מה שלוה. ואולי ששחק אותם בקוביא, או אכלם עם אחוזת מרעיו. והעגומה אשתו, לא נהנית מהם מחוט ועד שרוך נעל. ואיך תקיא מבטנה החיל שלא בלעה! זו הוא דעתי בחובות המאוחרי' לכתוב' האלמנ' הרמוזה. ואולם, בחוב שנשתעבד ראובן לבניו שהוא מוקדם לכתובה. דן אנכי, שיש ליתומים הגדולים ליטול מן הכרי בטרם יחלקו עם האלמנה, כפי מה שנודע בבירור שהוא עולה מספר שליש בנכסים של ראובן, בשעה שחלק עם בניו, שהיא השעה שנטל להם הקנין ושיחת שמעון האומר שמעולם לא חלק ראובן עם בניו, ולפיכך נשארו שותפין, אין כאן אומד דעת! שיחה בטילה היא! שהרי שטר מחילה היוצא מתחת יד האלמנה, מעיד עליו עדות ברורה, שהוא הודה בחלוקה, ושכבר קבל הוא את חלקם. ושמא תאמר: א"כ נניחהו לגבות את כל הסך הכתוב בשטר החוב הנזכר, לפי חתם ידו: שכתב ונתן ליהודה חבירו; מכחישו, בשכבר נכתב שם: דאין לגבות עם הקנין הנזכר, אלא כפי מה שנראה בעיניו, ובעיני יהודה, שהוא מן הראוי שיתן לבניו, בעד חלקם מנכסיו. לפיכך אני אומר: שאע"פ שאם לא נודע לנו בבירור, מענין הנכסים שנמצאו לראובן בשעת פטירתו, אם היו ברשותו בשעת הקנין עם היתומים, אז נותנין מן הכרי שליש הנכסים שנמצאו ברשותו בשעת פטירתו. שכן הורו הרמב"ן והריטב"א ז"ל משם הגאונים ז"ל דכל כיוצא בזה, אמרינן מסתמא כאן נמצאו, וכן היו. וכל הטוען דבר חדש, עליו הראיה. מ"מ הואיל והדבר נודע ומפורסם מענין נכסי ראובן וקנייניו, שלא היה מספרם בשעת נטילת הקנין, כמספרם בשעת פטירתו. ונודע גם כן, מפי חותם ידם של שמעון ויהודה, שהקנין לא נעשה, אלא בעד שליש הנכסים שהיו לו

לראובן בשעת נטילת הקנין, הדבר פשוט, שזכתה האלמנה בדינה. דאין לגבות בקנין הנז', יותר מן המספר ההוא. ולא נשאר עוד הנה מקום חקירה ובדיקה. רק שצריך לחקור ולברר, מספר שליש נכסי ראובן בשעת נטילת הקנין, לכמה היא [הוא] עולה. ושורת הדין נותנת, להטיל הבירור על היתומים הבאים להוציא, שיבררו הדבר לשמעון ויהודה, כמו האלמנה אומרת. ואף על פי שהם אפוטרופסים, יכולים להעיד כל עוד שלא תהיה קבלתו כפי חריצותם וזריזותם באפוטרופסות, ויעשו שבועה כמנהג. ואם שיבררו הדבר מפי אחרים, שיהיו בני בית ראובן ושכיניו, היודעים עסקיו ועניניו. ואכן טענת ההברחה שטענה האלמנה אינה! ולפי דבריה, ככל הסך הכתוב בקנין היתה יכולה לטעון אותה, אלא שאין בה ממש, מפני שמברחת היא א' מן (ה"ה) [הדברים] שצריך שיכתבו כל נכסיהם. כדאיתא בבבא בתרא (בפח"ה דמ"ט ע"א): ועוד, שאפילו בכל הנכסים כתב ר"ת ז"ל, ורבני [רבנים] מגדולי האחרונים, שאין הדין באיש כמו באשה. כלומר שאם איש הבריח נכסיו, כדי שלא ישתעבדו לב"ח, או לכתובת אשה, קנה מקבל מתנה. ואף על פי שהר"ז הלוי והרא"ש ז"ל חלוקים בדבר. מ"מ בנדון שלפנינו, הרי לא הבריח כל נכסיו. ואם יש לדמות דבר ממה שלפנינו, אל ענין ההברחה, הנה הוא שכבר היה אפשר לומר, שבאותו הדרך שמתגלה ענין ההברחה, והוא היות המתנה והנישואין תכופין, כפי' הר"י ן' מיגש ז"ל, שהוא הנכון. בדרך ההוא יתגלה ענין הנזכר, בשאין כל הסך הכתוב בו ליתן לכתוב. והרי זה כתלוה ויהיב, שאינו צריך מודעא. וכדאסיק בגמרא בפרק חזקת הבתים (דמ"ז ע"ב), דבגיטא ומתנה, בגלוי דעתא בלחוד סגי. אלא שאין אנו צריכים לכך, בנדון שלפנינו, לפי שהאמת היא נגלית ונודעת, מפי חותם ידם [ידו] של אפוטרופוס, ואין צורך לגלותה ממקום אחר.

תשובה פו

א שאלת: שמעון הניח אלמנתו מעוברת, וילדה בת. והאלמנה ויתרה מעצמה, ועשתה שטר מתנה לבת הנזכרת, משטרי עסק שהיו לבעלה, שהיו עולין לג' מנים. ובתנאי שיהו אותן השטרות ביד ראובן ולוי, ויתעסקו בהם לצורך הבת, עד שתנשא לבעל. ואח"כ ימסרו כל הממון קרן ורבית, לבעל שתנשא לו. ועכשו אינה רוצה האלמנה להניק את הבת הנז', וטוענת שאינה יכולה. ותובעת בב"ד לראובן ולוי האפוטרופסין, שישכרו מניקה לבת, ושיזונו אותה אחר ההנקה מאותו ממון. הודיעני: אם יכולין ב"ד לכוף אותן בכך, אם לאו?

ב תשובה: תחילת כל דבר, אצטריך לדון על עיקר מתנת השטרות הללו, שהיו מבעלה, כיצד באו ליד האלמנה, אם הגבו לה ב"ד בגביית כתובתה, אם לאו. שאם לא הגבו לה ב"ד כדין וכראוי, אפי' כן אין מתנתה בהם לגבי השעבוד כלום, אא"כ נתנה לה אותם בכתי' ומסירה, ושתכתוב שתקנה הבת: הן, וכל שעבודן, וכל מה שכתוב בתוכן. וכדקי"ל אין אותיות נקנות במסירה. אבל כשזכתה האלמנה בהן כדין, ושהיתה המתנה בכתיבה ומסירה, כמו שאמרנו, השאלה היא: אם יש בטענת האלמנה כלום? ושאתם מסתפקים: שנתנה האלמנה ממון זה לבת לנשואיה, אם האפוטרופסין אלו יכולין להוציא ממנו כלום למזונותיה, או לשאר צרכיה של הבת, ומשום תנאי האלמנה? ואם זה, הוא עיקר השאלה, יכולין הם להוציא לכל שאר צרכיה מכמה צדדים. הא', שאפילו נתנה האלמנה על תנאי זה בדוקא, וכגון שאמרה בפירוש: שלא יהא רשות בידם, עכשו, להוציא על פיה, שהיא היא ששיירה כן במתנתה. והיא אומרת: שיתנו לה כל צרכיה, והיא מוותרת ומוחלת השיור והתנאי, ורוצה שתהא מתנה גמורה, בלי שום תנאי. וכ"ש זו, שלא התנתה בדוקא, שיתנו לנשואיה, ושתמות בינתים ברעב. ואם מפני שאמרה בתנאה, שימסרו הכל קרן ורבית למי שתנשא לו, ויש לחוש שמא זכתה לבעל מעכשיו, וזכו לו האפטרופוס [האפטרופסין] אלו? איני רואה שום חשש בזה, מצד זה, שהיא בודאי לא זיכתה לבעל כלום, אלא מצד נישואי בתה, ולא שיזכה הוא בהם, ותמות הבת ברעב. אלא לתקנת הבת נתכוונה, שיהא לה מה שתכניס לבעל. ולמה הדבר דומה? לאותה ששנינו בברייתא (פ' י"נ דקכ"ט ע"א). האומר: תנו לבני שקל בשבת, והם צריכים סלע, נותנין להם סלע. ואסיק': דאפי' אמר: אל תתנו להם אלא שקל. ואף על פי שאמרה: שימסרו הכל לבעלה, שתנשא לו. אינו דומה למה ששנינו שם: ואם אמר: אם מתו, ירשו אחרים תחתיהם; אין נותנין להם אלא שקל דהתם, הוא רוצה לתת אחריהם לאותן אחרים. אבל כאן, אינה נותנת לבעלה כלום, אלא מחמת תקנת הבת, ואינה מתכוונת לנישואין, ושתמות היא ברעב קודם הנישואין.

תשובה פז

ומה שאמרה האלמנה, שישכרו לה מינקת, אם היא אינה יכולה להניק, או שהיא אנוסה ואינה יכולה להניק, בודאי שישכרו לה, כדי שלא תמות בצמא. ומיד שוכרין לה, משום סכנה. דסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב, כדאיתא ביבמות בפ' חרש (דקי"ד ע"א). אבל אם אינה אנוסה, ואינה רוצה להניק, בזה כופין את האלמנה להניק, שהיניקה היא מחיובי האשה. ואפילו רוצה לשכור לה מינקת משלה, אם הגיע לכלל חמשים יום,

כופין אותה להניק, מפני תקנת הוולד. שכל שהגיע לכלל החמשים יום, מכיר הוולד את האם, ולא תינק בחפץ מאשה אחרת. וכדאי' בכתו' בפ' אף על פי (ד"ס).

תשובה פח

א שאלת: הא דאסיקנא בפרק מציאת האשה (דס"ח ע"ב): בגרה ולא אנסיבה, היכא דלא מתזנא מן האחין, צריכה למחות. בגרה או ניסת, והיתה ניזונת מן האחין אחר בגרות, או אחר נישואין, חדש או יותר, ואח"כ הפסיקו את המזונות, מהו? מי אמרי' אינה צריכה למחות, שהרי בשעת בגרות או בשעת נישואין, לא היתה זקוקה למחות? א"ד כשהפסיקו האחין, צריכה למחות בשעת ההפסקה, ואם לא מיחת באותה שעה, אבדה פרנסתה?

ב תשובה: מסתברא דכל שהיא ניזונת בשעת בגרותה, שאינה צריכה למחות, אף על פי שהפסיקו לה מזונותיה לאחר מכאן, לא הפסידה פרנסתה, אא"כ נשאת ולא מיתת. וה"ה לניזונת בשעת נישואין, ולא בגרה, דאין הכל הולך אלא אחר העיקר, שהוא שעת בגרות או שעת נישואין. שכל שהוא שלא בגרה ונישאת, מזונותיה במחאתה. וכדאמר רבא: בגרה אינה צריכה למחות, נשאת אינה צריכה למחות. א"ל רבינא לרב אשי: והא אותבינן לרב נחמן: קטנה שהשיאתה אמה או אחיה? ואוקימנא: הא דמחאי, הא דלא מחאי? א"ל: ל"ק, הא דמיתזנת מנייהו [וכו']. והלכך, כיון שמחאתה דבשעת בגרות מצילתה מלהפסיד פרנסתה, אף על פי דשתקה לבסוף עד שעת נישואין, וא"נ דשעת נישואין עד שעת בגרות, אף מזונותיה כן. ואף על גב דמחאתה מהניא, אפילו לבגרה ונשאת, מה שאין כן למזונות, דלא מהני אלא לבגרה. ולא נשאת, א"נ לנשאת ולא בגרה, אבל בגרה ונשאת, צריכה למחות, וכדרבא. התם, ה"ט, משום דאין לאחר מחאה כלום, דמאי הו"ל תו למיעבד! מה שאין כן בניזונת, דכיון דבגרת ונשאת, לא הו"ל למישתק. דכל דעדו עלה כל הני הרפתקי, הו"ל למתבעינהו, א"נ למחויי. אבל מזונות, דבשעת בגר כמחאה דבשע' בגר, ומזוני דמשעת נישואין בלא בגר, הרי הן כמחאה דשעת נישואין. ועוד יש ראיה, מדתניא: קטנה שהשיאתה אמה או אחיה, וכתבו לה במאה או בחמשים, יכולה משתגדיל להוציא, ואף על פי שהגדילה, כמה דלא מיחת. וטעמא, כדאמרן: דכיון דשתיק' דבשעת נישואין אין מפסידתה מפרנסתה, אינה צריכה למחות, אא"כ ותחדש בה ענין המוכיח שהיא מוותרת על פרנסתה, כששתקה בבגרות שלאחר נישואין, או נישואין שלאחר בגר. הלכך, ניזונת בשעת בגר ולא נשאת, א"נ ניזונת בשעת נישואין

ולא בגרה, אף על פי שהפסיקו לה האחים מזונותיה לאחר מכאן, אינה צריכה למחות עד שיתחדש לה ענין לאחר מכאן, בנישואין דלאחר בגר, א"נ בגר דלאחר נישואין.[132]

תשובה פט

א לברורי בלנסיא.

ב שאלתם: ראובן ואשתו משכנו בתים שלהם לשמעון. ומתו גם שניהם, ראובן ושמעון, ונשארו בנים קטנים לראובן ושמעון, ובתי המשכונה מוחזקים ביד אלמנת שמעון, שהגבו ב"ד המשכונה לאלמנה בכתובתה. ועכשיו באה האלמנה, ונתרעמה לפנינו מאלמנת ראובן, לפדות המשכונה. ואלמנת ראובן טוענת: שאין לה נכסים אלא אותם בתים בלבד. והבתים לבני ראובן, מירושת אביהם. ויש מהן שהלכו להם למדינת הים, וא"כ אין לב"ד למכור הבתים עד שיבואו הבנים [הערת מגיה הדפוס][133] ואם שמא יראו הב"ד למכור הבתים, יש להם לעשות שומא תחילה עליהם, ע"פ שמאין, ויתנו לאלמנת שמעון, כפי אותה שומא, אף על פי שהיא ביתר ממה שימצאו מן הבתים, ע"פ הכרזה. ועוד, שתעשה אלמנת שמעון שטר, שתחזור השומא תוך ה' שנים, אם יפרעו לה מעותיה. ואלמנת שמעון טוענת: שאין לה לקבל הבתים, לא בשומת ב"ד, ולא כפי מה שימצאו מן הבתים ע"פ ההכרזה, אלא ימכרו אותם ב"ד, ויפרעו לה. הודיעני: הדין עם מי?

ג תשובה: אלו היו כל בני ראובן גדולים, אף על פי שהלכו להם למדינת הים, אין ממתינין להם עד שיבאו, אלא ב"ד יורדין לנכסים ופורעין לב"ח, וכמ"ש בפ' הכותב (דפ"ז ע"א). דתנן התם: והנפרעת שלא בפניו, לא תפרע אלא בשבועה. ואמרי' עלה בגמ': ל"ש שנפרעין שלא בפני בעל דבר ובשבועה, אלא אלמנה משום חינא. אבל ב"ח, לא. ורבא, אפי' ב"ח נמי נפרע שלא בפני הלוה, כדי שלא יהא כל אחד לוקח מעותיו של חבירו, והולך ויושב לו במדינת הים, ואתה נועל דלת בפני לווין. וקי"ל כרבא[134] ואם יש שם בנים גדולים וקטנים, אין ב"ד יכולין לרדת לחלק הקטנים, עד שיגדלו, לפי שאין נזקקין לנכסי יתומים קטנים עד שיגדלו, אא"כ חייבין ברבית, כדי שלא יכלו נכסיהם ברבית, או להגבות לאשת אביהם בכתובתה. כדגרסי' בערכין, פרק שום היתומים (דכ"ב ע"א). אבל יורדין לחלק הגדולים. ואם הם במקום קרוב, שולחין מב"ד ומודיעין להם. אם באו, באו. ואם לאו, ב"ד יורדין לנכסיהם, ופורעין לב"ח. ויש לב"ד לעשות שומא, למה שאין

[132] עיין בתשו' מוהר"ר הלוי ז"ל סי' כ'.
[133] בימי המחבר היו עניני ישראל נדונין בב"ד בהרמנא דמלכא.
[134] עיין בח"א סי' אלף מ"ד, ובח"ב סי' שנ"ט.

רוצים לגבות מן הקרקע, שומא יפה ומדוקדקת ע"פ הבקיאין. ואח"כ מכריזין בב"ה, בזמן הראוי[135] כפי מה שאמרו שם בפ' שום היתומים, או כפי מנהג המדינה. ואומרים: קרקע פלוני שבמקום פ' נישום כך וכך לפרוע לאשה בכתובתה, או לב"ח בחובו, לפי מה שהוא. וכל הרוצה להוסיף וליקח, יבא ויקח. אם בא אחד והוסיף על השומא, מוכרין לו, ופורעין לאשה ולב"ח. ואם לא נמצא מי שיעלה על שומתם, מוכרין לו, ואפי' לא ימצאו איש שירצה לתת בעד הקרקע, כפי שומתם. אומרים לב"ח או לאשה: טול אתה הקרקע בשומא ששמנו אותו, שכבר דקדקנו בשומתו. ואם אמרו ב"ח או האשה: אין אנו נוטלין בשומתכם; אין שומעין להם. שאין לפחות משומתם, אחר שהב"ד דקדקו יפה בשומתם. ומה שאמרה אלמנת ראובן: שתעשה אלמנת שמעון שטר, שתחזור הקרקע לבעלים, אם יפרעו לה מעותיה תוך ה' שנים, אין בדבריה כלום. אלא ב"ד שמין לה, וכל זמן שהקרקע בידה ורצו בעלי הקרקע לפרוע לה מעותיה, כפי מה ששמו לה ב"ד, תחזור להם הקרקע על כרחה. לפי שאמרו: שומא הדרא לעולם, משום שנאמר: ועשית הישר והטוב. אבל אם מכרתו לאחר, או הכניסתו לבעל, שוב אינה חוזרת, לפי שבעל בנכסי אשתו, לוקח הוי, כדאיתא בר"פ המפקיד (דל"ה ע"א) יע"ש.

תשובה צ

עוד השיב: אלמנה שהיא זקנה, ואינה ראויה לינשא, אעפ"כ נזקקין לנכסי יתומים, להגבות לה כתובתה, ואף על גב דליכא משום חינא, מ"מ הא איכא מזוני. וטעמא, דאמרי' התם בערכין (דכ"ב ע"א) בנזקקין לנכסי יתומים לכתובת אשה. חד אמר: משום מזוני; וחד אמר: משום חינא; ושניהם אמת. וכל היכא דאיכא משום מזוני, אף על גב דליכא משום חינא, נזקקין[136]

תשובה צא

עוד השיב: אלמנה גובה כתובתה מחובות בעלה, שמשעבדי לה מדר' נתן, בזמן הזה דמטלטלי משתעבדי לכתובה. ואף על גב דאמרי' בפ' האשה שנפלו לה נכסים (פ"ב ע"א): לא אשכחן תנא. דמחמיר תרי חומרי בכתובה[137] אכן בגמ' הוא דלא אשכחן, ואנן כתנא דאית ליה תרי חומרי, דקי"ל כר' נתן, ומגבינן מטלטלי מתקנת הגאונים ז"ל[138]

[135] עיין לקמן סימן קצ"ו יע"ש.

[136] עיין מ"ש מרן בכ"מ בפי"ב מהל' מלוה ה"ג, ובב"י אה"ע סי' צ"ה, שרמז לתשובת רבינו המחבר הלזו יע"ש. ובתשובת רבינו המחבר בח"ד סימן ע"א, יע"ש.

[137] עיין בח"א סי' אלף מ"ז.

[138] עיין מה שכתב הרב כנה"ג באה"ע סימן ק' הגב"י אות יו"ד. ועיין הרא"ש בכלל ל"ו סי' ג' יע"ש.

תשובה צב

ולענין העמדת אפטרופוס לפקח בנכסי יתומים, הוי יודע דלא אמרו: מעמידין להם אפוטרופ', אלא להקל להם על הב"ד, שאינן רוצים לפקח על נכסיהם. אבל אם רצו ב"ד לפקח על נכסיהם, אין לך אפוטרופסין יפים מהם. כדאמרי' בעלמא: ר"ג וב"ד, אביהם של יתומים. ולא מצינו בעיכוב בהעמדת אפוטרופסין[139]

תשובה צג

א שאלתם: גט אשה, אי צריך שרטוט? ואי כשר במשקי? ואם צריך י"ב שיטין, לבד מחתימת העדים?

ב תשובה: ראיתי עכשיו, הכל נוהגין לכתוב י"ב שיטין, ותולין הדבר בגמטריא של גט, דעולה י"ב. אבל אני לא מצאתי באחד משני התלמודים, שום זכר לזה כלל. ואדרבה, שנינו (במס' גיטין י"ט ע"א): על הכל כותבין: על עלי זית. וסתמא דמילתא, דבעלי זית לא משכחת בו י"ב שיטין, אלא שטוב לכתוב כן לכתחילה, ולחוש למה שהעולם נוהגין. ובין שחתמו באותה שיטה שנגמר בו הגט, או בשיטה בפני עצמה מלבד הי"ב שיטין, הגט כשר[140] ושרטוט נמי, לא בעי, (שהם) [שכך] שנינו: על הכל כותבין: על יד של עבד. ואין משרטטין יד העבד. והדין נותן, שבכל מקום לא הצריכו שרטוט, אלא במקראות, ומשום כתיבה תמה, שאין מזכירין בו שום מקרא. ובכתיבת משקי, דע שבכל כתב ובכל לשון כשר בגט, ואפילו לכתחילה. ובהדיא תנן: גט שכתבו עברית ועדיו יונית, יונית ועדיו עברית, כשר. ויונית לאו דוקא, דה"ה לפרסי ולשאר הלשונות, אלא דחדא מינייהו נקיט. וכדאיתא בפרק המביא תניין (גיטין י"ט ע"ב). וגרסינן התם. א"ר אסי, אמר לי הונא בר נתן, הכי אמר אמימר: האי שטרא פרסאה, דחתימי עלה ישראל, מגבינן ביה ממשעבדי. ואקשינן עלה: והא לא ידעי למקרי? בדידעי. אי הכי, מאי קמ"ל? בכל לשון כשר. תנינא! גט שכתבו עברית ועדיו יונית וכו'? ופרקי': הני מילי, לגבי גיטין. אבל בעלמא, לא. קמ"ל. אלמא: אפי' פרסי ושאר לשונות כשר. ובהדיא תניא בתוס': גט שכתבו בה' לשונות, וחתמו עליו עדים בה' לשונות, כשר. כך היא הגיר' בס' שלנו.

[139] עיין בח"א סי' תתקפ"ד, ובח"ב סי' רכ"ז יע"ש.

[140] ועמ"ש רבינו המחבר בח"א סימן אלף ור"ך [ור"כ], ובמרן הב"י באה"ע סי' קכ"ה. ועיין ל' התוס' יום טוב ברפ"ק דגיטין מ"א. ויש סיוע מדברי רבי' בתשובה הלזו, וממ"ש בח"א. וכ"כ התוס' ברפ"ק דגיטין. וכתב עוד טעם אחר, משם הגאונים, והביאו הסמ"ג בעשין נ', והוא ז"ל נתן עוד טעם אחר יע"ש, ובתשו' הרשב"ש סימן רמ"ג ובתשו' הרב בנימין זאב סימן קי"ח אות ט', כתב טעם אחר יע"ש.

ואף על פי שהרמב"ם והראב"ד ז"ל גרסי: פסול; מ"מ לא פסלוהו, אלא מפני שכתוב בה' לשונות. הא בלשון אחד, מאחד מן הלשונות, כשר[141]

תשובה צד

מעשה בא לפני הרב אליהו בגט,[142] שהיה כתוב הדלת: דכדת משה; קטנה, והיתה דומה לרי"ש. והורה ר' אליהו ז"ל: להביא תינוק לא חכם ולא טיפש, וקרא אותו תינוק כדת משה בדלי"ת, והכשיר הגט. וכענין זה אומר התלמוד, בפ' הקומץ רבה (מנחות כ"ט ע"ב) על מעשה שאירע נקב ברגל אות וא"ו, של: ויהרוג ה' כל; שבתפילין.[143]

תשובה צה

א תשובה שאלה: פתיתנו נכבדנו, ותוכל. הוצאתני מטבעי, ולעמוד עם בקשתך בתוך גדרי לא אוכל. האמור לקהל רב, תלמיד או חכם או רב: הפככם דינכם, כחומר היוצר, כלי יצרתם אנפץ, כחומר היוצר. אף כי אנכי אענם, ודרכי דינם על פניהם הוכיח, לאמר: מדוע ככה עשיתם. גם כי מן הדין הזה, כבר עבר זה כמה שנים, וכבר נזדקן, ישן היה ונעירנו. וחזקה לקהלות הקדש, שאין יוצא מתחת ידיהם דבר שאינו מתוקן. ואשר תאמרו אלי: שלא לערער על העשוי, רק לעמוד על דעתי אינך צריך. ואמנם, שלא להשיב פניך, ופני הנעלה דין מוסא ריקם, אף כי לא להשלים בכל ענייני הקונדרי"ס את חקם, יען ראיתי את הפרטים ארוכה מארץ מדתם. גם ראיתי עומקם בכללן, ובפרטן ודתן. אכתוב לך דעתי, בעיקר השאלות, בדרך קצרה, ולקהלות אתן צדק. ואומר: כי מה שדנו הקהל את ראובן, על שלא בא לעיר מושב אשתו על תביעתה, שהיא רוצה להתגרש ממנו, מפני שאינה חפצה בו, כמו שראיתי בכתב הנידוי. אני, איני רואה שיהא ראובן מן הצד הזה לבדו, בן הכות ובר נדוי, מכמה טעמים. האחד, שאין מדין התלמוד לכוף בשוטים את האיש להוציא את אשתו, שלא מרצונו. לפי שהאשה דוקא יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, אבל האיש אינו מוציא אלא לרצונו[144] שא"כ היה לנו לתקן כתובה מן האשה לאיש, כדי שלא יהא קל בעיניה לצאת מתחתיו, כדרך שתקנו כתובה לאשה מן האיש, כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. וכן אמרו ז"ל, בר"פ הניזקין (גיטין מ"ט:), ויש בענין זה עוד כמה ראיות. וכן הסכימו רוב חכמי ישראל. ואף על פי שיש מן

[141] עיין בח"א סימן תשמ"ט, וסי' אלף קצ"א.

[142] והסמ"ג בעשין ן', הביא הך עובדא דר"א. ועיין להרא"ם ז"ל, בתשו' ח"א סי' ס"ו, ובתשובת מוהר"ר ששון סימן ל', ועיין מ"ש מרן הב"י באה"ע סימן קכ"ו, יע"ש.

[143] עיין להתוס' בפרק המגרש (גיטין פ"ה ע"ב), ד"ה ולורכי וכו' יע"ש.

[144] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סי' תקע"ג יע"ש.

החכמים שהורו בהפך זה, לראשונים שומעים שאמרו כהלכה. ובאמת, שהגאונים ז"ל תקנו שתהא האשה המורדת יוצאה מן הבעל, ושיתן לה כתובתה. כמו שידעת שכתב הרב ז"ל בפ' אף על פי. ואנשי הארץ הזאת עד צרפת, לא שמענו מעולם מי שעשה מעשה על תקנתם זאת, ואולי תקנתם של הגאונים לא היתה אלא לצורך שעה.

ב אך לפי מה שאני רואה מתוך הדברים, דפשטה תקנה זאת ביניכם, ועליה אתם דנים. ומ"מ שנכוף אותו בשוטים בנדוי ובחרם, איני רואה כתקנתם[145] והבו דלא לוסיף עליה. ודיק לאותה תקנה, שנכוף אותו בדברים או בפרעון ככתובה, שיש כפיות הרבה בש"ס בהענין זה. ועוד, שאיני רואה שיהא האיש חייב מן הדין, ללכת אחרי אשתו, ליתן לה גט במקום שהיא. אלא אם תרצה היא להתגרש: או תבא אחריו, או תמנה שליח, דהא אפשר. הלא תראה שאפילו חליצה, דאי אפשר על ידי שליח, היבמה הולכת אחר היבם, כדאיתא בסנהדרין (ל"א ע"ב). כ"ש בגירושין, דאפשר על ידי שליח.

ג וראיתי בכתב הנדוי, שכתוב בו: ומפני דברים אחרים, שלא התנהג בהם בענין זה, כדין וכשורה. ודברי' אלו, איני יודען, אולי בהן סמכו לדונו בנדוי.

תשובה צו

גם מה שטען ראובן, שהיה אנוס בשעה ששלחו לו שיבא, ומחמת אונסו לא בא לפניהם, וראיתי בכתב קהל הקדש שבסרקוסטא, שהעידו עליו כן, גם זה היה מצילו מעונש הנדוי, שאין ב"ד מנדין אלא המורדים, ולא האנוסים, וזה דבר ברור! אבל מה אני דן, וטענות הקהל איני יודע, ולא הראיות. ואחר מעשה, איני משיג את הראיות.

תשובה צז

עוד השיב: בשתי יבמות שנפלו לפני יבם אחד, ומתה אחת מהן בעודה שומרת יבם, יורשיה יורשים כתובתה. ודין השנוי בשומרת יבם, אינו אלא ביבמה אחת, ולא בשתי יבמות, ומתה אחת מהן, כיון דעדיין הזיקה קיימת[146]

תשובה צח

עוד השיב. גרסי' בפ' הניזקין (ד"ן ע"א): אין מוציאין לאכילת פירות, ולשבח קרקעות, ולמזון האשה והבנות, מנכסים משועבדים, מפני תקון העולם. בעי רב אחדבוי בר אמי:

[145] עיין בתשובת הרשב"ש סי' מ"ו, וסי' שפ"ג, יע"ש.

[146] עיין בח"א סי' תתפ"ה, והביא דבריו מרן הב"י באה"ע סי' ק"ה יע"ש. [עיין מ"ש בספרי הקטן סמיכה לחיים בחאה"ע סימן ט' בדין שומרת יבם. ובס' רבינו המחבר ז"ל ושארי הראשונים ז"ל ע"ש באורך וברוחב בס"ד].

במתנה, היאך? תקנה הוא דעבוד רבנן מפני פסידא דלקוחות, אבל מתנה דלית בה פסידא דלקוחות לא? א"ד מתנה נמי, אי לאו דאית ליה הנאה מיניה, לא יהיב ליה במתנה, הלכך כלקוחות דמי? א"ל רב קשישא בריה דרב חסדא: ת"ש, שכ"מ שאמר תנו מאתים זוז לפלוני, וג' מאות לפ', וד' מאות לפלוני, אין אומרים: כל הקודם בשטר זכה, אלא (הוציא) [יצא] עליו שטר חוב, גובה מכולם. אבל אמר: תנו מאתים לפלו', ואחריו לפלו', ואחריו לפ'; אומרים: כל הקודם בשטר, זכה. לפיכך, יצא עליו שט"ח, גובה מן האחרון. אין לו, גובה משלפניו. אין לו, גובה משלפני פניו. ואף על גב דקמא בבינונית, ובתרא בזיבורית. מזיבורית גבי, ולא מבינונית. ש"מ במתנה נמי, עבוד רבנן תקנתא. ואף על גב דהתם כי הלכתא: דמתנה כמכר, וכן הסכימו כל הגאונים ז"ל. ומדאתי למפשט לה ממתנת שכ"מ, ש"מ דדין מתנת שכ"מ, כדין מתנת בריא, ואין מוציאין ממנה לשבח קרקעות, ולמזון האשה והבנות. וכן כתבו קצת מחכמים הראשונים. והא דגרסי' בפ' יש נוחלין (בבא בתרא קל"ג ע"א) אמר רב הונא: שכ"מ שכתב כל נכסיו לאחר, רואין אם ראוי ליורשו, נוטלן משום ירושה. ואם לאו, נוטלן משום מתנה. ואמרי' עלה. סבר רב אדא בר אהבה קמיה דרבא למימר: אם ראוי ליורשו, אלמנתו ניזונת מנכסיו. ואם לאו, אין אלמנתו ניזונת מנכסיו. אמ"ל רבא: מיגרע גרע! הרי פירושא: כשם שאם נתנן למי שאינו ראוי ליורשו, אין אלמנתו ניזונת מנכסיו, כך אין אלמנתו ניזונת מנכסיו, כיון שנתנם לו במתנה. שהרי לא רצה שיטול אותם מחמת ירושה, אלא מחמת מתנה. והרי"ף ז"ל גורס: א"ל רבא: מיגרע גרע. בירושה דאוריי' אמרת: אלמנתו ניזונת מנכסיו; מתנה דרבנן לא כ"ש? וכן נמצאת הגיר', בכל הספרים. ולפי גירס' זאת, אלמנתו ניזונת, בין מן היורש, בין מן מקבל מתנה, במתנת שכ"מ. והפרש יש בין מתנת בריא, שהיא מן התורה, למתנת שכ"מ שהיא מדרבנן. וה"ה במלוה על פה, שהיא נגבית ממתנת שכ"מ. והקשה הרי"ף ז"ל על סברא הראשונה: אם איתא, הויא מתני' דהנזקין פליגא עליה דרב אדא בר אהבה, דאמר: אם ראוי ליורשו, אלמנתו ניזונת מנכסיו. והו"ל לרבא, לאותביה מינה לרב אדא. זו אינה קושיא! לפי שהגאונים ז"ל, כך מפרשים. דרב אדא, ודאי כמתני' אמרה. ומש"ה, הוא דאמר: שאם אינו ראוי ליורשו, אין אלמנתו ניזונת. אלא שהוא סבור: דכל שנתן למי שראוי ליורשו, אינו לשון מתנה אלא לשון ירושה, והאלמנה ניזונת מן היורשים. ואתא רבא: למימר: דלא גרע היורש. דכל שנתן במתנה, הרי הוא כמקבל מתנה דעלמא, ואין אלמנתו ניזונת מנכסיו. ואף על פי דטעמא דמתנה שהיא כמשעבדי, הוי משום דאי לאו דהוה ליה הנאה מיניה, לא הוה יהיב מתנה, כדאיתא התם. ולכאורה לא שייך הך טעמא גבי יורש, דבין כך ובין כך אדם נותן ליורשים, ואין להם פסידא

כלל. אפי' הכי, לא פלוג רבנן. וא"כ ליורש בעצמו, לא היה נותן לו בלשון מתנה, אלא מניחו על דינו סתם, אלא א"כ נהנה ממנו. וגדולי האחרונים מכריעין כדברי הרי"ף ז"ל. ומביאין ראיה לדבריהם, ממה ששנינו בברייתא, פ' אין נושאין על האנוסה (צ"ט ע"א), עלה דמתני': דחמש נשים שנתערבו וולדותיהן, שמוכר לאביו להגבות לאמו כתובתה. כיצד: ישראל שלקח עבד ושפחה מן השוק, ולהם בן, ושחרר את השפחה ונשאת, ועמד וכתב כל נכסיו לבנו, נמצא זה מוכר את אביו להגבות את אמו כתובתה. קמ"ל: כולה ר"מ היא, וקמ"ל מטלטלי משתעבדי לכתובה. וע"כ כן הוא, כשכתבה לו במתנת שכ"מ. דאי במתנת בריא, לא עדיפא כתובה לר"מ דאמר: מטלטלי משתעבדי לכתובה, מבעל חוב דעלמא לרבנן. ואילו לר"מ, אפי' עשה מטלטלין אפותיקי, ומראן [ומכרן] אין ב"ח גובה מהן. וכדאמרי' בפ' ח"ה (מ"ד ע"ב): עשה שורו אפותיקי ומכרו, אין ב"ח גובה ממנו. ודין המתנה כמכר. וה"ה, אם נתנן, אין ב"ח גובה ממנו, אלא כשכתבו לאותו הבן במתנת שכ"מ. והלכך, מתנה זאת לא עדיפא מירושה. ולר"מ דאמר מטלטלי משתעבדי לכתובה, אם נתנן במתנת שכ"מ, האשה גובה מהם כתובתה. ואותה דהנזקין, תירצה הרמב"ן ז"ל בקנין, דדינה כמתנת בריא. ואין פשט ההלכה מוכח כן. וההיא דפ' נושאין על האנוסה, בשכתב לבן כל נכסיו, חוץ מזכות אמו. וכן ודאי נראה. ולא באו שם אלא להשמיענו, דמטלטלי משתעבדי לכתובה. ומ"מ הלכה למעשה, עושין כדברי הרי"ף ז"ל, וכהכרעת האחרונים.

תשובה צט

עוד השיב: אפוטרופוסין שהוציאו על נכסי היתומים, נוטלין כיורד ברשות, ובשבועת המשנה, כדין בעל בנכסי אשתו[147]

תשובה ק

עוד השיב: יש מגדולי המורים שאמרו: דאפוטרופוס שמינוהו ב"ד, חייב בגניבה ואבידה, מפני שהוא כשומר שכר, כדאיתא במסכת גיטין בפ' הנזקין (גיטין נ"ב ע"ב). ויש אומרים: דאפי' מפשיעה פטור. ורא"ייתם מדאמרי' בפ' שור שנגח ד' וה' (דט"ל [דף ל"ט] ע"א), שמעמידין אפוטרופוס לשור של יתומים. ואם יצא והזיק, משלם מן העליה. ופריש רבי יוחנן, מעליה של יתומים. דאי אמרת מעליית אפוטרופוס, ממנעי ולא עבדי. ואף רבי יוסי בר חנינא, דאמר מעליית אפוטרופוס, מודה דלכי גדלי יתמי, חוזרין

[147] עיין מ"ש רבינו המחבר בתשובותיו המיוחסות, סי' ג' וסי' קי"ח, יע"ש.

ונפרעין מהם. וההיא, בשפשעו אפוטרופוסין היא. ויש דוחין, דשאני התם שלא מינוהו ב"ד מחמת דמהימן, אלא לשמור השור מנזקין. ומשום הכי, חיישי' דילמא ממנע, אף על פי שמינוהו ב"ד[148]

תשובה קא

ודין נאמנים, שהצבור ממנים לגבות את המס ולפקח על העם, הרי הם כשומרי חנם, ופטורי' מגניבה ואבידה. ופשיעה מיהא חייבין. לא חיישי': דילמא אתו לאמנועי. דאדרבה! הם המדברים, והם הרוצים להתמנות. ופעמים שקצת הצבור מוכרחים בדבר זה, בכל מקום ומקום. ומהאי טעמא, הוא דלא חשבינן ליה כשומר שכר, כאפוטרופוס שמינוהו ב"ד.[149]

תשובה קב

עוד השיב. אפוטרופוס שנטל רשות מב"ד, אין להם כח למחול חובות של יתומים, שאינן רשאין לחוב אלא על מנת לזכות. כדגרסי' בפ' האיש מקדש (קידושין מ"ב ע"א): יתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, ב"ד מעמידין להם אפוטרופוס, ובוררין להם חלק יפה. שב"ד מעמידין אפוטרופוס, לחוב ולזכות בנכסי יתומים. ואקשי': לחוב? והא אין חבין לאדם שלא בפניו? אלא לחוב, על מנת לזכות, רשאין. ושלא ברשות ב"ד, אפילו לחוב על מנת לזכות, אינן רשאין. כדגרסי' בפ' הניזקין (דב"ן [דף נ"ב] ע"א). ואין לאפוטרופוס רשות לחוב ולזכות בנכסי יתומים. ואקשינן: לזכות, אמאי לא? אימא: לחוב על מנת לזכות. ומה שאמר בתוספתא: שאם נטל רשות מב"ד רשאין, כגון למכור ברחוק ולגאול בקרוב וברעה ולגאול ביפה, ולמכור עבדים ולקנות שדות[150]

[148] עיין בתשובה לרבינו המחבר בח"ד סי' קמ"ו, ובח"א סי' אלף ק"ו, משם תשובת מוהר"ם, ובב"י בח"מ סימן ר"צ. ועיין עוד בח"א סי' תתקצ"ז ובח"ב סי' רפ"ט וח"ד סי' רמ"ב. ועיין עוד בח"ב סי' שנ"א ודו"ק. ועמ"ש מרן החבי"ב בח"מ סימן ר"צ הגה"ט אות קכ"ד ואילך, ובהרב בני חיי שם הגה"ט אות י"ד יע"ש.

[149] עיין למרן הב"י ז"ל בח"מ סי' ע"ב מחודשים י"ג, שהביא תשו' משם רבינו המחבר שהשיב על כיוצא בזה, ופסק ג"כ דהוי כש"ח ולא כש"ש, יע"ש. וכ"פ מרן שם בש"ע סעיף ד'. וכ"פ בתשובת הגאונים הישנות, סי' רצ"ו. ועיין מ"ש שם הרב ש"ך בס"ק ד"ל [ל"ד]. ומה שיש לעמוד על זה, ממ"ש מרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח, משם תשו' רבינו המחבר הרשב"א ז"ל. והזכירה ג"כ מוהרח"ש בתשובה, כי באה כתשובת הרב משפט צדק ח"א סי' כ"א, כבר עמד בזה מרן החבי"ב ז"ל בח"מ סימן רצ"א אות ב', ובתשו' בעי חיי חח"מ סי' ריז"ז. אך את זה מצאתי באיזה ספרי הטור עם ב"י בי"ד סי' רכ"ח, שכתב שם מרן להדיא במקום: הרשב"א, בר"ת, שכתב: כתב הרב ר' שמעון בן אברהם יע"ש.

[150] עיין מ"ש במבי"ט בח"א סי' ר"צ ומוהרש"ך ח"ב סי' י"ב שפסקו: דאם אפוטרופוס מחל חוב היתומים, דחייב לשלם יע"ש.

תשובה קג

א שאלת: יעקב היו לו שני בנים ובת א'. ושם שני בניו, יהודה ויוסף. וחייב עצמו לבתו, בשש מאות דינרין. ואח"כ נתן לבנו יהודה, חנות אחת. וליוסף בנו, נתן בתים, ושאר כל נכסיו מטלטלי ומקרקעי, ע"מ שיתן לאחותו הנז', בשעת נישואיה, אותם ת"ר דינרין שחייב הוא עצמו לבתי [לבתו]. ולימים, נשאת הבת. ואחר זמן, מתו שלשתן: יהודה ויוסף ואחותם. עכשיו, באו יורשי יהודה, וערערו על יורשי יוסף, ואמרו להם: שיחלקו להם באותם הבתים שנתן יעקב זקנם ליוסף, מפני שלא נתן אלא על מנת שיתן לבתו ת"ר דינרין, בשעת הנישואי'. והם לא ידעי, אם קיים התנאי או לא. ולפיכך טוענין הם, שיבררו יורשי יוסף שקיימו התנאי, או שיחלקו להם בבתים. ויורשים טוענין: שאין להם להביא ראיה ע"כ. הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם יורשי יוסף, שאילו חייב עצמו יעקב ליוסף בממון, על תנאי שיתן לבתו ת"ר דינרין, או אפי' נתן לו קרקע עם תנאי זה, ולא נתן אותו קרקע במעכשיו, ובא יוסף להוציא אותו ממון, או אותו קרקע מיד אביו, או מיד יורשיו, היה מן הדין שיביא יוסף ראיה, שקיים התנאי, קודם שיוציא הקרקע או הממון, בין מאביו בין מיורשיו. ואפילו היו טוענים: שמא; ויוסף היה טוען: בריא שקיים תנאו. והטעם, לפי שכל הבא להוציא, עליו הראיה, ואף על פי שכנגדו טוען שמא. דהו"ל כאומר לחבירו: מנה לי בידך, והלה אומר: איני יודע; דפטור. דקי"ל כרב נחמן (בב"ק קי"ח ע"א), דאמר: פטור. אבל זה שנתן לו אביו מעכשיו, והרי זה ירד לקרקעות מן הדין מכח מתנתו, והיורשים באים לבטל המתנה, ולהוציאו ממנו בטענת שמא, אין שומעין להם, דאין מוציאין בטענת שמא. ולא עוד, אלא דאפילו יעקב אביהם היה קיים, אם נתן לו קרקע על תנאי זה, והחזיק בו, ובא עכשיו לטעון כנגדו, בין בשמא ואפי' בבריא, אין שומעין לו, מפני שהוא בא להוציא, ואינו מוציא אלא בראיה. ואעפ"י שאמרו: קרקע בחזקת בעליה עומדת, שאני הכא, שהוא מוציא מחזקתו ומדעתו, והכניסו בחזקת זה, ועכשיו שבא לטעון התנאי, הרי המקבל נאמן בקיומו, ולעמוד בקרקעו. וכ"ש אם האב טוען שמא. וכ"ש אלו, שלא היה הקרקע מעולם בחזקתם. שהרי יעקב זקנם נתנו ליוסף בחייו, ושמא נתקיים התנאי. ואלו שבאים אומרים: שמא לא נתקיים, הרי זה כטוען איני יודע, אם יש לי חלק בקרקע זה, אם לאו, שאין בטענתו ממש. ועוד, דבכאן הסברא ואומדן דעת הוא, כי לולי שקיים יוסף תנאו, לא היתה לאה אחותו הנז' שותקת מעליו, בשעת נישואיה, ולא יהודה אחיו מניחו לאכול הפירות מן הבתים כולם, ואפי' לא היו הבתים ראוים ליחלק, דשותפין כה"ג ודאי מקפד קפדי אהדדי. דכיון שיש ליוסף טענה על

הבתים, בודאי היה לו ליהודה ליזהר, ושלא להניחו לאכול הפירות, יוסף לבדו, מהבתים מכל הצדדין[151]

תשובה קד

א שאלת: ראובן שומעון ירשו קרקעות מאביהן, וחלקו ועשו בניהן שטרי מחילות. וכתוב בלשון, המחילה: אני ראובן נתתי ומחלתי לשמעון קרקע פלוני. ואותו קרקע, מכרו שמעון ללוי. ואחר זמן, טען שמעון: דלא היה בן עשרים כשמכר, ואין ממכרו ממכר בנכסי אביו. השיב לוי דזה הקרקע אינו מנכסי אביו, כי אם שהוא קבלה במתנה מאחיו. ולזה טען שמעון: לא הייתי צריך למתנתו, אלא כדי לסלקו מדין ודברים עמי. ואעפ"י שכתוב: נתתי ומחלתי; אינה מתנה אלא מחילה, ותיקון שטרי מחילות הוא בארצנו. ולוי משיב: דאין לו שום זכות באותו קרקע מכח ירושה, אלא מכח מתנה ע"כ.

ב תשובה: אם מת אביהם מתוך אותו קרקע שהיה מחזיק בו בחייו, ומאביהם בא להם, סתמא דמילתא בירושה נפל לפניהם, ונכסי אביו הוא. ואף על פי שכתוב: נתתי ומחלתי; בשטרי החלוקה, אינו אלא ליפוי כח בעלמא, כדי לסלק כל אחד ואחד מעל חלק אחיו, שלא יטעון עליו היום או למחר, שיש לו על אותו קרקע מתנה או שעבוד מחמת אביהם, ודרכן של סופרים לכתוב כן, בכל מקום, לשופרא דשטרא. ועוד, כי מן הדין כן הוא, דכל אחד ואחד מן האחין, יש לו חלק בכל קרקע וקרקע. ואם ירשו בית ושדה, או שדה וכרם, אי נמי בית ובית, כל אחד ואחד יש לו חלק בשדה ובכרם ובבתים. וכשהם חולקים שדה כנגד כרם, ואי נמי (בין) [בית] כנגד בית, אין אומרים כי מתחילה ועד סוף הוברר הדבר, דשדה זו היה לראובן, וכרם זו לשמעון, אלא לקוחות הם. דהא קי"ל כשמואל דאמר (בב"ב ק"ז ע"א): האחין שחלקו, לקוחות הן. וכדי להסתלק כל אחד ואחד מעל חלק חבירו, כותבין כן: נתתי ומחלתי. ועוד, כי להפרד איש מעל אחיו לגמרי, שלא יהא להן חלונות זה על זה, ולא סולמות, ולא אמת המים, זה על זה. אעפ"י שמסתמא כך היה הדין, וכדשמואל. אפילו הכי, שמא נהגו העולם כן, כדי לחוש לדברי רב, דאמר יש להם. וא"ת כיון שכך הוא, היא הנותנת, דאין זה נכסי אביו אלא נכסים שקנה מאחיו, ואפילו חלקו סתם, ולא כתבו שטר. לא היא! דא"כ, מ"ש: ולמכור בנכסי אביו, לא משכחת, אלא בחד. אבל בתרי דירתי מאבוהון, לא משכחת לה, וקא מעיילת תקנתא דרבנן, בקופא דמחטא. וסתם אמרו: בנכסי אביו. ואלא שהדבר היתה [היה]

[151] עמ"ש הרב כנה"ג בח"מ סימן ר"ז בהגה"ט אות ז', ובסי' רמ"א הגה"ט אות נ"ה, ושם בהגב"י אות ד"ן [נ"ד] יע"ש.

תקנת חכמים, שלא יהא כל אחד בקטנותו מאבד נכסיו, לפי שאין שאר הנכסים מצוין וכו' וירושת האב מצויה, חששו לה ותקנו בה. ולא תקנו בשאר נכסיו, לפי שאינן מצויין. והלכך, בין שהוא א', ובין שהם רבים, שירשו מאביהן וחלקו, ונעשו כלקוחות, אפ"ה דינם כיורשין לגבי האי. ואין המכר מתקיים להם, עד שיהיו מבן עשרים. וכמו שמצינו גם כן, שעשאום כיורשין במקומות אחרים. ואעפ"י דהלכה כשמואל דאמר: לקוחות הן. והוא בשחלקו, ובא להם (אחד) [אח] ממדינת הים. או שחלקו, ובא ב"ח ונטל חלקו של אחד מהם. דקי"ל בהני תרי כרב, דאמר: יורשים הם, ובטלה מחלוקת. וכמו שמוזכר בפ' בית כור (בבא בתרא ק"ז ע"א). וכאן נמי, מן התקנה עשאום כאן כיורשים, לחוש להם כדי שלא יאבדו נכסיהם, המצויין לבא לידם.

תשובה קה

א שאלת: ראובן נתן לשמעון, כל אשר לו קרקע ומטלטלין, בין דידיע ליה השתא, בין דיתגלי ליה בתר השתא וקרקע אחד עם מצרניו, מפורש. ולאחר זמן, הוציא לוי שטר אחד, שהיה לראובן זכות בקרקע אחד. ותבע שמעון מלוי אותו קרקע, מכח המתנה. טען לוי שהוא יורשו של ראובן זה, והמתנה אינה מספקת, מאחר שלא אמר הקרקע מפורש עם מצרניו. ושמעון טוען: כי מאחר שכתב כל מאי דיתגלי ליה בתר השתא; דתספיק המתנה.

ב תשובה: הדין עם שמעון מקבל המתנה. ולא ידעתי: לוי, מאיזה צד בא לבטל כח המתנה זו. שאם סבור לומר: שכתיבת המצרים מעכבת, כמו שיראה מלשון השאלה. אלו דברים בטלים[152] הם. שלא הוצרכו מצרים, אלא למוכר קרקע אחד מקרקעותיו, ולהודיע איזה מהם הוא מוכר, אי נמי, מדת מה מוכר ממנו. הא לאו הכי, אין כתיבת מצרים מעכבת כלל. ומי שנותן סתם כל קרקעותיו, אי נמי קרקעות ידועים, אינו צריך למצרים כלל, דעכשיו אין המצרים מגלים כלום. ותדע לך, מדאמרי' נכסי דבר סיסין מזבינא לך, הויא חדא ארעא, דמקריא דבי בר סיסין. אמר ליה הא לאו דבי בר סיסין הוא, ואיקרויי הוא דמקריא דבי בר סיסין. אתא לקמיה דרב נחמן, ואוקמוה בידה דלוקח, וכו' כדאיתא התם בפ' ח"ה (ל ע"א). והתם ודאי לא כתב ליה מצרים. דאם איתא, נחזי אנן, והמצרים מודיעים אם היה בכלל ממכרו, אם לאו. ובר"פ המוכר את הבית (בבא בתרא ס"א ע"ב) נמי אמרינן. ההוא דא"ל לחבריה, ארעא דבי רבי חייא מזבינא לך. הוו ליה תרי ארעתא, דמקריין דבי ר' חייא. אתא לקמיה דרב אשי א"ל חדא ארעא. [א"ל] תרי לא.

[152] עיין לקמן סי' קנ"א.

אמר ליה: ואי א"ל ארעתא סתם, מיעוט ארעתא תרי. אלמא: בלא כתיב מצרים קונה, דאי בדכתב ליה מצרים, נחזי אנן. ועוד ראיות הרבה בתלמוד על זה, ודברים פשוטים הם, אינן צריך לפנים כלל. ואם בא לוי בטענה, שאותו קרקע לא היה ידוע למורישו. וכל שאינו ידוע לו בשעת המתנה, לא תחול בו המתנה. גם זה אינו כלום. דלגבי אונאה וכיוצא בו אמרו כך, לפי שאנו אומדין דעתן של בריות, שאין אדם מוחל על אונאתו, ולא על טענתו, ופטומי מילי בעלמא הוא שאמר. כסבור: שלא טעה, ושאין בו אונאה. ואילו ידע שיש בו טעות ואונאה, לא היה מוחל, ולפיכך אינם כלום, אא"כ התנה בפירוש. וכמ"ש בפרק הזהב (בבא מציעא נ"א ע"א), גבי האומר לחבירו ע"מ שאין לך עלי אונאה. אבל הנותן כל נכסיו, בין ידועים בין אינם ידועים (לה) [לו], קנה כולם, דבגמר דעת הוא נותן. ועוד, דמנ"ל דזכות זה לא היה ידוע לו. ואני אומר: שזכות זה כבר הוא ידע, כמו שידעו לוי זה. ולוי זה שבא לומר לא ידעו, עליו להביא הראיה.

תשובה קו

א שאלת: באדם שנתן ביתו במתנה, ושייר בו דירה לעצמו, כל ימי חייו. ועתה בא הנותן, ורוצה להשכיר הבית לאחר, משום שיור אותה דירה שיש לו באותו הבית. והמקבל מוחה בו, משום דלא שייר אותה דירה, אלא לעצמו דוקא. וטוען דאי הוה בדעתו לשיורי לאחריני, הו"ל לפרש, שכן כתוב שם בסתם: ושיירתי דירה לעצמי. הדין עם [מי[153]]?

ב תשובה: בדבר זה, נתחבטתי עליו כמה שנים, לפי שיש לדין זה, לפי דעתי, שני פנים. וכל אחד יש לו קצת ראיות. אבל דעתנו נוטה יותר, דיכול להשכירו, לפי שהמשייר דירה, כמשייר פירות. עד שאני כמה שנים שאמרתי לכותבי המתנה, להתנות בפירוש, ולכתוב: ובלבד שלא אהא רשאי להשאיל ולהשכיר. וראיות חזקות יש לפי דעתנו. חדא, דלא גרע משייר משואל או משכיר, שיכול להשאיל ולהשכיר. וכן הסכימו הראשונים נ"נ. וראייתם מן השוכר את הספינה (דף עט:), ופרקה בחצי הדרך. דאי משכח לאוגרא, ופרקה בגוה, אין לו עליו אלא תרעומת. וכן ממשנתנו (בפ"ה דמעשר ב' מ"ט) דר"ג וזקנים שהיו באים בספינה, ועמד ר"ג ואמר: עישור שאני עתיד למוד, נתון לר' יהושע, ומקומו מושכר לו וכו'. ונתקבלו שכר, זה מזה. ועוד ראיה גדולה יש לי, ממ"ש בפ' השולח (גיטין דף לז:), גבי אין כותבין פרוזבול, אלא על הקרקע. ואם יש לו קרקע כל שהוא, כותבין עליו פרוזבול. טעמא דמילתא, לפי שראוי להגבותו בחובו, (נקטינא) [כקטינא] דאביי [כתובות צ"א] דגובה וחוזר וגובה. ואמרי' עלה: השאיל מקום להעמיד

[153] עיין בח"א סי' אלף וג"ן [נ"ג] שכתבה בקיצור, ורמזה הרב כנה"ג בח"מ סי' שי"ו הל' בית אות א', יע"ש.

בו תנור וכיריים, השואל רשאי להשאיל ולהשכיר זכותו. דאי לא, היאך כותבין עליו פרוזבול, והא לא ניתן לגבות ממנו, שהוא לא השאיל אלא לזה, ועל דעת שיעמיד הוא דוקא תנור וכירים, ולא [דבר] אחר. וכל שאינו ראוי לגבותו, אין כותבין עליו פרוזבול, דהא תלמוד משום גוביינא הוא. ועוד נראה לי ראיה, ממה שאמרו בירושלמי דכתובות, גבי מדור אלמנה. אלמנה שאמרה: תנו לי מדור, ואשכירנו; אין שומעין לה. ואם איתא דבכל מקום שניתן דירה לאחר, לא ניתן לו אלא לו, ואינו יכול להשכירו, מה צורך להשמיענו כאן, דין זה פשוט. מי עדיפא אלמנה משואל דעלמא, או ממי שנתנו לו מדור בבית חבירו, שאינו רשאי להשכיר. אלא ודאי מפני שיש מן הדין בעלמא, דאם רוצה להשכיר, יכול להשכיר, הוצרך כאן בדין אלמנה ללמד, שאין שומעין לה, לפי שאין לאשה זו דירה מחמת מתנת הבעל, אלא מתנאי ב"ד, כדי שלא תתבזה ותנהוג אלמנותה לחוץ. (ולא) [ולה] לבדה התנו, ולא על דעת שישכירנו. אבל בעלמא, כל שלא פירש לגמרי, ניתן לו בין לדור הוא שם, בין להשכירו.

תשובה קז

א שאלת: המוכר שטר חוב לחברו, שכתוב בו: משתעבדנא לך, ולכל דאתי מחמתך; וחזר ומחלו. הודיעני: אם שורש דבר נמצא באותה מחילה, או לא?

ב תשובה: דברים אלו עתיקין. ואם באתי לכתוב עיקרי ההלכות שהדין הזה בנוי עליהם, יארך המכתב. על כן אני מקצר ועולה, וכותב אליך פסקי הדברים בלבד. בסוף פ"ק דגיטין (דף יג:), שאלו למ"ד מנה לי בידך, תנהו לפלוני. במעמד שלשתן קנה, בין בפיקדון בין במלוה; במה קנה במלוה על פה, שאין הממון בעין? ואמר אמימר: משום דכל הלוה, נעשה כמו דאמר למלוה בשעת הלואה: משתעבדנא לך, ולכל דאתי מחמתך. דאלמא: כל מאן דאמר הכי, רואים אנו אותו שבא מחמתו, כאלו נשתעבד לו הלוה הזה בשעת ההלואה, וכאילו לוה ממנו. ודחו שם דברי אמימר, ואמרו: א"ה, הקנה לנולדים ה"נ לא קנו, שהרי לא היה נולד באותה שעה, וכל שמשעבד עצמו למי שלא נולד, אינו כלום. דע"כ לא קאמר ר"מ: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אלא למי שהוא בעולם. למי שלא בא לעולם, מי אמר! מ"מ שמענו מכאן, שאילו שעבד הלוה בעצמו, בפי', בשטר בשעת ההלואה למלוה, ולכל הבא מחמתו, וחזר המלוה ונתנו או מכרו לאחר שהיה בעולם בשעת ההלואה, הרי הוא משועבד לו הלוה מעכשיו, כאילו לוה ממנו. ועל זה סמך הראב"ד ז"ל, ופסק כן, שהמוכר שט"ח שכתוב בו: הריני משעבד עצמי ונכסי לך, ולכל הבאים מכחך; וחזר ומחלו, אינו מחול. שמשעה שמכרו לזה, נשתעבד לו הלוה.

וכן נ"ל, שהדין דין אמת. אלא שיש מרבותינו נ"נ, שחלקו בדבר, ונתנו טעם לדבריהם. שאם כן, לפי דברי אמימר, כל מלוה סתם, הרי הוא כאילו אמ"ל: משתעבדנא לך, ולכל דאתי מחמתך. ואם אתה אומר כן, שהכותב ומתנה כן בשעת הלואה, אם מכר המלוה את חובו לאחר, וחזר ומחלו, אינו מחול. אם כן, תיקשי לן מדשמואל לשמואל. שהרי שמואל הוא דאמר דמעמד שלשתן איתיה אפי' במלוה ע"פ. וטעמא דמילתא לדעת אמימר, היינו משום דכל לוה נעשה כמ"ד בשעת הלואה: משתעבדנא לך, ולכל דאתי מחמתך. ונמצא לפי זה, כי כל המוכר שט"ח לחבירו, וחזר ומחלו, אינו מחול. ושמואל גופיה הוא דאמר: המוכר שט"ח לחבירו, וחזר ומחלו, מחול. וא"כ תיקשי מדידיה אדידיה. אלו דברי מקצת מרבותי נ"נ. ויש לי בזה דברים ארוכים על תשובת קושיא זאת, ולהעמיד דברי הראב"ד ז"ל. ואין זה מקום, לכל אותו אריכות[154]

תשובה קח

א שאלת: ראובן ושמעון שיש להם בתים בלי דירה. והלך לו שמעון לעיר אחרת, רחוק מכאן ב' ימים. ודר שם ראובן עכשיו באותם הבתים. ולאה שהיא אלמנת יהודה, יש לה בתים כנגד בתים אלו. והדרך באמצע. ובא ראובן והעמיד לדין ללאה הנזכר [הנזכרת], על אודות חלון אחד שבביתה שמזיקתו בו בראיה. ואעפ"י שאין שמעון שותפו בעיר, יש לה ללאה לדון עמו, מחמת חלק ראובן, אף על פי שלא חלקו עדיין[155] ועוד שעכשיו, מזקת היא בהיזק ראיה, שהרי הוא דר שם עתה בבתים. ולאה טוענת: שאין לה לדון עם ראובן, עד שיכתוב לו שמעון הרשאה. חדא, דעדיין לא הוברר חלקו, ושמא בית זה שהוא דר עכשיו ראובן, יעלה לחלק שמעון כשיחלוקו, ונמצא (שידור) [שידין] חנם. ועוד טוענת, דאין אדם יכול לתבוע בעד שותפו, אלא א"כ הוא בארץ מרחקים. ושותף זה קרוב, הוא מהלך ב' ימים. ואם אזכה אני בדין, יבא השותף שהוא מחוץ לעיר, ויאמר: אי אפשי בטענות ראובן שותפי, ולא בדינו. ונמצא שאעמוד שני פעמים בדין על תביעה אחת. ועל כן איני חייבת להשיב על טענת ראובן, עד שיכתוב (לה) [לו] שמעון שותפו הרשאה. וראובן טוען: אף על פי שאינו רשאי לדון על חלק שמעון שותפי [שותפו], כדאיתא בפ' מי שהיה נשוי (כתובות דף צד) בהדיא: תרי אחי ותרי שותפי וכו'; איני בא לדון עכשיו [אלא] על חלקי בלבד, שהיא מזקת אותי בראיה. הדין עם מי?

[154] עיין לרבינו המחבר בח"ב סי' שי"א וח"ג סי' כ'. ועיין למרן הב"י בח"מ סי' ס"ו. ועיין בחי' לרבינו המחבר בסו' פ"ק דגיטין, ובש"מ לכתובות לי"ט ע"א, מ"ש שם הרב ז"ל, משם רבינו המחבר ז"ל, ושאר הראשונים, והרמב"ן ז"ל. ומ"ש עוד הרמב"ן ז"ל בחי' לשם, המכונות בשם רבינו במחבר יע"ש.

[155] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סי' אלף פ"ו ואלף פ"ז ואלף ק"ז יע"ש.

ב תשובה: דברים פשוטים אני רואה כאן. שהדין עם ראובן, מכמה טעמים. חדא, כיון דעכשיו היא מזקת אותו בראיה, ויתכן שיסבול הוא הזיקו, מפני שיש לאחר חלק עמו בבתים, אינו אלא דברי תימה. ועוד, הגע עצמך! אילו באה האלמנה הנזכרת לחפור בורות שיחין ומערות במקצת הקרקע זה, התוכל לומר לראובן זה השותף, איני דנה עמך על חלק זה. כי שמא יגיע חלק זה לשותפך, ונמצאת דנה עם בעל דברים שאינו שלי [שלה]. היעלה זה על לב שום אדם שיאמר כן! וכ"ש זה, שרואה אשה זו מזקת הקרקע הזה, שיש לו שותפות בו בהיזק ראיה. ועוד, דמזקת לו גופו עכשיו בראיה. ועוד, דאפילו לפי טענתה, עכשיו יש לו חלק וחלק מהבתים, לראובן זה מחציתם. ואפי' לכשיחלוקו, הו"ל שמעון שותפו, כלוקח ממנו אותו החלק, דקי"ל (בגיטין דף מח ע"ש) כשמואל, דאמר האחין שחלקו לקוחות הן. ונמצא דזה עכשיו, על חלקו הוא דן. ועוד, דאפשר דשותף יכול לדון על חלקו, וחלק חבירו, בין ישנו חבירו במדינה, בין שאינו במדינה, ובההיא דפ' מי שהיה נשוי, נחלקו בו גדולי ישראל. וי"א דלפי המסקנא, כל שאין חבירו עמו במדינה, כיון דהוא יכול [לדון] על חלקו, אין חבירו שבמדינה יכול לתבוע חלק חבירו. וזהו דעת הרמב"ם ז"ל, וקצת מרבותי נ"נ, גם מן הדעת הזה. אבל יש משאר הגדולים, דדעתם דבין שהוא עמו במדינה, בין שאינו עמו במדינה, יכול לדון על חלקו ועל חלק חבירו. אלא שלפי המסקנא, לאו שליחותי' קעביד, ויכול אותו שאינו כאן, לחזור, ולא כרב נחמן. אבל מ"מ עיקר הדין, דהיינו שיוכל לדון על חלקו, דהכי קי"ל משום דרב נחמן ורב הונא סברי הכי. אלא דכי אייתי רב נחמן סיעתא ממתניתין, דראשונה לשלישית לא קתני, וש"מ דשליחותיה קעביד, לא הודה לו בדבר הזה. ואפשר שהדין כן. אלא בנדון שלפנינו, אין אנו צריכין לזה. שבזה הוא יכול לדון על הזק ראית כל הקרקע, מפני הטעמים שאמרנו.

תשובה קט

א שאלת ממנו, אוהב ורע, להעמידך על דעתי בענין בית של שותפין, הפתוח לרשות הרבים, שהוא ארוך יותר מכדי שיעור חלוקה. אלא שיעור החלוקה הצריך ג"כ לרחבו, אין נמצא בו, אלא כשש אמות של אורך בלבד, ולצד הפתח. ומשם והלאה, הולך וצר עד שאין ברחבו שמונה. מהו דינו של בית זה, לענין כפיית חלוקה? אם נאמר שיש לכולו דין חלוקה, אם לאו? ואם הדין נותן שאין לכל דין חלוקה, אם כן יש לחלק הרחב דין

חלוקה, והחלק השאר משותף, אם לאו[156]?

ב תשובה: אם לא היו לשותפין צד ואופן לחלוק הבית משותף, אם לארכו, כפי מה שנראה שעלה בדעתך, אומר אני: שאין לבית זה דין חלוקה כלל, לא כולו ולא למקצתו. לפי שהחלק הצר, מעכב מלחלוק חלק הרחב. וילפינא לה, מחצר שאין בה אלא שמנה אמות של פירוק משא מצומצמות, כופין השותפין זה את זה לחלוק. שכן הוכיח הרשב"א ז"ל בחי', והסכים לדעתו הריטב"א ז"ל. ואעפ"כ, אם יש בה יותר משמנה אמות של פירוק משא, כל שאין במילואה שמונה, מעכב מלחלוק שום חלוקה, לא השמונה של פירוק משא בלבד, ולא הח' והמילואה יחד. וה"ה והוא הטעם, לבית הרמוז. ומ"מ רואה אני שיש בבית הזה, דין חלוקה, וזה, כשיחלוקו אותו לרחבו. ואם אחד מכותלי הבית, ההולך לצורך הבית, פונה לרשות הרבים, יפתחו בו פתחים ויכנסו דרך שם. ואם אין, יעשו השותפין האלה מחיצה לאורך הבית, במרחק אמה או אמתים מאחת מהכותלים, ההולכים לאורכו. התחילה המחיצה זאת מן הפתח הפתוח היום לרשות הרבים, ותמשך לצד פנים עד חצי האורך, או פחות או יותר, באופן שיהיה חלק השותפין שוה בתשבורת. ויפילו גורלות בעילוי הקרקע, והשותף שיעלה לחלקו החלק החיצון, יכנס דרך הרצועה, הפתח הפתוח היום לרשות הרבים. והשותף שיעלה לגורלו החלק הפנימי, יכנס דרך רצועה הפתוחה לרשות הרבים גם כן. ותהיה כל הרצועה שלו, או שתשאר משותף ביניהם, כפי מה שיכריח שיווי החלוקה, ויפתח החיצון מביתו אליה. ואם באולי יש אחורי הבית הנזכר מוקצה או רחבה, ויש רצון שני השותפין לצאת לשם דרך פתחים, או לשפוך שם שופכין דרך חלונות, ימשיכו הרצועה עד המוקצה ההוא, ותשאר כולה משותפת ביניהם. ועליה להביט, שתהיה החלוקה שוה בתשבורת, זולת מה שימנע ממנו העילוי בלבד.

תשובה קי

א שאלת: בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות, אבל יש באורכו יותר מד' אמות, עד שאם תצרף האורך עם הרוחב, יעלה לחשבון ארבע אמות על ארבע אמות. אם יש לו דין חלוקה כחצר, אם לאו?

ב תשובה: כל בית שאין בו ד' אמות על ד"א, אינו בית, ואינו נוטל חלק בחצר. כדאמרינן בפ"ק דסוכה (דף ג:): בית שאין בו ד' אמות על ד"א, אין האחין והשותפין חולקים בו.

[156] תשובה זאת נמצאת בתוך תשובה של רבינו המחבר, ונר' שאינה מתשו' של רבינו המחבר, אלא לאחר קדוש מדבר.

ופרישנא: אין לו דין חלוקה כחצר. דכל שהוא פחות מד' אמות, אינו ראוי לבית קבע, ואינו נקרא בית. ואף על פי שהוא ארוך יותר מכאן, כיון דלית ברחבו ד' אמות, למיסתר קאי. ובית קבע, הוא דיהבינן לה חצר. אבל האי, דלמיסתר קאי, לאו בית קבע הוא, ולא יהבינן לה חצר, כדאיתא התם. ותדע לך, שאלו לא היו מקפידין אלא על בית שיש בו ד' על ד', כלומר ט"ז אמות, נמצא את אומר שאפילו יש בו אמה ברוחב, ובאורך ט"ז, יקרא בית, ויש לו דין חלוקה. ואין לך בית עומד ליסתר, יותר מזה. ולר' דבעי שיעור סוכה ד' אמות על ד"א, דוקא ד' על ד'. אבל ג' על ג' וחצי, או על [יותר], פסולה. ולענין חלוקת חצר, כן הוא, דאינו ראוי ליחלק עד שיהיה בו ד' אמות על ד"א. שכל שאין ברחבו ד' אמות, אינו ראוי לחצר. ותדע לך, דהא פתח רוחב שמונה, אף על פי שהוא נוטל שמונה כנגד הפתח, נוטל ד' אמות ברוחב החצר, כדאיתא בפ"ק דב"ב (דף יא). ועל כן, קצרו בלשון המשנה, ושנו: אין חולקין את החצר עד שיהא ד' אמות לזה, וד' אמות לזה. ולא הוצרכו לומר: ד' על ד' לזה, וד' על ד' לזה; משום דכל מה שאמרו, שצריך לד' אמות, כבר ידוע מן הסתם שהוא השיעור שצריך על כל פנים באורך, וכן ברוחב, והדברים פשוטים.

תשובה קיא

א שאלת: אי פותחין במבוי שאינו מפולש, פתח כנגד פתח ברשות הרבים, או אין פותחין, כחצר השותפין[157]?

ב תשובה: דין זה לא מצאתי לו ראייה מוכרחת בגמרא, לא לאסור ולא להתיר. לפי שכך שנינו במשנתנו, (בפ' ח"ה ס ע"א): ולא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין, אבל פותח הוא פתח כנגד פתח, וחלון כנגד חלון, לרשות הרבים. ואם באנו לדקדק מרישא להתיר, כלומר לחצר השותפין הוא דלא יפתח, אבל פותח הוא למבוי. תיקשי לן (דוקא) [דיוקא] דסיפא, דמשמע דברשות הרבים הוא דפותח, אבל אינו פותח במבוי. ומיהו מסתברא, דרישא דוקא, אבל במבוי מותר. והא דקתני סיפא: אבל פותח הוא לרשות הרבים, לאו רשות הרבים גמורה קאמר, אלא רשות שהרבים נכנסים בה, ואפי' מבוי משמע. וכענין שאמרו בעלמא: מאי רשות הרבים? סימטא. ואמאי קרי ליה: רשות הרבים? לפי שאינה רשות היחיד. ותדע לך, שאם אי אתה אומר כן, כיון שדקדקו עליה בגמרא ואמרו: מאי איריא חצר השותפין, אפילו רשות היחיד נמי? אם איתא דרשות הרבים דקתני, רשות הרבים גמור קאמר, הוה להו למידק נמי רישא אסיפא, כדרך שהוא עושה בכמה

[157] עיין למרן הב"י בח"מ סימן קנ"ד מחו' ב' שרמזה לתשו' זו. ש"ר המחבר בקיצרת האומר. ועיין בתשובה בעי חיי חח"מ ח"א סימן קי"ד יע"ש.

מקומות בתלמוד. והיה להם לשאול: מבוי מאי? אלא שרשות הרבים דקתני סיפא, רשות שהרבים דרים בה קאמר, ואפילו מבוי במשמע. ולא אסרו, אלא חצר השותפין, ואי נמי מבוי שאין הרבים נכנסים בו, וכמ"ש בירושלמי. בעלמא יש מבוי שהוא כחצר, מבוי שאין אדם בוש לאכול בתוכו, כחצר. וכאן נמי, מבוי שאין אדם מצניע עצמו, הרבה מן השכנים, במבוי שאין שם דיורין הרבה, הרי הוא כחצר השותפין, ואסור עד שיהא מבוי, שרבים דרין בו. ולפיכך, הוציאו התנא בלשון: אבל פותח הוא לרשות הרבים. ואף על פי שבחצר השותפין, לא חלקו בין שיש שותפין מועטים, או מרובים, חצר השותפין שאני, לפי שבני החצר רגילין הן להיות זה אצל זה, ואינן מצניעין עצמן הרבה זה מזה, ועושין מלאכתן כנגד פתחיהן, אף על פי שבני החצר עוברים ושבים שם. ולפיכך כשזה פותח פתח כנגד פתח, הוא מזיקו הרבה. דכשהן עומדים בחצר, או עוברים בו, הוא יכול להצניע עצמו. ואם לעתים רואים אותו, אינו מקפיד כ"כ. ומבני הבתים, אינו יכול להצניע עצמו, ומקפיד שלא יראו מלאכתו בקבע, כשהם בבתיהם. אבל במבוי שאין רגילין כ"כ עם בני המבוי כשהם רבים, ומקפיד הוא אפילו ארואים אותו דרך העברה, צריך הוא להצניע מהם, אפילו דרך העברה. ולפיכך, יכול לומר הא בעית איצטנועי מבני המבוי, איצטנע מינאי. כדרך שאמרו בבני רשות הרבים, דמה הפרש יש בין רבים בני מבוי, ובין רבים בני רשות הרבים? וכן נ"ל מן הירושלמי, דפי' דרשות הרבים דמתני', היינו רשות שהרבים דרין שם, ואפילו מבוי במשמע. מדגרסינן התם גבי מתניתין, דלא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין. הכא איתמר: פתח כנגד פתח, מותר; והכא איתמר: פתח כנגד פתח, אסור? ופריק: הדא דתימא מותר, במבוי. והדא דתימא אסור, בחצר השותפין, ע"כ. ואם רשות הרבים דקתני במתני', היינו רשות הרבים גמורה, מאי קושיא? אם ברשות הרבים מותר, ובחצר השותפין אסור! ומאי פריק נמי: כאן במבוי, כאן בחצר השותפין. הא לא אמר מותר, אלא ברשות הרבים? אלא שהם פירשו רשות הרבים, רשות של רבים, כלומר שדרין שם רבים. ולפיכך הקשו הכא: איתמר: כל שרבים דרים בה מותר. אלמא: אפי' חצר שהרבים דרים בה מותר. והכא איתמר: דכל חצר השותפין אסור, ואפילו דרים שם רבים. ופריק: דלעולם, דבחצר אסור. ולא התירו, אלא רשות הרבים, כלומר שאינו רשות היחיד, והיינו מבוי, ומן הטעם שאמרתי. ומיהו, לעיקר דינא ממש דמבוי, הקשו עוד שם בירושל'. דגרסי' התם, על זה הפירוק: והא דתניא: כשם שבני החצר מעכבין זה על זה, כן בני המבוי מעכבין זה על זה? ופריקו: א"ר אילא: כאן בשנתן רשות, כאן בשלא נתן רשות. ונראה לי, דר' אילא לא בא לחלוק על התירוץ הראשון, שחלקו בין מבוי לחצר השותפין, ושפירשו דרשות הרבים דמשנתנו, היינו

מבוי. דאלו בא ר' אילא לחלוק, היה להם לומר: אלא אמר ר' אילא. אלמא: ר' אילא לא בא לחלוק בדבר, אלא שבא להעמיד התירוץ ולבארו. והכי פירושא: כאן בשנתן רשות, כאן בשלא נתן רשות. כלומר: בחצר השותפין, לעולם אסור. ואפילו נתן לו חבירו רשות לפתוח כנגד פתחו, יכול הוא לחזור בו, ולומר: סבור הייתי לקבלו, עכשיו אינו יכול לקבל. והיינו דקא כייל: לא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין. לא שנא נתן לו רשות, ול"ש לא נתן לו רשות. אבל ברשות הרבים, דהיינו מבוי, אינו אסור לעולם, דלעתים מותר. והיכי דמי, בשנתן לו רשות. אבל בשלא נתן לו רשות, אפי' במבוי נמי אסור. והיינו דבריי' דקתני: כשם שבני החצר יכולין לעכב, כך בני המבוי יכולין לעכב. ולא להשוות מבוי לחצר לגמרי קאתי, ולומר שבכל ענין דיכול לעכב בחצר, יכול לעכב במבוי. אלא להשוות דינן באיסור פתיחה, כשלא נתן לו רשות. ולפי זה, הא דרב אילא שייכא בר' שמעון בן גמליאל, בירושלמי דפרק לא יחפור. דתנן התם: כופין בני מבוי שלא להושיב ביניהם, לא חייט ולא בורסקי, ולשכנו אינו כופהו. רשב"ג אומר: אף לשכנו כופהו. וגרסי' עלה בירושלמי. תני: לשכנו[158] הוא יכול לחזור בו, משקיבל עליו אינו יכול לחזור בו. רשב"ג אומר: אף בשקיבל עליו, יכול לחזור בו. דיכול למימר ליה: אינון אזלין ואתו, הכא בעון לך ולא משכחין לך, והן מרבין עלינו את הדרך וכו', אתיא הא דרשב"ג, כר"מ, דתנינן תמן: על כולן אמר ר"מ: יכולה היא שתאמר: סבורה הייתי שהייתי יכולה לקבל, ועכשיו איני יכולה לקבל. אלמא: לת"ק דרשב"ג, אינו יכול לעולם לומר: סבור הייתי; בשום מקום לקבל, בין במבוי בין בחצר. דא"כ, כולהו אתו כר"מ. וכיון שכן, הוא דר' אילא, דמשמע דבחצר יכול הוא לחזור בו, אפילו משקבל עליו, (כרשב"ג ור"מ) [דרשב"ג בדר"מ] שייכא. ולא קי"ל כוותייהו, אלא כחכמים דר"מ, וכת"ק דרשב"ג. ובין בחצר ובין במבוי, כשקיבל עליו, אינו יכול לחזור בו. ומעתה, מתני' דקתני: אבל הוא פותח לרשות הרבים; דהיינו מבוי, אפי' בשלא קבל הוא, דומיא דחצר השותפין. הברייתא דקמייתי לה בירושלמי, ואיתא נמי בתוספתא דבבא בתרא (פ"ב), דקתני: כשם שבני חצר יכולין לעכב זה על זה, כך בני המבוי מעכבין זה על זה. ברייתא היא, אלא מייתי לה בגמרין. ובספר העיטור כתוב בו: דנחלקו בו הראשונים. יש אומרים דדין מבוי שאינו מפולש, כדין חצר השותפין. ויש אומרים דאינו כחצר, דבחצר השותפין אסור ובמבוי מותר. ואף על פי שהרב ז"ל כתב, דמסתברא כמ"ד דדינו כחצר השותפין, אני מה שנראה לי כתבתי.

[158] [הערת מגיה הדפוס] תיבת: הוא; ליתא בירושלמי שלפנינו.

תשובה קיב

א שאלת: ראובן תובע לשמעון קרקע שהיה לו מאביו, ופירותיה, מז' שנים, ואכל אותן שלא כדין. ושמעון טוען: מפלוני קניתיה, שקנאה ממך בפניו, ואכלתי שני חזקה. ומאחר שלא מחית בי, לא נזהרתי בשטרי. וראובן טוען: שמיחה בסו' כל שלש. והביא מחאות לראיה בלשון הזה: בפנינו עדים הח"מ, מסר מודעא ומחאה ראובן וכך אמר: אני מוסר מודעא ומחאה בפניכם, שיש לי זכות בקרקע פלוני, שמצרניו פלוני ופלוני. ואני מוסר מחאה ומודעא זו בפניכם, שיש לי זכות בקרקע פלוני הממוצר הנזכר, כדי שלא יאבד זכותי, שלא יחזיק בו שום אדם, ואני אנוס ממנו. ובאונס מחזיק, כל המחזיק באותו קרקע. וכשיהיה לי שעת הפנאי, אתבע את זכותי, ואראה לבית דין כל הרשות והראיה. שיש לי באותו קרקע. השיב שמעון: לא מחית בי, דצריך לומר: פלניא גזלנא הוא, דאכיל ארעאי בגזלנותא. ולמחר וליומא אחרא, תבענא ליה בדינא. ומאחר דלא אמרת כן, אינה מחאה. וכששמעתי כן, אמרתי: אולי לחרף אותי בלבד בא, ולכך לא נזהרתי בשטרי. טען ראובן: שלא אמרו חכמים בדוקא, דצריך לומר כן, עכ"פ. ועוד, שהייתי יתום. ונגזל, ולא הייתי יודע מי מחזיק בו בודאי. השיב שמעון: והלא אני הייתי אוכל פירותיה שבעה שנים לפניך, בלא מערער. טען ראובן: לפיכך לא אמרתי: פלניא גזלנא; לפי שאפשר שיעשה שמעון ללוי שטר מכר, או מתנה. ואילו אמרתי: שמעון גזלנא; היה יכול לטעון לוי: מעולם לא מחית בי, אלא בשמעון. והרי שטרי דשלי הוא, ואין לשמעון בו אלא אכילת פירות. וכשאמרתי: כל המחזיק בה, באונס מחזיק, כבר מחיתי במשמש, ובמחזיק, ובבאים מכחם, יהיה שמעון או לוי. ע"כ נוסח השאלה.

ב תשובה: מתוך מה שאמר ראובן: יתום הייתי ונגזל; נראה שהיה קטן, בשעה שהתחיל להחזיק בו שמעון בשדה זו. ואם הדבר כן, כמו שאמר, אין חזקת שמעון חזקה, ואף על פי שהחזיק בה כמה שנים בפני ראובן, ולא מיחה בו ראובן, ואפי' לאחר שהגדיל. וכדאמר רב הונא (בפ"ב דכתובות דף יז:): אין מחזיקין בנכסי קטן, ואפי' הגדיל. ומ"מ אף על פי שהתחיל שמעון להחזיק, אפי' לאחר שהגדיל ראובן, כיון דמיחה בו באותו לשון הכתוב בשטר המחאה, מחאה יפה היא. כי מה שאמר רב זביד בפ' חזקת (בבא בתרא דף לח:): פלניא גזלנא הוא; לא הויא מחאה. פלוני גזלנא הוא, דקא אכיל ארעאי בגזלנותא, ולמחר נקיטנא ליה בדינא; הויא מחאה. לאו למימרא, דצריך לומר ממש כלשון הזה, אלא דצריך לומר לשון, שיראה ממנו שהוא מתכוין ממש למחות. והדבר ידוע, שכשאמר: פלניא גזלנא הוא; אינה מחאה, דשמא לא נתכוין אלא לחרף. ואפי' אמר: פלניא גזלנא הוא, ולמחר תבענא ליה בדינא; אינה מחאה, דלא מיחה על דבר

ידוע, דשמא גזלו מטלטלין. ולפיכך לא נזהר זה, בשטר מכר השדה. ואם אמר: פלניא גזלנא הוא, דאכיל ארעאי בגזלנותא, עדיין אינו ניכר שאומר כן, על דרך האמת, כיון שלא אמר: שיתבענו בדין, דשמא לא נתכוין אלא לחרף. ולפיכך הצריכוהו ולומר כן, ולא כן ממש. אלא אפי' אמר: פלניא אכיל ארעאי בגזלנותא, ולמחר תבענא ליה בדינא. אי נמי: פלניא אכיל ארעאי שלא כדין, ולמחר תבענא ליה בדינא. דכל דבר שיראה ממנו, שהוא אומר על דרך האמת, הויא מחאתו מחאה.

ג ותדע לך, שהרי אם עמד המערער, ומכר הקרקע לאחר, קודם שיספיק המחזיק להחזיק שלש שנים, הויא מחאה. ואף על פי שלא אמר פלניא גזלנא הוא, ולא מכל אותו הלשון של רב זביד כלל. וכדאמרינן בפ' ח"ה (דף ל:): ההוא דא"ל לחבריה: מאי בעית בהאי ארעא? אמר ליה: מפלניא זבינתה, ואכלתיה שני חזקה. אמר ליה: והא נקיטנא שטרא דזביננא [בנוסח שלפנינו: דזבני] ליה מיניה, הא ד' שנים. א"ל: מי סברת שני חזקה, תלת שנין קאמינא, שני חזקה טובא קאמינא. אמר רבא: עביד אינש דקרי לשני חזקה טובא, שני חזקה. וה"מ, דאכלה שבע שנין, דקדים חזקה דהאי שטרא דהאי. אבל אכלה שית שנין, אין לך מחאה גדולה מזו. אלמא: כל שנראה מתוך מעשיו או לשונו, שהוא מוחה בדוקא, במי שמחזיק בקרקע, הוי מחאה. ועוד תדע: דהא במשכנתא דסורא, ואי נמי במוריד אדם לתוך קרקע [לאכול] פירות, דצריך למחות, וכמ"ש בפ' ח"ה. והתם ודאי, לאו גזלנא הוא; קאמר, ולא: למחר תבענא ליה בדינא; אלא שהוא מוחה בגופו של קרקע, ואומר: פלניא דקא אכיל ארעאי, אין לו כלום בגופו של קרקע, מחמת משכונא, או משום שהורדתיו לפירות, הוא אוכל; וכיוצא בזה. ולפיכך, ראובן זה שאומר: כל מי שמחזיק בקרקע פלוני, באונס הוא מחזיק בו, ואני אנוס ממנו. וכשיהיה לי פנאי, אתבע את זכותי, ואראה לב"ד, הרשות והראיה שיש לי באותו קרקע, הרי אנו רואים שבדוקא הוא מוחה. שהרי אמר: דאנוס הוא, והמחזיק בו באונס הוא מחזיק בו, ושדעתו לתבוע זכותו בב"ד בשעת הפנאי. והרי הוא מוחה בקרקע ידוע, דהא אמר ומחזיק בקרקע פלוני, שמצרניו פלוני ופלוני.

תשובה קיג

א שאלת: ראובן מכר קרקע לשמעון (קרקע), שירש מאביו. והיו לו באותו זמן י"ט שנה וה' חדשים, והיה יודע בטיב משא ומתן. ולאחר שש שנים, תבע ראובן הקרקע בדין משמעון, לפי שהיה קטן בעת המכר, ואין לו למכור בנכסי אביו, בפחות מבן עשרים. ושמעון משיב: דגדול היה, דחזקה: אין העדים חותמין על השטר, אא"כ נעשה גדול.

ועוד: כיון דהגעת לשנת עשרים, אפי' יום אחד, כבר [היית מבן] עשרים. השיב ראובן: יש לי עדים, שלא היו לי אלא י"ט שנה ויום אחד. והחזקה שאמרת: דאין העדים חותמין על השטר אא"כ נעשה גדול, אינו כלום במקום עדים. ואף על פי שהגעתי לה' חדשים של שנת העשרים, דין פשוט הוא, דתוך זמן כלפני זמן. והביא ראובן העדים, שלא היו לו בעת המכירה, אלא (י"ח) [י"ט] וה' חדשים. השיב שמעון: כבר היית מבן עשרים. ואפי' כפי דבריך, היה לך למחות בי, כשהגעת לבן עשרים. ומאחר שלא מחית, אתה הפסדת לעצמך. וראובן משיב: שטר מחאה, הרי הוא בידי, שמחיתי בשנת עשרים, והיה כתוב כלשון המחאה, דסי' דלעיל. השיב שמעון: שאין זו מחאה, כיון שלא אמר: פלניא גזלנא; וגם שלא אמר שאינו רוצה בממכרו. השיב ראובן: דאינו בא למחות, אלא מפני שהיית קטן, לא הייתי יכול לומר: פלניא גזלנא הוא. וכל שמחיתי, דבר ברור הוא שאינו רוצה בממכרו.

ב תשובה: מתוך דבריכם, ניכר שאתם תופסים בדברי הרי"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל, שפסקו כרב הונא בר חמא, דאמר בפ' מי שמת (בבא בתרא דף קנה): קטן מוכר בנכסי אביו, משיהיה בן עשרים. וכן נראין הדברים, אף על פי שר' האי גאון ז"ל, ומקצת הגאונים ז"ל, אמרו: דאפי' בנכסי אביו בתינוק, משיהיה בן י"ג שנה, ויום א'. ותינוקת, מבת י"ב שנה ויום אחד. והוא, שיודעין בטיב משא ומתן, והביאו ב' שערות. והדברים מוכרעים, כדברי הרי"ף (והרמב"ן) [והרמב"ם] ז"ל. וכיון שכן, הדין עם ראובן התובע, דבן עשרים מיום ליום בעינן. וכדאיפסקא הלכתא, בפ' מי שמת (שם [בבא בתרא קנ"ה]:) תוך זמן, כלפני זמן ומה שטען, מאחר שחתמו העדים בשטר המכר, חזקה דהוא גדול, וכדרשב"ל, דאמר חזקה אין העדים חותמין על השטר, אא"כ נעשה גדול. הכא, כיון דאיכא עדים שמעידים שלא היו לו עדיין עשרים שלמים, חזקה במקום עדים לא אמרינן. ואפי' היו לו כאן העדים החותמים על השטר, והיו מעידים כן בפירוש, שהיה מבן עשרים שלמים מיום ליום, לא היו נאמנים, משום דאוקי תרי לבהדי תרי, ואוקי ארעא בחזקת מרי קמא. וכאותה שאמרו בכתובות (דף כ): בר שטיא זבין נכסי. אתי בי תרי ואמרי: כשהוא חכים זבין ואתו בי תרי אחריני ואמרי: כשהוא שוטה זבין. א"ר אשי: אוקי תרי לבהדי תרי, ואוקי ארעא בחזקת בר שטיא. ומה שטען שמעון: שעמד שם בפני ראובן, לאחר שהיה מבן עשרים, ולא מיחה בו; וראובן משיב: שכבר מיחה בו, ובירר מחאה שמיחה תוך עשרים, כלשון המחאה שכתוב למעלה. מסתברא: שהדין עם ראובן שאותו לשון כבר כתבנו, שהוא מספיק למחאה גמורה. וכ"ש כאן, שאינו צריך אלא גילוי הדעת בלבד, שאינו שותק מחמת שרוצה עכשיו בקיום ממכרו. לפיכך, בגילוי דעת כל דהו, די לו. וזה

אפי' לדעת הרמב"ם ז"ל, שכתב: שקטן שמכר בנכסי אביו, וכשנעשה בן כ' לא מיחה, אינו יכול לחזור. שכיון שלקח המעו', ונשתמש הלוקח בקרקע זו לפנינו, כשהוא בן עשרים, ולא מיחה, נתקיימה ביד הלוקח, שהרי רצה בממכרו, ע"כ. וכ"ש שיש לדון בדבר, ולומר: שאפילו לא מיחה כלל, אין ממכרו ממכר לעולם, כיון שמכר תוך זמנו, ולעולם הוא מחזיר את ממכרו, ואפי' לאחר עשרים. וכן הורו רבותיו של הרמב"ם ז"ל. ומסתבר טעמייהו, מדאמרי' ביה בגמ': לא עשה ולא כלום. וכיון שאמרנו שלא עשה כלום, נמצא ממכרו בטל לשעתו. ואחר שנתבטל המכר, היאך הוא חוזר וניעור, לאחר עשרים, כשלא מיחה? וא"ת דכיון דעדיין הוא מחזיק במעות ממכרו, ורואה את הלוקח משתמש ומחזיק בקרקע, בחזקת שהוא שלו, הרי זה מגלה דעתו, דרוצה הוא שיקנה עכשיו, ואף על פי שלא אמר לו: לך חזק וקנה [וקני] קנה. דבפניו, אין צריך לומר: חזק וקני. ותנן בפ' הכותב (כתובות דף צ) קטן שהשיאו אביו, כתובתה קיימת, שע"מ כן קיימה. גר ואשתו עמו וכו'. דאלמא: אף על פי שלא עשו כלום בשעתן, כשגדל או נתגייר ולא מיחה, כבר קיימו מה שעשו מעיקרא. והכא נמי, לא שנא. דשאני התם, דקיימה בפי'. על דעת שמואל, דאמר: כל הבועל, על דעת קידושין הראשונים הוא בועל, אא"כ פירש. ואי נמי בשבעל אפי' סתם, ולדעת רב דאמר: בכל מקום כי הא, כל הבועל, על דעת קידושים הוא בועל, כדי שלא יעשה בעילתו בעילת זנות. אבל כאן, שלא עשה שום מעשה המוכיח, שתיקתו לבד אינה הוכחה.

ג ועוד, דמה ששתק, דדילמא סבר: עד דהוו לי זוזי, ופרענא ליה. ומתיירא הוא למחות עכשיו, כדי שלא ידחקנו על מעותיו. וכיון דיש לתלות שתיקתו בכך, מספק אל תוציא דבר מחזקתו. ועוד, דהתם נמי לא אמרו, אלא במנה מאתים, מפני שהוא תנאי ב"ד, וכדי שלא יעשה בעילתו בעילת זנות. אבל תוספת אין להם, אא"כ חדשו. וכדאמר רב הונא התם, וקי"ל כוותיה. ואין אומרים: כיון שקיימה, על דעת כל מה שעשה מתחילה קיימה; ואף על פי שעשה מעשה בידים. וכ"ש זה, שלא עשה מעשה, ושיש לתלות שתיקתו בדבר, וכמו שאמרנו. ומ"מ, קצת היה נראה לכאורה, כדברי הרמב"ם ז"ל, ממעשה דבני ברק, בשלהי דפ' מי שמת (שם [בבא בתרא] דף קנה). דאמרינן התם: מעשה בבני ברק, באחד שמכר בנכסי אביו, ובאו בני המשפחה לומר, דקטן היה בשעת מיתה. ומה הוצרכו לומר קטן היה בשעת מיתה, ולא אמרו דקטן היה בשעת מכירה. משמע, שאלו לא היה קטן בשעת מיתה, אף על פי שהיה קטן בשעת מכירה, אין ערעורם כלום, שהרי נתקיים המכר, כיון שלא מיחה קודם שהגדיל. ומיהו ליתא. דיש מרבותי מפרשי, דלהכי נקט: היה בשעת מיתה; לפי שלאלתר שמכר, מת, והיו הלקוחות באין לבודקו, ולומר:

דגדול היה. ואלו נמצאו לו עתה סימנין בשעת הבדיקה, הרי זה כאלו ידענו בבירור, דבשעת מכירה גדול היה, שהרי לאלתר שמכר מת. אבל אלו לא מת לאלתר, אף על פי שמצאו לו סימנין בבדיקתם, לא היתה בדיקתם ראיה, דחוששין שמא בין מיתה למכירה הגדיל והביא סימנין. ואף על פי שבני המשפחה, הם שאמרו: קטן היה בשעת מיתה, כלפי מה שהיו הלקוחות טוענין: דגדול היה בשעת מיתה, הוא שהשיבו בני המשפחה, לא כן אלא קטן היה בשעת מיתה. אלא שזה הלשון אינו מיושב בעיני, דלא יתכן לפרש כן, אלא למ"ד נכסי בחזקת יורשים הוו קיימו, ואתו לקוחות וקא מערערי. ומסקנא דגמרא אינו כן, אלא נכסי בחזקת לקוחות קיימי, משום דאין העדים חותמין על השטר אא"כ נעשה גדול. אלא נ"ל, דאדרבה, משום דנכסי בחזקת לקוחות הוו קיימי, ובני המשפחה באין לערער (ולרמו כקטן) [ולומר: כי קטן] היה בשעת מכירה, ובאין לבודקו עכשיו. ע"כ לא סגי להו, דלא לימרו קטן היה בשעת מיתה. שאילולי בדק, ונמצא עכשיו בסימנין, א"כ אין בדיקתם כלום. ואדרבה! היא ראיה ללקוחות, שאני אומר כן היה, אף בשעת מכירה, משום דחזקה אין העדים חותמין על השטר אא"כ נעשה גדול, כמו שנמצא עכשיו. אלמא: אין להם לבני המשפחה ראיה, אלא כשנבדק ולא מצאו לו סימנין, אפילו עכשיו, דזו ודאי ראיה. שאם עתה אפילו בשעת מיתה, לא היו לו סימנין, כ"ש בשעת מכירה. הא אלו נבדק, אף על פי שהגדיל לאחר מכאן, ולא מיחה, אין בכך כלום. והוא הדין והוא הטעם, למי שנודע בעדים, דבשעת מכירה היה קטן בשנים, כלו' פחות מבן עשרים מעת לעת, אף על פי שהגדיל ולא מיחה, לא נתקיים המכר בכך, ויכול הוא למחות כל זמן שירצה[159]

תשובה קיד

א שאלת: חזקה היכי משכחת לה, כיון דצריך עדים דדר ביה שלש שנים, ביממא ובלילא. והרי מי שיש לו בתים בשנים ובג' מקומות, אינו יכול לדור בכולם ואם ישכיר, צריכין השוכרין לבא ולהעיד, כי נקטי אגרא בידייהו. ואם משכנם ג"ש או יותר, איך תקום ליה חזקה, ומאי תקנתיה?

ב תשובה: ראש שאלתך, אינה כסיפא. כי מתחילה נר' דקשיא לך: עיקר של חזקה, היאך אפשר שיוכל אדם להעמיד על חזקתו ימים ולילות של ג"ש? וזה כבר הוקשה להם, לבעלי הגמ' (בפ' ח"ה כ"ט ע"א), והיתה התשובה: מאן קא מסהיד אבתי? שיבבי, שיבבי מידע ידעי, ביממא ובלילא. כלומר: מרגישין הם השכנים, אם יצא זה, או הוציא

[159] עמ"ש הרב כנה"ג ח"מ סי' רל"ה. הגה"ט אות מ'.

כליו משם בלילות. ויש לנו עדות כיוצא בזה, כההיא דאמרינן: ידענא ביה דלא הוה ליה ארעא מעולם. והיאך אפשר להעיד להם, שלא הי' לו ארעא מעולם? שמא קנה, ולא נודע להם? אלא מתוך שהם שכניו ויודעיו לפנים, אם אמת היה שקנה או שהיה לו, היו יודעין ומרגישין. ובסוף שאלתך נר' דקשיא לך: מי שהוא עצמו אינו דר בבתים, אלא שהשכירם או משכנם, מה תקנה יש לו, ומי יעיד בכך? וגם זה אינו קשה למצוא, שגם שכני השוכרים, או שכני בעל המשכונה, יעידו: שאלה השוכרים או המלוים דרו בה ד' שנים ימים ולילות, ודי לו לבעלי הבתים בעדות זה. שאלו השוכרים או בעלי המשכונה, קול יוצא להם, שהם דרים שם מחמת המשכיר, או מחמת הממשכן. ודע לך, שאם משכנם או השכירם, להם בשטר זה, פשוט לפי דעתי, שקול יוצא לשטר, והרי זו כאותה שאמרו: שלש לקוחות מצטרפין. אמר רב: וכולן בשטר. ולא עוד, אלא אפי' השכירם או משכנם בלא שטר, מסתברא שעלתה לו חזקה. שלא אמרו גבי לקוחות: וכולן בשטר, אלא מפני שכל אחד ואחד מן הלקוחות, קורא שמו על הבתים. וכשאדם שואלו: היאך אתה דר בכאן? הוא משיבם: שלי הם. והלכך, כשהבעלים הראשונים שומעין, שאין אחד מן הדרים שם בא מכח חבירו, אלא כל אחד דר שנה, ומסלק, אינו חושש למחות. אבל בסתם קונים זה מזה בשטר, קול יוצא לשטר, שכל אחד בא מכח חבירו. וכאן, אף על פי שאין השוכרים שוכרים בשטר, קול יוצא להם, לפי שהם בעצמן ושכיניהם מוציאין הקול, שמחמת הראשון הם דרים שם, שהשכירם או משכנם. ואל יטעך, מה שהוצרכו בגמ' להעמידה: בדנקטי אגרא בידייהו, ואמרי': למאן ניתביה. דהתם, על דברי רבא קאמר כן, שהוא בא לומר: שאנו מוציאין חזקה בלא עדות שיבבי, וכגון שהשכיר לשנים, והם המעידין שדרו בה שלש שנים, ביממא ובליליא. ועל זה הקשה רב יימר דעדות אנו השוכרין בעצמן אינה עדות, דנוגעין בעדותן הן? ופריק רב אשי: כגון דנקיט אגרא בידייהו, ובזה נסתלקה הנגיעה בעדותן. אבל למאן דאמר בעדות, שיבבי, אין צורך לכך, וזה מבואר. גם למה שהיה סבור, יש עדיין תקנה, אף לעדות הדרים שם במשכונה. והוא, שרבותינו ז"ל אמרו, שאפי' אם פרעו השוכרין כבר שכירותם, יכול המשכיר להביא מעות שכירותם לבד, ולומר: יעידו השוכרים. ואם חייבים הם לשלם דמי השכירות למערער, הרי המעות של שכירות כאן, ואני משלם דמי השכירות למערער, ובזה נסתלק נגיעתן, שהרי אין להם עכשיו שום הפסד או ריוח בעדותן. והוא הדין והוא הטעם, למי שדר במשכונה שם. זהו דרך רז"ל, אף על פי שאין הדרך הזה מחוור בעיני, מפני שיש לי בו קצת קושיות, ואין לנו צורך כאן לדברים הללו, שכבר מצאנו להם תקנה ממקום

אחר, כמו שכתבנו[160]

תשובה קטו

עוד אני מוסיף, בכוונת מלות שקבעו בג' ברכות ראשונות, צריך שיתבונן האדם ויכוין אליהם בשעת התפלה. והוא שיש בברכה ראשונה: קונה הכל, וזוכר חסדי אבות, מלך עוזר ומושיע ומגן. וכל מלה ומלה מאלו המלות, יש בה כוונה, שבה פנה גדולה באמונה, כאשר תשמע. כבר ידעת: שנתפרסם בתורתנו, ונתאמת בעמינו, אמונת החידוש הגמור, שחדשו השי"ת חידוש רצוני, לא בסבה מחודשת. וחדשו מן האפס הגמור, שלא כדעת הפלוסופים, שמקצתם גזרו על קדמותו, ואפי' בפרטיו. וקצתם הודו בחידוש הפרטים, וקיימו קדמות החומר הראשון, אשר קראוהו היולי, ושמוהו התחלה מחוייבת. וזה כולו כפירה באמונתנו. אלא שהוא יתברך, חידש הכל ברצונו, ואפי' החומר הראשון. ולפי שנשתבשו בדעת המופסד רבים, קבעוהו לנו בברכה הזאת, מורה על הדעת הזה מלבבנו. והיא, מלת: קונה הכל. שמלה זאת, מכוונת בתורה, לפי דעתי, על זה. והיא רומזת שני ענינים, לקוחים משני גזרות. האחד, מלשון קנייה. והשני, מלשון: קן; ולומר: שהוא עשה הכל, לא ממש ממש. שהקנין הוא דבר שיש בו ממש, שהדבר שאין בו ממש, אין בו קנין. והוא יתברך חדשו, ועשאו קנין. והשני, מלשון: קן; שהקן אינו אלא הכנה לגידול האפרוח, שהעוף מטלת שם ביציה, ודוגרת שם, ומגדלת אפרוחיה, כך בראן, השי"ת. עשה הכנה הראשונה, שהוא ההיולי, וממנה עשה והעמיד הכל על מכונו. והוא שהכתו' אומר: קונה שמים וארץ. ונתבאר זה במש"ה: הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך. הנה פרט בכאן שלשה ענינים: קנך, עשך, ויכוננך. מהו הדבר הקודם לעשיה? ההכנה. כאלו אמר הוא אב וראשון לקנך, שהוא הכח הראשון. והוא עשך, שהוציאך מן הכח אל הפועל, והוא השלימך והעמידך על מכונך וע"כ באומרנו: קונה; מחוייבים אנו לכוין אל התכלית הזה, והוא פנה גדולה באמונה. ורז"ל נתעוררו ע"ז, ואמרו: מאי קנאם? שמלת קונה, הוא מן המלות המצטרפות, שאין קונה בלא מוכר, כמו שאין אב בלא בן, ואין רב בלא תלמיד. והשיבו על זה: כההוא דאמר: פלניא, שעריה יאי. עיניו, לא יאין כלום? ופי' הנשאל על פלוני, מהו? ויאמר: שער ראשו נאה. ואין במשמע, שזה החלק שבו לבד נאה, ולא עיניו. אלא אפי' עיניו, שאם ישאל בעיניו, מה? יאמר: ג"כ נאים. אלא שהזכיר אחד מחלקיו, עכשיו, ואומר שהוא נאה. וכן אמר כאן, שהוא קונה שמים וארץ, מן ההיולי. וכששאל ההיולי, תהיא תשובתך, שהוא חדשו מן [אפס] הגמור.

[160] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סימן תתקמ"א. ובטור ח"מ סי' ק"ס ס"ח יע"ש.

ומלת: עוזר ומושיע ומגן, לכוונה, שיש עוזרים רבים בעולם. ולעתים, יעזור מי שיעזור, ואין תכלית העזר בידו, כי לפעמים יכשל העוזר, ונפל העזור, ולא יושיע. ולעתים, שאף כשיעזור ויושיע, ותשועתו גמורה בלי שום נזק, כמגן המקיף כל הגוף, ומגין מכל נזק. וכאומר': כתריס בפני הפורענות. ודבר נתאמת באברהם, שהשליכו נמרוד לכבשן האש, וניצל, כמאמרם ז"ל. וברכת גבורות, כבר אמרתי, שאין מעצור להשי"ת להושיע ולחדש כל אשר יחפוץ, ולא ימנענו דבר, אפילו להמית ולהחיות. וכמ"ש הכתוב: אני אמית ואחיה וכו', ואין מידי מציל. והזכירו, בהזכירו תחיית המתים, דע שזה רמז לתחיית המתים, ואין לכל ביטול. ולכל חידוש, ואפילו לכלל. ואומרנו: מלך; צריכין אנו לדון, שהוא מלך על הכל, ואין זולתו. ואפילו ההכנה הראשונה, כמו שאמרנו: בקונה הכל. שאילו מצא סמנים שסייעו בבריאת העולם, כדעת המין שאמר: סמנים מצא, שיסייעוהו; וזה כדעת המתפלספים: היולי, לא היה מלך חלילה. ממית; שיכול לבטל את הכל, ואף הגלגלים, שהמיתה העדר החיים. והוא רמז לביטול כל דבר, והעדרו. וזה הפך המתפלספין, שנשתבשו בזה, ודעתם שביטול כלל מן הנבראים נמנעו, ואפי' מין מן המינים. וכן שמו בנמנע: התחייה אחר המות; לפי שהם אין לוקחין כל מופתיהם רק מן הטבע, ולא מצאו כן בטבע, ולא יאמינוה. ואנו קהל המאמינים בתורתנו השלימה, מעידין אנו בעומדנו לפניו יתברך בשעת התפלה: שאנו מאמינים ביכולתו, שהוא בלי גבול. ע"כ נאמן הוא להחיות מתים; כמ"ש: אני אמית ואחיה וכו'. והכוונה בהזכירו תחיית המתים, דע שזה רמז לתחיית המתים, וכתיב: הקיצו ורננו שוכני עפר. וזה הכפל, כל אותן פעמים, ת"ה באותה ברכה, וכאילו אמר: אתה גבור להחיות מתים שכבר מתו, ובמה אתה עתיד להחיותן, בטל אורות ובגשם נדבות. וכמ"ש בהגדה; שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות מתים, בטל. שנאמ': יחיו מתיך וגו' כי טל אורות וגו'. ואז"ל (שבת דף פח:): כשנגלה הקדוש ברוך הוא בסיני בדבור ראשון, יצאת נשמתן. שנא': נפשי יצאה בדברו. והקב"ה הוריד להם גשם נדבות, והחיה אותן. על אותה שעה הוא אומר: גשם נדבות, תניף אלהים. וע"כ נאמר: נאמן לקיים הבטחתו לישני עפר, כדכתיב: הקיצו ורננו שוכני עפר[161] מי כמוך בעל גבורות, להתגבר על הכל. ומי דומה לך, להמית ולבטל הכל, ולחזור ולהחיות ולחדשו, כמו שחדשת הכל מן האפס הגמור ומי שמלך וחידש, יכול לבטלו, ולחדשו אחר ביטולו. כמאמר החסיד למין, בשאלת ת"ה (חלק דף צא). מאי דלא הוה, הוה. מאי דהוה, לא כ"ש. ע"כ נאמן אתה להחיות מתים. ובברכה, על שאתה מחיה מתים. והברכה הג', כבר אמרנו, שהיא לתת רוממות והקדושה, לו לבדו יתברך. ואף

[161] עיין בס' שלמי צבור קט"ז ע"א.

השכלים הנפרדים, שהם נפש לגלגלים, עם היות אילותם ושלטנותם בהנהגת העולם, אין בהם רק מאתו, וכולם מודים ומהללים שמו יתברך. ע"כ, ראוי להקדיש המלך, כולל הקדושות. וג' ברכות אלה, הראשונה נתקנה כנגד אברהם, שהוא איש חסד, כאומרם: חסד לאברהם. השנית, כנגד יצחק, איש פחד, והוא איש גבורה, שנתגבר לפשוט צוארו לאהבתו יתברך, ולהעקד, וכאילו מת, וכאילו חיה אחר המות. והג' כנגד יעקב, שהוא איש אמת כאומרו: תתן אמת ליעקב וגו'; ובזרעו נתאמת! כי אמתת השלטון והנצחון לשי"ת, לא לגלגל ולא למלאך, כי שרה עם אלהים ועם אנשים ויוכל. וזרעו שיצאו ממצרים, כנגד המזל שהיה כנגדם, כאילו עומדים בכור חזק כברזל. והוא אומרו: ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים. ואומר: ויוציאך בכחו הגדול, ממצרים, ע"כ.

תשובה קטז

א שאלת: היאך אני נוהג בנטילת ידים? כי ראית איש שבא מארץ מרחקים יודע ספר, שהיה נוהג לברך ענ"י, למים קטנים, וענ"י ואשר יצר, לגדולים.

ב תשובה: כך קבלתי מרבותי נ"נ, שאין מברכין ענ"י, אלא בזמן אכילה ובבוקר. וכן אני נוהג על פי רבותי נ"נ. אבל הראב"ד ז"ל, ס"ל דלגדולים צריך לברך על נטילת ידים, לפי שהוא צריך לברך אשר יצר, ואסור לברך עד שיטול ידיו. ולדבריו, אפילו לקטנים, אם שפשף רגליו, צריך ליטול ידיו ולברך על הנטילה, לפי שהוא צריך לברך ג"כ: אשר יצר. ומי שאומר שאין צריך לברך: אשר יצר; לקטנים, אינו אלא טועה. שכל כך הוא צריך לאדם, כמו הגדולים[162] ועוד לדבריו, למה צריך לברך ענ"י, כיון שאינו צריך לא לאכול ולא לברך. ומ"מ אפי' לדברי הרב ז"ל, שאמר: שצריך ליטול ידיו משום ברכת: אשר יצר; אינו נראה כן. לפי שאין מברכין על הנטילה, אלא כל שצריך מכלי, ע"ש: נטלא. ואלו לברכה ולתפלה לא צריך כלי, אלא אפי' בצרור, משום נקיון דכתיב: ארחץ בנקיון כפי.[163]

תשובה קיז

א שאלת: שהן חלוקין בהכשר חביות של עובדי כוכבים. שהאחד אומר: כי די להם במים ומלח, וטעמו שהמלח שורפן, והמלח הוא העיקר. והאוסר אומר, שאין די אלא במילוי ועירוי ג' ימים, מעת לעת, או בישון של י"ב חדש, או בציר של דגים.

[162] דברי רבינו בתשו' זאת, רמזה מרן בב"י א"ח סי' ז' יע"ש.

[163] עיין בח"א סי' ק"ץ, וסימן תקצ"ה, ובתשובות הקטנות סי' ג', וסי' רנ"ב, ובמיוחסות סי' קצ"ג שכתב רבינו המחבר שכך קבל מרבו רבינו יונה ז"ל יעיי"ש.

ב תשובה: בדבר זה, יש קצת טענה לדברי המתיר, מפני שמצא בספרי הרמב"ם ז"ל, בהלכות מאכלות אסורות (פט"ז הלט"ז), שכתב: דקנקנים של עובדי כוכבים, דאם נתן לתוכן ציר ומורייס, מותר לתת לתוכן מיד יין, מפני שהמלח שורפן. וע"כ חשבו, כי אפילו נתן לתוכן מים ומלח מותר, לפי שהמלח שורפן. ומ"מ להכשיר במים ומלח, אין בנו כח, כי אולי סגולת המלח המעורב במים, אינו דומה לסגולת המלח המעורב עם הציר ומורייס. ולא שמענו, אלא ציר ומוריס, אבל מים ומלח לא שמענו. ולא נקל בדבר זה, בלא ראייה.[164]

תשובה קיח

א שאלת: נודות הגוים העומדים להכשיר במילוי ועירוי, צריכין למלאות אותם מים עד שיעלו המים על פיהם, ויצאו לחוץ, (אז) [או] אין צריך להכשיר פי הנוד? ואם יכול לקשור אותו, כשיכשיר אותו?

ב תשובה: באמת, כל חלקי הנוד אסורין, ומה הפרש יש בין פיו, לשוליו? ולפיכך אני מצריך את הנודות, שיוסיף עוד וכיוצא בו, ע"פ הנוד, כעין גדנפא, כדי שיעלו המים על פיו, או שיחזור ויהפכנו על פיו בתוך כלי מלא מים, שלשה ימים אחרים.[165]

תשובה קיט

א שאלת: הקמיעין אם מותר לכתוב אותם, ולהתרפאות בהם, בין שיש בהם שמות, בין שיש בהם פסוקים בלא שמות?

ב תשובה: ודאי מותר להתרפאות בהן, אפילו יש בהן שמות. ובהדיא שנינו, בפ' במה אשה יוצאה (שבת דף סא): ולא בקמיע, בזמן שאינו מן המומחה. הא במומחה, יוצאין בו בשבת לכתחלה. וכ"ש בחול, דמתרפאין בו. ותניא: איזהו קמיע מומחה? כל שרפא ושנה ושלש. אחד קמיע של כתב, ואחד קמיע של עיקרין. אחד חולה שיש בו סכנה, ואחד חולה שאין בו סכנה. לא שנכפה, אלא שלא יכפה. כלומר: ולאו דוקא שנכפה כבר, אלא שלא יכפה. וכן נראה, שהוא מותר לישא קמיעין שיש בהן פסוקים. ודוקא להגן שלא יחלה, אבל להתרפאות בהם, מי שיש לו מכה או חולי, לא דגרסינן בשבועות, פרק ידיעות הטומאה (שבועות דף טו:): שיר של פגעים, בכנורות ובנבלים ובתופים. ואומר: יושב בסתר עליון, עד כי אתה ה' מחסי. וחוזר ואומר: מזמור לדוד בברחו מפני

[164] עיין מ"ש הטור ביו"ד סימן קל"ה משם רבינו המחבר, ומרן בב"י שם. ועיין בתשו' המיוחסות סי' קט"ז בענין זה.

[165] עיין בתשו' הקטנות סימן ל"ג.

אבשלום בנו, עד, לה' הישועה. ריב"ל, הוה אמר להו להני קראי, וגני. ואקשינן: והיכי עביד הכי? והא אמר ריב"ל: אסור להתרפאות בדברי תורה? ומפרקינן: להגן שאני. ואלא כי אמר אסור, דאיכא מכה. ואקשינן: דאיכא מכה אסור, ותו לא? והתנן: הלוחש על המכה, אין לו חלק לעוה"ב? ומפרקינן: הא איתמר עלה: אמר רבי יוחנן: ברוקק שנו, לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. ואינו רוצה לדחות ולומר: שלא אמרו: אסור להתרפאות; אלא בלוחש. הא בנושא על זרועו, בקמיע מותר. אבל לכותבם עם פסוקים, אסרו במס' שבת, פרק כל כתבי (שבת דף קטו:). דת"ר: הברכות והקמיעין, אף על פי שיש בהם אותיות של שם, ומעניינות הרבה שבתורה, אין מצילין אותם מפני הדליקה, אלא נשרפין במקומן. כלומר: אין מצילין אותן בשבת, כשאר כתבי הקדש שמצילין אותן למבוי, ואף על פי שלא שתפו בו, אלא מניחין אותן במקומן, אף על פי שהם נשרפים. ותשלום אותה ברייתא: מכאן אמרו: כותבי ברכות, כשורפי תורה. ואף על פי שעכשיו כותבין סדורי ברכות והתפלות, שיש בהם כמה פסוקים של תנ"ך, היינו טעמא, משום שנתקצרו הלבבות. ומותר, משום: עת לעשות לה'. וכדאמרי' במס' סוטה[166] ריש לקיש ורבי יוחנן, מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, משום עת לעשות לה'. וכן אנו קורין ומטלטלין ספרא דאגדתא ודאפטרתא בשבתא, ומצילין אותו עכשיו מפני הדליקה. וכ"כ בעל ה"ג, ומדרבי יוחנן דאמר: עת לעשות לה'. ובמסכת סופרים אמרו: דמצילין ספרא דאגדתא. אבל הקמיעין, מסתברא דבאיסורן הן עומדים, כל שיש בהם פסוקים, ואין מצילין אותן. שאין אומרין בהם עכשיו, עת לעשות, יותר מן הדורות הראשונים. והלכך אף עכשיו, אנו אומרים בהם: הכותבם כשורפם.[167]

תשובה קכ

א שאלת: המלך מעובדי כוכבים, קבץ חיילות בשבת על כסא מלכותו. וצוה לשוטריו, לתת לפרשים מקום לחנותן. וחלקו בתי היהודים לשרים ולפרשים, לחנותן שם. והיהודים שוכנין בקצת הבתים, והפרשים בני החיל, יושבים לעצמן בשאר הבתים. ונפלו בתי יהודי אחד, לשר אחד ולעבדיו, ויהודי שכן במקצת בתי החצר. וכן אוצר של יין, ופתח האוצר פתוח לחצר. ויש לאותו חצר, דלתים ומנעול מבחוץ, והמפתח ביד

[166] ט"ס הוא, וצ"ל במסכת גיטין ס ע"א.

[167] תשובה זאת רמזה מרן בב"י יו"ד סי' קע"ט. ומ"ש הרב שכנה"ג בהגב"י אות ט"ז עמ"ש מרן הב"י, וכתב: הרשב"א כתב ע"ז, וז"ל; נ"ב ס"ז יעיי"ש, והיא בח"ב סימן רפ"א. ולהיות שיש קצת תוספת, הדפסנו אותה. ועיין עוד בס' התיקונים, תיקון ס"ט ק"ד ע"א, שנראה משם ג"כ שמותר, כדברי רבינו המחבר ז"ל ודו"ק. ועיין תשב"ץ ח"א סימן כ"ו וס"ו.

ישראל. וכן יש לאותו חצר, חלון אחד פתוח לחצר, ויש לו דלתים לסגור אותו, כל זמן שירצו. אבל פתוח היה עכשיו. ויש סמוך לאותו חצר, חדר אחד ויש פתח בין החדר והאוצר. והעובדי כוכבים שוכבים באותו החדר. ובבקר קם ישראל, ופתח מבחוץ דלתי האוצר, ומצא חביותיו כאשר המה. אבל היה נראה שנכנסו העובדי כוכבים שם בלילה, שלא מדעת, לשכה שמה. ועכשיו נחלקו בעלי הוראה על היין: יש אוסר ויש מתיר. הודיענו, הדין עם מי? זהו תורף השאלה, אלא שבשאלה יש טענות וראיות לזה ולזה.

ב תשובה: חזרתי על כל צדדי הדברים והראיות שבאו בקונטרס. ואם באתי לדון על כל דבר ודבר, יאריך הסיפור, ולא תהיה התועלת כנגד רוב הדבור, עם מה שאיני יודע שאתם עם. ועמכם, תמות חכמה ותבונה, לדעת כל מה שאני יכול לדקדק, ולבנות ולסתור. ע"כ אני מפסע ועולה, אל עיקר הדברים שיראה בעיני, שדלת כל ההיתר והאיסור סובבת עליהם. והוא, שהעובדי כוכבים ההם, היה להם רשות ליכנס לכל בית ובית שבחצרו של ישראל זה, ואינן נמנעין מאימת בעל הבית. ושיש דלתים לאוצר, ונסגרו הדלתים מבחוץ, אלא שהמנעול מבחוץ והמפתח ביד ישראל, שיכול ליכנס שם כל זמן שירצה, אא"כ ינעלו העובדי כוכבים בנגר ובמנעול, מבפנים. ועוד יש חלון פתוח לחצר, אלא שיש דלתים לו לסגור אותו לכשירצו. ואני רואה דעת האוסרין. שעיקר האיסור, תלוי בשלשה דברים. האחד, שיש לעובדי כוכבים שייכות בבית, כיון שיש להם רשות ליכנס בכל הבתים כרצונם. וכל שהוא רשאי ליכנס שם, בבלי שיתפש עליו כגנב, צריך חותם בתוך חותם, ואין כאן. והשני, שכל שאין לו חותם בתוך חותם, צריך שיהיה בחזקת משתמר, וחזקת משתמר אין כאן, לפי שהדלת סגורה. ואם מחמת החלון הפתוח, הרי כבר יש לו דלתים, ויכולין הם לסוגרן, ולא מירתת. שכל זמן שירצו ליגע ביין, יסגרו. ואני אומר: מן הסתם, שכן עשו. והג', ששכבו שם בלילה, והלילה זמן שינה לכל, ואין אימת ישן עליהם. ונסמכו בזה על אילן גדול, הראב"ד ז"ל. והמתירין הביאו ראיות לדבריהם, וחשבו לסתור ראיות האוסרין, בטעמים. והנני מציע לך הצעה, לפי שכל עיקר תשובתם בנוי עליה. והוא, שכל מקום שאמרו: בעל הפונדק אחיד דשא באפיה; היינו דוקא כשנעל מבפנים, בענין שאם בא ישראל ליכנס, שלא מדעת העובד כוכבים מבפנים, אינו יכול. דהשתא הוא, דלא מירתת העובד כוכבים השרוי מבפנים, שאפי' יבא ישראל קודם שיהוי שתימא וסתימא וניגוב, שיעשה עצמו כישן ויטעון: ישן הייתי. אבל כל שסגר הדלת בלא מנעול, הרי זה כפתוח, ובחזקת משתמר הוא. דמימר אמר: השתא אתי ונכנס, ואין מונע. אף על פי שיש מנעול מבפנים, כל שלא ראינוהו שנעל, אין חוששין לו, דספיקא דרבנן הוא. ואפי דבכי הא, אפילו בדאורייתא לא חיישינן, דספיקא

טובא איכא, וגריע מספק ביאה. ותדע לך, דהא ספינה אלו הפליגה בים, וכן המניח נכרי בחנותו, אלו אחיד לדשא, חמרא אסור. וכדתניא בהדיא בתוספתא. ואפ"ה, לא חיישינן. וכדמוכח בצריכותא (דגמרא), בלילות דרבנן. וכבר ראיה זאת רמוזה בדברי המתירין. ואפשר כי בחצר שהעובד כוכבים לבדו שרוי שם, ואין שם דירה לישראל, שנחוש לכך בלילות, לפי שדרכן של בני אדם לסגור דלתות החצירות (והחנויות) בלילה, בנגר ובמנעול, מפחד בלילות לגנבים, ולעוברי דרכים. וסתמן כפירושן. וזה כדעת הראב"ד ז"ל, שכתב בעובדי [שמא צ"ל: בעובד] ככבים הדר בחצרו של ישראל, ואין ישראל דר שם, ויש לו לישראל יין בבית אחד שבחצר, שהוא מותר אפי' בלא מפתח וחותם. ודוקא ביום, אבל בליל' לא.

ג ועוד אני אומר: שאין הפרש בין לילה ליום, והיין מותר, כל שאין שם דלתות נעולות בפנים. ואין אומרים: לילה זמן שינה לכל הוא, ואין העובד כוכבים חושש: שמא יבא בלילה. ותדע לך, מדגרסינן בפ' השוכר (דף ע): ההוא ישראל ועובד כוכבים, דהוו יתבי בארבא. שמע ישראל קל שיפורי דבי שימשי. קם סליק. אמר רבא: חמרא שרי. מימר אמר: מידכר ליה לחמריה, ואתי. ואי משום שבתא, אמר רבא: א"ל איסור גיורא: כי הוינן בארמיותן, אמרי: יהודאי לא מנטרי שבתא. דאי מנטרי, כמה כיסי משתכחן בשוקא! מדקאמר: משום שבתא, א"ל איסור גיורא וכו'. אלמא: ע"כ חוץ לתחום הוה, וישראל לא אתא בליל שבת. ואפ"ה שריה רבא לחמריה. דאלמא: חושש העובד כוכבים, דאפי' בלילה לא שכב לבו של ישראל על יינו, ובא לשומרו. ובכל שעתא מימר אמר: שעת' אתי. ולא אמרי': כיון דלילה זמן שינה, אין העובד כוכבים חושש לביאה משונה. ואפשר שלא אמרה הרב ז"ל, אלא באשפה לחלון, [ודקל וארובה] כיוצא בהם, שאין העובד כוכבים מירתת לביאת הבעלים, במקום היין ממש, לפי שאין רגלי הבעלים שם. אבל במקום שרגלי הבעלים שם, העובד כוכבים מתירא: שמא יזכירו הבעלים את יינם, ויבואו לתוך הבית ממש, ומתירא בחשכה כאורה. ותדע לך עוד, שהרי שנינו (במסכת ע"ז דף סא): אחד הלוקח, ואחד השוכר בית בחצרו של נכרי, ומלאתו יין, וישראל דר באותו חצר, מותר, ואף על פי שאין מפתח וחותם בידו [168]ופי' אף על פי שהעובד כוכבים דר שם, מדקתני: השוכר בית בחצרו; ולא קתני: השוכר או הלוקח בית מן העובד כוכבים. וה"ה, אפי' היה היין נתון בחצר ממש, שיש לעובדי ככבים רשות לעבור ולעמוד שם. וכמו שפי' הראב"ד ז"ל. ולא חיישינן כלל, אא"כ הודיעו שהוא מפליג. והתם, מי נימא דניעור כל הלילות, ושוכב בצד יינו. זה דבר מתמיה. ואפי' הראב"ד ז"ל לא כתב שם

[168] עיין במיוחסות סימן קע"ט.

כן, שהוא אזיל כרוכלא, וכתב בכל מקום שעלה בדעתו ז"ל, שיש הפרש בין יום ובין לילה. ועוד אני אומר: כי לולא אין אני כדאי להשיב את הארי, אריה דבי עילאי, היתי [הייתי] אומר: כי אף מ"ש רבינו הגדול הראב"ד ז"ל, בעובדא דישראל דר בעיליתא, ועובד כוכבים בתחתיתה, ומדקתני דהוה משמע דהכי, דרו ביה טובא, ולא היה ישראל דר בתחתיתה, וכיון שכן, עד השתא מאן נטריה בלילה. ועוד רחוק לומר, שאותו יום היה תחילת העמדת היין שם. אבל מה נעשה, וכבר הורה זקן.

ד מעתה, לעיקר הנדון שלפנינו. אם לא נודע בבירור, שסיגרו בפנים במנעול, אף על פי שהדלת סגורה מבחוץ, כיון שהמפתח ביד ישראל, ויכול ליכנס אצל יינו בכל עת שירצה, בין ביום ובין בלילה, מתיראים הם ליגע אפי' בלילה. כההיא דארבא, כמ"ש. ומ"מ איני אומר, אלא על סמך מה שאני רואה בכתבך, שעובד [שמא צ"ל: שעובדי] כוכבים הללו לא הורשו לאכול ולשתות ממה שבבתים, ומתיראים הן מליגע. אבל אלו לא היו מתיראים בכך, אף הם פותחים ונוטלים ושותין, ואינן נמנעים מפחד בעלי הבתים, בין ירגישו בין לא ירגישו, ואפילו חביות סתומות, אסורות. שאין העובד כוכבים מכוין להזיק, וכמו שמוכיח מכמה מקומות, אלא להניח להנאת עצמן הן מכוונים. והפרש יש בין חביות של חרס, שפתחן למעלה, לקנקנים שלנו, שהברזא בצדן, וכמו שאמרתי. ועוד, שלא לילה אחד בלבד לנין שם, ושמא חסה עינם על היין שלא לאבדו, כדי שיהא שמור להם למועד אשר ירצו לשתותו. ומה שנ"ל בעיקרי הנדון שלפנינו, ולענין איסור שתייתו והנאה שאמרתי, כבר ידעת שהראב"ד ז"ל אסר בהנאה בכל הנך. אלא במפקיד יינו אצל עובד כוכבים בלא מפתח, מותר. אבל רש"י ז"ל אוסר, אפי' בהנאה. ודעתי אינו מכריע את ההרים. ומ"מ נ"ל שכל שאיסורו מחמת מקחו של עובד כוכבים, אסור בהנאה במקחו, כדעת רש"י ז"ל, וכדעת מי שאוסר סתם יינן בהנאה. ומה שאמר המתיר: שחבית אחת פתוחה, מתרת חברותיה; אין הדעת מודה לו, ואין שמועות מסכימות עמו. חדא, שהיינות שונים טעמן זה מזה. טעמו של זה, אינו כטעמו של זה. ואולי תאותו לשתות מכולם. או שמא מחזר הוא אחד היפה שבהן, ופותחו ובודק וחוזר ופותח ובודק להיות סומך על היפה שלו. ולא עוד, אלא אפי' היה היין כולו אחד, אין סומכין בהתירו של זה, שהרי לגין על השולחן, ולגין על הדלפקי, שהם פותחין, ויש בהם יין הרבה. ואפ"ה, כשאמר העובד כוכבים: מזוג; הכל אסור, ואפי' חביות סתומות, אם שהה כדי שיותך ויגוף[169]

[169] עיין למרן הב"י יו"ד סוף סי' קכ"ח, שהביא תשובה זאת עי"ש.

ה ועוד, שאם כן, לא היתה המשנה שותקת מלומר, במניח נכרי בחנותו וקרון וספינה: ואם יש חבית פתוחה, וחביות סתומות, מותרות. ועוד, דתדע לך, שאם אתה אומר כן, לא הוה ליה לאסור בהנאה, במניח נכרי בחנות וקרון וספינה, אלא אחר. שעכ"פ אף כשתמצא ליה, שפתח אחד פתח אחר בתחילה, והיא תמיל על כל השאר. וכ"ש זו, שהרי טרח בזו, ומה היה לו לטרוח בכולן, אחר שיש לו יין. ולפיכך הוו להו חבית בחבית, וימכרו לעובד כוכבים כולן, חוץ מדמי חבית הגדולה שבהן. שהדין כן, שאפי' בודאי יינן, וכ"ש בסתם יינן. ואין ראיה מבולשת שנכנסה בשעת שלום, ופתוחות אסורות וסתומות מותרות. והתם, לאו משום פתוחות, אלא טעמא משום שסותמתן מוכחת עליהן, שלא נפתחו. שאם פתחו, אין חוששין לסתום, שהרי אינם מתיראין משום אדם אבל מי שמתירא שיתפש עליו כגנב, או שישלם הזיקו, חוזר וטורח וסותם. ותדע לך, שהרי בבולשת, כל חביות סתומות שבעיר מותרות. ומה נעשה לאוצרות יין, שכל חביות שבהן סתומות, ואיך תציל עליה. ודברים פשוטים אני רואה. וכ"ש בלגין של יין נסך, שאינו מציל, שחביב עליהן יינו של ישראל, מכל יינות שלהן. וכ"ש שכבר העיד הכתוב: מים גנובים ימתקו. ומטה או סבה המצלת, איני יודע סבת הענין הזה, לחכם בעל הסברא הזו. דאדרבה! כשיש סבה, יש לו יותר טענה על כניסתו, לבל יתפש כגנב. וכל שאינו נתפס כגנב על כניסתו, איסורו יותר ברור. וזה דבר ברור, ככותל המכתלים. והיינו דכל שיש לו שייכות בבית, אף על פי שאין לו שייכות ביין, אסור כשאין ישראל דר באותה חצר. כמו ששנינו בברייתא: דאחד הלוקח ואחד השוכר בית בחצרו של עובד כוכבים. גם מ"ש: שהעובד כוכבים נאמן לומר: לא נגעתי; כל שאינו מתיירא מכולם. זה אינו! חדא, שלא מצינו עדות לעובד כוכבים באיסורין, אלא בעדות אשה בלבד, ובמסיח לפי תומו. ואם הוא מתכוין, אפי' באשה, לא! וכ"ש בשאר איסורין. שאם אתה אומר כן, אף עובד כוכבים בעלמא, שלא נכנס שם יעיד, ויאמר: אני ראיתי אותו שנכנס, דלא נגע כלל. ונמצאו העובדי כוכבים נאמנין על האיסורין. ועוד, שאע"פ שאינו מתירא מתשלומיו, בוש הוא מנזיקין, וכ"ש בגניבתו. וכעין אותה שאמרו, בפ' שני דייני גזרות (דף קז:): נהי דהנאה לית ליה, כיסופא מי לית ליה.

ו ועל הברזות שאמר, שהם חותם גמור, לו' שהם יושבים להם שעה רבה, ליתא! דהסרת הברזא, כהסרת המגופה. ויותר נקלה המגופה, מהסרת פתיחת הברזא והנגיבה. ואפ"ה חיישינן לה, לדרשב"ג. לפי שהסתימה ניכרת בשל טיט, בין מלמעלה ובין למטה. משא"כ בברזא מצורץ לזה, עד שנקיבת החור דבר קשה. והיינו דאפי' בשל עץ לא חייש לנקיבת החבית בעצמה, לפי שהוא קשה לינקב. וקולא של רבי אליעזר, דלא חייש

לזיופא, היינו דחותם כמפתח. ודבר זה כהלכה. אבל חותם אחד גרידא, אפילו לרבי אליעזר, וברזא, אינו אלא חותם.

תשובה קכא

א לרב שרירא, ורב האי בנו זלה"ה.

ב וששאלת: המעביר שער בית השחי ובית הערוה, שאסרו חכמים מקומות אלו, בלבד הוא דאסור, אבל שאר מקומות אם הוצרך להם, לאו? א"ד כיון שהוא מתיקוני נשים, הכל אסור, ואסור לאדם להעביר שער מעל גופו. ואם הותר להעביר בשאר המקומות, מהו שיסיר בכללם בית השחי ובית הערוה? שמצינו בתשובות שאלות מתיבתא: שאם העבירן עם שאר גופו, מותר[170] ובקשנו הוראת רבותינו ומנהג רבותינו. ועוד, העברת תער על פנים שרי או אסור, שמצינו קצת רבנן שמחמרין בו[171]?

ג תשובה: מנהג כולהו רבנן, בשתי ישיבות, ממאתים ושלש מאות שנה, שמעבירין שער בית השחי ובית הערוה, ואין נמנעין מהם. והאמור בדברי: לא פליגי, בבין המעביר אלו בלבד, למעבירין בכל שער גופו. אלא כך אנו רואין בו: יש הפרש בין תכשיטי נשים, בין הזמנים ובין המקומות. וגם יש בין בגד לבגד, הפרש. כי כן נהגו כאן, שבגדי פשתן ובגדי צמר גפן, אין האנשים לובשין אותן צבועים. אבל בגדי כלך ובגדי משי ובגדי מילת, לובשין אותן הגברים צבועים, בכל מיני צבעונים. לפיכך מותר להם ללבוש מאלו, כפי מנהג הזמן והמקום. ואם היה זמן או מקום שאין רגילין באלו ג"כ, אלו היו אסורין להם. וכן, כי יש כאן מנהג למלבושי נשים ולמלבושי אנשים, ובמקומות אחרים מנהג אחר, כל האסור בו כמנהגו וההיתר בו כמנהגו. כי לא סיים לנו כלי גבר ושמלת אשה, אלא לפי המנהגות בהם, ובאותם השנים, לא היה מנהג האנשים להעביר בית השחי ובית הערוה שלהם. והיו רואין מי שעושה כן, כנשים שהן מתקשטות. אלא היו מגדלים שער גופן, עד שיגיע לגבולות מאליו. ע"כ היה אסור להם. ואף עד עכשיו, יש בערב מי שהם בני הערבים ישמעאלים ובני יקטן שמנהגם כן, כי הגבר בהעברת בית השחי ובית הערוה, רואין אותו חלש כנשים. ואנשי אותן מקומות עכשיו, אסור להעביר בית השחי

[170] וכ"כ התו' ביבמות מ"ח ע"א, ד"ה לא, בסה"ד. והרא"ש שם, בס' לשון חכמים, ובפסקיו פ' מצות חליצה, ק"ג בשם תשובת הגאונים, אלא שסיימו דמיירי כשעושה לרפואה. ומדברי הסמ"ג לאוין ס' נראה דס"ל, דהגאונים בסתמא איירו. ועיין במרן הב"י יו"ד סימן קפ"ב מ"ש, לישב ולהשוות דבריהם. דכיון דניוול הוא, אין לך מי שיעשה כן, אלא לרפואה ע"ש. ומפשט דברי הגאונים נראה, דבכל גוונא שרי. ועיין להר"ן בפ"ב דע"ז מ"ש ראיה לדבריהם, ממ"ש בנזיר נ"ט ע"א, מההוא צורבא מדרבנן דהוו מנגדי ליה. ובהדי דנגדי ליה, גליה לדרעיה. חזייה דלא הוה עביר בית השחי. אמר חברייא הוא דין, שבקוה וכו' יע"ש. ועיין לרבינו המחבר ז"ל בתשו' הנדפסות ח"ד סימן צ' ודו"ק.

[171] ועמ"ש רבינו בתשובה לקמן סי' קל"א, יע"ש, וסי' ע"ר [ר"ע] יע"ש.

ובית הערוה שלהם. אבל מנשי מקומות הללו בזמן הזה, אין בין הנשים והאנשים הפרש בזה. אלא כששומעים שיש הפרש במקומות, תמהין בזאת, ואומרים: הללו בעלי גבורה. וכולן בעיניהם כנשים. לפיכך, מותר הדבר, ועכשיו באלו המקומות וכיוצא בהם, היתר גמור, ואין בו חשש כל עיקר. וכשהיה לפנינו מ' חיים בר עובדיה, שאל מלפנינו זאת, וכן השבנוהו, ושמח שמחה גדולה בתשובתנו. ודעתו כחקרונה. ועשה כן. אף מ' משה בן אבי שכם, שאל מלפנינו שאלה זאת, וכן השבנו.[172]

תשובה קכב

א ששאלת: מי שיש לו יין בעיר שכולה עובדי כוכבים, והוא מתעסק במקום ההוא, ויושב שם שנים או שלשה חדשים למקוטעים, ועשה יינו שם במרתפו, ומפתח בידו. אם הוכשר אותו יין לשתיה, כיון שמפתח ביד ישראל, או צריך חותם בתוך חותם?

ב תשובה: אם ישראל ועובד כוכבים דרים בחצר אחת, כגון שישראל לקח בית בחצרו של עובד כוכבים, כל זמן שישראל דר שם, אפי' חותם ואפילו מפתח א"צ, שהעובד כוכבים ירא פן יבא הישראל, ויתפס כגנב. אבל מה שישראל הולך לעירו, ומניח שם יינו, ועובד כוכבים דר שם, אפי' מפתח ביד ישראל אסור, שהעובד כוכבים סוגר הדלת, ואינו מתייירא. ולפיכך אסור, עד שיהא מפתח וחותם ביד ישראל. וכ"ש, אם יש בו חותם בתוך חותם. אבל אם הישראל עומד בחצרו בפני עצמו, ואין העובד כוכבים דר עמו באותה חצר, היין מותר, אעפ"י שאין בידו של ישראל, אפי' מפתח. לפי שאין חוששין שמא יבואו גנבים בביתו של ישראל, כיון (שיש) [שאין] להם שום שייכות באותו בית. וכן מצינו, בברייתא סוף פ' רבי ישמעאל, במסכת ע"ז (ס"א ע"א). ת"ר: אחד הלוקח, אחד השוכר בית בחצרו של עובד כוכבים, ומלאהו יין, וישראל דר באותה חצר, מותר, ואעפ"י שאין מפתח וחותם בידו, בחצר מותר. והוא שמפתח וחותם בידו. ולא נאמרו בשוכר או לוקח בית בחצרו של עובד כוכבים, כמו ששנינו באותה ברייתא. אבל בישראל העומד בביתו, ובחצרו בפ"ע, ואין עובד כוכבים עמו, א"צ כלום.[173]

[172] תשובה זאת של ר"ש גאון, רמזה הר"ן ז"ל בהלכות במסכת מכות פ"ג, שנמצא כתוב ע"ש הרי"ף, שהביא תשובת רש"ג הלזו. וכתב שם הר"ן, שכ"כ הרמב"ם ועיי"ש. ועמ"ש מרן בב"י ביו"ד שם, ובשכנה"ג, ובדינא דחייבי לאוין ס', ובתשו' לב שמח חיו"ד סי' ד', ומהוריט"ץ סי' נ"ו, ובס' גו"ר חיו"ד כלל ו' סימן י"ב, וס' פרח שושן חיו"ד כלל ו' סי' ב', ודו"ק.

[173] עיין בטור ובב"י יו"ד סי' קכ"ח.

תשובה קכג

א וששאלת: מי שנשבע בנקיטת חפץ: שלא ידבר עם חברו, או שלא ישא ויתן עמו, עד זמן פ'; אם יש הפרה לאותה שבועה, אם לא?

ב תשובה: כל נדר וכל שבועת איסר, יש להם היתר ע"י יחיד מומחה, או ע"י ג' הדיוטות, היודעים לפתוח את הנדר, ובלבד שימציאו לו פתח לנדרו. וכמו שנזכר במקומו בנדרים. ומקרא מלא דבר הכתוב: כי ישבע שבועה לאסור איסר על נפשו, לא יחל דברו. ובא בפירושו: הוא אינו מיחל, אבל אחרים מיחלין לו. ובנדרים (כ"ב ע"ב) אמרי': רב כהנא איקלע לבי רב יוסף. א"ל: ליטעום מר מידי? א"ל: לא מרי כולה, לא טעמנא! א"ל: לא. מרי כולה, לא טעימת ליה ולומר, דכיון שנשבע במרי כולה, לא מקלינן להתיר לו שבועה חמורה כזו. ואפ"ה אסיקנא, אמר רבה אמר ר"ן: נזקקין לאלהי ישראל. וקי"ל כוותיהו. ואעפ"י שמקצת הגאונים ז"ל, החמירו בכך, כדברי רב יוסף. אבל בנשבע בנקיטת חפץ, שלא בהזכרת השם, לא שמענו. ונהגו עכשיו שבכל ענין נזקקין, ודוקא כשאין השבועה ע"ד רבים. אבל אם השבועה ע"ד רבים, אין לו הפרה. כדאיתא בגיטין פרק השולח (גיטין דף ל"ו ע"א[174])

תשובה קכד

א עוד שאלת: מי שנשבע לפרוע לחבירו כך וכך לזמן פלוני; אם יכול לישאל על שבועתו, שלא בפניו?

ב תשובה אי אפשר לישאל, אלא בפניו. וכדאמרי' בנדרים (דף ס"ה ע"א). המודר הנאה מחבירו בפניו, אין מתירין לו אלא בפניו. ומעשה צדקיה, שלא כהוגן עשה. וכדעת הראב"ד ז"ל, אפי' בדיעבד אינו מותר. והוא שענשו הכתוב על כך, שנאמר: אשר בזית אלה, להפר ברית[175]

תשובה קכה

א עוד שאלת: עשרה בני אדם הסכימו למנות ברורים, ולהחרים חרם[176] בלא הסכמת חביריהם שבעיר, בענין המס, ושלא מדעתם. ובאותו המעמד בשעת המעשה, היה אחד מהם עומד וצווח, שאין מן הראוי להחרים ולמנות ברורים, בלא הסכמת פורעי המס, ולא

[174] עיין מ"ש מרן בב"י יו"ד סי' רכ"ח ע"ש רבינו המחבר בתשובה.

[175] עיין ח"ג סימן שכ"ד ובתשובות מיוחסות סימן רמ"ח וסי' רמ"ט. ובב"י יו"ד סי' רכ"ח יעוי"ש. עיין עוד לקמן, סי' רל"א יע"ש.

[176] [הערת מגיה הדפוס] בזמן המחבר לא נאסרו עוד החרמים בדינא דמלכותא.

שמעו לקולו. הודיעני: אם אותם שלא היו באותה ברירה, ובאותו חרם, אם הם מושבעין או מוכרחין. והראנו מה שכתבת בתשובת שאלה ז"ל: כן הדין לאנשי העיר, שהסכימו וגזרו גזירות וגדרו גדרים על אנשי עירם, רשאין בכך. והעובר על חרמם ועל גזירתם, עובר הוא על החרם, ואף על פי שלא היו מקצת אנשי העיר שם, כיון שנעשה במעמד רובם, או במעמד טובי העיר, תלמידי חכמים שבהם, השאר שלא היו שם חיבים, כאותם שהיו שם. ומכאן יראה לי, שצריך מעמד רובם או מעמד טובי העיר, ות"ח שבהם. ות"ח אלו, איני יודע אם רצונך לומר שיודעים יותר מחביריהם, או ת"ח אמיתים. ואם אין שם ת"ח, מה תהא עליהם?

ב תשובה: אם המיעוט הסכימו ומנו ברורים, ועשו הסכמות בלא דעות הרוב, מסתברא שאין הסכמותיהם ותקנותיהם ובירתם כלום, כל שלא הסכימו וקבלו הרוב, שאין הרוב הולך אחר המיעוט. ואפי' החרימו, אין העובר על חרמם, כעובר על החרם, כיון שלא קבלו אותו הרוב, כדאמרי' בע"ז פרק אין מעמידין (עבודה זרה דף ל"ו ע"א). (גמ'): הפת והשמן, אמר רב שמן בר אבא, אמר רבי יוחנן: ישבו רבותינו ובדקו על השמן, ולא פשט איסורו ברוב ישראל. וסמכו על דברי רשב"ג, ועל דברי רבי אלעזר בר צדוק, שהיו אומרים: אין גוזרין גזירה על הצבור, אא"כ יכולין רוב הצבור לעמוד בה. ואמר רב אדא בר אהבה: מאי קרא? במארה אתם נארים, ואותי אתם קובעים, הגוי כולו. אי איכא הגוי כולו, וקא עבר עליה האי גברא: אותי אתם קובעים. ואי לא, לא. אלמא: אפי' ארורו במארה, שהחרימו בארור, אי איכא רוב צבור, וקא עבר חד מינייהו, הוא עובר וקובע אלהים. ואי לא, אין כאן ארור[177] ומכאן לתקנות וגזירות, שהצבור גוזרין ומתקנין. ומ"מ, אם אותם היחידים הם טובי העיר, שהעמידו אותם הצבור עליהם, על עניני הצבור, מה שעשו עשוי, לפי שהן כאפוטרופין ופרנסים שהעמידו עליהם, והם מסכימין מן הסתם. ולא עשרה בלבד, אלא אפי' ז'. והם ז' טובי העיר, האמורים במגילה פ' בני העיר. וגרסי' בירושלמי (שם [פרק בני העיר] ה"ב): שלשה מבית הכנסת, כבית הכנסת. ז' מבני העיר, כבני העיר. מה אנן קיימין? אם כשקבלו עליהם? אפי' אחד ואי כשלא קבלו עליהם? אפי' כמה. אלא כן אנו קיימין, בסתם. ופירושו: ג' מבית הכנסת שעשו תקנה, או מכרו, מה שעשו עשוי, כאילו עשו כל אנשי אותה בית הכנסת. אבל אם עשו על כל בני עיר אחת, אין עשוי, שאין כחן גדול לעשות על כל בני העיר. אבל אם הם ז', כמנין רואי פני המלך, כחן יפה להיות מה שעשו, כאילו עשו כל בני העיר. ושאלו: מה אנן קיימין? אם כשקבלו עליהם בני הכנסת, או בני העיר, כל מה שיעשו להם, מה הפרש יש בין ז' לג'?

[177] עיין במיוחסות סי' ר"פ. ועיין למרן בב"י יו"ד סי' רכ"ח.

ולא יהא אלא אחד, אם קבלו כל בני העיר על כל מה שיעשה בענין זה, אפי' אחד הרי הוא כמו שיעשו כולם? ואם לא קבלו עליהם, אפי' היו ז', ואפי' מאה, כל שלא היו שם הרוב, אינו כלום. ופרקינן: בסתם כלומר, שהעמידם סתם לפקח על כל עניני הצבור. שאילו העמידום על דבר ידוע, אפי' אחד נמי. אלא סתם, על כל עניני ב"ה או בני העיר, אין כחן יפה, עד שיהיו שם ג' מאותה בית הכנסת, או ז' מבני העיר, לכל עניני בני העיר. ומסיעין, יש שמקצת בני העיר עושין תנאין ביניהם, ומסיעין על קצתם. כלומר: מסיעין את מעשיהם מדין תורה, ומתקנין ומטילין קנסות, שלא מן הדין. דתניא בפ"ק דבתרא (דף ח' ע"ב): רשאין בני העיר להתנות על המדות, ועל השערים, לשכור פועלים, ולהסיע על קצתם. אפי' לא עשו כן כל בני העיר, אלא שהתנו ותקנו ביניהם אנשי אומנות אחת, כסוחרים כקצבים כספנים, תנאם קיים, אם אין שם אדם חשוב בתורה. אבל אם יש שם אדם חשוב בתורה, אין תנאם תנאי, אלא א"כ הסכים עמהם אותו חשוב. וכדאמרי' בפ"ק דבתרא (שם [ח]): הנהו טבחי דאתנו בהדי הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דלאו דיליה, לקרעינהו למשכיה. אזל חד, ועבר ביומא דחבריה, וקרעו למשכיה. אתא לקמיה דרבא, וחייבינהו. אתיביה רב יימר בר שלמיא: ולהסיע על קצתן? ולא אהדר ליה, ולא מידי אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה ולא מידי, ה"מ דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב, לאו כל כמיניהו דאתנו. והר' יוסף הלוי ן' מיגש פי': אדם חשוב, ת"ח הממונה פרנס על הצבור, אף על גב דעביד בלא רשותא (דידיה) [דידהו], תנאיה תנאה.

ג ומה שהוספת לשאול, בענין זה, שאחד מהם עומד וצווח, ואומר טענות מוכרחיות, שהן רוצין לעשות שלא כדין, ואין חפצם לבא עמו לדין. וגם הוא אינו רוצה בתקנתם, ומוציא עצמו מכלל תקנתם והחרם, ואף על פי שהחרימו הם בסתם, כל זה נתבאר לך מן התשובה שהשבתי לך. שאילו היו רבים, יכולים להסיע על בני העיר, וממדת דין התורה יכולין לקנוס ולעניש ולהחרים, אם יש שם ת"ח חשוב, תנאם קיים. אבל אם הם מיעוט הקהל, ואינן ממונין על הצבור, לפקח עסקיהן, אם הרוב, אין מסכימין בכך, אינו כלום. שאין הרוב נגרר אחר המיעוט[178]

תשובה קכו

א שאלת: הסכימו הקהל לעשות תקנות, ואסרו עליהן, ואחד מן הקהל מיחה. אם חייב היחיד לקבל עליו אותה הסכמה?

[178] עיין בתשובות רבינו המחבר ח"ד סימן קפ"ה יע"ש, ולקמן סי' רמ"ד. וכבר רמזה מרן בב"י יו"ד סי' רכ"ח. ועיין בתשובה לב שמח חח"מ סי' ה'. ומ"ש עט"ר מז"ה הגדול נר"ו, בס' חק"ל חח"מ ח"א סימן קט"ו יע"ש. ובעניותי כתבתי בזה בתשובה, במ"א ואכמ"ל.

ב תשובה: שורת הדין בהסכמת בני המדינה, כל שהרוב מסכימין ומתקנין ומקבלין עליהם, אין משגיחין לדברי היחיד, שרוב כל העיר ועיר אצל יחידיהם, הם כב"ד הגדול אצל כל ישראל. ואם גזרו הם, גזירתם קיימת. והעובר ענוש יענש, כדכתיב: במארה אתם נארים וגו'. אלא שמנהג המקומות שחוששין להמחאת היחידים לכתחילה. ולא מן הדין, אלא שנהגו סלסול בעצמן. אבל מ"מ, אם רצו לגדור ולתקן, ויש בתקנתם תועלת או גדר פרצה, והיחידים באים לעכב, אם אין הצבור משגיחין בהם ומעמידין הדבר על קו הדין, הרי זה דרך ישרה שיבור לו כל צבור וצבור[179] ולענין העשרה ברורים שאמרת, שבררו הקהל לתבוע זכות הקהל, ונשבעו בנקיטת חפץ ביד, על דעת הקהל, שיתבעו לכשיראו כולם או רובם שינהגו ביושר ובאמונה על קו האמת, לפי דעתם, ושלא יתפוסו כתבי הזכרונות של כל יחיד ויחיד, אלא א"כ רוב העשרה אנשים הנזכרים, שצריך לגלות מי שיחקרו אחריו, וימצאוהו עבריין על שבועתו, שיענישוהו לפי ראות עיניהם. ונסתפקת: אם רוב העשרה הסכימו לחקור ולענוש לאחד מבני הקהל, ומיעוטן מסרבין, ואומרים: שאין דעתם מסכמת לענוש לאיש ההוא; היש יכולת ביד הרוב לענוש האיש ההוא, ולא ישגיחו בסירוב המיעוט ההוא, אם לאו?

ג תשובה: כל שביררו הקהל עשרה או פחות מכאן, או יתר מכאן, כל שלא אמרו שילך אחר הרוב, אינו כלום, עד שיסכימו כולם לדעת אחד. ואפי' אמרו בפירוש: שילך אחר הרוב, אין הרוב יכול להסכים על דבר, עד שיהיו כולם במעמד אחד, ומתוך מעמדם יסכים הרוב. דומיא דב"ד, דאפי' סנהדרי גדולה אם ישבו ע' מהם לעצמם, וחייבו או זכו, אין דיניהן דין, אלא א"כ היו ע"א במעמד אחד, ונושאין ונותנין בדבר. כי שמא הא' יראה ראיה או יטעון טענה חזקה, שיקבלו חביריו, וישובו לדעת אחרת. אבל כל שהיו במעמד, ונשאו ונתנו בדבר, הלכה כדברי הרוב[180]

ד ולפיכך, עשרה ברורים אלו, אם היו במעמדם ומתוך משאם ומתנם, הסכימו הרוב שראוי לחקור, בטל המיעוט במיעוטו. ואפי' אותו המיעוט חייבין לתבוע זכות, שהסכימו הרוב עליו. וזה מפורש בלשון התקנה, שההסכמה במה שראוי לתבוע, הלך אחר הרוב, אבל אחר שהסכימו על התביעה, אם לא הסכימו כולם על העונש, שנסתפק לך: אם ילך אחר הרוב? לפי שנאמר בלשון סתם בתקנה, ולא נתפרש בו: אם ילך אחר

[179] עיין בתשו' ה' בצלאל סי' כ"ה ול"ה, ובתשו' רבינו המחבר ח"א סי' תשס"ט, ובתשו' המיוחסות סי' ר"פ וח"ד סי' קפ"א ורצ"ו, כנה"ג ח"מ סי' רל"ט הגה"ט אות ט"ו. [ועי' מש"ל בסי' הקודם, ומ"ש רבינו המחבר לקמן סימן רמ"ב ורמ"ה ודו"ק].

[180] עמ"ש מוהרלנ"ח בפסק הסמיכה ובתשו' משפטי שמואל ססי' כ"ו וסי' צ"ב ובס' גט פשוט בכלליו שבסוף הספר כלל א' וסוף כלל ה', יעוי"ש.

הרוב; גם בזה יראה, שהעונש הולך אחר הרוב, ונלמוד סתום מן המפורש. שהרי גלו דעתם הקהל, שאינן רוצים שיוכל האחד לבטל את הכל. ועוד, שאם אי אתה אומר כן, מה הועילו בתקנתן! שאמרו שההסכמה בראיית מה שצריך לתבוע, ילך אחר הרוב, עדיין יכול הא' לעכב בעונש! ובמה שצריך ליתן ולהשיב, אותו שהסכים הרוב לתבוע אותו, ונמצאת הסכמת הרוב לבטלה, ולעמל ולא להועיל. מ"מ, כבר אמרתי לך, שאין שום הסכמה מהסכמותיהם הסכמה, עד שתצא הסכמה מתוך משאם ומתנם, של כל העשרה.[181]

תשובה קכז

ומה ששאלת במ"ש בתקנה: ומי שיחקרו אחריו וימצאוהו עבריין על שבועתו; אם לא ימצאוהו עבריין ע"פ עדים כשרים, אלא עפ"י אשה או קרובים או באמתלאות, וע"פ תקוני הקהל, או לא? אומר אני, כי בזה, יש להסתפק, מפני שאמרו: ונמצא עבריין; ולא אמרו: ונמצא חשוד. ואין נמצא עבריין ע"פ אשה, ולא ע"פ קרובים, והאמתלאות. ומ"מ, אם יש חקירה לקהל על החשודין והעבריינין, באיזה ענין יודע להם, לפי תקנותיהם, העבריין והחשוד, נראה ודאי שגם בזה יהלכו ע"פ שהסכימו כולם, בתיקוני הקהל[182]

תשובה קכח

ומה שאמרת: שהסכימו הרוב לעונשו, וענשוהו, וכתבו וחתמו בחותם ידיהם. אם צריכים עדים זולתם, לחקור באותו כתב, או מביאין ראיה מכתיבתן וחתימתם? גם בזה נראה פשוט, שאין צריכים לעדים אחרים, דחותם ידיהם כפיהם, ומפיהם אנו חיים ומחייבין אותם. וכן בחותם ידיהם, שאין אתם צריכים, אלא לדעת על מה שהסכימו. והנה נודע מתוך כתיבתן וחתימתן.

תשובה קכט

א ומה ששאלת: בני העיר שקבלו עליהם בשבועה, טבח וסופר, שביררו להם עשרה בני אדם, פלוני ופלוני, שיסכימו עליו כולם או רובם. וקודם הסכמה שלהם, מת אחד מהם חייבין לקבל עליהם ברירה של ט', או לא?

[181] עיין בתשו' ה' בצלאל סימן כ"ה, ומ"ש מרן החבי"ב בח"מ סי' רל"א הגה"ט אות ט"ו. ועיין בתשו' רבינו המחבר ח"ב סי' ק"ד, ועמ"ש מרן בב"י ח"מ ססי' י"ג ועיין לעט"ר מו"ר הגאון מרן זקני נר"ו, בחקרי לב חא"ח ח"א סי' צ"ה יע"ש, ובחיו"ד ח"א סי' פ"ב יע"ש.

[182] עיין בתשו' המיוחסות סי' רע"ט.

ב תשובה: תמה אני בשאלה זו, אם קבלו עליהם שיבררו להם אותם עשרה טבח וסופר, ואם יחלוקו שילכו אחר הרוב, כמו שיראה מדבריך, דבר ברור הוא שאם מת אחד מהם, קודם שאמר דעתו, שהכל בטלים. ואם אמר דעתו ומת, רואין אותו כאילו חי הוא, ועומד במקומו ואיני מוצא בכאן מקום ספק[183]

תשובה קל

א עוד שאלת: לפי דעת האומר, העובר על שבועת ביטוי של עתיד, שהוא חשוד על השבועה, מה יהיה דין ראובן שעבר על החרם, והלבינוהו גדולי הקהל, והענישוהו בממון, אם די בזה להחזיר אותו לכשרותו, אם לא?

ב תשובה: לא ירדתי לסוף דעתך בשאלה הזאת, לפי שאם נסתפק לך בחשוד על השבועה, מאימתי הוא חוזר לכשרותו, הרי הירושלמי (בסנהדרין פ"ג) שהביאו המחברים בחיבוריהם לפניך[184] אמרו שם: החשוד על השבועה, מאימתי מקבלין אותו? משיבא לב"ד שאין מכירין אותו, ויאמר: חשוד אני. וה"ה אם נתחייב שבועה, שאין מכירין אותו, וישלם ולא ירצה לישבע. ולא הבנתי, מה ענין: ונקלה אחיך; לכאן? וכי אין אתה יודע הפרש שיש בין עונש המלקות, לעונש התשלומין! שבעונש המלקות, די להחזיר את הלוקה לכשרותו. ובעונש התשלומין, עד שיעשה התשו' הנזכרת מדברי רז"ל. ואם רצונך לדמות העונש הנגזר מצד הב"ד, לעונש מלקות, זו אינה תורה! לפי שההפרש שיש בין עונש המלקות לעונש התשלומין, איננו בא מן ההבדל שיש בין שני העונשים, אלא מפני ההבדל שיש בין העבירות, שהעונשים באים בעבורה. והעבירה שהמלקות באה בעבורה, גורמת למלקות שיעמוד במקום תשובה ההיא. משא"כ בעבירה המביאה לידי תשלומין, על החשוד על השבועה, איך נקל אנחנו בה מסברתינו[185]?

תשובה קלא

א עוד כתבת בזה הלשון: ואף אם נאמר שהוא כשר לעדות, אינו נקרא רשע עד חמס, ושהוא כאילו לקה לגמרי, או כאילו כפתוהו על העמוד. הודיעני אם הוא חשוד על השבועה, במקום דאיכא דרא דממונא ע"כ?

[183] עיין מ"ש רבינו המחבר בתשו' ח"ב סימן ק"ד, והרא"ש בכלל ו' בסימן י"א.
[184] הרמב"ם בהל' עדות פי"ב ה"ו, והסמ"ג בלאוין רי"ד עי"ש.
[185] הנה בעיקר הדין בשאלה הזאת, בעובר על החרם אי הוי כעובר על השבועה, עיין בתשו' רבינו המחבר הביאה מרן הב"י בח"מ סימן ל"ד מחו' ד', והיא לו נדפסה בח"ג בסי' קס"ו, שהשיב ע"ז. ועיין מ"ש ה' מטה שמעון שם הגב"י אות ה', יעוי"ש.

ב ואני לא ידעתי, מאין בא לך, הפרש והבדל בין חזרת האיש לכשרות לשבועה. גם מה שהזכרת בכאן, ועד חמס לא נתברר לי, דהא דקי"ל כאביי (בסנהדרין דף כ"ז ע"א) דלא בעי רשע דחמס. סוף דבר, לא יכולתי להבין עיקר השאלה הזאת, וענינה, כדי שאוכל לבא עליה לתשובתה.

תשובה קלב

א שאלת: הא דגרסי' בנזירות, פ' שני נזירים (נזיר דף נ"ח ע"ב). אמר רב: מקל אדם כל גופו בתער. ואקשי' עלה, מדתניא: המעביר שער בית השחי ובית הערוה, ה"ז לוקה. ואוקי' הא דרב, בשאר איברים ובמספרים כעין תער[186] בית השחי ובית הערוה, שלא כעין תער, מהו? דהא משמע דשאר איברים במספרים כעין תער, מותר. ובית השחי ובית הערוה, בכי הא אסור להקל במספרים כעין תער. הא במספרים שלא כעין תער, מהו?

ב תשובה[187] בית השחי ובית הערוה להקל, כלל אסור. ורב לא אמר: מקל אדם כל גופו בתער, אבל לא בית השחי ובית הערוה; כי היכי דתידוק מיניה, דמאי דשרי בשאר איברים בלחוד, הוא דאסור להקל כלל בבית השחי ובית הערוה. קמ"ל, דבשאר איברים מותר, ואפילו במספרים כעין תער. אבל שחי וערוה, כלל כלל לא. ותדע, דאם איתא דשרי רב בית השחי (כלל), טפי הו"ל לאשמועינן בה, דהיתרא בדידהו. אלא מדלא אשמועי' היתרא בדידהו, דלמימרי איסורי להקל כלל. ועוד, דבהדיא אמר רב חייא, דגרסי' התם: בעא מיניה רב מר"ח: מהו לחוך? א"ל אסור. בבגדו מאי? א"ל: מותר. ומדלחוך, כ"ש להקל במספרים שלא כעין תער. ומההא בעיא דבעא מיניה, ואסר ליה, שמעי' לה. מדא"ל רב, והא קא גדל וקא מצטער, וא"ל בר פחתי: גבול יש לו ומאי קשיא ליה לרב? ומאי קא צריך למהדר ליה הכי, דהא כיון דאפ"ל להעביר במספרים, אף על גב דאינו כעין תער, הא לא מצטער. אלא ודאי, פשיטא דבכל ענין אסור.

תשובה קלג

א שאלת: מקצת היום שאמרו לגבי אבילות, אם מקצת הלילה כמקצת היום, א"ד יום דוקא? ואת"ל יום דוקא, שאר היום מותר בתשמיש המטה? ואת"ל מקצת הלילה כמקצת היום, מי שרי בהכי באותה לילה, או לא?

[186] כך היא גירסת הרי"ף והרא"ש בסוף מכות. ועיין בב"י יו"ד רס"י קפ"ב.
[187] תשובה זאת היא ג"כ בח"א סי' ק"ו, ולהיות כי יש תוספת הדפסנו אותה, ועמ"ש לעיל סימן ק"ך [ק"כ], ולקמן סימן ע"ר [ר"ע] יע"ש.

ב תשובה: בעיקר מקצת הלילה, אם הוא כמקצת היום, נחלקו בו המפרשים נ"נ[188] אף על פי שיש מרבותי נ"נ אומרים להקל, דאפי' מקצת הלילה עולה. וגדולי הצרפתים אמרו: דמקצת היום דוקא בעינן, מדאמרי' גבי זקיפת המטה: דלמוצאי שבת אף על פי שאין שם אלא יום אחד, חוזר וכופה. ואמאי? והא קודם שזקף משחשבה, יצא עליו מקצת היום, ועברו שבעת ימי האבל. וכך אמרו באבל שבא ביום שביעי, והוא שבא ומצא מנחמין אצל גדול הבית. אלמא: ביום שביעי עצמו, נוהגין בעניני אבילות. וכן אמרו: כיון שעמדו מנחמין מאצלו, מותר ברחיצה, ואין המנחמין באים אלא ביום. וכן דעתי נוטה, מדכתיב: ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וכל מקום שנאמר בו: יום; יום דוקא, ולא לילה, כדאיתא בפ"ק דמגילה (דף כ' ע"ב). ולכתחילה, משתנץ החמה. אלא שאם עשה כן אחר עמוד השחר, יצא, כדאיתא התם. וכל שמקצת היום לו לעניני אבילות, שנאסר בהם תוך ז' בנעילת הסנדל, ורחיצה ותשמיש המטה. וכההיא דאמרי' (במ"ק דף כ' ע"א), גבי אבא קיים חלוץ לי מנעלי, והוליך כלי אחרי לבית המרחץ. ש"מ, מקצת היום ככולו. ומנעילת הסנדל אתה למד לכל עניני שאר האבילות.[189]

תשובה קלד

א שאלת: ראובן זבן ארעא שלא באחריות. ואתא שמעון בר מצרא, וא"ל לראובן: זבין לי באחריות, דשליחא דידי את. כדמוכח בפ' המקבל (בבא מציעא דף קח), גבי זבן במאתן ושוה מאה. ושליחא דזבן בלא אחריות, חיובי מחייב לקבולי עליה אחריות. כדאיתא בגט פשוט (דף קסט:), וז"ל: זבנה את מיניה שלא באחריות, והדר זבנה ניהליה באחריות. השיב ראובן: לאו אדעתך זבני, ולא בזוזך זבני, אלא לנפשי ובזוזי זבני. אי ניחא לך בכה"ג, לחיי ואי לאו, שבקה, דלא ניחא ליה לבעל הבית לזבונה שלא באחריות. הדין עם מי? זהו תורף שאלתך[190]

ב תשובה: מסתברא, שהדין עם ראובן הלוקח, שאין כאן עשיית הטוב והישר, שיסתלק זה ממה שקנה, ועוד, שיפסיד לקבל עליו אחריות! והיכן טובתו של זה, והיכן ישרו של זה! לא אמרה התורה עשה הטוב והישר לזה, תקלתך. אלא אם רצה לוקח בלא אחריות, יקח. ואם לאו, תשאר אצל זה. ומיהו, אם חושש הוא, שמא הערמה איתעביד, שלקח בשטר זה בלא אחריות, כדי לגנותה על בן המצר, ומצר אחר קבל עליו אחריות. ורצה

[188] בב"י יו"ד סי' שצ"ה.

[189] עיין בח"א סימן תמ"ו. [ועיין מ"ש בספרי הקטן סמיכה לחיים חח"מ סימן ט"ו בס"ד].

[190] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"ב סימן רנ"ה, ורמזה מרן בח"מ סי' קע"ה סל"ד, בשם תשובת רבינו המחבר ז"ל סי' ש"י, ועמ"ש מרן החבי"ב הגב"י אות ז"ך עי"ש.

זה, להחרים על כל מי שעשה בהערמה, כדי לאבד מצרנותיו, מסתברא שהוא רשאי, ואין מוחין בידו. ואפילו את"ל, שהלוקח כשליח גמור לבן המצר, אפ"ה אינו מתחייב בכך לקבל עליו אחריות. והא דא"ל לרב נחמן להוא שליחא: זיל זבון שלא באחריות, וזבין את לדידיה באחריות; דבמאי קא מחייב בהכי, אלא משום דזבן לה בזוזי דידה, וקא בעי לאפטורי נפשיה מיניה. דא"ל: עבדית שליחותך, ולית לי לשלומי לך. לפום כן א"ל לר"ן: אי בעית לאפטורי נפשך מינה, זיל זבין לה באחריות. והכא, הא א"ל לבן המצר: אי לא ניחא לך, שבקה. ולא עוד, אלא דהא לאו שליחא גמור הוא, דבן המצר הוא. ותדע לך, דאל"ה אפילו בזבן ממאתן ושויה מאה, הכי אסיקנא, דלא מצי למימר ליה: לתקוני שדרתיך, ולא לעוותי. משום דאר"ן: אין אונאה לקרקעות. דהא ר"ן גופיה, הוא דאמר בפ' אלמנה ניזונת (כתובות דף צט:): טעה שליח לא קאמינא. ואקשו עלה: והא הוא דאמר: אין אונאה לקרקעות? ואהדר להו: ה"מ, דטעה בעל הבית. אבל טעה שליח, מצי א"ל: לתקוני שדרתיך, ולא לעוותי. אלא לוקח, ע"כ לאו שליח גמור הוא, דבן המצר כשליח בעלמא הוא. דהא איהו לנפשיה זבן, ואדעתא דנפשיה זבן, ומצי א"ל: לא עדיפת מנפשאי. אי ניחא לך, לחיי. ואי לא, אנא שקילנא. וכן כתב הרב בעל העיטור ז"ל ג"כ. ואי קשיא לך, אי הכי, מאי קאמרינן: מעיקרא, דסבור מינה, מצי א"ל: לתקוני שדרתיך ולא לעוותי דמשמע, שקיל לה בן המצר במאה, קא פסיד לוקח, לא היא! דלא לאפסודי עלה דלוקח קאמרינן, אלא הכי קאמר: סבור מינה, מצי א"ל: את שליחא דידי את. ואף על גב דניחא לך במקום בקיום המקח, אנא לא ניחא לי, דלתקוני שדרתיך ולא לעוותי. והלכך, אי בעי בן המצר לבטל המקח מדין אונאה, הרשות בידו. ואי בעי בעל הקרקע לזבונה לדידיה, מזבין ליה בשויה. ולא תקשי לך, דקאמר: מצי א"ל: לתקוני שדרתיך; ולא קא"ל: מצי א"ל: לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. כלומר: שיאמר כן לבעל השדה, כיון דמדין ביטול מקח אתינן ליה, משום שליחא, ניחא ליה במאי דעביד. ואיהו, מדין ביטול מעשיו של שליח אתי לה. משום הכא, נקט לה כי האי לישנא. והתם נמי, בפ' אלמנה ניזונת, כי האי לישנא קמא. והתם, לית לך למימר דמשלם שליח, אלא שהמקח מתבטל. ואל תסתבך במ"ש הרמב"ם ז"ל:[191] דאחריות בן המצר על הלוקח, ואחריות הלוקח על המוכר. חדא, דאין רבותי נ"נ מודים לו בדין זה. ועוד, דאף הרב ז"ל, מסתברא דלא א"ל אלא בדקיבל נמי מוכר ללוקח אחריות, דכי משלם איהו לבן המצר, לית ליה פסידא, דהא עליה דמוכר הוא דהדר. אבל היכא דאית ליה פסידא כדהכא, לא קאמרינן: דועשית הישר והטוב, קאמר רחמנא.

[191] [בפי"ג מהלכות שכנים הלכה י"א, ועמ"ש שם ה"ה ומר"ן בכ"מ וק"ל].

תשובה קלה

א שאלת: ראובן שהיה חייב מנה לשמעון בשטר, והקדיש נכסיו, ואין לו נכסים אחרים לפרוע לשמעון, הפסיד זכותו? או בזה נאמר: אלמוה רבנן לשעבודא דבעל חוב, משום נעילת דלת, וכמו שאנו אומרים גבי הבעל[192]?

ב תשובה: המקדיש בזמן הזה, אינו אלא הקדש לעניים, לפי שאין מכירין עכשיו, לא בהקדש מזבח ולא בהקדש בדק הבית, אלא בהקדש עניים. ובנדרים, אין הולכין בהם, אלא אחר מקומם ושעתם, וכמו ששנינו בפרק אלו מותרים (נדרים דף יח:): הרי אלו כתרומה וכו'. וחכמים אומרים: סתם תרומה ביהודה, אסורה, והגליל מותרת, שאין אנשי גליל מכירין בתרומת הלשכה. סתם חרמים ביהודה מותר, ובגליל אסור, דאין אנשי גליל מכירין בחרמי כהנים. ולפיכך, ב"ח גובה מהם לגמרי, ואפי' היה הקדש בדק הבית, היה גובה לגמרי מהם ג"כ. ובלבד שיוסיף עוד דינר לפדיון, כדי שלא יאמרו: הקדש יוצא בלא פדיון. כמו ששנינו בערכין בפרק שום היתומים (ערכין דף כג:): המקדיש נכסיו, והיו עליו כתובת אשה וב"ח וכו' הקדיש תשעים מנה, והיה חובו מאה מנה, מוסיף עוד דינר ופודה את כל הנכסים האלו, ע"מ ליתן לכתוב' האשה ולב"ח את חובו. ואמרינן טעמא בגמרא משום דרבי אבהו: כדי שלא יאמרו: הקדש יוצא בלא פדיון. ואילו היו נכסים מטלטלין, אם יש בשטר חוב מטלטלי אגב מקרקעי, גובה הכל מהם גם כן. וכדאיתא (בפרק חזקת הבתים דף מד:). אבל אם אין בשטר, אלא כמו שנהוג באותה הארץ, שכותבין מקרקעי ומטלטלי, אינו גובה מהם. וכדאמרי' שם: עשה שורו אפותיקי, ומכרו, אין ב"ח גובה ממנו. ונראה דלאו דוקא במכר, אלא אפילו נתנו במתנה, כדאמרי' בר"פ הנזקין (גיטין דף נ:), גבי לגבות מן הזבורית, דמתנה כמכר. ומסתברא, אפילו בהקדש עניים אומרים כן. ואם הם שטרי חוב, אם היה שכ"מ המקדיש[193] ההקדש הקדש, דדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים דמו. כדאמרינן: שכיב מרע שאמר: הלואתי לפלוני; הלואתו לפלוני, ואפילו הכי גובה מהם, כמו שאמרנו. ואם היה בריא, הקדשו אינו הקדש. משום דבעינן בהקדש, דיהא שלו וברשותו, דומיא דביתו. וכאן גוף השטרות אינן ממון, והשעבוד שבהן אינו של מלוה, עד שיגבנו. דאביי ורבא פליגי בפ' כל שעה (פסחים דף ל:) דאביי אמר: ב"ח למפרע הוא גובה, ורבא אמר: מכאן ולהבא הוא גובה. ונפקא מינא, להקדיש מלוה, ומזבין מלוה. דלאביי, הקדשו הקדש; ולרבא, לא עשה ולא

[192] עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל בח"א סי' תרי"ח, מעין כיוצא בזה בשינוי קצת יעי"ש, ובתשובות הקטנות סימן רמ"ט יע"ש.

[193] עיין לקמן סי' לק"ט [קל"ט] ודו"ק.

כלום. דקי"ל כרבא, דהנכסים המשועבדים למלוה מהלוה, אינן כנכסיו של מלוה, דאינו ביתו ואינו ברשותו, והו"ל: כהלואתו לפלוני.

ג ומיהו, בשכ"מ קנה, דדברי שכ"מ ככתובים וכמסורין דמו, אבל בבריא לא שייך. ומה שאמרת, אם נאמר בזה אלמוה רבנן לשעבודיה דב"ח, כמו שאמרו דאלמוה לשעבודיה דבעל, לא שייך בזה כלל, כמו שאמרנו. דלא נאמרו דברים הללו, אלא בקונם דהוי כעין קדושת הגוף, ולא קדושת הגוף ממש. שאילו האומר: שור זה לעולה או לשלמים, מוציאו מידי שעבוד, וכמ"ש הקדש חמץ ושיחרור מוציא מידי שעבוד. אבל בקונם דהו"ל כעין קדושת הגוף, הוצרכו לומר דאלמוה לשעבודא דבעל. וכן במדיר את אשתו, דאלמוה לשעבודא דאשה. והוא הדין לב"ח, לדידן דקי"ל, שעבודא דאורייתא. וכמו שאמרו בירושלמי, גבי מדיר את אשתו: וכי אדם נודר, שלא לפרוע חובו! ואמרו שם: תפתר, כמ"ד מזונות דרבנן. וממנה אתה למד לדידן, דקי"ל בב"ח שעבודא דאורייתא, גובה מהם[194] וכל זה כתבתי לך, כדי להתלמד מהם במקום אחר, אף על פי שאינו צריך לעיקר שאלתך.

תשובה קלו

א לקהל מיורקא.

ב שאלתם: ראובן היה במיורקא, ובקש המלך מס ממנו, ונתפשרו הקהל עם המלך בהסכמת ראובן זה. ובשעה שגבו המס מפורעי המס שבקהל, היה ראובן זה חולה, ולא רצו הקהל לתבוע חלקו ממנו, עד שיתרפא. ומתוך חוליו, נפטר לבית עולמו, וחלק ליורשים נכסיו, והקדיש מנכסיו מאתים ליטרי"ן. ובאו נאמני הקהל, ותבעו ליורשין שיפרעו המס, על כל מה שהניח להם ראובן אביהם. והיורשים השיבו: שלא יפרעו, כי אם על מה שירשו הם, ולא על חלק שהקדיש. ואמרו הנאמנים: דאף חלק ההקדש, מתחילה היה משועבד למס, ככל שאר הנכסים. ואם כן, תפרעו לקהל תחלה, ואחר כך תוציאו ההקדש. הדין עם מי?

ג תשובה: משעה שפסקו הנאמנים אותו המס על הקהל, והתחילו לגבותו, מאותה שעה נתחייב ראובן זה לפרוע, בכל מה שיגיע לחלקו, בכל אותו המס. והרי זה חוב עליו, כתוב אחר דעלמא. דאפילו נתן נכסיו או שאבדן, ולא נשאר בידו כי אם מה שהוא חייב למס, גובין את הכל ממנו, ואינו יכול לטעון: שלא יפרע אלא כנגד מה שנשאר בידו, מן הממון. ולפיכך, רואין כשחלק זה נכסיו והקדיש, אם חלק מקצת נכסיו, ונשארו

[194] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סס"י אלף ק"ן [ק"נ], דהקדשות כמשועבדים וכו' יע"ש.

מקצתן שלא חילק, אלא שנשארו בתפיסת הבית בין היורשין, או שאמר: יטול פלוני נכרי כך, והקדש פלוני כך, והשאר ירשו היורשין. על היורשין החיוב לפרוע על הכל, ממה שנשאר להם בתפיסת הבית. שהרי זה כאילו היה חייב ראובן זה, המוריש, מנה לאחרים, וחילק נכסיו ונתן מתנות לאחרים, ואמר: ושאר הנכסים ירשו פלוני ופלוני יורשי. וכל כיוצא בזה, היורשין חייבין לשלם אותו החוב, ואין מקבלי המתנות חייבין כלום באותו החוב. דהנכסים שנשארו ליורשיו, הוו נכסים בני חורין. וההקדש והמתנות, נכסים משועבדין, ואין נפרעים מנכסים משועבדים במקום דאיכא בני חורין. והמתנה נמי, כמשועבדין. כדאי' בר"פ הנזקין (גיטין דף מח:). ובפי' שנינו בתוספתא, בפ"ט דב"ב. האומר: תנו מאתים זוז לפלוני, ות"ק לפלוני, ופלוני יירש שאר הנכסים. ויצאת עליהם כתובת אשה וב"ח, גובין מזה שיירש שאר הנכסים. והמס, משהוטלה הפסקא, היא כב"ח על כל פורעי המס. ויראה גם כן, דאפילו חילק כל נכסיו למי שראוי ליורשו, ואמר בלשון ירושה, דהיינו יירש פלוני כך ופלוני כך. או שאמר: יטול פלוני כך וכך, ופלוני כך וכך; שאף זה הלשון, במי שראוי ליורשו, הוי לשון ירושה, אף על פי שלא נשאר בתפיסת הבית כלום. והוא הדין והוא הטעם, שכל זמן שהוא נותן ליורשיו בלשון ירושה, הוי הירושה כבני חורין, והמתנות וההקדשות לגבי הירושה כמשועבדין. ואף פשטה של אותה תוספתא שכתבנו, מוכיח כן. אבל אם חילק כל נכסיו בלשון מתנה, אפי' ליורשיו, כגון שאמר: תנו מנה לפלוני, וכך לפלוני, וחילקו כן כל נכסיו, אף על פי שכל מקבלי המתנות ראויין ליורשו, אם נתן לאחד מן השוק שאינו ראוי ליורשו, מקצת נכסים בתוך שאר מקבל המתנות, או שהקדיש קצת מן הנכסים, ואח"כ יצא עליהם כתובת אשה וב"ח, גובה מכולם לפי מעות, שכולם מקבלי מתנה הם, ואין כאן נוטל מחמת ירושה. והרי זה כאותה שאמרו בפ' הנזקין (גיטין דף נ:): שכ"מ שאמר: תנו ר' זוז לפלוני, וכך לפלוני וכך לפלוני, אין אומרים: כל הקודם בשטר זכה. לפיכך, יצא עליהם שט"ח, גובה מכולם. כלומר, לפי מעות. והכא נמי, אם נתן לזה מנה, ולזה מאתים, ולהקדש ג' מאות, בעל המנה נותן לב"ח דינר, ובעל המאתים שני דינרים; וההקדש שהוא בעל הג' מאות, ג' דינרין. וה"ה לפריעת חוב המס, לפי המס כב"ח, כמו שאמרתי[195]

[195] עיין מ"ש מרן זקני הרב הגדול נר"ו בס' הנחמד חק"ל הנ"מ לח"מ בח"א סי' קי"ז יע"ש.

תשובה קלז

תשובת שאלה: קי"ל, דחזקת נזיקין לאלתר הויא חזקה, כגון שחפר בה בורות שיחין ומערות, והלה שותק, והוא שבא בטענה. ואם ראהו סותר בנין שהיה שם, ושתק, אם בנין חזק הוא, ואנו רואין שיתקלקל הקרקע בכך, עלתה לו חזקה. ואם היה בנין רעוע ועומד לסתור, לא עלתה לו חזקה בכך, כי אין זה מקלקל, אלא מתקן הוא אצל הבעלים, שהיו צריכין להוציא הוצאות כדי לסתור. ומה ששתק הוא, לפי שהוא נהנה בכך. כאותה שאמר גבי ניר אינה חזקה, דמימר אמר: כל שיבא לכרבא, ליעול ביה. ואף על פי שמכר זה הבונה העצים והאבנים והלה שותק, לא עלתה לו חזקה בכך. דלא עדיף מאכילת פירות, דבעינן חזקת ג' שנים. כ"ש בזו, שהלה אומר: מפני שהייתי נהנה שהיה עושה מלאכתי, שתקתי[196]

תשובה קלח

א עוד השיב[197] המחזיק בשדה חברו, ומיחה בו בעל השדה בתוך הג' שנים, ואח"כ מכרה המחזיק, והחזיק בה הלוקח אפי' שלשים שנה ובשופי, לא עלתה חזקה. שלא אמרו, דצריך למחות כל ג' וג', אלא כשעומד בתוכה אותו הראשון. אבל כשמכרו הראשון לאחר, אינו צריך למחות בלוקח, לפי שהלוקח הזה אינו בא אלא מכח הראשון, וכבר מיחה זה בראשון. יכול הוא לומר ללוקח זה: לא חשתי למחות בך, לפי שאין אתה בא בטענה שאני מכרתיה לך. ואין אתה בא, אלא מכח אותו שמכרה לך. והוא, כבר מחיתי בו, ולמה לי למחות בך? ובמוכר לא הוצרכתי למחות, שהרי עתה אינה בידו. והראיה, ממ"ש (בב"ב דף מ"א:) מההוא דהוה (בר) [דר] בקשתא בעיליתא ארבעין שנין. אתא מארי דביתא, וא"ל: מאי בעית בהאי ביתא? א"ל: מפלניא זבינתא, דזבינא מינך. אתא לקמיה דר' חייא. א"ל: אי אית לך סהדי, דדר ביה איהו מקמך, אפי' חד יומא, מוקמינא לך בידך. ואי לא, לא. ואם איתא, לימא ליה: כיון דלא מחית, בהא מוכחא מילתא ודאי, דזבנתא להההוא דזבנא ניהליה. אלא ודאי, מצי א"ל אידך: כיון דלאו בטענה שמכרתי לו בא זה, והראשון שזה בא מחמתו, אין לו עדים שהתחיל להחזיק, לא חששתי לו. והנדון שלפנינו, גם כן יכול הוא לטעון: כיון דמחיתי בראשון, ומכח מחאתי נתבטלה חזקתו, גם לוקח זה שבא מחמתו, לא עלתה לו זחקה. וה"נ משמע, מההוא דאמר לחבריה: מאי בעית בהאי ארעא? וא"ל מפלניא זבינתא, ואכלתי שני חזקה. והא

[196] עמ"ש רבינו המחבר בח"ב סימן ר' יע"ש.

[197] עמ"ש רבינו המחבר בח"א סי' אלף וכ"ג בקיצור, והביא דבריו דלשם מרן הב"י בח"מ רס"י קע"ו יע"ש.

נקיטנא שטרא דזבינא ליה מיניה ד' שנין וכו'. כתב הראב"ד ז"ל: דהא דאמר להההוא, דהוה דר בקשתא בעיליתא: אי אית לך סהדי וכו', מוקימנא לך בידך. כלומר: משום דטענינן ללוקח, כל מה דהוה מצי טעין המוכר, דוקא בשהביא ראיה שהוא לוקח. הא לאו הכי, לא טענינן ליה. ואינו נראה, אלא כל שדר בה ג' שנים, ואמר: מפלוני לקחתיה, ואיכא סהדי דדר בה קמיה יומא חד, טוענין לו. דהא מיגו דאי בעי אמר: מינך זבינתא; מהימן, וטענינן ליה.

ב ואי"ת: אין כאן מיגו, דטפי ניחא ליה למימר: מפלניא זבינתא; דאין כאן מי שיכחישנו. משא"כ, בטוען: מינך זבינתה; דאין אדם מעיז פניו בפני היודע האמת כמוהו. וכדרבה (בפ"ק דב"מ דף ג' ע"א), דאמר: מפני מה אמרה תורה: מודה במקצת הטענה ישבע חזקה: אין אדם מעיז פניו, בפני בעל חובו. לא היא! דכל שבא להחזיק בדבר הידוע לחבירו, אם אתה חושדו דשלא כדין בא להחזיק, כל שמעיז פניו בכך, יעיז ויעיז בכל טענה, ואפי' בטענת דמינך זבינתא. ויש לנו כיוצא בזה, בר"פ חזקת (בבא בתרא דף ל"ו ע"א), גבי הנהו עיזי דאכלי חושלי בנהרדעא. דקא טעין בהו, ואמר אבוה דשמואל יכול לטעון עד כדי דמיהן. ומש"ה, מועיל [דאיבעי טעין], דלקוחות הן בידי. ואף על פי שאין עזות כעזות מי שטוען: אתה מכרתה לי, שבנזק, אין הבעלים יכולין להכחישו. אלא דכל שבא להחזיק בעזות הידועות לזה, אם בשקר הוא מחזיק בהם, כל שאתה מחזיקו בעזות זה, אנן סהדי דיעיז ויעיז לומר: לקוחות הן בידי.

תשובה קלט

ולענין שני חלקי מקום ישיבה של בית הכנסת, שנתנה חנה לבנה שמואל, וכלל כל אותו ענין שכתבתם. כבר נשאלתי עליו מהב"ד שבעירכם, והשבתי לכם, כאשר הראוני מן השמים, לפי מה שבא בשאלתכם, משם תראה דעתי בזה. אלא שאני רואה קצת שינוי דברים, בין מה שאמרת, למה שכתבו לי. ולפיכך מנעתי את עצמי מלכתוב לכם עכשו בארוכה, כי למה איגע להשיב על דבר והופכו בענין אחד, עד שתסכימו כולכם, ואעמוד על תוכן הענין בבירור. ואמנם, להוציא דבריכם חלק אי אפשר, ולפיכך אכתוב לכם קצת כללי הדין, במה שעיקריו סובבים עליו. דעו: שעדות הנשים, ואפי' אם יהיו אלף, כולן שוות כעדות אחת, ואין עדותן עדות, אלא בדבר איסור בלבד ואני רואה מתוך הקונטרס שכתבתם אתם, ותוקעין עצמכם על עדות הנשים. ואולי מצאתם כן לאחד מן הראשונים, במקומות שהנשים יושבות שם בבית הכנסת, מפני שהוא מקום מיוחד לנשים, ואין האנשים נכנסים שם בשעת שהנשים יושבות שם. ואנחנו לא נדע דברים

אלו, ולא שמענו מעולם, ואין ראוי לסמוך עליהם ואף על פי שאמרו בפ' עשרה יוחסין (קידושין דף ע"ג ע"ב): שלשה נאמנים על הבכור: אביו ואמו והחיה. ואף על פי שאנו מחזיקים בו לענין פי שנים בבכור, על פי הנשים, שאני התם דאי אפשר זולתי זה, דאין האנשים מילדין את הנשים. זכר לדבר: ותקח המילדת ותקשור על ידו וגו'. אבל כאן, אפשר ע"י האנשים בעדות מכר ומתנה[198] גם מה שהאמינו לנשים בעדות אשה, שאני התם, דמפני חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילה, כמ"ש בפ' האשה רבה ביבמות (דף פ"ח ע"א). ולפיכך האמינו אפי' עבד אפי' שפחה. ועם כל זה, אין היורשין נכנסים לנחלה, אלא ע"פ עדים. ומה שהאשה גובה כתובתה על פיהן, כבר אמרו שם, כי זה מספר כתובתה אנו למדין כן, שכן כתב לה: לכשתנשאי לאחר, תטלי מה שכתוב ליכי. ולענין סימנין שנבדקין ע"פ הנשים, כדאיתא בנדה בפ' בא סימן (נדה דף מ"ח ע"ב), התם שאני משום גלויי מילתא בעלמא הוא, דכל שהגיע לכלל שנותיה, חזקה הביאה סימנין. אבל לענין ממון בעלמא, אין עדותן עדות כלל, ואפי' מאה נשים לא הוו כעד אחד. ותדעו עוד, שאפי' במקום שאין הנשים נאמנות, אפי' אלף אינם אלא כעד אחד, כדאיתא ביבמות פ' האשה רבה (שם [מ"ח]). עוד תדעו, דכל מי שמחזיק בקרקע, ואחריו החזיק בו אחר, ובא הראשון וערער עליו, לומר: קרקע זה שלי הוא, ומה אתה עושה בתוך שלי? ואמר לו: של אבותי הוא. אם הביא הראשון עדים שדר בו, ואפי' יום אחד קודם לזה הב', או שמת אביו מתוכו, צריך הב' להביא, או עדי חזקה או עדי אבות. ואינו יכול לומר לראשון: הבא אתה ראיה מאין היה לך, או הבא ראיה שהחזקת בו ג' שנים. כי הראשון לעולם מוחזק, עד שיביא האחר ראיה, שהיה של אבותיו: במכר או במתנה או בירושה, וכל כיוצא בזה. שכל האוכל את הקרקע, הרי הוא בחזקתו ומי שבא להוציאו מחזקתו, עליו הראיה. זה ראיתי לכתוב לכם. ומכלל זה, אני סבור שתעמדו על עיקרי אותו הדין. ואם עוד תסכימו כולכם ותשוו לדעת אחד, לכשאעמוד על שאלתכם, כפי מה שהוא הענין, אכתוב לכם דעתי בע"ה, כאשר יראוני מן השמים.[199]

תשובה קמ

השיב עוד מקדיש בזמן הזה שטר חוב, דסתם הקדש לעניים, לא קני ההקדש, אלא

[198] עיין למרן הב"י בח"מ סימן ל"ה, שרמזה לתשו' רבינו המחבר הלזו, במקצת דברים ועמ"ש הרב ב"ד בחח"מ סי' וי"ו [ו'] בענין זה באורך יע"ש.

[199] בתשובת תרומת הדשן סי' שצ"ג יע"ש.

בכתיבה ומסירה כדין הדיוט[200]

תשובה קמא

א שאלת: הרי שכתוב בתיקוני המס: דהקדשות הנעשים עד ר"ח אייר, פטורין מהמס, ובלבד שיהיו עשויין כפי מה שכתוב בתיקונין אלו. מי שהקדיש נכסיו בסך ידוע עד ר"ח אייר, וייחד הממון ההוא במקום מיוחד, לעשות מצוה פלוני', יבא לפני הברורים ויודיע להם, קודם מסירת הודאתו להם וכו'. וראובן תוך זמן זה, הקדיש פקדון שיש לו מעבר לים ביד שמעון, ואמר בפני עדים: אני מקדיש ומיחד לצורך הקדש פלוני, כל אותו פקדון שיש לי ביד שמעון. וכל פקדונות שיש לי מעבר לים, כולם יהיו הקדש על פי התיקונין, קרן וריוח. ועכשיו יש בינינו אומרים: שזה ההקדש אינו פטור מהמס, שהרי כתוב בתיקונין: וייחד הממון ההוא, וצריך להגביה השטר או הממון, ולומר: זה יהיה הקדש ויש אומרים: שאין לך יחוד גדול מזה, כשאומר: מה שיש לי ביד פלוני, הכל הוא הקדש, שהרי הוא מיוחד[201]

ב תשובה: הדין עם ראובן, לפי שמן הדין כל שהקדיש פקדון שיש לו ביד אחרים, ביתו שלו. וברשותו קרינן ביה[202] ופטור בעל הממון שהרי אינו שלו. ועוד, שהוא פטור מעיקר התקנה, שזה כיון שהקדישו, כמיוחד ביד הגזבר דמי.

תשובה קמב

אבל מה ששאלת, על לוי שהקדיש מנה זה שנה, ויהיה הקרן והריוח להקדש, ולא ייחדו במקום מיוחד, רק שאמר בינו לבין עצמו, שיתן בעד המנה ההוא מנה וב' סלעים לסוף שנה. אם יקרא זה במקום מיוחד, ופטור מהמס? בזה אני אומר: שאינו פטור, לפי התקנה. שהרי לא ייחד, ואינו נמלט מדרכי הערמה.

[200] וכן פסקו הרב מוהרש"ח בתשובה סימן ל"ה, והרדב"ז ב"ח בסי' ת"ג, ועיין למופת הדור, מרן זקני הרב הגדול בחק"ל הו"מ לח"מ ח"א סי' קי"ז, מה שהשיב על דבריהם ממ"ש התוספות והרא"ש ז"ל בב"ב דע"ו יע"ש. ואולם לרבינו המחבר ל"ק, דשפתיו ברור מללו דהקדש בזה"ז דין הדיוט יש לו, ולשיטתיה אזיל, כמ"ש בח"א סי' תקס"ג, דהקדש לעניים בזמן הזה, דין הדיוט יש לו יע"ש. ועיין עוד שם בח"א סי' תשמ"ב יע"ש. ועיין בתשובות הקטנות סי' קל"ח, סי' ר"ן [ר"נ] יע"ש לעיל סי' קל"ד, יע"ש.

[201] עיין לרבינו המחבר בח"א סי' תרנ"ב.

[202] וכן פסק הרי"ף ז"ל בפ"ק דב"מ, וכתב שם והכי אתמר משמיה הגאון ז"ל, יע"ש. והביא דבריו מרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח, וכתב שם: דכן פסקו הרמב"ם והרא"ש והר"ן ז"ל יע"ש. וכ"פ בתשובה הרשב"ש סי' ס"ה, והרדב"ז הח' בסי' ת"ג וסימן תשל"ח. וכן פסק בתשו' מוהר"י ן' מיגש ז"ל בסי' קנ"ח יע"ש.

תשובה קמג

א עוד שאלת: כתיב בתיקוני המס, בתקנה הנזכרת: מי שהקדיש מנכסיו סך ידוע עד יום פלוני וכו', יבא. לפני הברורים או רובם; ויודיע להם אותו הקדש קודם מסירת הודאתו להם, ויעשה שטר הוא ואשתו באחריות עליהן, שהוא מקדיש אותו סך עולמית. וישבע שבועה חמורה לפני הברורים, שיכתוב כל מה שיהיה מאותו הקדש במקום מיוחד, וישתדל להשביח ההקדש כפי ראות עיניו. ויכתוב אחד מהברורים, או אחר במקומו, בספר מיוחד לקהל, שהקדיש פלוני סך פלוני. וראובן הקדיש מנה בתוך הזמן הנז'. והודיע הדבר לברורים; קודם מסירת הודאתו, ועשה השטר הוא ואשתו, כפי התיקונין, ושכח ולא נשבע, ומסר הודאתו. הודיעני: אם מחויב לישבע קודם הודאתו להם? וכיון שלא עשה כן, אין אותו הקדש פטור מהמס. ויש אומרים: שאין מחיוב התיקונין לישבע קודם מסירת הודאתו, רק להודיע לברורים סך ההקדש, כדי שיתברר להם איזה דבר מחויב למס, ואיזה פטור. אבל לענין השבועה, יכול הוא לישבע אחר מסירת הודאתו, כי כח השבועה גדול אחר מסירת הודאתו, כמו קודם לכן. לכן יודיענו רבינו, תוך כמה זמן יכול הוא לישבע? וכן הברורים, עד מתי חייבין לכתוב בספר המיוחד לכך, כפי התיקונין?

ב תשובה: באמת יש לדון להקל ולהחמיר בזה. דאפשר שהכל הולך אחר לשון: קודם מסירת הודאתו להם. ואפשר דאינו קשור עם אותו הלשון, אלא ההודעה לברורים, ושיעשה שטר הוא ואשתו, מפני שהוא עיקר תנאי התקנה. אבל השבועה, אינה נגררת אחריו. אלא כאומר לקיום התנאי והענין, שישבע עוד. וכל זמן שנשבע קודם שיפסקו לגבות את המס, די בכך. ואף על פי ששני ענינים אלו אפשר כן ואפשר כן, לפי שהלשון, דין אמת יראה: שאין ההקפדה בשבועה עד הזמן שיצאו לפסוק עליו. שאין אנו מקפידין בתנאי, אלא לפי הצורך. ואין הצורך, אלא עד זמן גביית המס. ודומה קצת, לאתרוג זה נתון לך במתנה ע"מ שתחזירהו לי, שאין אומרים מיד, כמעשה דר"ג והזקנים. וכן, אין אומרים שיחזירהו לאחר שנה. אלא שיחזירהו תוך הזמן, שהוא צריך לצאת בו ידי חובתו. אבל הברורים, אינן חייבין לכתוב לו, אלא עד אותו זמן שישבע, לפי שלא נגמר הכל, כי אם עד אחר השבועה. ושמא לא ישבע, ונמצא בטל הכל. ובכדי, אין מטריחין אותם לכתוב. ועוד, שאין ענייני הקהל באין בדרך עקיפין, שנאמר בלא שום תועלת, ובלא שום פקפוק על האמת. לא נשבע בשעתו, כענייני ישירות ודיני הקנסות, וכל דברי הקהלות על דברי אמת הם בנויים.

תשובה קמד

א שאלת: הלוקח מלותו של חבירו בפחות, כשהגיע הזמן, או אף על פי שלא הגיע הזמן?

ב תשובה: בודאי, אף על פי שלא הגיע, מותר. כדמוכח בגמ' דילן (בב"מ דף ס"ה ע"א), גבי מרבין על השכר, ואין מרבין על המכר. אלא שאני מחמיר במקבל עליו: שאם לא יוכל לגבות חובו, דיחזיר לו מעותיו. לפי שאם אינו יכול לגבות חובו מלוה, והוא בא לגבות אחריותו מן המוכר, זה מחזיר לו השטר וזה מחזיר לו מעותיו, והמכר בטל. נמצא, זה יכול להרויח ואינו יכול להפסיד. וכה"ג הוי קרוב לשכר ורחוק להפסד, דהא לא מקבל עליו כלום. והכי מוכח בגמ' (שם [ב"מ] דף ס"ד ע"א), במימרא דמאן דא"ל לחבריה: הילך ד' זוזי אחביתא דחמרא. אי תקפא ברשותך, אי יקראי אי זילא ברשותי וכו' ואין להאריך[203]

תשובה קמה

א שאלת: ראובן שהכניס לשמעון חתנו, בנדוניא עם בתו, מחצית כרם מכרם אחד שהיה לו. לקץ ימים, עמד ראובן ומכר כל אותו הכרם ללוי, וקנו ממנו, ומבתו אשת שמעון על המכירה, ולא קנו משמעון כי לא היה עמהם בשעת המכירה. לבסוף, בא ועמד שמעון לערער על המכירה הנזכר', ואומר: שחמיו מכר מה שאינו שלו והביא ראיה, הכחו"ת שמסר לו חמיו בעת הנישואין. טען לוי: כי לאחר שקנה. מראובן ומבתו אשת שמעון, חזר ולקח גם משמעון, שהוא בא לערער, ואכל שני חזקה בשופי. והכחו"ת שהוא טוען, שהניח בידו, מאמינו היה שיתנם לו בכל עת שירצה. ובין כך ובין כך, ארכו הימים ונשארו בידו הכחו"ת. עתה, הודיעני: אם יש כח בכחו"ת אלו להוציא הכרם מיד לוי, ולא נאמין בזה טענת לוי שטוען, שהאמינו או אם נאמר, כיון שהחזיק בה שלש שנים, ולא מיחה שמעון, אין כח בידו להוציא מיד לוי, והכחו"ת כאילו אינן?

ב תשובה: דברים פשוטים אני רואה כאן, דכיון דלוי זה טוען, דחזר ולקחה משמעון ואכלה שלש שנים, אם בירר חזקתו נאמן. וטענת הכחו"ת דטוען שמעון, אינה אלא דברי הבאי. וכי מה ראיה יש בתפיסת הכחו"ת הרבה בני אדם מוכרין שדותיהן, ואינן מוסרין הכחו"ת, דמסירתן לא מעלה ולא מוריד. ומדמה אני, שבא הטוען לדמותה, כמלוה שיש עליה שטר, דאומר לו: שטרך בידי, מאי בעי! ואין הנדון דומה לראיה. דבמלוה בשטר, היינו טעמא משום דכל שהוא מלוה בשטר, כבר גילה דעתו דאינו מאמין בלוה דמקיים,

[203] עיין למרן הב"י בי"ד סי' קע"ג שהביא תשובת רבינו המחבר הלזו, והיא לו נדפסה בח"ג סימן רס"א שהשיב על ענין כיוצא בזה. [הושמט חלק מההערה].

וסלף בוגדים ישדם. וכדי שלא יכפור בו, חשש שלא להלותו אלא בשטר. ונמצא דכל עצמו של שטר, אינו אלא להנצל מיד טענת כפירת הלוה. והו"ל, כאילו אמ"ל: אל תפרעני עד שתקבל שטר חובך. דוגמא דההיא: דאל תפרעני אלא בעדים. והלכך, אף הלוה כשבא לפורעו, אינו פורע לו עד שמקבל ממנו שטר, כדי שלא תשאר עוד ראיה בידו לתובעו, כי לכך נתכוין זה מעיקרו. אבל כחו"ת השדה, מה ראיה יש להם למכירת השדה. הרבה אומרים שאין להם כחות, ולא נמנעו הלוקחים ליקח ממנו, ואין זו צריכה לפנים. אלא שבאתי לחלק מן הדרכים מה שעלה בדעתי, שנשתבשו בו בעלי הטענה הזו.

תשובה קמו

א לאושק"א.

ב שאלתם: ראובן שמכר ביתו לשמעון, בקנין ומעכשו, ובתנאי שאם יהיו לו מעות בתוך ד' שנים, שיחזירם לו. ובתוך ד' שנים אלו, ירד שמעון לבתים, ודר בהם. ולאחר מכאן, חשש שמעון משום איסור רבית, וביקש מראובן שיקח ממנו שלשים דינרים מחמת הפירות, וקבל ראובן ממנו. אלא שחשש שמא יגיענו שום הפסד בכך, מחמת תיקוני הקהל בענייני המס והתשחורת. וקבל שמעון על עצמו, בקנין גמור, ובשטר, ובנאמנות גמורה, ובשבועה, כל נזק והוצאה והפסד שיגיענו מחמת קבלת אותם שלשים דינרים, עליה דידיה דשמעון ליהדר. ועכשיו, בא ראובן ותובע לשמעון מכח שטר זה, מה שאמר שהוציא והפסיד מחמת כך. וטען שמעון: שיברר לו נזקו. ועוד, שאינו חייב, אלא במה שהגיעו בתוך הד' שנים בלבד, ולא כמה שיגיענו לאחר זמן תשלום הד' שנים. ושאלתם ממני, להודיעכם דעתי: הדין עם מי?

ג תשובה: תחלת כל דבר, אצטרך להודיע לכם דין מכר הבא בתנאי מעיקרו, במה שיש בו מן האיסור וההיתר, משום רבית. דעו, כי המוכר קרקע לחבירו בתנאי, דכל זמן שיהיו מעות, דיחזירם לו, הרי זה אסור[204] ואפי' אם אכל הלוקח הפירות, כשיחזיר המוכר המעות, מוציאין ממנו כל הפירות שאכל, ברבית קצוצה שיוצאה בדיינין. ממעשה, דאת ונוולא אחי, דפרק איזהו נשך (בבא מציעא בדף סז) דחשיב רבינא, ואפיק פירי. והדין הוה, כשלא קבע לו זמן, אלא כל זמן שיהיו לו מעות יחזירם לו. וכן אפילו קבע לו זמן, אלא שלא אמר לו מעכשיו, ומשום אסמכתא. אבל אם קבע לו, וכתב לו מעכשיו, כמעשה הזה אשר אמרתם, שקבע לו זמן אם יחזיר לו מעותיו תוך ד' שנים, ואם לא

[204] עיין בתשו' לר' ומ"ח [להרשב"א] בח"ג סי' תל"ה ועיין עוד בתשובה שהביא מרן הב"י בי"ד סי' קע"ג יע"ש.

יחזיר תוך אותו זמן, שיהיה המכר קיים מעכשיו, אין ללוקח לאכול הפירות לכתחילה, דשמא יחזיר לו מעותיו המוכר, תוך הזמן, ונמצא המקח בטל מעיקרו, ורבית מעותיו הוא דאכל. וכן, המוכר אינו אוכל הפירות בינתים מן הדין, ולא מחמת איסור, אלא שאין מניחין אותו לאכול, שאם לא יחזיר לו המעות תוך ד' שנים, נמצא המקח קיים, שאין כאן לא מחמת רבית, ולא מחמת אסמכתא, כיון דכתב לו מעכשיו. ותנן בפרק איזהו נשך (בבא מציעא דף סה:): הלוהו על שדהו, וא"ל: אם לא נתת לי מכן ועד יום פלוני, הרי הוא שלי; הרי היא שלו. ואוקי לה בגמרא, בדאמר ליה: מעכשיו. וכיצד יעשו? ישליש את הפירות ביד אחר. ואם החזיר מעותיו תוך ד' שנים, הרי נתבטל המקח, והמוכר נוטל פירותיו. ואם לא החזיר תוך ד' שנים, הרי המקח קיים והלוקח נוטל את הפירות, וכדגרסי' בפרק איזהו נשך (שם [בבא מציעא ס"ה]): פעמים דשניהם אסורים דא"ל: לכשתביא מעות, קני מעכשיו. כיצד יעשו? ישלישו את הפירות. זהו הדין, כמוכר בתנאי בלי קביעות זמן, או בלא מעכשיו, ובמוכר בתנאי בקביעות זמן ומעכשיו. אבל אלו שעשו תנאי ביניהם מחמת המס ובהוצאותיו, אין אני בקי במנהגי המס שבעירכם, עד שאודיע לכם דעתי. אם אפשר שהגיע את המוכר איזה הפסד מן הדין, מחמת קבלת השלשים דינרין, ושיתחייב שמעון בכך דהחזיר לראובן, אם לא. לפי שמנהגי המסים ותיקוני הקהלות בזה, אינן שוים, אלא נהרא נהרא ופשטיה. ומ"מ, אני רואה נוסח ההודאה והחיוב והשבועה שעשה שמעון לראובן, ושהאמינו בכל אשר יאמר בקנין ובשבועה, ואין לאחר קנין ושבועה ונאמנות כלום. וב"ד שבעיר שמעון ישמעו טענות המוכר, ויבררו הדבר ביניהם, לפי מה שהם יודעים במנהגי המסים והתשחורת. ואם רצה הלוקח לאסור איסור סתם, על כל שתובע ממון ממנו שלא כדין, הרשות בידו.

תשובה קמז

א שאלת: על מה שראית' בס' העיטור בחלוקת קרקעות שיעור ד' אמות מצומצמות ח' זרתות. ושאלת: אם יש בתלמוד אמה בת שתי זרתות, ומאין הוציא שיעור זה[205]?

ב תשובה: דע כי מחלוקת אביי ורבא, היא בפ"ק דעירובין (דף ג:) באמת מבוי ואמת סוכה. דאביי משמיה דר' נחמן אמר: באמה בת ה' טפחים, להחמיר. ורבא משמיה דרב נחמן אמר: באמה בת ו' טפחים. וכן יש אמות במקרא, בנות ששה, ויש בנות חמשה. כדאמרינן התם: דאמות המזבח, יש בהם אמה בת ששה, ויש בהם בת חמשה, דאמה יסוד ואמה סובב. והקרנות וגב מזבח הזהב, כל אלו בני חמשה. והשאר הם בנות ששה

[205] עיין בתשו' רבינו המחבר, סימן תתקי"א שהיא בקיצור, ועיין בתשו' הרמ"ע סי' ג'.

ששה. ואמה בת חמשה טפחים, הויא שתי זרתות. כדכתיב [יחזקאל מ"ג: י"ג]: ואלה מדות המזבח באמות, אמה אמה וטפח. וחיק האמה ואמה רוחב, וגבולה אל שפתה סביב, זרת אחד. וזה גב המזבח. ופירוש בגמרא: חיק האמה זה יסוד, ואמה רוחב זה הסובב, וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות, גב המזבח זה מזבח הזהב. פירוש, ואלה מדות המזבח, אמות קטנות, שהאמה אמה וטפח מאלו. ובמה אמרו אמות קטנות אלו, בחיק המזבח וברחב, ובגבולה אל שפתה. ואיזהו שיעור אמה, זה זרח [זרת] האחד. כלומר: שני פני הקרן שיעור אמה. ובצד האחד, הוא זרת. אלמא: הצד הא' שהוא חצי אמה, זו זרת האחד. כלומר: חצי אמה שיעורו זרת. מכאן יש לנו, דאמה חמשה טפחים, היא ב' זרתות. אבל סתם שאר אמות, הם בנות ששה. והוי בב' זרתות וטפח. ועוד יש ראיה אחרת, דאמה היא שתי זרתות. שאמרו בעירובין, בפרק עושין פסין (עירובין דף כא): ויאמר אלי: מה אתה רואה? ואומר: אני רואה מגילה עפה, ארכה עשרים באמה. כי פשטת לה, כמה הויא? עשרים בעשרים. וכתיב: והיא כתובה פנים ואחור. כי קלפת לה, כמה הויא? ארבעים בעשרים, וכתיב: מי מדד בשעלו מים, ושמים בזרת תכן? כל העולם כולו, אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה. אלמא: שמעינן מהכא, דאורך אמה ב' זרתות. ואף על פי שסתם אמות הם בנות ששה, ושיעורן שתי זרתות וטפח. הכא נקטא בפחות שבאמות, כלומר: נמצא כי לפחות תהיה התורה יתירה על העולם, שלשת אלפים ומאתים ותשעים ותשעה חלקים. והרב בעל העיטור ז"ל, שכתב ד' אמות מצומצמות, בנות חמשה טפחים, דהיינו בנות ב' זרתות, למדה ממה שאמרו ברפ"ק דעירובין (דף ג:). לאביי דאמר: דאמת מבוי ואמת סובב, באמה בת ה' טפחים. והקשו עלה, מדתניא: כל אמה שאמרו, באמת בת ששה טפחים בלבד, ובלבד שלא יהיו מכוונות. בשלמא לרבא, כי היכי דליהוו הללו שוחקות והללו עצבות. אלא לאביי, ק'. אמר לך אביי: אימא אמת כלאים, באמה בת ששה טפחים, ובלבד שלא יהיו מצומצמות. והא מדקתני סיפא, רשב"ג אומר: כל אמות שאמרו חכמים בכלאים, באמה בת ששה, ובלבד שלא יהו מצומצמות. מכלל, דלת"ק כל אמות קאמר. אמ"ל אביי: לאו מי איכא ר' שמעון ב"ג, דקאי כוותי, אנא דאמרי כרשב"ג. אלמא: לדעת אביי: מצומצמות דאמר רשב"ג, היינו בנות ה'. ומ"מ לא נראו דברי הרב ז"ל, שזו לדעת אביי, אבל לרבא דקי"ל כוותיה, לא. ועוד, דבארבע אמות דפירוק משא, לא נזכר במשנה ולא בגמרא, אמות מצומצמות. ואולי סובר הרב ז"ל: דכיון דיש אמות בת חמש טפחים, ואתה בא לעכב על זה, מלחלוק לעצמו, עד שיהא בה ד' אמות לזה וד' אמות לזה, אי אתה רשאי לעכב

על ידו, כל שיש בה ח' אמות קטנות, דהיינו בנות חמשה טפחים, דתפשת מועט תפשת תפשת, מרובה לא תפשת. ועכ"ז, אין דינו מחוור בעיני כלל!

תשובה קמח

א עוד שאלת: לאה היתה לה חצר, ובה ג' בתים, ונתנה הבית האחד לראובן, עם כניסה ויציאה בחצר. והבית הב' לשמעון, עם כניסה ויציאה בחצר. ואח"כ מתה לאה, ונשאר הבית הג' לשני בניה, יהודה ולוי. ועמדו יהודה ולוי, ומכרו אותו הבית, עם כל זכות שיש להם בחצר, לראובן ושמעון הנז'. ואין בחצר, כדי שיעור חלוקה, אם אתה בא לחלוק אותה לג' חלקים, אבל יש לו שיעור לב'. ועכשיו, בא ראובן לחלוק החצר, ושמעון השיבו: שאין לו בחצר דין חלוקה, משום דקם דינא. דכיון דבימי לאה לא היה לו דין חלוקה, גם עכשיו כן, דסוף דינא כתחילת דינא. השיב ראובן: מ"מ עכשיו יש בו דין חלוקה, שהכל ביני ובינך. השיב שמעון: אי צייתת צייתת, ואי לא מהדרינא שטרא למאריה. הדין עם מי?

ב תשובה: תחילת כל דבר אני אומר, שאם אותם שלשה בתים פתוחים לחצר, אפילו עתה שהם של ראובן ושמעון, אין בה דין חלוקה, עד שיהא בכל פתח ופתח ד' אמות כנגד הפתחים, וח' אמות בין שניהם בחצר. וזה מבואר בגמרא. ואם ראובן ושמעון לא היה להם מחמת מתנתם, חלק בגוף החצר ממש, אלא שיעבוד כניסה ויציאה בלבד, ואין להם בחצר פירוק משא, לפי שטר המתנה שעשתה להם לאה, עכשיו שגוף החצר בין שניהם, חולקים הם בעל כרחם. גם מה שהאחד טוען: אי צייתת [צייתת], ואי לא, מהדרינא שטרא למריה; אינה טענה כלל. חדא, דאם אין לו מחמת לאה, אלא כניסה ויציאה בלבד, ואין לו בגוף החצר כלום. אפילו כשיחזור השטר ליהודה שמכר לו, יכול זה שקנה מלוי, לכוף אותן לחלוק. שהרי יש בו לפתחו ולפתח יהודה, כדי פירוק משא. ואם מחמת כניסה ויציאה של זה, הרי יש לו כניסה ויציאה. והדין הזה כבר אמרתי לך, דדוקא אם אין לו פירוק משא בחצר, לפי תנאי שטר מתנתו. ועוד, דלא אמרינן: אי צייתת צייתת, אי לא, מהדרינא שטר למריה; כדי לבטל המכר, או המתנה, שנעשו בראשונה. כי מה שכבר קנה ונתקיים המקח, היאך הוא יכול לבטלו בהחזרת השטר. דהנותן מתנה לחבירו, והחזיר לו השטר, לא חזרה מתנתו. אלא לא אמרו, אלא כלענין אותה של פ' שני דייני גזירות (כתובות דף קט:), דאבדה לו דרך שדהו. ואיכא חד דאתי מכח ד', דמשום דמצי א"ל: מהדרינא שטרא. כלומר: אפילו אם היו הד' שדות שלי, וקדמתי ומכרתים אני עכשיו לד', לא מצית לאשתעויי דינא בהדייהו, דכל חד וחד מדחי

לך, וכדאמרינן, בד' דאתו מכח חד, דכ"ע לא פליגי, דמצו מדחי ליה. הלכך; כיון דאנא לא הפסדתיך ולא מידי, דמעיקרא דד' הוו, השתא נמי, או הדרנא ומזביננא להו, לאו מידי איפסדתיך. וכן נמי ברפ"ק דב"ק (דף ח), גבי מכרן לאחד או לג' בני אדם כאחד, כולם נכנסו תחת הבעלים. ואסיקנא: האי מכרן לאחד, היכי דמי? כגון שלקח עידית באחרונה, דלא ליתו כולהו, וליגבו מן העידית, משום דא"ל: אי שתקיתו שתקיתו. ואי לא, מהדרינא שטרא. דזיבורית למאריה, ואזילתו כולכו ושקליתו מזיבורית. והטענה בזו גם כן כמו שאמרנו, משום דאמר ליה לוקח: אפילו הייתי אני מוכר עכשיו, בפניכם הזיבורית לב"ח שלכם, אין לכם גוביינא אלא ממנו. משום דקי"ל: אין נפרעים מנכסים משועבדים, במקום דאיכא בני חורין, ואפילו הן זיבורית. הא בענין אחר, כלומר לבטל מה שכבר נעשה, לא, וכמו שאמרנו. וכ"ש במקום זה, שאין הענין אלא בעשיית הטוב והישר, וכאילו שיעבדו זה לזה חלקם, שלא יכופו זה לזה לחלוק, עד שיהא פירוק משא לכל אחד ואחד, כדי שלא יטרח להכניס חבילתו מן החוץ על כתיפו, או שיעמיד בהמתו לחוץ. אבל עכשיו, שיש לכל אחד פירוק דמשא לכל פתחיו, למה ימנע זה מלחלוק, שעל דעת כן לא נשתעבדו. אלא שכבר אמרתי לך, שאיני יכול לכוין דעתיכם בזה, בין שיהא פירוק משא לראשונים מחמת מתנתם, בין שלא יהא להם פירוק משא, כמו שכתבתי[206]

תשובה קמט

א עוד אמרת בשאלות הראשונות, בראובן שהיתה לו סקיפה על ביתו, לא כיאות כל הצורך. ועל כן חשבת, שלא השבתי כראוי לפי הענין. ועל כן הארכת בציורי הבתים והעליות והסקיפה. ואני, איני רואה הפרש בדין, בין השאלה הראשונה, לצורת תיקון השאלה הזאת השנית. רק דבשאלה ראשונה הבנתי ממנה, שתהיה הסקיפה כחצר לבתים. ועכשיו אמרת: דאין נכנסין דרך הסקיפה, אלא אדרבה, אין נכנסין לסקיפה אלא דרך הבית. ועכ"ז לא נשתנה הדין, מהטעמים האחרים שכתבתי, שאין מונעין לאדם מלתקן ולקרות ביתו ועליותיו, ובלבד שלא יוסיף פתחים וחלונות על חצר חברו. דטענה זאת שטוען, שבתחילה כשהיתה הסקיפה מגולה, לא היה יכול לעמוד שם ביום סגריר. ועכשיו עומד שם בכל עת, חשש זה לא שמענוהו בשום מקום, ואין ידים לו, וכבר הארכתי בתשובתי הראשונה, מה שיספיק לזה לפי דעתי. גם מה שהוספת לשאול עכשיו, אם בני המבוי. יכול לעכב על ידו מלפתוח פתח בסקיפה וליכנס ולצאת ממנו, משום היזק ראיה? כל שכן הוא, דאינן יכולין לעכב, מפני הטעמים עצמן שאמרתי. ולא

[206] עיין בתשו' רבינו המחבר ח"ב סי' רל"ה וח"ג סימן קע"ג יע"ש.

עוד, אלא שלא שמענו מעולם היזק ראיה במבוי, לפי שאין עושין דברי הצנע במבוי. וכ"ש, אם אותו מבוי פתוח לרשות הרבים, דאין בו טענת היזק ראיה, וכדאמרי' הא בעי' איצטניעי מבני רשות הרבים, איצטנע מינה. והלכך, אפי' לכתחלה לפתוח. חלון במבוי שלו, הרשות בידו, מלבד שיפתח מלמעלה מפתח ביתו כלפי חוץ שאילו למטה מפתח ביתו כלפי פנים, בעל החצר הפנימי יכול לעכב על ידו, לפי שהלכה כר' דאמר: דבעל הפנימית יכול לסתום כנגד פתחו. ואילו פתח זה חלוק למטה מפתחו כלפי הפנימית? נמצא שצריך לבעל הפנימית להתרחק ממנו, כשירצה לבנות ולסתום כנגד פתחו.

ב גם מה שהוספת במניעות פתיחת אותו פתח שבסקיפה, משום פריצת פצימין[207] דכיון שעמדה כך סקיפה בלא גדרים, בלא קרוי, בלא פתח, הרי זה כפריצת פצימין, ואף על גב שהיתה מתחילתה עליה ובקרוי ובפתח, טענה זאת בטלה גם היא, מהטעמים שכתבתי בתשובה הראשונה. שאפי' לא היתה סקיפה מקורה מעולם, ולא היה לה פתח על המבוי, יכול הוא לעשות לכתחילה על ענין שכתבתי, כיון דאינו פתח העשוי ליכנס ולצאת ממנו למבוי. וכ"ש שהיה לה מתחילה, אלא שנפלו הכותלים. ונפילת הכותלים והפצימין אינו נחשב כפריצת פצימין, האמור גבי היה סתום ובקש לפותחו. לפי שכבר כתבתי למעלה, כי פריצת פצימין אינו אלא מחמת הפקר ומתנה, דכשהוא סותמו ופורץ פצימין הרי גילה דעתו, שהוא נותן אותו חלק שהיה לו במבוי לשכנו הקרוב אל: ביתו. אבל בנפילת הכותלים, אין ראיה על מחילת הפתחים, ודבר ברור הוא[208]

תשובה קנ

א [209] אנן ב"ד חתומי מטה, כן היה שבא לפנינו פלוני בן פלוני, ואמר לנו: הרי שקניתי מפלוני בן פלוני, ומאשתו מרת פלונית, אותם בתים תחתיות ועליות שיש להם במדינת ברצלונא בשכונת ישראל. ומתירא אני, שמא יש לשום איש או לשום אשה זכות או שום שיעבוד באותם בתים תחתיות ועליות הנז'. בבקשה מכם, שתחרימו בבית הכנסת, על כל מי שיש לו שום זכות ושום שיעבוד בעולם, באותם בתים הנז', שיבא ויגיד ויביא ראיותיו לפניכם, מכאן ועד יום פלוני, והריני מוכן לפייסו בדמי המכירה הנז', שעדיין בידי. ואנו ב"ד ראינו דבריו, ושמענו בקולו, וצוינו לש"ץ להחרים בבית הכנסת חרם

[207] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סי' תקפ"ו וסי' אלף קנ"א.

[208] ועיין בכמה תשובות לרבינו המחבר, הביאם מרן הב"י בח"מ סי' קס"א וסי' קס"ב, ובהרב כנה"ג שם בסימן קס"א הגב"י אות כ"ה. ובס' מטה שמעון שם בסי' קס"ב הגב"י אות ח', יע"ש.

[209] מדויק, מיד הרשב"א ז"ל [הערת המלבה"ד].

גמור [210]בספר התורה על דעת המב"ה, ועל דעת ב"ד, כל איש ואשה, בין שהוא בבית הכנסת, בין שהוא חוצה לה, שיש לו שום זכות ושום שיעבוד ושום חלק באותם בתים הנז', בברצלונה בשכונת אחינו ישראל, שקנה פלוני ממרת פלונית ומבעלה, שיבא לפנינו (אנו) ב"ד, ויגיד לפנינו כחו וזכותו, ויוציא ראיותיו בפנינו, עד זמן פלוני. ואם לא יגיד, שנפקיע שיעבודו וזכותו מעל אותם הבתים תחתיות ועליות, הפקעה גמורה. וכן החרים בכלל חרם זה הנז' כל מי שיודע עדות שיש לשום איש ואשה בעולם, שום כח ושום זכות ושיעבוד בעולם, ושום חלק באותם הבתים תחתיות ועליות וחצרות הנז', שיבא לפנינו ויעיד מה שהוא יודע. ואחר שהחרים ש"ץ החרם הנז', לא יצא ולא בא לפנינו שום איש ואשה שבעולם, שיטען על אותם הבתים הנז' שקנה פלוני הנז', שום טענה בעולם, ושיאמר שיש לו כח ושום זכות ושיעבוד בעולם, ולא שום חלק באותם בתים תחתיות ועליות הנז', שום טענה בעולם. לא מחמת חוב, ולא מחמת שום זכות, או שום שיעבוד בעולם. הסכמנו הפקענו מהיום, כל חוב ושיעבוד שיוציא שום איש ואשה מיושבי עירנו, מהיום הזה ואילך, על אותם בתים תחתיות ועליות הנז', ובטלנו אותו חוב ושיעבוד בטול גמור, ויהיו ראיותיו כחרס הנשבר. לפי שאותו ממון ואותו זכות, אנו מפקירין ומפקיעין אותו הפקר גמור והפקעה גמורה, וביטלנו אותם ראיות ביטול גמור. ומה שהסכמנו [היה בחודש] פלוני, שנת חמשת אלפים ול"ב לבריאת העולם. וחתמנו ונתנו ביד ר' פלוני, להיות לו ולבאי כחו, לראיה ולזכות.

ב וזה נוסח החרם. משביעין אנו בגזירת יהושע בן נון, בתרי"ג מצות, ובספר התורה הזה, על דעת המב"ה, ועוד ב"ד, שהם ר"פ ור"פ בן פלוני, כל איש ואשה בין שהוא בבית הכנסת, בין שהוא חוצה לה, שיש לו שום זכות ושום כח. ושיעבוד באותם בתים תחתיות ועליות. וחצרות, שהם במדינת ברצלונה בשכונת אחינו ישראל, שקנה פלוני הנז' ממרת פלונית הנז' ומבעלה הנז', שיבא היום ועד זמן פלוני, לפני הב"ד הנז', שהם. פלוני ופלוני ופלוני הנז', ויגיד להם אותו זכות ושיעבוד שיש לו באותם הבתים הנז', ויגיש ראיותיו לפניהם. וכן כל מי שיודע שום עדות שיש לשום איש ואשה בעולם, שום כח ושום זכות ושום שיעבוד ושום חלק באותם הבתים תחתיו' ועליות וחצרות הנז', שיבא ויעיד לפני ב"ד הנזכר, עד הזמן הנז'. וכל מי שלא יגיד זכותו ושיעבודו לפני הב"ד הנז', מכאן ועד הזמן הנז', הרי הב"ד הנז', מפקיעין זכותו ושיעבודו הפקעה גמורה. וכל העובר על כוונתנו וכו': מי שבירך אברהם יצחק וכו'.

[210][הערת מגיה הדפוס] עיין הערה לסימן קכ"ה.

ג נוסח שטר חזקה. בפנינו עדים ח"מ, נתן ר' פלוני לרבי פלוני מפתחות הבתים, שהיו לו במדינה זו, בשכונת אחינו ישראל שמכר אותם לר' פלוני הנז', כמו שכתוב וחתום בשטר המכירה שעשה לו. וכך אמר לו, ר' פלוני לר' פלוני: לך חזק וקנה. ור"פ הנז', פתח ונעל לפנינו, ונכנס והחזיק באותם הבתים הנז', חזקה גמורה בפני פלוני הנז'. ומה שהיתה לפנינו בחדש פלוני, שנת כך וכך לבריאת עולם, למנין שאנו מונין פה במתא ברצלונה, כתבנו וחתמנו וכו'[211].

תשובה קנא

א ולענין מה שאמרתם, שאיישב לכם מ"ש הרמב"ם (בפי"ב מהל' מו"ל ה"ה): במנה זה ושדה זה, נותנין, ואין צריך להעמיד אפוטרופוס. ובנמצא שדה שאינה שלו, כתב: נזקקין להם ומעמידין להם אפוטרופוס, לטעון ולדון.[212]

ב מה אשיב על דברי הרב ז"ל, וגם בעיני דבריו תמוהין במקום, זה שהרי בהדיא. אמרי' בערכין, בפ' שום היתומים (ערכין דף כ"ב ע"ב), והיא אותה שהביא הרי"ף ז"ל, בפ' אלמנה ניזונת. אמר רבא: הלכתא: אין נזקקין לנכסי יתומים. כלומר: משום חשש שובר. ואי אמר: תנו; נזקקין. שדה זה ומנה זו, נזקקין, ואין מעמידין אפוטרופוס. שדה סתם ומנה סתם, נזקקין ומעמידין אפוטרופוס. אמרי נהרדעי בכולהו נזקקי', ומעמידין אפוטרופוס, לבד מנמצאת שדה שאינה שלו, דאחזוקי סהדי בשקרא לא מחזקינן. פי': כולהו; ואפי' במלוה. דנהרדעא, היינו דרב נחמן דאמר התם: מריש, לא הוה מזדקיקנא לנכסי דיתמי. כיון דשמעית להא דאמר רב הונא חברין, משמיה דרב יתמי דאכלי דלאו דידהו, ליזלו בתר שבקייהו; מכאן ואילך מזדקקנא, לבד מנמצאת שדה שאינה שלו, דנזקקין ואין מעמידין אפוטרופוס. אמר ר' אשי: הלכת': אזדקוקי' לא מזדקקינן, דהא אמר רבא: אין נזקקין. ואי מזדקקין, מוקמי' אפוטרופוס, דהא אמרי נהרדעי. פי' רב אשי פסק להחמיר, כדברי רבא. ונהרדעי כרבא דאמר: אין נזקקין למלוה, לבד מתנו מנה ושדה, בין: זו; בין סתם. ודלא כנהרדעי, דמקילי ואמרי' דנזקקין בכולהו, ובמנה זו ושדה זו, מחמיר כנהרדעי דאמרי: לכולהו מעמידין אפוטרופוס, לבד מנמצאת שדה שאינה שלהם, דאחזוקי סהדי בשקרא לא מחזקינן, בין לרבא בין לנהרדעי. נמצאת אומר: דלרב אשי, דהוא בתרא, אפי' מנה זו ושדה זו מעמידין אפוטרופוס. ובנמצאת שדה שאינה

[211] עיין בח"ג סי' תי"ט ותל"א.

[212] עיין לה"ה ומרן בכ"מ שם ובב"י ח"מ סי' ק"ן [ק"נ] שרמזה לתשובת רבינו המחבר הלזו.

שלו, אין צריך להעמיד אפוטרופוס.[213]

תשובה קנב

א עוד שאלת: יעקב נתן בקנין גמור מעכשיו, לראובן, מקום ישיבה אחד שהיה לו בבית הכנסת הגדולה, בסימניו ובמצריו, ומיד החזיק בו ראובן כמה שני חזקה, עד היום הזה. ובאותו יום צוה יעקב בשטר צוואתו, ונתן לבן שמעון שני מקומות שהיו לו בבית הכנסת הגדולה, ולא ציין ולא מסר אותם, ולא זכר אפי' שם העיר. שמעון אומר: כי זה המקום שנתן לראובן, הוא מכלל מתנתו. וראובן אומר: דאינו בכלל מתנתו, ומקומות אחרים הוא שנתן לו. הדין עם מי? וזה נוסח שטר הצוואה: ונתן שני מקומות שיש לו בבית הכנסת, לבני שמעון, אם יהיו לו בנים זכרים. ואם לאו, לזכרים ממשפחת ראובן ע"כ.[214]

ב תשובה: איני רואה עסק לשמעון בדבר זה. כי הוא לא נתן אלא לזכרים שיהיו לשמעון, ולא לשמעון. ואפילו היו לו לשמעון זכרים, והוא תובע מחמתן, אפילו כן הדין עם ראובן. ולא מחמת הטענה שטען הוא, דכל שאומר: ביתי אני נותן לפלוני; אף על פי שלא סיימו, אין היורשים יכולין לומר: שמא בית אחר היה לו, ואותו נתן לך; צא ותבקש! אלא חזקה, הידוע לו נתן. ואין המצרים מעכבין במכירה ומתנה[215] וגרסינן בסוף פ"ק דגיטין (דף יג): אמר (רבא) [רב] שכ"מ שאמר: תנו מנה לפלוני מנכסי, מנה זה, נותנין. מנה סתם, אין נותנין. חיישינן שמא מנה קבור קאמר. והלכתא: למנה קבור לא חיישינן[216] ועוד יש ראיה מדגרסינן במנחות (דף קח:): בית בביתי אני מוכר לך, מראהו נפול אלמא: קנה, אף על פי שלא סיים מצריו, אלא שאינו נוטל אלא הפחות. משמע: משום דאמר בית סתם, ויד בעל השטר על התחתונה. וכן כתב הרמב"ן ז"ל, בפ"ק דגיטין. אלא שרש"י ז"ל והרא"ם ז"ל חלוקים שם, ואומרים: דצריך לסיים לו מצרים. אלא טעמא דהכא, משום דראובן משעת קנין זכה, דמתנת בריא בקנין גמור מעכשיו הוא. ומתנת בני שמעון לאחר מיתה, ולא מהשתא. וכל כי האי, לא איפליגו רב ושמואל בשני שטרות היוצאים ביום אחד, שם בפ' מי שהיה נשוי (כתובות דף צד:). אלא בשני שטרי מקח, או מתנת בריא ובלא קנין, וקמפלגי בפלוגתא דר"מ ור' אליעזר, כדאיתא התם אבל בקנין כל הקודם זכה.

[213] תשובה זאת היא לו נדפסה באורך בח"ב סי' רכ"ח, ועמ"ש שם רבינו המחבר שם, סימן כ"ד, ובמיוחסות סי' ה', ועמ"ש הרב גד"ת שי"ד סי' ב' ע"ט ע"ד, יע"ש. גם ראיתי להר"ן ז"ל, בהל' בפ' אלמנה ניזונת, גבי מאי דמייתי הרי"ף ז"ל הך סוגייא דערכין, דפרק שום היתומים שכתב וז"ל: ויש לדינים אלו דברים מתמיהים להרמב"ם ז"ל בפי"ב מהמו"ל. ואולי גיר' אחרת היתה לו, וכו' יע"ש [הושמט חלק הארי מההערה].

[214] עיין לרבינו המחבר בח"ד סי' קמ"ד.

[215] עיין לעיל סי' ק"ג.

[216] עיין לעיל סי' פ"ג.

ואי אתו סהדי, דלחד מינייהו קנו בצפרא, ולאידך ברמשא, ההוא דצפרא דקדים קניניה זכה. ועוד, דהא מה נפשך: אי מתנת בריא של ראובן קדמה, הרי זכה, ומעתה איני [שמא צ"ל: אינו] יכול לחזור בו. ואי מתנת בני שמעון קדמה, הרי מתנת שכ"מ היא, ויכול לחזור בו. דכל שיעמוד חוזר במתנתו. הלכך, כשנתן לראובן, הרי חזר בו ממתנת בני שמעון. ולא עוד, אלא שאפי' לא חזר בו, לא קנו בני שמעון, שהרי לא נולדו, דמדקאמר: אם יהיו לו בנים זכרים, ואם לאו יהיו לזכרים ממשפחת ראובן. אלמא: עכשיו לא היו לו בנים לשמעון. והמזכה לעובר, אפילו שכבר נוצר אלא דמחוסר לידה, קי"ל דלא קנה. וכדאסיקנא בר"פ מי שמת (בבא בתרא דף קמב:), והלכתא: כל המזכה לעובר לא קנה[217] וכ"ש, דלמזכה למי שלא נוצר עדיין. וכדההיא, דא"ל לדביתהו: נכסי לבני דליהוו ליכי מינאי. ואמרינן התם, דלכ"ע הנהו לא קנו. וכ"ש למי שמזכה למי שעתיד להיות לזולתו. וזה פשוט.

תשובה קנג

א שאלתם: עשו ב"ד פתיחא על דלא אתי לדינא. והתובע שואל, שיתנו לו ב"ד הפתיחא, אם שומעין לו? ואפי' למאן דמפרש שיתנו לו הפתיחא שעשו ב"ד על דלא ציית לדינא, אומר אני שאין נותנין לתובע פתיחא שעשו על דלא אתי לדינא. כי הפתיחא שב"ד עושין על דלא ציית, עד שיפרענו יהיה ראיה לתובע, שיצא הנתבע חייב ואין צריך לבא עוד לדין עמו. אבל הפתיחא שעשו משום אפקירותא דבי דינא, מה ראיה יש בה לתובע בה, שכל זמן שיבא לדון יקרעוהו, ויתחילו בתחילה. ואולי יצא הנתבע זכאי ע"כ.

ב תשובה: מסתברא שנותנים לו. דהא אי לא אתי, כתבינן מיד אדרכתא אנכסיה, כדאיתא התם בפרק הגוזל (בתרא דף קיב:). וא"כ ראיה גדולה היא לתובע זה, והלכך נותנים לו[218]

תשובה קנד

א גירונדא.

ב שאלת: הקהל לוו מבעלי כיסין, לפרוע בזמן פלוני, ובשבועה. ובהגיע הזמן, לא רצה להאריך, כדי שלא לבטל כיסם בחנם, מהו ליתן לבני המלוים או לבנותיהם, כדי

[217] עיין בח"ד בסי' הנז"ל.

[218] עיין למרן החביב ז"ל בכנה"ג ח"מ ח"ב סי' י"א בהגב"י אות א', שרמזה לתשובת רבינו המחבר הלזו, משם תשובת כ"י מרבינו המחבר בהל' דיינים סי' מ"ז יע"ש.

שיאריכו להם הזמן. ואם יש עוד שם תקנה אחרת, לפי שהצבור צריכין לה. זהו עיקר שאלתך, אף על פי שהארכת לחלק בין סמוך על שולחנו של אביו, בין אינו סמוך.

ג תשובה: כל שיש תנאי בין צבור למלוה, ליתן לבנו או אפי' לאחד מן השוק, איני רואה בו שום היתר. ובריה דרב פפא (בב"מ ס"ט ע"ב), שלא מחמת תנאי אביו היו נותנין לו. הא בתנאי, אסור. וזה נ"ל ברור, דכל שהוא עושה בתנאו ובשליחותו, הרי זה כהנאת רבית הבאה מלוה למלוה. ותדע, שהרי ערב אינו מקבל מיד הלוה ולא כלום. ואפ"ה, בההוא הנאה דקא יהיב ללוה בדיבורו, משתעבד נפשיה כאילו בא הממון לידו. ותן מנה לפלוני, ואתקדש אני לך, מק"ו מדין ערב, כאילו קבלה היא המנה, שהרי הנאת המנה בא לידה, והרי הוא כאילו קבלה היא. ותדע לך, שאילו מצאו היתר בזה בעלי הגמ', כשאמרו (שם [ס"ט] בב"מ) שרי ליה לאיניש למימר לחבריה שקול זוזא, ואימא לפלניא דלוזפן זוזי. ואמרו ג"כ (שם) שרי ליה לאיניש למימר לחבריה: הב זוזא לפלניא, ויהיבנא לך זוזא. אלא שבענין זה, ודאי אסור. וזה נ"ל ברור. אבל שלא בתנאי, אלא שנתנו הקהל לבן או לבת, בזה הוא דיש הפרש בין סמוך על שולחנו, לשאינו סמוך. דלבן דאינו סמוך מותר, כבריה דרב פפא. ובסמוך אסור, מפני שהוא כגופו, ולא מפני שהוא זוכה במה שניתן להן במתנה, אלא מפני שהוא כגופו, כמו שאמרנו. והיינו דאמרי' בפרק השוכר את הפועלים (בבא מציעא דף צ:), גבי סירוס דבנו קטן ומי חיישי' להערמה?[219] וכ"ש הכא, דחמירו איסור. ובכל מקום בזה, אין הפרש בין נשבע שלא עשה בה ערמה, ובין לא נשבע, דאנן מיחש חיישי' ואם לא בא זה, בא אחר. ותדע, דאי לא, גבי סירוס נמי לישתבע ולישתרי. וקטן שאמרו, היינו אפי' גדול וסמוך על שולחן אביו. ומה שאמרו לכם, כי נאמני עירנו מכרו פסק אחד, שהחרימו הקהל לפרוע לזמן ידוע, כדי שלא לבטל כיסו. אני אומר: כי אפשר שכן היה, ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי מעולם. אלא שאתה מגיד מפני אחרים, ואם כה עשו, התירו, ולא ממני עשו ולא ידעתי. ואם איש הורה להם כן, לא ידע בין ימינו לשמאלו בדיני הרבית, כי הקהל כשמחרימים לפרוע לזמן פלוני, לא למלוים נשבעו, ולא המלוים מכרו את חובם. אלא הם שנשבעו לקבץ ממון בתיבת הקהל, תחת יד הנאמן הממונה פקיד. וכשהם לוקחים מנה זה, ומוכרין לו הפסק, אינו אלא כאומר לחבירו: הלויני מנה ומאתים שנשבע לקבץ ממני לזמן פלוני אתנם לך, והרי זה רבית קצוצה. ועוד אחרת, שהרי ממון הפסק אינם חייבין אותו היחידים בשטר. ולפיכך, אפילו נתחייבו הקהל לאחד מן הנושים, והנושה בא לקחת מאחד מן

[219] נר' דסובר רבינו המחבר לפסוק כר' אחי, דאסר. וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל, בפט"ז מהל' א"ב הי"ב, ומרן בש"ע באה"ע סי' ה' סעיף י"ד. ועמ"ש בעניותין בחי' לשם בענין זה. ועיין מ"ש הרב כנה"ג בי"ד סימן ק"ס בהגב"י אות ל"ח ע"ד הר"י יע"ש.

השוק מנה, ולמכור לו מאותו חוב מאתים, לא קנה. שהרי הנושה בעצמו לא זכה עדיין, במה שהחרימו הקהל לפרוע, כדי שיקנה אותו לאחר. ואפילו זכה בו, במה קנה? שהרי מלוה על פה אינה נקנית, אלא במעמד שלשתן וצריך לילך אצל כל אחד ואחד מפורעי המס, ויאמר לו במעמד ג': מנה זה בידך, תנהו לזה. וא"ת אדרבה! כל שלא קנה, מותר יותר, שאין זה אלא כנותן לו מתנה לבסוף. לא היא! דמ"מ לא גרע מרבית מאוחרת. סוף דבר, איני מוצא בזה שום צד היתר, ואיני מוצא שום צד היתר לכל הענינים אלו, אלא אחד. ולא שאני מכריע בו להיתר פשוט, אלא שאני מניחו להסכמתכם והכרעתכם.[220] והוא שהקהל יתחייבו עצמן בשטר לאחר, במנה או במאתים, לפרוע לזמן פלוני. ואותו שנתחייבו לו בפחות את החוב, כי זה מותר מן הדין. אלא שאני חוכך בה, משום הערמת רבית. וכענין שאמרו: יש דברים מותרים, ואסור לעשות כן, משום הערמת רבית. אתם תבחרו, ולא אני.

תשובה קנה

א שאלת: הטוען את חבירו: מנה רבית קצוצה יש לי בידך, והלה כופר בו, ואומר: לא היו דברים מעולם. אי נזקקין לתובע, או לא? מי נימא א"כ לדבריו, רשע הוא, ואין אדם משים עצמו רשע? א"ד עביד אינש דיזיף מפני דוחקו? ואמרת, שדעתך לומר: דאין נזקקין לו, ואין משביעין את הנתבע על פיו. מדאמרינן דלדידי, אוזיף ברביתא, דהוא ואחר מצטרפין לפוסלן (כעובדא דבר בניתוס בסנהדרין כ"ה ע"א). ומשום דפלגינן דיבוריה, וכאילו העיד שלאחר אוזיף, ולא לו. ואפילו עד אחד מעידו, אין משביעין אותו. זהו תורף דבריך.

ב תשובה: הדבר פשוט בעיני, דנזקקין לו. ולא אמרו דרשע הוא, אלא לפוסלו לעדות.[221] כלומר: שאילו היה יכול לשום את עצמו רשע, היה פסול לעדות. וכן אמרו: אדם קרוב אצל עצמו, לומר: שאין בדבריו עדות אצל עצמו. ולפיכך אין מבטלין דבריו, כעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. וכן שלא לבטל כל עדותן, באנוסין היינו מחמת ממון, שאינן משימין עצמן רשעים לבטל עדותן. וכן לגבי עונשין למיתה, ולמלקות. אבל גבי תביעת ממון והודאתו, לא נאמרו דברים אלו מעולם[222] שאם אתה אומר כן, אנו נאמר, באומר גזלתיך, ואפילו ביש לו תובע, לא יתחייב בתשלומין, שהודאתו אינה הודאה,

[220] עיין בתשו' לר' המחבר שהזכירה מרן בב"י י"ד סי' קס"ט על מעין כיוצא בזה יע"ש.
[221] עיין בח"ב סי' רל"א בתשו' הלזו שנויה שם בשינוי באורך וברוחב יע"ש.
[222] עיין להרדב"ז ד"ח סי' תר"ז ולהרב ברכי יוסף בח"מ סי' ד"ל [ל"ד] או ג"ל [ל"ג] יע"ש.

שאין אדם משים עצמו רשע. ואל תשיבני שמודה לבעל דינו, ולא מצינו מודה שלא יתחייב בהודאת פיו.

ג איברא, מצינו מודה בקנס דפטור. והכא נמי, בא ונאמר שהתורה אמרה: אשר ירשיעון; פרט למרשיע את עצמו, שאינו נאמן לשום עצמו רשע[223] ועד אחר ודאי מביא את הנתבע לידי שבועה דאורייתא[224]

תשובה קנו

וכן מה שבאת בשאלתך, בשנים שהעידו באחד שהלוה להם ברבית, אין פוסלין אותו על פיהם, דדוקא הוא ואחר מצטרפין לפוסלו, אמרו. אבל אם אין אחר מצטרף עמהם, אין פוסלין אותו על פיהם. לא כן הדבר בעיני. ומ"ש (בפרק זה בורר שם [סנהדרין כ"ה]) בבר בניתוס. חד אמר לדידי אוזיף ברביתא. וחד אמר קמאי דידי גנב דבוטריא[225] לאו למימרא דלענין דוקא, אלא מעשה שהיה כך היה. והא דאמ"ר יוסף (שם [סנהדרין ט ע"ב]): פלוני רבעו לאונסו, הוא ואחר מצטרפין להורגו. לאו דוקא הוא ואחר, אלא משום סיפא נקטיה, דאמר: לרצונו; רשע הוא, והתורה אמרה: אל תשת ידך עם רשע. ותדע לך, דלאונסא לאו רשע הוא כלל. ולמה לא יצטרפו שנים, כשזה אומר לי ולפלוני רבע לאונסו, וזה אומר כן!

תשובה קנז

א עוד שאלת: מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בפ"ו דמו"ל הכ"א): המלוה לחבירו, לא ימשוך את עבדו כדי שיעשה בו מלאכה, ואף על פי שעבד יושב ובטל. אם דעת הרי"ף ז"ל שוה עמו בדין זה, אם לאו?

ב תשובה: דע כי זה בגמרא מפורש, בפרק איזהו נשך (בבא מציעא ס"ד ע"ב). וכתב הרי"ף בהל', וכך אמרו שם. ר' יוסי בר חמא הוה תקיף עבדי דאינשי דמסיק בהו זוזי, ועביד בהו עבידתא. א"ל רבא בריה: מ"ט עבד מר הכי? א"ל: אנא כרב נחמן ס"ל, דאמר: עבדא נהום כריסיה לא שוי. א"ל אימור דאמר ר"נ, כגון דארו עבדיה דמרקד בי כובי,

[223] עמ"ש רבינו המחבר בח"ד סי' י"ט יע"ש.

[224] עמ"ש מרן בב"י בח"מ סי' ע"ה, בשם תלמידי רבינו המחבר, שכתבו דעת מורי שאינו נשבע וכו'. ועמ"ש מוהרשד"מ בתשובת חיו"ד סימן ס"ח, ובתשו' אדרת אליהו למוהר"א קובו ז"ל, סי' ב', ובספר פ"י למוהר"י חאנדאלי ז"ל סי' ו' יע"ש. ועמ"ש הרב מטה שמעון סי' ע"ה, הגב"י אות ל"ד יע"ש. ועיין לעט"ר מורינו ורבינו מרן מלכא מ"ו בס' חק"ל חח"מ ח"א סי' ב"ך [כ"ב] יע"ש, ועמ"ש רבינו בתשו' לקמן סי' קנ"ט יע"ש. ועיין למורינו הרב שרשי הי"ם ח"ג דקס"ח סי' ע"ד, שהזכיר לתשובת רבינו המחבר בב"י הלזו, ושם פלפל בחכמה באורך וברוחב יע"ש.

[225] גירסת הש"ס אשר בידינו בד' כ"ה: וחד אמר קמי דידי אוזיף ברביתא. ובדז"ך [ובדף כ"ז] ע"א: האי דבוטריא, הובא בענין אחר יע"ש.

עבדי אחריני דמעבד עבדי, מי אמר? א"ל, אנא כי הא ס"ל, דאמר ר' דניאל בר' קטינא אמר רב: התוקף עבדו של חבירו, ועשה בו מלאכה, פטור, דניחא ליה דלא ניסתר עבדי. א"ל, ה"מ היכא דלא מסיק ביה זוזי. מר כיון דמסיק בהו זוזי, מחזי כרביתא, דא"ר יוסי בר מניומי אמר ר"נ: אף על פי שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, אין צריך להעלות לו שכר. הלוהו ודר בחצרו, צריך להעלות לו שכר. א"ל: הדרי בי.

תשובה קנח

א עוד כתבת, שאבאר לך מ"ש הרמב"ם ז"ל (בפ"ו דמו"ל ה"ב): המלוה את חבירו, לא ידור בחצרו חנם. אף על פי שאין החצר עשויה להשכיר, ואין דרך בעל החצר להשכיר, ואם דר בו צריך להעלות לו שכר. ואם לא העלה לו, הרי זה אבק רבית, לפי שלא התנה עמו שילונו וידור בחצרו. לפיכך, אם עדיין לא החזיר לו חובו, ובא לנכות לו שכר החצר שדר בה מן החוב, אם היה השכר כנגד החוב, אינו מנכה לו הכל, אלא כמו שיראו הדיינים. שאם תסלק אותו בלא כלום, הרי זה כמי שמוציא אותו בדיינים, ואבק רבית אינה יוצאה בדיינין. ע"כ דברי הרב ז"ל. ושאלת: מהו הנכוי שמנכין לו הדיינין?

ב תשובה: דברי הרב ז"ל הוציאן, מההיא דאמר ר' יוסי בר מניומי אמר ר"נ (בב"מ ס"ד ע"ב): אף על פי שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, אין צריך להעלות לו שכר, הלוהו ודר בחצרו, צריך לעלות לו שכר. ואין כן, דעת רבותי אלא שאם הלוהו ודר בחצרו עכשיו, אסור לו לדור עד שיעלה לו שכר, משום דמיחזי כרבית. אבל אם כבר דר, אינו צריך להעלות לו שכר כלל, במה שכבר דר. ואינו מנכה לו כלום, כיון שהיא חצר שאינה עשויה לשכר, ואין בעל החצר עשוי להשכיר. שלא אסרו שום דבר, אלא שלכתחילה אסור לעשות כן, כדי שלא יראה כרבית. ואפילו אבק רבית אינו. וכן נראין הדברים באמת[226]

ג גם מה שאמר, שאם עדיין לא החזיר לו חובו, שמנכה לו. גם זה, אין הכל מודים לו בדינו, ואפילו באבק רבית דעלמא, וכ"ש בזה, שאינו אלא דמיחזי כרבית. לפי שאמרו בגמרא גבי אבק רבית, דאינה יוצאה בדיינין. א"ר אשי: השתא דאמרת אכל, טפי לא מפקינן מיניה. אכל שיעור זוזי, לא מסלקינן ליה בלא כלום. כל סלוקי בלא זוזי, אפוקי מיניה הוא. מ"ט? הוי אבק רבית, ואבק רבית אינה יוצאה בדיינין. אלמא: כל סילוקי בלא זוזי, אפוקי מיניה הוא. והרב ז"ל סובר: דוקא סלוקי בלא זוזי כלל. אבל אם נשאר בחובו קצת, שאין זה מסתלק לגמרי בלא זוזי, לאו אפוקי הוא. ואינו נכון. דמ"מ, כל

[226] וכ"כ ה"ה שם בשם רבינו המחבר והרמב"ן ז"ל יע"ש.

מה שאתה מנכה לו ומסלקו ממנו, הרי אתה כמוציא ממנו. ומ"מ, מה שאמר הוא ז"ל, שאם היה שכר החצר שדר בה, כנגד כל החוב, אינו מנכה לו הכל, אלא כמו שיראו הדיינין. ושאלת: מהו הניכוי? גם אני לא ידעתי. שלפי סברתו, הו"ל לומר שינכה הכל, חוץ מדינר או פחות, ואפילו פרוטה, כדי שלא נסלק אותו לגמרי בלא זוזי. וכל שאתה נותן לו אפילו פרוטה, ולא מסתלק ליה לגמרי בלא זוזי, לאו אפוקי מיניה הוא. ואולי חשב הרב ז"ל, דכיון שאי אפשר לנכות כנגד כל השכר, אי אתה מנכה לו, אלא כשיעור נכייתא הנהוגה בעיר, לפי ראות הדיינין. גם הראב"ד ז"ל לא ירד לסוף פי' דבריו בכאן, בס' ההשגות שהשיג עליו.

תשובה קנט

ומה ששאלת: אם עמד הלוה ופרעו, אם חייב המלוה להחזיר לו, לפי ראות עיני הדיינין? זה הוא פשוט, שאינו חייב, דאבק רבית אינה יוצאה בדיינין. וכ"ש זה, שהוא כרבית מאוחרת. ומדבריו גם כן אתה למד כן, שהוא ז"ל כתב: אם עדיין לא החזיר לו חובו. ומה שאמרת: שלא מצאת בספריו, דין משכנתא דבית. איני יודע מה אתה שח! דדין חצר שכתב, היינו דין בית.

תשובה קס

א שאלת: זו שאמרו הגאונים ז"ל, שאחר הפרעון יכול לתבוע ממנו: רבית נטלת ממני; ומשביעו בכך. וקשיא לך, דאין אדם משים עצמו רשע.[227]

ב תשובה: זו אינה שאלה, שאין הדבר אמור אלא לענין עדות שאדם קרוב אצל עצמו.[228] וכשם דאין כשר לפסול קרובו לעדות. אבל לגבי תביעות ממון, ודאי משביעו בכל דבר שיתחייב לו ממון. וכי אין אדם תובע לקרובו: גזלתני, חבלת בי, אנסת, ופתית את בתי, גנבת את ממוני! ודבר זה אין צריך לפנים, ולא ניתן ליכתב כלל.[229]

[227] עיין מ"ש ר' המחבר בתשובות המיוחסות סי' ק"ט סי' רל"א, ובח"ד סי' י"ט. ומ"ש מרן לעיל סי' קנ"ד הב"י בי"ד סס"י קס"ט, והטור שם משם תשוב' הרא"ש בכלל ק"ח סי' ט'. ועיין מ"ש הרב"ח בח"מ סי' ע"ה ס"ו, ובסי' פ"ב סי"ו יע"ש. ומרן בב"י ח"מ סי' ע"ה, מ"ש משם תלמידי ר' המחבר. ועמ"ש הרב חשק שלמה בסי' ל"ד הגה"ט אות מ"ב יע"ש.

[228] עמ"ש ר' המחבר לעיל בסי' קנ"ד.

[229] עיין בתשו' הרא"ש הביאה הטו"ר ביו"ד סי' קס"ט, ומרן בש"ע שם ספ"ה, והרדב"ז סימן רצ"ז, ובתשו' המבי"ט סי' קל"ב, ובתשו' מוהרא"ש סי' רכ"ז, ובתשו' מכתם לדוד להרב מוהרד"פ ז"ל בחיו"ד סי' ל"ד יע"ש. ובתשו' עין משפט חיו"ד סימן ה', עדות ביהוסף ח"ב סי' ט', בני משה שלטין סי' ל"ו, תשב"ץ ח"ד בתשו' מוהר"ש צרור סי' י"ד.

תשובה קסא

א וששאלתם: בראובן שקנה זהב מכותת משמעון פתוראה בהקפה בחדש אלול, כל משקל ומשקל בי"ב זוז, וקבע לו זמן לערב יוה"כ. ובשעה שקנה ראובן הזהב משמעון, התנה שמעון על ראובן ואמר לו: אם אינך פורע לי זוזים הללו בערב יוה"כ, הרי הם עשוים עליך במחירם היום. וקבל עליו ראובן זה התנאי, בלא קנין. ובהדין אתרא, קודם תשרי הזהב בזול, ואחר תשרי הזהב ביוקר. ואותה שעה שקנה ראובן את הזהב משמעון, והתנה עליו זה התנאי, היה הזהוב שוה בי"ג זוז וחצי. ועבר יוה"כ ולא נתן לו כלום, ועבר ראובן על התנאי. ולא עבר תשרי, עד שנעשה הזהוב בי"ד וחצי. ואח"כ שגר ראובן לשמעון כיס אחת של זהובים, כדי שיטול ממנו חשבון מחיר הזהב וזולתו. לימים, עמדו לפסוק את המשכון. נמצא שנטל שמעון בכל משקל ומשקל י"ג זהובים חסר רביע. אמר לו ראובן: אני קניתי ממך כל משקל בי"ב זוז, ואתה נוטל י"ג חסר רביע, אין לך רבית גדולה מזו. אמר לו שמעון: כי דבר זה אין בו צד רבית כלל, לפי התנאי שהיה ביני לבינך, כמו שהוזכר למעלה. ולא עוד, אלא שאנו בקיאין במשא ומתן. היאך הדין?

ב תשובה: כך ראינו, שזו רבית גמורה היא. דאמר ר"נ (בב"מ ס"ג:): כל אגר נטר לי אסור. וזה, כיון שהוא אומר אם אתה רוצה לעכב לך, הרי עליך להחזיר לי זהובים, שהם שוים יותר מן המחיר שנתחייבת לי עכשיו, זהו אגר נטר לי, דאסור. אבל ודאי, אילו שם שמעון את דמי זהב המכותת שמכר לראובן לאלתר, בשעה שנטלו ממנו ראובן בדמים על ראובן, ואמר לו: הרי יש לי בהם עליך זהובים, כשער של עכשיו, שנמצאין בכך וכך, כל זמן שארצה. מותר היה כדרבא, (בפ' איזהו נשך ס"ג ע"ב), דאמר: השתא דאמר ר' ינאי, מה לי הם ומה לי דמיהם, ופוסקים על שער שבשוק. ואף על פי שאין לו אף אלו, אחרי שנעשו דמי הזהב המכותת על ראובן מלוה, אילו תבעם מידי שמעון עד שלא עמדו הזהובים ביוקר. ואמר ליה ראובן: הרי שלך אצלי בהם הזהובים, כשער של עכשיו. גם בזאת, אם היו לראובן זהובים, מותר היה ואף מותר לשמעון, ליקח דמיהם בשער היוקר.[230] כדאמר רבא (שם [ב"מ] דף סג ע"א). ש"מ מד"ר אושעיא, מעמידין מלוה על גבי פירות, ולא אמרינן (הלא) [דלא] כאיסור הבא לידו הוא. וש"מ, דיש לו. וש"מ, איתא לד"ר ינאי, דאמר: מה לי הן, ומה לי דמיהן. ועיקר זה, דהכי מתרצינן לה במתני'. לקח ממנו חטים בהלואתו, בדינר זהב הכור, וכן השער. ועמדו חטים בשלשים דינרין. אמר לו: תן לי חיטי שאני מוכרן, ולוקח בהם יין. א"ל: הרי חיטך עשויין עלי בשלשים דינרין,

[230] עיין מ"ש ה"ה ברפ"ח דמו"ל משם ר' המחבר יע"ש.

והרי לך אצלי בהם יין, ויין אין לו. ודייקינן: הא יש לו, מותר. עכשיו ששם את דמי הזהב המכותת עליה בהלואה, והתנה עליו: שאם לא יפרענו לזמן פלוני, יש לי עליך תוספת, זו היא הרבית. ואשר הוא אומר: תנאי היה ביני ובינך; כל הרבית תנאי הוא. ואף על פי לא היה רבית, אסמכתא היא. דקי"ל כר' יוסי, כל כי האי לא קני. דתנן (בפ' גט פשוט דף קסח ע"א): מי שפרע מקצת חובו, והשליש את שטרו, וא"ל: אם איני מביא לך מכאן ועד יום פלוני, תן לו שטר. והגיע הזמן ולא נתן לו, ר' יוסי אומר: יתן. ור' יהודה אמר: לא יתן. ואמרינן: כי אתו לקמיה דר' אמי, אמר להו: וכי מאחר שר' יוחנן מלמדנו פעם ראשונה ושניה הלכה כר' יוסף, אני מה אעשה. וכן הלכה כר' יוסי.[231]

תשובה קסב

א שאלת: ראובן משכן בית לשמעון, בתנאי שיפרענו שמעון המעות בג' זמנים. והשלישו שטר החוב ושטר המשכונא, בתנאי: שאם יבא מערער על המשכונא, ולא ירצה ראובן לסלקו עד חדש ימים, שיתן השליש השטרות לשמעון. ואח"כ ברח ראובן מפחד המלך, ולא הניח שר העיר לרדת לשמעון למשכונה. ותבע שמעון השטרות מהשליש, מאחר שאין ראובן בעיר כדי שיסלק למערער. וטען השליש: שלא יצא השלישות מתחת ידי, עד שתביא ראיה שאין ראובן רוצה לסלקו. ועוד, כי השר הזה (אנוס) אנס הוא, שאינו רוצה לומר שום טענה על מעכב המשכונה. חזר וטען שמעון לב"ד: מאחר שלא החזקתי במשכונה, אני רוצה לחזור בי, ויש לו לשליש לתת לי שטר החוב, ויקרע שטר המשכונה. הדין עם מי?

ב תשובה: השליש שאינו רוצה להחזיר השטרות לשמעון, הדין עמו, מכמה טעמים, ומכמה צדדין. האחד, מן הטענה שטען השליש בעצמו, כי מאחר שהיה תנאי ביניהם, אם לא ירצה ראובן לסלק התובע, אם כן אין לשליש להחזיר השטרות, עד שידע ראובן בתביעת התובע, וימנע מלסלקו. אבל אם לא הודיעו, והוא לא ידע, אין זה מסרב מלסלק. שהם לא התנו, שאם יצא מערער ולא יסלקנו ראובן, שיחזיר השליש השטרות לשמעון. אלא כך הוא התנאי: שאם לא ירצה לסלקו. והיאך יודע שאינו רוצה, עד שיודיעוהו ויסרב? ועוד, שזה אנוס הוא, ויש טענת אונס בממון. ועוד, שראובן לא קבל עליו מן הסתם אונסין. דסתם אחריות, אינו באונסין. וכאותה שאמרו בפ' ח"ה (מ"ה ע"א). האי מאן דזבין חמרא לחבריה, וקא אתי כותי וקא אניס ליה מיניה, דינא הוא דמפצי ליה

[231] תשו' זאת מצאתיה בתוך תשו' הגאונים ז"ל בס' שטר צדק בשער הב' ח"ד סי' ד' יע"ש. אפס קצתו מהך תשובה הלזו, לא נדפס שם.

מיניה. ולא אמרן, אלא שאין מכירין בה שהיא בת חמורא וכו'. אמימר אמר: אף על גב דליכא כל הני מילי, לא (בעי לפנויי). מ"ט? מידע ידיע, דסתם עובד כוכבים אנס הוא. ועוד, דאנוסין כאלו לא שכיחי. וכל אונס דלא שכיח, אינו חייב בו, ואפילו במקבל עליו כל אונסא דמתיליד. וכדאמרינן בגיטין, בפ' מי שאחזו (גיטין ע"ג ע"א). ההוא גברא דזבין ארעא לחבריה וקביל עליה כל אונס' דמתיליד בה. לסוף איפסק נהרא. אתא לקמיה דרבינא. א"ל: זיל, שפי ליה, דהא קבילת עלך כל אונס וכו'. א"ל רב אחא בר תחליפא לרבינא: אונס' דלא שכיח הוא. איגלגל מילתא ומטא לקמיה דרבא, ואמ': אונס דלא שכיח שאני. והכא נמי, אונס דלא שכיח הוא, שאין דרך המלכים לאנוס שלא מן הדין[232]

ג ומ"מ, אם בא שמעון לחזור בו, ושלא להוציא מעותיו על המשכונה, מסתברא שהוא יכול לחזור בו, מההיא (דפ"ק דב"ק ט ע"ב), דיצאו עליה עסיקין עד שלא החזיק, יכול לחזור בו. ולא עוד, אלא אפילו אם בא לחזור בלא שום טענת אונס, רשאי. שהרי אפילו במלוה את חבירו ונתן לו מעות, ובא המלוה לחזור בו, איכא מ"ד בקידושין בפרק האיש מקדש (קידושין מ"ד ע"א), שיכול המלוה לחזור בו קודם שיוציא הלוה את המעות. דתניא התם (גמ' התקדשי לי בתמרה): האומר לאשה: התקדשי לי בפיקדון שיש לי בידך, והלכה ומצאתו שנגנב או נאבד, אם נשתייר ממנו שוה פרוטה, מקודשת. ר"ש בן אלעזר משום ר"מ: מלוה הרי היא כפיקדון. ואסיקנא בגמרא, דבמלוה ברשות בעלים לחזרה, קמפלגי. מ"ס מלוה ברשות לוה קיימא ואי בעי למיהדר מלוה לא מצי מיהדר כלומר אף על פי שהמעות ביד הלוה שלא הוציאם עדיין. ומ"ס מלוה ברשות בעלים קאי, ואי בעי למיהדר מצי הדר, כל זמן שלא הוציאם הלוה. אלמא: לכ"ע כל שלא קבל הלוה אחריות המעות, יכול לחזור בו, שלא להלותם לו. דלא נחלקו, אלא כשקבל כבר הלוה המעות, ואפ"ה קסבר ר"ש בן אלעזר, שהוא יכול לחזור בו, וחייב הלוה להחזיר לו מעותיו. ועד כאן לא פליגי תנא קמא, אלא משום דנמסרו ללוה להוצאה, דמלוה להוצאה ניתנה. וכי תימא: הכא שאני, דאיכא שטר, וקנה המלוה נכסי לוה לשעבוד חובו, הא קי"ל דשעבודא דאורייתא. ואי משום האי, מ"ט דר"ש בן אלעזר, והכא לא פליגי: אי שעבוד הוי דאורייתא אי לא? אלא ודאי, כדאמרן. והכי נמי מוכח, בפ' בתרא דב"ב (קס"ז ע"ב). דתנן: כותבין שטר ללוה, אעפ"י שאין מלוה עמו. ואם אתה אומר, שאם כתב הלוה שטר למלוה, אין המלוה יכול לחזור בו, אלא חייב לתת לו המעות ללוה, א"כ היאך כותבין בלא דעת המלוה, דנמצא דאתה מחייב את המלוה להלוות מעותיו, בעל כרחו.

[232] עמ"ש מרן בכ"מ בפי"ט דמכירה, ובסמ"ע ח"מ סי' רכ"ו ס"ק ה' ובתשו' כרם שלמה ח"מ סי' ט"ן [נ"ט] ומוהר"י הלוי בתשו' כי באה פד"מ ח"ב סי' קט"ו קל"ו ע"ד יע"ש. ועיין לקמן בסי' שאחר זה יע"ש.

ומיהו, אם שמעון זה ירד למשכונה, וזכה בקרקע, לא יכול לחזור, שהרי כבר נתחייב במעות עם ירידתו לתוך המשכונה, דומיא דמכר. והוא דלא עייל ונפיק הממשכן אזוזי. אבל עכשיו, שלא זכה הממשכן עדיין בקרקע, לא נתחייב בכלום. ואם מחמת שטר המשכונה, קרקע אינו נקנה בשטר לבד, אלא בכסף ושטר. ואם מפני הקנין שיש בשטר המשכונה, יש מי שאומר דאפילו בשטר (נקנין) [קנין] אינו קונה בלא כסף ואם מפני שחייב שמעון את עצמו בדמי המשכונה בשטר חוב שעשה על עצמו, לא היא! דאילו מסר השטר חוב לראובן, היה בדין דהוה ליה כמי שזקפן עליו במלוה, וכאותה דרשב"ג שכתבנו. אבל זה לא מסר בידו השטר, אלא ביד שליש, אין זה זקיפה במלוה, דזמן הוא שקבע לפריעת ממון המשכונה, ובתנאים. והלכך, שניהם יכולין לחזור בהם.

תשובה קסג

א ולענין חובות ותת"ק דינרין, שהודה ראובן לשמעון, שלא נתחייב לו בהם שמעון, אלא מחמת משכונה ובתים, ועל תנאי שיעמיד ראובן המשכונה בידו, ושאנסו הגזבר, והוציאו מן המשכונה הנז'.

ב תשובה: שורת הדין, אפילו היה הענין כמו שהודה לו ראובן, עכשו אם אמת היה הדבר, שהגזבר הוציאו בזרוע שלא מן הדין, כמו שכתוב בקונטרס הטענות, אין ראובן חייב באחריותו בזה לשמעון, דאונס הוא זה, ואין האונסין בכלל האחריות, מן הסתם. ולא עוד, אלא אפילו קבל עליו אחריות מפורש מן האונסין, אין אחריות אונסין שאין מצויין עליו. והגזבר שהוא ממונה לשמור המדינה מגזל, משפט אנס הוא, להוציא שלא כדין אדם מביתו[233] אין לך אונס שאינו מצוי, גדול מזה. ואחריות כזה, לא קבל ראובן על עצמו. כאותה שאמרו בפ' מי שאחזו (גיטין ע"ג ע"ב). ההוא גברא דזבין ארעא לחבריה. קביל עליה כל אונסא דמתיליד. לסוף, איפסק נהרא. אתא לקמיה דרבינא. אמ"ל: זיל שפי ליה, דהא קבילת עלך כל אונסא דמתיליד. אמ"ל רב אחא בר תחליפא לרבינא: אונסא דלא שכיח הוא. איגלגל מילתא, ומטא לקמיה דרבא. אמר: אונסא דלא שכיח הוא.[234] גם ראיתי בקונטרס, שהקהל הקדוש שבסוריא כן דנו מתחלה. ועוד, שאם היה הענין כמו שבא בקונדריס, ששמעון בעל המשכונה סבב בתחבולות עם הגזבר, כדי להפסיד לראובן. אין ראובן חייב לשמעון מחמת האחריות כלל, שהרי הוא גרם ההפסד לעצמו. ואדרבה! אם הדברים כן, ויכולין להתברר שעשה כן, חייב לשלם לראובן כל

[233] עיין לעיל סי' ד'.
[234] עיין בסי' שקודם לזה יע"ש.

ההפסד שהפסיד על ידי כן, שזהו דין מסור. ואף על פי שהוסיף עוד ראובן, ומחל לו לשמעון כל החוב וכל השעבוד שיש לו עליו. אם האמת הוא, כמו שבא בקונטרס, שהוא אנוס בכך, אין מחילתו מחילה, דתליוה וזבין, זביני זביני, משום דאגב אונסא דזוזי, גמר ומקני. אבל תליוה ויהיב, אין מתנתו מתנה, וה"ה למחילתו שאינה מחילה. ועוד, שהרי מסר ראובן מודעא על לשון המחילה, ועל ביטול המודעה, כמו שראיתי בכתב העדות, שכתבו לי הקהל קדוש שבארגון. ובמסירת המודעא, אפי' בזבינו לא הוו זבינו. וכדמוכח בפ' ח"ה (מ"ז ע"ב). ואף על פי שהוסיף עוד ראובן באותו כתב ההודאה והמחילה, וכתב: וכל מיני מודעא שיצא על שום ענין, מכל הכתוב בשטר זה, בין על שמי, בין על שם הבאים מכחי, הריני מבטל ביטול גמור, בקנס. כל זה אינו מגרע כחו של ראובן, כיון שמסר מודעא על המחילה, ועל ביטול המודעא. ואף על פי שלענין מסירת המודעא דזביני, הסכימו רבותי נ"נ, שאפי' אנסוהו למכור ולבטל כל מודעא וביטול מועיל, הכא גבי מחילה אינו מועיל. שהטעם לגבי מכירה שמועיל, היינו משום דלא עדיפא המודעא, מעיקר המכר. ואילו בעיקר המכר, קי"ל דתליוה וזבין, זביני, דאגב אונסי' דזוזי, גמר ומקני. הלכך אף תליוה ובטיל, ביטולו בטול. דאגב אונסא דזוזי, גמר ומכר, וביטל מודעתו. אבל לגבי מתנה ומחילה, אם נאנס, אין מחילתו מחילה. וכיון דעיקר המחילה באונס אינה מחילה, מה יועיל ביטול המודעא.

ג ועוד, שביטול המודעא במחילת מחמת אונס, אינו מועיל. דכל דהוי מחמת אונס לבד ובלא זוזי, אינו כלום. ואף על פי שלא הכירו העדים באונסו של ראובן, במחילתו ובביטול המודעא, אין בכך כלום. דהא קי"ל, דמודעא דגיטא ודמתנתא, לא בעו למיכתב בה: ידעינן באונסיה דפלניא. דגלויי מילתא בעלמא הוא, כדאי' בפ' ח"ה. וכי היכי דאינן צריכין להכיר באונסו בעיקר מתנתו ומחילתו, כך אינן צריכין להכיר באונסו, בבטול המודעא. אך אני רואה, שהוסיף עוד ראובן, וכתב באותו כתב: וכל הדברים שמסרתי שגורמין כשיתקיימו אותן הדברים לבטל שום ענין מכל מה שכתוב בשטר זה, הריני מבטל אותם לגמרי. וזה הענין מועיל לבטל את הכל לדעת הרמב"ם ז"ל, שכן כתב בביטול מודעא דגט. ואף על פי שאין דבריו ברורים בעיני בדבר זה, ואיני רואה בהם עיקר כ"כ, ליסמך עליהם. מ"מ כל הארץ ההיא נמסכין עליו בדיניהן, ומי ישמע לנו לבטל דבר מדבריו?

תשובה קסד

א ומה שקנסו הקהל את ראובן במאה זהובים, אם יערער לעולם על לבן, ועל שמעון בנו, ועל רחל בתו, מחמת שום תביעה שהיה לו אצלם.

ב ושאלת: אם יוכל ראובן לכוף את הקהל, שיבטלו מעליו אותו קנס? אני איני יודע, מי גרם להם ליכנס בכך, כדי שאדע אם יוכל ראובן לבטל את הקנס. הם שקנסו, ויודעים מאיזה טעם קנסו, וחזקה שלא על חנם קנסו. ואם ראובן היה, יראה שהרשות בידם דהפקר ב"ד הפקר, כל שהם רואים שהוא צורך שעה. וכדאמרינן בפ' השולח (גיטין ל"ה ע"ב). אמר ר' יצחק: מניין דהפקר ב"ד הפקר? שנאמר: וכל אשר לא יבא לשלשת הימים, יחרם כל רכושו. ר' אלעזר אמר: מהכא. ואלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן, ויהושע בן נון וראשי אבות המטות בני ישראל. וכי מה ענין ראשים אצל אבות? אלא מה אבות מנחילין את בניהם, כל מה שירצו, אף ראשים מנחילין את העם, כל מה שירצו. ותניא בפ"ק דב"ב (ח): רשאין בני העיר להתנות על השערים, ועל המדות, ועל שכירות פועלין, ולהסיע על קיצותן [בנוסח שלפנינו: על המדות, ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן].

תשובה קסה

א עוד שאלת: ראובן השכיר דירתו לשמעון, בכל שנה ושנה, בדינר אחד. ונתן לו שמעון מאתים וארבעים דינרין בתחילת השכירות, ובעת שישלמו השנים, תצא הדירה בת חורין לבעלה. ובעת שירצה ראובן להחזיר לשמעון הממון, ינכו שכירות השנים שעברו, ותחזור הדירה לבעלה, והממון לרבו. ועמד שמעון, והשכיר הדירה הנז' ללוי, בחמשה דינרין לחדש, והוא נותן לו השכירות בכל חדש. ועמד לוי, והשכין לראובן הנז' בדירה שהיא שכורה לו משמעון. והיה לוקח שמעון השכירות מיד ראובן, שא"ל לוי: תיקח השכירות ממנו. אי הוי זה רבית קצוצה, וחוזרת, או אינה רבית, והיא מותרת שיקח אותה שמעון? ואין בשטר המשכון, אלא שכירות. עכ"ל שאלתך.

ב תשובה: אף על פי שבא לשון השאילה מעורבב, המובן ממנה הוא: שראובן לוה משמעון י"ב ליטרין, והשכיר לו דירתו בדינר לשנה, כל זמן שהוא רוצה לעכב המעות בידו. וזיכה לו שמעון באותם י"ב ליטרין סך השכירות, כמנין השנים אשר יעכב הממון ראובן בידו. וכשיפרע ראובן הממון לשמעון, ינכה לו מחובו, בסך שכירות אותם השנים. ואח"כ הערימו, ושמו יד לוי באמצע, וחזר לוי והשכירה לראובן בעצמו, בעל הבירה [שמא צ"ל: הדירה]. ונסתפק לכם, אם זאת הוי רבית קצוצה, או כמין רבית ואינה רבית.

ותחילה אומר, כי אילו לוה ראובן אותם י"ב ליטרים משמעון, ואמר לו בשעת הלואה, או אפי' לאחר הלואה: כל זמן שמעותיך אצלי, חצרי שהשכרת במנה תהא שכורה בחצי מנה, הרי זה רבית קצוצה, ויוצאה בדיינין. אבל אם א"ל סתם: כל זמן שמעותיך אצלי, חצרי שכורה לך בדינר, אין זו רבית קצוצה, ואף על פי שהיא ראויה להשכירה במנה. לפי שאין כאן קציצה, וגם אין אונאה לשכירות קרקע, כמו שאין אונאה למכירת קרקע. ולפיכך, אינה יוצאה בדיינין, אלא שיש כאן אבק רבית. וכדתנן בפ' איזהו נשך (בבא מציעא ס"ד ע"ב): המלוה את חבירו, לא ידור בחצרו חנם, ולא ישכור ממנו בפחות, מפני שהוא רבית.

ג ועוד אומרים: שהממשכן בית לחבירו ובנכיתא, אף על פי שהוא מותר לפי דעת מקצת גדולי ישראל, אף על פי כן אסור המלוה להשכירה ללוה, מפני שנראה כנוטל שכר מעותיו מן הלוה. וזו היא חכירי נרשאי, שאסרו בפ' איזהו נשך (בבא מציעא דף סח). דאמרינן התם: אמר רבא: לית הלכתא כחכירי נרשאי, דכתבי הכי: פלניא משכן ליה ארעא לחבריה, והדר חכרה מיני'. והאידנא דכתבי הכי וקנינא מיניה, ושהינא כמה עידנין, והדר חכרה ניהליה, שפיר דמי, כדי שלא תנעול דלת בפני לוין. ולאו מילתא היא. נמצא עכשיו, שכל הממון מתרבה מיד הלוה ליד המלוה, ואסור מדרבנן, אף על פי שאין כאן לא רבית קצוצה, ולא אבק רבית, אלא משום מראית העין. ומעתה, נאמר למעשה שלפנינו: שיש לב"ד לחקור ולדרוש ולדעת, מעשה שהיה, כיצד היה. ואם שכר ראובן ביתו סתם לשמעון, אף על פי ששכר לו בפחות, כיון שלא א"ל: שכור ממני בפחות; אין כאן רבית קצוצה, אלא אבק רבית, ואינו יוצא בדיינין, ואף על פי שאסור לעשות כך. ואף על פי שחזר ראובן, ושכר אותו דירה משמעון, ונותן דמי השכירות מידו לידו של שמעון, איני [שמא צ"ל: אינו] יוצא בדיינין, אלא דאסור לעשות כן,[235] דהרי חכירי ונרשאי. וכ"ש דאינו יוצא בדיינין, כשיד לוי באמצע. ומעתה, כיון שאמרנו, דאין כאן רבית קצוצה, אף על פי שעדיין לא פרע ראובן את החוב, אין מנכין לו מחובו כנגד אותו אבק רבית שאכל שמעון, דכל שמגרעין לו מחובו, הרי הוא כאילו מוציאין אותו מידו. וכדאמרינן: כל סלוקי בלא זוזי, אפוקי מיניה הוא. ומ"מ, אם עדיין חייב לו ראובן מדמי השכירות ללוי, אין מוציאין מראובן לשמעון, דאבק רבית אינו יוצא בדיינים, לא מלוה למלוה, ולא ממלוה ללוה, ואפילו מה שכבר נתן לו. אם קודם שנתן לו, מיחה בו, וא"ל: איני רוצה שתקח משכירות זה כלום; או כיוצא בזה. ואח"כ הכריחו שמעון, והוציא

[235] [נראה דצ"ל: דומיא דחכירי נרשאי].

מאותו שכירות ממנו כלום, חייב[236] להחזיר לו, לפי שמשעה שמיחה בו ראובן, כשחזר שמעון והוציא ממנו, הרי זה גזל גמור, וחייב להחזיר לו. וכן דן הראב"ד ז"ל. ואם א"ל ראובן בפירוש: כל זמן שמעותיך אצלי, דירתי שכורה לך, בפחות ממה שהיא ראויה. או חצרי שנשכרת בכך, שכורה לך בדינר, או כיוצא בזה, הרי זה רבית קצוצה, ויוצאה בדיינין. וכ"ש כשהתנה עמו: אני משכירה לך בדינר; וחוזר ואומר: בה' דינרין.

תשובה קסו

א לקדושים אשר גבר חשקם, להשלים לנפש חוקם, עיני נשואות. ואל קול המתנדבים בעם, פרי מתקם, ואין ערכם, למען הגיה חשכם. אזנם נטויות, בפתיחי אמרות טהורות, תשואות שואות יעברו ובפנינו דברתם. חשקת יופים ישירו. להם לבדם נמכרו יצורי, ממכרת עבד, ואליהם, ואין לזרים אתם, נתנו מורשי לבבי למורשה. ראיתי והנכם היום, מן החפצים לברר וללבן האמת, ולהניחה על מתכונתה. כי זה אצל כל יראי ה' ואוהבי תורתו, תבואת תלמוד וזה פריו. ומה לי רק להפיק רצונכם, ולמלאת את שאלתכם, צריכי.

ב ואשיב תחילה על ג' השאלות, אשר רצה אחי ורעי ודודי, כה"ר שלמה קורקוס, לעמוד בהם על דעתי.

ג הא' הנה היא: אם המלמד יש לו דין שומר בספרים שמביאין התינוקות לביתו, ומוליכים אותם לביתם לפעמים, כשירצו. והמלמד, לא קבל עליו שום שמירה, ואפי' הא ביתא קמך, לא קאמר. ואומר המלמד: שאפי' דין שומר חנם אין לו. כי אף אם נדמה אותו לאומנין, שהן שומרי שכר, מ"מ האומנין צריך שימשכו הכלי, או יקבלו עליהם שמירתו. וזה, לא משך ולא קבל עליו שום שמירה. ולא א"ל אבי התינוק: אפי' אמירה בעלמא, לומר: בני, יוליך ספר פלוני לביתך עכ"ל השאלה, תיבה בתיבה.

ד תשובה: אין למלמד דין שומר כלל. וזה כבר יראה, כי שכנגדו, ויקרא שמו ראובן, רוצה לדמות עניינו לענין אומן ושותף ומלוה על המשכון, ודומיהן. אשר מבלי הזכיר לה בעל החפץ שם שמירה, נעשין שומרים, עד אשר יטעו מדרך השמירה המוטלת עליהם, חייבין לשלם. וכמו כן, הענין במלמד, כי בעת אשר נשכר בעד ככר לחם אצל ראובן, ללמוד לבנו תורה ומצות, וידע שהנער יבא אל ביתו, וספרו בידו, מן הסתם נטל עליו ראובן שמירת ספרו. וגם הוא, למען מלא רעבון ביתו קיבלה עליו בסבר פנים יפות. ואני אומר, שהדמיון הזה אין לו שחר, לשני טעמים. האחד: שכל הנפקדים שנעשים שומרים

[236] עי' בתשו' ר' המחבר בח"ב סי' שפ"א יע"ש.

מבלתי הזכיר אליהם שם שמירה, יגיע עליהם ריוח או תועלת בקיום ממונם אצלו, עבור החפץ המופקד בביתם, שמור מכל מיני מזיקין. והגעת הריוח והתועלת לנפקד, מצד הפקדון הוא, שיש חיוב גדול להתחייב בעבורו, אם בהטיל עליו משא השמירה בסתם, ומבלי הזכרה כלל. ואם להתחייב על אבדן החפץ בדברים לבד, מבלי קנין. וזה השורש כבר כתבוהו המפרשים, במקומות רבים, וביחוד בסוף פ' השוכר את הפועלים (בבא מציעא צ"ד ע"א). עד שבעבור זה, לא מצאו טעם בבירור על מה שחייבה התורה שומר חנם (חייב) בפשיעה, הואיל ואין צד הנאה מגיע לו מן השמירה. וההכרח הביאם לומר בטעמו של דבר, כיון שקבל עליו בפיו שמירת החפץ, והנפקד נשען על שמירתו [ואם] נאבד בפשיעתו, הרי הוא קרוב למזיק. ולפי שיש לאומן וחבירו הנז' תועלת בשמירת החפץ, לכן נעשו שומרים מבלי הזכרה. כי המלוה דרך משל, אחד אשר נדבו לבו להלוות לעני את כספו, במצוה על ככה מפאת תורתנו הקדושה, הנה הוא לקיים ממונו, שישמור את משכונו. כי אם יאבד אותה, יאבד את מעותיה, כנגד שיווי המשכון. ואולי כולם, אם הלוה הוא מן הכופרים בכל, לדעת שמואל דאמר בפ' השוכר את האומנים (בבא מציעא פ"ב ע"ב): אבד קתא דמגלא, אבד אלפא זוזי. לפי שעל תנאי זה, קיבל עליה שמירתו. ואיך לא ישמרנו יפה, והרי הוא כאחד מקניניו, לדברי ר' יצחק שהלכה כמותו! וכמו כן, האומן אם לא ישמור הכלי שנתנו אליו, ועליו לתקנו, יאבד שכרו, והיו חייו תלוין לפרנסתו. וכן הטעם בשותף, שמפני חלקו בחפץ צריך לשמור את כולו. לפיכך ראוי לומר בכל אלה הנפקדים, שכמו שהותרה שמירת החפץ ולתועלתו, סתמן כפירושן. וזהו הטעם בלוקח כלי לשלשים יום, שיש לו דין שומר חנם אחרי עוברן. וכמ"ש הרא"ש ז"ל בפסקיו, בפ' השואל לפי שכבר הוטל עליו, משא משמירה מחמת עצמו. אבל מי שאין ממונו מתרבה, ולא מתקיים ונשמר מצד קיום החפץ ושמירתו, כמו שהוא הענין במלמדות, צריך הוא בטרם שיהיה לו דין שומר, שיטיל עליו המפקיד משא השמירה, ושגם הוא יקבלנה בפירוש. או שיאמר דברים מורים על קבלתה, כמו הנח לפני. אבל הנח סתם, בעיא ולא איפשיטא בפ' האומנין (פ"ו ע"ב), ולקולא. ואין לכמו זה הנפקד, דין שומר ואם לא הטיל בעל החפץ משא השמירה על בעל הבית, חיוב שמירה רק מן הנזק שיגיע להם מחוץ. וזה לדעת חכמים. אבל לדעת ר', אפי' מכמו הנזק אינו חייב, אלא אפי' יקבל עליו לשמור, אין לו דין שומר חנם לחייבו על הנזק הבא מן החוץ, הואיל ובעל החפץ לא הזכיר לו שום שמירה. ונתבאר כל זה בפ' שור שנגח את הפרה (בבא קמא מ"ז ע"ב). ואמרו במכילתא (בס' משפטים): כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. ר' ישמעאל אומר: עד שיפקיד אצלו, ויאמר לו: הילך ושמור לי כלי זה. אבל אם

אמר לו: תן עיניך בו; פטור ע"כ. ובנדון שלפנינו, אפי' תן עיניך בספר, לא אמר לו מעולם למלמד, והדבר [מובן] שאין לו דין שומר כלל. ואין להשיב משומר אבידה, שהתורה הטילה עליו שמירה בפירוש, וגם הוא קבלה עליו כשהגביה האבידה[237]

ה והטעם השני, הנה הוא שהאומן, דרך משל, אין לו מונע ימנעהו ויערכהו מלהניח הכלי אשר הפקד אתו במקום המשתמר. ועל כן, היו בידו לשומרו השמירה המיוחדת לו מפי חז"ל. או אם ירצה, יצרנו כאישון עינו. וזה מפני שהמפקיד לא שייר אצלו בכלי שום תשמיש, כל ימי היותו בבית האומן. וכמו כן הענין, בכל המופקדים שבעולם, שיש להם דין שומרים. אבל המלמד, אין לו כח ורשות לשמור את הספר, בכמו זאת השמירה המעולה, ולא אפי' הגרועה שבגרועות. כי ראובן אבי הבן, לא יתיר למלמד, ולא ירשה אותו, שיצניע את ספרו וישימהו בבית גנזיו, אפי' כהרף עין, כי למען ילמוד בו בנו תמיד, נתנו בידו, לא לתתו בכלי חרש, למען יעמדו ימים רבים! ולא עוד, אלא שהבן עצמו מפאת אביו, שפעמים בשבת יביא הספר אל ביתו, לבעבור נסות אותו בדרך למודו. וא"כ, איך יתכן לומר: שהמלמד קבל עליו מן הסתם, שמירת הספר? ואין זה, אלא כאומר: שבור חבית זאת, ושמור את יינה (כדאיתא בפ"ק דב"ב ט"ז ע"א). כי הנה ראובן שם הספר בידו, לא יוכל המלמד לפקוח עין בשמירתו, כיום תמים, אף כי שנה תמימה. ומשונה היא שמירה זאת, מכל שמירות שבעולם. עד שמפני זה, יתכן לומר שאפילו הטילה בעל הספר עליו את השמירה, והוא קבלה על עצמו, אין בקבלתו ממש, כל שלא נטל המלמד קנין עליה. והראיה לזה, משומרי הקדשות וקרקעות, שהעלה בפ' הזהב (דח"ן [נ"ח] ע"א), שאינו מתחייב להיות לו דין שומר, אלא בקנין, הואיל והתורה פטרתו מן הכל. וכבר הקשו שם המפרשים, על מה שהצריך ר' יוחנן קנין, ממ"ש שם בפ' השוכר את הפועלים (בבא מציעא צ"ד ע"א), גבי מתנה שומר חנם להיות כשואל. דאקשי תלמודא: במאי? אמר שמואל: בשקנו מידו. ר' יוחנן אמר: בההיא הנאה דקא מהימן ליה, גמר ומשעבד נפשיה. ותי': דש"ח שהוא אף בד' שומרים, יכול לחייב את עצמו כדין שואל, בדברים, מטעם הנאת הנאמנות. אבל שומר בהקדשות, שאינו בתורת שומרים כלל, אי אפשר שיתחייב בדין השומרים, אלא א"כ קנו מידו. והרי הדברים ק"ו, במי שאין המציאות אל שיהיה לו תורת שומר. וגם התורה לא הזכירה, ולא עלה על לבה, כמו שהוא הענין במלמד. ששורת הדין מחייב, שלא יהיה לו כח לחייב את עצמו בדין השומרים, בדברים לבד, רק בקנין חזק. ועדיין, אולי.

[237] ועוד, דשאני שומר אבידה, דנעשה שומר', והיינו בדבר שנאבדו מן הבעלים, שלא מדעתם. אבל בנותן ספר לבנו מדעתו וברצונו, הו"ל כאילו האב הפקיד אצלו ונח"ל שיאבדנו, כל שהוא בידו של בן. וכיוצא בזה, כתבו הרנ"י, בפ' המוכר את הספינה לדפ"ז ע"ב, והמרדכי שם רמ"ז תקס"ד משם מוהר"מ יע"ש.

י ועוד אפשר לדון בפטור המלמד מצד אחר, ולומר שאם הבן הוא קטן, ואין בו דעת לשמור [הושמטה הערת בעל רחמים לחיים], אפי' הטיל ראובן שמירת הספר על המלמד, והוא קבלה על עצמו, כל שהתנה ראובן שישתמש בנו כחפצו, וספרו כרצונו, וישארו עמו, כשירצה, פטור המלמד אפי' מפשיעה. שהרי היא כאילו א"ל ראובן: שמור לי ספרי, ואם תרצה תתיר קשריו, ועשה מעליו או הקלף או הנייר שבו, שמשים לקונטריסין הטובים. וכדברו אליו כדברים האלה, הרי נתן לו רשות לפשוע בשמירת הספר. דומה לאותה שאמרו. בפ' החובל (בבא קמא צ"ג ע"א): לשמור, ולא לקרוע. לשמור, ולא לאבד. ורמי מינה, למתני'. ומשני: לא קשיא. הא דאתא לידיה בתורת שמירה, הא דאתא לידי' בתורת קריעה. ופי' הרשב"א ז"ל, בחי' לשם, וכתב וז"ל: הא דאתא לידיה בתורת קריעה, אם בשעת שהוא מוסר לשמור כסותו, אומר לו: אם תרצה תקרענו, או תאבדנו. אף על פי שלא א"ל, ע"מ לפטור, פטור. דבשעה שנעשה שומר עליו, על תנאי כן בא לידו. שאם ירצה לקרוע, יקרענו מן הסתם, ע"מ לפטור, קאמר, ועל דעת כן, קבלה שומר זה, ומפני זה פטרתו התורה עכ"ל. וכענין זה, כתב הרא"ש ז"ל, בתוספות. אלא שלא האריך כל כך. וכ"ש, שאם פשע השומר בשמירת הכסות, שהוא פטור, אחר שיש לו רשות לקורעו. ואף כאן, כיון שיש לו רשות למלמד, לשום ולתת הספר ביד הנער, אשר באולי יתננו בעד שני אגוזים. או אם יראה את רעיו במחול, משחקים, ישליכנו מידו, וילך אחריהם. כ"ש שיש לו רשות לפשוע בשמירתו, לא יגרום לחייב אותו בתשלומי הספר, הנה הוא מכל הטעמים הנזכר, פטור המלמד ושלום לו. לא ייירא ולא יחת.

תשובה קסז

א [238] טוליטולא. להר' שלמה י"א.

ב אמרת: בענין השטרות העולים בערכאות של כותים, וחותמיהם, ואמרו בפנינו הלוה מנה, דלא מרעו נפשייהו[239] ועשויין בכל חיזוקי שטרותינו. ובאותו שטר, נתחייב ראובן לכותי, ומת הלוה בחיי המלוה. ומכר הכותי המלוה, השטר לישראל אחר. ואמרת: שאינו גובה בו ישראל הקונה; מנכסים משועבדים. דכיון דצריך לישבע, ושבועת העובד כוכבים כמו שאינה, ואבד שטרו. וכ"ש אם מת אחר מכאן המלוה, קודם שזכה בו הישראל, אמרינן (בשבועות מ"ז): דאין אדם מוריש שבועה לבניו.

[238] השאלה והתשובה, הוא לשון הר"ז הלוי ז"ל עם שתים אחרות, שאכתבם במקומן בע"ה. וכתבתיה כאן, לפי שכתוב בה סברת הרשב"א ז"ל כאן נמצא כתוב בקונטרס השאלות הנז'.

[239] עיין בתשובות הקטנות לרבינו המחבר, סימן קמ"ח, ובמיוחסות סימן ע"ד וסימן ע"ה וסימן ע"ח.

ג תשובה: עמדתי על השאלה, ויראה לי ממה שלקחת שני דרכים, ובכל אחת אתה בא להפסיד על הלוקח, שלא יגבה מן הלקוחות. לפי שבתחילה אמרת, דאינו גובה ממשעבדי, מפני שצריך לישבע, ושבועת עובד כוכבים כמו שאינה. וכיון שחלקת בין משעבדי לבני חרי,[240] נראה שדעתך לומר, שאפי' דליתא לדרב ושמואל (שם [מ"ז] בשבועות), אפי' הכי הלוקח מפסיד, דאילו לרב ושמואל אין חילוק בין משעבדי לבני חרי. אלא כיון שחלקת בהן, אתה סבור דאפילו ליתיה לדרב ושמואל, הפסיד הלוקח מפני דאינו יכול לישבע שלא נפרע, ושבועת העובד כוכבים גם כן אינה כלום, כמו שאמרת. ותנן (בכתובות דף פז:): מנכסים משועבדים לא יפרע, אלא בשבועה. נמצא לפי דברים אלו, דאפילו לא מת לוה, אינו גובה מן הטעם שאמרת, שהוא אינו יכול לישבע. וגם המלוה אינו יכול לישבע. וזה אינו! לפי שאילו היה חייב ראובן לשמעון מנה בשטר, ומכרו שמעון ליהודה, הרי יהודה גובה בלא שבועת המלוה, שאם לא כן, אבדת כל שטרי חוב שירש יורש מאביו, וזה נראה ברור[241]

ד ועוד באת בטענה אחרת להפסידו, שלא ליפרע מן הלקוחות, מדרב ושמואל. שכך כתבת, וכ"ש. אם מת אחר מכאן. המלוה, קודם שזכה בו הישראל. דאפילו בישראל אמרינן אין אדם מוריש שבועה לבניו. וגם זה אינו נראה לי, דגם רב ושמואל לא אמרו, אלא ביורשין מן היורשין, דמיד דמת הלוה, מיד חלה עליו השבועה, ואינו ניצול ממנה לעולם, ואינו יכול להורישם. אבל במוכר שטר חוב שיש לו על אחד, ואותו לוה מכר נכסיו, ואף על פי שמת המלוה, לא חלה עליו השבועה מחמת הלקוחות, דשמא יהיו לו עוד נכסים ללוה, שיפרע מהם. וכך קבלנו מרבותינו נ"נ. אבל ראיתי שלקחת בשאלתך ענין אחר, שאינו מכלל טענות אלו. והוא שאמרת: מת לוה בחיי מלוה. ולפי זה, לרב ושמואל חוזר דין הלקוחות, כדין היורשין, לפי שמיד שמת הלוה, אין לו לגבות אלא בשבועה מן היורשין, או מהלקוחות. ואפ"ה, אם יש בו בשטר נאמנות, אין כאן עסק שבועה, ואין כאן דרב ושמואל, וכן הסכימו הראשונים ז"ל. ומן הלשון שכתבת, שעשוי בכל חיזוקי סופר, ככל חיזוקי שטרותינו, נראה שיש בו נאמנות, לפי שכן דרכן לכתוב בשטרות וכיון שכן, ששעבד את עצמו ראובן זה לכותי, ודרך המשתעבדין לכותי בשטרותיהן, לגבות[242] אפי' מת לוה בחיי מלוה, הרי הסתם, כאלו פירש שיגבה ממנו בין כך ובין כך. דהו"ל כעין לשון הדיוט, דאע"ג שלא התנה, כאילו התנה דמי, כיון

[240] עיין במיוחסות סימן ע"ו.

[241] עיין בש"ע ח"מ סי' ס"ו סעיף ט"ו, ובפרישה וסמ"ע וש"ך שם ס"ק מ"ו יע"ש.

[242] עיין מ"ש מוהרלנ"ח בתשו' סי' קכ"ז, ובהכנה"ג בח"מ סי' ס"ח הגה"ט אות ה', ובהרב לב שמח חח"מ סי' י"ט ע"ב ע"ד יע"ש.

שהורגלו בכך, כדאיתא בפ' המקבל. והו"ל כתנאי כתובה, דאע"פ שלא כתב, כמו שכתב דמי, כדאיתא בירושלמי. דפרק נערה שנתפתתה.

תשובה קסח

א שאלת: ראובן הוציא שטר על ביתו של שמעון, כתוב בסופר השררה, וחתום בחותמו. ומגיד הכתב, שזה הבית נמכר בהכרזות, מפני מעות שהיה חייב למלך, ושנעשה כל זה בפני דיין פלוני מבני העמים, כשהיה יושב על מושבו, לדון הדינין הבאים לפניו. אבל כל זה לא נודע לנו, אלא מכתב הסופר וחותמו. וטוען ראובן: שנדע הדבר מן הדיין הכותי, שעדיין הוא קיים, ושנדע ממנו אם נעשה הכל לפניו, כמו שכתוב בכתב הסופר. ועם זה, יהיה לזה הכתב דין ערכאות, ולא דין הדיוטות. ע"כ השאלה, תיבה בתיבה.[243]

ב תשובה: לשון השאלה בא בסתם מאד, ולא ירדתי פה לסוף כוונת הר' שלמה בזה [עיין סימן הקודם]. וזה, שממה שכתב בה: וטוען ראובן: שנדע הדבר מן הדיין כותי; ואז יהיה אל הכתב דין ערכאות, ולא דין הדיוטות. נראה דהדבר פשוט בעיניו, כי כל עוד שלא יחקור הדבר מן הדיין, השטר פסול. וא"כ מי יתן ואדע, מה יועילו דברי הדיין? שהרי כל המפרשים השוו, דאין לכל דיין דין ערכאות, רק לאשר נתמנה מצד ומפאת המלך, לפקוח עין בדבר השטרות, לבלתי יתערב עמהם שוא ודבר כזב, ולא ימצא בהם לשון תרמית. ואולי בא שם תיבת: שראובן; בטעות העט, וראוי לבא עליה תיבת: שמעון? ומ"מ, עדיין הקושיא במקומה עומדת, דמה בצע בדברי הדיין? והנני רואה בשכבר עמדתם על דברי המחברים, ועל המחלוקת שנפל ביניהם, בשטרות הנעשים בערכאות של עובד כוכבים. ומדעתי יפה השיב כבודך, מדברי הרמב"ן ז"ל. והחילוק שכתב הר' שלמה יצ"ו, כבודו במקומו מונח, אבל גבי שטרות הנעשים על יד הכתבים העומדים בחוצות העיר וברחובותיה, הכשיר הרב ז"ל [הרמב"ן] בשני תנאים. האחד, שיהיה לכותב רשות מפאת המלך, להתנהג במלאכת הספרות[244] והשני, שיהיה כעין ערכאות. רצוני, שיהיה ידוע אצלנו, שאינו מקבל שוחד, ואז יש לו דין ערכאות, משום דינא דמלכותא. ועל פיו [הרמב"ן], ועל פי הרשב"א, נהגו להכשיר בגלילות קטאלונייא, בשטרות הנעשות ע"י כתבים כאלה. כותב, עושה רצונו, בספר חיים יכתוב ידו, להניח ברכה הרבה באהלך עולמים. כיש את נפשך החשובה, ונפש נח מעט מעצבי, בזכרו

[243] נראה דזו אינה מתורתו של רבינו המחבר, וכאשר מוכיח מסוף התשובה, ומר חתים עלה, הר"ז הלוי ז"ל.
[244] עיין למהריק"א ז"ל בתשו' הישנות ד"ן [נ"ד] ע"ב, ובתשו' מ"ץ ח"א סי' ב"ן [נ"ב] ובכנה"ג חח"מ ח"א סי' ס"ח הגה"ט אות ט"ז יע"ש.

ידידות נפשכם, עם יגון, בעלות על לבו שעשוע חברתכם. אני הצעיר, נכון למלאות את שאלתכם. אחיכם, זרחיה הלוי.

תשובה קסט

א שאלת: מי שלוה בשטר, ושעבד נכסיה מטלטלי אגב מקרקעי, ויפה כחו של מלוה לברור מאיזה נכסים שירצה, יגבה. ואח"כ מכר הלוה קצת מן המטלטלין שהיו לו, והמלוה בא לקחת אותם מיד הלוקח. (ואף על פי) שהלוקח טוען: הנחתי לך מקום לגבות משאר נכסים. [היינו] מפני שהלוקח אומר לו, כשם [שמן] הלוה [לא] היה יכול לתבוע חובו, מאיזה נכסים שירצה, הואיל ואין לך ברירה, כך אני שלקחתי ממנו. אבל כשיש למלוה ברירה, כי היכי דאין הלוה יכול לדחותו, כך הלוקח. דמימר אמר: אתה לקחת שעבוד זה, ואני בורר. או דילמא, בין הכי ובין הכי, יכול לדחותו אצל בני חורין?

ב תשובה: הדין עם הלוקח. ולעולם, אין נפרעין מנכסים משובעדים, במקום דאיכא בני חורין[245] והטענה שאמרת, אינה! שאינו מן הדין, שיכול המלוה (ליתן) [לגבות] לו מאיזה שירצה, דאין נפרעין מן המשועבדין, אפי' במקום דליכא אלא זיבורית, אף על פי שהלוה לא יכול לדחותו מן הבינונית, אצל הזיבורית. ולא יהא כח נתינת רשות והברירה, חמור יותר מכח הדין שנתן לו ברירה אצל הבינונית. ועוד, דאפילו שוייה ניהליה אפותיקי, שהיא ברירה מבוארת משעת ההלואה, הלוקח דוחה אותו אצל בני חורין אחרים. וזה נראה לי ברור[246]

תשובה קע

א שאלת: מלוה לזמן קבוע, וללוה אין לו מטלטלין, ומבזבז אותם הנכסים, או שרוצה לילך למדינת הים, והוי זמן החורף קרוב, שאינו יכול לבא משם קודם הזמן. מי חיישינן דילמא שמיט, ואכיל להו, ומחייבינן ליה להעמיד הממון ביד שליש, או בב"ד?

ב תשובה: כבר מצאתים לרב נטרונאי גאון ז"ל שכתב: שהמבקש לילך למדינת הים, אין למלוה לדוחקו ולעכבו, ולא להעמיד הממון ביד שליש, אלא כשיגיע הזמן, הדין ביניהם[248] אבל רבינו הגדול, כתב בתשובה אחרת[247] בענין זה, בראובן שמכר שדה לשמעון, ונטל ממון, ויצאו עליו עסיקין, ובא לב"ד וטוען חוששני שמא תאבד ממוני,

[245] עיין לר' המחבר בח"א סי' אלף ה' יע"ש.
[246] עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל בח"ב סי' צ"ז יע"ש.
[247] הלא היא כתובה בתשו' הרי"ף ז"ל, שהביא הרב בעל התרומות בשער י"ד ח"ג בסי' א'.
[248] וכן הוא דעת רב יהודאי גאון ז"ל, ועיין מ"ש הרא"ש בתשו' בכלל צ"ז סי' ד' משם הגאונים ז"ל, ודוק יע"ש.

ואם תצא השדה מידי לא נמצא לך כלום, על כן קנה באותו ממון, קרקע שיוכל לטרוף אותו. והשיב הרב ז"ל: טענה זאת, יפה היא והביא ראיה ממ"ש: כותבין אדרכתא למקרקעי, אבל למטלטלי לא, דילמא שמיט ואכיל להו, וליכא לאשתלומי. אלו דבריו של רבינו הגדול ז"ל[249] ואף על פי שאימת חכמתו מוטלת עלינו, אין משוא פנים בדין, שלא מצינו בתלמוד, במי שאינו חייב עדיין כלום, שנעמיד ממונו בב"ד משום חשש שמא יזכו אחרים בממונו. ומה שהביא ראיה מאדרכתא, התם מעשה ב"ד הוא, ואין ב"ד מוציאין מידם דבר שאינו מתוקן. ואי שמיט ואכיל, וליכא לאישתלומי, ב"ד הוא שהפסידו ממונו, והזיקו נכסיו בגרמא שלהם. לפיכך, אין כותבין עד שיהא מעשה ברור, שלא יבא על ידם תקלה לאחרים, שלא כדין. אבל מלוה למי שאין לו נכסים, וכן הלוקח קרקע ממי שאין לו קרקע אחר, הוא [אינו] רצה להזיק בנכסיו, מה נעשה לו לכשיבא הזמן לגבות חובו, הרי הדין ביניהם. ותמה על עצמך! אם כדעת רבינו, אית ליה למלוה מקרקעי, ניחוש דילמא מיכספן, כדחיישינן גבי אדרכתא, ויעמיד הממון בב"ד. אלא שאין הנדון דומה לראיה. ולא מצינו דבר זה, אלא בדיני נפשות, דכתיב: ונקה המכה. ואמרינן (בכתובות דף לג:): מלמד דחובשין אותו. אבל בדיני ממונות, עד שיתחייבו אין תופסין ממנו כלום[250] וסוף הדין גבי מלוה ולוה, אין ב"ד נזקקין להם עד שיגיע זמנן. אבל גבי מוכר ולוקח, שמא יש לדון כדברי רבינו, מפני שהוא קרוב למקח טעות[251] וכ"ש היכא דאיתנהו לזוזי דיהיב ליה כדאמרינן: עד שלא החזיק בה, יכול לחזור בו. ועוד נתיישב בדבר[252]

תשובה קעא

א שאלת: לוה אלם, שהתירו הגאונים להתרעם ממנו בחצר המלך, מאחר שהתרו בו ב"ד של ישראל, ולא רצה לבא לפניהם, אף על פי שהוא משלם שליש למלכות, מותר? או דילמא במקום שמפסיד, לא?

[249] מכאן ואילך, הם דברי הרמב"ן ז"ל בתשו' שהשיב להרב בעל התרו', כאשר תראה שם בספר התרומות. גם ראיתי לר' המחבר בח"א סי' אלף קי"א, שכתב כדברים האלה משם הרמב"ן ז"ל, יע"ש. ועמ"ש עוד בתשובות הקטנות סי' קפ"ו.

[250] עיין לרש"י בפסחים צ"א ע"א ד"ה בית האסורים וכו' יע"ש.

[251] עיין להרב תנ"י ז"ל בפ' י"ג, שהביא לשון הרי"ף ז"ל בתשו', גבי מלוה ולוה, והביא דבריו מרן הב"י בח"מ סי' ע"ג סט"ו יע"ש.

[252] עיין להריב"ש ז"ל בסי' ק"ט.

[253] עיין מ"ש הרא"ש ז"ל בפסקיו בב"ק בסוף פ' החובל (בבא קמא צ"ב ע"ב), משם רב פלטוי גאון ז"ל. ומ"ש הרב בעל התרומות שער ס"ב ח"א סי' ג', משם תשו' רב שרירא גאון ז"ל, והיא לו נדפסה בתשו' הגאונים הנ"מ

ב תשובה: היתר זה, איני יודע! גאונים הללו, איני מכירו![253] אבל לוה אלם שלא רצה לבא לב"ד, אסור להביאו לפני עובדי כוכבים לדון. אלא ב"ד של ישראל כותבין אדרכתא על נכסיו, ואם הוצרך לכך לדון לפני עובדי כוכבים, והם מכריחין אותו, למה שדנו לו דייני ישראל, מותר. דבכי האי, ליכא לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים, כדאיתא בגיטין (דף פח:). אבל אם היה אנס, וב"ד של ישראל מתייראין מלכתוב עליו אדרכתא, זה בכלל רשעים הוא, ומתרעם ממנו בב"ד של עובדי כוכבים, ואינו חושש לשל ישראל, שהוא מתחייב למלכות[254] חדא, דדינא דמלכותא דינא. ועוד, כדאמרינן התם (בב"ק דף כז:), מאה פדני בפאדנא למחייא. וכיון דלא ציית, וליכא תקנתא בישראל, כמציל מן הלסטים דמי, ובין על ידי ישראל ובין על ידי כותי, מותר להציל עצמו וממונו מן האנסין. ואם בא להפסיד, רשעו הביאו לכך[255]

תשובה קעב

א עוד שאלת: עדי קיום ודייני קיום, אם צריכין להיות רחוקים זה לזה, אם לאו? וכן עדי השטר, אם הם עצמן מעידין על חתימת ידם, אם צריכין להיות רחוקים מדייני הקיום? זהו תורף שאלותיך, לפי מה שהעלתי מתוך לשונך[256]

ב תשובה: דע כי הרב בעל המאור, והר"ב העיטור ז"ל כך הסכימו, דעדי קיום צריכין להיות רחוקים מדייני הקיום. והוכיחו כן מהירושלמי, לפי שיתכן להיות הזמה בעדי קיום, כגון שאמרו ביום פ' ראינו שחתם, ומתורת הזמה הוא פיסולן של דיינין, כשהם קרובים זה לזה, וכדאיתא בירושלמי. וכיון שכן, אף אנו נאמר כן בעדי קיום, כיון דשייכא בהו הזמה. ואני, אין דעתי כן שוה לדעתם בדין זה[257] לפי קיום שטרות דרבנן, ואם הכשירו להיות הדיין בעצמו להיות מעיד, כל שכן שנכשיר לקרובו. שאני אומר: עד נעשה דיין בקיום שטרות, אפילו בבת אחת, כלומר שיעיד הוא בעצמו בפני חבירו הב"ד, ובפני עצמו. וכן הוכחתי בראיות גמורות לפי דעתי. אלא שאין זה מקומם, כדי שלא

בס' שערי צדק שער הז' ח"ה סי' ד' פ"ד ע"ב. ועיין למור"ם בתשו' סי' ב"ן [נ"ב], ומ"ש הרב כנה"ג בח"מ ח"א סי' כ"ו הגב"י אות ה' יע"ש.

[254] עיין להרב בעה"ת שם בשער ס"ב בסי' ג'.

[255] עיין מ"ש הרא"ש כלל ע"ג סי' ג', והריב"ש סי' תע"ה, ומ"ש מרן בב"י בח"מ סי' י"ד, ובתשו' מור"מ ססי' ק"ח, ובכנה"ג ח"א בסי' נ"ז בהגב"י אות כ"ח יע"ש.

[256] עיין בח"א להרב המחבר בסי' תתקס"ט, והיא בקיצור יע"ש.

[257] עיין לתמידי הריטב"א בחי' לכתובות למ"ח ע"א, ובמ"ש שם הרב בש"ע, והרנ"י בחי' לשם, בס' אישי ה' בשמו יע"ש. ועיין להר"ן ז"ל שם בהלכות, שהזכיר סברת רבינו המחבר הלזו, והזכיר דבריו מרן הב"י ז"ל בח"מ סי' מ"ו סעיף י"ח וכ"א. ועיין עוד בתשו' המיוחסות סי' קי"ב, ובהרב כנה"ג ח"ב שם, בסימן מ"ו בהגב"י אות ב', ומ"ש הרב ש"ך שם ס"ק מ"ז, ובמ"ש הכנה"ג שם באות ד' משם תשו' רבינו המחבר בכ"י יע"ש, ועיין בתשו' רבינו המחבר בח"ד סי' רי"ו יע"ש.

יאריך הענין. ואף על גב דאפשר להיות הזמה בעדי קיום, אפ"ה כיון דמדאורייתא עדים החתומים על השטר, נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד, כל שאין פיסולן אלא מחמת הזמה, הכא לא חששו, לפי שאין הזמה מצויה בעידי קיום, שיאמר בפנינו חתם ביום פלוני, ועוד, שמא ימצא זומם. לכולי האי לא חיישינן, כיון דעדי הקיום כשרים לעדות דעלמא, ודייני הקיום כשרים לעלמא. וממנה יש לדון ולהכשיר, אפי' עד החתום בשטר, להיות אחד מדייני הקיום, למסקנא דאסיקנא בפ' האשה שנתאלמנה (כ"א ע"א), דעד ודיין אין מצטרפין. ואם עדי השטר, הם בעצמן הם מעידין על חתימת ידיהם, ה"ה. והוא הטעם כי לדברי הראשונים, צריכין להיות רחוקים מן הדיינים. ולדברי כשרים. אבל אם הם בעצמם אינן מעידים על חתימת ידם, אלא שאחרים מעידים עליהם, אף על פי שעדי השטר קרובים לדייני הקיום, כשרים. ולזה, אפילו הרב בעל המאור ז"ל מודה בו, ממ"ש וז"ל: אבל אם קרובים לעדי השטר, לא שנא עדי קיום, ולא שנא דייני הקיום, כשרים. וראיה לדבר, ממ"ש (שם בכתובות כ"ח ע"א): נאמן אדם לומר: זה כתב ידו של אבא, זה כת"י של אחי. וזו ראיה לעדים, וה"ה לדיינים, שאין לחלוק בדבר. וטעם הדבר, שלא תתכן להזמה לעולם בעדי השטר, שיש לומר איחרוהו וכתבוהו. ועוד, שאין הזמה לעולם לשלם ממון, אלא בעדותן על פה עכ"ל. ומ"מ, מה שכתבתי לך במה אני חולק עליהם ז"ל, בעדי קיום ודייני קיום, אין אני מורה לך הלכה כן למעשה, שאיני עושה מעשה במה שנחלקו עליו גדולי הדורות ז"ל. וקצת שאלות אחרות ששאלת בענין זה, יתבארו לך מתוך מה שכתבתי לך.

תשובה קעג

א שאלת: שמעון תפוס בכוס של כסף, וראובן טוענו: שלי הוא והשאלתיו לך. ושמעון משיבו: לא כי אלא מאבי ירשתי אותו. והלך ראובן, והביא עדים שהוא השאילו לשמעון זה בפניהם. וכוס זה, הוא מהדברים העשויין להשכיר ולהשאיל. טען שמעון: עדי שקר הם, ששכרם ראובן להעיד בכך. והביא עדים, והעידו שראו כששכרם ראובן להעיד בכך. אח"כ, הביא ראובן עוד עדים אחרים, והעידו: שהכוס הזה הוא של ראובן, והשאילו לשמעון זה בפניהם. הודיעני: אם נדון כאן, כאותה שאמרו בפ' אלו נערות (כתובות ל"ו ע"ב): כיון דטרח לזייופי, אימא זייופי זייף א"ד התם בדידיה, הוא דאמרינן דטרח וזייף. אבל הכא אמרינן, אם אלו הוחזקו בפיסול, כל העולם מי הוחזקו. וגדולה מזו אמרו: נהי דאיתכחוש באכילתה, באהבתו מי איתכחוש. אלמא: אפי' בעדות אחד לא אמרינן. כ"ש בשני כתי עדים, שלא בפסול לאחרונים, אעפ"י שנפסלו הראשונים.

ב תשובה: דבר ברור הוא, דאפי' נתברר דשכר לראשונים להעיד לו בשקר, אין לפסול לאחרונים בכך, שאם הוא הוחזק, כל ישראל מי הוחזקו. ומחלוקת ר' יוחנן ורשב"ל בפ"ק דמכות (ה ע"ב) הוא, דגרסי' התם: ההיא איתתא דאייתי סהדי, ואישתקור. אייתי סהדי, ואישתקור. ארשב"ל: הוחזקה זו. א"ל רבי יוחנן: אם היא הוחזקה, כל ישראל מי הוחזקו? וקי"ל כר' יוחנן. וכ"ש בזה, דאפשר כששכרם זה, לא להעיד לו בשקר שכרם, אלא להעיד לו על מה שראו. ונהי דעדותן בטלה, מדתנן (בבכורות כ"ט ע"א): הנוטל שכר להעיד, עדותיו בטלות[258] מ"מ הענין אינו מתברר בכך, שהוא שקר. ועד שיעידו אלו שהוא שכרם להעיד לו בשקר, אין ראובן זה מוחזק בשקרן. ואפילו לא באו עדים אחרים על השאלה, מוציאין הכוס מיד שמעון, ונותנין לו, כיון דהוא מהדברים העשויין להשאיל ולהשכיר. דדל העדים מהכא, הו"ל כלים העשויין להשאיל ולהשכיר, וכל שראה, מוציאין ונותנין לו, ואף על גב דליכא עידי שאלה. כההיא דספרא דאגדתא, וזוגא דסרבלא (בב"מ קט"ז ע"א). ואף על פי שאין אנו צריכין לדון זה בנדון שלפנינו, כתבתי לך להתלמד ממנה למקום אחר.

תשובה קעד

א עוד השיב. נראה שהדבר ברור, שחתן ראובן פסול ליעקב אבי ראובן[259] שהוא לו, אבי אבי אשתו. וק"ו מאח חמיו, ואחי חמותו, דקתני במתני': אחיו ואחי אביו, והם ובניהם וחתניהם. ורב נחמן אמרה (שם בפ' זה בורר דז"כ [בבא בתרא דף כ"ז ע"ב]): אחי חמותי, לא יעיד לי. וכל שאח חמותו לא יעיד לו, אך הוא לא יעיד לאחי חמותו, ולאחי חמיו! וכ"ש לאבי חמיו, דקרוב אליו יותר. דלא קי"ל כדמר בר רב אשי, דמכשר באבא דאבא, כדאי' ביש נוחלין (בבא בתרא קט"ז ע"א).

ב וא"ת: וכי מר בר רב אשי לא ידיע ליה מתני', דפסיל באחין וחתניהן, ואפ"ה מכשר באבא דאבא? דאפשר דאגב חורפיה, דסבר למילף מדרבא דמכשר דשני בשלישי, לא עיין בה. ואל תתמה, היאך אפשר דלא דייק למאי דתנינן במתני'. הרי יש לנו כיוצא בזה בתלמוד, דאגב חורפיה לא מעיין בדיוקא דמתני'. ואחד מהם, הוא בפ' יש נוחלין (שם [בבא בתרא קט"ז]) דבעי רמי בר חמא: אבי האב, ואחי האב, כגון אברהם וישמעאל, בנכסי עשו, איזה מהם קודם. אמר רבא: תא שמע. האב קודם לכל יוצאי ירכו. ורמי בר חמא, אגב חורפיה לא עיין בה. ולעולם האב קרוב יותר מן האח, דאח מכח מאן

[258] עיין בדברי ר' המחבר בח"א סי' תשפ"ח יע"ש.
[259] עיין למרן החביב בכנה"ג ח"מ ח"ב סימן ל"ג הגב"י אות א' שכתב כן משם תשו' ר' המחבר בכ"י יע"ש.

קאתי? מכח דאב פסול הוא, ובנו, וחתנו, ובן אינו פסיל, אלא הוא לבדו, ולא בנו. ואתמוהי אתמה. וזהו שאמרת שם: ולית הלכתא כמר בר רב אשי. ולא הוצרכו לפרש בו טעם, לרוב פשיטותו. ואיכא מאן דמפרש התם, דאפי' באבא דאבא עד יעקב, שכל יוצאי ירכו כראשון כראשון הם לו. הא דקתני בפ' זה בורר, בפיסול עדות: וחורגו לבדו; קשיא להו לרבוותא ז"ל. דכשאתה עושה בעל כאשתו, הו"ל ב' בראשון. ומ"ש מבן אחות אשתו, שפסול מפני שאתה עושה בעל כאשתו, והו"ל ב' בראשון. ותי' הראב"ד ז"ל: דבן חורגו, אין בו קירוב דעת, דמיסנא סאני אהדדי. משא"כ בבן אחות אשתו, וחתן גיסו, אליבא דרבי יוסי, דאמר לבדו. היינו משום דלא מקרבי, אלא בתר קידושי, ותרי בעל כאשתו לא אמרינן. אלא א"כ, שתי הנשים במדרגת פיסול ערוה אהדדי. אם היה הא' זכר, והשנית נקבה, בבעלי שתי אחיות ואשה ובתה. אלא שהוא תמה, אפי' לטעם הזה, שהרי פיסול הקורבה לאו בטעמיה דאיקרובי דעתא תלה ליה רחמנא, דהא עיקר קרא בפיסול עדות לחובה כתיב, דכתיב: לא יומתו אבות, על בנים. ואי משום קירוב הדעת לחובה, ולהכשר ולזכות לפסול, כענין נוגע בו בעדות דעלמא, דלזכות ולחובה כשר. אלא גזרת הכתוב הוא. וכדאמרינן בפ' מי שמת (בבא בתרא קנ"ט ע"א): אטו משה ואהרן משום דלא מהמני הוא אלא גזרת הכתוב: וכיון שכן, כל שפסול בזה, בזו ובבנו ובחתנו, יפסל. בכיוצא בזה, במי שהוא עמו באותה מדרגה עצמה. ואפשר לומר: דמד"ת, יש הפרש בין בעל כאשתו, ובין אשה כבעל. דמדאורייתא לא שמענו פיסול, אלא באשה כבעלה, כדילפינן מדודתך היא. אבל בעל כאשתו, לא שמענו פיסול מד"ת. והיינו דאמרינן בפומבדיתא: אשה כבעלה ובסורא הוסיפו ואמרו: בעל כאשתו. וחדשו לומר: דבעל חורגתו פסול. וטעם רב אשי הוא, דכשאתה אומר אשה כבעלה, עשיתה לאשה כנכסיו, דהא אשה קנין כספו של בעל הוא, וכדאמרי' בפ' אלמנה לכ"ג (יבמות ס"ז ע"ב, יבמות ס"ח ע"א). וכגופו דמיא, כדאמרינן בפ"ק. דסנהדרין (י ע"א). אבל הבעל, אינו כנכסי האשה, דלא מקני נפשיה, אלא מדרבנן עשו בעל כאשתו. אלא במקומות האחרים, ששתי הנשים בגוף אחד במדרגת איסור ערוה להדדי, כשתי אחיות, ואשה ובתה, וכמו שאמרנו. ומשום דמדאורייתא, אשה כבעלה, דכגופו היא, לא שנו במשנתנו: ונשותיהן והדר תני: וגיסו; לאשמועינן, דאף בעל כאשתו, אמרינן, ומדרבנן. ואפי' תרי בעל כאשתו, משום דתרי אחיות כגוף אחד הן, וכדאמרינן. וה"ה והוא הטעם, בבעל חורגתו ובאשת חורגו. אלא מפני ששנינו: וחורגו לבדו. ולא ידענו למעוטי מאי: אם בנו, אם אשתו? שאלו מרב, מהו שיעיד אדם באשת חורגו? ואמרו: שלא בא למעט, אלא בנו, אבל אשה כבעלה. ובסורא אמרו: אף בעל כאשתו. ולרבי יוסי, אפי' גיסו לבדו. ולא

לבדו ממש כחורגו, דבנו אסור, דהוא לו בעל אחות אמו. אלא למעוטי חותנו, משום דלא מקרבי אלא בתר קידושי. וכי קאמר: גיסו לבדו; ה"ה לכל דמקרבי בתר קידושי, לבר מגיסו. ובגיסו פסלו, אף על גב דלא מקרבי, אלא בתר קידושי, תנא ליה ר' יוסי לבדו. והוא הדין לכל מאן דמקרבי בתר קידושי, לבר ממאן דהוו כגיסו, דהוי אשה ובתה וכמו שאמרנו. וזה כדעת רבותי' הצרפתים ז"ל, ורבים מגדולי הראשונים ז"ל, שלא אמרו: תרי בעל כאשתו, אלא באחיות, ואשה ובתה, ומן הטעם שכתבו.

ג ולענין ארוסה, מסתברא שאין לה קרובים. חדא, דאפי' בקרובי אשתו, אינו פסול אלא מדרבנן, כמ"ש דבעל כאשתו לאו דאורייתא, ודי אם אסור לה. ולא מן הדין, אלא משום איקרובי דעתא. אבל בקרוביה, אפילו איקרובי דעת ליכא, עד שעת נישואין. ועוד, דרבה בר רב הונא אמר: דמעיד אף לאשתו ארוסה עצמה. ואף על גב דדחינן: משום איקרובי דעתא הוא, והא איקרבא דעתא לגבה, די לנו שנדחה דברי רבה בר הונא בהא. אבל שנוסיף עוד, שיהא אסור אפילו בקרובותיה, אין לנו. וכן כתב הרמב"ם ז"ל. אבל הרב בעל העיטור ז"ל כתב בתשו' להרי"ף ז"ל, אשתו ארוסה להעיד לקרוביה לא מכשרי לכתחלה. ואי מסהיד, לא פסלינן ליה ע"כ. ויש לחוש לדבריו.

תשובה קעה

עוד השיב. הא דקי"ל: אין מקבלין עדות, שלא בפני בעל דין. ומשמע, דאם קבלו, אין דנין ע"פ אותו עדות: ואפ"ה: אמרינן בפרק הגוזל בתרא (בבא קמא דף קיב:): שאם היו עדיו חולים, או שהיו רדופים ללכת למדינת הים, מקבלין. מסתברא: דאין אומרים כן בקבלת עדות בלילה, לפי שקבלת עדות הוי כתחילת דין הוא, ותחילת דין לעולם אינה אלא ביום. ואם דנו, אין דיניהם דין[260]

תשובה קעו

א שאלת: בשני נערים יהודים, אחד בן י"א שנה, והשני בן י"ב שנה. העידו עליהם, כמו עשרים כותים, שהיו מקלקלין זה עם זה. תאיר עיני: אם אם הם פטורים, או חייבים, על פי עדות הכותים? או אם ח"ו יהיה הדבר אמת, אם הם פטורים או חייבים בדיני ישראל. וכמו כן, תאיר עיני אם יהיה הגדול מבן י"ג שנה ויום אחד, מה דינם בדיני ישראל, ומה עונשם ע"כ?

[260] עיין בתשו' לרב המחבר ז"ל בח"ב סי' רצ"ו ובח"ג סי' שכ"ז, ורמזה מרן הב"י בח"מ ססי' כ"ח, ועיין בתשו' למוהר"י ן' מיגש ז"ל, סי' קס"א יע"ש.

ב תשובה: מה אתה שואלני על עדות הכותים, אין צריך שאלה ולא תשובה. ואם היה הדבר אמת, ששאלת מה דינם. דע: כי קטן פחות מבן י"ג שנה ויום אחד, וקטנה פחותה מבת י"ב שנה ויום אחד, אינן בני עונשין, ואינן מומתין בב"ד. ואפילו היו שם עדים והתראה, שכך שנינו במס' נדה, בפ' יוצא דופן (נדה דף מד:): בת ג' שנים ויום אחד מתקדשת בביאה. ואם בא עליה יבם, קנאה. וחייבין עליה משום אשת איש וכו'. ואם בא עליה אחד מן העריות האמורות בתורה, מומתין עליה, והיא פטורה. ובת ג' ויום א' דקתני, הוא הדין לכל הפחותה מבת י"ב ויום א', לענין פיטור שלו. ולא נקט ג' שנים ויום אחד, אלא מפני שאר הדינין ששנינו באותה משנה, ולומר שאילו היתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, אין ביאתה ביאה, ואינה מתקדשת בביאה. ואם בא עליה יבם, לא קנאה. וכדקתני בסיפא דמתני': פחות מכאן, כנותן אצבע בעין. ותנן בסנהדרין, בפ' (זה) בן סורר ומורה (דף סח:): מאימתי נעשה בן סורר ומורה? משיביא שתי שערות. וכן איש, ולא [יש למחוק] ולא קטן שלא בא לכלל מצות. ואמרינן שם בגמרא: קטן דפטור כדקתני, טעמא שלא בא לכלל מצות. ותו, היכא אשכחן דענש הכתוב, דהכא ליבעי קרא למיפטריה? ומאותה משנה שבפ' יוצא דופן שכתבנו, אתה למד גם כן מה ששאלת. שאם היה אחד מבן י"ג שנה ויום אחד, והשני בן יו"ד שנים, שהגדול חייב ע"י הקטן, והקטן פטור. שהרי שנינו (שם [מ"ד:] בפ' יוצא דופן): אם בא עליה אחד מן העריות האמורות בתורה, מומתין ע"י, והיא פטורה. אתה למד מכאן, שהגדול נענש ע"י ביאת הקטן. אבל הקטן, אינו נענש ע"י ביאת הגדול, שאין קטן בר עונשין. ולפי שלא בא לכלל מצות, וכמו ששנינו באותה משנה, שבפרק בן סורר (שם). ואם היה קטן שבא על הגדול, והקטן פחות מבן תשעה שנים ויום אחד, אף הגדול אינו מומת על ידו. שאין ביאת פחות מבן תשעה שנים ויום אחד, ביאה. וכמו ששנינו שם, בפ' יוצא דופן (נדה דף מה): בן תשעה שנים ויום אחד שבא על יבמתו, קנאה, ואינו נותן גט עד שיגדיל וכו'. ופוסל את הבהמה מעל גבי המזבח, ונסקלת על ידו. ואם בא על אחת מכל העריות האמורות בתורה, מומתין ע"י, והוא פטור. ומ"מ כבר ידעת, דאפילו גדול אינו מומת בב"ד, עד שיהיו שם עדים והתראה. וזה אין צריך לפנים.

תשובה קעז

א שאלת: יהודי שמסר לחבירו ביד כותי אנס, וכגון דאמר לו: בא עמי חוץ לעיר, וסייעני לשאת משא על החמור. וזה בתום לבבו, הלך עמו, וכשיצא מחוץ לעיר דרך מיל, זימן עליו אנסין לתופסו, ותפסוהו במאמרו. תאיר עיני, בדינו של מוסר זה.

ב תשובה: אם נתברר הדבר שהוא כמו שאמרת, קורא אני עליו: משיב רעה תחת טובה וגו'. ואיש זה, מוסר גמור הוא. שאם על עסק ממון נקרא מסור. על עסק נפשות לא כ"ש. וחייב הוא לשלם לו כל הנזק שהגיעו מחמת כך. שאילו הראה ממון חבירו, חייב לשלם. וכדתנן (בפ' הגוזל בתרא קט"ז ע"ב): הגוזל שדה מחבירו, ונטלוה מסיקין, אם מחמת הגזלן, חייב להעמיד לו שדה. ואוקמו': באחווי אחווי. כ"ש בנושא ונותן בידו, הרי זה כנושא ונותן ביד, וחייב הוא לשלם כל הנזק שהגיע לו בכך, וכל ההפסד שהפסיד[261]

תשובה קעח

א שאלת: ראובן הדר בינינו, הוא וביתו, וממונו בעיר אחרת, שאינו מן המקומות הפורעים מס ממנו, ולא מן המקומות שתחת אדוני הארץ שלנו. והקהל תובעין אותו, שיפרע מס עמנו, מכל אשר לו בין בעיר, בין בשאר המקומות. והוא טוען: דאין עליו לפרוע עמנו על הממון שיש לו במקום אחר, מאחר שהוא פורע שם באותו מקום, אשר ממונו הוא שם, שהוא נושא ונותן שם במעותיו, ומתעסק שם בממונו. והקהל טוענין: דאינו חייב לפרוע, אלא במקום שהוא דר עם אשתו. ואם פורע מס שם באותו מקום, לאו כל כמינה לאבד זכות אנשי העיר אשר הוא דר שם. ונתקשה בעיני: היאך יהא פורע זה מנת המלך, שתי פעמים? אלא דחזאי ביה קטרי, דסוף סוף, ממוני' בתר דידיה גריר. ועוד, שהמסים מתרבים ברבוי הדרים. ועוד, שאילו היה יודע האדון, דאינו פורע עמנו, היה תובעו לבדו, והיה לו ליתן בע"כ אפי' מן הממון שיש לו במדינה אחרת. א"כ, נמצא שהקהל פודין אותו. ודמיא להההיא דאמרינן בס"פ חזקת הבתים (בבא בתרא נ"ה ע"א): פרדכת מסייע מתא. ועוד, שהרשות ביד הקהל, לעשות חקים ודינים, שלא יצא אדם חפשי. וכההיא שאמרו (בפ"ק דב"ב ט ע"א [צ"ל: ח ע"ב]): ורשאין בני העיר להסיע לקצתן [בנוסח שלפנינו: על קיצתן][262] ועוד טוענין עליו הקהל: היאך יפטור מס מועט שאתה פורע במקום אחר, את המרובה שלנו. ולכן תפרע עמנו, ואנו מנכין לך מה שאתה פורע במקום אחר.

ב תשובה: נ"ל שורת הדין, דאין פורעין מס בשום מקום, על ממון הקבוע לאדם שיש לו במקום אחר. אף על פי שהוא עומד כאן, הוא ואשתו וביתו, שהכרגא הוא כסף גולגלתא, והטסקא דברים מוחלקים. הכרגא נותן במקום שהוא דר, לפי שהוא אקרקפתא דגברא מנח. אבל הטסקא, אינו אלא על הממון. והממון משועבד לבעל הקרקע, דהיינו אדוני

[261] עיין לקמן סי' קצ"ג יע"ש.
[262] עיין בח"א סי' תשפ"ח יע"ש.

הארץ אשר הוא שם בעירו. וה"ה והוא הטעם, לשאר עסקי ושאר נכסים אשר יש לו לאדם במקום אחד, והוא שיהיה אותו הממון קבוע שם. ואם אתה אומר, שאילו היה יודע אדוני הארץ הזאת, שהוא אינו פורע מס כאן, היה תובע לו לבדו. אין זו טענה. שאילו היה עושה כן, דינא דמלכותא בכי האי, לאו דינא. ואם אתה אומר כן, אפי' מי שיש לו קרקעות במלכות אחרת יהא פורע כאן, שאילו היה יודע המלך שזה עשיר במקום אחר, יתבע ממנו. אלא שאין זה משורת הדין, אלא אנסין. וכן היא מנהג קהלותינו מימי קדם. ואין הנדון דומה לראיה. דפרדכת דהתם, הוא דהמלך שואל אותו, ובני העיר מצילין אותו, וטוענין עליו שאין לו, ומתוך כך מרבה המס בני העיר. נמצא הצלתו גורמת להם ריבוי המס. ולפיכך מסייע להם עמהם. אבל כאן, שלא תבעו ממנו כלום בפרט, והמלך אינו תובע אלא בכלל לכל בני העיר, סתמא דמילתא דאיני תובע אלא לפי ממון, ולפי ממון אנו פורעין. והטענה שאמרת, דיש לקהל לעשות חוקים ודינים בדבר זה. נראה לי, שאין זה אלא גזל, ואין יכולין להתנות על הגזלות. ומ"מ, אם התנו כל בני העיר בכך, וקבלו עליהם כל הקהל, תנאם מועיל לאותם שבאו באותו תנאי, ולבאים אחריהם. אבל אם היה אחד בעיר, שלא רצה באותו תנאי, אינו בכלל תנאם, שלא כל כמינו של קהל לגזול את ממונו של זה, ולקח אותו לעצמן. גם הטענה שאמרת, שהקהל ינכו לו כנגד מה שהוא פורע אחר, ויפרע להם השאר. זה ג"כ נראה לי, שהוא כנגד האמת. שאם אותו ממון פטור, הוא פטור לגמרי, ולמה יפרע עמהם עליו, אפי' פרוטה! אין זה שורת הדין, אלא א"כ התנו כל הקהל תחילה על הדבר הזה, וזה מדרך התנאים, והוא שיסכים זה עמהם כמו שאמרתי. וכן אנו נוהגים מקרוב, מדין הסכמת כל הקהל, שהתנו כולם בכך, ולא ערער שום אדם בדבר[263] [עיין שו"ת מהרי יואל קל"ג].

תשובה קעט

א לוולינסייא.

ב החכם הנעלה, ר' שמואל הכהן, הגיעני כתבך הנכבדת, ועמדתי על שאלותיך, והנני כותב אליך מה שהראוני מן השמים. שאלת: בן עיר שמעולם לא נכנס בפנקס המס, ונשא אשה, והביאה לו נדונייא ממקום חיוב המס של בני עירו. והיו הקהל חייבין באותו המס, סך ממון מן המסים שכבר הוטלו על הצבור, היתחייב זה לפרוע להם כלום במה שקבל.

[263] עמ"ש ר' המחבר בח"א סי' תרס"ד, ובח"ג סי' שצ"ז וסי' ק"ס ע"ש. ועמ"ש מרן הב"י ז"ל בח"מ ססי' קנ"ו מחודשים ד', בשם תשו' ר' המחבר, ומ"ש שם מר"ן החביב ז"ל, והרב מטה שמעון שם בהגב"י אות כ"ח ואות ס"ו יע"ש, ועיין מ"ש בכנה"ג בס' קס"ג הגב"י אות קצ"א יע"ש, ועמ"ש לקמן סי' פא"ר [רפ"א] יע"ש.

ג תשובה: כבר נתעורר זה הענין בתוכנו, זה כמה, ונתחבטו בו הקהל הרבה, כת נוטה לחיוב, וכת אחרת נוטה לפטור. המחייבין אומרים: שהכל הולך אחר שעת וזמן גביית המסול"א, אחר שעת החיוב. וכת זאת מחייבין הנכנסין, ופוטרת היוצאין, רוצה לומר שאם היו הקהל חייבין מעט או הרבה, והיה אחד מבני העיר רוצה לצאת ולעקור דירתו מן העיר, ולקבוע דירתו בעיר אחרת, לא היו הנאמנים מחשבין עמו על שום דבר, מכל מה שהיו חייבין, אלא נוטל כל אשר לו, ויוצא והולך לו. לפי שאי איפשר לתפוס את החבל בשני ראשיו, ולחייב הנכנסין בשעת הגבייה, ולחייב היוצאין בשעת החיוב. ששני דינין אלו, זה הפך זה. וכת אחת היתה פוטרת הנכנסין ומחייבת היוצאין. ונותנת טעם לדברי', שאין הכל הולך אחר שעת החיוב, שנתחייבו הקהל, כשאר ב"ח דעלמא. מי שהיה אז בפנקס הקהל חייב, שעליו לוו. ומי שלא היה אז בפנקס פטור, שלא לוו עליו כלום. וסוף דבר, ירדו למנין ודרשו וחקרו משאר הקהלות, ונמצא בפי כל הקהלות והנהגתן, כדברי מי שפוטר לנכנסין ומחייב ליוצאין. ומן אז והלאה, נתבטל המחלוקת. וכך אנו דנין בכל הקהלות אשר סביבותינו, לפטור הנכנס, ואשר הביא ממקום אחר דפטור. ומחייבין למי שרוצה לצאת, לחשוב ולפרוע חלקו מכל מה שחובת הקהל חייבת בעת יציאתו. על כן אני רואה לפטור למי שלקח נדונייא, ובא אחד שלוו הקהל. וכ"ש אם נהגו הקהל לחייב היוצא, כי באמת אי איפשר לחייב ליוצאין, אלא מי שפוטר הנכנסין, וכמו שאמרתי, וכן אנו דנים במקומנו. ואיני רואה הפרש בדין זה, בין מי שבא מחדש ממקום אחר, וממונו בידו, ובן עיר שנולד כאן ודר כאן, ועדיין לא היה לו ממון מחוייב למס, בשעה שלוו הקהל. שהדין שוה בשניהם, בלי שום ספק. וגדולה מזאת, בבן עיר שמכר קרקע פטור מהמס, כמי שמוכר ביתו וכיוצא בזה, ואנו פוטרין אותו ממון מכל מה שחייבין הקהל בשעת המכרו, וזה דין אמת. האמת והשלום ילוו עליך, ועל כל הנלוים אליך, כלבב נאמן אהבתך, שלמה בר אברהם בן אדרת ז"ל.[264]

תשובה קפ

א שאלתם: בני הקהל שפטרו לראובן ג' מאות זהובים, קרקע ופירותיהן, ופטור זה הוא בשטר חתום, ובחרם ובנידוי ובקנס ובאחריות עליהם ועל כל נכסיהם[265] ואותו האיש שפטרוהו, קנה מן הפירות של קרקע הפטור, קרקע אחר, והשביחו אותן הקרקעות, כפלי כפלים ממה שהיו שוין. ועתה טוענין ותובעין בת [שמא צ"ל: בה] הקהל, מס

[264] עיין לרבינו המחבר בח"ג סי' ק"ו וסי' קי"ב, ועיין בח"א סי' תתפ"ז וסי' תשע"ז, ובתשו' הריב"ש ז"ל סי' תע"ז, ועיין להרב כנה"ג בח"מ סי' קס"ג הגב"י מאות קפ"ה ואילך, ובהג"ט שם באות ס' יע"ש.

[265] עיין לר' המחבר בח"ג סי' ת"ל, וכבר היא כתובה כדמותה בצלמה בח"א סי' תתקס"ז יע"ש.

מאותו השבח. וטוענין: שהם לא פטרו לו לראובן, אלא ג' מאות זהובים. וראובן טוען, אפי' הפירות פטרתם. ומה שקניתי, מן הפירות קניתי, והכל בכלל הפטור. וכן מה שהשביחו הקרקעות, הכל בכלל פירות, והרי הן כגוף הג' מאות זהובים. הדין עם מי?

ב תשובה: אם פטרו לו קרקע, כגון שסיימו לו באותו זמן קרקע שוה ג' מאות זוז, ואמרו לו: קרקע זה אנו פוטרין לך, או שאמרו לו: הקרקע שתקנה לג' מאות זהובים, אנו פוטרין לך. אף על פי שהשביחו אותן הקרקעות, ועמדו על אלף, הכל פטור, לפי שאותן הקרקעות הידועים פטרו לו, ששמו אותן בעת ובעונה ההיא, לשלשה מאות זהובים. אבל אם לא סיימו ופטרו לו קרקע ידוע, אלא קרקע שוה ג' מאות זהובים, הדין עם הקהל בכל מה שהשביחו הקרקעות. שהרי לא פטרו לו מקרקעותיו, אלא קרקע שוה ג' מאות זהובים. והרי קרקע זה שוה עתה, יותר מג' מאות זהובים. והם לא אמרו: קרקע שוה עכשיו ג' מאות זהובים. וכן, כל מה שלקח מפירות קרקע הפטור, חייב, ואפי' אם בירר, שמפירות אותם הקרקעות קנה אחרים, אינו פטור מגוף הקרקע, לפי שפירותיהם פטרו, ולא פירי פירות. ודמיא לאותה ששנינו בפ' הכותב (כתובות דף פג): כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפרותיך. רבי יהודה אומר: לעולם הוא אוכל מפרי פירותהן, עד שיכתוב לה: דין ודברים אין לי בנכסיך, ובפירותיהן, ובפירי פירותיה עד עולם. ותניא (שם): אלו הן פירות, ואלו הן פירי פירות. הכניסה לו קרקע, ועשה פירות, הרי הן פירות. מכר פירות, ולקח מהם קרקע, הרי הן פירי פירות. אבל דיני המס מחולקים הם, לפי מנהגי המקומות, דיש מקומות דפוטרין כל דבר שבא ממקום פטור, והכל לפי המנהג.

ג גם עיקר פטור הזה בקרקעות השוין ג' מאות זהובים, תלוי במנהג המסים, כי מעיקר הדין יראה שאין הפיטור הזה שוה כלום, מדין התורה. לפי שאין הקרקעות הללו חייבין לקהל, ואין להם עליהם כלום, שיפטרו מה שיש להם עליהם, אלא כשהמלך תובע מסין דרך כלל תובע, לכל הצבור. וכל אחד מהם חייב לפרוע במס המלך, כפי מה שיש לו. וא"כ, מהו חייב אחד מן הצבור, שיפטרו אותו. והרי זה כרבים שחייבין מנה או מאתים לאחד, שאם פטרו כולם לאחד מהם מאותו חוב, שאין בדבריהם כלום. לפי שאין פיטור, אלא במה שיש לו בו זכות חוב ושעבוד, ואלו כבר פרעו המס למלך. ויש לצבור תביעה על זה, מצד מה שכבר פרעו בשבילו כערב או קבלן שפרע למלוה, בכך ודאי מחילתם מחילה, ופטור שעשו היינו כמחילה. ולא עוד, אלא שאם פטרוהו מכל מה שיתבע המלך, ושיפרעו הם בשבילו, אין בדבריהם כלום. לפי שאין אדם מוחל ופוטר דבר שלא בא לעולם. ולפיכך דבר תורה, אין בדבריהם כלום, אלא א"כ יתחייבו הצבור את עצמן ונכסיהם לו, בכל מה שיגיע לחלקו לפרוע במס המלך, דעכשיו מועיל מדין

חיוב ושעבוד שנשתעבדו לו. וכל זה, שלא כדעת הרמב"ם ז"ל (בפי"א מה' מכירה הט"ז), שכתב: שאין אדם יכול להתחייב בדבר שאין לו קצבה[266] ומה שכתבו לו בו אחריות, אינו כלום. שאם אין בפיטור ממש, אין עסק לאחריות זה כאן, ודבר בטל הוא דאמרו. ואפילו תאמר דהאחריות מועיל, היינו כשכבר פרעו בשבילו, והוא חייב לשלם לצבור. ואם בא אחד מבני הקהל, שהיה בענין הפוטרים, ותבעו וזכה עליו בדין כלום, הם חייבין לשלם לו מדין האחריות. אלא שכל אלו תלוי במנהגי המס, שבכל מקום ומקום.

ד וכן במה שבני הפוטרים באים לערער עליו, הוא הדין והוא הטעם, שהאבות לא נתחייבו בכלום, כדי שיהיו נכסיהם שירשו הבנים משועבדים לפרוע מס המלך בשבילו, אלא הכל תלוי במנהגי המס. וברוב המקומות, מה שפטרו הקהל, הרי הוא פטור עד הזמן שיקבעו הם, ופורעין חלקו בשבילו, כאילו נתחייבו לו[267]

תשובה קפא

א שאלת: ראובן עקר דירתו מעירו לעיר אחרת, וחשב עמהם כל קצבי המס שהטילו עליו עד היום ההוא, ופרע להם משלם כל מה שגזרו והטילו עליו, לפי חשבונן. וכתבו לו שטר הקבלה, שנפרעו ממנו משלם כל המס המגיע לו, עד היום ההוא. ואחר זמן מה, חזר ראובן הנזכר לעירו, ותבעו ממנו מוקדמי הקהל, שלא פרעם משלם כשיצא משם, ועדיין נשאר עליו לשלם קצת מעות, וגם הרבית הבא מחמתם, עד היום הזה. ואומרים: שכשעמדו לחשבון עמו, טעו בחשבון, ויש לו להחזור [להחזיר] להם הטעות, כדין שותפים שטעו בחשבון, שחוזרין את טעותם. וראובן הנזכר טוען: כבר פרעתי לכם הכל משלם, על פי שבועתי, כל מה שגזרו עלי מוקדמין הקהל, כצאתי מן העיר. וגם השובר שבידי מוכיח, שפרעתי לכם הכל משלם, ונתרצו בי לגמרי. ואיני חייב לכם, לא המעות ולא הרבית, והשובר שבידי מוכיח שכבר פרעתי כל מה שהייתי חייב, באותו זמן, והוא מספיק בו מחילה מכם.

ב תשובה: אם ראובן זה כופר בכל, ואומר בבירור: שפרע להם כל מה שהוטל עליו; נאמן, מפני שהשובר בידו, ושהמוקדמין הראשונים מודים לו, שפרע הכל ונתנו לו השובר. ואף על פי שהמוקדמין שניים מצאו טעות לפי חשבונם, אולי פרע למוקדמין הראשונים, ושכחו מלכתוב תשלום הפרעון, שהשובר מוכיח, והמוקדמין השניים אינן

[266] עיין להכנה"ג בח"מ סי' קס"ג בהגב"י אות קי"ח יע"ש.

[267] עמ"ש הריטב"א ז"ל בחי' לכתובות, והובאו דבריו בש"מ לשם, בר"פ הנושא, מ"ש על שם רבו רבי' המחבר ז"ל, שלמד מהירושלמי שם יע"ש. וגם מרן בב"י בח"מ סי' קס"ג יע"ש. וזה מנהג ולא מדין התורה, כמ"ש. ושו"ר מ"ש בתשו' רבינו המחבר ח"א סימן תתקנ"ה, ועמ"ש בתשו' שתי הלחם סי' ל"ב דף מ"ג ע"ב, יע"ש ועיין בתשו' מוהר"י ן' מיגש סי' ז"ן [נ"ז].

יכולין לטעון כן בבירור, ולפיכך ראובן פטור. אבל אם ראובן מודה בטעות חשבונם דעכשיו, אין השובר מועיל כלום לזה, ואפילו קנו מידם, משום דקי"ל טעות חוזר, כדאיתא בשלהי פ"ק דגיטין (דף יד), בעובדא דהנהו גנאי[268]

תשובה קפב

א לירידא.

ב שאלת: כתוב בתיקוני המס: דכל חוב בטוח או מסופק, ישער אותו ביושר ובאמונה, ויפרע פשוט לכל מאה דינרין, בכל פיסקא ופיסקא. ומצד אחר, כתוב בפרק אחר: כרמים וגנות ושאר הקרקעות, חוץ מן הבתים, ישער אותם כמה הם שוים ביותר, ובאמונה, ויפרע בכל השנה לכל פיסקא. ועכשיו, קנה ראובן כרם אחד מהכותי, בשטר מכירה גמורה כתיקונה, בלא שום שיור ותנאי. ואח"כ היטיב חסדו ראובן לכותי הנזכר, ועשו כתב הודאה מידו. וז"ל: מודה אני הח"מ, שאם ירצה פלוני הכותי לקנות הכרם שיש לי בגבול ובמקום פלוני, לזמן פלוני, שאמכרנה לו בסך כך וכך דינרין, ובלבד שיפרע ויתן לי יותר על הסך הנזכר, כל ההוצאות שעשיתי, ושאעשה מכאן ועד אותו זמן, בתיקון הכרם. ועכשיו ראובן הנזכר, חשב לכרם הנזכר, באלפים דינרין בהודאתו, ופורע המס בעד אלף דינרין, כדין מס הכרמים, מפני שטוען שיש לכרם זה דין קרקע, מאחר מקבלה בלא שום שיור ותנאי. ואם הוא אח"כ רצה להיטיב לכותי, וכתב בכתבים כנז"ל, לא מעלה ולא מוריד. כי אולי לא יראה הכותי לעולם. ואפי' יחזור לקנותה הכותי לזמן הנזכר, תהיה מכירה גמורה כשאר מכירות שאדם עושה מקרקעותיו. ולפיכך, אינו חייב לפרוע מס, אלא בשביל החצי, כדין הכרמים. והקהל טוענין ואומרים: דכיון דרצה והטיב לכותי, ועשה לו הודאה מכת"י כנזכר, א"כ יש לכרם זה דין חוב, וחייב ראובן לשלם המס בעד כל האלפים דינרין שחשב כדין חוב. הדין עם מי?

ג תשובה: אם לא הוי תנאים ביניהם בעת ובשעת המכירה, שיחזור וימכרנה לו לזמן פלוני כנז"ל, הרי זה נידון כקרקעותיו של ישראל, אילו התנה למכור אחד מקרקעותיו. אבל אם בתחילה בעת המכירה, הוי התנאים ביניהם, אין לו דין מכר כלל, בין שהתנה המוכר בין שהתנה הלוקח, (בין) קודם המכירה. וכענין זה לענין רבית, הדין דין. וכמו ששנינו בברייתא, בפ' איזהו נשך (בבא מציעא דף סה:): מכר לו בית, מכר לו שדה, ואמר לו לכשיהיו מעות, תחזירם לי, אסור. דאינו כמכר אלא כמשכונא. לכשיהיו לך

[268] עיין במ"ש ר' המחבר בחי' לשם, ועיין בתשו' לר' המחבר בק"ק בסי' הכ"ט, ועיין בתשו' להרב אנגי"ל סי' ג"ן [נ"ג] יע"ש.

מעות, אחזירם לך, מותר. ואמרינן עלה בגמרא: מ"ש רישא, ומ"ש סיפא? ואמר רבא: סיפא דא"ל לוקח מדעתיה. ופרישנא: נעשה כמ"ד ליה, מדעתו, איתמר. כלומר: כיון דא"ל לאחר גמר המכירה, ואין ההפרש בדאמר ליה הלוקח למוכר, או המוכר ללוקח, דאין הכל תלוי אלא בתנאי, אם היה קודם המכירה, ואמר: לכשיהיו לי מעות, מורה לאחר קיום המכירה. והוא הדין והוא הטעם, לנדון שלפנינו[269]

תשובה קפג

א שאלת: ראובן ושמעון שפטרם המלך בחותמו מכל מסים וארנוניות, ואח"כ עשו הקהל הוצאות מרובות, בצרכי הצבור ושמירתם, כגון חילוק השוחדים ביום אידם של עובדי כוכבים, וכיוצא בזה, ובתיקוני העיר, וכן בענין הסימנין שצוה אדונינו המלך ללכת כל יהודי בסימנים גדולים, ולהחזירם לכותיים כל הרבית שלקחו מהם יותר על מאמרו, ויפסיד כל החוב, כל שיתברר ע"פ שני כותיים. והוציאו הקהל על זה הוצאות רבות, עד שפחתו מן הסימן המחצית, ושלא יצטרך לסימן אם ילבש גלימא. וכן, שלא יפסיד החוב, אלא שיחזירם, כל מה שנטל יותר ממאמרו. ועכשיו תבעו הקהל שיפרעו חלקם, בכל ההרצאות [שמא צ"ל: ההוצאות] האלו, כיון שהם לתועלתם ושמירתם, ולתיקוני העיר. שלא פטרם המלך, אלא מן המסים וארנוניות, ולא מן ההוצאות העשויות לצורכיהם ולשמירתן ולתיקוני העיר. והם אומרים שהם פטורים. והראיה, שלא תבעו מהם מעולם עד היום, ואפילו דיש להם תועלת ושמירה בדבר זה, הם פטורים, דה"ל כמבריח ארי מנכסי חבירו. ואפי' היו חייבין לפרוע בזה, אין להקל עליהם כלום, שכבר פרעו כל ההוצאות, והרי זה כפורע חובו של חברו שלא מדעת. והקהל טוענין: דלא שייך לומר בענייני הקהל, מבריח ארי, ולא פורע חובו של חבירו, שכל הקהל ערבין זה לזה וקבלנין. וקבלן (ופרען) שפרע, לא הפסיד. ועוד, שהרי אי אפשר להמתין עד שיעמדו עמהם בדין. ומעשים בכל יום, כשיש לקהל לעשות הוצאות, שהעשירים פורעים, ואח"כ גובין מן האחרים. יודיענו: הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם הצבור. שאע"פ שהמלך פטרם ממה שהוא תובע לצבור, לא חייב את הצבור לפדות את ממונם של אלו, מכל מה שיארע להם מחמת מעשיהם, שעוברים על חוקי המלך, לקבל ברבית יותר ממה שגזר. וכן נמי, לא חייבם לסלק מעליהם נזק החותמות. והמלך על הכל גזר, ואפי' במסים ותשחורת אם הטיל עליהם, כיון שבפי' הכניסם, אין על הצבור לפדותם. ותדע לך, דהא רבנן פטירי מכרגא. דכתיב: מנדא בלו

[269] עיין מ"ש הרשב"ש בתשו' סי' ע"ד יע"ש, ועיין מ"ש ר' המחבר בח"א סי' אלף כ"ט יע"ש.

והלך, לא שליט למרמא עליהון; כדאיתא בריש בתרא. ואפ"ה, לכריא דפתיא, חייבין עליהם, מפני שהם צריכין לו. וחומת העיר נמי, אפי' מיתמי ורבנן נמי חייבין ליתן, אלא משום דלא צריכי נטירותא. הא כולהו אינשי, אף על גב דפטירי ממס המלך, צריכי נטירותא. והלכך להוצאות יום אידם, ותיקוני העיר, וסימנים, דכולם צריכין להם, חייבים. ומה שבאים לפטור את עצמם, מדין מבריח ארי מנכסי חבירו, ופורע חובו של חברו. אם כן, דבכלל דברים אלו הצבור הם, והרי הם כשאר בני העיר, ואין שאר בני העיר יכולין לומר לפרנסי הקהל, אין אנו חייבין ליתן, מפני שאתם מבריחין ארי מנכסינו, או פרעתם חובותינו שלא מדעתנו, לפי שהפרנסין ממונים הם, וכאפוטרופוסים או שלוחים להם. אבל בעיקר המס, איני מכניס את עצמי בדבר. זו מחלוקת שנויה היא, ועדיין היא מחלוקת, עד שישאלוני הב"ד[270]

תשובה קפד

א ומה שאמרת, בתקנה שחותמים מבני העיר כמנהג העיר, ועבר אחד מבני העיר עליה. והברורים רוצים לענוש אותו העובר כפי התקנה. היש יכולת ביד העובר לומר: דאין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר, החתומים בה, לפי שהעדים החתומים באותה תקנה, נהנין באותה תקנה.

ב תשובה: הדבר ברור הוא בעיני, דאין בדבריו כלום. שאם אי אתה אומר כן, לא הנחת תקנה וגדר לכל הקהלות, שכן נהגו, ומנהגן של ישראל תורה היא. ולא עוד, אלא ששורת הדין כך. דלא גרע (ממ"ש בסנהדרין דף כד): נאמן עלי אבא, ונאמן עלי אביך. וכבר הסכימו כל הקהל, להאמין עליהם כל העדים החתומים, בכל התקנות שיתקנו, בין מגדרים ובין במסין ותשחורת, ואין צריך כל יחיד לקבל עליו בכל פעם ופעם, אלא מן הסתם הם מקבלין כך. שאם כן, אין להם תקנה בכל ענייניהם, ולא היה אחד מן הקהלות שערער על דבר זה מעולם[271]

[270] עיין בתשו' לר' המחבר בח"א סימן תרמ"ד, והביאה מרן הב"י בח"מ סי' קס"ג מחו' יו"ד, היא בקיצור, ובתשו' רבינו המחבר בק"ך סי' קצ"א, ועמ"ש מרן החבי"ב שם באות צ"ג, ולהרב מטה שמעון שם הרב"י אות ע"ז ובסי' קע"ח הגב"י אות ג' יע"ש.

[271] עיין לר' המחבר בח"א סי' תר"פ, וסי' חתי"א, ובקטנות סימן רס"ג. ועיין למרן הב"י בח"מ סי' ל"ז סעיף ט"ו, ובהרב כנה"ג שם, בח"א בהגב"י מאות כ"ט ואילך, ובח"ב בהגב"י אות ג' יע"ש ודו"ק. ועיין עוד לקמן, סימן ר"ן וסימן ער"ב [רע"ב] וסימן רפ"ה יע"ש.

תשובה קפה

א וששאלתם: הא דאמרינן (בחגיגה ט"ו ע"ב) אשכחיה שמואל לרב יהודה, דתלי וקאי בעיבורא דדשא, וקא בכי א"ל: שיננא, אמאי קא בכית? אמ"ל: מי זוטר מאי דכתיב בהו, איה סופר איה שוקל! ובסופא (ובסנהדרין ק"ו ע"ב), אמר ר' אמי: ארבע מאה בעיי, בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר וכו'. מאי ניהו: מגדל הפורח באויר[272]?

ב תשובה: מגדל זה של בנין, כאותה ששנינו (בעירובין ל"ד ע"ב): נתנו במגדל, ונעל בפניו, ואבד המפתח, הרי זה עירוב וכו' ואמרינן עלה (שם [עירובין] ל"ה ע"א), רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו. הכא במגדל של עץ עסקינן, (ובאין) [ואין] בנין וסתירה בכלים וקמיפלגי [שמא צ"ל: קמיפלגי]. מר סבר כלי [הוא], ואין בנין וסתירה בכלים ומר סבר: אהל הוא. ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: הקיש על הדלת וכו'. וזה שהיו דואג ואחיתופל מוציאים ענפים ושאלות במגדל, כגון חלוקות אלו של רבה ורב יוסף, לענין [אי] אהל הוא, או כלי הוא, והיסטו ורעדה שמחמת כחו. וזה אשר נאמרה: כי הוא פורח באויר, דבר שאינו מצוי אלא בתורת מעשה נס הוא, או בשם. או כמו שמעמידין את הברזל באבן השואבת, הנק' מגניט"ה, וג"כ נק' קאלאמיט"ה. כדאמרינן (בסנהדרין ק"ז ע"ב): אבן שואבת תלה לה למטת ירבעם, והעמידה בין הארץ ובין הרקיע. אף כי יכול להעמיד מגדל של עץ, שמחפה את עציו בברזל, ותולה כנגדן אבנים שואבות, ונמצא עומד באויר.

ג א"נ, בשם המפורש, כדאמרינן בבכורות (דף ח:), משום ר' יהושע בן חנניא. אמר שם, וסליק באויר העולם. וכן דרך לשון חכמים, על דבר שהוא עומד באויר העולם, שלא על העמוד, ולא תלוי בחוט, ולא על שלשלת, אומרים פורח באויר. ומנין, שכן שנינו (בחגיגה י ע"א): היתר נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמוכו. כלומר: שעומדים באויר, כשאין תלוים בכלום ובסופא שנינו שם, הלכות שבת חגיגות ומעילות, כהררין התלויין בשערה. הרי דימה את אלו כהרים גדולים, כענין שכתוב: ומהרריה תחצוב נחשת; שתלויין בנימא של שער. ודימה לראשונים, כפורחין באויר, כלומר שאין להם על מה לסמוך, אפי' מסמך קטן. וכן הוא זה המגדל הפורח באוייר [שמא צ"ל: באויר]. ומשנה שלימה שנינו, ברפ"ד דאהלות. מגדל העומד באויר, טומאה בתוכו, כלים שבעוביו טהורין וכו' [273]והרי מפורש, כי יש הפרש בינו לבין הארץ, ובינו לבין הכותלים, ובינו לבין הקורות, והוא עומד באויר הבית, כעוף הפורח. ואלו העיקרים שבמשנתנו, יש להם ענפים וענפי ענפים, שיכולין בהם דואג ואחיתופל להוציא מהם

[272] עיין בפרש"י ז"ל שם.
[273] עיין להרב ר"נ בעל ס' הערוך, במער' מ"ס, ד"ה מגדל וכו' מ"ש שם.

כמה שאלות. ועל הא דאמרינן, אמר ר' אמי: ארבע מאה בעיי, בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר. אמרינן, אמר רבה: גברוותא למיבעא בעיי, והא בשני דרב יהודה וכו'.

תשובה קפו

א שאלה: שנים שנשתתפו בכל רווח שיגיע להם מבית המלך, בין מתנה שיתן להם המלך, או המלכה, או אחד מן השרים, ונשבעו על כך. אם קנו, כיון דהתנו באומנותם, שהרי נעשו שכירים זה לזה? וכדאמרינן (פ"ק דבב"מ דף יב:) גבי פועל ששכרו ללקט מציאות. אם נאמר שלא קנו, הואיל והתנו בדבר שלא בא לעולם?

ב תשובה: הנח לה לשבועה, שאם נשבעו, ודאי חייבים הם לקיים שבועתם. וכדתניא (בכתובות דף פו) בד"א, במצות לא תעשה. אבל במצות עשה, כגון שאומרים לו: עשה סוכה; ואינו עושה; לולב; ואינו נוטל כו'. והכא נמי, איכא עשה: ככל היוצא מפיו יעשה. אלא אפי' בלא שבועה נמי, נראה שהם חייבין לחלוק, כמו שהתנו. והראיה, מאותה ששכרו ללקט מציאות שאמרת. וכן הסכימו הראשונים, וראייתם מהתם. אבל אין להביא ראיה גמורה, ממגביה מציאה לחבירו, למ"ד קנה חבירו, וקי"ל כוותיה (כדאיתא בב"מ דף י). דאי מההיא, נאמן לומר הוא: לעצמי הגבהתיה; ואין צריך להביא ראיה. אדרבה! על חבירו הראיה, כיון שלא נשתעבדו. זה לזה, אלא לשעתן הן זוכין זה לזה. ומאין לו לזה התובע, שחבירו זכה לו בשעתו. אבל מההיא דפועל, שנעשו כשכירין זה לזה, חייב הוא ממילא, עד שיחזור בו, כדין פועל. והלכך, עד שיביא ראיה שחזר בו, אינו נאמן, וחייב לחלוק לו, כמו שהתנו. אלא מיהו, אם מביא ראיה שחזר בו, ואפילו שלא בפני חבירו, רשאי דלא גרע מפועל שחוזר בו, אפי' בחצי היום[274]

תשובה קפז

א שאלה: ראובן הפקיד ממון ביד שמעון, להתעסק בו ברבית, שיהיו שלשת חלקי הרבית לו לראובן, והחלק הרביעית יהיה לבן שמעון, והוא גדול ואינו סמוך על שולחן אביו. ולא קיבל עליו שמעון אחריות העסק הנזכר. והיה לו לשמעון, עסק משל עצמו. ופעמים שהיה שולח שמעון יד בעסק ראובן לעצמו. וכשהיו לו מעות, היה מחזיר לעסק ראובן קרן ורבית. ולזמן חזרת העסק, טוען שמעון: אחר ששלחתי יד בעסק, על כרחך נתחייבתי באחריות. וכיון שכן, אין לי לתת לו רבית. הודיעני: הדין עם מי?

[274] עיין בח"ב סימן פ"ז וסימן קנ"ז, ועמ"ש מרן בב"י בח"מ רסי' קע"ו.

ב תשובה: שאלתך לא נתבררה, על איזה רבית אתה בא לשאול. אם על רבית כל העסק, ולומר: שכיון ששלח בו יד, עמד הכל באחריותו. ומעתה, רבית כל העסק, הרי הוא שלו, ולא יחזיר אלא קרן, משתלם בראש. או לא נתכוין, אלא על אותו רבית ששלם לעסק, ממה שלוה לעצמו. או על רבית שעשה קרן, שנטל והחזיר בו. שלשת הענינים נכללין בלשון שאלתך, ואיני יודע אם על אחד מהם, או על שלשתם. על כן, אצטרך להאריך ובדרך כלל, כי יארך הענין הרבה, אילו באתי להשיב על כל אחד כדינו. ואומר אני: אם על רבית כל העסק הוא אומר, אין בדבריו כלום, אף על פי ששלח יד במקצתו, ונתחייב באחריותו, לא זכה הוא בכולו, דלאונסין אוקמי' רחמנא ברשותיה, ולא למיזכי ביה. וזה דבר ברור, וכדאיתא בהדיא בסוף פרק המפקיד (בבא מציעא דף מג). ואם על רבית ששילם מחמת מה שלוה לעצמו, זה ודאי צריכה רבה, לפי שאין זה אלא אבק רבית. והרי זה, כרבית מאוחרת בשביל מעות של ראובן, שהיו בטלות אצלו. וכיון שלא התנה עם ראובן מתחילה, בשעת ההלואה, אין כאן רבית דאורייתא, וקילא טפי מרבית דרבנן. ולפיכך יש לומר, כיון שנתן אותו רבית לתוך עסק של ראובן, מיד זכה בו ראובן, ושוב אינו נותן לחזרה, ואפי' לצאת ידי שמים. וי"ל דשאני הכא, שלא ניתן אותו רבית, לא ליד ראובן, ולא ליד אחר, שיזכה בו בשביל ראובן, אלא הוא עדיין בתוך העסק שהוא בידו. והרי זה כאילו ייחד בכיסו רבית, לתת אותו לראובן, ונמלך ואינו רוצה ליתן. וזה ודאי יותר קרוב. וכן נראה לדון בדבר זה. וכל שלא נתנו לראובן או לאחר בשבילו, נוטל מתוך העסק מה שנתן לתוכו. ודוקא קרן, מה שנתן אותו מחמת רבית. אבל כנגד הרבית שעשה אותו רבית, לא. לפי דכשנתעסק בו, הרויח לצורך ראובן הריוח, ונעשה כשלוחו. וכאותה שאמרו (מסכת ערכין דף כד) בכסות אשתו ובניו, ובצבע שצבען לשמן. וכ"ש שאין בדבריו כלום בדרך השלישי. אם בא לומר, שאפילו רבית קרן העסקה יטול לגמרי, כי זה דבר בטל לגמרי, ואינו צריך לפנים. ומה שבא בשאלתך, שבן שמעון הוא גדול, ואינו סמוך על שלחן אביו, ושמעון לא קיבל עליו אחריות, לא ירדתי בהם לסוף שאלתך, מה עניינם בשאלה זאת, עד שתודיעני.

תשובה קפח

א לירונדא.

ב שאלתם: ראובן ושמעון הלוו מאתים דינרין ללוי, על בהמה על ידי לוי, והיתה עומדת בחצרו של לוי. ולוי זה, הוצרך ללכת לפקח על עסקי קרובו, שנתפס למלכות. ושאל ראובן: שישאיל לו אותה בהמה; והודה לו, ובלבד שיתרצה שמעון בכך, שהוא שותפו.

והלך אחד מקרובי לוי והנתפס, ופייסו לשמעון, שיתרצה גם הוא להשאיל חלקו, ורצה בכך. וא"ל המפויס [המפייס] לשמעון: אנו נשכור הבהמה לצורך ללכת לקלדי"ש, ליומא דשוקא. וחזר המפייס אצל לוי, ורכב לו והלך לו. ובדרך, תפסוהו אנסין, לו ולבהמה. ועתה תבע ממנו שמעון, שיחזיר לו הבהמה, דשואל היה וחייב באונסין. טען לוי: דין ודברים אין לי עמך. שאני לא שאלתיה ממך, אלא קרובו של נתפס והוא מסר לו. ועוד, שלא שאולה היתה, אלא שכורה. שבפירוש אמר לך: שישכרו לך בהמה לרכוב, אך ליומא דשוקא. השיב שמעון: מי שפייסני בא אלי משמך, ולכך נתרצתי. ומה שאמר אלי: שישכור לו בהמה; לא מדרך שכירות היה, אלא לאחר שנתרציתי להשאילך לך, היה כמגיד שישכור לי בהמה. ועוד, שאותו שפייסני, בשמך, אמר אליך שלא תלך באורחא דפונטי"ש, שהוא נודע למקום ליסטים ואנסים. ואתה הלכת בדרך פונטי"ס. ואפי' מי ששכר ממני, לפי דבריך, לא היה לו לעבור באותו הדרך. זהו תורף הטענות. הודיעני: הדין עם מי?

ג תשובה: הדין עם שמעון התובע, מכמה צדדין. הא', שהבהמה שהיתה נתונה ברשותו של לוי, מרשות עצמו לקחה, והוליכה עמו. והוא אינו יכול לטעון בבריא, מה שהוא טוען, ששמעון השכירה לאותו המפייס. שאילו היתה בחצרו של שמעון, ונתנה ללוי אותו המפייס, היתה הראיה על שמעון, שלא השכירה לזה שמסרה לו, דשכירות כמכר. ואפי' הודה עכשיו, אותו המפייס בדברי שמעון, הי' לוי פטור. וכדתניא בתוספתא: הלוקח מחמת הלוקח, אף על פי שהלוקח הראשון אומ' גזולה היא בידי, לאו כל כמינו לאבד זכותו של זה. וכן הדין במטלטלין, שיש בהם דין חזקה לאלתר. ומשום דאמרינן: אי לאו דמסרת אתה זה לזה, היאך באה לידו! אבל עכשיו שהיתה נתונה ברשותו של לוי, והוא לקחה מרשות עצמו של לוי, להביא הראיה, ששמעון השכירה לאותו המפייס. וכל שאינו מביא ראיה, שמעון נאמן. שהרי אומר לו: אתה רכבת עליה, והבהמה שלי. או לקחתה בדרך שאלה, כמו שאמרת לי. או שאלת אותה שלא מדעתי, ושואל שלא מדעת, גזלן הוי, וחייב באונסין. ואף על פי שאותו המפייס אמר לך: שאני השכרתיו לך; לא היו דברים מעולם, ועליך להביא ראיה. וכאותה שאמרו בריש פרק חזקת הבתים (בבא בתרא דף כט), ואוקימנא חזקת הבתים, בדאתו תרי ואמרו: אנא אוגרנא מיניה, ודיירנא ביה תלת שנין, ביממא ובלילי. ואקשי': והא נוגעין בעדות הן? כלומר: שאילו לא העידו כן, היו חייבין להעלות שכר למערער, שהשוכר בית מראובן ונמצא של שמעון, מעלה שכר לשמעון. פי' דלפי דבריהם, מ"מ הרי נעשה שואל בחלקו של ראובן, ובין הכי ובין הכי, חייב בחלקו של ראובן.

ד ועוד, שאפי' לפי דבריו, כבר הודה, שהוא הזהיר אותו שלא יאמר לשמעון בשמו. וא"כ, אפילו אם שכרה אותו המפייס משמעון, לפי שהוא לא שכרה, אלא שואל מאותו המפייס. והו"ל כאותה ששנינו (בפרק המפקיד לה:): השוכר פרה מחבירו, והשאילה לאחר, ומתה, השוכר נשבע לבעל הפרה שמתה כדרכה, והשואל משלם פרה לשוכר. אמר ר' יוסי: היאך הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו. ואמר ר' יהודה אמר שמואל: הלכה כר' יוסי. ובעל הפרה דן עם השואל, ומוציא ממנו, אפילו השואל נעשה כשומר של בעל הפרה. ועוד דבין הוא ובין השוכר חייבין באונסין, אם הוליכוה במקום גדודי חיה ולסטים. וכ"ש אם הזהירו אותו המפייס, שהיה שוכר לפי דבריו, שלא ילך באותו דרך. וכאותה שאמרו, בההוא דא"ל לא תזול באורחא דנהר פקוד, דאיכא מיא וכו'.

תשובה קפט

א חזר עוד השואל בדין הבהמה, וכתב עוד תורף הטענות [עיין סימן הקודם]. ואמר: שכך היו, שלוי אשר רכב על הבהמה, נטען כיוצא שאלת מעולם, אלא יהודה הוא ששלח לו אותו שליח, שישאילה ושישכור לו בהמה, ליום ב', ללכת ליום השוק. ושוכר הוא, ופטור מאונסין. והשיב שמעון בעל הבהמה, ובלשון הזה טען בב"ד: בא אלי נער אחד, בנו של פלוני, שתשאיל לו הבהמה עד פונטיס. ואדוני אבי, ישכור לך הבהמה למחר, ללכת בה יום שני לשוק. והודיתי לו. ולמחר, מצאתי לאותו פלוני, אבי הנער, ואמרתי לו: תמסור לי בהמה לצורך מחר. אמר לי: הן, והי לך פשיטין לשכירות הבהמה לצורכן. זהו לשון הודאתו וטענותיו. ועתה ראה, אם לדון לשכירות בהמה ותלונתו. אלא שהוא טוען, ומייפה טענתו, שכונתו היתה להשאילה לרוכב, מפני פקוח נפש, אפי' בלא שכר. כי השליח, מעצמו הוא שויתר לו, להשכיר לו בהמה ליום שני. ועוד, כי הוא טוען, כי הוא השאילה ללוי, ופלוני הוא שנתן שכר. והוא, אין לו דין ודברים עם לוי. והרי הוא מודה, שכך היו הדברים. השאיל לפלוני הבהמה, ופלוני יתן לך שכר, ועל מנת כן הודה. וגם למחר, תבע ממנו שכרו. זהו נוסח שאלתך.

ב תשובה: עדיין במקומי אני עומד, ואומר: כי לוי חייב בתשלומין, לפי שגם הוא מודה שהוא לא שכרה. אלא שאותו פלוני שכרה, והוא רכב עליה, אף לפי טענתו, אותו פלוני היה שוכר, והוא היה שואל מאותו פלוני. ואפילו היה שמעון התובע מודה בכך, היה לוי חייב, דקיימא לן כרבי (יוסף) [יוסי], דאמר דהשואל משלם (לשוכר) [לבעל הפרה], וכמו שאמרתי לך מעיקרא. ועוד, שכבר אתה מודה, כי לפי טענותיו של לוי, חייב הוא. אלא שאין כאן עכשו, לדקדק אחר טענותיו של שמעון התובע. והרי הוא טוען שללוי

השאילה, מפני פקוח נפש. אלא שאותו השליח, ויתר מעצמו להשכיר. ואם היה כן באמת, כמו שטען, לא יצא לוי מידי חיובו, בהודאה זאת של שמעון. וכן יש לדון בדברי הנער, שאמר לו: מחלה פניך, שתשאיל לו הבהמה עד פונטי"ס, ואדוני אבי ישכור לך הבהמה למחר. הנה כאן שתי אמירות. האחת בשם לוי: שהוא מחלה פניו שישאיל בהמתו. ועוד אמירה אחרת, כמדבר מעצמו, ואומר: אדוני אבי ישכור לך בהמה. שהרי אביו אינו כאן, שישכור ממנו, ולא לוי שיאמר לו: השאילה בתנאי שישכור לך פלוני בהמה. ושמעון לא הלך אצל אותו פלוני לשכור ממנו, אם ישכור לו הבהמה, כמו שאמר הנער, שישאיל הבהמה ללוי. ומה שאמרת בסוף דבריך, שהוא מודה שע"מ כן הודה, איני רואה בטענותיו. אדרבה! הפך הדברים הוא טוען, שהרי טען בפירוש, שכוונתו היתה להשאילה לרוכב בלא שכר. והיאך נאמר אנחנו: שע"מ שישכור אותו פלוני הודה. ועוד, שעדיין שאתה עושה אותו בפשוט. שאם אמר לו לשמעון: תשאיל לי בהמתך; ויהודה אומר: לא [לו]: השאילה לו, ואני אשכיר לך בהמה; שבהמה זו שכורה ללוי, אינו פשוט בעיני. אלא אני אומר: כי שאולה היא אצל לוי. ואינו דומה להשאילני והשאילך, שנעשים שומרי שכר זה לזה. דהתם, כשהמשאיל מקבל בעין, שכר מן השואל עצמו, שמשאיל גם הוא בשכר, גם מה ששאל ממנו, ואין כל ההנאה של שואל. אבל כאן, שכל ההנאה של שואל, אלא שאדם אחר מהנה את המשאיל, למה יפטר השואל הזה מן האונסין? והלא כל ההנאה שלו היא! ואתה שבאת לדמותה (למ"ש פ"ק דקידושין ו:), לתן מנה לפלוני, ואתקדש אני לך. אינו דמיון כלל. דהתם, בדין הוא שתהא מקודשת בנתינת המנה לזה, נתקיימו התנאים, והרי היא מקודשת מדין ערב. וכן בתן מנה לפלוני, ויקנו לך כל נכסי. ואף כאן, נתקבלתי השכר מיהודה, נתחייב המשאיל ללוי, מ"מ מדין שואל לא נפיק לוי, ואינו כאילו הוא עצמו הוא השוכר. ותדע לך, דגרסינן בפרק איזהו נשך (בבא מציעא דף סט:). אמר רבא: שרי ליה לאיניש, למיתב ד' זוזי לחברי, ומימר ליה זיל ואוזיף זוזי לפלניא. מ"ט, לא אסרה תורה, אלא רבית הבאה מלוה למלוה. אלמא: לא הו"ל כאילו זה מלוה מעותיו ברבית, וכאילו קבלם מיד הלוה. ואל תשיבני, דהתם דוקא לקולא, ומשום טעמא דקאמר, דלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה. דהא לאו למימרא, שיהא דין הרבית קל מדינין דעלמא. אלא אדרבה, משום חומר הרבית, הוא שהוצרך ללמדנו זה. וה"ק, שרי ליה למימר לחבריה הכי, דאע"ג דהחמירה התורה בהלואת המעות שלא יתרבה בכך, ולא יהנה ממנה שום הנאה, ואפי' הנאת דברים, מה שלא נאסר בענין אחר דעלמא. מ"מ, לא החמירה אלא במה שיבא מלוה למלוה. ומשום דלא תחמיר בו, אף בענין זה הוצרך להשמיענו זה. ובתרומות ומעשרות ושאר

מתנות כהונה ולויה, אמרו בבכורות (דף כו:) ובכולן טובת הנאה לבעלים. כיצד: ישראל שהפריש תרומה למכיריו, מצאו ישראל אחר, וא"ל: הילך סלע זה, ותנם אותם לבן בתי כהן, מותר. ואם היה כהן לכהן, אסור. ר"ש בן אלעזר אומר: אומר אני אף מתנות כהונה. כיצד ישראל שהפריש מאתים זוז למתנות כהונה. מצאו ישראל אחר, וא"ל: הילך סלע זה, ותן אותם לבן בתי כהן, מותר. אלמא: מי שנותן לחבירו, כדי שיתן לו, שישאיל, או שילוה לאחר, אינו כאילו נותן לו אותו המקבל או הלוה או השואל. והגע עצמך! אילו האומר לחבירו: תן שדה זו לפלוני, ואני אתן לך כך וכך, ונתנו לו, וטרפוה ממנו, היתחייב באחריות אותה מתנה, כאילו מכרה למקבל. זה ודאי אינו נכון, ואף זה כמוהו.

תשובה קצ

א [עיין בסימנים הקודמים] עוד אמרת: שאותה טענה, שהוזהר שילך לפונטי"ס משאלתך, אינה אלא שניתוספה מיד אחרים. אלא שיש לעיין, אם בלא התראה הוי כמותרה ועומד, לפי שאותו הדרך מוחזקת בעוברים ושבים, המתפרצים ושוללין ובוזזין כל עוברי דרך. אלא שבאותו הפרק, היה אדונינו המלך בפי' גי"ראש ועוברי דרכים מצויין בדרכים. ועם כל זה, יש קול שהגיע הדבר לבירור, כי בעוד שהיה שם המלך, בזזו ושללו קצת מעוברי דרכים.

ב תשובה: גם בזה אני אומר, כי ברור הוא בעיני שהוא פושע, שכבר ידוע שמלסטין בדרכים כזו, וראה שאפי' מתוך המקום שהיה המלך לן שם, יצאו משרתיו. כ"ש בדרך המסוכן. ויש דרכים אחרים, שהוא יכול ללכת בהם, והלך בדרך הזה, ודאי פשיעה הוא, ואיני רואה בזה שום ספק [כעין זה, עיין ב"ק כ"ט ע"א, בקושיה על דברי רב אחא[275]].

תשובה קצא

א [עיין בסימנים הקודמים] עוד אמרת, ותמהת על מה שאמרתי בראשונה, דמ"מ, הרי נעשה שואל בחלקו של ראובן ע"כ. ואמרת, לא השיגה דעתנו להבין, דמה איכפת ללוי אם נעשה שואל אצל ראובן השותף, שיעשה שואל לחלק שמעון, שלקח שכר ממנו, או משלוחו?

ב תמה אני, איש כמוך מי גריס העלמה הזאת, ואין מפרשים לחכם! אני לא כתבתי זה, שיוסיף או יגרע בדינו של לוי ושמעון, אלא בדין לוי וראובן, כדין שלא יטעון בדבר זה לומר: כיון שהבהמה משותפת בין ראובן ושמעון, ולוי טוען ששכורה היתה לו משמעון,

[275] עיין לר' המחבר בח"ב סימן י"ט מה שהשיב על נדון מעין כיוצא בזה יע"ש.

איכא למימר שוכר הוא בחלקו של ראובן, שהשותף שיורד ברשות, והשוכר מן האחד, כאלו שכר משניהם, והשכירות א' הוא לפי שאמרתי שכבר הודה, ששאל מראובן חלקו, ונתחייב לו כשואל, ולא נפטר מחמת שכירותו, של שמעון.

תשובה קצב

א שאלת: ראובן ושמעון היה להם שטר חוב על כותי. והשטר חוב היה יוצא על שם ראובן, והיה בידו של ראובן. והפקידו ראובן ביד לוי, עם שטרות אחרים. והלך לו ראובן מחוץ לעיר, ושלח כתב ידו ללוי. וזה לשון הכתב: תתן לשמעון שטר חוב פלוני, והוא יתן לך כלי כסף שיש לי אצלו. ונתן לוי את השטר, ולא לקח מידו כלי הכסף. ואח"כ, החזיר שמעון ללוי אותו השטר, לתבוע אותו בכח ההרשאה שעשה ראובן ללוי, בעת שהפקיד בידו את השטרות. והלך לוי בכח הרשאתו, והוציא המעות מיד הכותי. ולא נתן המעות ליד שמעון, לפי שא"ל: יש לי כנגדם בידך. ועתה, בא ראובן ותבע מלוי, מחצית המעות שגבה. טען לוי: אני נתתי לשמעון השטר מחמת כתבך ששלחת לי. השיב ראובן: לא היה לך ליתן השטר לידו, עד שיתן לך את כלי הכסף, ופשעת בשליחותך. ועוד, כי אני לא צויתיך להוציא המעות בהרשאתו. ולולי הרשאתי, לא היה מועיל השטר לשמעון, אלא לצור על פי צלוחיתו. הודיענו: הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם ראובן, ובדין טען כל מה שטען, שלא היה לו למסור ללוי השטר ליד שמעון, עד שיתן לו את כלי הכסף. וכמו ששנינו בגיטין בפרק כל הגט (גיטין דף כט): המביא גט בארץ ישראל, וחלה, הרי זה משלחו ביד אחר. ואם א"ל: טול לי ממנה חפץ; לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו שיהיה פקדונו ביד אחר. וכששלח לו ראובן: שיתן לו השטר לשמעון, והוא יתן כלי כסף. כן אמר לו: והוא שיתן לו כלי כסף. וא"כ, לא היה לו ללוי ליתן לו תחילה השטר, ואח"כ לקבל כלי כסף. אלא שיקבל כלי כסף תחילה, ואח"כ שיתן לו השטר, שכן דרכן של בני אדם לומר בלשון בכעין זה. ואם לא עשה כן, עוות שליחותו. ויכול לומר לו ראובן: לתקוני שדרית, ולא לעוותי. וכמעשה דאבימי, דפרק הכותב (כתובות דף פה). דגרסינן התם: אבימי בריה דר' אבהו, הוו מסקי ביה זוזי בי חוזאי. שדרינהו ביד חמא בריה דרבא (בריה) [בר אבהו]. אזל פרעינהו א"ל הבו לי שטרא. אמרי סיטראי נינהו. אתא לקמיה דר' אבהו. א"ל: אית לך סהדי דפרעתינהו. א"ל: לא. מגו דיכול לומר להד"מ, יכול לומר סיטראי נינהו. לענין שלומי מאי? אמר ר' אשי: אי א"ל שקול שטרא, והב זוזי; משלם. הב זוזי, ושקול שטרא; לא משלם. ולא היא! בין כך ובין כך, משלם. דא"ל: לתקוני שדרתיך, ולא לעוותי. ומה הפרש יש, בין

א"ל: קבל השטר; ובין שא"ל: קבל כלי הכסף. ואף על פי שלא א"ל: טול ממנו; היינו טול ממנו; והיינו: והוא יתן. דבין כשא"ל: טול ממנו החפץ; או: שקול שטר. וכן כשא"ל: והוא יתן; אין כאן תנאי מפורש, לא בזה ולא בזה. שלא א"ל: על מנת; ולא: על תנאי. אלא שמשמעות של דברים הוא כן, שכל הנותן לחבירו, ויש בידו חפץ או שטר, ע"מ כן נתנו לו, שיחזור [שמא צ"ל: שיחזיר] לו החפץ שיש לו בידו. וכשא"ל לשלוחו, על דעת כן א"ל, ולתקנתו הוא משלחו, ולא לקלקלתו. ועוד, שהרי זה הוציא מעות בהרשאתו של ראובן. ומי צוה לו כן, שיוציא מעות בהרשאתו, ויתן המעות לשמעון. ועוד, שהכותי כשנתן לו המעות, בשם ראובן נתנם לו, ולראובן זכה מיד הכותי. ולוי בשם ראובן הוציאם מיד הכותי, ובשמו קיבלם, וחייב הוא ליתנם לראובן.

תשובה קצג

א שאלת לוי אמר לשמעון: אם תשא את דינה בת ראובן, אתן לך ולאשתך הנז', מאתים דינרין לצורך מזונות. ועמד שמעון, ונשאה ובשעת הנישואין, עמד לוי וכתב לו לשמעון, שטר חוב על אותם מאתים דינרין. וזהו טופס השטר: מחמת שרציתי ברצון נפשי, והתנתי לפלוני הלז, שאם ישא בתו של פלוני, שאתן לו ולאשתו הנז', מתנה גמורה בקנין גמור, מנכסי כך וכך מעות לצורך מזונותיהן. ועכשיו שנשאת, יפיתי כחו וזכותו של פלוני ואשתו הנז', ונתחייבתי להם חוב גמור, עצמי ונכסי בסך זה. וקבעתי להם זמנים לפרעם, להם ולבאי כחם, בלי שום סירוב ועיכוב וכו' ע"כ. ולימים, מתה דינה הנז', עד שלא מלאו זמני הפרעונות כולם. ועתה תובע שמעון זה מלוי, כל אותם המעות שחייב לו עצמו באותו שטר אשר בידו. ולוי משיבו: שלא נתחייב, אלא לצורך מזונות. ואחרי שמתה דינה אשתו, פסקו מזונותיה, ואינו חייב בכלום. הדין עם מי[276]?

ב תשובה: ראיתי נוסח השטר, וראיתי שלא קבל לוי זה עליו, לזון לשמעון ואשתו דינה הנז', זמן ידוע. אלא שקבל על עצמו לתת להם סך מעות, לצורך מזונות סתם, וחייב עצמו חוב גמור ובקנין גמור, באותו סך הנזכר. אלא שקבע זמנים מחולקין, לפרעון החוב הנז'. לפיכך, אותה טענה שטוען לוי זה, שאין חייב באותם מזונות שקבע עליו לזונם, מכיון שמתה דינה הנז', אין באותה הטענה ממש! שאילו קיבל עליו לוי זה, לזון אותם חמש שנים, או שחייב עצמו בממון ידוע למזונות חמש שנים, ומתה דינה לסוף ב' שנים, בכענין זה לא היה מתחייב לוי זה, לפרוע ליורשי האשה, אלא כנגד מזון ב' שנים שעברו,

[276] עיין לר' המחבר בח"א סי' תתק"ע, והיא בקיצור, תשו' הלזו, ופסקה מור"מ [הרמ"א] בס' המפה בח"מ סי' ס"ג. ועמ"ש הרש"ך שם, ס"ק ט"ו יע"ש.

ועד שלא מתה דינה. הא מאותן ג' שנים הנותרות, אינו חייב כלום, לפי שהוא, מזון זמן קבוע וידוע קבל עליו, ודינה איננה בעולם לקבל מזונותיה. וכן מפורש בירושלמי, בפרק הנושא את האשה. דתנן: הנושא את האשה, ופסקה עמו, כדי שיזון אותה ואת בתה ה' שנים, חייב לזונה ה' שנים וכו'. נשאת, הבעל חייב במזונותיה, והם נותנים לה דמי מזונות. וגרסינן עלה בירושלמי: הוא רוצה שתבא אצלו, והיא אינה רוצה, הדין עמה דתנינן: והם נותנין לה דמי מזונות. חלתה, כמי שנשאת. מתה, כבר מתה. אבל עכשיו, שלא קצב זמן למזונות, אלא שקבל עליו סך ידוע לצורך מזונות סתם, אילו רצו הם, שמעון ודינה, להוציא אותו סך ביום אחד, הרשות בידם. וגם הוא שלא קצב זמן באותו ממון, הוא שחייב עצמו מעכשיו, והם יזונו את עצמם במה שירצו. ונמצא, כי מצד טענתו, הוא מתחייב עצמו [שמא צ"ל: מחייב] בכל אותו סך הממון, בלא ספק. אלא שיש לו טענה אחרת, יפה ממנה כנגד הבעל, בכל מחצית אותו ממון שהוא חייב עדיין, בין באותו שהגיע כבר זמנו לפרעון בחיי דינה, בין באותו שלא הגיע הזמן לפרעון בחיי דינה. והוא שזה שחייב את עצמו לשמעון ולדינה אשתו, הרי הוא כאילו חייב עצמו לשנים דעלמא, דזה זוכה במקצת החוב, וזה זוכה במקצתו. וגם זה, לא נתחייב לשמעון אלא במחצית, ולדינה אשתו במחציתו. ואילו גבאוהו בחיי דינה, היה זוכה שמעון במחציתו לעצמו, ובמחציתו האחד היה זוכה מצד דינה אשתו, ככל נכסי מלוג דעלמא. ועתה שלא הספיקה דינה לגבות אותו החוב, ומתה, הרי חלק דינה היא כמלוה. והו"ל ראוי, ואין הבעל יורש ונוטל בראוי כבמוחזק. כדאמר ר"פ בפרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קכה:): הלכתא: אין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק ואין הבכור נוטל פי שנים במלוה. וכן דעת הרי"ף ז"ל, ור"ח ז"ל. ורב אחא משבחא, ז"ל בשאלתות, דס' בלק: בעל ירית מלוה, או לא? ת"ש: דאמר ר"פ: אין הבכור נוטל וכו'. ואין הבעל נוטל במלוה, בין שגבו קרקע בין שגבו מעות. קתני מיהא, אין הבעל נוטל וכו'. אלמא: ראוי הוא. ע"כ הוה כתוב בגירסת הרב ז"ל [רב אחא משבחא], מפורש בלשון הגמרא: אין הבעל נוטל במלוה. ואף על פי שהרב ר' יוסף הלוי בן מיגש ז"ל חלוק בדבר, מ"מ גם הוא כתב בפירושיו: שלא (היה) [עשה] מעשה כדבריו, ומיחש חייש לדברי רבותיו ז"ל, שאמרו דאינו נוטל.

ג ומעתה, במחצית החוב, שהוא חלק שמעון חייב, ובמחצית האחר שהוא חלק דינה, ראוי ואינו חייב ליתן לשמעון, ואפי' מה שהגיע זמנו בחיי דינה אשתו. אבל מ"מ, ליורשי דינה הוא חייב ליתן כל חלקה, ויורשיה הם זוכים בכל מה שחייב עצמו לה, ואפי' במה

שלא הגיע זמן הפרעון עדיין[277]

תשובה קצד

א שאלת: ראובן תבע משמעון שני שטרות, ואמ': שני שטרות הפקדתי בידך. השטר הא', שטר משכונא מג' מאות דינרין, בקנין שמעון חמי ואשתו, על בית האופה שלהם. השטר הב' מחמשים דינרין, שלקחתי בקנין לחמי. ופקדון הזה, הפקדתי אותו אצלך, בתנאי שאפדה באותם המעות הגן שהיה לי, שהיה ממושכן אצל יהודה. ושטר של נ' דינרין, שלקחתי אותם בקנין לחמי, היה על תנאי, שאם אצטרך לתת לכותי יותר מג' מאות דינרין, לפדות הגן שלי, שיכופוני באותו השטר לפדות הגן, וליתן המותר. ובתנאי זה, היו השטרות הנז' מופקדות אצלך. ואני היום חוץ מביתי ומגינתי, בסיבת איחור השטרות בידך, שעכבת אצלך. והפסדתני פירות הגן, יותר מת"ק דינרין, מלבד יגיעתי, והוצאות אחרות. השיב שמעון: אתה עושה רצונך, שאתה תובע לי בתביעות שאינן. שאתה יודע, שלא הפקדת אצלי לעולם כלום, ואין לך בידי שום פקדון. השיב ראובן: השטרות הנפקדות הפקדתים בידך, להיות מוכנים לפדיון כותי. ואתה פשעת בכל זה, ואני הפסדתי בסבתך ובפשיעתך הת"ק דינרין, ויותר, מפירות הגן. ועוד, שאותו השטר הנז' של המשכונא, שיש לי על בית האופה של חמי, שאתה הוצא' אותו, יום ברכת חתונה של בנו, (להוראת) [להראות] זכותו על בית האופה. ואותו השטר שהראית על שמי, אני תובע ממך, והשטר האחר של נ' דינרין. השיב שמעון: מה שאתה אומר, שיש לך אצלי שטר פקדון, לא היו דברים מעולם, שלא הפקדת אצלי כלום. ואין לך אצלי שום פקדון. ועוד אני אומר לך, שאפי' היה השטר הנז' אצלי כדבריך, בפקדון, הנה חמיך שמעון בא אלי באונס, והוצרכתי להחזירו לו במצות אדונינו המלך, והנה כתבו אצלי. ואם תרצה לראותו, אתה או הב"ד הנה, הוא מזומן, וידינו בין שנינו, אם אני חייב לך כלום, הואיל ובאונס החזרתיו לחמיך. ושטר החמשים דינרין שאתה אומר הושלש בידי, ועשיתי שלישותי, והנני מוכן לעשות מה שידונו ב"ד. ע"כ תורף הטענות. ואף שדינא דמלכותא דינא, אבל אדונינו המלך לא נהג לעולם להוציא (מדין ישראל) שום ממון יהודי. ומה שטען הנפקד, ואמר: כי באונס כתב אדונינו המלך, החזיר השטר לשמעון, תבאר לנו אם טענתו כזה טענה, כי באונס היה. או אין טענתו, טענה, ואין זה אונס הואיל, והמלך אינו נהוג בכך. והיה לו ללכת לפניו קודם חזרת השטר, או

[277] עיין להרב שמחת יום טוב בתשו' סי' ל"א שהזכיר לתשובת רבינו המחבר הנז', ושקיל וטרי הרב ז"ל שם, ברוח מבינתו יעש"ב.

להודיע באונסו לקהל, והו"ל בהחזרת השטר כשורפו בידים. ויש לחייבו, מההוא עובדא דאגבייה רפרם לרב אשי ככשורא לצלמי (בב"ק דף צ"ח ע"ב).

ב ועוד, שהוחזק כפרן בטענותיו, שכפר בתחילה בפקדון, ואח"כ הודה, כמו שמתבאר מטענותיו הכתובות לעיל. על הכל תעמידני בראיות ברורות. ע"כ נוסח שאלתך.

ג תשובה: הנני משיב על אחרון ראשון, מפני שהוא יסוד כלל השאלה. והוא, שאמרת שזה הוחזק כפרן בטענותיו, שכפר בתחילה, ואח"כ הודה בפקדון, כמו שמתבאר מטענותיו. ואיני רואה זה מתוך הטענות. ולא עוד, אלא אפי' כפר מתחילה לגמרי באותו פקדון, וחזר מעצמו וטען: הפקדת אצלי, אבל החזרתיו לך, או נאנס, אין זה הוחזק כפרן. שלא נקרא הוחזק כפרן, אלא בעדים, וכאותה שאמרו בפ"ק דמציעא (דף יז ע"א). אמר רבה בר בר חנה, א"ר יוחנן: מנה לי בידך; והלה אומר: אין לך בידי כלום; והעדים מעידים אותו, שיש לו. וחזר ואמר: פרעתי; הוחזק כפרן לאותו ממון. ובהדיא אמרי' ברפ"ק דב"מ (דף ד' ע"א): מה להצד השוה שבהן, כלומר בפיו ובעד אחד, שלא הוחזר כפרן. תאמר בעדים, שהוחזק כפרן. הנה לך, שע"י הודאת פיו לא הוחזק כפרן, אלא דוקא ע"פ עדים. מעתה, נחזור לעיקר טענותיהם, שזה תובע שיחזיר לו שטרותיו שהפקיד בידו, וזה משיבו שלא הפקיד בידו כלום. ונראה שמתכוין לומר, שלא באו לידו בפקדון מוחלט, אלא בשלישית. מ"מ, הרי הוא מודה שיש לראובן זה זכות באותם השטרות, אלא שהוא בא לפטור את עצמו בטענה אחרת, ואומר שהחזיר שטר המשכונא לחמיו, באונס המלך. ואתה מסתפק בדבר, אם זה אונס, אחר שאדונינו המלך אינו נוהג להוציא יהודים מדין יהודים, והיה לו ללכת לפני המלך, או להודיע באונסו לבני הקהל. דבר זה שאמרת, שהיה לו להודיע באונסו לקהל, איני יודע מה הצלה היה לו בכך, וכי יש כח ביד הקהל להצילו מיד המלך. גם מה שאמרת: שהיה לו ללכת לפני אדונינו המלך, אינה טענה, שאפי' היינו אומרים, שאילו היה הולך היה מציל, אינו חייב ללכת, לפי שזה שומר חנם, ואין לו להוציא הוצאות על ההצלה, ולחזור ולגבות מן המפקיד, אלא שאם יכול להצילו בחנם, היה לו להציל. וכמ"ש בפ' השוכר את הפועלים (בבא מציעא דף צ"ג ע"ב). דשמע קל אריה ועאל. א"ה, אומדין אותו, ומאי הול"ל הו"ל לקדם (בעצים) [ברועים] ובמקלות א"ה, מאי איריא שומר שכר, אפי' שומר חנם נמי דהא מר הוא דאמר: ש"ח שה"ל לקדם ברועים ובמקלות, ולא קדם, חייב. א"ל: שומר חנם, בחנם, ושומר שכר, בשכר. מעתה, אין זה פושע גם מצד זה. אלא שיש לדון מצד אחר, לפי מה שהסכימו הראשונים ז"ל, בדינא דמלכותא, וכמו שכתבת אתה שזה דמי

שאנסוהו להביא ממון חבירו, והביא. והגאונים הראשונים ז"ל הסכימו[278] דבין אנסוהו להראות ממון חברו והראה, בין שאנסוהו להביא והביא, פטור, דאנוס הוא. והביאו ראיה לדבריהם, ממעשה דפ' הגוזל בתרא (בבא קמא דף קי"ז ע"ב), דההוא גברא דהוה מפקיד (ביה) [ליה] כסא דכספא, וסליקו גנבי עילויהו, ושקל לכסא דכספא, ויהב להו. אתו לקמיה דרבא. פטריה א"ל אביי: האי מציל עצמו בממון חברו הוא. אלא א"ר אשי: חזינן אי אמיד הוא, אדעתא דידיה אתי. ואי לא אמיד הוא, אדעתא דכסא דכספא אתי, ופטור. וכ"ש כשא"ל: תן לנו ממון של פלוני[279] אבל הרי"ף ז"ל כתב: דכל הנושא ונותן ביד, חייב, כל זמן שלא היה האנס יכול לקחת אותו ממון, אלא א"כ הכאו זה, מפני שזה כמזיק בידים, ומציל עצמו בממון חבירו. והחזקה שבראיותיו, מדקתני (שם [קי"ז] בפ' הגוזל בתרא) בברייתא. א"ל האנס: הושיט לו פקיע עמיר זה; והושיט לו, חייב. ואוקימ' דקאי בתרי עברי נהרא. והראב"ד ז"ל, כתב: דכל שאנסוהו אונס ממון, להביא ממון חבירו, והביא, חייב, לפי שזה כמציל עצמו בממון חבירו. והיינו ברייתא (דפ' הגוזל בתרא), דא"ל האנס: הושיט לי עמיר זה. אבל אנסוהו אונס הגוף, להביא ממון חבירו, והביא, פטור. והיינו כסא דכספא דרב אשי. ולזה דעתי נוטה, שהוא הדרך הישר, שכל אותה השמועה דפ' הגוזל ב', ודברי כל אותה השמועה בכך[280] מעתה, אם אנסוהו לשמעון זה הנפקד אונס הגוף, כגון שהפחידוהו לייסרו בגופו, וכיוצא בזה, אף על פי שנתן להם השטר, פטור הוא, דאנוס הוא. אבל אם לא אנסוהו בגופו, אלא בממון, הרי הוא כמזיק בידים, וכשהביא השטר בידו, הו"ל כשורף שטרותיו של חבירו, דמאן דדאין דינא דגרמי, מגבי ביה דמי שטרא מעליא[281] וכיון שכן, יש לשמעון זה לברר טענותיו מזה, בפני הב"ד שטוען: שלא הפקיד שטר זה בידו, אלא כיצד בא לידו. כי שמא הושלש השטר בידו, מפני שנפרע מקצתו בו לענין אחר. ולפי מה שיטעון, יחייבוהו בו, יפטרוהו, ב"ד. ואם נפל עכשיו המחלוקת בין ראובן המפקיד, ובין שמעון הנפקד, והנפקד טוען דאנסוהו והפחידוהו באונס גופו, וראובן אומר: איני מאמין; הנפקד נאמן לגמרי בלא

[278] הלא היא כתוב' בתשו' הגאונים בס' שערי צדק בשער הט' מח"ד ס' א', צ"ט ע"ב, יע"ש.

[279] עיין בס' הנחמד חקרי לב לח"מ בח"א הנדפס מחדש, לעט"ר מו"ר הרב הגדול מופת הדור הגאון, מר"ן זקני נר"ו, בסי' פ"ב, בתשו' הרמה, להרב בנו הגדול, הודי והדרי, צרור המו"ר, דודי לי, אליהו רבה נר"ו, מה שהעמיק והרחיב בענין זה בחכמתו הרמה, והסכים על ידו אבינו מלכנו, הגאון מ"ז הרב המחבר נר"ו, שם בסי' פ"ג, באורך וברוחב, יע"ש. ועיין מ"ש עוד רבינו המחבר ח"ג סי' ע"ו וסי' קכ"ו יע"ש.

[280] וכ"כ עוד ר' המחבר בתשו' שבח"א סי' תתק"פ, דהנכון הוא כמ"ש הראב"ד, ופי' אליביה הברייתא, דהושיט לי וכו' יע"ש. ודברי הראב"ד ז"ל, הנה הנם בהשגותיו בפ"ח דחובל ומזיק, דין ד', ובש"מ לקמא שם. ויש לעמוד על דברי הרב לח"מ שם, שנעלם ממנו תשו' ר' המחבר הלזו. וכמו כן יש לעמוד בדברי מר"ן החביב ז"ל בכנה"ג לח"מ סי' שפ"ח הגב"י אות ה', ובתשו' בעי חיי לח"מ ח"א סי' רכ"ה. וכעת אין לי פנאי, ואין כאן מקום להאריך, וכבר כתבתי בעניותי בזה במקום אחר יע"ש.

[281] עיין בתשו' הגאונים ז"ל בס' שערי צדק בח"ך שע' א' סי' ח"י יע"ש.

שבועה. לפי שאין נשבעין שבועת שומרים, לא על שטרות ולא על הקרקעות. ואף על פי שנשבעין מדרבנן, כדמוכח בפ' הכותב (כתובות דף פ"ז ע"ב), מדתנן: הפוגם שטרו, נשבע ונוטל. ואסיקנא: שבועה דרבנן, ה"מ בטוען טענת בריא. אבל מפקיד זה, אינו טוען אלא שמא, ואין נשבעין הסת על טענת שמא.

ד ולענין השטר של חמשים דינרין, שראובן טוען שהפקיד ביד שמעון, ושמעון משיב שהושלש בידו, והשליש שלישותו, צריך הוא לבאר טענתו, לאיזה דבר הושלש בידו, לפי שאין ב"ד מקבלין טענה מסותמת. כי מתוך בירור הטענות, יצא הדין לאמיתו. ומ"מ, כדי לפתוח לך דלת בעיקר הדין, אני אומר: כי נראה מתוך טענתו של שמעון בסוף טענתו, שהושלש בידו בתנאי כך, ומתוך התנאי החזירו. ואילו היה הפקדון דבר שגופו ממון, וזה אומר הושלש בידי בתנאי כך, ומתוך כך נתתי לפלוני, נראה שהיה חייב בשורת הדין, שבועת הסת, ככל כופר בכל.[282] ואף על פי דשליש דעלמא נאמן לגמרי, ואפילו בלא שבועה, שכן הסכימו הגאונים ז"ל, וכל נפקד בכלל זה, דנפקד היינו שליש. וכדמוכח בהדיא בגמרין בפ' התקבל (גיטין דף ס"ד ע"א), בפלוגתא דבעל אומר: לפקדון נתתי; ושליש אומר: לגירושין; אפ"ה, הכא משתבע. דלא אמרו שליש נאמן, אלא כשהשלישות יוצא מתחת ידו. אבל כשאין השלישות יוצא מתחת ידו, הרי הוא ככל אדם[284] וכדתניא בהדיא בברייתא בקידושין[283] וכמו שאינו נאמן לגבי אחרים, כשאין שלישות יוצא מתחת ידו, נראין הדברים שאפי' לפטור את עצמו בכך, מידי שבועה, נמי אינו נאמן. אבל כאן, אינו טוען לא ממון, וגם לא שטר מלוה שיש לי על אחרים, אלא שטר חוב שנתחייב בו לאחרים. ולפיכך אומר אני: שאפי' היה מודה הנפקד שהפקידו בידו, פקדון מוחלט, והחזירו למלוה, ושלא מן הדין, אפי' הכי אינו מתחייב בכך כלום בדיני אדם, לפי שאין זה אלא כגרמא בנזקין דפטור, אלא דחייב בדיני שמים. דהו"ל כשוכר עדי שקר לחברו, דפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, כדאיתא בפ' הכונס צאן לדיר (בבא קמא דף נ"ו ע"א)[285]

ה ומיהו מסתברא, דכל זמן שלא הספיק המלוה לגבות את החוב בשטר זה, דהיו משמתינן ליה לנפקד הזה, לקבל כל אחריות דהפסד דאתי ליה מחמת, דהחזיר את

[282] עיין בתשו' הראש"ב [הרא"ש] ק"ה סי' ג' הביאה מרן בח"מ סי' נ"ה [מחודש ו']. ועיין לרבינו המחבר ח"ב סימן שי"ז וססי' ל"ה וסי' צ"ט וסי' שמ"ט, ובמרן ב"י שם יע"ש.

[283] והיא בתוספתא בפ' עשרה יוחסין. וכתבוה הרי"ף והרא"ש ברפ"ק דב"מ יע"ש.

[284] עיין לרבינו המחבר ח"ג סי' קצ"ג ובח"ד סי' ס'.

[285] עיין בתשו' לר' המחבר בח"ג סי' ק"ו, וסי' ק"ז וק"ח וק"ט, מ"ש בענין זה יע"ש.

השטר למלוה, דבכל גרמא מחייבין לגורם שיסלק את הנזק[286] וכדאמרי' בפ' לא יחפור (בבא בתרא דף כ"ב ע"ב), גבי מרחיקין את הסולם מן השובך. אמר רב טובי בר מתנא: זאת אומרת: גרמא בנזקין אסור. וכשאין בידו לחלקו, עכשו מחייבין אותו לקבל עליו כל היזק דמתיליד ממנו, וכדאמרי' בפ' הגוזל ב' (דף קי"ד ע"א). א"ר אשי: האי בר ישראל דזבין ארעא לאנס אמצרא דחבריה, היו משמתינן ליה, עד דמקבל עליה, כל אונסא דאתי ליה מחמתיה. דא"ל: אריה ארבעה לי אמצראי. אבל אם קדם המלוה, וגבאו, אין מחייבין אותו לשלם, דגרמא בנזקין פטור מדיני אדם, וחייב בדיני שמים. ואפי' המוכר לאנס סמוך למצר חברו, דמשמתינן ליה, אם קדם האנס והזיקו לבן המצר, קודם שיקבל עליו מוכר זה כל אונסא דמתיליד, פטור מאותו נזק. שאם חייב לשלם בנזק שהזיקו האנס, לא היינו משמתין מתחילה, דאומר לו כי מזיק לך, משלימנא לך. וכן כתב הראב"ד ז"ל.

י ומ"מ, זה שטוען שהחזירו, מן הדין פטור לגמרי, כיון דאפי' אם החזיר שלא מן הדין, פטור מדיני אדם, עכשיו שאינו מודה, אינו חייב אפי' שבועה שאין משביעין אותם, אלא על דבר שאם הודה, היה מתחייב בתשלומין בהודאתו. כך נראה בעיני, והשם יצילנו מעונש הדין[287]

תשובה קצה

א שאלת: ראובן שיש לו שטר על שמעון, שחייב לו מנה, ופרעו ונמחל שעבודו. ושמעון תובעו: שיחזיר לו את השטר. וראובן טוען: אתה חייב לי חמשים ממקום אחר, ואני מעכב השטר במשכון, עד שתפרע לי החמשי' הנז'. והלה טוען: אין לך בידי. ואם יש לך בידי, תבעני בדין. אבל שטר שנמחל שעבודו, אין לך לעכבו על זה. הדין עם מי? אם יכול ראובן לעכבו במשכון, כדין ראובן שנתחייב לשמעון מנה, והוא טוען: אבל אתה חייב לי כנגדן? או דילמא האי שטר, שנמחל שעבודו הוא, ושטר אינו אלא לראיה בעלמא שבו, והרי נמחל, ואין לו למשכנו, דמשעה שפרעו היה לו להחזירו, ושלא כדין עשה במה שמעכבו?

[286] וכ"כ רבינו בתשו' ח"א סי' אלף נ"ב יע"ש, והביא מרן בב"י ח"מ סימן נ"ד מחודש י"ב, וסי' נ"א מחו' ט"ז יע"ש. ועמ"ש עוד מרן בב"י ח"מ סי' שפ"ו מחודש ד', ובמ"ש הרב כנה"ג שם הגב"י אות טו"ב [י"ז] ובס' אורים גדולים לימוד (ט"ו יע"ש), ועיין להסמ"ע ח"מ סימן שפ"ו ס"ק ט', ובדברי מור"ם [הרמ"א] שם בהגהה ודו"ק.

[287] הנה דעת הראב"ד שכתב רבינו המחבר, הובאו דבריו בש"מ להרב ז"ל בב"מ ק"ח ע"ב. [הושמט חלק מההערה] וכ"כ הרנ"י ז"ל בב"מ שם בסוגיא בשם הראב"ד, וה"ה בפי"ב מהל' שכנים ה"ז משם הראב"ד, ורבינו המחבר, ושכן הסכים הרמב"ן ז"ל יע"ש, וב"ה דעת המרדכי בפ' הגוזל קמא רמז קי"ז יע"ש. [הושמט חלק גדול מההערה]. בענין המחזיר שטר לאנס, עיין בב"י ח"מ סי' ש"פ ובכנה"ג שם, ובתשובת שתי הלחם סימן ד', הרדב"ז ה"ח ח"א סימן ק"ל. כדין ערב לאנס וכו' עיין למורינו הרב דרכי הים דרוש י"ג דקי"ד ובב"י ח"מ סי' שפ"ו, ובכנה"ג שם הגב"י אות טו"ב יע"ש.

ב תשובה: נ"ל שהדין עם שמעון, ולא מטעמיה. דאע"פ דאין השטר אלא לראיה, מ"מ הנייר יכול לעכב מחמת משכון. אלא שיש טענה אחרת גדולה, והוא שאסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו, משום ואל תשכן באהליך עולה. ואינו רשאי לעכב בידו דבר שאפשר שיבא לידי תקלה, ואם לא בא על ידו, בא ע"י בנו או בן בנו. ואף על פי שהוא טוען, שהוא מעכבו בשביל ממון אחר, כיון דאותו ממון לא נתן ליתבע בשטר זה, כי זה כבר נמחל שעבודו, יש לחוש שמא ימלך למחר, ויתבע בו. וכתיב: אם און בידך, הרחיקהו. וראיה לדבר, ממה שאמרו בפ' האשה שנתאלמנה (דף י"ט ע"ב). א"ר כהנא: אסור לו לאדם שישהה שטר אמנה בתוך ביתו, שנאמר: אל תשכן באהליך עולה. ואריב"ל: אסור לאדם שישהה שטר פרוע בתוך ביתו, שנא': אל תשכן וכו'. ואמרי' עלה. מאן דאמר שטר פרוע, כ"ש שטר אמנה. ומ"ד שטר אמנה, אבל שטר פרוע לא, דזימנין דמשהי ליה אפשיטי דספרא. אלמא, לריב"ל דאמר: דאסור לאדם שישה' שטר פרוע, אפי' דטוען עלה דמעכבי אפשיטי דספרא, אסור. ומכאן אתה למד, דכל שטר שנפרע חובו ממש, אסור לשהותו משום תביעת ממון אחר. וקי"ל כריב"ל[288]

תשובה קצו

א שאלת: שטר מכר או מתנה, שנתן ראובן לשמעון שדה או כרם או מטלטלין, ונכתב ונחתם השטר. ואחר זה, נמצאה ביד הסופר, לאחר שמת הסופר. ושמעון המקבל, הרי הוא מחזיק בקרקע או מטלטלין, זה כמה שנים. ועכשיו, שמעון תובע השטר מיורשי הסופר. ויורשי ראובן באין ומעכבין וטוענין: כי על תנאי נשאר השטר שם, ואין להם ראיה על זה. הדין עם מי? מי הוי כשטר שאיני יודע בו, מה טיבו; ויהא מונח עד שיבא אליהו. או דילמא, כיון שהחזיק זה, והרי הוא מוחזק במה שכתוב בשטר, ואין מוחה זה כמה שנים. וגם, כי מנהג בני העיר להניח שטריהן ביד הסופר, ככתוב: ומסור הוא ביד המקבל מתנה או הלוקח.

ב תשובה: מה ששנינו (בסוף פ"ק דב"מ דף כ): נמצא לאחד שטר בין שטרותיו, ואינו יודע מה טיבו, יהא מונח בידו עד שיבא אליהו. ואין הפרש בין נמצא ביד הסופר[289] ובין נמצא ביד אדם אחר. דאפי' נמצא ביד הסופרים, יש לחוש שמא לא נגמר הענין, וכאותה דאיתא בפ' שנים אוחזין (שם [בבא מציעא כ']). רשב"ג אומר: שלשה שלוו מאחד, יחזיר

[288] וכ"פ בתשו' הגאונים הישנות סי' רצ"ד יע"ש. ועמ"ש הר"ן בהל' שם, בפ' האשה שנתארמלה, והביא דבריו מרן בב"י בח"מ סי' ז"ן [נ"ז], דהיכא דהשטר הוא ממנה, ופרע לו החמשים, יכול לעכבו בעד החמשים. וזה לא פליג אדברי ר' המחבר והגאונים ז"ל, ודו"ק.

[289] עמ"ש ר' המחבר בח"א סי' אלף ול"ה, ועמ"ש מוהרח"ש ח"א סי' כ"ד.

למלוה. דאי ס"ד מלוה, מאי בעי גבי הדדי. ואקשי': ודילמא למכתבינהו אזל, ונפל מידא דספרא. אלמא: אפי' נמצא ביד הסופר, כתוב וחתום, חוששין לו שמא לא נגמר. ומ"מ בשטרי מכירה ומתנה, אם כתוב בהם קנין, מסתברא דיחזיר ללוקח, או למקבל מתנה, ולא אמרי': יהא מונח עד שיבא אליהו, אלא בשטרי חוב ודומה לו, העומד לפריעה, דחיישינן לפרוע. ושמא פרע לו הלוה מקצת חובו, והשליש את שטרו. ואי נמי, בשטרי מקח וממכר, ואין כתוב קנין. דאני אומר: דשמא כתובין היו, ונמלך עליהן שלא ליתנן. אבל בשטר מקח וממכר, דכתוב בהם קנין, יחזיר[290] דמאי שנא מנמצא בשוק, דבשטרי אחלטאתא ואדרכתא, דליכא למיחש לפירעון, יחזיר. ושטרי מקח וממכר, דיש בהם קנין, כשטרי אחלטאתא ואדרכתא נינהו, ויחזיר. דאי משום דכתב ליתן ולא נתן, הא כתוב בהם קנין. ואי הדר זבינה מיניה, איבעי ליה למיכתב עליה שטרא אחרינא. דקי"ל, כמ"ד הנותן מתנה לחבירו, והחזיר לו השטר, לא חזרה מתנתו. וא"כ, אף בנמצא ביד אחר, למאי ניחוש לה, דאין הדעת מכרעת דנחמיר בנמצא ביד אחר, יותר מנמצא בשוק, דכל מה שאתה יכול לחוש בנמצא ביד אחר, כמו כן יש לחוש בנמצא בשוק. ויותר יש לחוש בנפל, מנמצא ביד אחר. דהתם, כיון דנפל, איתרע ליה חזקתיה, ואפ"ה לא חיישינן. כ"ש בנמצא ביד אחר, דלא איתרע, די"ל דדילמא הפקידו, שכן נהגו. וכ"ש כאן, שהחזיק הלוקח במקחו. מאי אמרת, שמא חזר בשטרו, אף על פי שלא חזר בשדה. וכאותה שאמרו: זכה בשדה זו לפלוני, וכתבו לו השטר. חוזר בשטר, ואינו חוזר בשדה. אין אנו חוששין לזה כלל! דא"כ, שמואל שאמר: המוצא שטר הקנאה, יחזירנו לבעליו; אי משום שמא כתב ללוות ולא לוה, הא כתוב בה קנין. ואי משום פרעון, לא חיישינן לפרעון. אכתי אמאי לא חייש [שמא] חזר בו בשטר, ואינו רוצה שיהא מלוה בשטר. אלא דלהכי, לא חיישינן.

תשובה קצז

א שאלת: בענין השומא, אי שמין תחילה ואח"כ מכריזין, ואם לא מצאו שומן מקבלה המלוה כשומתן? א"ד, אם מצאו קונה, מחליטין אותה בין רב למעט שהכרזה עיקר, ולא מצינו שומא קודם הכרזה[291]?

ב תשובה: בודאי כך הוא מתחילה יורדין שלשה לשום ושמין מאותו קרקע על מלוה, כשיעור חובו. ואח"כ מכריזין עליו ואם מצאו מי שמעלה יותר על השומא, מוכרין לו.

[290] עיין בתשובת רבינו המחבר הנז"ל.

[291] נר' שזאת השאלה היא מתורתו של הרב בעל התרומות, כאשר נראה בשער ג' חלק ב' סי' ד' יע"ש.

ואם לא מצאו שומתן, מחליטין אותו למלוה משומתו. וזהו שאמרו: כך וכך היא יפה, כך וכך היא שומא[292] כלומר: כך וכך היא, שכך רוצים בני אדם לתת, וכך וכך היא שומא. מודיעין שומא שעשו לה ב"ד, יותר על מה שמוציאין בה. ואין בדבר ספק, דאין ב"ד מוכרין לעולם ולא מחליטין, אלא בשומא. ומיהו אין להם בשומתן, אלא מקומם ושעתם, שמין אותם לפי הזמן, ושדות הנמכרים עכשיו במדינה. והכי מוכח בפ"ק דב"ק (דף ז[293]:).

תשובה קצח

א ומה ששאלת: במלך ששינה המטבע, ופחת ממנה הרבה, וגזר על הכל שיהיה זה המטבע יוצא במקום הראשון בפריעה, וכל מיני הלואות.[294]

ב תשובה: מתוך דבריך למדתי, שאתה סומך על קצת חכמי הדור שלפנינו, שהיו מורים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא, אלא בעסקי המלך לצורכו. כגון דקטלי דקלי, ועבדי גשרי, לעשות להם דרך. כמ"ש בב"ק (דף קיג:). וכגון בארעא דמסקי להו טסקא. דמלכא אמר: מאן דיהיב טסקא, ליכול ארעא. כמ"ש בפי חזקת הבתים (דף נד:). ובאמת דהסברא הזאת היא מסורה בידינו, מפי קצת רבותינו. ועם כל זה, איני מודה לדבריך בעסקי המטבעות, שאין לך עם גדול מזה, שהם בעלי המטבע, והם עושים אותם ומוציאין אותם בארץ שלהם. אם אין עסק שלהם בעילוי המטבע, נתקיים הפסדו. והדין הזה שוה הוא לדין הקרקע שמעלה הטסקא, שגזרתו של מלך מתקיימת בהם. כלומר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא, ולמימר נמי ליכא מאן דאכיל ארעא, אלא בשטרא, ואריסא דפרסאי מ' שנין.

ג אבל אנו, כבר עמדנו על הסברה זאת, וראינוה משתברא ומשתבשת בגמ', בההיא סוגיא דבפרק חזקת הבתים (שם)[295] ומכאן נ"ל, דכל השטרות העולות בערכאות של כותים, בנוטרין של מלכים, שהם כשרין, בין שטרי מתנות בין בשטרי הלואות, וכ"ש שטרי מקח וממכר. ואפילו בשטרי הודאות והלואות, אי כתב בהו: ואמר לסהדי אתם

[292] והוא מתורתו של הרמב"ן, לרב השואל בעל התרומות ז"ל, כמבואר שם בסה"ת.

[293] עיין לר' המחבר בח"א סי' אלף קי"ד, ובח"ב סי' שס"א יע"ש. ועיין בתשובות המיוחסות סימן נ"ח יע"ש, ולעיל סי' פ"ח יע"ש.

[294] תשו' הלזו, היא מתורתו של הרמב"ן ז"ל שהשיב להרב בעל התרומות ז"ל, כאשר תראה שם בשער מ"ו חלק ח' סי' ה' יע"ש.

[295] [עי' מ"ש הר"ן בפ"ק דגיטין יע"ש, והריטב"א ז"ל בחידושיו לב"ב בכ"י, והרנ"י בשמו, ובשם רבותיו בפ' ח"ה שם]. ועיין לרבינו הרשב"א בחי' לפ"ק דגיטין י ע"ב, ועיין מ"ש הרמב"ן ז"ל בחי' לבתרא שם, בפ' ח"ה, שכתב שם דברים כאלו. וכן כתב הריטב"א ז"ל בחי' לנדרים כ"ח, בס' אשי ה' יע"ש. והכי איתא בסנהדרין בפ' כ"ג ד"ך [כ'] ע"ב. [הושמט חלק הארי מההערה].

עדי; או דאמר להו לכותים גופייהו: כתובו ליה: קנה, דשטרא מיקרי. ואיכא הורמנותא דמלכא, דבלא"ה ליקני קנה. ואי ליכא הורמנותא דמלכא, איכא שטרי דכתיבין, ואיכא שטר דפסולין, ואין זה מקומן.

ד ולענין מה שהוסיפו על המטבע, דגזר המלך שיהא מנה נפרע, במקום מנה של מטבע הראשון, שאמרת: אם יש בו משום איסור רבית, אף בזה דינו דין, שהתוספת הזה, שלא בתנאי ושלא ברצון הבעלים, הוא נפרע. ואלמלא דינו של מלכות, אינו בכלל רבית אלא בכלל גזל. אלא שדינו של מלך דין, והפקרו הפקר, ואין כאן גזל ואין כאן רבית. ומיהו, אין המלכים נוהגין עכשיו כן, לפחות המטבע חדש מכדי שיוויו, אלא להעלותו.

תשובה קצט

א עוד שאלת: ראובן נתן מתנה לאשתו, לחוד קרקעות ידועים, והכריזו עליהם בעירו, כדין תקנת עירם. ולקץ עשר שנים, נפטר ראובן הנזכר. ואחד מן הקרובים הוציא משם, כל שטרי חובות שהיה חייב ראובן הנזכר, מקודם המתנה, לבנו ולחתנו הדרים מחוץ לעיר באותו מלכות, מהלך יום אחד בקרוב. והבת הנז' היתה בחיים, ובא אותו קרוב ומסר השטרות לבעל אותה הבת. ועתה תובעת וטוענת האלמנה, שאותם השטרות הם שטרי הברחה, כמו שעושין הרבה בני אדם לבניהם או לקרוביהם. וראיה לדבר, שיצאו מתחת יד הלוה הנזכר.

ב ועוד, שכיון שהוא ברשות הלוה ואחר מיתתו ברשות האלמנה הנז', נמחל שעבודם. ואפי' שבאו עכשיו לרשותה, אין בכך כלום, כיון שיצאו מתחת יד הלוה, ונמחל שיעבודם פעם אחת, שוב אין בהם עיקר, ואפי' חזר ולוה בהם. וכ"ש שהכריז על הקרקעות, ולא קרא עליהם ערעור זה כמה שנים עד עתה. ואף על פי שהיה דר מחוץ לעיר, כיון דהוא במלכות אחד, וקרוב לעירו, חברך חברא איתי ליה. וכ"ש בזמן ארוך כזה, שבודאי שמע וידע מזה, והיה לו למחות. והשיב בעל הבת: שמעולם לא יצאו השטרות מתחת ידו של לוה, ולא מתחת ידה, אלא לעולם היו ברשותו. והאלמנה בררה: שמקצת השטרות הוציא הקרוב הנזכר מן הבית אחר פטירת בעלה הנזכר, ואמרה: דהוחזק כפרן בקצתם, הוחזק כפרן על השאר. והקרוב, הוא אומר: שלא הוחזק כפרן על זה.

ג תשובה: יראה משאלתך, שבתו של ראובן הנזכר נפטרה, ולפיכך אפילו היה השטר ביד בעל הבת, כשנפטרה הבת, אין הבעל יורש מלות אשתו, לפי שאין הבעל יורש

בראוי כבמוחזק. ומלוה, ראויה היא אצל הבעל[296] כדעת רב אחא משבחא, והרי"ף ז"ל, ורבינו הרמב"ן ז"ל[297] וכן כתבתיה אני בארוכה, בפ' יש נוחלין. אבל מה שכתבת, אם נדון השטרות כדין שטרי מברחת, דבר ברור דאין דנין אותם בכך. חדא, דסתם שטרות אין מחזיקין אותם בשטרי אברחתא. ועוד, דאין דנין כן, אלא בשטרי מתנתא ולא בשאר הלואה. ואפילו בשטרי מתנתא, דוקא כשיכתוב כל נכסיו, כדאמ' רבא בפ' מי שמת: חמשה, עד שיכתבו את כל נכסיהן. וחד מינייהו, מברחת; דאמר מר, מברחת צריך שיכתוב כל נכסיה. ומה שאמרת, דכיון דהכריזו והיה מחוץ לעיר, כיון דהוא קרוב (לעיל) [לעיר], סתמא שמע, דחברך חברא אית ליה. מסתברא, דהכל כמנהג המדינה[298] אם התקינו שכל שהכריז הפסיד בעל חוב, ואפילו לא היה בעיר, גם ב"ח זה הפסיד את חובו. ואם לאו, לא הפסיד מן הדין. דלא אמרי' בכי האי, חברך חברא אית ליה. שלא אמרו, אלא על מחאה ועל חזקה, לפי שגוף הקרקע שלו. ואדם עשוי לשאול: מי עומד בקרקעו. וכן הרואים אותו, דרשם יגידו לו. אבל לגבי שיעבוד לא אמרו כן, לפי שאין הכל יודעים בשיעבודין, ובמה שיש לאחד על נכסי חבירו. ועוד, דחוב לפריעה קיימא, שמא סבורין הם שפרעו או שיפרענו ממקום אחר, שלא מקרקע זה דוקא הוא נפרע, כדי שיודיעוהו. ומה שטענה האלמנה: שהשטרות כולם היו בידה, אלא שהוציאן הקרוב, ונתנה לשמעון בעל הבת, וברירה שמקצתם הוציא אותם מהבית, אחר פטירת הבת. ולפיכך הוחזק כפרן, גם על כל השאר. מסתברא שהוחזק כפרן, שכיון שהוציא מקצתם שלא כדין, כך הוציא האחרים. ולא דמי להההיא דבשילהי פ' כל הנשבעים (שבועות דף מז:), דאמרי' שם: מלוה ולוה ושני שטרות, יד בעל השטר על התחתונה. ואם יש לו שני שטרות, הא' של מנה והב' של מאתים, גובה של מנה, מיהא. שאני התם, דודאי אחד מן השטרות כשר. והא נמי, דאמרינן בפ' אלו נערות (כתובות דף לו:): אמר רב פפא: האי שטרא ריעא, לא מגבינן ביה. ופרישנא: כגון דאמרי, לדידן אמר זייפו האי שטרא. דמשמע, דוקא האי שטרא. אבל לשטרי אחריני, שיוציא, לא חיישינן. ולא אמרינן כיון דחיישינן דזייף האי, ה"נ זייף אחריני. דשאני התם, דלא ידעינן ודאי, אי זייף, אי לא זייף. אבל הכא, דודאי הוברר שגנב מבית האלמנה, וקא תבע בשטר שאינו, ודאי יש לחוש ג"כ לכל השטרות שיוציא. אלא דבזה, צריך להתישב בדבר[299] ועל יתר השאלות

[296] עמ"ש ר' המחבר במיוחסות סימן ס"ג יע"ש.

[297] עיין מ"ש ר' המחבר בח"א סי' תתק"ד בקיצור יע"ש.

[298] עמ"ש רבינו המחבר בח"ג סי' ק"ג ובמיוחסות סי' ט"ן [נ"ט] יע"ש.

[299] עיין בתשו' רבינו המחבר בח"א סי' תתק"ה, ובמ"ש הרב מוצל מאש בסוף ספר אש דת סי' ח"ן [נ"ח], ובמ"ש הרב בית אברהם בחי' לח"מ ס' ס"ג דקי"ט ע"א, ובס' חשק שלמה שם סי' ס"ג הגב"י אות ד' יע"ש.

ששאלת, איני משיב עכשיו. על מקצתן, לפי שאין לי עסק בנסתרות. ועל מקצתם שהקשית בהלכה, כבר הסכמתי בדעתי שלא אשיב לך על קושיות הגמרא, אלא מפה לפה. ואתה יעדת זמן לביאתך, לכשתבא אצלנו, תביא עמך שאלותיך, ובחסד ה' הגומר עלינו, נשא ונתן עמך בהלכה, עד דרויחא שמעתתא.

תשובה ר

א שאלת:[300] תנן התם. השביעית משמטת המלוה בשטר ושלא בשטר. רב ושמואל דאמרי תרווייהו: [בשטר: שטר שיש בו אחריות כו'. ר"י רשב"ל וכו']. תניא אידך: סיים לו שדה בהלואתו, אינו משמט וכו'. קריביה דרב אסי, הו"ל ההוא שטרא וכו'. וחזינן בשטר שיש בו אחריות נכסים, דרבי יוחנן הדר ביה לגבי דרב ושמואל, ואמר: משמט; ועבד בה עובדא. אבל בסיים לו שדה בהלואתו, לא פליגי בה ולא מידי. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל, שכתב בס' זרעים (בפ"ט מהל' שמיטה הלכה ו): שביעית משמטת את המלוה, אפי' מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים, הרי זה משמט. ואם סיים לו שדה בהלואתו, אינו משמט. ונראה לנו, דהאי סיים, ר"ל בתורת אפותיקי. וכ"ש בתורת משכונא, באתרא דלא מסלקי. דאי באתרא דמסלקי, הא גרסינן בפ' איזהו נשך (בבא מציעא דף סז:), האי משכנתא באתרא דמסלקי, שביעית משמטת. ומאן דמשכן ליה בית לחבריה לחמש שנים בנכייתא, ע"מ שיפרענו בתוך הזמן, ואם לא יפרענו, שתשאר בידו המשכונא הנז', שנה אחר שנה, בנכייתא הנזכרת. ונהוג בההיא מתא, דאע"ג דאי עבר הזמן, אי לא פרע בתוך השנה, דלא מקבלין מיניה עד סוף שנה אחרת. ועשו עשר שנים, ולא פרע הלוה את חובו, ואכל המלוה פירות בנכייתא הנזכר. נראה, דכיון דהאי ביתא משכונא גבי מלוה לזמן, דאין שביעית משמטת אותו החוב, כיון דהוי המשכונא עד זמן מה, ולא יכול לסלוקי למלוה בתוך זה הזמן. וא"ת הרי עבר הזמן, והוי כאתרא דמסלקי ליה? הא נהוג בההוא אתר, דאי לא פרע בסוף השנה, דלא מצי לסלוקי למלוה, כל ההיא שנה, והוי כאתרא דלא מסלקי. וכ"ש האידנא, דאין שביעית משמטת, אלא מדרבנן. והשתא צריכין אנו למידע: אי פירושא דהאי הלכתא כדכתיבנא, ואי שביעית משמטת משכנתא באתרא כזו, או לא?

ב תשובה: לענין פירוש ההלכה שבגיטין, יפה פירשתם לדעת הרמב"ם ז"ל שם, שפסק כברייתא: דסיים לו שדה בהלואתו אינו משמט. נראה דהוא מפרשה כשעשה לו אפותיקי. דאי לא, תיקשי ליה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, דאמרי משכנתא

[300] במאי דאמרינן בגיטין, בפ' השולח (גיטין דף ל"ז ע"א).

באתרא דמסלקי, השביעית משמטת. וגם הוא סבור כמו כן, שלא חש ר' יוחנן לדברי רב ושמואל, אלא בשטר שיש בו אחריות. ובריייתא דש"ח משמט, ואם יש בו אחריות נכסים אינו משמט, היא לבדה שחשש ר' יוחנן, שמא היא כב"ש. אבל אותה ברייתא דקתני: סיים לו שדה בהלואתו, אינו משמט; לא חש בה שתהא כולה רישא וסיפא כב"ש. אלא רישא, דהיינו סיים לו שדה בהלואתו אינו משמט, אפי' ב"ה מודה בה. וסיפא בלחוד, היא דאתיא דוקא כב"ש. וכן היא כתובה אצלנו, להעמיד דברי הרב ז"ל. ומ"מ על דרך האמת, אינם דברים נכונים[301] במה שפסק. אלא אפילו סיים לו שדה בהלואתו, לא נעשה בו מעשה להקל, שהרי חשש ר' יוחנן, ואמר: וכי בשביל שאנו מדמין, נעשה מעשה! ואי משום הברייתא, דילמא ההיא כב"ש היא. וכיון שכן, אכולהו מתנייתא איכא למיחש, דילמא הן כב"ש. והיינו נמי דר"פ ור"ה בריה דרב יהושע, לא משכחי משכנתא דלא משמטת, אלא באתרא דלא מסלקי בלחוד, דהיא כמכורה אצלו לזמן. הא בעלמא, לא, ואפי' עשאה אצלו אפותיקי מפורש. דא"ל: לא יהא לך פירעון, אלא מזה; משום דאכתי אינה גבויה היא אצלו, ולאו כמכורה היא אצלו. והיינו נמי, דאפילו משכון דמטלטלי אי לאו דאמר ר' יצחק: ב"ח קונה משכון (בפסחים ל"א ובשבועות מ"ד) היה משמט. אף על פי שהוא תופס בידו. וכן הוא דעת רבותי ז"ל.

ג ומיהו לענין עיקר הדין, במה ששאלתם אם מנהג העיר כמו שאמרתם, דכל שנכנס בתוך שנתו גומר, ואינו יכול לסלקו בתוך שנתו. ואותו המנהג, מנהג אמיתי, הוא שהסכימו עליו בני העיר, או שב"ד שבעיר דנו על פי אותו מנהג. מסתברא שדין משכונא זו באתרא דלא מסלקי ליה דכל דאינו יכול לסלקו, הרי היא כמכורה אצלו, והוי מכר לזמן ואינו משמט. וכן נראה לי, דאפילו באתרא דמסלקי בשנה ראשונה של משכונא, אין שביעית משמטת אותה, לפי שסתם משכנתא שתא. ואמרינן עלה: למאי נפקא מינה? דלא מצי מסלק ליה. ודבר הלמד מענינו הוא, דבאותה השמועה שבפ' איזהו נשך (בבא מציעא דף סז:), דאיירי ר"פ ור"ה בריה דרב יהושע, ופליגי בין באתרא דמסלקי, ובין באתרא דלא מסלקי, קא מייתו הא דאמר רב אשי. אמרו לי סבי דמתא מחסיא: סתם משכנתא שתא דאלמא: לענין מה שנאמר באותה שמועה, הביאוה כאן. ולומר: דכל תוך שתא, הרי היא בכל מקום כאתרא דלא מסלקי לכל הדינין. וממנה אנו למידין, לכל מה ששאלתם, לכל דאינו יכול לסלקו אינו משמט.

[301] עיין לר' המחבר בח"א סי' תתקפ"א ורמזה מרן הב"י בח"מ בסי' ס"ז בקיצור, ועיין מ"ש עוד ר' המחבר בחי' לפ' השולח שם יע"ש.

תשובה רא

א עוד שאלת: אם קובעין זמן ביומי ניסן וביומי תשרי, שראית' מן החכמים שקובעים, כל שהוא בעיר?

ב תשובה: לא ראינו שחלקו בגמרא (בפ' הגוזל בתרא דף קי"ג) בין מי שהוא בעיר, למי שאינו בעיר. וטעמא דאין קובעין, הוא משום טירחא. וא"כ, כולי' עלמא בהנהו יומי, טרידי וטריחי: ביומי ניסן, וביומי תשרי, ובמעלי שבתא, ויומא טבא; בהדי אהדדי אתמרו, וכולהו משום דטרידי. ובמעלי שבתא וי"ט, מאי איכא לחלק, בין איתא במתא, לליתיה במתא. אלא לעולם לא קבעינן זמן, לא בניסן ולא בתשרי. וכולהו אינשי דאזלי ונייתי לבר ממתא, יהבינן להו בעלמא שני וחמישי ושני, משום דסתמא דמילתא לא שכיחי במתא. דאילו איתתא דשכיחא במתא, כתבינן עלה פתיחתא לאלתר, כדאיתא התם בפ' הגוזל (שם דקי"ג) וא"כ, אף לכשתמ"ל דטעמא משום דשאינו בן עיר לא שכיח, ולא מקבעינן ליה בניסן ותשרי, אף לכולהו אינשי. נמי כן[302] אלא ודאי לא שנא שהוא (בן עיר) [בעיר], ולא שנא שאינו בעיר. והרי"ף ז"ל, וכולהו רבוותא פסקו הכי. ולא אשכחן לחד מינייהו, דפריש הכי[303]

תשובה רב

א לבולשלכון.

ב שאלת: מבוי אחד בעירנו (וזה צורתו). ולפי מה שפירש"י (בפ"ק דעירובין ח:) במבוי העשוי כנדל, גבי לעביד לכולהו צורת הפתח מחד גיסא, ואידך גיסא משתרי בלחי או קורה. משמע דמבוי עקום, אף על גב דאית ביה תרי עקמומיות, כלומר דהוא עשוי כמין כי יונית, אפ"ה תורתו כמפולש. לא דקי"ל כוותיה (שם [עירובין] פ"ק ו), ובעי צורתו פתח לראש העקמומיות הא', ולחי או קורה לראש העקמומיות השני. הודיעני: דרך זו נלך?

ג תשובה: ודאי לפי פרש"י ז"ל, כן הוא בבירור. דאפילו במבוי עקום כמין כי יונית, אינו ניתר בצורת פתח בראש המבוי האחד, הפתוח לרשות הרבים, ובלחי וקורה לראש המבוי השני, הפתוח לרה"ר ג"כ. וכן, אין ניתר בצורת פתח לראש אחד מן העקמומיות,

[302] עיין להר"ב בש"מ שם בפ' הגוזל מ"ש שם בשם ר' המחבר ז"ל יע"ש.

[303] מ"ש בשאלה שראה מן החכמים דקובעים, הוא הרמ"ה ז"ל, וחולק על רבינו המחבר בזה, והביא דבריו הטור בח"מ בסי' ה' סעיף ה', וכתב ז"ל: הא דאין קובעין זמן בניסן ותשרי, ה"מ לבא מעיר לעיר. אבל מי שהוא בעיר קובעין לו זמן ודנין אותו עכ"ל. וכ"כ ר' ירוחם ז"ל בס' מישרים נתיב ח' ס"ו חי"ב יע"ש. וכן פסק שם מרן בש"ע רס"ב, והרב הלבוש ז"ל שם: והכי ס"ל להמרדכי שם בפ' הגוזל בתרא, סי' קמ"ט, והג"מ הל' סנהדרין בפכ"ה בהלכה ה' כדעת הרמ"ה, דכל שהוא בעיר קובעין לו זמן בניסן ותשרי. [הושמט חלק מההערה].

ולחי או קורה לראש העקמומיות הב', אלא צורת פתח לכל אחד מן העקמימות, וקורה או לחי כנגד היוצא לרשות הרבים. וכדפירש הוא (שם [עירובין] בפ"ק ח:), בההוא מבוי עקום דהוה בנהרדעא, ואצרכוה דלתות. מדקאמר: דלתות; שמע מינה דשתי דלתות אצרכוה. כלומר: דלת לראש כל אחד מב' העקמומיות. ולפיכך פי' לשתי המבואות שאמרת, שאין להם תל מתלקט, צריכין שורת ג' פתחים כזה. אחד לראש כל אחד משתי העקמומיות, ואחד לראש המבוי היוצא המים, ובענין שהוא עושה צורת הפתח לכל הראשים הפנימיים של מבוי העשוי כנדל. וכן השלשה שיש לו תל מתלקט עשרה מתוך ד', עושה צורת פתח לראש העקמומיות, שמתלקט לראשו הפתוח לרה"ר, עולה לכסות בכל מקום משום לחי. ואותו הצייר שצייר בשער המים, אינו מבוי אלא שער לבד. דשער העיר, אין צריך שם יותר, דהיינו צורת פתח ועדיף מינה. ואין צריך דלתות. זהו הנ"ל לפי פרש"י ז"ל. אלא שדרך פירושו מתמיה מאד.[304] דהיאך אפשר שיהא יותר חמור מבוי עקום לרב, יותר מן המפולש הגמור. דאילו מפולש הגמור, ניתר בצורת הפתח מכאן, ולחי או קורה מכאן. וזה שהוא עקום, צריך שני לחיים וצורת פתח. וע"כ מסתברא לי, דאפי' לרב (שם [עירובין] בפ"ק ד"ו:), אינו חמור ממפולש דעלמא, ואינו צריך בעקמומיות כלום. אלא עושה צורת פתח מכאן, ולחי או קורה מכאן[305] ושמואל נמי דאמר: תורתו כסתום; כסתום ממש עביד ליה, ואין צריך בעקמימותו כלום, אלא עושה לחי וקורה מכאן, ולחי וקורה מכאן[306] וכן נ"ל מתוך גירסת הירושלמי, דגרסינן התם (בפ"ק דעירובין): מבוי שהוא עקום ומפולש, ר' יוחנן אמר: נותן לחי וקורה מכאן, ועושה צורת פתח מכאן וכו'. כדאיתא התם, עד, רב ושמואל, רב כר' יוחנן, ושמואל כר"ל, עד כאן. ומבוי העשוי כמין כי יונית, אינו צריך אלא לחי וקורה מכאן, וצורת פתח מכאן, לשני פתחי המבוי. וההוא מבוי עקום דהוה בנהרדעא, דאצרכוה דלתות, לא שתי דלתות קאמר, אלא דלת אחת, ותורת דלתות קאמר. ולאפוקי מדשמואל, דאמר: דאינו צריך דלת, ולא צורת פתח. ולאפוקי מדרב: דאמר: דאינו צריך דלת, אלא צורת פתח. והגירסא הנכונה שם, ואצרכוה דלת, וכגירסת דרבינו חננאל ז"ל.

ד וכל מבוי דאין בו תנאי מבוי, דאין ארכו יותר על רחבו, או שאין בתים וחצרות פתוחות לתוכו, נידון כחצר ואינו ניתר בלחי וקורה וצורת פתח, אלא שני לחיים או פס ד'. והריני כותב לפניך, מה שנראה בעיני עיקר, בבתים וחצרות שאמרו. ומה שאמרת: שנסתפק

[304] עיין להריטב"א בחי' לפ"ק דעירובין ו ע"א, מה שהביא משם התוס' ז"ל, שהק' ועמ"ש התוס' שם בד"ה רב אמר בסה"ד יע"ש.

[305] עיין מ"ש הרשב"ץ בח"ב בסי' ל' יע"ש.

[306] עיין בתשוב' לר' המחבר ח"ג סי' רס"ט יע"ש.

לך, במ"ש בפ"ק דעירובין (דף יב): איזהו מבוי הניתר בלחי וקורה, כל שאין ארכו יותר על רחבו, ובתים וחצרות פתוחות לתוכו. הא אין בתים וכו' פתוחות לתוכו, נידון כחצר, וצריך שני לחיים או פס ד'. אם הוא דוקא במבוי סתום, אבל במבוי מפולש שאינו ניתר בלחי וקורה, אלא בצורת פתח, אפילו שאין בתים וחצרות פתוחות לתוכו, ניתר בלחי וקורה, או דילמא ל"ש? דבר זה לא שמעתי בו שום הפרש, דמאי שנא? ואי נפשך לומר: לפי שפלושו מוכרח, דאינו חצר אלא מבוי, וכי אין חצרות. מפולשות לרשות הרבים. ותנינן (בתוספתא דטהרות פ"ז, והובא בש"ס שם בפ"ק דעירובין ח ע"א): חצר שהרבים נכנסים לה בזו, ויוצאים לה בזו. ואם נפשך לומר, מפני שאמרו: שניתר בלחי וקורה; ולא אמרו: בלחי וקורה וצורת פתח; זו אינה תורה, דלאו כרוכלא לחשוב ולימא. אלא כל שניתר בראשו הפתוח לרשות הרבים בלחי וקורה; קאמר. כי ראשון וב', בין שהוא סתום לגמרי, או שיש בו צורת פתח, הרי כסתום לגמרי. וכיוצא בה דמי, לענין שבת. ודא ודא אחת היא ועוד, אם באנו לומר, דדוקא קאמר, א"כ אף אנו נאמר: דמבוי המפולש, הניתר בצורת פתח, אף על פי שאין ארכו יתר על רחבו, נידון כמבוי ולא כחצר. ואינו צריך אלא לחי אחד, דלא ארכו יתר על רחבו, אלא במבוי הניתר בלחי וקורה. וזה אינו! דסתם אמרו: מבוי שארכו כרחבו, אין ניתר בקורה טפח, ולא סתום, ולא שנא מפולש. ובתים וחצרות שאמרו, באמת נחלקו בו הדעות הרבה. לפי שהראב"ד ז"ל פירש שם, באותה של רב נחמן דפ"ק דעירובין (דף יב:), דשתי חצירות ובכל חצר בית. וכן פי' שם רש"י והרמב"ם ז"ל (בפ"ז מהלכות שבת ה"ח) חצרות ובתים, ואפילו חצר אחת ובית אחד. בהא ליתא! דשמואל הוא דאמר הכין, והדר ביה. כדאיתא בפרק הדר (עירובין דף עג:), בהדיא דאמרינן שם: קא סבר רב: דאין המבוי ניתר בלחי וקורה, אלא א"כ חצרות ובתים פתוחים לתוכו: שתי חצרות ושני בתים בכל חצר וחצר. וזה נ"ל עיקר, והכין איתא בירושלמי בפ"ק דעירובין ובפ' הדר. דגרסי' התם: רב נחמן בר יעקב בעי: מבוי אין פחות משתי חצרות: חצר אין פחות משתי בתים. והכין בר"פ ר' אליעזר דמילה (שבת דף קל:). דאפילו איכא בתים וחצרות וערבו, אמרו דנתקו חצרות, ונעשו בתים. ובתים איכא, וחצרות ליכא. וכן מוכח לפי דעתי בהכרח[307] בעובדא דאבוה דאבוה בר איהי, דבפ' הדר (עירובין דף עד). דאמרינן התם: שמואל אמר: אפי' בית אחד וחצר אחת. וא"ל ר' אליעזר: והא מר הוא דקאמר, שמבוי לחצרות, כחצר לבתים. ואישתיק. ואי בעיא להו: קבלה מיניה, או לא קבלה מיניה? ובעי למיפשט: דלא קבלה, מההיא, מבואר דאבוה בר

[307] עיין להרב המגיד בפי"ז דשבת ה"ח, ולהריטב"א ז"ל בחי' לפ' הדר (עירובין ע"ד ע"ב), מ"ש משם רבינו המחבר ז"ל יע"ש.

איהי, דעביד ליה לחי, ושריא ניהלה מר שמואל. אלמא: לא קבלה מיניה. ודחי: לעולם קבלה מיניה. והתם, חזנא הוא דהוה כריך ריפתא אבראי, והוא גני. התם אבוה סבר, מקום פיתא גריס. ושמואל לטעמיה, דאמר מקום פיתא גריס. ולדידי ק"ל: כיון דמעיקרא הוה ס"ד דלא קבלה מיניה, דמסבר סבר מקום פיתא גריס ושמואל לטעמיה, וחזנא לא הוה כריך פיתא, התם לא מעלה ולא מוריד, וכמאן דליתיה דמי. וא"כ, אין כאן אלא חצר אחת בלבד. וחצר איכא, ובית ליכא. ושמואל בית אחת וחצר אחת, מיהא בעי. ואף על גב דאיכא בית בבי כנישתא דחזיא לדירה, דירה בלא דיורין לא שמה דירה, ואינה אלא כחורבה. ור' יוחנן בלחוד הוא דמקל, האי אפי' חורבה ותו, רבה הראויה קאמר, וכדאמרי' התם. לא א"ר יוחנן, אלא חורבה דחזיא לדירה. אלמא: שמואל בית עם דיוריו קאמר. אלא ע"כ, בדאיכא בבית הכנסת, ביתא אחרינא, מלבד ביתא דחזנא. ומש"ה, הוה קס"ד מעיקרא, דשמואל משום ההוא ביתא הוה שרי, דבחצר דאבוה בר איהי, איכא תרי בתי, והוה ליה חצר אחת. דאבוה בר איהי, ובית אחת בבי כנישתא, בר דההוא חזנא, ומתכשר מבוי בלא חזנא, למאי דס"ד מעיקרא. ודחי', דלא היא! דכיון דחזנא הוה גאני ביה, הו"ל שתי חצרות פתוחות למבוי, ושני בתים לכל חצר וחצר. ושמואל לטעמיה, דאמר מקום לינה גרים. אלמא: למאן דבעי בתים וחצרות, שתי חצרות ושני בתים בכל חצר וחצר, קאמר. ואנן קי"ל בהא, דרב דבעי בתים וחצרות. ואף על גב דר' יוחנן פליג עליה, הא הדר ביה שמואל, וקבלה מיני' דר' אלעזר. ורב ענן נמי, דעבד בה עובדי, דשריא ללחייא דאבוה בר איהי. ור' נחמן נמי, דבתרא הוא, אמר: נקטינן: אין ניתר המבוי בלחי וקורה, עד שיהיו שם בתים וחצרות פתוחות לתוכו. ואף על גב דקי"ל הלכה כדברי המיקל בעירוב הכא מחיצות נינהו.

ה ועוד דשאני הכא, דפסק ר"נ הכי, וקי"ל כוותיה, דבתרא הוא. ועוד, דמלישנא דקאמר ר"נ: נקטינן; משמע דפשיטא להו דהכי הלכתא. ואף על פי שר' חננאל ז"ל פסק כר' יוחנן, אנו אין לנו אלא כדברי הרי"ף ז"ל, שפסק כרב, וכן פסקו רוב הפוסקים. וכ"נ לי עיקר, וכמו שכתבתי.[308]

[308] עיין להריטב"א ז"ל בחי' לעירובין ח ע"ב, ובפ' הדר (עירובין ע"ד ע"ב), ועיין לה"ה בפט"ז דשבת ולמרן הכ"מ שם בה"י. ועיין למוהר"י בן לב ז"ל, בתשו' ח"ג סי' ע"ד, ועיין מ"ש הרב בשכנה"ג לא"ח רס"י שס"ד, ולהרב יד אהרן שם, מ"ש משם הרב המחבר בחי' לעירובין בכת"י, ומ"ש הפרישה שם, והרב מאמר מרדכי שם, יע"ש ודו"ק. ועיין לרבינו המחבר ז"ל בתשו' הקטנות סימן קס"ב, ומ"ש עוד בתשובה לעיל סי' כ"ט יע"ש.

תשובה רג

ומה ששאלת: למה אמרו במבוי, דבבתים וחצרות פתוחות לתוכו, שניתר בלחי וקורה. וכשאין בתים וחצרות פתוחות לתוכו, וכן חצר שאין ניתרין בלחי וקורה, אלא בפס ד'? דאדרבה, איפכא מסתברא! כל דאושי דיורין בעי הכרה טפי? מסתברא כל שהוא עשוי יותר לדירה, ולתשמישי הצנע, ולאכול בהם, צריך יותר מחיצות גמורות. ולפיכך, החצרות של בעלי בתים, שדרכן להשתמש בהן יותר בתשמיש הצנע, ולאכול בהם, צריכות המחיצות יותר גמורות. וכן הדין במבואות, שאין בתים וחצרות פתוחות לתוכו, דיוריהן מועטין, והם משתמשין בהם יותר, דאינן בושין כל כך לאכול ולהשתמש בהן. לפיכך, הרי הן כחצר. וכענין שאמרו בעלמא: מבוי שהוא בוש לאכול בתוכו, אין תשמישן בהם כל כך, כי לפי רבוי הדיורין מתמעט תשמיש המובאין, ובמחיצה כל דהוא סגי. ואף על פי שענין זה אינו שוה בכל, דהרי יש מבוי שדיוריו רבים בבתים וחצרות, ואפ"ה בעי פס ד', וכגון דאין ארכו יותר על רחבו, כבר אמרו לפי שהוא משוי כחצר. וחצר וכל הדומה לה, דינו בהן דין אחד.

תשובה רד

א לאדרה.

ב שאלת: ראובן נשא את לאה בת שמעון, ולאחר זמן הלך ראובן והניח ביתו ריקם, והלכה לאה עם בתה לבית אביה שמעון. ותבעה מב"ד, לפסוק לה מזונות. ופסקו לה ולביתה מזונות ידועים, ויזון אותן שמעון הנז'. וכתבו לו הב"ד, שיפרע מנכסי ראובן בכל מקום שהם, לפי שהיא ניזונית על ידו. ועוד כתבו ונתנו לו לשמעון, כח ורשות, שכל זמן שלא תמצא לאה הנז' מנכסי בעלה להתפרנס מהם, שיוציא לה שמעון בתורת הלואה, כל צורכיה לפי החשבון דפסקו לה. ואח"כ מת ראובן, במקום שהלך שם. והיו לאה ובתה נזונות על שולחן אביה שמעון, וכשגדלה הבת, פסקה לה שמעון ונתן לה נדוניא משלו, והשיאה ללוי. ואח"כ נפלה לה לבת הנז' בית בירושה, מבית אביה. ועכשו בא להפרע ממנה, מה שהוציא לה במזונותיה. והיא משיבתו: כשם שעשית חסד עמי להשיאני משלך, כך נתחסדת עמי לפרנסני משלך. ושמעון טוען: דמעולם לא ויתרתי על המזונות, רק הייתי ממתין עד שיהיו לך נכסים לגבות מהם. הודיעני: הדין עם מי[309]?

ג תשובה: ב"ד שפסקו מזונות לבת, שלא כדין עשו, דכל שהלך מדעתו למקום אחר, ולא צוה על ביתו, ב"ד יורדין לנכסיו, וזנין את אשתו, אבל לא לבניו ובנותיו. כדתניא בפ'

[309] תשו' הלזו רמזה מרן הב"י באה"ע סימן ע יע"ש.

נערה שנתפתתה (כתובות דף מח ע"א): מי שהלך למדינת הים, ואשתו תובעת מזונות, ב"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו, אבל לא בניו ובנותיו ודבר אחר. ומ"מ, האשה והבת לא לוו כלום משמעון, כדי שתהא לאה צריכה לחזור אחר הבעל ונכסיו להפרע ממנו, שיחזור ויפרע שמעון ממנה. כדרך האשה שלוות ואכלה, שהיא תובעת לבעל, וב"ח תובע ממנה. אלא שמעון כאן קבל עליו לזון, והוא ידרוך על נכסי הבעל בכל מקום שימצאם. אבל רואה אני שלאחר מכן, כתבו לו הב"ד: וכל זמן שלא תמצא נכסים לבעל להתפרנס מהם, שיוציא לה בתורת הלואה כל צורכיה. נמצא: דלאחר דבקש שמעון ולא מצא נכסים לראובן, כל מה שהוציא, הוציא בתורת הלואה, בין לה בין לבת, ולא על נכסי הבעל, ולא בתורת מתנה. ולפיכך הדין עמו, במה שתובע יפרע מהבת. ואם נתחסד עמה להשיאה לבעל משלו, אין זה מחייבתו ליתן המזונות עוד משלו.

תשובה רה

א שאלת: שמעון שנשא אשה רחל, ובשעת הנשואין התנו לשום סך ידוע מנדונייתה ביד ראובן ולוי, שיתעסקו בו עד זמן ידוע, לאחריות כתובתה. ועשו מזה שטר פקדון לשמעון. ועכשיו נפטר שמעון, והניח לרחל אלמנתו מעוברת, וילדה בת. ורחל באה לגבות כתובתה מנכסי בעלה. ותובעת מראובן ולוי הנפקדים, הפקדון ההוא שיתנו לה כל אותו עסק, לפרעון כתובתה. הודיעני: כיצד יעשו ראובן ולוי הנפקדים, כדי שלא ישאר עליהם שום תביעה, לא מחמת האלמנה, ולא מחמת הבת וכו'.

ב תשובה: תתבע האלמנה אותו ממון לפרעון כתובתה מראובן ולוי בב"ד, ויתנו לה לאלמנה בב"ד. וב"ד יכתבו לראובן ולוי: שרחל העמיד [שמא צ"ל: העמידה] אותם לפניהם על אותו ממון, והם ראו מן הדין שהם חייבים למסור אותו ממון לידה מחמת פרעון כתובתה, ואין לאחר מעשה ב"ד כלום!

תשובה רו

א טורטושא.

ב שאלת: שטר כתובה הכתוב בו, מטבע מוראבאטינ"ס, וכתוב בו כך וכך, זהו מורבאטי"נס מסמואי"דה. ונסתפקתם אם הם מטבע מוראבאטינ"ש אלו, היוצאים בארץ, הנקרא מסמוד"ש, לפי שאין יוצא עכשיו המוראבנטינ"ש. ואף על פי כן קורין למסמוב"ידנה מוראבאטינ"ש בלשון, לשון הערבי, כולל שניהם.

ג תשובה: כיון דלשון העם מפרידין בין מוראבטינ"ס למסמונידנה, שהכל קורין למוראבטינ"ס זהובים, ולמסמונידנה זוהבות. ודאי ראיה, שאין מסמונידנס. אלא דמצד אחר יש להסתפק, לפי שהמטבעות האלו של זהב, העלו שמם כל אחד ואחד, על שם המלך שהטביעו. ומוראבטינ"ס נקרא על שם המלך שחדשו, שהיה שמו מורבטינ"ס. ואותו שקורין סעדיה, היה על שם המלך שהיו קוראין בשם סעיד. וכן היום בכפולות. לאחת קורין לה: מריא; על שם אמיר. ולאחרת קורין לה רשידיא, על שם רשיד. ולנדון שלפנינו, יש לחקור על שהיו אותו מורבטי"סעיד, כי כן במקומות ראיתי בשטרות ישנות, לשון של סעדיה. ואם יש אנשים נודעים איך היו נוהגין בפרעון הכתובות שהיה כתוב בהן סעדיה, יש לסמוך עליה בזה. ואם לאו, איני יודע מה טיבו של מטבע זה.

תשובה רז

א שאלת: חצר ידועה לייעקב, ומת והניח ב' בנים, ראובן ושמעון. ועכשיו, החצר בחזקת שמעון, וראובן אחיו מערער על חלקו. והשיב לו שמעון: דאפי' דהיה לו זכות בו, כבר נפקע, לפי שכבר עוררת על זה בפני ב"ד, וקבעו לך זמן ב"ד להביא ראיה, ולא הבאת. עד שהתרו בך שאם לא תבא להתראה בפניהם עד יום נועד, שהיה זכותך נפקע, ועבר היום ולא באת. וראובן טוען: כן הוא, שקבעו זמן, ובאתי. על מי להביא ראיה?

ב תשובה: דברים פשוטים אני רואה, שאפילו הודה ראובן שלא הביא ראיותיו תוך הזמן שקבעו לו בב"ד, לא אבד זכותו. כדאסיקנא בנדרים בפ' ד' נדרים (נדרים כ"ז ע"א), גבי ההוא דאמר: אם לא אתינא וכו' ליבטלן זכותיה. והלכתא: אסמכתא קניא, והא דקנו מיניה בב"ד חשוב. אלמא כל דלא קנו מיניה בב"ד חשוב, לא בטלן זכוותיה[310]

תשובה רח

ומה שכתבת במתנת הצרפתי הג"נ, ומה שהשבתי עליה, איני רואה שיסתפק בו איש כמוך, ולא אפי' אחד מתלמידיך. כי לא נתן מה שנתן בקנין כלל, אלא הד' אמות בלבד, ועל גבן חשה [שמא צ"ל: חשב] ליתן כלל השאר. וזה מבואר בלשון המתנה, ויותר. שהכוונה באה נגלית מבוארת, שאם לא נתן, לאיזה ענין נתן הד' אמות, כיון דאין להם ענין לשאר המתנות. ע"כ אני אומר, כד ניים ושכיב מר, אמרה למילתא.

[310] וכ"פ בתשו' ח"ב סימן קצ"ה, ורמזה מרן בב"י ח"מ סימן ט"ז, ועיין במ"ש רבינו המחבר בחי' לנדרים שם, ולהריטב"א והרנ"י ז"ל שם, בס' אשי ה' יע"ש.

תשובה רט

א שאלת: אם בכלל לשון הריוח שלהם, וכן אותם שטרי חוב, כיון שנתחייבו להם התלמידים והקהל, מחמת שכר למודם, אם לאו?

ב תשובה: אם משכונא זו היא לזמן, ואין הממשכן יכול לסלקן תוך הזמן, ועדיין לא הגיע הזמן, זו היא שקרויה משכנתא באתרא דלא מסלקי. ומשכנתא באתרא דלא מסלקי, הרי כשל מלוה לענין רבית, ולענין בכורה, ולענין שמטה. כדגרסי' בפרק איזהו נשך (בבא מציעא ס"ז ע"ב): האי משכנתא באתרא דלא מסלקי ליה, הבכור נוטל בה פי שנים, ואין שביעית משמטתה, דהרי היא כקנויה לו. ומסתברא לי, דאפילו עבר הזמן, כל שהיתה המשכונה מתחילתה לזמן, קרויה אתרא דלא מסלקי. לעולם, אין קרוי אתרא דמסלקי, אלא בשכתוב בשטר, ושיוכל הלוה לפדותה ולסלקה כל זמן שירצה, ואפילו ביומו. א"נ אף על פי שאין כתוב כן בשטר, אלא שנהוג כן במקומן, כל שמשכנו סתם. הא לאו הכי, הרי היא המשכונא כמכר. וכשהלוה מודה, הרי הוא כאילו חוזר ולוקחה מן המלוה. ויש לי ראיות על מה שאסמוך, אלא שאין זה מקום אריכות. ועוד תדע, שאין לנו לומר שאינו שלו. וכמו שלמד אותה ר' יוחנן בב"ק (ס"ט ע"ב), מדכתיב: כי יקדיש את ביתו קדש. ודרשי' מה ביתו ברשותו, אף כל ברשותו. ומה ביתו שלו, אף כל שלו. ואפילו הכי, אדם מקדיש שדה מקנה, ואפילו בזמן שהיובל נוהג, וכדכתיב: ואם משדה מקנתו יקדיש איש. ואע"א דחוזר לבעלים ביובל. ועוד, דגם הבעלים יכולין לגאול אחר שתי תבואות. אלמא: כשלו חשבינן ליה, ולפיכך בתים שאמרת, בכלל בתיהם הם.

ג ולענין הריוח שאמר', זה נראה יותר פשוט, ששכר למודם בודאי ריוח הוא. ואלו שהשכירו עצמם לחפור או לארוג ולתפור והרויחו בזה, דלא יקרא לזה ריוח. ומה בין ריוח שכר לימודם, לשאר הרוחין[311]

תשובה רי

א [312] ומה שאמרת בכותי שהביא דורון לישראל, מדברים שיש במינן במחובר לקרקע, ביום טוב ראשון של ר"ה, שחל להיות בה' בשבת. והרב הגדול ה"ר שלמה ן' אברהם

[311] עיין בתשוב' לרבינו המחבר בח"א סי' אלף י"ד.

[312] א"ה: מכאן מודעה רבה, דמדרוש ועד כען [שמא צ"ל: כאן] נמצא כתוב אצלנו בבית מדרשנו, בישיבת בית יעקב של הגביר, החכם המרומם, אור יומם, צרור המר, דודי לי, כל חיך שטעמו אומר לי לי, רצ"ו, כמוה"ר יעקב רבי זלה"ה, רב חמ"א, של מעל' המקדיש, האי גיס"א דנהרא, לאדפוסי' האי ספרא. מכאן והלאה, שאר התשובות הצומחות אחריהן השתכחו באהלו של אברהם, המנורה הטהורה. הוא הודה הוא זיוה, הוא הדרה. נהרו רעיונין הרב ועצום כמוהר"ר אברהם יהודה נר"ו, ושמרו כרועה עדרו. מר בריה דרבינא, הרב בעל שמחת יהודה זלה"ה, חיו יחיה עוד רבות בשנים, דשנים. ורעננים לעד, כל טוב אכי"ר.

דמונט"פלר ז"ל התיר לאוכלן בשבת דלאחריו, משום דלא אמרי' הכנה משני ימים, כ"א מיום אחד. ושאלת ממני: מהו לסמוך על הוראה זאת, לכתחלה, או לא?

ב תשובה: מי הוא אשר יבא אחר הרב [הרשב"א מן מונטפלר] ז"ל, את אשר כבר עשה, וכבר הורה זקן בהכנה דרבנן. אבל לדין יש תשובה, דשני י"ט דר"ה כיומא אריכתא, משול להו רבנן לכולהו מילי, בר מלגבי מת. ואנו לא ראינו מי שנהגו בו היתר, בכל מקומותינו.[313]

תשובה ריא

א עוד שאלת: באחד שאמרו לו הקהל, לקנות להם ערבה, לצורך יומא דערבה. והלך וקנה לו מכותי. ודעתו להיות העצים הגסים שלו, לצורך מלאכתו. ולפי דבריו אמר לכותי, שיחתוך ערבה לצורך הקהל, בסך ידוע, כדי שתהא מזומנת לו מו' לשבת, לפי שהיה יום א' יום הערבה. ובשעה שאמר לו בערב שבת, עדיין היה שהות ביום לקוץ קודם שקיעת החמה. והכותי לא חתך, אלא ביום השבת. ומקום הערבה היה קרוב לעיר, מקום שעומדים שם רבים ביחד, וכן השליח היה עומד שם. ויצא הקול בעיר, שביום השבת היו קוצצים בערבה לצורך ישראל. וכל העם היו מרננים על כך, ואומרים: דערבה זו באה בעבירה.[314]

ב תשובה: יפה עשיתם שאסרתם, שיש בדבר להקל ולהחמיר. ואילו באתי לכתוב עליכם כל מה שעלה בלבי, יאריך הספור מאד, לפי שהוא תלוי בהלכות מרובות. וסוף דבר, כיון דנעשה במקום פרהסיא, והם אומרים שהם קוצצים לצורך ישראל, וחשבתם לרינון, יפה השגחתם. אבל להלכה נראה דהוא מותר, שהכותי במלאכתו הוא עושה. ואפי' במקום דאפשר באריסות, מותר כדאיתא בשלהי פ"ק דע"ז (דף כא ע"ב). ואפי' יש לישראל חלק בה, ואפי' בקבולת בנין בתים מותר, לדעת ר"ת ז"ל. ואף על פי שהיה בתוך התחום ובמקום פרהסיא. ומ"ש במ"ק י"ב ע"ב במקום פרהסיא, כבר פי' ר"ת ז"ל (שם [כ"א] בפ"ק דע"ז בתוס' ד"ה אריסא), דהתם באבל דוקא. ומדר"פ נמי שמעי' לה, דאמר (בביצה כ"ד ע"ב): כותי שהביא דורון לישראל, אם אין מאותו המין במחובר לקרקע, אסור לו עד הערב. וצריך להמתין עד בכדי שיעשו, ומותר לישראל אחר מיד, אף על פי שהביאם מחוץ לתחום. ואם יש באותו המין המחובר, כולו אסור עד שימתינו בכדי

[313] תשו' זאת הביאה מרן הב"י בא"ח סי' תקט"ו יע"ש. ועיין מ"ש הר"ב ז"ל בש"מ למס' ביצה כ"ה ע"א, משם רבי, שחלק על הוראת הרשב"א דמונטפל"ר ז"ל, וסיים וכן דעת הרשב"א בתשו' יע"ש.

[314] תשו' זאת רמזה מרן הב"י בא"ח סס"י תרס"ד יע"ש.

שיעשו[315] ומעשים בכל יום, שהכותי מביא לישראל בציר בשבת ויו"ט, ומותר אפי' לאותו ישראל לערב, בכדי שיעשו. ומה שאסרו (בשבת דף קנ"א ע"א) בחלילין לספוד בהם, היינו מתוך המתנת זמן הערב, בכדי שיעשו. וכן אמרי' (שם) בקבר שלא יקבר בו עולמיות, היינו לאותו ישראל, ומשום כבודו דלא יאמרו: נקבר זה בקבר שחפרו לו בשבת. ותדע, דאפי' ישראל המבשל בשבת, ואפילו במזיד, ואפילו לאחרים ולא לו, מותר לערב. ואפילו לר"י דאמר, אין הלכה כר"י הסנדלר [דאמר] מעשה שבת אסורים. ולא גרע מלאכת כותי הנעשית בשביל ישראל, ממלאכת ישראל שעשה במזיד[316] הנה כתבתי לפי קיצורם של דברים, ויראה לי שכן הלכה למעשה.

תשובה ריב

א שאלת ממני, להודיעך דעתי אם צריך האדם שיאכל בלילי שבתות?

ב תשובה: כן כתב ר' סעדיה גאון ז"ל[317] דצריך שיאכל כזית לפחות בלילי שבתות אחר הקידוש.[318]

תשובה ריג

א ולענין: מה ששאלת, אי סומא צריך שיבדיל על הכוס, אי לא?

ב תשובה: כתבו הגאונים ז"ל דאינו צריך שיבדיל על הכוס ובתפלה בלבד סגי ליה.[319]

תשובה ריד

א שאלה: אי מותר להניח תפילין בט"ב, או לא?

ב תשובה: נמצא להגאון ר' האיי ז"ל[320] דמותר להניחם, ולזה הסכים מורי הרב הרמב"ן ז"ל בספרו הידוע תורת האדם.[321]

[315] עיין להרב המחבר בח"ד סי' מ"ז, ובתשו' ק"ק סי' כ"ג, יע"ש.
[316] עיין לר' המחבר בח"א סי' קע"ה.
[317] עיין בתשו' הגאונים בסוף ספר נהרות דמשק סי' ק"ה יע"ש.
[318] עיין לרבינו המחבר בח"א סס"י תשל"ד, ובתשו' ק"ק סי' ס"ח יע"ש, ועמש"ל סי' ג' יע"ש.
[319] עיין לר' המחבר בח"א סי' תשל"ט, ובתשו' ק"ק סי' ס"ח, ורמזה מרן הב"י בא"ח סי' חצ"ר [רצ"ח] ועמ"ש שם הרב מג"א בפ"ק טו"ב, יע"ש.
[320] עיין בתשו' הגאונים בסוף ס' נהרות דמשק סי' רס"ו שאלה לר"ש גאון ז"ל יע"ש.
[321] רמזה מרן הב"י ז"ל בא"ח סי' תקנ"ה יע"ש, ועיין לר' המחבר בתשו' ק"ק סס"י קנ"ה.

תשובה רטו

א שאלת: בהא דאמרינן (בפ' לולב הגזול דף לו:) בדר' חנינא, דמטביל באתרוג ונפיק ביום טוב ב'. אם הוא יום ג', דהיינו חוה"מ כדעת ר"ת ז"ל, או יום טוב שני ממש ואם הוא יום ג', היאך קורא אותו יום טוב, כיון דחוה"מ הוא?

ב תשובה: כך האמת לפי דעתי, בדעת ר"ת, דיו"ט ב' של גליות, משום ספק יום ראשון אנו עושין אותו[323] וכיון שכן, כל מה שפסול ביום ראשון, פסול ביום שני[322] וחולו של מועד הוא יום טוב, וכן אנו מזכירין בתפלת המוספין. וגם הוא אסור בעשיית מלאכה, שאינה דבר האבד מדברי תורה. א"כ, יום טוב הוא.[324]

תשובה רטז

א שאלת: אם מותר לקנח בשבת בעפר תיחוח לכתחילה, אם אין לו מים?

ב תשובה: ודאי דמותר לקנח בעפר תיחוח, מדאמרינן (בשבת דף צה): אסור לכבד את הבית, שמא ישוה גומות. ולא נקט טעמא, משום איסור טלטול.[325]

תשובה ריז

א שאלה: האשה שנדרה בנדרים שהבעל מפר. והקים לה בו ביום, באחד מהלשונות של קיום, וכסבור דאינו מלשון הקמה, ובו ביום הפר לה. ואח"כ נודע לו, דהוא לשון הקמה, אי הפרה זאת הויא הפרה מעליא? ודמיא האי מילתא, ליודע אני שיש מפירין, אבל איני יודע שיש נדרים. דאיפליגו (בנדרים דף פז:) רמ"א: לא יפר, וחכמים אומרים: יפר; וקי"ל כרבנן. א"ד האי הויא הפרה מעלייא, דהתם שאני, דהוא מוטעה בגוף הנדר, ושתק, אין שתיקתו מעכבת בהפרה, דשב וא"ת הוא?

ב תשובה: מסתברא דהקמתו הקמה. ואין זה דומה כלל, לאיני יודע שיש נדרים. דהתם, טעמא הוא משום דכיון דזה שאינו יודע שזה מן הנדרים שהבעל מפר, אף על פי דשמע

[322] עיין לתלמידי הריטב"א ז"ל בחי' לסוכה לפ' לולב מ"ש בשם רבו ר' המחבר ז"ל, וצ"ע. ועיין מ"ש רבינו המחבר בח"א סי' כ"ג, כמ"ש כאן. ושו"ר להרב יד אהרן ז"ל בסי' תרמ"ט בהגהב"י שהצ"ע ממ"ש הריטב"א בשמו יע"ש. אכן משהצ"ע ממ"ש ר' המחבר בח"א סי' תשמ"ו, המעיין יראה דאחרי המ"ר לק"מ. ואת זה תמה אני, להרב יוסף אומץ ז"ל בתשו' סי' י"ג, שהביא תשו' הלזו מס' הבתים כ"י, והביא משה"ק הרב יד אהרן מדברי הריטב"א, ומדברי ר' המחבר בסי' תשמ"ו, והו"ל להרב להעיר עליו, דמהא דסי' תשמ"ו לק"מ, כאשר יראה הרואה.

[323] עיין להרב ט"ז בא"ח סי' תרנ"ב ס"ק ג', ולהרב תמים דעים סי' ק"ך, וסי' זכ"ר [רכ"ז] יע"ש.

[324] תשו' הלזו רמזה הרדב"ז בישנות סי' קי"א יע"ש. [הושמטו חלק הארי מההערה].

[325] תשו' הלזו, הביאה מרן הב"י בא"ח סס"י ש"ח יע"ש. וסיים ע"ז מרן ז"ל שם, וז"ל ומיהו התוס' והרא"ש ז"ל כתבו בהמצניע (דף צ"ה ע"א): דכיבוד אסור משום דמזיז עפר ממקומו, וא"כ אסור לטלטל עפר, אלא א"כ ייחד לו קרן זוית. [הושמטו חלק הארי מההערה].

בנדר, אין זו שמיעה, ולא קרינן ביה: ביום שמעו. ור"מ סבר: מ"מ כיון שהוא יודע שיש נדרין שהבעל מפר, אף על פי שלא ידע דנדר זה הוא מאותם דיכול להפר, ביום שמעו קרינן ביה. אבל הכא, דהוא ידע שיש נדרים ויש מפירין, ויום שומעו איכא לכ"ע. ואם טעה בהקמתו, אין בכך כלום. הגע עצמך! אם שמע וידע שיש נדרין ויש מפירין, אבל אינו יודע שצריך להפר ביום שומעו, מי אמרי' דיוכל להפר ביום שלאחריו! וכ"ת: אה"נ. א"כ, ליתני הא, דהויא רבותא טפי, דיודע שיש נדרים ויודע שיש מפירין, אלא דאינו יודע שצריך להפר ביום שמעו, ואפ"ה יכול להפר. אלא דכל זה בכלל שותק שאמרו בשלהי פרק נערה המאורסה (נדרים דף עט), וה"ט כדאמרן, דכל שהוא שומע בנדר, וידע שיש נדרים ויש מפירים, אפילו דטעה בענינים אחרים, אינו יכול להפר. וזה נראה לי ברור[326]

תשובה ריח

א עוד שאלת. אתמ"ל דהקמתו הקמה, הודיעני דאם אח"כ נשאל על הקמתו, אי מהניא ליה אותה הפרה דהפר לה ביום נדרה, בעוד דהוא סבור דאין הקמתו הקמה, או לא? שיכולני לדון, דהפרתו הפרה, דכי היכי דחכם עוקר הנדר מעיקרו, כך עוקר את ההקם מעיקרו, ונמצאה ההפרה במקומה עומדת. או נאמר: דאין חכם עוקר את ההקם מעיקרא, מדאמרינן בר"פ נערה המאורסה (נדרים דף סז) לא צריכא, דקיים אחד והפר אחד, וחזר המקיים ונשאל על הקמתו. מ"ד דאוקים, הא עקריה. קמ"ל עד שמפרין שניהם כאחד. אלמא: אין ההקם נעקר מעיקרו[327]

ב תשובה: גם זה נ"ל ברור, שההקם נעקר לגמרי למפרע, שלשון חכמים מרפא, וכל שהוא נעשה ע"י חכם נעקר, וכאלו אינו. דאל"כ, היאך חוזר ומפר, והלא נתקיים הנדר מעיקרו, וקיימו עומד במקומו. ואין היתר זה עוקר, אלא גוזז, כעין הפרת הבעל. וא"כ היאך הוא מפר, וכבר נתקיים? והתורה אמרה: הקים אותו. ועוד, דהרי אמרו שם [נדרים] (דף סט): וקיים ליכי, וקיים ליכי, ונשאל על הקם ראשון, מהו? ת"ש: דאמר רבא: נשאל על הראשונה, שניה חלה עליו. פי' דתנן (שם [נדרים] בדף יח): שבועה שלא אוכל, שבועה שלא אוכל; ואכל, אינו חייב אלא אחת. ואמרינן עלה בש"ס. אמר רבא: אם נשאל על הראשונה, ב' חלה עליו. וטעמא דכי מתשיל על הראשונה, הרי היא נעקרת מעיקרא, ולא מקריא שניה שבועה על שבועה. דאילו לא היתה הראשונה נעקרת, לא

[326] תשובה הלזו רמזה מרן הב"י ז"ל ביו"ד סי' רל"ד, הפסקה בשולחן הטהור בסעיף ב"ך [כ"ב] יע"ש. (ועיין למרן החבי"ב ז"ל שם בהגה"ט אות י"ב מ"ש בזה יע"ש).

[327] רמזה שם מרן הב"י בסי' רל"ד ופסקה שם בש"ע שם יע"ש.

היה מקום לשניה לחול, שהרי שבועה א' עומדת בפניה בשעתה. ותדע, דאפי' כן, היינו סבורים לחלוק ולומר (בפ' שבועות שתים בתרא דף כז:), בגמרא, שבועה שלא אוכל ככר זו, שבועה שלא אוכלנה. דהא דרבא ליתא. וכדאמרינן התם בש"ס: (אינו) [הא תו] למה לי? הא קמ"ל, חיובא הוא דליכא, הא שבועה מיהא איכא. דאי משכח הוא חיילא, כדרבא דאמר: דאם נשאל על הא', שניה חיילה תחתיה. ואמרינן (שם): לימא מסייע ליה, מי שנזר שתי נזירות, ומנה את הראשונה, והפריש קרבן, ואח"כ נשאל על הראשונה, עלתה השניה בראשונה. ודחינן הכי השתא! התם, נזירות מיהא איכא, דהא כי מני לראשונה, בעי מיהדר וממנה לשניה. הכא, בלא [שאלה], שבועה מי איתא כלל! ואפי' את"ל דהלכה כרבא, מ"מ הא שמעינן דליתא, אלא משום דכי מתשיל מיהא, לא חלה ראשונה כלל, ואיתא לשניה ולא לראשונה. אבל אילו איתא לראשונה כלל, וליתא לשניה, אלא מכאן ולהבא, אי אפשר. דהא הוה לה הב' בשעתה, שבועה על שבועה. וא"כ מאי קפשיט שאלת ההקם, שאינו נעקר מכאן ולהבא, משאלת שאר הנדרים שנעקרים מעיקרן, וזה פשוט. אבל הדקדוק שדקדקת מההיא דקיים אחד והפר אחד, וחזר המקיים ונשאל על הקמתו, דקדוק יפה הוא. גם אני דקדתי עלה במקומה, בר"פ נערה המאורסה[328] מ"ש מהא דאמרי' (בקידושין דף נ) [כתובות עב:]: המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים ונמצאו וכו', אינה מקודשת הלכה אצל החכם והתירה, הרי זו מקודשת. ויש לומר דקיים אחד דקאמר, היינו אב. ומהו אחד? מיוחד שבהם, והיינו אב. ויש הרבה בתלמוד כיוצא בו. ואחד מהם בפ' הספינה (בבא בתרא דף פה): אם היתה מדה של אחד מהם ראשון, ראשון קנה. ואינה אלא בשהיתה בידו של לוקח. והדא נמי, כשקיים האב. וטעמא, לפי דגורע כח הבעל, ואין הפרתו כלום, אלא בשהיה האב ראוי להפר. דאין הבעל מפר לעולם, אלא בשותפות, ובשעה שהיא ראויה לשניהם. וכדתני התם בההיא שמעתתא (בנדרים דף סח:): שמע הבעל והפר, ולא הספיק האב לשמוע עד שמת האב, אין הבעל יכול להפר, דאין הבעל יכול להפר אלא בשותפות. שמע האב והפר, ולא הספיק הבעל לשמוע עד שמת הבעל, חוזר האב ומפר חלקו של בעל. ואף על גב דאמר ר"נ (שם [נדרים] דף סט) הן הם דב"ש וב"ה אומרים: אינו יכול להפר. התם טעמא אחרינא הוא, דכיון דהפר האב, כמו שהבעל היה קיים, מקלש קליש חלקו של בעל, ושוב אינו חשוב להורישו לאב.

[328] יע"ש בחי' לרבינו המחבר ז"ל ס"ז.

תשובה ריט

א עוד שאלת. הרי שנינו (בנדרים דף עז:) בלשונות של הקמה, יפה עשית, אין כמותך. אם לא נדרת מדירך אני; דבריו קיימין, ואף על פי שלא אמר: קיים ליכי. והטעם, לפי שהוא גילוי דעת. א"כ האשה שנדרה לשתי שנים, ואמר לה בעלה: אם הייתי יודע שדעתך לידור כך, הייתי שוכרך שתדורי לעשר שנים. נראה דהדבר פשוט, שדבריו קיימין. וכדומה לזה, אם לא נדרת מדירך אני. וכן נראה פשוט, דבלשונות של הקמה אין לחלק בין שאנו יודעים ומכירים שהוא אומר לקפח אותה בדבריו, או מפני שהוא רוצה בנדרה. דהא לא קי"ל כר"ח (בנדרים דף עח:), בשותק על מנת למיקט.

ב תשובה: הדבר באמת נראה פשוט בשאלת חכם, וראיותיו היא התשובה. והאמת כמו שאמרת[329]

תשובה רכ

א שאלתם:[330] אנו החרמנו בענין המס, חרם גמור ע"ד רבים, בלי שום פתח היתר וחרטה בעולם, לפרוע עד זמן ידוע, כפי הכתוב בתקנותינו. ועתה, נשאר עד הזמן ההוא כשתי שנים, והנה האחרון הכביד. ועלה בדעתינו לתקן הענין, ולעזור לדלים על כובד המס. הודיענו: אם יש היתר לזה, אם לאו?

ב תשובה: כבר ידעתם, דהחרמות והשבועות והנדרין, מן הדין אין להם היתר אלא בפתחים וחרטות גמורות, חרטה דמעיקרא. ואי אפשר להתירם, אלא ע"י אחרים, ולא ע"י הנשבע והנודר. ואפילו היה כמש"ר ע"ה, שכן כתוב: לא יחל דברו. ובא בפירוש מקובל מסיני (חגיגה דף י): הוא אינו מיחל, אבל אחרים מוחלים. ושבועת הרבים, אי אפשר לה למצוא היתר, אלא בקושי גדול. לפי שפתחו של זה, אינה כפתחו של זה. והיאך לא יאמרו: ע"ד כן לא נשבענו, ולא נדרנו. אלא שנהגו בכל המקומות שבישראל בחרם הקהלות, שהם בעצמן מתירין לעצמם, מבלי פתח וחרטה. והטענה שאנו סומכין עליה בזה, הוא מפני דכל דנהגו להחרים ולהתיר, כל שהם מחרימין, הרי זה כאלו התנו: לא יהא חרם זה נוהג, אלא עד זמן שנרצה. אבל כל זמן שנרצה, יהא בטל. ואף על פי שלא התנו כן בפי', כאלו התנו דמי. ודומה למ"ש בהפרת הבעל: כל הנודרת, ע"ד בעלה היא נודרת. וסמכו עליהו עצה זו, אפילו בנדר מד"ת, ובנשואין דרבנן. כדאיתא

[329] תשובה הלזו רמזה מרן הב"י ביו"ד סי' רל"ד יע"ש.

[330] [הערת מגיה הדפוס] כל עניני נדוי וחרם שבספר זה, לא נאמרו רק בארצות שהנידוי והחרם מותר גם מדין המלכות. אבל בארצנו, וכן בהרבה ארצות חו"ל, אסורין מטעם המלכות, ודינא דמלכותא דינא.

בנדרין (דף עג:), ובפ' יוצא דופן (נדה ד' מו:)[331] וכיון שכן, כל שהם מתנים בפירוש, שלא יהא לחרם זה פתח וחרטה. ולא עוד, אלא שהחרימו ג"כ עד"ר, הרי גילו דעתם שלא על דעת המנהג הנהוג בקהלות החרימו, אלא החרימו כדין תורה, כשאר חרמי היחידים והנדרים.

ג ולפיכך, איני מוצא פתח היתר לחרם זה[332] אבל מצד אחר אפשר למצוא תקנה לדלים ואף על פי שאיני רואה ויודע על איזה דבר נפלה השאלה, אני פורט קצת ענינים, ומהם יש ללמוד על אחרים. הרי שהקהלות נהגו במקצת המקומות, להטיל קצבה ידועה לכל ראש וראש, או שהם מטילים קצבה ידועה, לכל בעלי אומנות, וכיוצא בדברים כאלו. ועכשיו אם אתם רוצים להקל להם, תיקנו שיחזרו להם הנאמנים לאחר הפרעון מה שגבו מהם, שהרי זה פורע ומוחזר. או שיתנו הקהל בסך כלל, שהקהל יפרעו כל אותו סך, על כל עניי העיר. והענין שאתם רוצים, וזה, הכל שבא לענין אחד. אלא דמצד היתר החרם, אי אפשר ואפשר מצד זה. ואני, איני יודע עיקרן של דברים שאתם רוצים לשנות ולתקן, אלא שאני בהם כחולם. ואם מה שאמרתי אינו מספיק למה שאתם צריכים לו, לכשתודיעוני עיקר הענין, אכתוב לכם, כפי מה שיורוני מן השמים.[333]

תשובה רכא

א שאלת: הרי שהחרימו הקהל לפרוע חמש פסקות. ובלשון הזה החרימו: שיפרעו כו"כ בשני ימים אחרונים של סיון, וכן בשני ימים אחרונים של תמוז, וכן בשני ימים אחרונים של אב, וכן בב' ימים אחרונים של אלול. וכשיטילו בתוכה, יהיו בבית הכנסת מצויים שם ב' ברורים. וכן החרימו, שיחרימו חרם גמור מענין הבאת הפסקות הנז', להביאם באמונה לזמנים הנז"ל, בכל שני וחמשי בשבת, שבכל שבוע הפרעונות. ועתה, נסתפקנו אם שבוע זה הוא שבוע אחרון שבחדש, כלומר שיהיה שבוע שלם, או אותו שבוע בלבד, שחל בתוכו הפרעון. לפי דלשון בני אדם, קורין שבוע סתם, מיום ראשון עד יום ראשון. ולפי שהיה ר"ח סיון ביום ג', הוזקקנו מספק זה להחרים ב' וחמישי וב' של אייר, לפי דזמן הפרעון היה בשני ימים. וכן חמישי של סיון, מספק, שחל שבוע הפרעון בתוכו. ועתה, הוצרכנו לדעת זה להתיר המכשילות. ועוד צריכים אנו לדעת, דנמצא כתוב בס' התיקונים: דכל ספק שיולד במשמעות הלשון, יהא נדון ע"פ הברורים

[331] עיין בתשב"ץ ח"א סי' קכ"ג, ובח"ג סי' ק"ז, וסי' רט"ו יע"ש.

[332] עיין לרבי המחבר בח"א סי' תרצ"ה, ובח"ג סי' ש"ג, וסי' ש"נ וסי' תמ"ג, ובח"ד סי' ש"י, ובקטנות סי' רמ"ד וסי' רס"ט וסי' רע"ז, ובמיוחסו' סי' פר"ח [רפ"ח] יע"ש.

[333] עיין למרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח דנר' שם, דרמז לתשו' הלזו בקיצור יע"ש.

שעשו התיקון. ואם יאמרו: זו כוונתינו; אם נוכל לסמוך עליהם, כי שמא זה מבואר, ואין בידם במבואר כלום?

ב תשובה: מסתברא שלא הייתם צריכים להחרים כלל, בה' בשבת כלל דבנדרי', הלך אחר לשון בני אדם. ואין קורין שבוע פלוני לז' הימים, דבסוף החדש, אלא שבת שחל אותו מאורע בתוכו. ואילולי דראיתי באותו לשון התקנה, שיחרימו בכל ב' וה' בשבת, הייתי אומר: דאין צורך להחרים, אפי' באותו שבוע, אלא בב' וה' של קודם הפרעון, מפני שהם אין מחרימי' שהביאו, אלא להביא באמונה. ולאחר הפרעון, מאי דהוה הוה. אבל עכשיו שראיתי שהצריכו להחרים אפי' ביום השבת, א"א להחרים בשבת דקודם הפרעון, דאם על שבת דקודם הפרעון, יום שבת זה איני [שמא צ"ל: אינו] מכלל שבוע הבא ה, אלא תשלום שבוע שעברה. וכדתנן (בנדרים דף ס): שבת זו, אסור בכל השבת, והשבת שעברה. ואם יום השבת של שבוע הפרעון קאמר, אחר הפרעון ההוא. אלא א"כ נאמר: דחששו לחדש שחל להיות בב' בשבת, דעכשיו יהיה סוף החדש, שבת ויום אחד בשבת. וכענין זה יצטרך להחרים בשבת, ובב' וה' הקודם לו, צריך להחרים, כיון שחל יום אחד מזמן הפרעון בשבת של אותו שבוע, ויצטרך להחרים בשבת ג"כ, מפני שהוא קודם ליום בשבת דלאחריו, שהוא קודם הפרעון של יום אחר בשבת, והוא מכלל השבוע דחל בו הפרעון, דהשבת בעצמו הוא מכלל הב' ימים דבסוף החדש. ואף על פי דאי אפשר לפרוע לו ממש, וזה דבר רחוק הוא לומר, דנתכוונו לדבר זה בלבד. ע"כ נ"ל דבכל זמן מזמני הפרעון, צריכים להחרים כל ב' וה' בשבת של אותו שבוע, שחל זמן הפרעון בתוכו. ואף על פי שכבר עברו ימי הפרעון, כשיגיע יום השבת, אולי חששו לפושע ולאנוס, או שהיה בדרך רחוקה, בשעת זמן הפרעון. והנה הם מחרימין ביום השבת על האנוסים ועל השוגגים שלא פרעו, שיפרעו אותו פרעון באמונה. ולפי זה, כל שבוע דחל בו הפרעון, צריכים להחרים בב' ובה' בשבת שבו, בין מלפני הפרעון ובין דלאחר הפרעון. ונמצא דלפעמים יצטרכו להחרים ב' וה' בשבת, וב' וה' בשבת. וכגון, דחל ר"ח שלפני הפרעון בב' בשבת. לפי דזמן הפרעון תופס משתי השבועות יום שבת משבת שעברה, ויום ראשון משבת הבאה. מ"מ אם הברורים יבינו הלשונות באחת מן הכוונות, יעשו כפירושם, לפי דכל ספק שיולד, נידון כפירושם. וזה בודאי אינו כל כך ברור, שינצל מידי ספק.

תשובה רכב

א עוד שאלת, לענין מה שהחרימו הקהל, ובשעה שיחרימו על הבאת הפרעונות באמונה, דיהיו מצויים שם, כל האנשים שיהיו מבן ט"ו שנים ומעלה. ונסתפקת: אם החצר של בית הכנסת חשוב כבית הכנסת לענין זה, כיון דמתכנסים שם כל ימי החול, יותר ממה שמתכנסים בפנים. או [אינו] בכלל בית הכנסת, הואיל ויש שם בפני עצמה, וקורין לה עזרה. והברורים עושים שם מעשה בעצמם, ויושבים בחצר בזמן שהקהל מביאים פרעון פסקותיהם. אף על פי דהיו צריכים להיות בבית הכנסת, כמו שכתוב בשטר התקנה. והנה מצאתי כתוב בתקנות שתקנו להקהל: דיש להם לעמוד בבית הכנסת יום אחד בשבוע. והם עומדים בעליה הסמוכה לבית הכנסת, שקורין לה מדרש ואני שואל: אם יוצאים בכך?

ב תשובה: כל הנודר כיוצא בזה, הולכים בו אחר ענינו. פעמים יש, דאפילו העזרות והעליות הם כבית הכנסת. ולפעמים אינם בכלל, אלא הבית שהש"ץ מתפלל שם בלבד, שהכלל נכלל אחר הענין המדובר בו. והוא, אם נשבעו הקהל דהכל יפנו לבית הכנסת בשעת התפילה, הכוונה בזה הוא שיכנסו ממש במקום שהש"ץ מתפלל שם, כדי להצטרפו עמהם וכיוצא בזה. וכן לענין מה שהחרימו, שיהיו מצויים בבית הכנסת בשעה שיחרימו, הכוונה היא במקום ממקומות בית הכנסת, שישמעו באזניהם הש"ץ בשעת החרם. וכן לענין מה שהחרימו, שיהיו הברורים מצויים שם בבית הכנסת, בשעת שמביאים הפסקות, אין הכוונה להם שיהיו ממש בפנים. דמה צורך יש להם בפנים. ואדרבה, אין הכוונה אלא במקום שבאים שם, המביאים הפסקות. וכן לברורים, שיכנסו שם לעיין בתיקון המדינה, אין הכוונה אלא שיהיו שם באחד מן המקומות, כדי שיהיו שם מצויים לכל, ומי בעל דברים יגש אליהם. ויש בנדרים הרבה כיוצא בזה, כדתניא בפ' הנודר מן הירק (נדרים נ"ד:): הנודר מן הבשר, אסור בכל מין בשר, ובראש, וברגלים, ובלב, ובעופות, ומותר בבשר דגים, וחגבים. ר"ג אומר: [הנודר מן הבשר וכו'], ואצ"ל בשר דגים וחגבים. ואקשי': ומ"ש בשר עוף לת"ק דאסור, דעביד שליחא דמימליך עליה שליח וליחתן? אביי אוקמא: כגון דהקיז דם, דלא אכיל דגים. ור"פ [אוקמה] כגון דכאיב ליה עיניה, דדגים קשים לעינים, ובתחילת אוכלא. אלמא: כל אחד לפי ענינו. עוד תניא התם [נדרים] (דף נה:): כיצד? א"ר יהודה: הכל לפי הנודר כגון דהיה לבוש שק, והזיע, ואמר: קונם צמר עולה עלי, אסור ללבוש, ומותר לטעון. היה טעון פשתן, והזיע, ואמר: קונם פשתן עולה עלי; מותר ללבוש ואסור לטעון. ותנן בפ' קונם יין (בסוף הפ' ס"ג:): היו מסרבין בו לשאת את בת אחותו, ואמר: קונם שהיא נהנית לי לעולם וכו'. הרי אלו

מותרות להנאות לו, שלא נתכוון זה אלא לשום אישות. היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו, ואמר: קונם ביתך שאני נכנס, טיפת צונן שאני טועם. מותר ליכנס לביתו, ולשתות ממנו צונן. דלא נתכוון זה, אלא לשם אכילה ושתיה. ויש רבים כיוצא בזה. וכן יקרה לענין מקח וממכר, כמו ששנינו (בפ' המוכר פירות צ"ה ע"ב): לענין הלוקח יין, דיש הפרש בין אומר יין סתם, לאומר יין למקפה. אף על פי שהוציא כאן וכאן, לשון יין. וכן רבים. וכן לגבי חצר בית הכנסת[334] וזה נ"ל ברור.

תשובה רכג

א שאלת מ"ש (בשבת קי"א): בני מלכים סכין שמן ורד על גבי מכותיהם, או כל ישראל היכא דשכיח. קשיא לי: מי גרע מחמין ושמן, דקי"ל (שם [שבת] בד' קל"ד:): אסור להניח ע"ג המכה, אלא חוץ למכה. ושמא אמרו: אף זה בחוץ למכה; ודחוק הוא?

ב תשובה: באמת זה דחוק מאד, עד שלא ימצא מקום לנוח שם, דודאי שמן ורד נוהגים בו בני מלכים למשוח כל גופם בו תדיר, להתעדן ולהתבשם. לפיכך סכין שמן בשבת, אף ע"ג מכה ממש. ואינו נראה כרפואה, אלא להתעדן הוא מכוון, לפי שכן דרכם. אבל אחרים, שאין נוהגים בו ואין ראויין לכך, לא, שנראה כנותן לרפואה. ולרשב"ג דאמר: כל ישראל בני מלכים הם; סבר דכולם ראויים להתעדן בו. ולפיכך אפילו בשבת, אינו נראה כנותן ע"ג המכה לרפואה, אלא להתעדן בו. ולהניח אצלו חמין, אין אדם עושה כך, אלא לצורך. ולפיכך, אם נתן על המכה בשבת, היה נראה ודאי כנותן לרפואה. אבל התירו לתת חוץ למכה, לפי שלפעמים רוחצין ומושחין שם, ושותתין ויורדין למכה.[335]

תשובה רכד

א שאלת: היהודים שבעיר הזאת, שנושאין הטלית על הגלימא, כרוך על צואריהם ברשות הרבים. היאך מותר? והא אמר ר' יוחנן בפרק חבית (שבת דף קמז): היוצא בטלית מקופלת ומונחת לו על כתפו, חייב חטאת. וטלית שלהם, אין להם בית הצואר, ולא לולאות להחזיק בהם שלא יפולו. ובשלמה, דרך מלבוש הוא. שלא בדרך מלבוש, לא.

ב תשובה: כל ארץ ספרד נהגו כן לצניעות, לצאת אפי' בחצריהם ובבתיהם, ודרך מלבוש הוא להם כך. והוו כי הא דאמר התם: הדיינון (צ"ל דהרטנים) יוצאים בסודר שעל כתפיהם בשבת. ולא [הרטנין] בלבד אמרו, אלא אף כל אדם. אלא שדרך הרטנים

[334] עיין בפ' המוכר את הבית (בבא בתרא דף ס"ז ע"א).

[335] נר' דמ"ש ר' המחבר ז"ל, אבל חמין אין אדם עושה אלא לצורך, היינו דהשמן עצמו הוא ג"כ חמין, שנותן ע"ג המכה. דאל"כ לא מיישב רבינו המחבר כ"א למ"ש: אין נותנין חמין לבד. [הושמט חלק הארי מההערה].

לצאת בכך. ואף על פי שאין להם בית הצואר ולא לולאות, אין חוששין שמא יפלו. דאדרבה! כל סודרו (אין) סביבות הצואר, ואין עשוי ליפול. ולא עוד, אלא אפילו סודר שעל כתיפו, אין חוששין לנפילה, ואפילו אין נימא כרוכה לו באצבעו. וכדאיתא התם (שם): מעשה בהורקנוס שיצא בסודר שעל כתפו, אלא דנימא כרוכה לו באצבעו. אמרו חכמים: [אפילו] דאין נימא כרוכה לו באצבעו. דרש רב נחמן: הלכה: אף על פי דאין נימא כרוכה באצבעו. וטלית מקופלת דא"ר יוחנן: היוצא בה דחייב, פרש"י ז"ל: דלאחר שנתנה על ראשו, הגביה שוליו על כתפו, שאין זה דרך מלבוש. והיינו נמי דר', שהיו שני צדי טליתו מונחין לו על כתפו. ואמרו לו: שהוא חייב חטאת, ושלשל טליתו. ובזה אנחנו נזהרים, שלא לקפל שולי הטלית על הכתפים.[336]

תשובה רכה

א שאלת: המיחד אבן בחלון מע"ש לפצוע אגוזים בשבת, תועיל הכנה? דהא עפר אין לו תורת כלי, [ואפ"ה, אם] הכניס כלי ומלא קופתו עפר מע"ש, ויחד לה מקום, עושה בה כל צרכיו.[337]

ב תשובה: בפ' במה טומנין (שבת דף נ) נחלקו ת"ק ורשב"ג בחריות של דקל, שגררן לעצים, ונמלך עליהם לישיבה. ת"ק סבר: צריך לקשר; ורשב"ג סבר: אין צריך לקשר. ואיפסיקא. הלכה כרשב"ג. שמואל אמר: והוא שחשב ורב אסי אמר: אפי' שלא חשב. אלמא: דטפי עדיף חשב, מיושב[338] וקי"ל כרב אסי: ובין חשב ובין ישב, מהני ועלה מייתי בגמ', הא דקופת עפר, ואתי לאוקמא כרשב"ג. דאי כרבנן, הא אמר: בעי' מעשה. ודחי': אפי' תימא רבנן. ע"כ לא קאמרי רבנן דבעינן מעשה, אלא מידי דבר מיעבד מעשה. אבל מידי דלאו בר מיעבד מעשה. אלמא: לרשב"ג, בין מידי דלאו בר מיעבד מעשה כעפר, ובין מידי דבר מיעבד מעשה כחריות שגוררן לעצים, אפי' ביחוד סגי לה. וא"כ אפילו שיחדה לפצוע בה, משמע דסגי לה בהכי. ואף על גב דפקורין, וציפא שלא צבען בשמן, ולא כרכן במשיחה, בעינן שיצא בהם שעה אחת מבעוד יום. אלמא: יחוד לא מהני להו[339] כתב מורי ז"ל, דהתם משום דלא מוכח, דמיחדי למכתו, ומיחזי כמוציא בשבת.

[336] הנה בהאי דכתב רבינו המחבר ז"ל, דטלית מקופלת היינו המגביה שוליו על כתיפו. וכ"כ עוד רבינו המחבר בחי' לשבת שם לדף קמ"ז ע"א יע"ש. [הושמט חלק הארי מההערה].

[337] עי' לרבינו המחבר בח"א סי' תשנ"ו, בתשו' הלזו, היא בקיצור.

[338] רבינו המחבר בא לאפוקי מפי' רבו הרמב"ן ז"ל, שהביא תלמידו הריטב"א ז"ל, בחי' לשם יע"ש.

[339] עיין בחי' רבינו המחבר שם בשבת.

ואפשר דלגבי אבן בעינן שישתמש בה בע"ש לפצוע בה, כי היכי דליהוי הכירא.[340]

תשובה רכו

א שאלת: בנכרי החולב ביום טוב שחל להיות אחר השבת, ובפני ישראל, שהוא מותר באכילה?

ב תשובה: כדין אמרת, שהחלב אינו מוקצה, שהרי מוכן הוא, דאפי' ישראל איפשר דמותר הוא לחלוב תוך הקדרה, שיש בה אוכל. אבל לתוך הקערה שאין בה אוכל, לא. וכמ"ש הריא"ף בפ' חבית (לדף קמ"ד ע"ב). ובס' עבודת הקודש (ש"ח סי' ג'), תמצא זה בארוכה.[341]

תשובה רכז

א שאלת: פירות שאין במינן במחובר, הבאים מחוץ לתחום ביום טוב, דאסורין למי שהובא בשבילו, שמא יאמר לו: לך והבא לי. ולישראל אחר, מותרין בו ביום אי נקרא בני ביתו: ישראל אחר?

ב תשובה: ודאי דאסורין לבני ביתו, כמו שהן אסורין לו, כיון דהם סמוכים על שולחנו. שאם מותרין גם לאלו, גם בזה יש לאסור, שמא יאמר להם לך והבא, כדי שיאכלו בני ביתו, מאחר דחייב בפרנסתם. וטעמא דמסתבר, וכן שמעתי.[342]

[340] מ"ש רבינו המחבר ז"ל, דקי"ל כרב אסי, הכי פסק ג"כ בחי' לשבת. וכתב, שכן פסק רבינו האי גאון ז"ל. וכפי' ר"ש ור"י, כמ"ש התוס' שם ב ע"א ד"ה ור"א יע"ש. וכ"ה דעת הרב המאירי ז"ל, והריטב"א בחי' לשם, והר"ן בחי' כ"י שהביאו בס' שבת של מי שם יע"ש. וכ"כ עוד הר"ן ז"ל, בה' בפ' במה טומנין יע"ש. וכ"פ הרמב"ם בפכ"ה מהל' שבת, דכ"א. והרי"ף והרא"ש ז"ל שם, והטור, ומרן בש"ע או"ח סי' ש"ח ס"כ, יע"ש. וגם ראיתי להר"ן ז"ל שם בהל', ולמר"ן בב"י שם באו"ח סימן ש"ח, שרמזו לתשו' רבינו המחבר הלזו יע"ש. ועי' עוד, בפ' כל הכלים, (שבת קכ"ה ע"א), ובתוס' שם ד"ה ואזדו. ולרבינו המחבר שם בשיטתו, ולהריטב"א והרב המאירי שם בחי' יע"ש. ולה"ר ולמרן בכ"מ בפכ"א מהלכות שבת, דכ"א יע"ש.

[341] תשובה הלזו רמזה מר"ן הב"י באו"ח סי' תק"ה, אלא שסיים וכתב וז"ל ולטעמיה אזיל, שכתב בפ' חבית שכדברי הרמב"ן ז"ל, הוא הנכון יע"ש. והיינו דרבינו המחבר בחי' לפ' חבית (שבת קמ"ד ע"ב), שהביא פי' הרי"ף והגאונים ז"ל, דמפ' להא דרב חסדא דקאמר: חולב אדם עז לתוך הקדרה, אבל לא לתוך הקערה; דמיירי דוקא ביום טוב ולא בשבת וכו'. אבל גדולי האחרונים, ומקצת מן הראשונים, הסכימו דאפי' בשבת קאמר וכן ודאי נראה. שאלולא כן, הוה ליה לרב חסדא לפרושי, כי היכי דלא נטעי במילתיה וכו'. וכ"כ הרמב"ן ז"ל וכו'. ועוד כתב ז"ל: והוא הנכון, דאין מוקצה שחפץ מעצמו אסור וכו'. אבל כל דאפשר ומצוי לבא ביומו בלא איסור, לא מקצה מדעתי' יע"ש. [הושמט חלק מההערה].

[342] עיין למרן הב"י בא"ח סי' תקט"ו, שכתב כן משם ה"ה, והגמיי' בפ"ב מה' יום טוב ה"י, ומשם המרדכי יע"ש. וכן קבעה להלכה שם, בש"ע סעיף ה' יע"ש. וכ"כ הר"ב בש"מ למסכת ביצה כ"ה, דמותר לישראל אחר פי', שאינו מבני ביתו. אי כל בני ביתו דינם כמותו, וכת' שם: דכן פירש הריטב"א ורבו וכו' יע"ש. והיינו מ"ש הרדב"ז ז"ל בתשו' הח' בח"ב סי' תקס"ב יע"ש. וראיתי להרב"ח שם, בסי' זה, ובתשו' הישנות סס"י נ"ג, שכתבו ז"ל: גם הרשב"א ז"ל בתשו' כתב, דבכל אוכלי שולחנו יש לגזור וכו', וכך הביאה האגור וכו' יע"ש. ובמח"ר מכבודו, בספר האגור בה' יום טוב סי' תרי"ז לא כתב כן, משם הרשב"א, כי אם על שם המרדכי לבד, כמבואר שם, ולא הזכיר שם לר' המחבר הרשב"א ז"ל, כי אם לעיל מזה, בסי' תרט"ז לענין אחר כמו, שיע"ש.

תשובה רכח

א שאלת: ראובן נשא בת שמעון, והתנו ביניהם בשעת הנישואין, דאם תפטר אשתו בחיי ראובן בעלה, בלא ולד, שתחזור כל הנדונייא לבית אביה. ונשבע ראובן זה, לעשות שטר לשמעון חמיו, מתנאי זה, לזמן ידוע ובפני עדים וכתבו העדים את שבועתו בשטר, וחתמו העדים. ולקץ הימים, בקש שמעון מראובן לקיים שבועתו, ושיעשה לו השטר על אותו התנאי. ופייסו ראובן להרויח לו הזמן, עד בוא אביו, וכן עשה. ואמר לו: הרי את פטור ומותר, עד שיבא אביך. לימים בא האב, וחזר שמעון ותבע מראובן, לעשות לו שטרו, כמו שנשבע. השיב לו ראובן: דאין חייב לו לכתוב שטר, מפני שהותרה לו השבועה, כיון שפטרו עד בא אביו. דנדר שהותר למקצת ימים, הותר לעולמים. דכל נדר דהותר מקצתו, הותר כולו. ועוד, דבשעה שנשבע לא הבין, מהו ענין שיור, ולא נתכוון בשבועתו לזה. והיה סבור: שהיו מבקשים ממנו דבר אחר. ועוד, כי לא נשבע לכתיבת השטר, אלא על חזרת הנדונייא. ונתן אמתלא לדבריו, מלשון שטר השבועה, שכתוב בו: ונשבע ראובן הנז', שאם תפטר מרת פ' הנז' בחיי בעלה בלא ולד, שתחזור הנדונייא שהביא מבית אביה, לאביה. והתנו ביניהם, שיעשה לו שטר מתנאי זה, תוך חדש ימים. הודיעני: הדין עם מי? והודיעני צדדי הדין, מאיזה צד יפטר ראובן משבועתו, או יתחייב? ע"כ תורף דבריך. והראית פנים לחיובו של ראובן, ופנים לפיטורו, כמו שכתוב בשאלתך[343]

ב תשובה: אף על פי שיש בכלל דברים אלו, דברים שאין צריך להשיב עליהם, מרוב פשיטותם. ועוד, שאין הדין צריך להם, אף על פי כן ארמוז דעתי בהם, להפיק רצונך. ודע: כי מה שטען ראובן לפטור את עצמו, מטעם נדר שהותר מקצתו, אינו אלא דברי הבאי. שלא נאמר על צד זה, אלא על דרך (אותה ששנינו בנדרין דף נ"ו ע"ב): שראה אותם אוכלים תאנים, ואמר לא ידעתי שהיה אבא ביניהם (שם [נדרים] דף ס"ו). ולא ידעתי שהבצל הכופרי היה ללב, וכל כיוצא בזה, וכמו שאמרת בשאלתך. ויפה אמרת[344] גם מה שטען ראובן: שלא הבין על מה שנתחייב, ועל מה נשבע, אין שומעין לו, שאין העדים חותמים על מה שלא הבינוהו הם ועדות העדים מכחישתו. שאם אתה אומר כן, אין לך מתחייב בשטר, וכל אחד יטעון כן. סוף דבר מצד זה אין בדבריו כלום, ואין ראיה להאריך בדבר זה.

[343] תשו' הלזו רמזה מרן הב"י בי"ד סימן רכ"ח יע"ש.
[344] עיין בתשו' הגאונים הישנות סימן שכ"ו יע"ש.

ג ואמנם יש לחקור עליו, מצד אחר. כי מאחר שקבע זה לעשות שטרו, ועבר זמנו, אינו חייב לאחר זמנו מכח שבועתו, לעשות אותו שטר. דהרי זה כנשבע לאכול את הדבר יום זה, ועבר היום ולא אכלו, דעבר על שבועתו, ושוב אינו חייב לאוכלו. דמאי דהוה, הוה. וגם זה, כשעבר יומו עברה שבועתו[345] עוד יש לדעת, כשהאריכו חמיו, אם הוא פטור בכך, אם לאו, מפני שאני רואה שאתה חוכך אם יכול להתירו ביחיד, אם לאו. ואינו מאותו צד שאתה בא לחקור עליו, דאין זה תלוי ביחיד מומחה בשלשה, אלא מפני שהתנאי זה, הוא לתועלת שמעון זה ולהרוחתו. וכל כי האי, יכול להתיר, שלא ע"פ חכם. וכאותה ששנינו בפ' קונס [צ"ל: קונם] יין (דף ס"ג ע"ב): האומר לחבירו: קונם שאיני נהנה לך, אם אין אתה נותן לבני כור אחד של חטים, וב' חביות של יין. ר"מ אומר: אסור, עד שיתן וחכמים אומרים: אף זה יכול להתיר נדרו, שלא עפ"י חכם, ויאמר לו: הריני כאלו התקבלתי ומפרשי' בגיטין, בפ' מי שאחזו (גיטין דף ע"ה ע"ב) גמ'. ע"מ שתתן לי אצטלתי. טעמא דהך מתני', משום דלהרוחה איכוון, והא לא איצטריך. וה"נ, תנאי זה להרוחתו של שמעון איכוון. יכול הוא שמעון זה להתיר, שלא ע"פ חכם. אלא מיהו, דווקא אם פטרו לגמרי, דכיון דלא איצטריך, ואמר ליה: הריני כאלו התקבלתי. שהרי אנו רואים, כאלו נתקיים התנאי. אבל זה שרוצה בקיום התנאי, ומחזר אחר שטרו, אלא שחתנו פייסו להאריך לו ימים, או עשור, עד בא אביו, ושבועתו קיימת, אין בידו להאריכו, אלא א"כ התנה בפירוש בשעת השבועה, שיוכל להאריכו, ושיהא פטור עד הזמן שיקבע לו, כמו שידעת שאנו נוהגין כן, בשטרי שבועות כהן. ומ"מ, איני רואה לעיקר מחלקותם שום ענין, שהם העדים הראשונים, כבר כתבו וחתמו, שזה התנה שאם תמות אשתו, שתחזור כל [שמא צ"ל: הכל].

תשובה רכט

א שאלת: על עשיר אחד, שנשבע לשכור מלמד לבנו, עד עשרה לי"טרה.[346]

ב תשובה: כך דעתי נוטה, שמצד שבועתו פטור הוא, כל זמן שישכור מלמד הגון. שלא נשבע זה לשכור מלמד החכם יותר שיוכל לשכור. וכל הנדרין, אין הולכין אלא אחר כוונת הלב. ומן הידוע, שאם מצא זה מלמד הגון לבנו בפחות מכן, ומצא אחר שהוא זקן ויושב בישיבה, לא ירבה במחירו. לפי שבתחילת הלימוד, כ"כ ראוי והגון מי שלא הגיע למעלת הרבנות, כמו אחד מגדולי הרבנים[347] ולא נתכוין זה, אלא להגון לו. דומה

[345] עיין בתשו' המיוחסות סי' רמ"ו, והקטנות לר' המחבר סימן כ"ד וסי' פ"ה יע"ש.
[346] הביאה מר"ן הב"י בי"ד רסי' רי"ט יע"ש.
[347] עיין להרב תוספות יום טוב בפ"ק דאבות משנה וי"ו [ו'] יע"ש ודו"ק.

למה שאמרו בפ' מרובה (בבא קמא דף פ עא): לא נתכוון [בנוסח שלפנינו: נתכוונה] זו, אלא להגון לה. וכ"ש אם השכיר האי דגריס ודייק, וזה רוצה לעשות שלא כהוגן. ובא עליו בעקיפין, מפני ששמע שבועתו, ומערים. זה המלמד, אינו דובר אמת בלבבו, שהרי הוא היה נשכר אצלו בפחות מיכן, אלא שעכשיו סבור דנקיט ליה בכובסיה, ואשר לא טוב עשה. ואפי' לא חזר בו מלמד זה, אם בא בעל הבית להקנות לקרובו, ולהושיב בנו לפניו, הרי זה פטור משבועתו, ובלבד שיהא ראוי והגון לו, לענין למודו. שלא נשבע לחזור אחר חכם שבישראל, אלא למי שראוי ללמוד לבנו, כמו שאמרנו. ועוד, שיש כמה אנשים שלשונם מרגלת לתורה, ואדם זוכה ללמוד מהם יותר מכמה ת"ח הגדולים מהם. וכל שזה ראוי והגון, גריס ודייק, וראוי לו לפי ענין למודו, אף על פי שהאחר גדול ממנו, יצא זה ידי נדרו. ומיהו, אם משלח שיביא את השני, איפשר דהוא אסור, מפני שהוא מחוייב בדבר מיד, והא קאי מלמד. דומה לדרבא (בפ"ק דר"ה ו ע"א): דצדקה, מחייב עלה לאלתר. וכ"ש בענין הלימוד, שהביטול בו אפי' שעה אחת, הוייא פסידה דלא הדר[348]

תשובה רל

א עוד כתבת הוקשה לי, הא דתנן בנדרין בפרק ואלו מותרים (נדרים דף טז): קונם שאיני עושה סוכה, שאינו [שמא צ"ל: שאיני] מניח תפילין [בנוסח המשנה שלפנינו: קונם סוכה שאני עושה, תפילין שאני מניח]. דלשון שאיני, היינו דאסר נפשיה אחפצא, ולשון שבועה הוא, ולא נדר?

ב תשובה: אין לשון המשנה כמו שכתבת, אלא הכי תנינן. קונם סוכה, שאני עושה. תפלין שאני מניח. ושאני; גרסינן. ולא גרסינן: שאיני ומן הטעם הזה שאמרת דשאיני עושה, לשון שבועה הוא וכן בכולה מכילתא, לא גרסינן שאיני, אלא שאני. כלומר: קונם יהא עלי הסוכה שאני עושה, והתפלין שאני מניח. ואל תסתבך במקצת מקומות שיש בתלמוד, שנראה מתוכם דרך פשיטותם, שיש נדר בלשון שבועה, ויש שבועה בלשון נדר. שאין הלשון בא שם בדוקא, אף על פי שראיתי למקצת מן הגדולים[349] שנסמכו עליהם. דתניא בשבועות (דף כ) ובנדרים (דף יב): איזהו איסר האמור בתורה. אמר: הרי עלי שלא אוכל בשר, ושלא אשתה יין. וקרי ליה: איסר נדר. ואמרי' בר"פ שבועות שתים בתרא (שבועות דף כב), אכילה משתיהם עלי; שבועה. ואמרינן בשבועות (דף

[348] עיין בתשובות מיימוניות לה' קנין, סי' ל', ולמוהר"י אדרבי סימן שצ"ח בכיוצא בזה יע"ש.

[349] עיין להרמב"ן ז"ל בה' בס' אישי ה' ט"ז, ולהר"ן ז"ל בפי' לרפ"ק דנדרין, והריטב"א בחי' לשם לדף ט"ז, והרנ"י בחי' לשם, ועיין למר"ן הב"י ז"ל בי"ד סי' ר"ו, וסי' רל"ט יע"ש.

כט) ובנדרים (דף כד:), לאו יאסרו פירות שבעולם עלי בשבועה. אלמא: יש שבועה בלשון נדר, דהא: עלי; קאמר. וליתא. דבכל הני, לאו בדוקא נקטינהו, דכיון דלא עיקרא דמילתא משום האי לישנא אתי, לא דק בלישנא. וההיא דאסר נדר, לא אתא, אלא לאשמועינן: דצריך לתלות נדרו בדבר הנדור. וכדשמואל, דאמר: והוא שנדר ובא, מאותו היום. ולעולם באומר: בשר ויין, ביום שמת אביו. וההיא דשבועות שתים בתרא, באומר: הריני נשבע שלא אוכל משתיהם. וכן פירש ר"ח שם, והרא"ה ז"ל. ולא הוזכר שם לשון, אלא בגררא בקונמות, ומשום דאוקים התם (שם בשבועות ד' כב) הא דתניא: קונמות מצטרפות, ואין שבועות מצטרפות, באומר: אכילה משתיהם עלי קרבן. ומשום הכי, אמרינן: שבועות נמי, דאמר: אכילה משתיהם עלי קרבן; שבועה. ולא מוקי דלא הזכיר שבועה על כל ככר וככר בפני עצמו, אלא בבת אחת. ולאו דוקא, שיאמר לשון זה. וההיא דיאסרו פירות עולם עלי בשבועה, באומר: הריני נשבע שלא אוכל מפירות שבעולם, אם לא ראיתי גמל פורח באויר. ובלשון הזה מצאתיה בתשובת הגאונים ז"ל ומצאתי בירושלמי[350] דעבדי ליה פלוגתא. דר' יודן ור' מונא סברי: אין נדר בלשון שבועה, ואין שבועה בלשון נדר. ור' יוסי סבר: יש נדר בלשון שבועה, ויש שבועה בלשון נדר. וקי"ל דיחיד ורבים, הלכה כרבים. וכ"ש דאמרינן בנדרים (רפ"ק ב ע"ב, וע"ש בחי' לרבי המחבר ז"ל), דנדר מתסר חפצא אנפשיה. ולא שבקינן מאי דמפ' בגמ' בהדיא במקומו, ותפשינן לישני בעלמא, דלא מתאמרן בדוקא.

תשובה רלא

א עוד שאלת. לדעת הגאונים ז"ל, דשבועה דאורייתא בנקיטת חפץ, ושבועות הסת היא שלא בנקיטת חפץ. א"כ, כששאלו בפ' שבועות הדיינין (שבועות מ"א ע"א): מאי איכא בין שבועה דאורייתא, לשבועה דרבנן? היאך לא אמר: איכא בינייהו נקיטת חפץ, דשבועה דאורייתא בנקיטת חפץ[351]?

ב תשובה: האמת כמו שאמרו הגאונים ז"ל. ושאלה זו ששאלת, שאלה היא. אלא שכבר תירצה הרא"ם ז"ל, בפי' שבועות שלו. דהתם בדיני קא מיירי, בתכסיסים לא קא מיירי. וזה נכון.[352]

[350] עי' בירושלמי דרפ"ק דנדרים ובס' מראה הפנים ז"ל שם.

[351] עי' לה' המחבר בח"ב סי' ר"ה יע"ש.

[352] וכ"כ עוד ר' המחבר בחי' לשבועות שם. ועיין להתוס' ז"ל שם בשבועות ד"ה מאי איכא, ולהרא"ש בפסקיו שם, ובתוספותיו בס' מגדנות נתן, ולהריטב"א ז"ל בחי' לשם.

תשובה רלב

א עוד שאלת: מי שנשבע ליתן לו לחבירו כך וכך, ואם יכול לישאל על שבועתו שלא בפניו, או לא[353]?

ב תשובה: אי אפשר לו לישאל, אלא בפניו. וכדאמרינן בנדרים (דף סה): המודר הנאה מחבירו בפניו, אין מתירין לו אלא בפניו. ומעשה דצדקיה נעשה שלא כהוגן, וכדעת הראב"ד ז"ל[354] ואפי' בדיעבד אינו מופר. והוא שענשו הכתוב על כך, שנא': אשר בזית אלה, להפר בריתי[355]

תשובה רלג

מה שאמרו בסוף פרק קמא דבכורות (דף יא): חמורו שלא בכרה. אמר רב שזבי א"ר הונא: הפודה פטר חמור של חבירו, פדיונו פדוי. איבעיא להו: פדיונו פדוי לפודה, א"ד פדיונו פדוי לבעלים. אליבא דר"ש לא תיבעי לך, כיון דאמר מותר בהנאה, ממונא דבעלים הוא. כי תיבעי לך, אליבא דרבי יהודה דאמר אסור. להקדש מדמה ליה, ורחמנא אמר: ונתן הכסף וקם לו. א"ד כיון דקני ליה להנך דביני ביני, לא דמי להקדש? ואסיקנא: לא להקדש מדמה ליה, ולבעלים הוי. וצ"ע, אם יש ראיה מכאן למה שכתבתי[356] באוסר נכסיו על עצמו, אם הם שלו? כיון דאפשר, ומצוה נמי לאתשולי עליה, וחזו ליה בפטר חמור דאסור בהנאה. ואפ"ה פדיונו פדוי לבעלים, א"ד להקדש מדמינן ליה?

תשובה רלד

א עוד שאלת. חרם שהחרימו הקהל ע"ד המקום ב"ה, ועל דעתם, ולאחר זמן רוצים להתירו. הודיעני: אם יכולים להתירו, לפי מה ששמעתי מפיך, שאין חרמי הקהל נתרין עכשיו בפתחים ועל פי עצמן, אלא מפני שכיון שהורגלו, הרי הוא כאלו התנו הכי מעיקרא, שהוא קיים עד זמן שירצו. ואם רוב הקהל הזה אינם יודעים בטיבו של תנאי זה, ואדרבה תמהים ביום שומעם: כי חרם יש לו היתר! אי אמרינן לב ב"ד מתנה, ויש לו התרה, אם לאו?

[353] עי' במיוחסות סי' רמ"ח וסי' רמ"ט, ולעיל סי' קכ"ג יע"ש.
[354] עי' מ"ש רבינו המחבר ז"ל בחי' לנדרים שם.
[355] תשובה הלזו רמזה מר"ן הב"י ז"ל בי"ד סי' רכ"ח, ועיין לר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ג סי' שכ"ד ובחי' לגיטין פ' השולח לדף ל"ה ע"ב, ובחי' לנדרים בס"ה ע"א. ועיין להרב כנה"ג שם בי"ד בהגב"י אות ס"ט, מחלוקת עצום בזה, בין גדולי רבנים האחרונים, מערכה לקראת מערכה יעש"ב.
[356] עיין בחי' רבינו המח' ז"ל דנדרים בדף ל"ד ע"ב.

ב תשובה: איברא, שורת הדין: אין נדרים ושבועות ניתרין, אלא ע"י אחרים ובפתחים. אלא שכבר נהגו בכל המקומות ששמענו שומעם. וישראל, אף על פי שאינם נביאים, בני נביאים הם. וכבר חקרו הראשונים לדעת טיבה לדבר זה. ומצאו טענה זאת ששמעת ממני. והרי ענין זה כענין שאמרו (בנדרים דף ע"ג:) בהפרת הבעל: דכל הנודרת, על דעת בעלה היא נודרת ולקחו טעם זה בעיקר אמיתי, ושזהו דעת התורה בדבר זה, עד שאמרו בנדה בפ' יוצא דופן (נדה דף מו:): בקטנה שנדרה, בעלה מפר לה. ואי אמרת מופלא סמוך לאיש דאורייתא, אתו נישואין דרבנן, ומבטלי נדרא דאורייתא? ופריק: אין כדר' פנחס. דא"ר פנחס: כל הנודרת ע"ד בעלה היא נודרת. ואם לא שזה עיקר הטעם להם, היאך התירו נדר מדאורייתא, ע"י מי שאינו בעלה אלא מדרבנן. וכיון שהדבר כן, אף אנו נאמר כן בחרמי הקהל אם הטענה זאת אמת, ואף על פי שמקצת הקהל אינם יודעים כן. מ"מ בכל מקום ומקום, נודרין ומחרימין על דעת הנהוג, וכיון שנהגו הנח להם[357]

תשובה רלה

א שאלת הקהל[358] החרימו שלא לילך למקום אחד, מפני חרום הדרכים, מכאן ועד ר"ח ניסן. ומשם ואילך, עד ר"ח אייר. אבל תלו הענין מר"ח ניסן ועד ר"ח אייר, במראית עיני הברורים. אם יראו הם שהדרכים נתקנו ילכו, ואם לאו לא ילכו. ועכשיו, רצו הקהל להתיר החרם קודם ניסן, כי אמרו: שנסתלק הספק ההוא. הודיעני: אם יכולים להתיר, אם לאו. מפני שהחרימו על דעת רבים, ונדר שהודר ע"ד רבים, אין לו הפרה. ועוד, שכבר תלו הקהל דעתם בדעת השנים, מר"ח ניסן עד אייר, ולפי מה שיראו. ואם אותו זמן לא הגיע, היאך יתירו, כי לא ידעו מה ילד יום. ועוד, שאותו זמן שהושם בדעת, עדיין לא הגיע, ואין מתירין עד שיחול הנדר. ואפי' לדעת המורים להתיר חרמי הקהל, אף על פי שהדירו ע"ד רבים, מפני שהם כמתנים שיתירו לכשירצו, כאן תלו דעתם בשיבוש הדרכים אם יתקן, אם לאו. שמא היום אין שבוש, לא נדע אם ישתבש למחר. הודיעני: אם יכולין להתיר, אם לאו?

ב תשובה: כבר ידעת, דאין היתר חרמי הקהל הולך על דרך שאר נדרין וחרמין, דאין הנודר מתיר עצמו, שהוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלים לו. ועוד, שאין הנדרין והחרמין נתרין אלא בפתחים. וחרמי צבור נהגו להתיר הם עצמן ובלא פתחים[359] וכבר

[357] עי' מ"ש רבינו המחבר לעיל בסי' רכ"ד וכמ"ש שם, ועי' בסי' שלאחר זה, ועי' בתשו' הגאונים אשר בסוף ס' נהרות דמשק סי' ג"ל [ל"ג] וסי' לק"ט [קל"ט] יע"ש.

[358] [הערת מגיה הדפוס] עיין לעיל בסי' ר"כ בהערה.

[359] עיין בסי' דלעיל ובמ"ש שם.

ידעת, שהענין זה צווחו עליו מקצת מן הגדולים הראשונים ג"כ. אלא שכבר שמעת שנותנים טעם לזה, שהם כשהם נודרין ומחרימין. הוי כאלו על דעת שאם נרצה להתיר, בין בטענה, בין שלא בטענה, אלא ברצון פשוט לבד, נוכל להתיר. והוה ליה כהפרת הבעל, וכבר שמעת ממני כמה פעמים דברים אלו בארוכה, וגם אתה רמזת הענין כן. וכיון שכן, אם דין זה אמת, הלכו להם כל הטעמים אלו, וכל הספקות. וכיון שנתקנו הדרכים, בין שעדיין עומדים בשבושם, יכולין הם להתיר. שהרי זה כאלו התנו לעשות כן, זולתי אם פירשו בשעת החרם מפורש, שלא יהא לו היתר, כאשר אמרתי לך פה אל פה, כמה פעמים. גם מה שאמרת: שעדיין לא בא הזמן ולא חל הנדר, וכל שלא חל אינו ניתר[361] אינו לפי דעתי, בעניני חרמי הקהל. לפי ההסכמה ההיא[360] שאמרנו, לפי שחרמים אלו כאילו יש בהם תנאי, שיוכלו להתיר בכל עת שירצו הם, וכעין הפרת הבעל[362] שהפרת הבעל אינו צריך שיחול. שלא אמרו, אלא בהיתר הזקן, כמו שמפורש בשילהי נדרים (דף צ). וכ"ש כאן, שכבר חל החרם, ונמשך הוא, דאסור ממילא, עד ר"ח אייר בין שיאמרו הברורים, בין שישתקו. ולא שמו בהם האיסור אלא ההיתר. שאם יראה בעיניהם שנתקנו הדרכים, שיוכלו ללכת.

תשובה רלו

א שאלת:[363] מנודה שמת בנדויו, אם יש רמז בשום מקום, שיהא אסור להתעסק בקבורתו. שלא מצינו אלא ב"ד סוקלין את ארונו, לא שישליכו עליו גל של אבנים, כגלו של עכן, אלא ב"ד מניחין אבן אחת על ארונו. אבל איסור בעסק קבורתו לא מצינו. והרי ארונו, קבורתו. ועוד, שהרי נשכר ונשכרין לו, אפילו בחייו, שהוא נהנה במה שנשכרין לו. ואם תמצא לומר: דמותר לחבירו, מוחרם מהו? מפני שהחמירו עליו: לא נשכר ולא נשכרין לו. דדילמא בחייו שאני, שהוא נהנה. אבל לאחר מותו לא, או דילמא לא שנא[364]?

ב תשובה: אני, איני יודע שהחמירו בשום מקום על המנודה, יתר על מ"ש שם באבל רבתי (בפ"ה). אבל כל ז' הימים, שב"ד סוקלין את ארונו בהנחת אבן אחת על ארונו. אבל מתעסקין בו בקבורתו, ובכל צרכיו. ומסתמא, דמתעסקין עמו לכל דבר. שלא אמרו אין מתעסקין עמהם לכל דבר, אלא בהרוגי ב"ד, ובמאבד עצמו לדעת, ובפורשין מדרכי

[360] עיין למרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח שרמז כן משם תשובת רבינו המחבר ז"ל יע"ש.
[361] עי' במיוחסות סי' רע"א, ולעיל סי' ס"ז יע"ש.
[362] עי' מ"ש רבינו המחבר ז"ל בח"א סי' תר"ח.
[363] [עיין לעיל בסי' ר"כ בהערה].
[364] תשובה הלזו רמזה מרן הב"י בי"ד סי' של"ד יע"ש. ועי' לרבינו המחבר ז"ל בח"א סי' תשס"ג ובח"ד סי' רכ"ט ובקטנות סי' ל"ב וסי' נ' יע"ש.

צבור, והמסורת. אבל במנודה ואפילו במוחרם, לא אמרו. אף על פי שאין ראיה לדבר, מדר' אליעזר הגדול ע"ה, שאמר עליו ר' עקיבא: הותר הנדר; כדאי' באבל רבתי (בפ"ט). על כל המתים אינו קורע, שהוא גדול העולם. ורבנן לא ברכוהו, אלא לגדר שלא ילמדו היחידים לחלוק על הרבים. זכר לדבר יש, ולא הוצרכו לומר: הותר הנדר; אלא כדי שלא יהו ח"ו צריכין להניח אבן על ארונו. ואיפשר לומר שהותר הנדר, ממילא קאמר, שאין אסור למתים. אלא שהרמב"ן ז"ל כתב בספרו הידוע, תורת האדם, שהמנודה כמאבד עצמו לדעת. ואני מה שנ"ל כתבתי. ומ"מ לא אמרו אלא במנודה, ומשום אפקרותא, ועובר על דעת חכמים. אבל לממונא, כיון שמת פטור מגזרתם, ואין סוקלין לו ארון, ומספידין לו כראוי. ואף כשאמרו בכל מקום. אין מתעסקים לכל דבר; לא לענין קבורה ותכריכים אמרו, אלא שאין קורעין ולא חולצין עליהם, ולא מספידין עליו. וכמו שאמרו במאבד עצמו לדעת, וכדתניא: המאבד עצמו לדעת, אין מתעסקים עמו לכל דבר, ואין קורעין, ואין חולצין עליו, ואין מספידין עליו, אבל עומדין עליו בשורה וכו'; כדתניא באבל רבתי (בפ"ב). ואטו המחותך, והמסורס, ובן שמונה חי, והנפלים, ובן ט' מת, שאין מתעסקים עמהם לכל דבר, התם מי לא קברינן להו, או מניחים אותם עד שיגררם חולדה וברדלס! ותדע עוד, דאפי' בהרוגי ב"ד שאמרנו, בפ' נגמר הדין (סנהדרין דף מו) דכיון דבדין הויא להו כפרה, ואפ"ה בקברי אבותיהם אין נקברים, אבל בקברים שהתקינו להם ב"ד נקברין, אלא שאין עומדין עליהם בשורה. וכן לכל שאר הדברים, של כיוצא באלו. אבל לא לקבורה, ולא לתכריכין. ומסתברא דאפילו מנודה ומוחרם, בקברי אבותיו הוא נקבר. דאל"כ אף להם יתקינו בית הקברות שלישי, או אפי' רביעי, אחד למנודים ואחד למוחרמים, דאין קוברין רשע קל אצל רשע חמור. ואם מפני שהוא רשע, אין קוברין רשע אצל צדיק, ההוא אפילו בשאר בני אדם נמי, ואפי' כשר אצל אחד מגדולי ישראל. והפורש מדרכי צבור, אינו כפורש מהם מן המס, שזה אינו אלא באחד [שמא צ"ל: כאחד] מבעלי עבירה, או כאחד מן הגזלנין שגוזל מנת חלקו מן הצבור. ולא כל הגוזל את הרבים נקרא פורש מדרכי הצבור. ולא אמרו (שם במס' שמחות [אבל רבתי] בפ"ב), אלא בפורשים מדרכי צבור, כגון: המינים, והמומרים, והאפיקורסי', וכן המסורות לאנסים; אין מתעסקים עמהם לכל דבר. אחיהם וקרוביהם, לובשים לבנם [שמא צ"ל: לבנים], ומתעטפים לבנים, ובאים ואוכלין ושותין ושמחין, מפני שאבדו שונאי המקום. ועליהם הכתוב אומר: הלא משנאיך ה' אשנא. ובהדיא תנייא: אבל מי שפורש מדרכי צבור, כגון: המינין, והמומרים, והגודפנין, והחנפין, ואפיקורסין, ומבזה

את המועדות, ושכפרו בתחיית המתים, ושאמרו: אין תורה מן השמים; וכולה, ברייתא כדאיתא התם[365] וכ"ש במי שאינו רוצה לפרוע את המס, שבא בטענה, כמו שאמרת.

תשובה רלז

א שאלתם: ראובן ושמעון היו דרים בקלעס איו"ב. ושדך שמעון ללאה בתו, לחנוך בן ראובן. ופסק שמעון לתת לבתו לזמן הנשואין, כך וכך. וראובן פסק ליתן לאותו זמן, כך וכך. ונשבע שמעון להזמין בתו לחנוך הנז' לקדושין ולנשואין, לזמן ידוע, ולפרוע לו אותה נדוניא לאותו זמן. ובתנאי שיתן ראובן לבנו חנוך, כל מה שקבל על עצמו ליתן לו. ושיקדש וישא אותה חנוך הנז' לאותו זמן. ועוד קבל על עצמו, להשלים כל זה לאותו זמן, בקנס ידוע. וכן נשבע חנוך, שיקדשנה וישאנה לאותו זמן, וקבל על עצמו בקנס ממון ידוע. וכשהגיע הזמן הנז', נאנס חנוך הנז', והושם בבית האסורים בסרקסטה. וטען חנוך שהוא מזומן לישאנה, אם יזמינוה לו שם. וטוען שנפטר מידי שבועתו וקנסו, בכך, מפני שלא קבע מקום ידוע לנשואין בפירוש. ושמעון טוען: שאין לו להזמינה, אלא בקלעס איו"ב. ובין כך ובין כך, עבר הזמן הקבוע ביניהם. וזה בא וטוען, שחבירו עבר על תנאי, ותובע קנסיו וזה תובע בהפך. הודיעני: הדין עם מי?

ב תשובה: כך נראין הדברים, שאין לשמעון להוציא בתו ממקומה, לינשא במקום אחר. שהקפדה היא זאת, שלא להוציא בתולת ישראל ממקומה, קודם נישואין. והקפדה ודאית היא זאת, וכענין שנזכר בקדושין (בפ' האיש מקדש דף נ), גבי האומר לשלוחו: צא וקדש לי אשה פלונית, במקום פלוני. והלך וקדשה במקום אחר, אינה מקודשת, משום דלא ניחא ליה דיקדשה באותו מקום, דילמא ממלי מילי מילי. וכן בגיטין, שאינו רוצה שיתבזה באותו מקום. וכ"ש האי, שהמחזר אחר האשה, ואין האשה מחזרת אחר האיש. וכ"ש עכשיו, שהכל מקפידין בכל מקום על הדבר הזה, וסתמם של משדכין בנותיהם, דעתם שינשאו במקומם. ואפי' אם היה ממקום אחר, אלא א"כ התנו בפירוש[366] כ"ש אלו שהיו שניהם במקום אחד, דנמצא שמעון זה פטור מקנסו ומשבועתו. וכן חנוך פטור משבועתו ומקנסו, לפי שהוא אנוס. ויש טענת אונס, ובכל דבר חוץ מגיטין, מתקנת חכמים, משום צנועות ומשום פרוצות, כמו שנזכר בריש פרק ראשון דכתובות.

[365] עי' בס' עולם רבה פ"ג.

[366] עי' להתשב"ץ בח"ג סי' שי"ז, ועיין למוהרמ"ג ז"ל בסימן מ"ד, ומוהריט"ץ בסי' ה'.

תשובה רלח

א וזה מה שהשבתי לחכם ר' יעקב בן הכשף, בעל ישיבה בטוליטולה, על הנהגת המדינה זו, ויסור העוברים.

ב דע: כי לשון רכה תשבור גרם, ולעולם כל מישר ומישר, ופנה דרך לפני העם, להסיר המכשלה את העם צריך לעלות מן הקלה אל החמורה. ואין נוטלין כל החבלה ביחד, ואחר כוונת הלב הדברים אמורים. כבר ידעת מ"ש בנזיר (דף כג:): גדולה עבירה לשמה, ממצוה שלא לשמה. וכבר הראו לנו מועצות ודעת, במה שהזכירו בפ"ק דע"ז (דף טז) גבי של בית רבי, שהיה מקריב לבית קיסר שור פיטם ביום אידם, חיסר ד' רבוון. שלא יהיו מקריבין אותו יום, אלא למחר. חיסר ד' רבוון, שלא מקריבין אותו כל עיקר. ואמרו: ר' למעקר מילתא בעי, ועקרי אותה פורתא פורתא. הנה זאת שמענה, ואתה דע לך עוד, כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במדה אחת. וזכור נא ענין דוד אדונינו מלכינו, אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעי, ואף על פי שהיו בני מות. והטענה שאמר: כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל. כי לכל זמן מזומן, והעלמת עין מן העובר, לעתים מצוה, והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עיין לעתים בקלות. ואני רואה שצריך שיתחזק ענין התקנות בתחילה, ולא יכנס במחלוקת. וכבר ידעת ענין מלכנו הראשון שאול, כי היה כמחריש[367] והעלמת עין בדבר זה, עד אשר יחזקו זרועות העומדים על הפקודים, מצוה רבה. והמקיים את המצוה, עשה סמוכות לתקנה, ובנקלה חומה בצורה. ואחר תחזקנה ידיך, ומלכת בכל אשר תאוה נפשך. והנך רואה כי גלתה סנהדרין ממקומה, כדאיתא (בסנהדרין דף מא) כדי שלא יצטרכו לרבות בדיני נפשות, מפני שראו דרבו הרצחנים. כ"ש אנו, שאין בנו כח מדין תורה לדין בדיני נפשות, ואף לא בדיני קנסות, אלא לצורך השעה. ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה, כמוזכר בסנהדרין (דף מו) וביבמות (דף צ). ואם השתיקה לעתים לגדר, אין כאן סייג בחזקה ידבק ההפך. זהו עצתי, שתפתה בלשון רכה, פעם ושתים. והרבה רעים על הרעים, שמאל דוחה וימין מקרבת, אולי יזכו, וישובו מדרכם הרעה, ורשעים עוד אינם. ואם לא ישמעו, ויעברו בשלח יעבורו, תלוש ומרוט, טול מקל והך על קדקדם, אלף ופרוטרוט. היש דבר שצריך שישקול הפסד כנגד שכר. וצריך מתון והסכמה והמלכה, ומתוך כך יסור הרבים לשום שמים. כי כל שהמעשה גדול, וחזקת היד רצה, צריך יותר השגחה והסרת הכעס. וצריך

[367] יש להרגיש על זה, שהרי מצינו דבעבור זה נענש שאול המלך, משום דמחל על כבודו, וניטל המלכות ממנו, כמ"ש ביומא כ"ב ע"ב. אם לא שנאמר דרבי' המחבר ז"ל השמיענו טעם לשאול המלך, על הנהגה הזאת, וללמוד ממנו בהדרגה וק"ל.

שיהא הדיין חושש את עצמו, שמא אש קנאתו לשי"ת תבער בו, ותהיה גורמת להעלם הדרך הטוב והנכון מעליו. על כן, כי תבא הנקימה לפניו, בעודה בכפו לא יבלענה, שמא יאכלנה פגא. אלא יבשלנה, וימתיקנה בסוד הזקנים, וישרים בלבותם. ואם יש אנשים רשעים מפורסמים, ורצית למתקם, ועוד הם בתמרוריהם עומדים, תמנה עם הזקנים, בין להלקות, בין לקוץ יד או רגל, ואפי' להמיתו[368] ואף על פי שדיני התורה בטלו מן הסנהדרין, עוד לא בטלו לצורך השעה. הנה אמרו בפרק כל היד (נדה דף יג:): רב הונא קץ ידא. ואמרו ביבמות פרק האשה רבה (שם [צ']): שבית דין מתנין לעקור דבר מן התורה, לגדור דבר הצריך גדר, וצורך שעה. דתניא: אליו תשמעון, אפי' אמר לך עבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה, שמע. למסקנא, למגדר מילתא. ותניא: א"ר אליעזר בן יעקב: שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה. לא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה באדם אחד, שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאהו לב"ד וסקלוהו. ולא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך. ובכולם אסיקנן: טעמא למגדר מילתא. ושוב מעשה באדם שהטיח את אשתו תחת התאנה, והביאו לב"ד וכו'. ולא מפני שראוי לכך, אלא דהשעה צריכה לכך. והנה שמעון בן שטח תלה פ' נשים באשקלון ביום אחד, כמוזכר בפרק נגמר הדין. ואף על פי שאין תולין נשים, ושאינם דנין שנים ביום אחד, והנה ר"ש בן אלעזר שהיה גדולם של ישראל, שהיה הורג ברשעי ישראל בהורמנא דמלכא, ושלא בעדים והתראה, כמוזכר בפ' השוכר את הפועלים (בבא מציעא דף פג[369]:).

תשובה רלט

א עוד אמרת: שיש שם נער כהן, ונחשד בעבירה, ומנעת ממנו מתנות כהונה. ונשבע שלא ישוב לקלקולו, ועבר על קלקולו, ונתייחד עם העריות על פי עדות נשים, וברח. ואח"כ בא לפניך כמתנצל ואומר: כי עבר באחרות, ולא בזו. וקבל עליו כל מה שתפשור עליו. ומאותו היום והלאה, לא יצא קול באותם הרעות. ושאלתני: איך תתנהג עמו במתנותיו?

ב כבר אמרתי, שכל הדברים האלה, הולכין אחר עיני הב"ד. אם רואה אתה שחזר בו, נס נא אותו, ותן דעתך עליו, אם יתחרט וישוב מדרכו הרעה, יסרהו קצת על הקודם, ופשוט ידך אליו לקבלו בתשובה. שהרבה, דחיות הרשעים בשתי ידים עושה. וכבר

[368] [הערת מגיה הדפוס] כל זה איירי דוקא בהורמנה דמלכא, וכדאסיק בסוף דבריו. שהיה רשב"א הורג ברשעי ישראל, בהורמנא דמלכא דוקא.

[369] עי' מ"ש ר' המחבר ז"ל בתשו' ח"ג סי' שצ"ג, ומ"ש מרן הב"י בח"מ סי' ב' ועיין לקמן בסי' רל"ט.

ידעת, מה שאמרו (בסנהדרין דף קז:): לא כגחזי, שדחאו אלישע בשתי ידים[370] והרבה אנשים וחטאים החטיאם היצר הרע, ולבבם הזונה, ואחר ישובו, ומהם תצא תורה. וכבר ידעת מ"ש (ברפ"ק דע"ז דף י"ז) באלעזר בן דורדיא: לא דיין לבעלי תשובה שמוחלין להם, אלא שקורין אותם רבי. ואמרו (בברכות ל"ד ע"ב): מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. וכבר ידעת, מה ששנו בברייתא בראשון של ע"ז (ז ע"א): וכולן שחזרו בהם, אין מקבלין אותם עולמית, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: חזרו בהם במטמוניות, אין מקבלין אותם. בפרהסיא, מקבלין אותם. איכא דאמרי: עשו דבריה' במטמוניו', מקבלין אותם. בפרהסיא, אין מקבלין אותם. ר' יהושע בן קרחה ור' שמעון אומרים: בין כך ובין כך, מקבלין אותם. שנאמר: שובו בנים שובבים. א"ר יצחק איש כפר עטיש שאמר משום ר' יוחנן: הלכה כאותו זוג. ולענין המתנות, מדין הגמרא, אפילו היה במקום ת"ח ועם הארץ, אין נותנים מתנות לעם הארץ, אלא לחכם[371] שהמתנות דין, כמוזכר בחולין פ' הזרוע (חולין דף קל:): אם יש לו מכירים שנהגו לתת לאבותיו ולו, נותנין לו. [הושמטה הערת בעל רחמים לחיים]. אבל עכשיו נהגו לפי דעתי בארצכם, שנותנין מתנות, שאין משגיחין בכף מאזנים, להבדיל בין ת"ח לעם הארץ. ואם הנער הזה רואה אתה, שהוא מתחרט וחוזר מדרכו הרעה, הניחהו, ויתן לו מי שיתן. ואף על פי שיש לחוש שמא מחמת יראת המתנות חוזר, אין אני רואה כ"כ עכוב. ואם מפני אותה שאמרו בפ' זה בורר (כ"ה): ההוא טבחא דנפק טריפה מתחותי ידיה, פסליה ר"נ, ועבריה. אזל רביה מזייה, וטופריה סבר ר"נ לאכשוריה. א"ל רבא: דילמא אערומי קא מערים. אלא מאי תקנתיה? כדר' אידי בר אבין: אין לו תקנה, עד שילך למקום שאין מכירין אותו, ויחזור אבידה בדבר חשוב. התם הוא, כי מאחר דנחשד להאכיל טרפות, אין סומכין עליו לאכול, עד שיצא מהחשד, וכענין שאמרנו. אבל ליתן לו מתנותיו, אם כהן הוא, אחר שלקה על עברותיו, וחזר בו, אינו בענין זה. וכבר אמרו במכות (כ"ג ע"א): ונקלה אחיך. כיון שלקה, אחיך הוא. ואמנם יסוד כל זה, הוא שתכיר בו שהוא מתנהג כשורה.

[370] עיין להרב פחד יצחק, מערכת נימול מד"ס עד דס"ח יעש"ב.

[371] [עיין מ"ש רבינו המחבר הרשב"א ז"ל, והר"ן בה' בפרק קמא דחולין לדכ"ה ע"ב, בתוספת ישנים בשבת לדף י"ז ע"ב יע"ש].

תשובה רמ

א עוד אמרת על אחד שבא מאשבילייא, ואשה עמו. ויצאו עדים עליו, שהוציאה מתחת בעלה בזנות, ונשתמדו שניהם, ואח"כ קבלה גט מבעלה. ועתה הם בטוליטול"ה, יוצאים בחזקת יהודים, ובאיש ואשתו, ויש בידך למוסרם למלכות. מה יעשה בהם?

ב תשובה: כבר ידעת, שהאשה שזנתה תחת בעלה, ויש עדי טומאה, אסורה בין לבעל בין לבועל. בין יש לה בנים מן הבעל, או מן הנטען, יוצאה מזה ומזה. ואפי' היו בעלי תשו', מכריחין להוציאה בעל כרחו, ולא תדור עמו ולא בשכונתו. אבל למוסרו למלכות להורגו, זו אינה שלי, שלכם היא! אם ראיתם לפי העדת העדים, שהענין אמת כמו שהעידו עליו שנשתמד, ועוד שהוציא את האשה בזנות. וראיתם כי יש גדר בדבר למסור אותו למלכות, כבר כתבתי לפניך, מה שיספיק לדבר זה[372] ואם לאו, יסרהו ותלקהו, והוציאוהו מתוככם. זה למקום אחד, וזה למקום אחד, כדי שלא יזדווגו עוד, ויחזור הדבר לקלקולו. ואמנם ידעתי, כי הזקנים שבעירך, ורעיך האצילים, עמהם עצה ותושיה, לפי מה שיראו, יעשו, ומותר להם לפי השעה, כמו שאמרתי.[373]

תשובה רמא

א עוד אמרת שיש שם אשה נשואה, שיצא עליה קלא דלא פסיק, עד שאומרים שנתייחד עמה, מי שנחשד ממנו כמה פעמים, אבל אין עדים בדבר מה דינה?

ב תשובה: דבר זה, אם הוא דבר מכוער, כאותה שאמרו ביבמות בפ' כיצד (כ"ד ע"ב): רוכל יוצא, ואשה חוגרת בסינר, ורוק למעלה מן הכילה. ויש שני עדים בדבר זה, בזה יש מחלוקת גדולה בין גדולי החכמים. שהרב בעל הלכות, ור"ח, והרי"ף, ור"ת ז"ל, הסכימו: שאין מוציאין אשה מבעלה, אלא בעדים. ולא שנא יש לה בנים, ול"ש אין לה בנים. ובקלא דלא פסיק, דוקא מנטען ולא מבעל. ורב אחא משבחא גאון, ורש"י ז"ל, סוברים: דאפי' מבעל מפיקנן [מפקינן] בקלא דלא פסיק, וכשאין לה בנים מבעל. והוא, דליכא אויבים. אבל יש לה בנים, אין מוציאין אותה ממנו, אלא בעדים דטומאה, או שאין לה בנים, ואיכא אויבים, דאויבים הוא דמפקי לקלא. והנה לפנים בהלכות ר' אלפס ז"ל, עיין ביבמות בפרק כיצד. ובדעתו ובדעת הגאונים הנז', אני סבור[374] והדברים עתיקים.

[372] עיין בתשו' מור"ם [הרמ"א] בסי' פ"ח ועיין בתשובת הרב ב"ד בח"מ סי' ב' ובהרב דבר משה ח"ב סי' א' וסי' ב' יע"ש.

[373] ועמ"ש לעיל בסי' רל"ז.

[374] תשובה זאת רמזה מר"ן הב"י באה"ע סי' י"א יע"ש, ועמ"ש רבינו המחבר ז"ל בחי' ליבמות שם, ובתשו' ח"א סי' תתל"ה ותתל"ג ואלף רל"ז יע"ש.

ואיני בא עתה להאריך בראיות ובטעמים, שהלכות מרובות הם, והשליח דוחק. אלא שאני כותב לך דרך כלל, שלא תוציאוה מבעלה, אלא בעדי טומאה. וכ"ש אם יש לה בנים מבעל[375]

תשובה רמב

א עוד אמרת שיש אחד, שהוא תופס ישמעאלית מיוחדת, וגיירה ונתן לה קדושין, והוא עמה בלא כתובה: ואני רוצה להוציאה ממנו, מפני שהחרמנו ע"ז במאסר, שיוציא כל מי שתופס ישמעאלית, או אפי' יהודית, או ישאנה בקידושין וכתובה. והוא טעין: דהוא עמה בהיתר, אחר שקדשה. וגם על החרם הוא טוען: שהוא עשה מודעא בפני עדים בשעת החרם, שלא היה מקבל החרם. והוא טוען עתה: כי בשעה שישמע מפי כבודך שהוא עובר על החרם, או שלא יספיקו לו הקידושין, שישאנה.

ב תשובה: כבר ידעת ששנינו, ביבמות בפרק כיצד (כ"ד ע"ב): הנטען מן השפחה ונשתחררה, מן הנכרית ונתגיירה, לא יכנוס. ואם כנס, אין מוציאין מידו. ואפשר שאפי' לא כנס בנשואין, אלא שקדש, אין מוציאין מידו. דכל דצריכה גט, מוציאין קרינן ליה, ואין מוציאין בדיעבד[376] ואם לא שהחרמתם, אפשר היה להשהותה אצלו, דהיינו פילגש. אבל החרם מעכב. כי מה שטוען דמסר מודעא, מודעתו בטלה, שהרבים יכולים הם להחרים אפי' בעל כרחו. וכדכתיב: במארה אתם נארים, ואותי אתם קובעים הגוי כולו. אי איכא גוי כולו, אין. אלמא: היחידים הם בארור, אי איכא רוב. כ"ש כולם, חוץ מיחידים, וכ"ש חרם העשוי לקיים התורה, ולכלא פשע ועבירה[377]

תשובה רמג

ועל האנשים הגנבים, אשר אמרת, כבר אמרתי דהכל לפי השעה ואם אתם רואים שחוזרים בהם, ואפשר להתיר להם מחמת החרם, מוטב. ואם לאו, דאינם רוצים לקבל עליהם מה שגזרת עליהם, כאילו קוצים מן הכרם. ולעולם תעשה מעשיך עם האצילים. שאמרת, שהם בעלי עצה, והסברה. וה' אלהיך יעמוד על ימינך, ועשה מרעה לבלתי עצבך.

[375] [ועמ"ש בעניותי בספרי הקטן סמיכה לחיים חאה"ע סי' ח' יע"ש].
[376] עיין לר' המחבר ז"ל בח"א סי' אלף ר"ה.
[377] [ועמש"ל ר' המחבר ז"ל, סימן קכ"ה, וסי' קכ"ו, ולקמן סימן רמ"ה ומ"ש בהגהותי שם בס"ד].

תשובה רמד

א שאלת: הרי שהשר העביר כרוז בעיר: שלא יחרימו הקהל שום חרם; כי אם ברשות ראובן. ואם יחרימו, שיהא אותו חרם מבוטל. אי הוי מבוטל כיון שבטלו השר, או לא?

ב תשובה: כל דאין החרם מבוטל ע"י כך. שאין ביד שום אדם לבטל שבועות ונדרים וחרמות של אחרים, ולא להתיר, זולתי איש לאשתו ואב לבתו. וא"ת: שאין השבועות ונדרים וחרמות חלים על דבר מצוה, ומצוה לקיים דבר שר ושלטון. דברים בגו.

תשובה רמה

א עוד שאלת אנשים העושים שררה על הצבור שלא מדעת הקהל, ובלא מינויים. ופעמים יחרימו מדעת עצמן, חרמות שלא כדין. ואין הקהל מוחים בידם, שיראים מהם מחמת אלמותם, ועוברים הם על אותו החרם. הודיעני: אם יש כח בהם להכריח להקל מעצמם, או לא? ואפי' אם הסכימו עמהם קצת מהקהל, כיון שאינן ממונים מהקהל. ואפילו הם מראשי הקהל וממונים עליהם, כיון שהם רואים שהם מוכרחים בכך שלא מרצונם, והם מחרימים על דעת שלא יקיימו. אם יש לנהוג על פי אותו החרם, אם לאו? ועוד שפעמים מוסרים מודעא בחשאי בכך, ופעמים יודעין בפירסום, שאינם מקבלין. מה דינו? אם חייבין לנהוג ע"פ אותו החרם, אם לאו[378]?

ב תשובה: דברים אלו צריך להתיישב, באם מפני שבכל מקום ומקום הוצרכו הרבים למנות אנשים להשגיח על תקוני הצבור, והם גודרים ומתקנים לפי השעה. ולולא זה, ירבו המתפרצים, ואיש כל הישר בעיניו יעשה. אבל אם אינם ממונים ראשים על העם, אין באסיפה להחרים, אלא א"כ יסכימו עמהם רוב הצבור, והתלמידי חכמים שבעיר, ואפי' יהיה אותו החרם לגדר ולתיקון, שאין הרוב משועבדים למיעוט. וכ"ש אם יהיה שלא כדין, שאם אינו כדין, ואין גדר ותיקון בכך, אפילו עשו אותו ראשי הצבור וגדוליו; אין הצבור מחוייבים לנהוג על פי רצונם, כיון שאין תקון וגדר בדבר. וכ"ש אם היא גזירה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה[379] עד שיהו פורצים ועוברים, ואפי' עשאוהו לגדר ולסייג שלא ליגע לאיסורין. ותדע, שאין לנו גדול מדניאל שגזר על השמן (ע"ז ל"ז ע"ב) בעיר, ותלמידי שמאי והלל שהוסיפו וגזרו אפי' בשדה. ועם כ"ז, בא ר"י הנשיא ובטלו, ואף על פי שלא היה גדול כמותם. וכבר ידעת מה שאמרו בגמ' (במ"ק ג ע"ב): שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו, אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. ואפ"ה בטל

[378] עיין בתשובות הקטנות סי' ק"ח.
[379] עיין בהוריות ג ע"ב.

ר' יהודה הנשיא, והתיר את השמן. ואף על פי שלא היה גדול כדניאל, ולא כתלמידי שמאי והלל. ונתן הטעם בגמרא: מפני שלא פשט איסורו ברוב ישראל. דאמ"ר שמן בר אבא אמר ר' יוחנן: ישבו אבותינו ובדקו על השמן, ולא פשט איסורו ברוב ישראל. וה"ה לחרמות שהחרימו, שאם לא קבלו הרוב, אינם מחויבים לנהוג בו. דאמר ר' אדא בר אהבה (שם בע"ז): במארה אתם נארים, ואותי אתם קובעים, הגוי כולו. ואי לא, לא. וכ"ש כשמיחו בהם הרוב, והוציאו עצמם מכלל החרם בשעתו[380]

תשובה רמו

א שאלת: ראובן שדך יתומה כבת ט' שנים, ונשבע שבועת התורה שישאנה לזמן ידוע, כדת משה וישראל. ועוד חייב עצמו זה לה, במאה זהובים, והושלש אותו שטר חוב ביד שליש, שאם לא ישאנה לזמן הנזכר, שיתן השליש השטר ליד היתומה. ועכשיו הגיע הזמן, ואינו רוצה לישא אותה. וטוען: שאינו מחוייב מצד השבועה, לפי שאי אפשר לקיימה, שהרי נשבע לישא אותה כדת משה וישראל. והדת נותנת: שהנושא אשה, צריך לקדש, וזו הואיל ואין לה אב לקבל הקידושין, אי אפשר להתקיים המעשה. נמצא שנשבע ע"ד שאי אפשר לקיימו. וכיון שכן, תובע מן השליש שיחזיר לו שטרו. וקרובי היתומה אומרים: מ"מ חייב לישא בכח השבועה, בין אי תופסין הקידושין בה, בין אין תופסין. וכיון שכן, תובעין מן השליש להחזיר השטר חוב ליתומה. עוד טוען ראובן: שאם ישאנה, צריך לכתוב לה כתובה, ולכשתגדל תמאן ותלך לה, ואפי' בנה מורכב על כתפה, ותוציא ממנו הכתובה. ועוד, שהיא קטנה ואינה יודעת בטיב בעל ושמושו. הודיעני: הדין עם מי?

ב תשובה: חזרתי על כל צדדי דברי ראובן, ולא מצאתי בהם ממש: לא בטענתו הראשונה, ולא בטענתו אחרונה. ודברים פשוטים הם, ששבועתו שבועה, וחייב הוא לקיימה, ואפשר כדת משה וישראל, שהרי תקנו חכמים נשואין לקטנה, כדי שיהא בעלה משמרה, כדאיתא ביבמות בר"פ (ארוסה) [חרש] (קי"ב ע"ב). ואם מפני שנשבע שישאנה כדת משה, וסבור לומר שזו א"א לה להתקדש כדת משה וישראל, כלומר: קדושין דאורייתא, זו שגגה גמורה היא, לפי דעתי. כי כל מה שתקנו חכמים, כדת משה וישראל היא. ומי שמקדש את הקטנה, בו בלשון הוא מקדשה. והטעם, שהתורה אמרה: לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. דרך כלל אמרה תורה, שלא נסור ממה שיגידו לנו, בין בפירושי התורה, בין בתקנותיהם. ומי שאינו שומע להם, עובר על דת הוא. ואף

[380] עיין מש"ל בסימן קפ"ד וסימן קכ"ה יע"ש.

על פי ששנינו בפ' המדיר (כתובות דף ע"ב ע"ב): אלו יוצאות שלא בכתובה: העוברת על דת משה ויהודית. איזו היא דת משה? מאכילתו דבר שאינו מעושר, ומשמשתו נדה, ואינה קוצה לה חלה, ונודרת ואינה מקיימת. ואיזו היא דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטווה בשוק, ומדברת עם כל אדם. דאלמא: לא תקרא דת משה, אלא מה שהוא ממש מדאורייתא. לא היא! דהתם, איכא למימר דבין עוברת על מצות התורה ממש, בין עוברת על מה שנהגו היהודי' לנהוג בנות ישראל בצניעות, דיוצאה שלא בכתובה. לפי' פרט מה שעוברת ומעברת אותו על מצות התורה. והלכך התם, על הכוונה כדת משה, ממש; ודת יהודית, במה שהיהודים נוהגים בצניעות. אבל כאן, דת משה אפי' בקידושין דרבנן, שהדת צותה לשמוע לתקנותיהן. ותדע, דאי לא כן, מאי האי דקאמרי: כדת משה וישראל? ומאי דת משה, ומאי דת ישראל? ומי מקדשה בשתים? ולדעת רש"י ז"ל[381] והר"ם במז"ל[382] אין לך קדושין מד"ת, אלא קידושי ביאה. וא"כ לדבריהם, היאך המקדש אומר כדת משה וישראל, והוא אינו מקדשה אלא בכסף![383] ומה שטען, שאם ישאנה יצטרך לכתוב לה כתובה, ולכשתגדל תמאן בו ותצא, ואפי' בנה מורכב על כתיפה, ותטול ממנו כתובתה, זו יותר שגגה שאין הלכה כן, אלא כמ"ד עד מתי הבת ממאנת? עד שתביא שתי שערות. ועוד, דכל ממאנת אין לה כתובה, וכמו ששנינו בפ' אלמנה ניזונית (כתובות דף ק' ע"ב). הממאנת השניה והאילונת, אין להם כתובה ולא פירות ולא מזונות וכו'. אלמא: אין לה כתובה כלל, ואפי' נכסי מלוג שלה, שכלו ביד הבעל ואינם אינו משלם, ולא נכסי צאן ברזל. כדגרסי' התם בגמ' (שם [כתובות] ק"א ע"א). אמר ליה רב הונא בר חייא לרב כהנא: אמרת לן משמיה דשמואל: לא שנו אלא נכסי מלוג. אבל נכסי צאן [ברזל] לא. הוי בה ר"פ: אהייא? אילימא אממאנת, אי דאיתנהו, אידי ואידי יש לה. אי דליתנהו, אידי ואידי אין לה. ותוספת בלבד הוא שיש לה, מפני שרצה הבעל ליזון מנכסיו, שיודע שהיא יכולה למאן, ואפ"ה לא חשש וכתב לה. ש"מ שהוא גומר בדעתו, ונותן, אפי' תמאן בו. וכדאמרי' התם (שם [כתובות ק"א]): אמר שמואל: ל"ש, אלא מנה מאתים, אבל תוספת יש להן. תניא נמי הכי. נשים שאמרו חכמים, אין להם כתובה, כגון הממאנת וחברותיה, אין להם מנה מאתים, אבל תוספת יש להם.

[381] עיין לרש"י בפ"ק דכתובות ג ע"א, ובש"ס שם. ועיין להריב"ש ז"ל בסימן שע"ו ודו"ק.
[382] בפ"א מהל' אישות ה"ב, ועי' לה"ה והר"ם ושאר המפרשים ז"ל שם.
[383] עיין לרב בש"מ לכתובות שם.

תשובה רמז

א עוד שאלה. הרי שכתבו בני העיר בתקנותיהם: שיהא נדון כל ענין התקנה, וכל לשון מסופק שבה, כאשר אדון להם אני. אם יש לי רשות לדון, כאומר כפי מה שיראה בתיקון הענין, או דוקא במשמעות הלשון?

ב תשובה אילו כתבו: כל ענין מחודש, וכל לשון מסופק, יהיה נדון ע"פ פלוני; היה לך לדון הענין המחודש, לפי מה שיראה לך, שיהא בו תיקון ענין התקנה. והלשון מסופק, לפי מה שיהא דעתך נוטה בו במשמעותו. וכבר ידעת: שהנהגתי אני בו במקומנו, להסתלק מן הספקות. אבל אלו שכתבו: כל ענין התקנה וכל לשון מסופק יהא נדון ע"פ פלו'; אי אפשר לדונו כרצונך, אלא כפי מה שיראה בדעתו, לדון אותו מתוך הלשון, שהם לא שמו בידך אלא לדון מה שהוא נמצא כתוב בשטר התקנה. ועוד, שלא אמרו שיהא נדון כאשר תאמר, אלא באשר תדון[384]

תשובה רמח

א שאלת: הא דאמרינן בפרק הנודר מן המבושל (נדרים דף נא ע"ב): דג שאני טועם, אסור בגדולים ומותר בקטנים. מאי ניהו גדול, ומאי ניהו קטן? דמדקאמ' ליה ר"פ לאביי: ממאי דדג גדול. דכתיב: וימן ה' דג גדול. והא כתיב: ויתפלל יונה ממעי הדגה. ומתרץ התם: דילמא פלטיה דג גדול, ובלעיה דג קטן. אלמא: משמע דאפילו דג דראוי לבלוע אחר, אכתי קטן מיקרי, וזה דבר שאי אפשר?

ב תשובה: בירושלמי (שם בפ' הנודר מן המבושל ה"ג) פי' דבר שהוא פחות מליטרא, מיקרי קטן וכל שהוא ליטרא, מיקרי גדול. דגרסי' התם איזהו גדול, ואיזו קטן? יבא כדמר ר' זעירא: כל (מין) [נון] דאנא אכול פחות מליטרא, כלכיד אנא מטעים ליה ע"כ. ומיהו ודאי איכא למידק בהא דאמרי' (שם [נדרים נא]): דילמא פלטיה דג גדול, ובלעיה דג קטן; לא משמע הכי. וכבר הקשתי אני במקומה, ותרצתיה שם ובלשון שכתבתיה, אני כותבה לך[385] ק"ל: והלא אפי' שניזה על כורחי' גדול הוא, וטפי מליטרא הוא. וניחא לי, דלגבי ראשון קטן מיקרי. מ"מ שמעינן דלשון קטן נופל בדגה, ובהצטרף אצל גדול ממש, אחר שאינו גדול כמוהו, קטן מיקרי, אף על פי שהוא גדול אצל אחרים. אבל

[384] עיין מ"ש רבינו המחבר בח"ד סי' ש"ח.

[385] כ"כ רבינו המחבר ז"ל שם בחי' והר"ן ז"ל בפי' לשם והרב המאירי בחי' לשם בס' בית הבחירה וע"ש שתי' תירוץ אחר יע"ש.

דגה סתם, אינו אלא בהצטרף אצל כל המין. וקטן שבעין, קטן מיקרי, היינו כל שאין בו ליטרא. וכל שהוא ליטרא יצא מכלל קטן, וגדול מיקרי, כדברי הירושלמי.[386]

תשובה רמט

א שאלת: ראובן הקדיש שלש מאות דינרין, ומסר לידי. וכך אמר ראובן המקדיש: אני נותן שלש מאות דינרין לתלמוד תורה, שיתחלקו פירותיהם בכל שנה ושנה לת"ת. ולא פירש אם: ילקח בהם קרקע, או יתעסק בהם ברבית, או בסחורה, או מה יעשה מהם. ועשאני גזבר עליהם. ועתה, הקרן הנה הוא בידי. ואינני מוצא קרקע מעלה שכר לקנותו, ולהלוותם ברבית ירא אנכי, פן יהיה בהם ההפסד מרובה, לפי הזמן. ולבי אומר לקנות בהם ספר תורה, ולתתו לבית אלהינו. כי אני חושש כי היתה דעת המקדיש נוחה בזה, אילו ידע המקדיש הפרק הזה. או אם מותר להלוותם לקופת הצבור, והם יעלו שכר בכל שנה ושנה לת"ת?

ב תשובה: כל מה שאדם מקדיש או מפקיד בכל גלילות אלו, ונותן אותם ביד הגזברים, על דעת הגזברים הוא נותן לעשות בו סחורה, או מלוה, מפני שהארץ הלזו בעלת סחורה והלואה. וכל מי שהקדיש בכל גלילותינו, ומסר ביד הגזבר, כך נהגו הגזברים. וכיון שכן, כל מי שראה ראשונים עושין כן, על דעת המנהג עושה, שבדברים אלו אין בהם אלא מקומם ושעתם. על כן, אם רואה אתה להלוותם, או להתעסק בסחורה, או לקנות בהם קרקע, הכל הוא לדעתך, שכן נהגו, וע"ד כן מקדיש כל מקדיש, ומוסר ליד הגזבר. אבל לקנות ספר תורה, איני רואה שהיתה כן דעת המקדיש. ואף על פי שס"ת, הכל עניים אצלו, מ"מ הרי זה צוה לחלק פירותיהם בכל שנה ושנה לת"ת, ואין זה כי אם למי שעומד בבית הספר. ואני הייתי בא בדרך אחרת, שתהא הרשות בידך, עם הסכמת הקהל, לשנותה למצוה אחרת. מאותה שאמרו בערכין (דף ו:): ישראל שהתנדב נר או מנורה לבית הכנסת, מותר לשנותה, משתשקע שם בעליה. ואסיק' התם: ואפילו לדבר הרשות. אלא שאין אני רואה כן לרבותינו, אלא בדברים המקודשים לבית הכנסת. מפני שאפילו בית עצמו, רשאין בני העיר למכור, וכ"ש תשמישיו[387] והדברים עתיקים. אך להטיל אותם לקופת הצבור, יותר קרוב בעיני, מפני שמעיקר הדין יראה שאין רבית בכיוצא בזה. דלא אסרה תורה, אלא רבית הבא מלוה למלוה (כמ"ש בב"מ דף סט:), וקרן מעות אלו אין בו בעלים, והגזבר אינו נוטל לעצמו. וקרוב הוא להיות זה כהקדש בדק

[386] עיין בדברי רבינו המחבר ז"ל לעיל בסי' מ"ז יע"ש.
[387] עיין במגילה דף כ"ו ע"ב.

הבית, שאין בו רבית. וכדאמרינן (בפ' הזהב דף נז:) רבית ואונאה להדיוט, ואין רבית ואונאה להקדש, דרעהו; כתיב. והכא נמי, ליכא רעהו. דאי משום הגזבר שמלוה ברבית, רבית זה אינו שלו, דא"כ אפי' גזבר בדק הבית כן. ואי משום שכר המלמדים, שמלמדים, את התינוקות, אין עיקר הממון לתינוקות, אלא למי שירצה הגזבר ליתן פירותיהם, שעל דעת הגזבר, הקדיש המקדיש. שאפי' אפוטרופא של יתומים, ג"כ איפשר שאם מלוה מעות של יתומים ברבית קצוצה, אין בו משום רבית דאורייתא, דאפטרופוס אינו מלוה לעצמו, ואין הריבית בא מלוה לאפוטרופא, והיתומים אינם מלוים. אלא דאסור לעשות כן, ובלוטא דרבנן הם, מפני שאוכלי' מה שאינו שלהם. ושבא להם בצד רבית שאסרה התורה, בפ' איזהו נשך (בבא מציעא דף ע). אמר ר' ענן אמר שמואל: מעות של יתומים, מותר להלותם ברבית. א"ל רב נחמן: משום דיתמי נינהו, ספינן להו איסור. יתמי דאכלי דלאו דידהו, ליזלו בתר שבקייהו. מ"מ לכאורה נראה, שאין כאן איסור של תורה. חדא, דהיאך איפשר דטעי בהכי רב ענן. ועוד, היאך אמר ר"נ, בהאי לישנא: דספינן להו איסורא? הו"ל למימר: משום דיתמי נינהו, מלוינן זוזי ברבית דאורייתא, וספינן להו רבית דאורייתא. אלא משום דאכלי רבית, הבא להם מחמת קרן שלהם, לייט להו. אבל כאן, שאין הקרן הממון שלהם, אמאי לא. אלא שלבי נוקפי, אפי' בדבר זה. אלא אם יש בעיר מי שרוצה לקבלם, קרוב לשכר ורחוק להפסד, הוא שאם יפסד הממון, יפסד למקבל, ואם ירויח, יתן מחצה או שליש או רביע.[388]

תשובה רנ

א שאלת: בית הכנסת שהיתה הקדש, ואח"כ הסכימו הקהל להוציא אותו לחולין. הודיעני: אם יש במקומות טענת חזקה, או לא? ואם יש חזקה, הודיעני אם החזקה היא כשאר החזקות?

ב תשובה: בית הכנסת שהיא של הקדש, כגון שהקדישו הצבור להיותה בית הכנסת, אפי' כי לא החזיק באחד ממקומותיה שום אדם, אלא זה בא ויושב כאן היום, וחבירו יושב בו מחר, וכן כל אחד בכל אשר בחרו, אם באו הקהל להוציאה לחולין ולמוכרה: אם של כפרים היא, יכולים הרבים למוכרה, ולקנות בדמיה דברים המקודשים יותר. כמו שנז' דיניה בפ' בני העיר (כ"ו). ואם מכרוה ז' טובי העיר, הממונים פרנסים על ענייני הקהלות, ומכרוהו במעמד אנשי העיר, בתנאי שיקחו בדמיה, אפי' שכר, מותר, וכמו שנזכר שם. אבל אם בית הכנסת של כרכים היא, שבאים שם אנשים מעלמא, א"א

[388] עיין לרבינו המחבר ז"ל, בתשובה הקטנות סי' שכ"ב, ובח"ד סימן ס"ג יע"ש.

למוכרה לעולם, מפני שיד הכל שוה בה. ואפי' הרחוקים יש להם חלק בה, ואין הקהל יכולים למכור מה שהוא לרבים, שאינו מכלל קהלם. אלא א"כ יש שם אדם חשוב, כרב אשי. דאתו כ"ע, אדעתא דידיה, ונעשה הוא אפוטרופוס לכל. וכדאמרי' התם (שם [מגילה כ"ו]): בית הכנסת לוקחים תיבה. אמ"ר שמואל בר נחמני אמ"ר יוחנן: ל"ש אלא בית הכנסת של כפרים, אבל בשל כרכים, כיון דמעלמא אתו, הוייא דרבים, ולא מצי מיזבני. אמ"ר אשי: והאי כנישתא דמתא מחסייא, אף על גב דמעלמא קאתי לה, כיון דאדעתא דידי קאתו לה, אי בעינא מזביננא לה. ואם יחיד הקדישה, איפשר שא"א לצבור למוכרה, ואפי' לכשתמ"ל דאפשר להם למוכרה. ה"מ, דוקא לדבר מצות. אבל לדבר הרשות לא, כענין שאמרו בפ"ק דערכין (דף ו:): ישראל שהתנדב נר או מנורה לבית הכנסת.

ג ולענין מ"ש בשאלת, אם יש למקומות חזקה? אם כל אחד ואחד בירר לו מקום לעצמו, לא קנה, דזו אינה הפקר שיזכה בו כל אחד, כזוכה מן ההפקר. שהיחידים או הקהל כשהקדישה זה, לא הפקיר זה, וזה דבר פשוט. ועוד, שאם אתה אומר כן, א"כ בית הכנסת של כרכים, יכולין הצבור למוכרה, שכל אחד ואחד ימכור חלקו, כקרקע של שותפין. ומ"מ נראה דיש להם חזקה כל דהו, לענין זה, שאם כל אחד בורר לו מקום וישב שם ימים רבים, זה במקום ידוע, וזה במקום ידוע, אסור לזה שבעיר לבא לשבת במקומו של זה, מפני דרכי שלום. ובמה ד"א? שאין בהם קנין גמור, עשאום כקנויים להם, מפני דרכי שלום. וכאותה ששנינו בגיטין בפ' הנזקין (נ"ט ע"ב): אלו דברים אמרו, מפני דרכי שלום: כהן קורא ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל, מפני דרכי שלום מערבין בבית ישן, מפני ד"ש. בור הקרוב לאמה, מתמלא ראשון. ומצודות חיה ועוף, יש בהם משום גזל, מפני ד"ש. ר' יוסי אומר: גזל גמור. ואוקמינן, בשלא נטל ונתן ביד, ולא קנה אותם קנין גמור, אלא מדבריהם. ואפ"ה, לר' יוסי הוי כגזל גמור, להוציאו בדיינין. ולרבנן, הרי זה גזל מפני ד"ש, ואסור לעשות כן, אלא דאין מוצאין בדיינין, וגם זה כאחד מהם.

ד ולענין חזקה ששאלת, במקומות שנהגו להיות מקומות בבית הכנסת ליחידים, [הוייא להו חזקה] גמורה, למוכרם וליתנם במתנה, ולהוריש אותם לבניהם, כשאר החזקות דכותה. לא שיהא צריך לישב שם יום ולילה, ושלא יהא מפסיק אפילו יום אחד, שלא ישב שם, כחזקת הבתים. לפי שחזקת כל הדברים, היא לפי תשמישם. וכל דמשתמש בו זה, כדרך שהבעלים משתמשים במקומותיהם, הרי זו חזקה. אף על פי שלעתים יוצא לעסקיו, והולך למקום אחר, ופעמים חולה, ופעמים שיש בבית הכנסת אחד משני מקומות על מקריהם, וכל כיוצא בזה. שאם אין אתה אומר כן, אין להם חזקה לעולם,

אלא בשטר. וכן הבורות, אין אדם משתמש בהם תדיר (תדיר), אלא בהפסק ובלילות כימים. וכבר כתב בזה הרב העיטור ז"ל, משמו של ר"ת ז"ל. ומ"מ צריך אתה לדעת, שלא כל שעה צריך אדם להביא עידי חזקה. שאילו אחד היה אוכל את השדה, ובא אחר ואמר לו: מה אתה עושה בתוך שדה זו; אין זה המחזיק צריך להשיב כלום, ולא להביא עדים, ששדה זו שלו היא, אלא הרי זה משיב: למה אתה שואלני, ומה לי ולך עד שאשיב? וזו טענה מספקת, עד שיביא התובע עדים שהיתה שלו, או של אבותיו. וזה שהיה אוכלה בא, להוציאה מחזקתו, או מחזקת אבותיו, שקדמוהו. וזה דבר פשוט וברור, ואינו צריך לפנים. ולפיכך, אפילו במקומות דיש להם קנין גמור, במקומות בית הכנסת, הרי הם בחזקתם ושניהם, עד שיביא התובע, שהוא או אבותיו קדמוהו. ומכאן אתה דן לכל, בכל המקומות וזה בנין אב לכל החזקות, ולכל התביעות.[389]

תשובה רנא

א שאלת: עשרה מהקהל שלוו מנכרי מעות לצורך ראובן שמעון ולוי, והם עם העשרה, נתחייבו באותו שטר לנכרי. ומתו שלשה אלה, ובא הנכרי ליפרע מן היורשים [והיורשים] אומרים: שלא יפרעו, אלא חלק כחלק עם העשרה. והעשרה מהקהל טוענים: כי לוו אותם לצורך השלשה, שהם חלו פני הקהל שיכנסו עמהם בחוב, כדי שילוה להם הנכרי. ויש להם עדים משאר הקהל, כי הם צוו להשתעבד לנכרי מחמתם. והיורשים אומרים: שאינם יודעים מזה כלום. גם עדים מהקהל שהודו: להם, שהם יוצאים מן הערבות תוך ט"ו ימים, ונפטרו פתאום ביום השני להודאה זאת. הודיעני: אם עדים אלו נוגעין בעדותם, אם לאו? מפני שאם יפרעו את השטר, הם לא יעזרו ולא יפסידו כלום?

ב תשובה: שורת הדין נ"ל, שהדין עם היתומים. חדא, שהקהל מודים לאלו העשרה, שמחמתם נכנסו ערבים בשטר זה. ובודאי, כל שיפסידו אלו עשרה, ההפסד מוטל על הקהל. והגע עצמך! אם לא ימצא הנכרי ליפרע מאלה השלשה, והוצרכו אלו העשרה לפרוע החוב, אף על פי שהשלה מודים שמחמתם הכניסום, הקהל חייבים עמהם. הלא מכיס הצבור היו פורעים. שאם לא כן, לא נכנסו (אלא) מחמת הקהל, אלא לרצונם וחפצם, שלא מחמת הקהל. וכיון שכן, אפילו עכשיו שאין היורשים מודים להם בכך, והוצרכו העשרה לפרוע, אין ההפסד משתלם מנכסיהם לבד, אלא מנכסי הקהל,

[389] עיין לרבנו המחבר ז"ל בח"א סימן תתקל"ט וסימן תתקמ"ו, ובח"ב סימן ר"כ, ובח"ד בסימן י"א וסי' שי"ט, ובתשובת הקטנות סי' קפ"ט, ועיין לעיל.

שבמצותם נכנסו. ושלוחים של צבור הם, בדבר זה. וא"כ, אף הם אינם מביאים ראיה מאנשי העיר, דנוגעין בעדותם הכא[390] ואפילו אם יפטרו הקהל לעדים אלו, לא עשו ולא כלום. ואינה דומה לאותה שאמרו שם (בפרק חזקת הבתים מ"ג ע"א): וליסתלקו בתרי מינייהו, ולידיינוה. דהתם, היינו טעמא, דכיון שיעידו וידינו, או שלא יעידו ושלא ידינו, אינם מפסידים ולא מרויחים בזה. ויותר מזה, שכל שלא יעידו, הרי אין אנשי העיר ולא הם, מוציאין כלום וכשיסתלקו הם, אין מוציאין לעצמם כלום. נמצא קודם סלוק, כלאחר סלוק. אבל במת קודם, פטור זה, נמצאו העדים אלו מפסידים, ועם עדותם נשמרים מן ההיזק, נמצאו מרויחים בעדותם. ולא הא שאמרו גבי הן הם שלוחיו, הן הם עדיו. השתא דתקון רבנן שבועת היסת, משתבע ומשתבעי כדאי' בר"פ (האיש מקדש מ"ג ע"ב). ולולי ההפרש זה שאמרתי, אטו בשופטני עסקי', כשרואה הלוה הזה. שהוא מפסיד משני צדדים, מה ששלח ביד השלוחים בשבועת השלוחים ומשלם למלוה בשבועת המלוה. אם פקח הוא, פוטר את השלוחים, בין נתנו בין לא נתנו, ויעידו, דעכשיו אין נוגעים בעדות, אלא שאיפשר כמו שאמרתי. ועוד יש לי ראיות על זה, ודי בזו במקום הזה. ועוד יש טענה אחרת ליתומים, שאם היה כן כמו שאומרים הצבור, מ"מ כל שהוא כנגד אלו העשרה, אין השלשה אלו חייבין לעשרה בשטר, אלא כמלוה ע"פ הוא עליהם, ולכשיפרעו לנכרי. וא"כ הרי הוא מלוה ע"פ, ומלוה ע"פ אינה משתלמת מן היורשים, אלא א"כ מת לוה בנו זימניה, או כשחייב מודה, או שמתוהו ומת בשמתיה. ואין כאן אחד מאלו, דזמנו של שטר כבר עבר.

תשובה רנב

א ומה ששאלת דעתי, במאי דאמר ריש לקיש: אם הוא ביתומים גדולים, או אפי' בקטנים[391]?

ב תשובה: דעתי נוטה בזה, כמי שמפרש בכל: בין גדולים בין קטנים. ואין זה מקום אריכות, במה שיש בזה מן הטענות.

[390] עיין לעיל בסימן קפ"ג ובסימן ער"ב [רע"ב].

[391] נראה דרבינו המחבר ז"ל, קאי למ"ש ר"ל בפ"ק דב"ב ה ע"א דהקובע זמן לחבירו וכו'. ואפסיקא הלכתא שם באש"ג, כר"ל ואפילו מיתמי. וכתבו שם התוס' ורבי יונה ז"ל, דהוא דוקא מיתומים גדולים, אבל לא מקטנים יע"ש. אבל הרמב"ם ז"ל ברפ"ד מה' מו"ל, והר"ן ז"ל בפ' אלמנה ניזנית, והרב בעל התרומות בשע' י"ד, והרא"ש שם, והטור בח"מ רסי' ע"ח, ס"ל דבין מיתומים גדולים ובין מיתומים קטנים. וכ"ה ה"ה שם בשם הרמב"ן, ורבינו המחבר ז"ל יע"ש, והכי נקטינן, וכמ"ש מר"ן הב"י ז"ל שם, ובשולחנו הטהור יע"ש.

תשובה רנג

א עוד שאלת: מהו הנקרא קהל קבוע? אם יש בכפר אחד, ג' או ד' בתים, ויש להם שמשים וילידי בית משלימין לעשרה, היקרא קהל קבוע או לא?

ב תשובה: איני יודע לאיזה ענין אתה שואל. וגם אנכי לא ידעתי, שנזכר בשום מקום, קהל קבוע. וכל מקום שיש עשרה גדולים, נקראים: עדה. בין שיהיו כולם בני בית אחת, בין שיהיו בני בתים הרבה. ע"כ, אי איפשר לי להשיב על זה, עד שאדע דבר אתה שואלני.

תשובה רנד

א שאלת: בהא דאמרינן בפרק המדיר (כתובות דף עב). תניא: היה ר"מ אומר: כל מי שיודע באשתו שהיא נדרנית, יקניטנה, כדי שתדור ויפר לה. וכתבת בחי': ק"ל למה ליה להקניטה, יפר לה מן הסתם, ויאמר לה: כל נדרים שנדרת עד היום, הרי הם מופרים. כאותה [שנינו] שם בנדרין (דף עב:): כל נדרים שנדרתי עד שלא תבא ברשותי, הרי הן מופרי'. ואני מסתפק בו. הא תינח נדרי עינוי נפש, או שבינו לבינה. אבל נדרין הצריכים חכם, מאי איכא למימר? יקניטנה כדי שתדור כל שתוכל, ואם הם מעין נדרים שהבעל מפר לה יפר, ואם לאו יכריחוה לקיימם, או תתחרט, ויפר לה חכם.

ב תשובה: איני רואה במה אתה מסתפק בדבר זה. שעל כרחנו, אינו מדבר אלא בדברים שבינו לבינה, ועל עינוי נפש. דאי אנדרין אחרים, אין בידו להכריחה לשאל עליהם. וכ"ש, שהרי אמר: כדי שתדור בפניו, ויפר לה. דאלמא: משום חשש נדרין, שהוא יכול להפר, קאמר. ומה שאמרת: תתחרט, ויפר לה חכם; שלא בהשגחה אמרת, שאין חכם מפר, אלא מתיר. דבעל שאמר בלשון חכם, וחכם שאמר בלשון בעל, לא עשו ולא כלום. ועוד, היך [היאך] אפשר להכריחה שתתחרט, אם היא אינה מתחרטת מרצונה. ואי אפשר להתיר על פי חכם, אלא על ידי הכרחים[392] אי נמי, בחרטה למאן דפסק שפותחין בחרטה. ודוקא בחרטה דמעיקרא, ואם אינה רוצה להתחרט בעיקר הנדר, מה יועיל כי יקניטנה ותדור. ועוד, אורחא דמילתא, דכשהוא מקניטה, אינה נודרת על ענינים אחרים, אלא דברים שיש בינה ובינו, דמשום הקטנתו, חוששת לאסור עצמה בדברים שבינו לבינה, או לענות נפש מפני הקנטתו. וגם רש"י ז"ל, פי': ותדיר בפניו אותו נדר שהיא רגילה בו, וישמענו, ויפר לה ביום שמעו. אמרו לו: אין אדם דר עם נחש [בכפיפה]. דזימנין דלאו אדעתיה להפר, עכ"ל הרב ז"ל, ועיקר.

[392] עיין להריטב"א ז"ל בחי' לכתובות שם, ובש"מ שם יע"ש.

תשובה רנה

א שאלת: באומר: שדה זו שמכרתי לך, לכשאקננה ממך, תקדיש [שמא צ"ל: תקדש] דלא קדשה, (כדאמרינן בנדרים דף פו). אי אמר בלשון קונם, כיון דהקונם חמור מן ההקדש, אי תפיס אי לא תפיס?

ב תשובה: נראה שאתה סבור, שבלשון קונם אדם יכול להקדיש שדהו, ק"ו מהקדש. ואינו! שאין קונם אלא אסור. כלומר: כאלו אומר: עלי הקדש שאחד האומר לחבירו: קונם נכסי לך; הרי הוא אסור בהנאת נכסיו. וכן, האומר: קונם נכסיך עלי, או פירות אלו עלי; וכיוצא בזה. אבל הנכסים בעצמם, אינן הקדש: לא למזבח, וראוי למזבח, ולא לבדק הבית, מה שאינו ראוי למזבח. ולפיכך, האומר: שדה זו שמכרתי לך, לכשאקחנה ממך, תקדוש; דלא קדשה דבעי' דומיא: דכי יקדיש את ביתו. מה ביתו ברשות. ולפי' אמרו (בב"ק דף סט): שאפילו גזל מטלטלין, ולא נתייאשו הבעלים, שניהם אינם יכולים להקדיש זה לפי שאינו שלו, וזה לפי שאינו ברשותו. אבל האומר: קונם שדה זו עלי, לכשאקחנה ממך, אסר בה, לפי שאין זה אלא אסור. ואדם אוסר נכסי חבירו עליו, ואוסר על עצמו דבר שלא בא לעולם, לכשיבא לעולם.

תשובה רנו

א שאלת: מי שקנה פירות מחבירו, ונתן לו המעות, ולא משך הפירות, מהו שיאסור אותם? וכי קמבעיא לי, היכא דלא קבעי מוכר למיהדר ביה, מאי? כיון דמדינא לא קנה, לא מצי אסר, א"ד כיון דמעות קונות דבר תורה, מצי אסר?

ב תשובה: מסתבר דלא מצי אסר, דכל משך לא אוקמוה רבנן ברשותו של לוקח, ודבר שלא בא לעולם הוא לו. דהא אי בעו תרוייהו למיהדר, מצו הדרי בהו. וכל דלא הוי ברשותו מדרבנן, לאו דידיה חשבינן ליה. בין לדברים של דבריהם, וכדתנן בפ' חלון (עירובין דף פא): נותן אדם מעה לחנוני או לנחתום, כדי שיזכה לו בעדו; דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים: אין זכין לו מעותיו. ואמרינן עלה בגמ': מ"ט דר"א דהא לא משך. וכן באיסור תורה, כגון המקדש בחמץ משש ולמעלה, ואפי' בחיטי קרדנייתא, ואפי' בשעות דרבנן, אינה מקודשת, כדרב גידל אמר רם. ואף על גב דדבר תורה דידיה היא, אפ"ה באיסור ערוה התמורה [החמורה], עשאוה כמקדש בדבר שאינו שלו.

תשובה רנז

א שאלת: תנאי דכל נדרי אם מועיל, אפי' בנדר שהודר ברבים, אי לא?

ב תשובה: לדעת אביי דאמר (בנדרין דף כג:): ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר;[393] לא שנא אפי' הודר ברבים, דהא משום נדרי שגגות אתי (לא) [ליה]. ורבא נמי, לא פליג לאביי בהא, בעיקרא דמלתא;[394] אלא בפי' דמתני'. מדקתני מתני': ובלבד שיהא זכור. והוא מפרש לה, ואמר: תני: ובלבד שלא יהא זכור. ולפיכך פירש רבא, ובלבד שיהא זכור בפיו אותו נדר, כלומר ובלבד שיאמר על דעת ראשונה אני עושה. ולפי' לרבא נמי, אפי' הודר ברבים.

ג ומיהו לעיקר הענין, אינו לנדרין שכבר עברו. כמו שסברו רבים, ואומרים: כל נדרים שנדרנו. אלא הענין אינו תלוי [אלא] לנדרים שעתידין לידור, ומן הטעם שאמרנו. ועוד אמרו רז"ל: דה"מ, דוקא[395] בשבועות ונדרים שנדר ונשבע לעצמו. אבל מי שהשביעוהו או שהדירו חבירו, אין ביטול זה מועיל לו כלום, שעל דעת חבירו הוא נשבע ונודר, וכמו שמבטל תנאו לגמרי הוא. דהא אסיק', דלאו אדעתא דנפשיה משתבע, כדאי' התם בפ' ד' נדרי' (דף כה). וכן אמרו בתוס': דשבועות של מ', או שמשביעין הקהל, אינן בטלות. ואגב זה אני כותב לפניך, מה שנתחדש לי באותה הלכה, להלכה ולא למעשה. הא דאמרי': ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר. ואקשי': אי בשעת הנדר, עקריה לתנאו, וקיימיה לנדרו? וקשי' לי: אמאי עקריה? אדרבה! ע"ד ראשונה הוא נעקר, ואין פיו ולבו שוין, והו"ל כעין נדרי זרוזין, שאע"פ שפיו ולבו שוין, להוציא דבר זה בשפתיו, אפ"ה כיון שאינו נודר על דעת שיתקיים נדרו, הרי הוא בטל. ומיהו בהא איכא לתרץ, דנדרי זרורין לא הוו, אלא במאי דאורחייהו דאינשי למידר, לזרוזא בעלמא. דכיון דאורחייהו דאינשי לומר לזירוזי בעלמא, ולאו בדוקא, הרי הוא כאלו אמר בפירוש, דלא נדר בדוקא, אלא לזרוז בעלמא. ותדע לך, דהא ודאי בעלמא, כל שפיו ולבו שוין להוציא דבר זה בשפתיו, אף על פי שיש בלבו בהפך זה, נדרו קיים, ותנאי שבלבו אינו כלום. דקי"ל דברים שבלב אינן דברים. ועוד, דקי"ל בנדרי זרוזין, דלא חשבינן להו לזרורין, אלא בענין שדרכם של בני אדם לומר כן, לזריז, וכדאי' לקמן.

ד ואלא מיהו ק"ל, מדאמרי' לעיל בסמוך. כיון דאמר: כל נדר שאני עתיד לידור, הרי הוא בטל, לא שמעי' ליה, ולא אתא בהדיה. כלומר דיודע הוא, שאינו נודר בדוקא, שכבר בטלו מעיקרא, ונדרו אינו נדר. אלמא: כל שמבטל נדריו שעתיד לנדור, אף על פי שזוכר

[393] עיין לרבינו המחבר ז"ל בתשובת הקטנות סימן צ"ד וקנ"ד.

[394] ועיין עוד לרבינו המחבר בשיטתו לשם, ובחי' הריטב"א ז"ל לשם בספר אישי ה' יע"ש, ועיין למר"ן הב"י בי"ד סימן רי"א.

[395] עיין מ"ש התוספת, הביא דבריהם הרב נ"י ז"ל בחי' לשם, בס' אישי ה', וכתב שכן הוא דעת רבותיו, והכי הסכימה דעתו יע"ש.

תנאו ונודר סתם, נדרו בטל ותנאו קיים. על כן ר"ל להלכה, אבל לא למעשה, שלא נאמרו דברים הללו, אלא בעם הארץ, דחוששין לו. דכיון דהוא זכור תנאו, ולא הזכירו בשעת נדרו, שמא ביטל תנאו. אבל במדיר לחבירו, ועל אותו נדר ממש הוא מקדים ומתנה ומבטלו בפיו, ואומר: כל נדר שאני עתיד להדיר את פלוני, כדי שיעשה עמי כך וכך, הרי הוא בטל, בכענין זה, אין חוששין אפי' בעם הארץ, שהרי יש כאן דברים מפורשים, שהוא מבטל הנדר ההוא בעצמו, ואין פיו ולבו שוין. וה"ה לכל נדר מפורש, שיאמר: כל נדר שאני עתיד לידור לפלוני על דבר כך וכך, הרי הוא בטל, ובלבד שיוציא תנאו בפיו, ולא יסמוך על ביטול הלב לבד. דאין דברים שבלב מבטלים דבר שבפירוש, הוציא בשפתיו ושנתכוין לאמרם כן בשפתיו. אבל לכשהתנה כן בפי' בתחילה, אף על פי שבשעת הנדר לא הזכיר התנאי בשפתיו, לאו דברים שבלב נינהו. ואם תלמיד חכם הוא, בין שזכור בשעת נדרו, בין שאינו זכור, בין בכולל כל נדריו, בין בפורט, נאמן לומר: ע"ד ראשונה נדרתי. אלא שסתמו כאן הדברים, כדאמר [שם [נדרים] כג:]: (בר) רבא לרב הונא בר חיננא: תנא מסתם לה סתומי, ואת דרשת ליה בפרקא. ואי נמי מפני שאין רובן של (בנות ת"ח שאני כן התם) [בני אדם ת"ח, שאני כן סתם] על סמך הרוב. וכמו ששנינו התם, בפרקין דלעיל (ברפ"ב דנדרין דף יג:): הרי את עלי כאמא, פותחין לו פתח ממקום אחר אוקמי' לה התם בגמ', בעם הארץ ע"כ.[396]

תשובה רנח

א עוד שאלת. מה שאמרו שם (בסוף פ"ב דנדרים דף כ): עונשין אותו, היכי דמי? כדתניא: מי שנזר ועבר על נזירותו, אין נזקקין לו עד שינהוג איסור כימים שנהג התר; דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר: בד"א בנזירות מועטת אבל בנזירות מרובה, די לו בשלושים יום. ופסק הרמב"ם ז"ל בנזירות, כר' יוסי (בפ"ד מה' נזירות הי"ג). ובנדרים לא גילה דעתו. ואמרת: להודיעך דעתי בזה[397]

ב תשובה: נ"ל דהיינו נזירות, היינו נדרים, שהנדרין נדרים גמורים, כנודר מן הפירות, דמאי שנא!

[396] עי' בתשו' הגאוני' בתר' בסוף ס' נהרות דמשק סי' ל"ז וסי' קמ"ג.

[397] עמ"ש רבי' המחבר ז"ל שם בחי', ובמ"ש התוס' שם, ועיין להרמב"ן ז"ל, והריטב"א, והרב הנ"י בס' אישי ה', ולהרב המאירי בס' בית הבחירה יע"ש.

תשובה רנט

א שאלת: מה שנהגו הקהל ללוות אנשים מהם ברבית, מחמת כל הקהל. ואין המלוין יכולים לגבותו משאר הקהל בערכאות שלהם, שום דבר, כי אם מאותם שנתחייבו להם בשטר. ועכשיו, רצו כל הקהל, והתנו לכל מי מהקהל, בין מאותם שנתחייבו בשטר למלוים, בין משאר הקהל, תיפרע מה שיפרע, וינכו לו מהחוב בסך ידוע, אם מותר, אם לאו?

ב תשובה: איני מוצא בזה שום היתר, לא במה שהנאמנים וקצת מהקהל לווים ברבית, וחוזרין וגובין משאר הקהל, ולא בנכוי זה שאמרתי. כי מעיקר הדין, איני רואה דרך רחב להתיר הנאמנים והלווים, לפי שהם לווים מן הנכרים, ומלוים להקהל, ונמצאו עוברים על בל תשיך. וגדולה מזו שנינו בברייתא (בב"מ ע"א ע"ב): ישראל שלוה מן הנכרי בריבית, ומצאו ישראל אחר, ואמר לו תנם לי ואני מעלה לך, כדרך שאתה מעלה לו, אסור. ואם העמידו אצל נכרי, מותר. ופירשו לה בגמ': דאפילו העמידו אצל נכרי, דוקא שנטל הנכרי ונתן ביד, או שאמר לו הניחם על גבי הסלע, והפטר.

ג אלא שאני רואה היתר זה פשוט בכל הקהלות. וגם מורי הרב ז"ל, היה זה בעיניו איסור גמור. אלא ששמעתי משם הרמב"ן ז"ל, ששמע בשם אחד מחכמי נרבונה: שהנאמנים כאפוטרופוסים על הקהל, ולווים ופורעין בשבילם. ואני אומר בזה: ערבך, ערבא צריך. ומי יגד לנו, שאפוטרופוס מותר ללות ברבית, ולפרוע מנכסי יתומים. ולא מצאתי לזה מקום שאוכל לישען עליו[398] ומ"מ לפי טענה זו, נמצאו הנאמנים מותר, ושאר הקהל חייבים לפרוע החובות שלוו הנאמנים, כאלו נשתעבדו בשטר. וכן אותם שחייבים עמהם בשטר החוב. וכיון שכן, כל שאתה אומר: שהקהל חייבים לפרוע, והנאמנים רשאים לנגשם לפרוע הרבית, כשהנאמנים ויתר הקהל מתנין עם שאר מקצת הקהל, שיתנו להם מנה או מאתיים, והם ינכו לו מן החובות, ופורעין למקצת חובות הקהל, או שמוציאין מה שלוקחים מאלו, לשאר צורכי הקהל, הרי אלו לווים מהם, וחוזרין ומלוים לקהל, ועוברין על כל הלאוין. ואלו היה [אלף] הקהל חייבים לאיש אחד, אלא [שמא צ"ל: היו] דינרין, ומנכין לאחד מבני הקהל חלקו, ופורעין לזה כל שחייבין לו עכשיו, מותר. דאין רבית מתרבה על אחד מהם, שהרי פורעין את החוב כולו, עכשיו מיד. והרי זה כאלו אמר אחד לחברו, אתה חייב לפלוני מנה, תן לי חמשים, ואפרע עכשיו אותו

[398] ואדוני אבי נר"ו, הוקשה לו בדברי רבינו המחבר ז"ל אלו, דבכאן אוהב לטעון על אפוטרופוס: דמי הגיד לנו דמותר. ואילו רבינו המחבר ז"ל לעיל, בסימן רמ"ט כת' כן בפשיטות (דמדת), [דריבית] אפוטרופוס מותר. ונשוה אותו לנאמני הקהל, כדעת חכמי נרבונה, אלא דקאי בלטותא. ויש לומר: דדוקא מד"ת (עוקר) [מותר] אבל אר"נ דמדר' אסור, וצריך להתישב בדבר ואכמ"ל.

מנה עליך, דהלואה אין כאן ורביתא אין כאן. אבל אלו שחייבום לשנים או לג', וזה חייב באותם חובות מנה, ומנכין לו אפי' דינר, ולוקחי' אותו מנה פחות דינר, ומוציאים בצורכיהם, או במקצת שאר החובות. הרי זה כאומר: מנה שאתה חייב לפלוני, הלוני חמשין, ואתן לשנה מנה לבעל חובך, ורבית קצוצה אני רואה כאן.

תשובה רס

א שאלת: ראובן שצוה את חנוך בנו, והשביעו שלא ילוה ממונו לשום אדם, יתר על סך פלו', כי אם ברשות שמעון ולוי. עכשיו מת שמעון. היוכל חנוך להלוות ברשות לוי לבדו, אי לאו?

ב תשובה: פלוגתא דר' יאשיה ור' (נתן) [יונתן] היא, (בשבועות כ"ז) בכל מקום שנאמר: פלוני ופלוני; כגון אביו ואמו קלל; אם משמע דוקא שניהם כאחד, או אפי' אחד מהם בפני עצמו. ואנן קי"ל כר' (נתן). [יונתן] דאמר: דמשמע שניהם כאחד, ומשמע כל אחד ואחד בפני עצמו, עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו, כדרך שפרט לך בכלאים: בשור ובחמור יחדיו. ואף זה, כשהשביעו, לא השביעו אלא שלא ילוה, כי אם ברשות שניהם או ברשות אחד[399]

תשובה רסא

א שאלת: [ראובן] אבד שטר חוב שיש לו על שמעון, ורוצה להחרים כל מי שבא לידו אותו שטר, שיודיע לברורים. ושמעון מוחה ואומר: כבר פרעתיו. ואם תחרימו, יביאני בערכאות של נכריים, ויחייבוני על פי דינם. אבל אם ירצה לקיים, שלא יעמידני בערכאות של נכרים, יחרים. וראובן אומר: אם יתחייב בדיני ישראל מוטב. ואם [לא], אביאנו בערכאות של נכרים. והברורים אומרים: שלא להחרים, הואיל והעיז פניו לומר, שיביאנו בערכאות של נכרים. הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם שמעון והברורים. ששטר שנפרע, שורת הדין לא לזה ולא לזה, ואין לראובן על שמעון, אלא שבועה היסת, ככופר בכל. ואם יעמידנו בערכאות של נכרים, שלא כדין הוא עושה, וכיון שהוא אומר כן, אינו בדין שיחרים. ואפילו אם החרים, וישנו ביד אחר, כשמצאו לא יחזירנו. ואף אם החזירו, אינו מוחזר, ושלא כדעת הרמב"ם ז"ל. ויש לנו בזה, ראיה מכרעת.

[399] תשו' הלזו הביאה מר"ן הב"י בי"ד סי' רכ"ח, והר"ב כנה"ג בהגה"ת ב"י אות ש"ג יע"ש.

תשובה רסב

א שאלת: על מי שנשא אשה חוץ לעירו, ונתנו לו בנדונייא, אלף דינרין. והוציא מהם קצת ביום חתונתו, ונשבעו כל אחד לפרוע לקהל המס, על כל מה שיש וזה רוצה לפרוע על כל אשר לו, מאותה נדונייא. ויש מי שטוען: שהוא חייב לפרוע על כל האלף דינרין שנתנו לו, שכולם היו משועבדים לקהל. הדין עם מי?

ב תשובה: אני כבר השבתי לך הנה, מפה אל פה, שהדין עם החתן, לפי שהקהל אין פורעין עכשיו, לפי מה שהיה להם, אלא לפי מה שיש להם עתה. ומה נשתנה זה מחמיו. ואלו היו המעות ביד חמיו עדין, והוציא מהם כמו שהוציא זה, הרי לא היה מתחייב, אלא מה שנשאר לו, ולא על מה שהיה לו מתחילה, ולא יגרע דינו של זה, להוסיף על מה שיש לו זה נ"ל, ונהוג עוד בינינו, ולא ערער אדם בכך[400]

תשובה רסג

א שאלת: ראובן דר באושק"ה, והושיב חנוני בסרקוסט"א. והחנוני, דירתו הוא בסרקוסט"א. ועכשיו, טוענין הקהל, שיש לראובן לפרוע עמהם מס על אותו ממון שיש לו שם בחנות בסרקוסט"א, והקהל [שמא צ"ל: וקהל] אושאק"ה טוענין שיש לו לפרוע עמהם, כי עמהם מקום דירת ראובן. הודיעני: הדין עם מי?

ב תשובה: דיני המס בכל מקום ומקום, מחולקים הם עכשיו; ובכל, הולך אחר המנהג בכל אלו. אבל שורת הדין מש"ק, שהדין עם קהל סרקוסט"ה, לפי שאין אדם פורע מס לפי נפשות, אלא לפי ממון, ומקום ששם הממון שם חיובו, כיון שעסקו קבוע שם. ולא הוי כאלו שהולכים לכפרים, ומלוים שם, ונפרעין, ומחזירין הממון עמהם למקומם. ואפילו בענין זה, אנשי המקום שהוא נושא ונותן שם, יכולים לעכב על ידו, שלא יתעסק שם בממונו, אלא א"כ יפרע עמהם המס, מפני שהוא ממעט בהרוחתם. דמה שהוא מרויח, היו מרויחים הם. וכדאמרי' בפרק לא יחפור (בבא בתרא כ"א:). א"ר הונא בריה דרב יהושע: פשיטא לי, בר מתא אבר מתא אחריתי, מעכב. ואי שייך בכרגא, לא מצי מעכב. וכדאמרי' התם, בעובדא דעמוראי ואתלויי[401]

[400] עיין בח"ג סימן ק"ו יע"ש.
[401] תשו' הלזו הזכירה מר"ן בב"י סוף סי' קנ"ו מחו' ר', ועיין מ"ש ר' המחבר ז"ל לעיל בסי' קע"ז, ובמ"ש שם.

תשובה רסד

א שאלת: שטוענת רחל, ואומרת: שמכה אותה בעלה יום יום. ותבעה אותו לדין, שישבע שלא יוסיף עוד להכותה. והבעל משיב: שאין להשביעו על כך, וכי מעולם לא הכה אותה בלא טענה. הדין עם מי?

ב תשובה: אין מקום להשביעו, אפילו על לשעבר, לפי שהוא כפירת דברים, וכ"ש שאין להשביעו לעתיד. אכן כתבו הגאונים ז"ל בתשובותיהם, על כיוצא בזה, שמפייסים אותה פעם ושתים, ואם חוזרת להתרעם, מושיבין ביניהם נאמן איש או אשה. ואם אי אפשר, מחרימין סתם על מי שיעשה כן. והדבר הזה, וכיוצא בו, מסור לפי ראות עיני הדייניין, כפי המקום וכפי השעה וכפי האנשים, וכן אנו נוהגין בארצנו, ע"פ גדולים ורבנים מרבני צרפת ז"ל.[402]

תשובה רסה

א שאלת: ראובן שהיה חולה, וצוה על נכסיו, ואמר לחבירו: כיצד הוא רוצה לחלק נכסיו. ומתוך דבריו, אמר: שרוצה להקדיש שני ספרי תורה. ואמר לו, שילך לסופר, ויכתוב לשון הצואה, והוא לא קבע זמן להשלמת מלאכת הספרים. והסופר קבע זמן ב' שנים, בלשון הצואה. וכשקרא הסופר זה בפניו, ואמר זמן מועט הוא ב' שנים, די שיעשו תוך ה' שנים. והסופר שכחו, ולא תקן שום דבר בלשון צואה. אם נלך אחר הזמן הכתוב בצואה, או נלך אחר גילוי דעתו, שאמר שדי לו שיעשו תוך חמש שנים?

ב תשובה: לעולם הולכין אחר דבריו האחרונים, ואחר גילוי דעתו, שאפי' קבע זמן מתחילה שתי שנים, יכול הוא לחזור בו ולומר ה' שנים. וכלן שאתם יודעים האמת, שכן אמר, הולכין אחר דבריו, ואחר גילוי דעתו.

תשובה רסו

א [עיין בסימן הקודם] עוד שאלתם, ואמרתם, שהוא אמר: ויהיו אותם הספרים הנזכרים, כספר תורה שהקדיש ראובן. ונסתפקתם, אם דמיון זה הוא במשקל העטרה, ובנוי הספר, או בשווי הדמים[403]?

ב תשובה: דמיונות הרבה באו בהרבה עניינים. לעתים באים בשויי המינים, כמו אשר יעשה כמוה להריח בה. ויש בדמיון הצורה, בגובה ברוחב באורך, כמו לא יעשה בית

[402] עיין במיוחסות סי' ק"ב.

[403] תשו' הלזו רמזה מרן ז"ל בבדק הבית בי"ד סי' נט"ר [רנ"ט], הביאה ג"כ מרן החבי"ב שם הגב"י אות כ"ה יע"ש.

כנגד בית, היכל כנגד היכל. ויש בצורת חלקיו, באלו שלא יעשה מנורה כנגד מנורה, אבל עושה אותה בת ששה או בת שבעה ושמונה. והכל לפי ענינו. וכאן יראה, רצה לעשות אותה בנוי והדר בעיניהם, כמו ס"ת בכתיבה נאה, ונויין ותפוחים וקשוטי הסופרים, באותו ספר. ולזה יראה שיתכן שיאמר עליו, ויזכרו אותו לטובה, שהוא עשה שנים, כאחד שעשה פלוני.

תשובה רסז

א שאלת: שכיב מרע שאמר: הרי הוא מניח מנכסיו מנה לכת הקברים, והם יתעסקו ויחלקו פירותיו, מידי שנה בשנה, בביתו. והבן מסר המנה לברורי כת הקברים. וברורי הכת הנז', חולקים עד עתה הפירות בביתו. ולזמן, ראה אותו הבן שנכסי אותו הכת, מתמעטים והולכין. ותובע מאותו הכת, שיבא המנה לידו, שהוא ג"כ מיחידי אותו כת, ויקבלם באחריות, כדי שלא יאבד הממון. והבן עשיר, ואומר לקבלם באחריות. והברורים טוענין: שאין להם למוסרו לו, לפי שהאב ציוה למסור אותו ממון לאותו כת, ולא ליורשו. והבן טוען: דכיון שהוא מאותו כת, ורוצה להבטיח לחלק הפירות בכל שנה, יש להם לעשות כן, כיון שהממון חסר בכל יום. והאב ציוה שלא ילוו אותו ליתר ממאמר השר, כדי שלא יאבד. הדין עם מי[404]?

ב תשובה: נראין לי דברי הבן נכונים, שאע"פ שצוה האב שיתעסקו בו אותו הכת, אין הבן יוצא מכלל אותו הכת, כיון דהוא מהם. ואם הכת מפסידים הממון, מן הדין כל אפוטרופוס דמפסיד מסלקינן ליה. לא שנא אפוטרופוס שמנוהו ב"ד, ולא שנא אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים. ואם הבן אמיד, ורוצה עוד להבטיח הממון, ולחלק הפירות בכל שנה כמו שצוה האב, לו שומעים, ובלבד שיחלקו הפירות בזמניהם, לדעת ברורי הקברים.

תשובה רסח

א [עיין בסימן הקודם] שאלת: אם ברורי אותו הכת טוענין: שכל אותו ממון נאבד; והמתעסק בממון אותו כת ההיא, זה ימים רבים, ועדיין הוא מתעסק. והבן אומר: שטר פלוני ופלוני, הוא מאותו ממון שהניח פלוני. וברורי הכת ההיא, מכחישים אותו. היש לסמוך על דברי המתעסק, בלא שבועה, או לא?

[404] תשו' הלזו רמזה מר"ן ז"ל בב"י בי"ד סי' נט"ר [רנ"ט], ועיין בתשו' תומת ישרים סי' קכ"ה.

ב תשובה: אותו שמתעסק בממון, ושנתעסק בו, נאמן. דכל נפקד נאמן בלא שבועה, דכל נפקד שליש הוא, וכל שליש נאמן בלא שבועה, ואפי' בלי שום מיגו. וכדאיתא בפ' זה בורר, בעובדא דשטרא דנפק בבי דינא דרב נחמן, ואמר: ידענא ביה דפריעא הוא[405]

תשובה רסט

א שאלת: המקדיש שדה לעניים, שיחלקו הפירות לעניים בכל שנה ושנה, ורוצים הצבור לשנותה, ולהוציא הפירות לדברים אחרים, מהו?

ב תשובה: אין רשות בידם, ואפי' הסכימו בם ז' טובי העיר, במעמד אנשי העיר. שכיון דזה ציוה שיחלקו מהפירות לעניים, גילה דעתו שרוצה שלא ישנו בזה כלל. ואינו דומה, למה שאמרת: ורשאין לעשות תמחוי קופה, ולשנות לכל מה שירצו. דהתם מיירי בצדקה, שהיא נגבית בכל יום. וכל הנותן, על דעת הגבאים הוא נותן, והגבאין גובים לפרנס את העניים ליום או יומים, כדי ספוקם. ואם יצטרכו יותר, יחזרו ויגבו. וה"ה למה ששנינו (בערכין ו ע"ב): מי שהתנדב נר או מנורה לבית הכנסת, משנשתקע שם בעליה מותר. דהתם דוקא, כשיספיק לבית הכנסת יותר מזה. אבל בזמן שאין הצבור מספיקים צורכי ענייהם לגמרי, ואינן ממלאין חסרונם, ועמד היחיד והקדיש לעניים, ולהוסיף על קצבתם, אין ספק שאין הרשות ביד הצבור לשנות ההקדש זה, לדברים אחרים. ואם עשו כן, גוזלין את העניים. וזהו ששנינו (בשקלים סוף פ"ב): מותר עניים, לעניים. מותר עני, לאותו עני. מותר שבויים, לשבויים. מותר שבוי, לאותו שבוי. וכזה כתבו גדולי האחרונים ז"ל[406]

תשובה רע

א שאלת: ראובן דר באנטוכי"א, ופורע מס מכל אשר לו שם באנטוכי"א. וקהל בבל עשו תקנה ביניהם, על ענייני המס. ובכלל פרטי התקנה, פרט אחד זה נוסחו: כל מי שיודע לו קרקע, או מטלטלין בעירם, אף על פי שהוא דר בעיר אחרת, שיפרע עמהם על אותו ממון, כשאר פורעי המס אשר בבבל. עוד פרט אחר, וזה נוסחו: וכל מי שידע לאחד שאינו מבני עירנו, קרקע או מטלטלין בכאן בבבל, שיודיע זה למיקדמין, ויפרע עליו מס בעליו, ויפרע זה אותו שהוא אצלו קרקע. וראובן זה הדר באנטוכי"א, היה לו

[405] תשובה הלזו הביאה מר"ן הב"י ז"ל בי"ד סימן נט"ר [רנ"ט] יע"ש.

[406] ותשו' הלזו הביאה מרן הב"י ססי' נט"ר [רנ"ט] ועיין לר' המחבר ז"ל בח"א סי' תרי"ז יע"ש. ועיין להגאון מרן זקני מופת הדור, הרב הגדול נר"ו בס' הנחמד חק"ל תפוחין קדישין, בחי"ד ח"ג סימן ק"ה מה שהעמיק והרחיב ברוח מבינתו, ברוך שחלק מחכמתו יע"ש.

חוב על המלך המולך באנטוכי"א ובבל. והיה למלך גזבר יהודי בבבל, וצוה לו המלך שיפרע אותו החוב לראובן הנזכר, וזה היה אחר אותה התקנה שעשו קהל בבל. והגזבר ההוא, עשה לו שטר חוב לראובן הנז', מאותו חוב. והגזבר הנז' אינו מחוויב במס בבבל, ואינו בכלל תקנותיהם, כי בפירוש הוציאוהו מתקנותיהם. ועוד התנו באותה תקנה, ענין אחר. וזה נוסחו: כל בר ישראל מפורעי המס, אשר יעבור בשום דבר ממה שכתוב בתקנה, יהא עבריין על החרם, ויתן וישלם קנס כך וכך. ועכשיו ידעו הקהל באותו חוב, שהתחייב הגזבר לראובן, ומבקשים ממנו המס מזמן השטר. והנה רוצים לקנוס אותו בקנס התקנה, מפני שלא פרע עמהם. וראובן זה טוען: שאינו מבני עירם, ולא היה בתקנתם לעולם, והרי הוא פורע מס באנטוכי"א, מקום דירתו, על כל אשר לו, ובפרט על חוב זה. וקהל אנטוכי"א החרימו על כל הדרים עמהם, לפרוע מס על כל אשר לו בשום מקום. ואין לקהל בכל [נראה שצ"ל: בבל] לחייב שום אדם, שהוא בן קהלה אחרת. ועוד, כי אין לו שום קרקע ולא שום מטלטלי בעיר. כי אותו חוב אשר נשאר לו שם ביד הגזבר, לא נשאר לו, כי אם מפני שהגזבר אלם, ולא יכול להוציאו מידו. ועוד טוען על הקנס ועל החרם, שאינו מחוייב בכך, עד שיצא הדין לאמיתו. אם הוא חייב לפרוע עמהם מס, אם לאו. ומאותו היום שיודע: הדין עם מי ואילך. עוד יש טענות רבות בנוסח שאלתך, ולא כתבתי אלא קצרן של טענות, שאני רואה שעיקר הענין סובב עליו.

ב תשובה: הנהגות המסים בכל מקום, איני רואה בקהלות שינהגו על דרך אחד. לפי שאין ההנהגות להם בנויות על קו הדין, המחוייב מדין התלמוד. שאלו כן, היתה מדה אחת לכל הקהלות, כמו שיש להם בשאר משפטי התורה. וכמו שביארו ז"ל בכיוצא באלו, ואמרו בפ"ק של בבא בתרא (ז ע"ב): כופין בני החצר זה את זה, בכך וכך. כופין בני המבוי זה את זה, בכך וכך. ואמרו: מי שיש לו חצר בעיר אחרת, בני העיר משעבדין אותו בכך וכך. אלא שבעניני המסים ותשחורת, הוצרכו הקהלות להיות שותפין כל קהל וקהל לאנשיו, ולשים תחומין לשותפין. לפי שהמלך מבקש דרך כלל, ולא דרך פרט. ויכולין הם, אחר שיסכימו רוב כל קהלה וקהלה. וכמו שאמרו: מתנין בני העיר ולהסיע על קצתם. ואפי' בני אומנות אחד, אם הסכימו כולם יכולים הם להתנות ביניהם, ולקנוס העובר. כעובדא דטבחי דאתני בהדדי: דכל מאן דעביד ביומא דחבריה, ליקרוע למשכיה. וכיוצא בזה. אף על פי שאין הדין כן ממילא, אלא מדין התנאין. ולפיכך איני יכול לחתוך את הדין בזה, ובכיוצא בזה, באחד מדיני התורה, והתלמוד הערוך בידינו. ומ"מ טענות ראובן נ"ל יפות. שאי אפשר לממון אחד, לפרוע מס בשני מקומות. וכיון שכן, נראה למי דומה, שחייב זה לפרוע. ורואין אנו, שראוי לפרוע עם בני מקומו, מקום

שהוא יושב שם. והגע עצמך! שני תחומי מס שנבלעין זה בתוך זה. כגון שיש בין בבל ואנטוכי"א, כעשר פרסאות. ומיצעו ביניהם את התחום. בני כפרים המובלעין בתוך החמש פרסאות הסמוכות לבבל, פורעין לבבל. והמובלעים תוך ה' פרסאות הסמוכות לאנטוכי"א, פורעין מס עם אנטוכי"א. והדבר הנהוג לקהלות, שאנשי אנטוכי"א מלוים לכותים השכונים במקומות הסמוכות לבבל, ובני בבל מלוים לכותים הדרים במקומות הסמוכים לאנטוכי"א. התאמר: שיפרעו אנשי בבל מס באנטוכי"א, על כל חוב שיש להם, על שום כותי השוכן בתוך תחום מס אנטוכי"א. א"כ נתבלבלה כל הארץ, היום יפרע כאן על חוב זה, וכשיגבה יסתלק. ולמחר כשיחזור וילוה דינר לאחד, מאנשי אותו תחום, יתחייב, ואין לדבר לא סוף ולא קצבה! אבל באמת, אם היה לאחד עסק קבוע, מופקד ביד אחד מאנשי אותו המקום, או שהוא בא לקיצין ומתעסק שם בקבע, גובה וחוזר ומלוה, זה מתחייב לפרוע מס עם אנשי המקום שקבע שם עסקיו. ולא מדין התורה, אלא שאנשי המקום יכולים לעכב על ידו, שלא יתעסק בתחומם, כדי שלא ימעט להם הריוח. לפי שהמלך, כמתנה עם מי שפורע שם חלק המלך, שירויחו בריוח מקומם בסחורה, ובשאר רוחים, ולא אדם אחר. וכמו שאמרו פ"ב דב"ב כ"ב: הנהו עמוראי, דאייתיהו עמרא לפום נהרא. אתו בני מתא, וקא מעכבי עלייהו. אתו לקמיה דרב כהנא. אמר להו: דינא הוא, דמעכבי עלייכו. אמרו ליה: אית לן אשראי במתא. אמר להו: זילו זבינו שעור חיותייכו, עד דעקריתו לאשראי דידכו, ואזליתו. אבל ראובן זה, שאין לו בארצכם כלום, אלא שהמלך ציוה לגזבר שיפרע לו כך וכך בשבילו, וממון המלך, מדין התלמוד, איני רואה כן. והגע עצמך! אילו ציוה המלך לגזברו, שיפרע לו מן המכס כך וכך, ובא זה וקבלם בבבל, ליטול מזה בידו אחת, ולפרוע בידו אחרת למס בבל. ואף זה כיוצא בו, שאע"פ שאינו נפרע מיד, אינו מחמת שהוא עושה עסקיו שם, אלא שלא רצה המלך או גזברו ליפרוע לו מיד. ובשביל שהוא מפסיד יותר, ממי שהוא נפרע מיד, יפסיד עוד יותר, שיפרע המס. גם על ענין הקנס, נ"ל טענות ראובן. אם זה מדין התורה פטור, מאין יודע שהוא מתחייב בדינם. אין זה לוקה בממונו, ומשלם קנס על שעמד וצווח.

תשובה רעא

א שאלת: מי שיש לו חטטין בבית השחי ובבית הערוה, ומצטער מחמת השער, ואם יעבירנו, רפואה קרובא לבא, מהו להעבירו?

ב תשובה: מסתברא שהוא מותר, דאינו אלא מדרבנן, ובמקום הצריך, ושצריך לרפואה, לא אסרו (בנזיר נ"ט ע"א). דהא בעא מיניה רב מר' חייא. מהו (להקל) [לגלח]? אמר לו: אסור. אמר לו רב: והא קא גדול, וקא מצטער. אמ"ל בר פחתי: (גדול) גבול יש, כל זמן שהוא גדל, נושר[407] אלמא: אי לאו דנושר, מצטער מותר. וכאן, שער שאינו נושר, מצטער וצריך לרפואה מותר. ועוד, שאין העושה זה אלא משום רפואה, ואין בו משום תקון כתקוני איתתא.[408]

תשובה רעב

גם מה שאמרת: אם ילך אדם אחד כנגד הרב או השופט, אם יענש אותו, אם לא יקח שופט אחר. לא ידעתי, במה הולך כנגדו, על כן איני משיב על זה, עד שאדע במה.[409]

תשובה רעג

א שאלת: הקהל שכרו לראובן לדרוש להם ברבים, ופסקו לתת לו מנה בכל שנה ושנה, והממונים על צרכי הקהל עשו לו שטר הודאה. לאחר זמן, שהיו חייבים לו ג' מנים מן הזמן שעבר, ושיפרע לו הנאמנים שיעמדו שנה הבאה, עם אותם ג' מנים. ועתה הוציא ראובן שטרו, ותובע הג' מנים. ועוד תובע מנה אחר על פה, משכירותו. ויש מן הנאמנים טוענין: שנפרע. ורוצים להביא עדים מאנשי העיר. וראובן טוען: דאין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר. הודיענו: הדין עם מי?

ב תשובה: שורת הדין הוא, דאין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר, לא לחיוב ולא לפטור, דנוגעין בעדותם הם, אלא א"כ פרעו אותם העדים חלקם. וכדאמרי' בפ' חזקת הבתים (בבא בתרא דף מג ע"א): ולסתלקו בתרי מינייהו, ולדיינוה. וכן, שלא יהא להם קרובים פסולין להם לעדות. אלא שאני רואה לכל צורכי צבור וצבור, בכל מקום, בכל ענייניהם נוהגין לדון ע"י אנשי אותה העיר. שאם לא כן, לא מוצאין ידיהם ורגליהם לכל צרכיהם. ועוד, שאף ראובן זה אינו בא מן הדומה, אלא בשטר שעדיו הם מאנשי אותה העיר. וא"כ חזרו, הוא והנאמנים שוים הם[410]

[407] עיין לר' המחבר ז"ל בח"א סי' ק"ו, ולעי' סי' ק"ך וקל"א.

[408] תשובה הלזו, הזכירה מר"ן הב"י סי' קפ"ב, וישב דלא פליג תשו' רבי' המחבר הלזו, עם דברי התוס' ז"ל, כמ"ש שם. וכן קבעה להלכה שם, על שולחן הטהור בסעיף ד', דהיכא דמצטער מותר. ומכאן תשו' למה שתמה הרב ב"ד בתשובה בחא"ח סי' רע"ו על מ"ש הרדב"ז בתשו' הח' דפוס וניצ' סימן תרפ"ז גבי היתר גילוח בימי העומר. [הושמט חלק מההערה].

[409] דברי ר' המחבר ז"ל אלו סובבים והולכים על דברי התשובה שהשיב בח"א סי' קע"ט, כי כן נמצא כתובה אצלינו בקובץ כ"י, והוא סיום לתשו' דח"א הנז' יע"ש.

[410] עיין מ"ש ר' המחבר לעיל סי' קפ"ג, ומ"ש שם בהג"ה, ועיין עוד לעיל בסי' ר"ן, ולקמן בסי' רפ"א.

תשובה רעד

א [עיין בסימן הקודם] שאלת: אם יש להם עדים שפרעו, אם משביעי' לראובן שלא נפרע, וכאותה שאמרו בפ' שבועת הדיינים (שבועות מ"א ע"א). (רב פפא אומר לא) [אמר ר"פ וכו', ואי אמר: אשתבעי לי; משבעינן ליה]. ואם משביעין אותו, איזו שבועה משביעין אותו, הסת או כעין של תורה?

ב תשובה: הא ודאי, אם לא טענו, אין משביעין אותו. אבל אם טענו, משביעין. כדאמרי' התם בפ' שבועת הדייני' (שם [מ"א]), גבי ההיא דרב פפא. ושבוע', כשבועת המשנה, שהיא בנקיטת חפץ, כשל תורה משביעין אותו. ותדע, דהא מתמהי' על ההיא דר"פ: ומאי שנא מפוגם שטרו? דאלמא דהא דרב פפא, בשבוע' פוגם שטרו הוא.

תשובה רעה

א עוד שאלת: על שבועת שמעון, הבאה על טענת ראובן, להכחיש עד אחד, דמעידו. אם תועיל לפוטרו מן הטענה, אף אם יוצא הלה עד אחד, אחרי המסכימים לדברי חבירו?

ב תשובה: דברי שאלה זאת, לא נתבררו לי. שאם הכוונה לומר דראובן תבע משמעון מנה; ושמעון כפר בכל, ואומר: לא היו דברים מעולם; ועד אחד מעידו: שהלוהו, ונתחייב שבועה על פי אותו העד, וקודם שנשבע, הביא עד אחר, שהעיד כדברי הראשון. אף על פי שלא העידו בבת אחת, הא קי"ל דשומעין דבריו של זה היום, וכשיבא אחר, שומעין דבריו, ויצטרף עם הראשון. ואם הכוונה לומר: שנשבע ע"פ העד הראשון, ואחר השבועה בא השני, והעיד כדברי הראשון, הא קי"ל דחייב, ואין השבועה פוטרתו. דלא קי"ל כר' יוחנן דאמר (בב"ק ק"ו עא): ולקח בעליו, ולא ישלם. כיון שלקח בעליו השבועה, לא ישלם. ואיפסיקא הלכתא בהדיא, שם בגמ' דלית הלכתא כוותיה.

תשובה רעו

א שאלת: בפ' הבא על יבמתו (יבמות דף סד ע"ב), שנינו. נשואין ומלקיות, כר'. ועיינתי בדברי הר"ם במז"ל, בס' שופטים (בה' סנהדרין), בפי"ח (ה"ד), וז"ל: מי שלקה בב"ד על איסור כרת, ולקה פעם שניה על אותו כרת עצמו, כגון שאכל חלב, ולקה עליו, ואכל חלב בשניה, ולקה עליו. אם אכל פעם שלישית, אין מלקין אותו, אלא מכניסין אותו לכיפה עכ"ל. ותמהני על לשונו. שאין זה תרי זמני, אלא תלתא זימני. ובנשואין נמי אמרי': נשאת לראשון ומת, לשני ומת, לשלישי לא תנשא. וכן נמי לגבי מילה. הודיעני מנא ליה הא ע"כ?

ב תשובה: דברי הרב נכונים הם. ודע, דבתרי זימני הויא חזקה, שלא לעשות אותו מעשה אחר שנתחזק שני פעמים. כגון: שנשאת שתי פעמים ומתו, שוב אינה נשאת לשלישי. וכן במילה, אם מתו השנים, אין מלין את השלישי, עד שיפול בו דמו. אבל לעונשן בשניה, אינו נענש.[411] ותדע לך, דבשור המועד, דבתלתא זימני אין עונשין בשלישית עצמה, לשלם נזק שלם. וטעם זה מפורש בפ' חזקת הבתים (בבא בתרא דף כח ע"א). דגרסי' התם. אמ"ר יוחנן: שמעתי מהולכי אושא, שהיו אומרים: מנין לחזקה שהיא שלש שנים? משור המועד. שור המועד, כיון דנגח ג' נגיחות, נפק ליה מחזקת תם, וקם בחזקת מועד. ה"נ כיון דאכלה ג' שנים, נפק ליה מרשות מוכר, וקאי ברשות לוקח. ואקשי': אימא שור מועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב, הכא נמי עד שנה הד' לא קמה ברשותיה? ופרקי': הכי השתא! התם, כי נגח ג' נגיחות, הוי מועד. אידך, כי לא נגח, מאי משלם. הכא, כיון דאכלה ג' שנין, קמה ליה ברשותיה. הנה זה טעם מבואר. ומיהו מפורש הוא בגמ', כדברי הרב ז"ל, דגרסי' התם: מי שעבר עבירה שיש בה מלקות בפעם ראשונה ושניה, מלקין אותו. שלישית, מכניסין אותו לכיפה. אבא שאול אומר: אף בשלישית מלקי' אותו, ברביעית מכניסין אותו. מאי לאו, דבעי' מלקיות מחזיקות, ובפלוגתא דר' ורשב"ג קמיפלגי, כדאי' התם בפ' ואלו הן הנשרפין (דף פא ע"ב). אלמא: אפי' לרבי, מלקי' אותו שתי פעמים, ועד השלישית, אין מכניסין אותו לכיפה. הנה זה מבואר[412]

תשובה רעז

עמדתי על נוסח התקנה שתקנו הקהל, על ענין העמדת התיבה, והנהגת הנשבעים, ואשר חזקו תקנתם בחרם ובקנס, אשר הוציאו מכלל זה אנשים ידועים[413] ומוכתבים בכתב התקנה. ועכשיו נתרצו האנשים המוצאים מכלל התקנה, לחזור ולפרוע מס הקהל. אלא שאינם רוצים לנהג בשבועות[414] ההנהגת הקהל, לישבע בבית הכנסת. וראיתי שנסתפק

[411] נ"ל דה"ט, דבכל הני דאמרינן לדעת רבי', דבתרי הויא חזקה, היינו דבתרתי איתחזק הדבר להיות ניזוק בודאי. ובכן, לא ישוב עוד לעשות בדבר ההוא בפעם השלישית. כגון מילה, שמל לראשון, ומת. מל לשני, ומת. לג' לא ימול. וכן בנישואין, דנשאת לראשון ומת, לב' ומת, לג' לא תנשא. הרי דהמעשה הכא, לעשות אחר השתי פעמים לא יעשה, מכח דאיתחזק בתרתי. משא"כ בהא דלקה ושנה, דמיירי לענין עונש להחזיקו ברשעו, בעינן תרתי להיות נקרא מוחזק, ברשעו, כדי שאם יעבור בפעם הג', יסרו אותו ויכניסוהו לכיפה, והו"ל כעין מלה ונשואין, דבפעם הג' הוא הדבר הגורם הנזק, לפי מה שהוחזק בתרתי ראשונות וק"ל.

[412] הנה עכ"פ עדיין קשה, דאפי' דנימא כמ"ש רבי' המחבר ז"ל, דהרמב"ם ז"ל פסק כרבי, דהכי קי"ל כוותיה בש"ס דיבמות שם, דאיפסיק הלכתא להדיא: נשואין ומלקיות כר'. והכי פסקו הרי"ף והרא"ש ז"ל, ורבי' המחבר ז"ל שם בחי', ובתשו' המיוחסות סימן קכ"א, והכי פסק הרמב"ם ז"ל ג"כ בפכ"א הל"א, לענין נשואין יע"ש. ושאר הפוסקים. [הושמט חלק הארי מההערה].

[413] עיין לרבינו המחבר ז"ל בח"א סי' תתק"ט.

[414] עיין לרבינו המחבר ז"ל בח"ג סי' שצ"ה.

לכם: אם אפשר להקל מעליהם, מחמת החרם והקנס. ושאלתם, לעמוד על דעתי. ואני עמדתי על כל פרקי התקנה, וראיתי שבכל פרק ופרק מכל פרקי התקנה, הוציאו המותנים מן הכלל, וכן הוציאו אותם מכללם בפרקי הנשבעים. ועל כן, איני רואה בזה שום חשש, אלא הם מוצאים לגמרי מכלל כל התנאים הבאים בפרקי התקנה, ואיני יודע שיש בידכם שום טענה שנסתפק לכם עליה, דבר זה. ואולי גרם להם הספק, מה שבא בפרק מפרקי התקנה: דכל בר ישראל ובת ישראל, שיבא או שבא לעיר הזאת חדש, קודם הציב התיבה בקהל להטיל בה, שישבע ויטול בתיבה כשאר פורעי המס בכאן. ונסתפק לכם, אולי אלו שבאו עכשיו להשתתף עם הצבור במס, חשובים כאנשים חדשים שבאו כאן. ואינו כן, שלא נאמרו דברים הללו, אלא על אנשים נכרים, שבאו מחוץ לעיר. אבל האנשים המותנים, מוצאים מכלל פרקי התקנה לגמרי.

תשובה רעח

א גם מה ששאלתם: אם יסכימו רוב הקהל בהסכמה זו, שיקלו על המותנים, וימחו המיעוט. אם יערב בהסכמת הרוב מזאת המיעוט, אם לאו[415]

ב אם מחמת חיוב השבועה והקנס אתם אומרים, כבר אמרנו ששבועה אין כאן וקנס אין כאן. ובמקום שאין שבועה וקנס כלל, אין מקום לשאלה.

תשובה רעט

א שאלת: דעת הקהל הסכימו ותקנו: שלא יהא אחד מהם, ומן הנלוים אליהם, פטור מעול המס, עד חמשים שנים; והסכימו על זה. וז"ל החרם והתקנה: הסכימו כל הקהל יצ"ו בכאן, בהסכמה אחת לבאפדילי"טאט [שלבא פדיליטא"ט: ז"א עם נאמנות] השר. והיתה עצת כולם, מבלי חולק, שלא יהא יהודי ולא יהודית פטור בסרקסט"ה ממסי השר, והוצאותיו, עד זמן פלוני. ולא יהודי ולא יהודית פטור בסרקסט"ה, ממסי, שיוכל לפרוע. וממי שיש לו שום דבר בסרקסט"ה, שלא יקצבו עליו וכל קניניו בכל פנקס, פסקא שיעשו מוקדמים במקצת הקהל, על המנהג. ולא יהא רשות לשום יהודי או יהודית בסרקסט"ה, בחותם ממסי השר. ולא להביא ראיה מחותם שהיה אצלו, קודם לכן. ולא יבקש זה, מיום זה והלאה וכו'. וכל מי שיזיד, יהודי או יהודית, בסרקסט"ה, ויפטר או יבקש עזר משום אדם מאומות העולם, או ימרה מפרעון ששמו והקציבו עליו ועל נכסיו, בכל פנקס פסקא, כפי מה שיסכימו הקהל, כפנקס תנאי הפוסקים, שיהיה

[415] עיין לר' המחבר ז"ל בח"א סי' תתכ"ד.

מנודה עד שיפרע וכל מה שיושם עליו, לגבאי המס. ובתוך זמן התקנה זו, העמידו הקהל על לאה ובניה פוסקים, ופסקום לכל ימי חייהם, ונתחסדו עמהם הקהל שלא לעלות קצבתם, אלא על צד ידוע. ועשו להם שטר, והחרימו ונדו על כך. וז"ל שטר החסד, שנתחסדו עמהם הקהל: לפי שיצא דבר שלטון מלפני השר, בענין פרעון מס לאה אלמנת פלוני ושני בניה, והשגיח בענינם כדי להסיר הקנאה ולדחות המריבות, ציוה השר שיבררו הקהל בסרקסט"ה, שלשה פוסקים להניח שמם במס הקצוב על כל פורעי המס בסרקסט"ה. ולהתמיד הפרעון על כל מה שירשמו אותם, אלה הפוסקים, כל ימי חייהם. ולפי היותם ראויים לזה אצל הקהל, להשתדלותם, וטורחם בעבורם, הסכימה עצת המוקדמים, וכל הקהל מבלי חולק בהם, והקדימו ג' פוסקים לפסוק שמם במס. והפוסקים הנז', פלוני ופלוני. ונשבעו אלה הפוסקים הנזכר [נזכרים], בתורה בנקיטת חפץ, לפסוק שמם במס. והפוסקים הנז', שמו האלמנה ובניה הנז', באין משוא פנים, או נטירת איבה, אלא כפי מה שיראום להם מן השמים. והפוסקים הנז' פסקו שמם, בכך וכך, בכל המס הקצוב. כלו' בעשרת אלפים דינרים, או שאר תביעות, כמו שכתוב בחותם הנזכר, שהוא תחת ידם בזה הענין. וקבלו המוקדמין וכל הקהל, להנהיג הפסק הזה ולהתמיד עליו, כל ימי חייהם, מבלי שיהא רשות לקהל זה ולא ליחידים מהם, לפסוק שמם עוד בשום פנקס, שום העתידות, בשום פנים. וכמו כן הסכימו הקהל והמוקדמין, שאם יפחתו להם שום מן העשרת אלפים, שיפחת משמם כפי הפחת. ואם ח"ו יוסיפו המס קבוע, יוסיפו הם על זה הדרך, בלי שיהא רשות לכלל הקהל, ולא לפרט מהם, להפר דבר מן החיובים האלה הנז', ולא לענין מעניניהם. לא עם השר, ולא עם אחד מפקידיו. ולא יהיה להם רשות גם כן, לא בכלל ולא בפרט, לקבוע אותם, לא בדייני ישראל ולא בדייני אומות העולם. ולא להביא ראיה מתקנה, ולא מקבלה שקבלו עליהם קודם לזה השטר. ומי שיזיד ויחלוק בדבר מכל הכתוב למעלה, שיפרע קנס מאתיים זהובים, ויהיה מנודה לכל הקהל. ועתה, עוררו עליהם הקהל, ומנו מורשה לתבוע אותם, ותבע אותם המורשה על מה שכבר עבר, ועל העתיד. טענו האלמנה ובניה: שיש לקהל להתמיד להם הפסקא כל ימי חייהם, ככתוב בשטרם. השיב המורשה: שא"א, מפני שכבר קדם שבועה וחרם להקהל במניעת זה, ושכבר החרימו ונדו שלא יבקש שום יהודי או יהודית עזר משום אדם בזה. וכל מה שנעשה אחרי אותו החרם, הכל בטל, לפי שאין שבועה חלה על השבועה. ועוד, שהתוספת והגרעון הכתוב בחותם, אינו על תוספת וגרעון המס, אלא על תוספת וגרעון ממון האלמנה ובניה הנזכר. וכל זמן שיטענו הקהל, שנתרבה ממונם, יכולים להקדים להם פוסקים והברורים, שזו התוספת והגרעון

אינו ביכולתם. שכל מה שעשו הקהל, תלוי במה שבא בחותם השר. ואין בחותם תוספת וגרעון, אלא על ממונם לא על המס. השיבו האלמנה ובניה: שאין זה כנגד החרם, מפני שכתוב באותו החרם: שלבאפדילי"טאט [שלבא פדיליטא"ט: ז"א עם נאמנות]. על כן, השבועות הקודמות בטלות, אחר אשר צוה השר, ואפילו לדברי המורשה כבר עבר זמן התקנה הישנה, וחלה השבועה באחרונה.

ב ועוד, שהקהל נתחסדו עמנו. ועוד, כי ענין התקנה הישנה שלא יפטור אדם עצמו. ואנחנו לא פטרנו עצמנו, אלא הקהל וברורו הברורים, ופסקו כל אשר לנו, ופרענו בלי מרד. ובזה ארכו הטענות בין האלמנה והמורשה, כאשר אתה מראה מתוך פנקס הטענות, אשר אנחנו שולחים אליך. וגם הפסק שפסקו הדיינים. תודיענו: הדין עם מי? ואם פסקו הדיינים כראוי, אם לאו.

ג תשובה: עמדנו על טענות לאה, וטענות ראובן מורשה הקהל קדו ש שכנגדם. גם עמדתי על שטר התקנה הישנה, ועל שטר שעשו הקהל ללאה ובניה הנזכר, ועמדתי על פסק דין שפסקו הב"ד ביניהם, ודקדקתי בכל זה כפי מה שהראוני מן השמים. ואני רואה טענות לאה, ראויות ונכוחות. ואיני רואה בכל טענות ראובן שכנגדם, דבר ראוי לחייב לאה ובניה מן הדין. לא במה שטען ששטר לאה בטל מצד התקנה הישנה, ולא במה שטען שיוכלו עוד הקהל להקדים פוסקים כל זמן שירצו. אין הדברים נראין לי מן הדין.

ד והנני כותב לפניכם דרך קצרה, מה שנ"ל בכל, כפי מה שהראוני מן השמים. ואף על פי שלא הייתי צריך לכתוב דבר, בכל מה שקדם זולתי על דבר הפוסקים לבד, לפי שכבר הסכימה דעתי לדעת הב"ד בכל השאר. אלא שאיני משוה עמהם בטעם הדברים. כי הם באו מטעם אחד, ואני בא מטעם אחר. ומזה יצא לנו ענין, אף לענין הפוסקים החדשים. ואומר: כי יראה מדברי הב"ד, שאין הכל תלוי אלא באותו הלשון הכתוב בתקנות שלבאפדיליטא"ט השר. ודעתם, שענין אותו הלשון לומר: שכל זמן שיאמר או יצוה השר דבר כנגד התקנות, יבטלו התקנות. ואחר דברו, אין כאן חרם, ואין כאן שבועה. ולפיכך, יש לפי הסברא להקל ולהחמיר במקום זה. להקל, שכל זמן שיצוה השר בהפך תקנתם, תדחה תקנתם בכל מה שיצוה השר. ולפיכך, יש להחמיר בדין זה של לאה, שאין שטרה והתנאים שעשו קיימין, אלא במה שבא בחותם השר.

ה ואני רואה בהפך זה, בנוסח התקנה החדשה גם ישנה. שהרי בתקנה הראשונה כתוב: ולא יהא רשות לשום אדם, יהודי או יהודית, להפטר בחותם, ולא להביא ראיה מחותם שיהיה אצלו. ולא יבקש זה מיום הזה והלאה. [עיין בנוסח התקנה המוזכרת בשאלה]

וכל זמן שיזיד יהודי ויפטר, ויבקש עוד משום אדם שבאומות העולם, יהיה מנודה עד שיפרע. זהו תורף לשון התקנה הישנה. וידוע, כי אותו פטור אינו אלא כי אם מן המלכות, ועלו והחרימו כנגדו. אלמא: אין תקנתם ונדויים נדחית, מפני חותם המלך. ואם חותם המלך מבטל התקנה, ומתיר החרם והנדוי, מלשון שלבאפדיליט"אט. נמצאו דברי התקנה סותרים זה את זה. ובשטר לאה מפורש: מבלי רשות לכלל הקהל, ולא לפרט מהם, להתיר דבר מן החיובים הנז', ולא ענין מענייניהם. אף על פי שהפר אותם מכח השר וחותמו, שהוא בעונש הנדוי והחרם. על כן איני רואה ממש באותו הלשון במקום זה, שאע"פ שפטרם השר מן החרם ומן השבועה, אינם מותרים בכך.

ו אבל העיקר שיראה לי בכל זה, הוא מה שאומר: שאין במה שעשו הקהל עם לאה ובניה, כנגד התקנה הראשונה כלום. שהרי לאה ובניה לא פטרו עצמן, ולא פחתו מקצבתם שפסקו וקצבו עליהם הפוסקים, שהעמידו עליהם הקהל. ואפילו אם פסקו עליהם בפחות מכדי חיובם, לכל חייהם, בלי שיפסקום אחרים עוד לעולם, אין זה כנגד התקנה, מכמה טעמים. האחד, שלא החרימו הקהל לתת באותה תקנה כל אחד מן הקהל, בכל מה שיש לו, בלי פתח. ותדע לך, שהדבר ידוע שכל זמן שהקהל פורעין המס על פי הפסקא, יהיה בקהל כמה אנשים שנותנים מס רובם, שאין הפוסקים מתנבאים לפסוק בכיון. ולא היתה הכוונה, אלא שלא יפטרו את עצמם מן הקצבה שיטילו הפוסקים עליהם. וכ"ש אלו, שנשבעו הפוסקים לפסוק שמס, מאין משוא פנים ונטירת איבה, והרי נפסקו כשאר הקהל. ועוד, שאפי' פטרו אותם הקהל לגמרי, איני רואה בכל התקנה כלל, דבר כנגד זה. ואם נשבעו להם הקהל, להתמיד להם פטור, אין כאן שבועה כנגד שבועה, כמו שטען ראובן מורשה הקהל. לפי שאני מוצא בכל התקנה הראשונה שנשבעו הקהל, ולא שהחרימו, שלא יפטרו הם שום אדם מן המס, אלא שלא יפטר אחד מהצבור עצמו, ולא יפחות מקצבתו, אלא זולת זה. וכיון שכן, רשאין הם בקהל לפטור לגמרי כל מי שירצו מן המס, כולו או מקצתו ואין בכך כלום. וכיון שהקהל רשאין הם בכך, אותו שפטרו הם, אינו לא בעונש נדוי ולא בקנס, שיהא נפסל זה בכלל התקנה, כמו שאמרו. ואין אני רואה בזה, שום צד ספק בעולם.

ז ומעתה, אף על פי שבא בשטר לאה ובניה, ענין נוסף על חותם השר, אין כאן חרם ואין כאן קנס, שהרי הם פטרו אותם, ורשאין הם. ואדרבה, יש היתר במה שהוא נוסף על החותם, מה שהוא בא בכלל דברי החותם, ומן הטעם שאמרנו. וזה דבר ברור. גם טענת לאה ובניה, בעת שטענו שעבר זמן התקנה, טענה יפה היא. ואפילו נשבעו הקהל בפירוש, שלא יפטרו שום אדם תוך זמן התקנה, ואין אומרים בזה אין שבועה חלה על

שבועה. שהתקנה הראשונה, היא לזמן קרוב. והשבועה שנשבעו ללאה ולבניה, היא בלא זמן קצוב לכל ימי חייהם. והרי זה כמו שאמר: שבועה שלא אוכל ככר זה היום, שבועה שאוכלנה. שאם עבר אותו היום, הרי זה חייב לאוכלה אותה, למחר. דכל זמן שמצאה השבועה מקום לחול, חלה[416]

ח והלכך, אם תבעו אותם לאחר שעבר זמן התקנה, הרי זה אסור. ועוד, שאין שבועה חלה על שבועה, אמרו. וכדנפקא לן בפ' שבועות שתים בתרא (כ"ו) מדכתיב: כי תשבע לבטא בשפתים, להרע או להטיב. אבל נדוי או איסור או השבועה, והאומר: קונם אשתי אסורה עלי, אם לא אוכל היום נבילות וטרפות; אם לא אכל אשתו אסורה לו. וכן, האומר: הרי הוא מנודה, אם אוכל נבילות וטריפות, אם לא אוכל נבילות; אכל, הרי הוא מנודה, ואין זה כמתנה על מה שכתוב בתורה, אלא אומרים לו: לא תאכל, ולא תתנדה. ובאותה שאמרו, בפרק המגרש (גיטין פ"ד ע"ב): הרי זה גיטך ע"מ שתאכלי בשר חזיר. אם היתה זרה: ע"מ שתאכלי תרומה. אם היתה נזירה: על מנת שתשתי יין. נתקיים התנאי, הרי זה גט. ואם לאו, אינו גט. ואקשי': מתנה ע"מ שכתוב בתורה הוא, וכל המתנה ע"מ שכתוב בתורה, תנאו בטל? אמר רבינא: הכא מי קאמר לה, לא סגייא דלא אכלת, לא תיכול ולא תתגרש[417]

ט ולהעמיד פוסקים עכשיו על לאה ובניה, אינו רואה בו צד היתר. שאם באנו לומר, שכל מה שימצא בשטר לאה ובניה נוסף על מה שבא בחותם השר, ידחה מפני גזרת התקנה הישנה, זה א"א כמו שאמרנו, ודברים פשוטים הם. ואם באנו לומר ששטרם של אלו תלוי בעניני החותם, ובנוי עליהם, ולפיכך דוחקים ומפרשים לשון השטר בענין שיהא נאות ללשון החותם. וכמו שטען הטוען וז"ל: שלא נתחייבו הקהל, אלא שלא יפסקו הקהל שמם בפנקס פסקי המס, ולא יהיו נכללים בפסקות עם שאר פורעי המס, כאשר נזכר בשטרם. אבל יש רשות להקהל לפסוק ולברור פוסקים אל זמן שירצו. וזהו משמעות שטרם, ע"כ. אם כה עלה בדעת הטוען, פליאה ממני דעת זו, מכמה טעמים. האחד, שא"כ מה הועילו אלו בתקנתם? ומה שאמרו, שלא יהא רשות לכלל הקהל, להפר דבר מכל החיובים, ולא ענין מעניניהם. והלא יכולין להפר כל ענין שירצו, לפי דעת זאת, כל זמן שירצו הקהל לעשות פסקות, אמרו שנוסף ממונם של אלו, ויבררו

[416] עיין למוהראנ"ח ז"ל בח"ב סי' ס"ב, ולמוהר"א ששון ז"ל סימן קצ"ח, ולהרב משפטי שמואל סי' ק"י, ולעט"ר הרב הגדול מרן זקני נר"ו בס' חק"ל ליו"ד בח"ג סימן צ"ד ודו"ק.

[417] דברי ר' המחבר אלו, הנה הנם בח"א סי' תרמ"א, וכבר רמזה מרן הב"י ז"ל בי"ד סי' רל"ח יע"ש. גם הרב מוהר"א ן' שושן ז"ל בתשו' מוהראנ"ח ת"ב סי' ח"ן [נ"ח], זכר עשה לתשו' רבינו המחבר הלזו, שהיתה אצלו בכת"י יע"ש. ועיין להרב כנה"ג שם בהגב"י אות י"ד יע"ש.

עליהם פוסקים, אותם בעצמם שהם פוסקים שאר הקהל, ונמצא הכל קיים והכל בטל. ואין דברים אלו, אלא מן המתמיהים.

י ועוד, שאין הלשון סובלו בשום פנים. שהרי כתוב בשטרם: והפוסקים הנז' פסקו שמם. ור"ל שם האלמנה, עם ב' בניה הנז', במאה וחמשים דינרים יקי' שיש בכל המס הקבוע, על כל השנה. וקבלו המוקדמים וכל הקהל, להנהיג פסק זה, ולהחמיר עליו כל ימי חייהם. הנה שהזכירו כאן שפסקו הפוסקים שמם בסך הזה הידוע, ואמרו: שכל הקהל והמוקדמים קבלו להנהיג ולהתמיד הפסק הזה עליהם, כל ימי חייהם. א"כ הסך הזה הנפסק עליהם, הוא שקבלו עליהם להנהיג להם כל ימי חייהם. לא הנהגת הפסק בלבד, רצו לומר, שיהיו,,, לעצמם, כי לא נזכר זה כאן כלל. וזה דבר ברור, בלי ספק. ועוד, שהרי כתוב באותו שטר של לאה, מבלי שיהא רשות לכלל הקהל, ולא ליחידים מהם, לפסוק שמם עוד בשום דבר מן הפוסקים העתידים, בשום פנים. לא בפנקסים, ולא בשבועות, ולא בשום דבר מענין פנקס המס. ואם אין רשות לכלל הקהל, ולא ליחידים, לפסוק שמם עוד. מי הוא שיקדימו הקהל לפסוק שמם, אם כלל הקהל אסורים, והיחידים מהם אסורים. וכאן לא אמרו, שלא יפסקו את שמם פסקי הקהל, כמו שטען הטוען, אלא סתם אמרו: שלא יפסוק שמם עוד, לא כלל הקהל, ולא היחידים. סוף דבר איני רואה מקום כלל, לכל הדברים אלו.

תשובה רפ

א שאלת: נסתפקתי בתקנות העיר, שאין כתוב בהם ועל כל הנלוים אלינו. והבא אחר כן אם הוא חייב לנהוג בהם מכח השבועה, אם לאו?

ב תשובה: הדברים האלה סתומים, ולא ידעתי איזה ענין התקנה. אם נשבעו שלא יעשו דבר פלוני, או שלא יהנו מכאן ומכאן, או שלא יהנו לאחרים בכאן. ולא כתבת אלי לשון השבועה. אם אמרו: איש ממנו לא נעשה כן, או אחד מבני העיר, או מיושבי העיר. ולפיכך אינו יכול להשיב עליו, לפי שיש חלוקים רבים בענינים אלו כשתעמידנו אל ברור השאלה, אכתוב לך דעתי בג"ה.

תשובה רפא

א [עיין שאלה רע"ט] דבר זה כבר נשאלתי, ועמדתי עליו, והשבתי לשואלו, כפי מה שהראוני מן השמים. אמנם יש דברים נוספים בלשון התקנה הישנה, שלא נכתבו לי בשאלת השואל. כי לא הטפיסו לי ממנה, רק הדברים שעלו על דעת השואל, שהם

תוקף השטר. ועכשיו ראיתי באותם הדברים הנוספים, בלבולים גדולים. יעמידו דעתי, לולי שאני דן עליהם, כמו שאני עתיד לכתוב לפניך. ואתה בנפה טהורה שלך, תברר האוכל מתוך הפסולת. ואיני צריך לכתוב לפניך. ומה שנכתב אלי מתחילה, ומהתוספת שמצאתי בו, כי אין באריכות תועלת, כך אדון לפניך על כל דברי האגרת הזאת השנית. ועם דברי הראשונים והאחרונים, תעמוד על עניות דעתי.

ב ראיתי כתב התקנה הראשונה, בחזק יבא וגזרתה נשערה מאוד. כי ראיתי בלשון התקנה, ענין מבובל מאד. תוקפו של שטר, ממה שכתוב שם: וכל זמן שיזיד יהודי בסרקוסט"ה, ויפטר או יבקש עזר משום אדם מאומות העולם, או ימרה שומו והקצוב עליו ועל נכסיו ועל קרקעותיו, בכל פנקס פסקא, כפי מה שיסכימו הקהל בפנקס תנאי הפוסקים, שיהא מנודה עד שיפרע כל מה שיושם עליו לגבאי המס, בשביל הקהל, או למי שירצו הקהל. מכאן יראה: שאינו נופל ברשת הנדוי, עד שיהיה שומא או קצבה ידועה בפסקא, וימרה מלפרוע, ויהיה באותו נדוי עד שיפרע כל מה שיושם עליו. אבל כל זמן שלא יקצבו עליו קצבה, אינו נלכד בנדוי, שעדיין זה צריך שומא על נכסיו, או אומדנא על פי הפוסקים, וכל שלא נפסק ולא נשום ממונו, מה יפרע ומה הודאתו. והגע עצמך! אילו היה כאן איש או אשה, אשר שכחוהו הפוסקים ולא פסקו עליו כלל, איני רואה שיהא חייב בכח הנדוי הזה, להמציא עצמו ולומר: כך וכך יש לי. כן וכן, אני חייב.

ג ומ"מ, מי שיש לו שם, ופוטר עצמו מקצבתו או שפוחת מהקצבה בשום צד, ואפילו פטרו השר, הרי הוא בנדוי, עד שיפרע כל מה שהוטל עליו. שהרי זה מזיד עצמו לפטור, ולא לפרוע מה שהושם עליו. אבל בסופו של שטר התקנה, נוסף דבר. זה לשונו: וכל מי שיבקש עזר, להפיל שמו מן המס, או להפחית קצבתו, מאומות העולם, או ישחד על איזה עם השר, ויתברר זה על אותו המבקש עזר, ואפילו בעד אחד, יהיה כל ענינים זה הנדוי והקנס הנזכר מחוייבים עליו. מכאן יראה: שאפילו בקש עזר בסתר, אף על פי שאינו מודה על בקשת העזר, נתפס בנדוי ובקנסי [ובקנס]. שאילו היתה הכונה לומר, שיהיה בנדוי אם יזיד מלפרוע מהתנאי שהתנו, על נאמנות עד אחד. והלא אפילו לא בקש, אלא שהוא פוטר עצמו משום צד, כבר הוא בנדוי ובקנס, כמו שנזכר למעלה. וא"כ יהיה דברי התקנה סותרים זה את זה. ויצא לנו מזה: שנתפוס לשון אחרון. ואם נודע שלאה ובניה גרמו או סבבו, אף על פי שלבסוף פרעו כל מה שהוטל עליהם, אינם פטורים בכך. אלא שיש לפרש לשון התקנה להקל בעונש, במי שבאו להענישו עכשיו, ולהוציא ממנו מה שהוא מוחזק בו. וכל שיש לפרש להקל עליו מן הדין, מפרשין ומקילין, דומה למה שאמרו בשלהי השואל (דף קב:): רב נחמן אמר: קרקע בחזקת

בעליה עומדת. ואקשי': מאי קמ"ל? תפוס לשון אחרון. היינו דרב? ופרקי': אף על גב דאפיך מיפך, ודלא כרב, וקי"ל כרב נחמן. וה"ה והוא הטעם, למה שאתה בא להענישו, ולהוציא כסף הקנס ממנו, כל שיש לפרשו להעמידו בחזקתו, נפרש ונעמיד.

ד ולפיכך אני אומר, שזה התנאי האחרון, על מי שציוה עליו השר, או מפקידיו לקהל, לפוטרו מחמת שסבב עליו כן, אחד מאחיו או מאוהביו; שלא מדעתו, וכיוצא בזה. והקהל פוטרין אותו מס, מה בכך, כיון שלא בא לפטור עצמו. ואם מתוך התנאי הראשון, הרי זה פטור מעכשיו, לפי שזה לא הזיד לפטור עצמו, אלא שהקהל פוטרים אותו מחמת יראת השר או פקידיו. וכבר תלו ענשו בתנאי זה, בהורתו: והוא לא הזיד. ואלו נפל הספק, שמא בקש העזר ההוא ושם בסתר, או שחד בצינעא על זה, ומראה עצמו כאלו לא סבב ולא גרם. אף על פי שיש עד אחד מעיד כנגדו, מן הדין לא היה חייב בנדוי ולא קנס על פיו, לפי שאין עד אחד קם לממון ולעונשין. ולפיכך הוסיפו ובארו כלשון האחרון, שיהא נאמן עליו, אפילו עד אחד. וכיון שכן, אפי' נתברר בעדים, שבקש עזר או ששחד להשר או לפקידיו לפטרו, או לפחות שמו וקצבתו, כל שהוא פורע מה שהוטל עליו, ולא פחת ממה שיצא על שמו ועל קצבתו, פטור כמו שנתברר בתנאי הראשון. וכיון שכן, לאה ובניה שהעמידו עליהם פוסקים, ופסקום במה שפסקו, הוא שמו. וכ"ש אם לא נתברר שסבבו בכך, שאפילו פחתו מקצבתם הקצובה להם, או שפטרום מהכל, אינם נענשים בעונש הנדוי, או בעונש הקנס, שהרי לא הזידו לשחד, ולא לבקש עזר.

ה ועוד, שהדין עם לאה ובניה, לפי שאין רואה בלשון השטר שעשו להם הקהל, צוה השר שיבררו הקהל בסרקוסט"ה ד' פוסקים, לפסוק שמם וכו'. והקדימו ג' וכו'. ונשבעו אלה הפוסקים הנזכר בתו', בנקיטת חפץ לפסוק שם האלמנה ובניה הנזכר, מאן משוא פנים או נטירת איבה, אלא כפי מה שיראום מן השמים. מכאן ראיה, שאלו לא באו לפטור עצמם ונכסיהם כלל, וגם הפוסקים לא הקלו להם. שאילו היה כן, מה השבועה הזאת שנשבעו שלא לעשות משוא פנים? באמת, כל שפוחתים לו ומקילין לו, משוא פנים יש בדבר. וגם השר אינו רואה שצוה להקל ולפחות, אלא לתת ע"פ פוסקים ידועים, כל ימי חייהם. וזה לא נכנס בכלל מניעת הנדוי והקנס. ואיני רואה החסד הזה שנתחסדו הקהל עם אלו, אלא שהעמיד להם פוסקים ידועים, ושהמשיכו פסקתם יותר על שאר העם, ורשאין. וכן אני רואה משמעות הענין, שכל זמן שהם באים לפסקא חדשה, היו הקטטות מתעוררות. זה אומר: יש לפלוני יותר ממני. וזה אומר, בהיפך. ועל כן בטלו הקטטות בהיות פסקתם נמשכת כל ימי חייהם. ואף על פי שהיו לאלו פוסקים, שאינן פוסקים לשאר הקהל. מה בכך! והלא בכל עת יארע כך, לפי שהפוסקים הפוסקים כל

הקהל, אינם פוסקים אלא מעמידין להם פוסקים אחרים. נמצאו הם פוסקים כל הקהל, ושנים או ג' מן הקהל פוסקים אותם.

ו עוד אני רואה, שיש עיקר בטענת הנתבע, שלא פטרוהו מחמת חותם השר. שהרי במצות השר לא בא, אלא שאם יוסיף ממונם, שיוסיפו על שומם. והקהל לא חייבו אותם יותר מן הסך ההוא. ואפילו נוסף על נכסיהם כהם, אלף פעמים. וכבר כתבתי כן בדברי הראשונים. ואם הקהל מתחסדים עמהם, ואפי' לפוטרם מן הכל, איני רואה בנוסח התקנה, דבר שיגזור על מניעת דבר זה. מכל הצדדין האלה, איני רואה חייב לנתבע: לא חיוב נדוי, ולא חיוב קנס. ועוד, שאפילו היה הענין כנגד התקנה הראשונה, כמו שטען הטוען, איני רואה בו שום חיוב. שהרי הסכימו כל הקהל בפסקת אלו הנתבעים, והחרימו שלא יהא רשות לכלל הקהל, ולא לפרט מהם, להפר ענין מעניניהם, ולא לתבוע אותם, לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם, ולא להביא ראיה וכו'. ומהתחייבות הקהל קודם לכן, והעמידו הדבר על קנס נדוי. א"כ כבר בטלו התקנה הראשונה. וממה שהוא נראה, מהכרע הדעת, שהקהל לא אסרו עצמם בתקנה הראשונה, שאם ירצו כל הקהל לבטלה, כולה או מקצת, שלא יהא רשות בידם. ואם יטעון הטוען: כיון שלא הזכירו לאותה תקנה בפי', הרי כאומר ע"מ: שאין בו אונאה, שיש בו אונאה, משום דלא ידע, דניחא ליה ועד שיאמר יודע אני בו שיש אונאה, יש בו אונאה. לא היא! דהכא, כיון דנתקנה ברבים, סתמא כבר ידוע. היא לרבים, והרי זה כאומר: הרי את מקודשת לי, ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, דתנאי קיים, דהא ידעה ומחלה, דכל דכתיבה מידע ידעה. אמנם, מה שטענו לאה ובניה, מלשון שלבאפדיליט"אט השר, לא ידעתי וירדתי לסוף אותו לשון, שהרי בעיקר קנס ותקנה אני רואה, מי שיבקש עוד, או ישחד עם השר. אבל מן האחרים ראיתי לפוטרם, כמו שכתבתי.

תשובה רפב

א שאלת: תמול כתבת לנו, שכל ממון שפורע מס במקום אחר, אינו בדין שיפרע מס במקום שהוא דר בו, וראו הקהל שרבים הם מעצימים ועמדו והתנו עם אותם האנשים שיש להם ממון קבוע חוץ לעיר, תנאי עולמית, שיהא אותו ממון כשאר ממונות שבעיר, לחיוב המס. ועל ענין זה, שינכנו תחלה מכל ממונם בין מאותו שבעיר, ובין מאותו שיש להם מחוץ לעיר, כל ההוצאות והמסים שנותנין לאותו ממון שמחוץ לעיר. והעודף, שיפרעו עם הקהל. ויצא מזה, שלפעמים שההוצאות שעושין בחוץ מרובות, ופוטרין בשביל מנה שיש להם מחוץ, מאתים שיש להם בעיר. ועתה אירע להם מעשה כן, עד

שיצטרכו הקהל לפרועו בשביל אלו, יותר מאלפים וג' מאות דינרים יאקשי"ש. ועתה, עמדו הקהל ואמרו: שלא קבלו עליה חרם ע"ז הדעת, שיהא המועט תופס את המרובה. ובאמת, כי קודם שהוקבע תנאם, עמדתי על דעת הקהל, וראיתי שלא היו עושים פשרה זאת, אלא שהם מודים שלא יעלו אותם ההוצאות, אלא כמחצית חיוב המס לממון שבחוץ. והיו כמוותרים מעט, כדי שיהיו תקנותיהן קבועות לדורות, ולא שיהו ההוצאות, אפי' שוה בשוה עם המס שבעיר, וכ"ש ביתר ממנו. ועל כן, עמדו הקהל להתיר החרם. ואף על פי שאומרים, שאפילו היתר אינו צריך, שלא קבלנו פשרה זאת אלא על הכוונה שאמרנו. ובעלי הפשרה מוחים בדבר היתר החרם. הודיעני: אם נלך אחר לשון התקנה, או אחר כוונת הקהל, ואם צריך היתר[418]?

ב תשובה: הדין עם בעלי בפשרה. ואינו רואה בטענת הקהל, עיקר לסמוך עליו, לפי שאיני רואה בלשון התקנה והתנאי שעשו עם בעלי הפשרה, דברים מפורשים שינכו ממונם, בין מאותו ממון שבעיר, בין מאותו ממון שמחוץ לעיר. כל המסים וההוצאות שנותנין על אותו ממון שמחוץ לעיר. א"כ כבר קבלו עליהם בפירוש, אפי' יצטרכו לפרוע ההוצאות ומסים מחוץ לעיר, מממון העיר. והדין נותן, שהרי נעשו בשותפין בכל ממונם, וחזר להיות ממון שמחוץ לעיר, כממון העיר, ופורעין מן האמצע, כל מה שיוטל כאן וכאן. הגע עצמך! שנעשו אנשי שתי מדינות של שני אדונים שותפים, הלא פורעין מן האמצע, כל מה שיוטל עליהם כאן וכאן, כאלו הם בני עיר אחת. ואם נפשך לומר: מ"מ כוונת הקהל לא היתה כך, ובענין נדרים וחרמות ושבועות פיו ולבו שוין בעינן. לא היא! דלא אמרי' (בשבועות דף כו ע"ב), אלא בנתכוון להוציא פת חטים, והוציא פת שעורים. ונתכוון לומר: עולה; ואמר: שלמים. דלישניה הוא דאיעקם ליה, והוה ליה כנדרי שגגות. אבל הכא, פה איכא ולבא איכא. דהא לא טעו אלו בלשונם, אלא בכוונתם. שהרי נתכוונו להוציא בלשונם, מה שנאמר ונכתב בספר. ודברים מפורשים ותנאי מבואר הוה, וכאלו נתכוונו להוציא פת חטים והוציאו פת חטים. אלא שהם אומרים: שטעו, שלא היתה כוונתם שיעלה המס וההוצאות לסך גדול כזה. ואלו דברים שבלב הם, ודברים שבלב אינם דברים. וכאותה ששנינו (בקדושין נ): ובכולם, אף על פי שאמרה: בלבי היה להתקדש לו; אעפ"כ אינה מקודשת. ולענין ממון כן, וכדאמרינן התם. ההוא גברא דזבין לנכסי, אדעתא למיסק לא"י. בעידנא דזבין, לא אמר. לסוף לא סליק. אמר רבא: הוו דברים שבלב, ודברים שבלב אינם דברים. ואף על פי ששנינו (בנדרים דף כ"ז ע"ב): נודרים להרגין ולחרמין. ומפ' עליה בגמ': באומר סתם: יאסרו כל פירות שבעולם עלי,

[418] עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל לעיל סימן קע"ז, ובמ"ש שם.

אם אינם של בית המלך. ואומר בלבו: היום. שאני התם, דאנוס הוא, ואנן סהדי דהוא נשבע לזמן קצר יותר, שהוא יכול. וכיון שלא הזכיר זמן, אלא סתם, לא הוו לגמרי דברים שבלב. ואפ"ה איצטריכו התם לפרושי: טעמא מאי? דאמרי עלה בגמ' התם. ואף על גב דסבירא לן דברים שבלב אינן דברים, לגבי אונסין מוכחי.

ג ולהתיר החרם איני רואה בו צד היתר. לפי ששורת הדין, אין החרמות והשבועות ניתרים, אלא בפתחים וע"י שאלה לחכם. ואין אדם מתיר לעצמו, דכתיב: לא יחל דברו. ולא הקלו בקהלות בכל המקומות להתיר לעצמו [שמא צ"ל: לעצמן], אלא מפני שנהגו כן. וכיון שנהגו, כל שהם מחרימים הרי הוא כהתנו בפי', שכל זמן שיסכימו להתיר, יהא מותר. ולא ינהגו איסורם, אלא עד זמן שירצו. וכאותה שאמרו (בנדרין דף ע"ג ע"ב): שאמ"ר פנחס: בהפרת הבעל: דכל הנודרת, ע"ד בעלה היא נודרת וכיון שכן, מן הדין אי אפשר להתיר, ואפי' מדעת המוחים. ואם מן התנאי היוצא לנו מדרך המנהג, הרי שנהגו בני הקהלות שאין מתרין [שמא צ"ל: מתירין] אלא מדעת הכל. ואם היה שם מוחה, אין מתירין. נמצא שאין לחרם זה צד היתר, מדעת השותפים.

תשובה רפג

כתבת בדין החזן, שאין מסלקין אותו מאומנותו, אלא א"כ נמצא בו פיסול. והבאת ראיות ע"ז[420] יפה כתבת, ויפה דקדקת[419] ועוד שנינו (בפ' הנזקין דף ס ע"ב): מערבין בבית ישן, מפני דרכי שלום. ואוקימנא לה בגמ', משום חשדא. ואלא מיהו, כל הגמ' להלכה. וא"נ אפי למעשה, בדורות הללו. אבל עכשיו נהגו כל הקהלות, למנות אנשים על כל צרכי צבור לזמן. ובהגיע הזמן, יצאו אלו, ונכנסים אחרים תחתיהם, כן למזון, וכן לקופה של צדקה, וכן על המס, ושאר המנויים הצריכים לצבור. בין שנוטלין עליה שכר, בין שאין נוטלין עליה שכר ואפי' לא קבעו להם זמן, סתמן כפי', אחר שנהגו כך. והמנהג כהלכה. שכל הדברים תלו אותם במנהג. ואם מפני החשד, כיון שנהגו לבוא חליפות, נסתלק

[419] עיין מ"ש בזה עט"ר מרן זקני הגאון נר"ו בחק"ל א"ח סי' ט"ו די"ט ע"ג יע"ש, ושם בסימן ח"י דל"א ע"א יע"ש. ואולם מ"ש שם הגאון מז"ה נר"ו בסי' ח"י בדל"א ע"א לישב דעת ר' המחבר בתשובה הלזו שלפנינו, בשני דרכים. [הושמט חלק מההערה].

[420] תשו' הלזו הביאה מרן הב"י ז"ל בא"ח סי' ג"ן [נ"ג] ופסקה שם בש"ע. ועיין משפט צדק ח"א סי' ע"ח, וכן הביאה הכל בו ופסקה ג"כ מור"ם בס' המפה בי"ד סי' נט"ר [רנ"ט] ס"ב יע"ש. ועיין בש"ך ובב"י שם. ועיין מ"ש עט"ר מרן זקני הגאון נר"ו בחק"ל לי"ד בח"ג סי' פ"ט בדין זה, דמינוי לזמן אם בבא הזמן יכולים לסלקו וכו'. והנראה בזה ברור לחלק דדבר זה תלוי במנהג. דאם המנהג לסלקו בבוא הזמן, ולמנות אחרים, ודאי דליכא שום פקפוק. ברם כל שלא נהגו כן, אף על פי שיהא הקבלה והמינוי לזמן, איכא משום מעלין בקודש וא"מ. ועיין להרב משפט צדק מה שחילק עוד בזה יע"ש.

החשד. שכשרים שבדורות נושאים במשא הרבים, ובצרכי צבור, ואח"כ מסתלקין ובאים אחרים תחתיהם א"כ דין ממון אין כאן, חשד אין כאן.

תשובה רפד

א שאלת: נמצא כתוב בתקנה, אשר תקנו הקהל כלשון הזה: ראינו לתקן בינינו התקנות והנהגות, להביא עלינו האמת והשלום. וכן הסכימו: שהברורים, לא ימנו פסול לעדות שלהם[421] ואפי' לאחד מהם. והברורים לא יתיעצו בברירת הברורים המתמנים תחתיהם, עם שום אדם, הברורים המתמנים מראש השנה ואילך, לא יוכלו לעשות דבר, בלתי עצת היועצים. היועצים ימנו אחרים תחתיהם, משנה לשנה, הברורים. והיועצים לכשיגיע זמנם למנות אחרים תחתיהם, יעמדו באושטגי"ש חוץ לעיר, ויאכלו משלהם עד שתגמור הסכמתם. ויכריזו ע"י השליח צבור בבית הכנסת, בשעת התפלה, פלו' ופלו' מתמנים. מינוי הברורים והיועצים לא ילך אחר הרוב, אלא א"כ ירצה כל אחד ואחד מהברורים והיועצים למנות אחר תחתיו, הרשות בידו, אף על פי שלא יסכימו עמו חבריו במינוי אותו הברור, או אותו היועץ שימנה תחתיו. ע"כ נוסח שטר התקנה. ועיינתי בשטר התקנה, ואין בו זמן ידוע לברורים, ולא ליועצים. אלא לשון: משנה לשנה. וממה שכתוב בתקנה, בעמידת האושטגי"ש, מורה שיש זמן לכולם. ואולי זמנו של זה, לאו כזמנו של זה. אלא כך נהגו היום, שזמנם אחד משנה לשנה, ינהגו לצאת חוץ לעיר ערב ר"ה, לברור שם ברירתם כל היום. אף על פי שהיה במחשבתם שיסכימו בברירתם בלי אושטיגי"ש, היו עושין כן, כדי להסתלק מן הספק. ומידי היתה זאת, כאשר נודעתי בעל הספקות. ועכשו נולד לי ספק אחר, ואומר אני: שאין לדבר זמן, עד שיגיע ר"ה. שכבר יצאו מברירתם, וצריכים הקהל לברורים להנהגתם. ואם יבא בעל דין לחלוק ולומר: כל זמן שירצה למנות אחרים, הרשות בידם. וזמן רצונם, זהו רצונם. אני שואל: מי שיאסור על עצמו בשר או יין, עד שיגיע זמן לברורים שבזמן הזה למנות אחרים; עד איזה זמן יהא אסור? שאני אומר אסור כל השנה כולה. זה נוסח דבריך, ופלפלת לגלגל על זה דקדוקי הלכות מרובות, ודמיונות, שאם באתי לענות על כל דמיון ודמיון, שמא יאריך הספור, ואבלבל לך הרעיון. על כן אני מדלג לעיקר מה שהיא השאלה, ואניח עכשיו השאר, אף על פי שבאו דברים ע"י גלגול בכתבך, שאני צריך לענות עליהם כדי להתלמד במקום אחר, וכדי להוציאך לפי דעתי, למה שאני רואה שתקעת בו יסודות, ויש בו להקל ולהחמיר.

[421] עיין לעיל.

ב עיקר שאלתך, לפי הנראה, הוא מה שנהגת לעמוד באושטיגי"ש[422] מספק מה שכתוב בתקנה: לכשיגיע זמנם, יעמדו באושטגי"ש. אף על פי שהסכימו הם בברירת הברורים והיועצים. ולא מחמת אותו ספק שאתה מסתפק בו, שלא עלה על דעת שיחייבו הקהל את הברורים על כל פנים, לטרוח ולצאת חוץ לעיר, וליגעם שם ללא הועיל. אלא הטענה המחייבת לפי דעתי הוא, מפני שיש דבר דאינו תלוי בידם, והוא מחוסר עדיין, אף על פי שעשו הם מה שמסור בידם. והוא, שאני רואה שהם חייבים לעמוד באושטגי"ש, עד שיכריז הש"ץ בבכה"נ בשעת התפלה: פלוני ופלוני מתמנים. ודבר זה אינו מסור בידם, ואינו נגמר עם גמר הסכמתם, כי שמא ישכח הש"ץ מלהכריז, או שמא תטרף השעה ולא יכריז. והם אינם רשאין לצאת ולבא מן האושטגי"ש, עד שיכריז הש"ץ. זהו מה שנ"ל לחייבם באושטגי"ש, ואין גמר הסכמתם פוטרם מידי האושטגי"ש.

ג גם מעיקר השאלה, אם יש בו זמן לברורים, אם לאו?

ד תשובה: יש זמן לברורים, כמו שיש זמן ליועצים. ויתברר זה ממה שכתוב בתקנה: הברורים והיועצים לכשיגיע זמנם למנות אחרים תחתיהם. ומדעתי, שזמנם אחד, לפי שהדעת מכרעת שאין ממשות שתי כתות יועצים, [שמא צ"ל: לכת] אחת של ברורים, אלא לכל כת ברורים, כת אחת של יועצים.

ה ועוד, כי מלשון התקנה שכתוב הברורים המתמנים מר"ה ואילך, משמע שזמנם ר"ה. ועוד, צא ולמד מהנהגתם שנהגו עד עכשיו. וכל שהוא מסופק לך, צא וראה מה הם נוהגים ונהוג כן מדעתי, מפני שהיתה הנהגת הברורים מכבר, למנות ברורים משנה לשנה. לא פרטו כאן זמנם, שהניחו הדבר על הידוע והנהוג ולא באה התקנה בענין הברורים, אלא לחדושה. ומה שחדשו בהם, כתבו. ומה שלא חדשו, הניחו על מתכונתם. אבל ענין היועצים שהיה להם מחודש מהכל, הוצרכו לפרוט להם, כל הנהגתם וזמנם.

ו ועוד מעיקרי השאלה, מה שנסתפק לך עכשיו, ואמרת שאין להם זמן, עד שיבא ר"ה, שיצאו הברורים הראשונים מברירתם. לפי שאין לקהל ברורים לכשיגיע ר"ה, ואז צריכים למינוי הברורים שינהגום וקודם זה, לא עשו ולא כלום. כמדומה לי שאין זה נכון שאין ההקפדה לרבה למנין דוקא לכשיגיע יום שלאחר זמנם. אלא אדרבה כל שעה ושעה זמנם הוא, ונמשך והולך עד שיגיע זמנם לצאת. כי מה שאמרו ימנו אחרים תחתיהם משנה לשנה, אינו חוזר על ישיבת הסכמת המנוים, אלא שיהא המינוי נמשך משנה לשנה. וא"כ אדרבה! אלו לא היו יושבים למנותם עד עבור זמנם של אלו, ולא יסכימו מנוים לכתחלה, אלא אחר הכנסת ר"ה נמצא שהיה חסר זמן הברורים על כל

[422] עיין לר' המחבר ז"ל בח"ג סי' כת"ב [תכ"ב].

פנים שעה אחת. ומשנה לשנה, זמן שלם משמע. וכמו ששנינו (ר"פ קונם ס ע"א): יום אחד, שבת אחת, חדש אחד, שבוע אחד. אסור מיום ליום. כלומר הקץ שלם, ואין הקץ שלם עד שיהא מרגע לרגע. ולפי מה שכתוב בתקנה: לכשיגיע זמנם, היינו סוף זמנם, כדי שאם יסכימו בו ביום, יוכלו להכריז עליהם בתפלת המנחה, כדי שיכנסו בברירתם מיד, בבין השמשות של ר"ה. ואלו נכנסין ואלו יוצאין. ולא שתהא הישיבה בסוף זמנם ממש, שלא אמרו לכשיגיע זמנם, אלא זמנם המוכרח, שהוא סוף זמן ברירתם, דעכשיו הם מוכרחים לעמוד באושטגי"ש. אבל קודם לכן, אינם מוכרחין, כיון שעדיין לא הגיע זמן המוכרח. אבל אם ירצו, יסכימו וימנו, ותבא עליהם ברכה, ויכריזו בסוף זמנם. ומ"מ, אם לא הסכימו באותו היום ממש, הסכמתם נמשכת והולכת עד שתגמור. שלא אמרו שתהיה המינוי משנה לשנה, אלא לכתחלה. אבל אם לא נגמרה ההסכמה, יתחייבו לעמוד באושטגי"ש עד שתגמר ההסכמה.

תשובה רפה

א [עיין סימן הקודם] עוד שאלת: אם רוב הברורים ברר כל אחד את שלו, והמיעוט לא ברר את שלו, אם (יתערב) [יתעכב] הרוב מפני המיעוט, או לא[423]?

ב תשובה: באמת כך דעתי, שהרוב מעוכב על [ידי] המיעוט. שהרי כתוב בתקנה: יעמדו באושטגי"ש עד שתגמר הסכמתם, ויכריז ע"י הש"ץ, פלוני ופלו' מתמנים, ולא נגמרה הסכמתם, עד שיסכימו על כל הברורים. בין שיסכימו כולם על הנבררים, בין שימנה כל אחד ואחד את שלו. ועוד, שאין ש"ץ מכריז על כל יחיד ויחיד בפני עצמו, אלא על כולם ביחד, וזה ברור. ומה שאמרת, שהוא מתברר שמתעכב מחמת שאין ברירת הרוב הגונה בעיניו. איני יודע הספק הזה. שהרי סלקו המחלוקת הזה הקהל, כשאמרו: שיהא רשות ביד כל אחד ואחד למנות את שלו. וא"כ, מה לו להיחיד לעכב מחמת מינוי של חבירו? ואם חבירו ברר שלא כהוגן, הקולר תלוי בצוארו, ולא בצואר חבירו, שאין הדבר מסור בידם.

ג ועל האיש ההגון, שהוציא מפיו לשון ארור, למי שימנה אותו. אומר אני, שלא הגון בדבר הזה, כי כבר קבל עליו להתמנות, אם יסכימו עליו חביריו. וגוערין בו. וכ"ש שקלל את הרבים, וקללת חנם. ושגעון היא זאת, ולא תבא. ואם יש מי שיחוש לו, יכריחוהו ויתיר וכגון זה כופין אותו עד שיאמר: רוצה אני; דמצוה לשמוע דברי חכמים.

[423] עיין לר' המחבר ז"ל בח"ג סי' תכ"ג, ועיין עוד שם סי' תכ"ד, וסי' תכ"ה יע"ש.

ד ועתה אשוב לדין[424] על מה שדקדקת ופלפלת (במ"ש בשבועות דף כו ע"ב), בגמר בלבו להוציא פת חטים, והוציא פת סתם, ואמרת: שהוא אסור בכל פת. זה אינו! דלגבי פת שעורים ופת כוסמין, ולגבי שאר כל פת, חוץ מפת חטים, הרי הוא כגמר בלבו להוציא פת חטים, והוציא פת שעורים. ומה שהוקשה לך: אם לאסור פת חטים בלבד; קאמר? פשיטא, דכיון דכוונתו לפת חטי', אף על פי שלא הוציא אלא פת סתם, מי הוציא פת חטים, מכלל פת סתם. זו אינה קושיא! דאילו לא כתב רחמנא: לכל אשר יבטא; הייתי אומר שאינו אסור עד שיוציא מפיו, מה שגמר בלבו, דהיינו פת חטים לבד. דכיון דאמר פת סתם, במשמע פיו: כל פת; ואין בו מה שגמר בלבו. ולפיכך, הוצרך הכתוב לרבות: לכל אשר יבטא; בין שיבטא בפרט, כמו שגמר בלבו בפרט, בין שיהא מה שגמר בלבו בכלל מה שהוציא בפיו. והראיה שהבאת, מן הנודרין להורגין ולמוכסין, דאסיק' באומר בלבו היום, ואף על גב דקי"ל דברים שבלב אינן דברים, לענין אונסין אפשר דמהד' ליה לנדריה. דאלמא במקום אונסין בלבד אמרו, ומשום דעקר ליה. הא לאו הכי, אסור לעולם. ואף על גב דלא גמר בלבו, אלא היום. וחשבת לך זאת, לראיה מוכרחת. ואינה כי זו היא קושיא לראשונים ז"ל. ותירצוה בתוס' ז"ל, דהכא בעם הארץ עסקינן. וכאותה שאמרו בפרקין דלעיל, דהנודר בחרם ואמר: לא נדרתי אלא בחרמו של ים; דבעם הארץ מחמירי' עליו. ואני אומר, כי זה אינו מחוור. דאם איתא, דהכא בעם הארץ עסקינן, וההיא דשבועות דוקא בת"ח, לא הוה שתיק גמרא התם, ולימא: ואי בעם הארץ, צריך שאלה לחכם. כדאמרינן בר"פ: ואלו מותרין: הנודר בתורה, לא אמר כלום. וא"ר יוחנן עלה: וצריך שאלה לחכם. כלומר בעם הארץ. אלא מסת' לי', דההיא דשבועות, במתכוין לומר פת, על דעת פת חטים, ולא להטעות השומעים שיחשבו שהוא אוסר עצמו בכל פת. אבל כאן, שהוא מערים ומכוין לומר סתם, להטעות השומעים שישמעו מלשונו, שהוא אוסר על עצמו לעולם. נמצא בגומר בלבו לעולם, מה שמוציא בפיו. וכיון שכן, אלמלא שהוא במקום אונסין, היה אסור לעולם, שהרי זה כגומר בלבו, והוציא בשפתיו. אלא שבמקום אונסין, אנו רואים כי אי אפשר שהוא חוזר ומבטל בלבו, מה שגמר בלבו, והוציא בשפתיו. וזה אמת והוא הנכון.

תשובה רפו

א שאלת: בני עיר אחת, מערי הפרשים, שיש להם קרקעות ומטלטל' באחת מערי הממלכה, ולא היו פורעים המס עם הקהל שבעיר המלך. ואח"כ נתן המלך ליהודים

[424] עיין לעי' בסימן פא"ר [רפ"א].

שבאותה העיר, שיפרעו היהודים שבעיר הפרשים מס עמהם, מכל מה שיש להם בעיר הממלכה, וכן עשו זמן אחד. ואח"כ סרבו מלפרוע עמהם. ועמדו קהל עיר המלך, ומשכנו איש אחד מאנשי עיר הפרש, שהיו קרקעותיו בעיר המלך, והוצרך לפרוע לקהל, כל מה שהיה מוטל על קהלתו שבעיר פרש. ועכשיו הוא תובע לבני עירו, מה שתפסו ממנו מחמתם. וטען עוד, כי הקהל שבעירו כשהתחזקו שלא לפרוע עם קהל עיר המלך, החרימו שכל נזק והפסד שיגיע לשום אדם מאנשי קהלם, שיהא מוטל על בני הקהל, כדי שלא יפסיד האיש ההוא, אלא כפי חלקו המגיע לו בפסקת המס. והקהל משיבין לו: כי כל מה שתפסו ממנו, שלא כדין הוא, שהם אינם חייבים לפרוע עמהם. וכל מה שפרעו עמהם, שלא כדין היה. ומה שטען: שחייבים לפרוע לו מחמת ההסכמה והחרם, לא היו דברים מעולם. וזה שטוען שיחרימו דכל מי שיודע בזה עדות, שיבא ויעיד. והקהל משיבין: שאין להחרים על דבר שהוא כנגדם. ועוד, שאפילו אם יבואו עדים, אין בעדותן ממש, שקרובים הם לבני הקהל. וזה טוען: כי מנהג כל הקהלות בתקנותיהם וחרמיהם, שבני הקהל מעידים, ואינם מביאים עדים נכרים להעיד עליהם כל תקנותיהם. הודיעני: הדין עם מי?

ב תשובה: הדין עם התובע, משום דקי"ל דינא דמלכותא דינא (בנדרים כ"ח ע"א). ומדין המלכים הוא, שכל מי שדר בעריהם, שיעלו להם מס או עסק הגולגולת, או כראגה, או מס אחר על ממונם שיש להם בעריהם, וכן עסקא על קרקעותיהם. גם יש כח ביד הקהלות למנוע איש נדרו, אשר לא מבני המס שלהם, שלא יסחור ולא ירויח בכל מקומותיהם, במה שהם מתעסקים ומרויחים בו, אלא א"כ יפרעו מס עמהם. דגרסי' בפ' לא יחפור (בבא בתרא כ"א ע"ב): אמר רב הונא בריה דרב יהושע: בר מתא אבר מתא אחריתי, מצי מעכב. ואי שייך בכרגא, לא מצי מעכב. וגרסי' תו התם. הנהו עמוראי, דאייתי עמרי לפום נהרא. אתי בני מתא, וקא מעכבי עלייהו. אתו לקמיה דרב כהנא. א"ל דינא הוא, דמעכבי. אמרו ליה: אית לן אשראי במתא. אמר להו: זילו זבינו שיעור חיותיכו, עד דגביתו [בנוסח שלפנינו: דעקריתו] אשראי דידכו, ואזילתו [בנוסח שלפנינו: ואזליתו]. וכ"ש, אם נתן להם המלך רשות, ואמר שיהיה מה שיש בעירו, ממון אותם בני אדם מעיר הפרש, בכלל מה שהוא לוקח מהם בכל שנה. וכיון שכן, הרי הם חייבים מן הדין לפרוע עמהם, מכל מה שיש להם בעיר הממלכה ובתחומיה. והלכך, אף אנשי עיר המלך, רשאין למשכן כל אנשי עיר הפרש, על מס בני עירם, כדאמרינן בהגוזל בתרא [דף קיג ע"ב]. אמר רבא: בר מתא אבר מתא מצי מעכב. וה"מ, בבול ארעא וכרגא דשתא. אבל שתא חליף, חליף. וזה בכרגא דשתא הוא, לפי שהמלך נתן להם

רשות לגבות מהם לעולם, ולמשכנם עד שיפרעו להם. וגרסי' בירושלי', בשלהי הגוזל בתרא ר' יהושע ב"ל אמר: אין לך נתבע על חבירו, וחייב ליתן לו, אלא בארנון וגוגלת[425] ולפיכך, בני עיר פרש, חייבים לשלם מה שנתפס לזה עליהם. וכ"ש, אם יש הסכמה ביניהם, לשלם ליחידים מה שיפסידו. ומה שהם טוענין, שאין להחרים על שום דבר שהוא כנגדם. דבר זה אין לו קיום. שא"כ כל אחד יאמר כן, שלא יתן רשות להחרים חרם עדות. וכבר נהגו להחרים בכל המקומות כן. גם מה שטען הטוען, שדרך הקהלות הוא להעיד על תקנותיהם אנשי המדינה[426] טענה יפה היא. שאם אין אתה אומר כן, בטלת כל תקנת הקהלות, ומנהגם של קהלות תורה היא, ובכל כיוצא בזה, יש לומר: מנהג מבטל הלכה.

תשובה רפז

א עמדתי על נוסח התקנה, וראיתי שאין עיקר התקנה, רק לסגור הדלת בפני בעלי פרצות והמלשינים. כי כן לשון הקדמת נוסחת התקנה: ויש טוענים ע"י נכרים, וגדר המלשינות נהרסה, וכסף היהודים הולך ומתמעט, בהוצאות שאין בהם תועלת. ועל כן הסכימו הקהל לעשות גדרים ותקנות לבער עבירות מתוכם; ע"כ. ומענינים ולשונות אלו, יראה באמת, שלא היתה עיקר הכוונה רק לבער העבירות והמלשינות. וכן יאות באמת, לאנשים גדולים בעלי דעת ועצה כמוכם. מי יתן והיה לבב הקהלות בזה, כל הימים. אך אין ראיה, שתהא הכונה לאסור המותר והראוי והנאות. שאילו היה כן, לא הוי דברים גדרות תקנות, רק הריסת הגדרים וקלקול המתוקן. שאם תהיה ההסכמה שלא לתבוע שום אדם תביעה של ממון, כי אם תביעת עצמו, א"כ בטלתם כל אפוטרופסות, שאין האפוטרופוס תובע תביעת עצמו. ובטלתם כל בן בית, ונמצאו הנשים האלמנות מאבדות כתובותיהם, וכל מה שיש להם אצל יהודים. כי כל כבודה בת מלך פנימה, ואינן מפרסמות עצמן אצל הבתי דינין, וכ"ש אצל הערכאות, וגם איש על בנו ובתו, ובן על האב, וחולה וזקן, שאם נכנס בגדר התקנה, כל תביעת ממון אף על פי שנמצא שחייב, אין אחד מכל אלו מוצא מכלל זה. והיה האב, והבן והאפוטרופוס, ובן בית כנכרי. ואין הדעת סובלת כן, ולא ענין התקנה, ולא לשונה. שכן הוא לשון התקנה: שלא לתת שום יהודי, שום קפיטא"ל, שיהיה בו נזק הגוף, או נזק ממון וכו', ולעשות עליו שום מלשינות, בין בכתב בין בעל פה, בין בפיו בין ברמיזה וכו'. ע"כ. וכל זה באמת

[425] עיין לרבינו המחבר בח"ג סי' תכ"ו וסי' תכ"ח ובח"ד סימן קפ"ה.
[426] עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל לעיל בסי' קפ"ג וסי' ער"ב [רע"ב] ורפ"ה יע"ש.

מוכיח, שאין הדברים אמורים, אלא בנזקים שמטיל עליו דברי נזק, ולחייבו שלא כדין ובשקר, במה שאינו חייב. אבל התובע מחמת חבירו, ואפילו מחמת נכרי שום חוב ופקדון שהוא חייב, אין אלו נזקים ולא מלשינות, ולא נכנס עמהם בגדר אחד מעולם ואף על פי שאמר בשבועות (ל"א ע"א): ואשר לא טוב עשה; זה שבא בהרשאה. כל מי שהוא בכלל לא טוב עשה, אינו לא מזיק ולא מלשין. וישראל נעשה סנטר או אפוטרופוס לנכרי, ואפי' להלוות מעותיו לישראל.

ב ומה שכתוב בנוסח התקנה: חוץ מדבר התביעה, או התביעות שיש לנו עליו בלבד; לא על תביעת חוב ופקדון ומקח וממכר הוא, אלא על מי שיש לו עליו תביעות הגדרות והקנסים. כמי שמתרעם על חבירו, שגנב לו או שהנהו וכיוצא בזה, שיש עליו תשלומי ממון, ועוד קנס, על שגנב והנהו, וכיוצא בזה. זו היא שנכנס בכלל התקנה, שבזה יש צד מלשינות, או צד נזק. וכזה גדרו ותקנו שלא לתבוע תביעות אלו, מחמת אחר אלא מחמת עצמו. והראיה לזה, שכן אמרו: ולא יערים על ענין זה, ויגלגל עליו דברים אחרים, כדי שיתחזק תביעתו, ויאמנו דבריו, ע"כ. ואם בתביעת חוב ופקדון וכיוצא בהם היתה הכונה, מן הדברים שיכול לגלגל להאמין דבריו, אם להביא עדי ההודאה או עדי ההלואה, ידיעה בלא ראיה, וראיה בלא ידיעה. אין זה גלגול דברים, אלא דינו הוא, ותבא עליו ברכה, שהוא זריז ונשכר. ולא נאמר זה, אלא בתביעות הגנבה והגזלה וכיוצא בהם הוא. וכגון שיאמר: פלוני נכנס לביתי, וגנב או גזל או הכה אותי, וכן אומנתו שכן גנב או גזל והכה את אחרים אלו. הם הדברים שיוכל לגלגל, כדי להחזיק טענותיו, ויאמנו דבריו. ואם יטעון ראובן: כי מ"מ הרי מזיקו ממון, שהרי מוציא הוצאות בשמירת בית הכלא, ושאר שוחדים כדי לדחות מעליו הפרעון. אין זו טענה, כי הוא רוצה ליזוק מנכסיו, שאם אתם אומרים, שכל מי שמסרב לפרעון, ושוכר טוען ומוציא הוצאות ונתחייב בדין, ישלם התובע, ויקרא מזיק, ומלשין ואונה.

ג ועוד אני אומר, כי מי שמודה לחבירו בממון לפני הגזבר, וחייב עצמו לפרוע ליום נועד, ואם לא יפרע לו לאותו זמן, יתחייב בשליש או ברביע לחצר במשפט הממלכה, אם לא פרעו וחציו התובע אצל הגזבר, ומתוך כך יתחייב הנתבע לשלם החוב, וחק המלכות, אין זה לא מלשין ולא מזיק, אלא זה רוצה ליזוק מנכסיו, שלא פרע. עוד דבר לחרפיני, שתהא תביעת החוב והפקדון בכלל תקנה זו כלל. ולפיכך, ראינו ששמעון התובע לישראל בשביל הנכרי, אינו לא בכלל מלשין, ולא בכלל מזיק. וכ"ש אם הוא נושא ונותן בתוך ביתו של נכרי, ושהנכרי עושה מלאכתו על ידו, ואיני רואה בזה הפרש בין אם בא בהרשאה, לשלא בא בהרשאה, שאם בא בהרשאה שלוחו הוא, ושלוחו

כמותו. ומה שאמרו: אין שליחות לנכרי; אינו נכנס בגדר זה שלא אמרו (בב"מ דע"א:), אלא לענין רבית ותרומה, ולענין זכייה וכיוצא בהם, ואינו ענין לזה כלל[427] ואם אינו בא בהרשאה, אלא שהוא תובע חוב מחמת הכותי, אין בעל החצר מקבל ממנו, ולא עשה ולא כלום. ואם נתן לו הכותי רשות בפני בעל החצר, לקבוע לו או בעל דינו בלבד, ולא כתב ליה: זיל דון ואפיק לנפשך; כדין הרשאות שלנו, ולא הקנה לו שטר החוב, מה בכך! מ"מ אין כאן לא נזק, ולא מלשינות. כי מה שהוא חייב לכותי הוא פורע, וזה תובע בשליחות הכותי, שעשאו אפוטרופוס על זה.[428]

תשובה רפח

ומה ששאלתם, על ענין ראובן שהלשין את שמעון כמו שבא בשאלתכם, דקדקתי על ענין התקנה. ואני רואה כי התקנה היא מיוסדת על ג' ענינים. האחד, מי שיצא עליו שם, ונחקר הענין, ונמצא שלא עשה כלום, ממה שאמרו עליו, זה פטור גמור. והשני, מי שנאמר עליו שהלשין מלשינות המגיע ממנו נזק, ונחקר הענין ונמצא כך באמת שהלשין, וזה הוא חייב ת"ק זהובים, או אונס הגוף, אם יסכימו בכך הברורים. והשלישי, מי שנתכוין להלשין ולהזיק, אבל לא הגיע ממנו ולא יגיע ממנו לעולם. וזה ממוצע. אינו נקי מהמלשינות, ואינו מזיק ומלשין גמור, ולזה נתנו לו בתקנה עונש אמצעי. לא פטרוהו לגמרי כראשון, ולא חייבוהו לגמרי כשני, אלא הסכימו לענשו בהסכמת הברורים שיהיו באותו הזמן, ובלבד שיטילו עליו איסור, מפני שמעל בחרם. וא"כ, גם ראובן שהלשין את שמעון, אם ימצא שמעון פטור גמור, שלא עשה שום דבר שיענש כלום, לא מחמת מלשין, ולא מחמת מזיק, הרי מלשינותו מדת הדרך האמצעי: שהלשין, אבל בלא מלשינות שהגיע ממנו נזק לשמעון. א"כ הרי הוא בעונש האמצעי, שיש על הברורים לייסרו כפי מה שיראה בעיניהם, אבל אין בידם לפוטרו בלא ייסור. ואם יטעון הטוען: הרי הגיעו נזק הגוף ונזק ממון, שתפסו בעל החצר ושם אותו במשמר, והוצרך להוציא ממון על זה. אין זו טענה. כי כל עיקר המלשינות אינו מגיע לו נזק, שאילו הלשין אותו בדבר שהעושה בו, היה החיוב בגוף או בממון היה הדבר כן. אבל זה,

[427] עיין מ"ש רבינו המחבר בתשו' הביאה מרן בב"י ביו"ד סי' ק"ך [ק"כ] לענין טבילת כלים על יד כותי. ועיין מ"ש הרב מחנ"א בהל' שלוחין סימן י"א, ולהרב הגדול מר"ן זקני נר"ו בספר חק"ל ח"ב חיו"ד סימן ט', ובמ"ש בעניותי בענין זה במ"א.

[428] עיין להרב המבי"ט ז"ל ח"א סימן קמ"ה, שהביא משם הרב צרור הכסף שכתב על שם תשו' רבינו המחבר הרשב"א ז"ל, דפסק דיכול הישראל להיות שליח לכותי, לתבוע מישראל מה שחייב לכותי, שהוא כמו אפוטרופוס, ואפי' שלא מדעת ישראל הלוה יע"ש. ועמ"ש הרב כנה"ג בח"מ ח"א סימן קכ"ג בהגה"ט אות ל"א, ובח"ב שם הגה"ט אות ד', ובסי' קפ"ח הגה"ט אות י"ג יעש"ב.

לא הגיע לו נזק מצד עיקר המלשינות. וגם זה, אילו המתין ולא [הוציא] הוצאות, היה נקי מכל אונס. א"כ לא הגיע לו נזק מצד עיקר המלשינות. ואם נזק בגרמתו, אתם לא הכנסתם בתקנתכם נזקי הגרמות, אלא נזקי המלשינות, וזו גרמא בנזקין בעלמא היא, וגרמא בנזקין פטור, אף בתקנתכם, לפי משמעות התקנה. שאף אין אתם אומרים כן, אנא ימצא הדרך השלישי שיעשה מלשינות, ולא שיהיה בו נזק. שאפי' אם יזמין לו בעל החצר אפי' רגע, הרי זו נזק שמעוכב מעט בעל כרחו. ומה לי שעה, או יום או חדש, או ימים! שלא נתתם דבריכם לשיעורין. ומה לי אם יוציא פרוטה, או מנה, או מאתים, הכל נזק. אלא שזה מועט וזה מרובה ולא נתתם קצבה לנזיקין. אלא שעל דרך הזה, שיש בו ממה שכתוב בתקנתם [שמא צ"ל: בתקנתכם], שיהא מסור לדעת הברורים, ויענשו אותם כדעתם, כפי מה שגרם מהנזקי', והרי הוא כמו [מרבית] ארי על נכסי חבירו, שאינו מזיק ממש. ואם הזיק הארי, מרבית פטור, אלא שמענישין אותו תחילה, ומשמתי' אותו עד שיקבל עליו הנזק מתוך מעשיו. וכההיא שאמרו בפ' הגוזל בתרא (בבא קמא דף קיד ע"א): א"ר אשי: האי בר ישראל דזבין ארעא לכותי אמצרא דישראל חבריה, משמתינן ליה מ"ט ארבעתא אורייה אמצרי. ומשמתי' עד דקביל עליה, כל אונסא דאתי מחמתיה, ומדמשמתינן ליה מעיקרא, ש"מ שאם הזיק עד שלא קבל עליו, פטור וכן כתב הראב"ד ז"ל[429] וזה כמוהו שהרבית [בעל] החצר על נכסיו. אבל לא הזיק אלא שבגרמתו, קבל קצת נזק. וזה יראה לי פשוט, לפי שלשה עניני התקנה.

תשובה רפט

א ומה ששאלתם על מה שכתוב בלשון התקנה: וכל לשון מסופק וכו', יהיה ע"א הברורים שבכל זמן וזמן ע"כ. אם נחלקו הברורים בסברות בענינים אלו, אם ילכו בהם אחר הרוב, בין להקל בין להחמיר? ואם הם מחצה על מחצה, התיקח בהם הכרעת אחרים, או מה לעשות בהם?

ב דעו: שכל שקבלו הקהל עליהם דעות אנשים ד' או ה' או יותר, אין הולכין אחר הרוב. שאין רוב, אלא בבית דין. ואם לא הושוו כולם לדעת אחת, הרי הנתבע פטור, שמעמידין האדם וממונו בחזקתו, עד שיודע שהוא חייב, וזה ברור. ולא עוד, אלא אפי' אמרו הקהל: שילך הקהל אחר הרוב, אם הם שקולים אלו באלו, הרי זה פטור. ואין אומרים בכיוצא בזה: יבואו אחרים ויכריעו. שהקהל לא קבלו עליהם דעת המכריעים, אלא לדעות של הברורים אלו, ולא לדעת אחרים. ואם יראה הכת האחת מהם דברי המכריעים, ויאמינו

[429] עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל לעיל סי' קצ"ג ובמ"ש שם אני בעניותי שם בהג"ה יעש"ב.

דבריהם בעיניהם, וראו עכשיו בדעתם מה שלא ראו מתחלה, וחזרו לדעת אחרת בכיוצא בזה, באמת יכולין לעשות. כי אין זה דעת המכריעים אלא דעת הברורים שהסכימו עליו עכשיו[430]

תשובה רצ

ומה ששאלתם אם הגיע ממלשינותו שום נזק, אם יכולין הברורים להקל מעונשו מן הת"ק זהובים, כיון דעונשו מסור בידם, אם לאו? מפני שכתוב בלשון התקנה: יהיו הברורים מוכרחים בכח התקנה זאת, ליסר המסור העובר ההוא ביד המלכות הן לעונש מיתה הן לעונש ממון, כמשפט מסור ומלשין, ע"כ. דאלמא: עונשו מסור לפי ראות עיני הברורים. מדעתי: שהממון שנאמר כאן, הוא הממון הקצוב שנאמר למעלה, שהוא הת"ק זהובים, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. שכל ממון שקצוב, בדוקא הוא. ולא אמרו כאן, אלא שאם רצו להחמיר בדינו, ולענשו בגופו, עונשין.

תשובה רצא

א עוד שאלת: ראובן היה חייב לקהל בשטר חוב, ונתפשר עמהם, ונפרעו מן החוב לרצונם ועשו לו שטר מחילה, וחתמו בה קצת מהקהל, אותם שהם פורעי המס, וגדולי העיר. ועמד אחד מן העם אח"כ, ואמר: אי אפשי במחילה זאת. ואם הם מחלו חלקם, חלקי איני מוחל. הודיעני: אם יש ממש בדברי המערער, אחרי שנעשית המחילה הזאת בהסכמת רוב הקה?

ב תשובה: מתוך שאלתך, ניכר שלא נתחייב ראובן זה לקהל, אלא מחמת מה שהגיע מן המסים והתשחורת. ואם הדבר כן, כבר נהגו כל קהלות הקדש.[431]

תשובה רצב

ולענין אם מותר לשמש הכנסת לתקן הפתילות לעששיות ביום טוב הא', לאחר המנחה? אלא דבירושל' וכו'[432].

[430] עיין לרבינו המחבר בח"ג סי' שפ"ו ולעין סי' רפ"ד.

[431] ע"כ נמצא כתוב.

[432] נ"ב כן כתב רבינו המחבר ז"ל בתשובות הקטנות, בסימן ק"ע ובח"ג סי' עז"ר [רע"ז] יע"ש. והנה רבינו המחבר ז"ל סבר וקביל בדעת התוס' והרא"ש ז"ל, דסו' פ"ב דביצה, והראב"ד בהשגות בפ"א דיו"ט ה"ד והגמי"י שם דכולהו, נקטו ודברי הירושלמי הלזה להתיר יע"ש. ועיין עוד לרבינו המחבר בס' עבודת הקודש, בהלכ' יום טוב ש"ג דין ג' דפסק להתיר להדליק נרות בבית הכנסת ובבה"מ בלילות, שאם אין נרות, לא יתאספו העם לבא להתפלל. ומתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל נפש, הותרה שלא לצורך, כל שיש צורך היום קצת. והרי זה דהוצאת ס"ת לקרות

תשובה רצג

א ולענין אם מותר לטלטל מעות בשבת, מפני האנסים, שהרב בעל התרומה ז"ל (בהלכות שבת סימן רצ"ו) התיר, ויש מי שהקשה עליו: שהרי להציל מפני הדליקה לא התירו, אלא בכתבי הקדש, כדמוכח בפרק כל כתבי דף (קט"ז ע"ב) [צ"ל: (דף קט"ז ע"ב)]?

ב תשובה: יפה דנת, יפה הקשית וכו'[433].

בו. ובימים שאין צורך רק לכבוד, נראה לי שכל כיוצא בזה, אין מורין לא לאסור ולא להתיר, ורוצה להדליק אין מונעין אותו עכ"ל. [הושמט חלק מההערה].

[433] תשו' זאת הלא היא נדפסה בתשו' המיוחסות, סי' ר"ה יע"ש. [הושמט חלק הארי מההערה].